Prof em. Dr med. KARL LEONHARD

AKZENTUIERTE PERSÖNLICHKEITEN

2m überarbeitete Auflage VEB Verlag Volk und Gesundheit Berlin 1076

Prof dr. KARL LEONHARD

Directorul clinicii de psihiatrie şi neurologie a Universităţii Humboldt din Berlin

PERSONALITĂŢI ACCENTUATE ÎN VIAŢĂ ŞI ÎN LITERATURĂ

Ediţia a II-a revizuită şi îmbogăţită

Traducere de Dr. VIRGIL SORIN ŞI MARIANA ZOLTAN

Prefaţa ediţiei I de Acad. ARTHUR KREINDLER

Prefaţa ediţiei a II-a de Prof. dr. doc. VASILE PREDESCU

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ ŞI ENCICLOPEDICA
Bucureşti, 1979
Note, indici, glosar, listă 5 scriitori şi personaje citate: Dr. VIRGIL SORIN

Coperta: VASILE SOCOLIUC

Prefaţă la ediţia a II-a

Reprezentând dovada continuităţii şi multilateralităţii gândirii binecunoscutului psihiatru german Karl Leonhard, „Personalităţi accentuate în viaţă şi literatură” a devenit prin traducerea ediţiei anterioare de către Dr. Virgil

Sorin şi Mariana Zoltan (1972), una dintre cărţile apreciate aiât de specialiştii psihiatri şi, neurologi şi în general de medici şi psihologi cât şi de un număr mare de oameni de cultură şi artă din ţara noastră. Această traducere a izbutit să redea, cu competenţă şi într-o frumoasă expresie literară, textul german în toate nuanţele şi subtilităţile sale. Epuizată în prima lună de la apariţie, lucrarea profesorului Leonhard a fost elogios apreciată în cotidiene şi în reviste de specialitate.

Această a II-a ediţie, cu un plus de peste 200 pagini faţă de prima redactare, îmbogăţeşte considerabil ilustrarea tipurilor de personalitate din viaţă şi din literatură. Cuprinzând ultimele achiziţii din domeniul psihiatriei şi psihologiei moderne, se obţine astfel o mai bună delimitare a tipurilor de personalitate normală şi patologică. Autorul a amplificat în special bibliografia beletristică şi a inclus numeroase noi texte literare din 19 scriitori clasici printre care Aristofan, Byron, Eschily Euripide, Goldoni, Hugo, Heinrich

Mann, Plaut, Sicnkiewicz, Sofocle şi Voltaire. În acest mod, cartea a câştigat considerabil în consistenţă şi în precizie.

Diferită de linia de gândire clinico-nozologică localizaţionistă cunoscută sub denumirea de şcoala Kleist-Leonhard, lucrarea este aparent mai apropiată de fenomenologia clinică dominant descriptivă a lui Jaspers, Gruhle, Kronfeld, Mayer Gross, Kurt Schneider.

Această carte îşi propune să desluşească tipuri de oameni ale căror trăsături diferă în sfera aspiraţiilor şi predispoziţiilor, în sfera afectiv-voliţională şi asociativ-verbală, având note f mai acute* decât cele întâlnite în medie în populaţie.

Preocupându-se de evidenţierea trăsăturilor firii omeneşti, Karl Leonhard aminteşte o serie de autori germani – Kretschmer, Ewald, K. Schneider – pentru contribuţiile lor în diagnosticul personalităţii, dar avertizează că prin metodica cercetării şi orientarea chestionarelor utilizate concepţia sa poate fi greu comparată cu a

predecesorilor săi.

Deşi K. Leonhard enunţă hotărârea de a evita confruntarea concepţiilor sale despre personalitate cu cele ale altoi autori, prin descrierile bogat expresive ale subiecţilor analizaţi personal sau prin analiza deosebit de ilustrativă a personajelor din literatură punctează şi evidenţiază cu şi mai mare pregnanţă criteriile de diferenţiere între variaţiile personalităţii din cadrul normalului, tipurile de personalitate accentuată şi personalităţile psihopatice propriu-zise, criterii în bună parte enunţate de o serie de psihiatri germani citaţi chiar de autor.

Trăsăturile de personalitate din cadrul normalului ne oferă un număr infinit mai mare de variabile decât în zona de tre' cerc spre patologic, întărindu-ne astfel convingerea în absenţa unei identităţi totale între personalităţi. Dacă în puzderia de frunze ale aceluiaşi copac nu vom găsi poate niciodată două care să fie absolut identice, cu atât mai mult o asemenea identitate este

exclusă atunci când ne referim la oameni. În funcţie de condiţiile social-istorice generale şi de microclimatul în care trăiesc, oamenii exprimă în mod originalindividual şi irepetibil nuanţe ale intelectului, comportamentului, caracterului şi temperamentxdui care constituie acel „ceve” ce-i deosebeşte între ei. Prin acest complex „ceva” ei sunt ceea ce sunt iar) în funcţie de aceste trăsături particulare, noi ne definim poziţia faţă de ei, le apreciem calităţile şi de feetele, îi iubim şi-i respectăm, îi urâm sau îi dezavuăm, ne comportăm concordant cu rolul pe care ei îl joacă în colectivitate şi le acordăm dreptul la statutul social corespunzător.

După ce afirmă că trăsăturile care determină firea omului sunt numeroase dar nu infinite autorul ne invită să constaiămceeace face ca oamenii să se deosebească între ei îşi găseşte sorairiiea în mesajul genetic implicit în multipla tendinţe reflexiv inconştiente care, asemenea unui ascensor care se detaşează lin din profunzimile

normalului, se transpun ia nivelul sferei aspiraţii-înclinaţii şi îşi găsesc expresia diferenţiată în reacţiile individuale afectiv-voliţionale şi asociativintelectuale. După autor, sentimentele asociative îşi au originea în interesul pentru nou, dar rămân ancorate ca origine şi prezenţă în special în simţul ordinii ca trăsătură fundamentală şi, după autor, înnăscută a personalităţilor normale.

Acest mod de abordare a personalităţii şi structurii ei patologice completează principitd intensităţii înscris de Gannuşkin alături de cel al totalităţii, constanţei şi dinamicii, principii care definesc în mod convingător cel puţin cadrul psihopatiilor de nucleu. Am evidenţiat în special principiul intensităţii pentru că prin el se demonstrează locul personalităţilor psihopatice în zona care acoperă aria trecerii dinspre normal spre patologic dincolo de marginile căreia se situează intensitatea psihotică a patologiei psihice.

Deşi în ediţia apărută la noi în 1972 nu utilizează mijloacele de investigaţie de care dispune psihologia modernă, totuşi, pe baza observaţiei directe şi pornind de la manifestările comportamentale în funcţie de firea omului aşa cum se prezintă el în societate, autorul diferenţiază trăsăturile extreme ale firii normale de acele ale personalităţilor accentuate. Exemplificările unor cazuri limită ale normalului se concretizează în tipuri de personalităţi cu trăsături hiperperseverente, hiperexacte, hipertimice etc. Acestea reprezintă doar variabile care exprimă devierea personalităţii de la norma medie fără a da naştere la o accentuare care să o proiecteze dincolo de limitele largi ale normalului.

După o evidenţiere relativ convingătoare a limitelor în „zigzag” ale normalului, autorul sesizează adevărul de necontestat conform căruia variabilele scad ca număr de la zona normalului către patologic. Înseşi trăsăturile accentuante ale firii sunt mult mai puţin numeroase decât

variaţiile întâlnile în zona normalului.

Karl Leonhard înţelege prin „trăsături accentuantea ale firii omului însuşirile personalităţU care detaşează persoana de urnitele normaluluffotiLează în zonadtreee către maladar) tare mai-eles în-ndititdefvnnile de viaţă* fără* a fi vorba de personalităţiahnorme. În fapt, aici am întâlni zona de interferenţă a unor trăsături mai intense care pot favoriza dezvoltări de intensitate nevrotică şi psihopatică. În ultimul caz, disabilităţile de adaptare armonică şi suplă la condiţiile mediului social (familial, la locid de muncă) nu au aspectul de continuitate întâlnit în psihopatii (principiul continuităţii al lui Gannuşkin, radicalii lui Binder, psihopatia de nucleu descrisă de Kurt Schneider).

Kurt Schneider diferenţiază personalităţile normale da cele anormale prin aceea că personalităţile anormale sunt reprezentate de variaţiile şi divergenţele situate deasupra sau sub zona mijlocie şi, ca atare, el extinde zona

anormalului atât asupra personalităţilor caracterizate pozitiv cât şi a acelora caracterizate negativ.

Fără a minimaliza gradul de relativitate a acestor tipuri existenţiale, apreciem eforturile, erudiţia clinică, capacitatea de penetraţie a întregului colectiv care a cooperat la strângerea datelor de obsei vaţie menite să fundamenteze diferenţierile în cadrid unui „continuum”, situat între normalitate – (medie) – şi variaţiile extreme ale normalităţii (zigzag al zonelor de trecere în sens pozitiv şi negativ). Zona personalităţilor accentuate apare deci situată în vecinătatea intensităţii patologice nevrotice (de dezvoltare) şi psihopatice. Această trecere cursivă, cum o considerau Sutter şi Pascalis, de la normal spre patologic, reprezintă (zicem noi) piatra de încercare a psihologilor, psihiatrilor consaci aţi, care vor să-şi încerce fineţea, capacitatea şi aria orizontului de cuprindere date de gradul instruirii şi erudiţiei. Pentru aceasta apreciem drumul croit

cu daltă du maestru de către Karl Leonhard. Cunoscând duritatea drumului, mă întorc cu fascinaţia impusă de variaţiile extreme ale personalităţii umane la cercetările preponderent explicative ale lui Wernicke, care se orientează după structura anatomico-subiacentă, adică după gruparea şi succesiunea naturală a modificărilor psihologice şi, în sfârşit, la cele trei aspecte funcţionale ale arcului său reflex, şi anume: senzoriu, asociaţie interneuronală şi motricitate.

Mă refer aci prin comparaţie cu concepţia prezentată de şcoala lui Kleist şi Leonhard care a încercat la vremea respectivă să aprofundeze sistematica Kraepeliniană în funcţie de principiile fundamentale ale lui Wernicke. Din torentul orientării clinico-nozologice localizaţioniste şi original reflexalogice rămâne în discuţia prezentă descrierea psihologică a filmului existenţial al personalităţilor accentuate în diferenţierea faţă de personalităţile psihopatice cu decompensări uneori psihotice cât şi cu dezvoltările psihotice ale

unor astfel de decompensări.

Străbătând rândurile dense ale cărţii de pe poziţia psihiatrului, recunosc înalta competenţă profesională care abordează cu onestitate normalul declarând ferm că nu doreşte să se confrunte cu cei care l-au abordat deja şi nici cu cei care şi-au propus să stabilească bariere între acesta şi limannt zbuciumat al psihopatologiei de intensitate nevrotică, psihopatică sau psihotică.

Având în vedere conţinutul lucrării, de valoare incontestabilă, putem susţine că ea rezolvă pe deplin problema delimitării variabilelor posibile de trecere de la normal către patologic? Desigur că nu î Dar trebuie să recunoaştem cât condescendenţă că prin conţinutul ei calitativ această operă pune probleme, oferă metodologii şi deschide drumuri către acest univers pe cât de complex, pe atât de dificil de abordat.

În acest ţ sens recunoaştem că personalităţile accentuate sunt predispuse la manifestări patologice în condiţii defavorabile de

viaţă. În diferenţierea personalităţilor accentuate de personalităţile psihopatice, autorul apelează la criteriul conţinuităţii şi la cel al deficitului de adaptare la psihopaţi, deşi structura psihopatică însăşi este dependentă de condiţiile de mediu care favorizează sau diminuează radicalii psil\opaiici.

Cum este lesne de înţeles, autorul, fiind pus în faţa lipsei unor linii rigide de demarcaţie, admite conti\iuumul dintre trăsăturile accentxuxnte de personalitate după comportament (firile demonstrativă, hiperexactă, hiperperseverentă, nestăpânită) pure sau combinate cu diverse trăsături accentuante de temperament şi de dispoziţie afectivă (firile hipertimică, distimică, labilă, exaltată, anxioasă, emotivă), la care adaugă firile extravertită şi introvertită cu interferenţele lor posibile.

Deşi nu o declară, autorul lasă cititorului posibilitatea să găsească legătura dintre trăsăturile accentuante ale personalităţii şi diferitele tipuri de pejrimtttttepsihoticăjasţmice,

isterice, instabile, epileptoide, schizoide/psistemeanancaste, impulsive, paranoiace, perverse etc. J Asemănffâdr-umri con cu baza sitmtalnzoiia normalului, variabilele personalităţilor umane se îngustează în zona personalităţilor accentuate, capătă limite şi mai restrânse în zona psihopatiei şi se apropie de vârf în zonele seismice ale decompensărilor sau structurărilor psihotice ale unor structuri psihopatice.

În baza analizei unui bogat evantai de subiecţi", autorul pee o interesantă paralelă între diversele-timri deversona lâtaţfaccentiLate şi vsihovaJMe care le-ar coresmndeât & Cfvi. Ţfvrea demonszrauvă1cu dorinţa sa de a se afla în centrul atenţiei, cu strangularea sentimentelor şi trăirea excesivă a prezentului – reprezintă miniatura psihopatiei isterice. Firea hiperexactă poate fi asemănată cu variantele de personalitate psihopatică-paranoiacă, hipocondrică şi anancastă. Firea hiperperseverentă – cu

sentimente de supraevaluare, egocentrism rigiditate, suspiciune în cazul personalităţilor accentuate – reprezintă trăsăturile care amintesc psihopatia de tip paranoia e expansiv (mai ales atunci când afectele ocupă primul plan al scenei psihopatologiei). Firea nestăpânită – dominată de impulsuri, în sens îngust – este modelul personalităţilor psihopatice epileptoide, impulsive, mitomanice, perverse etc

Ilustrate dominant după temperament sunt: firea hipertimică (timopatia hiperşi hipomaniacală), apoi firea distimică (timopatia depresivă cu temperamentul subdepresiv), firea labilă sau firea ciclotimică care ar constitui trăsăturile unor personalităţi cu înclinaţie spre psihoza maniaco-depresivă sau structurarea psihopatiilor de tip instabil isteric sau ayiancast din sistematica lui K. Schneider. Tot astfel elementele constitutive ale firii exaltate, anxioase, emotive pot corespunde unot trăsături paranoiace anancaste, isterice, depresiv-melancolice etc. În

firile extravertite (orientate mai curând spre lumea percepţiei decât spre cea a imaginaţiei) şi în cele introvertit/ (orientate preponderent spre imaginaţie) se reflectă trăsături ale gândirii şi comportamentului care pot constitui nucleul unor personalităţi psihopatice (primele: isterice, timopatice expansive, paranoiace, iar cele din urmă: astenice, schizoide, depresive etc.).

Recunoscând eforturile autorului, suntem obligaţi să semnalăm variabilitatea mare a trăsăturilor accentuante, multitudinea de posibilităţi de combinare, cu polimorfismul consecutiv care face aproape imposibilă o sistematizare certă. Acest aspect nu scade valoarea lucrării, dar reclamă mijloace mai fine de investigaţie pe care le oferă psihologia modernă cât şi noi eforturi în stabilirea unor jaloane de diferenţiere între ceea ce aparţine normalului şi ceea ce aparţine zonei care ne duce alunecând uşor spre comportamentul aberant al personalităţilor abnorme. Aceste neîmpliniri ale

ediţiei din 1972 vin a fi satisfăcute într-o bună măsură în ediţia a II-ar revizuită şi completată.

Personal, luând în consideraţie analiza tipurilor de personalitate pe care le oferă personajele capodoperelor de artă şi literatură, nu pot să nu-mi exprim admiraţia faţă de interesul, capacitatea de analiză psihopatologică şi psihologică ale autorului. Parcurgând această deosebit de elevată şi instructivă parte a cărţii, îmbogăţită în ultima ediţie, apreciem efortul de a pune în valoare şi la îndemâna cititorului modele de firi pe care le-a creat geniul uman prin Shakespeare (frtimos analizat de Alexandru Olaru în „Psihiatria dramaticău), Dostoievski şi Gotthelf, Gogol, Alfred de Vigny şi Gottfried Keller, Goethe, Tolstoi, Flaubert, Euripide, Sienkiewicz şi Strindberg. Autorul ne oferă punţi peste genune între Alceste al lui Molière, Othello din tragedia lui Shakespeare, Raskolnikov din Dostoievski, Crespo din „Alcadele de Zalameea” al lui Calderon. Acestea sunt doar câteva din

multitudinea de exemple de tipuri accentuate din literatura analizată de autor cu abilitate şi erudiţie.

Atât ediţia din 1972 cât mai ales cea prezentă, mult îmbogăţită, constituie un model şi o reală contribuţie a lui Karl Leonhard în domeniul psihologiei artei.

Făcând aceste câteva reflecţii asupra conţinutului şi calităţii acestei cărţi, ne exprimăm convingerea că ea va trezi un viu interes publicului larg din ţara noastră şi va constitui un stimulent în plus în mobilizarea specialiştilor spre abordarea largă a acestui vast domeniu de care se leagă valoarea indivizibilă şi irepetabilă care stă la temelia existenţei, fiecăruia dintre noi.

Profesor doctor docent VASILE PREDESCU

Bucureşti, aprilie 1978

Prefaţă la ediţia întâi

Am citit cu o atenţie susţinută şi cu o reală plăcere cartea de faţă. Socotesc că lucrarea prof. Leonhard este deosebit de interesantă prin aceea că aduce în dificila problemă a personalităţii umane punctul de vedere original al unui psihiatru care a acumulat o mare experienţă ca medic şi director al Clinicii de psihiatrie şi neurologie a Universităţii Humboldt din Berlin.

Omul ca individ se deosebeşte de toţi ceilalţi, o personalitate nu este la fel cu cealaltă. Unii indivizi au însă caracteristici care ies din comun. Ei reprezintă ceea ce prof. Leonhard numeşte „personalităţi accentuate”.

Prima parte a cărţii cuprinde o clasificare a „trăsăturilor accentuate” ale personalităţii omeneşti. Autorul descrie pe rând acele trăsături caracteristice ale individului care, când sunt mai proniXnţate, îl situează pe individ deasupra mediei obişnuite. Desigur, această clasificare nu are nici în intenţia autorului caracterul unei scheme rigide, absolute, menită să epuizeze marea

varietate a personalităţilor umane.

În această primă parte a lucrării sale, autorul utilizează pentru studiul personalităţii un material propriu. El nu prezintă decât caţuri examinate de el şi de colaboratorii săi, plecând de la criteriul că, pentru ca acest studiu să fie concludent, trebuie considerat omul aşa cum se comportă în viaţa de toate zilele, în mod concret.

Într-adevăr, pe măsură ce parcurgem paginile cărţii, înaintea noastră se perindă o lume pestriţă, tot felul de oameni cu particularităţile şi bizareriile lor, cu trăirile şi destinele lor, oameni pe care-i întâlnim zilnic, cu care convieţuim, care jac în bună măsură parte din lumea ce ne înconjoară. Unii – exemplare umane cu totul normale, dar cu anumite particularităţi de comportament care ies din comun; alţii, cu tulburări de comportament atât de însemnate încât cer intervenţia unui psihiatru.

Cu un simţ fin de analiză clinică, profesorul Leonhard ne înfăţişează, prin exemple concrete,

zeci şi zeci de astfel de personalităţi, creionându-le în mod plastic, uneori numai în puţine rânduri, etichetându-le pe fiecare şi aşezându-le în raftul colecţionarului de tipuri şi specimene umane.

Cartea ne înfăţişează o gamă largă de asemenea tipuri, care merge de la omul obişnuit, ce nu se distinge pi în ceva foarte caracteristic, la cel cu „accentuări” mai mult sau mai puţin importante – însă perfect compatibile cu o rodnică viaţă socială – şi se termină cu psihopatul caracterizat prin incapacitatea lui de a se încadra în societatea în care trăieşte. Trecerea de la normal la patologic se face pe nesimţite, nu există aici o limită netă. Întrucât Exemplele patologice sâni mai pregnante, profesorul Leonhard le foloseşte ca puncte de reper, în special în partea I. Adeseori, vorbind despre personalităţi absolut normale, hiper perseverente sau demonstrative etc., autorul recurge, pentru o mai mare reliefare, la termenul echivalent psihiatric folosit în cazurile de excepţională accentuare a trăsăturii respective:

„paranoid”, respectiv „isteric” etc. Aceasta, se înţelege, nu aruncă o lumină negatwă asupra individualităţilor descrise. Am ţinut totuşi să atragem atenţia cititorului pentru ca acesta, în cunoştinţă de cauză, să poată evita interpretări greşite ale acestor termeni.

Un interes excepţional prezintă partea a II-a a cărţii, care se ocupă cu Personalităţile accentuate în literatură.

În loc să utilizeze pentru monografia sa numai date ale psihiatrilor şi psihologilor, prof. Leonhard a recurs la un material mult mai grăitor şi mai interesant: la documente omeneşti aşa cum apar ele în bogatul tezaur al literaturii universale. Marii scriitori şi marii poeţi sunt şi mari psihologi, iar operele lor constituie un imens material care poate fi consultat cu folos pentru a defini şi studia personalitatea umană, cu variatele ei aspecte şi manifestări. Exemplificările sunt luate din aproape 40 de autori, mergând de la Cervantes până la Kafka şi de la Racine până la Strindberg.

Lectura acestei părţi este captivantă şi instructivă. Ea constituie o contribuţie originală a unui psihiatru la interpretarea literaturii.

Cu mult discernământ şi cu un remarcabil simţ de analiză, profesorul Leonhard alege din galeria de tipuri a literaturii mondiale o mare varietate de personalităţi „accentuate*, toate deosebit de interesante, de la Iago al lui Shakespeare până la prinţul Mâşkin al lui Dostoievski şi la Madame Bovary a lui Flaubert.

Shakespeare, de pildă, este un neobişnuit cunoscător al oamenilor şi al tuturor celor omeneşti. În opera lui găsim tot felul de personalităţi mai mult sau mai puţin accentuate, aşa cum se comportă ele în multiplele împrejurări ale vieţii şi în cele mai diferite aspecte ale interrelaţiilor omeneşti. În acelaşi timp Shakespeare este o incomparabilă călăuză în lume şi în viaţă. Desigur, pe autorul lucrării prefaţate, ca neuropsihiatru, nu-l interesează atât latura estetică sau cea etică a operelor literare folosite,

ci în primul rând tipul de personalitate pe care-l ilustrează cutare sau cutare personaj literar. Noi, cititorii, şi chiar eu însumi – un specialist – nu ne putem abţine de a folosi prilejul pe care ni-l oferă K. Leonhard pentru a ne bucura de întreaga bogăţie şi multilateralitate a operei titanului de la Stratford-on-Avon.

Anatole France a spus cândva despre Hamlet că este omul în toată complexitatea lui. Hamlet este un nesecat izvor de gânduri care traduc semnificaţiile unei profunde umanităţi. Desigur, Hamlet ne apare ca o personalitate „accentuata”, dar el este în acelaşi timp purtătorul unui mesaj de excepţională valoare etică.

În jelui acesta, zugrăvindu-ne cu o incomparabilă măiestrie anumite personalităţi „accentuate”, cu trăsături de multe ori bizare, uneori chiar anormale sau caricaturale, Shakespeare ne sugerează totodată valori filosofice şi etice etern valabile.

Uneori însă, cuvântul ia la Shakespeare

aspectul unei goliciuni înfiorătoare, care ne uimeşte, ba chiar ne înspăimântă. Ce-i drept, numai în scurte momente – datorite, poate, unui trecător sentiment de neputinţă – geniul artistic al lui Shakespeare lasă naturii şi cuvântului golaş întâietatea; foarte curând însă, Shakespeare îşi reia – invidios parcă pe natură – supremaţia şi, prin întorsătura pe care o dă acţiunii sau printr-un enunţ cu valoare de aforism, îşi impune propria-i părere. În asemenea enunţuri găsim un sens profund, o înţelepciune care este rezultatul reflectării experienţei omeneşti – individuale şi sociale – într-un creier lucid şi inteligent.

Intre comportarea personajelor şi enunţurile lor înţelepte există de multe ori un contrast izbitor, dar totodată elocvent. Două laturi – două aspecte ale omenescului. Comportarea nu este numai rezultatul unei gândiri, al unei cugetări, ci şi al unei interacţiuni cu împrejurările şi – pentru a rămâne în domeniul evaluării personalităţii – cu emotivitatea şi afectivitatea individului.

Până la un anumit punct îl putem considera şi pe Faust al lui Goethe ca o personalitate „accentuată”. Unii l-au considerat ca un reprezentant tipic al pesimismului, al nihilismului, expresia „marii nevroze a epocii noastreDar Faust este în acelaşi timp întruchiparea tendinţei continue spre perfecţionare a omenirii, spre mari înfăptuiri utile colectivităţii. La un moment dat el reprezintă omul în avântarea lui spre realizarea celor mai desăvârşite idealuri.

Fără îndoială că semnificaţiile mesajului uman al operelor literare vor fi încă multă vreme discutate. În acest caz, cartea profesorului Leonhard aduce creatorilor şi criticilor un material documentar valoros.

Lectura lucrării lui K. Leonhard este foarte sugestivă şi stimulatoare pentru părinţi, pedagogi, medici, jurişti, scriitori, ziarişti etc şi, în general, pentru oricine o citeşte cu atenţie şi caută să desprindă din ea învăţăminte.

Mie, ca neurolog, lectura mi-a sugerat în

primul rând problema relaţiei dintre structura morfo-funcţională a creierului şi fenomenologia psihologică atât de variată expusă de autorul cărţii. Ce putem să spunem noi azi despre substratul material cerebral al vieţii psihice?

Astăzi, drumul de la mecanismele cerebrale la experienţa psihică, la trăirea mintală conştientă trece încă printr-o ţară a nimănui. Neurofiziologul care cercetează mecanismele cerebrale nu se ocupă şi nici nu este menirea lui să se ocupe de fenomenul psihic, iar psihologul şi psihiatrul nu simt decât în mică măsură nevoia de a se preocupa în cercetările lor de ceea ce se întâmplă în creier în cursul unui proces mintal. Neurofiziologul nu are nevoie de noţiunea de „mintal” pentru a explica cum funcţionează sistemul nervos.

O mare distanţă separă încă metodele de abordare a cercetării creierului utilizate de psihologi de acelea folosite de fiziologi. În ambele este posibil să se construiască modele teoretice.

Dar entităţile şi căile modelelor psihologice au o mică implicaţie morfologică şi fiziologică, iar pe de altă parte, cercetările fiziologului nu au, din cauza evidentei complexităţi a problemei, decât o corespondenţă foarte vagă cu comportamentul conştient uman.

Mai este şi o altă latură care deosebeşte neurofiziologia de psihologie. Neurofiziologul studiază, e adevărat, procesele nervoase care stau la baza vieţii conştiente şi sunt necesare acestei vieţi, dar în acest studiu el ignorează cu totul conceptul de individualitate. Acest divorţ existent actualmente între metodele care abordează studiul creierului arată că suntem abia la primele începuturi ale formidabilei probleme care constă în a înţelege creierul nostru. Vasta panoramă de individualităţi variate pe care ne-o prezintă în cartea sa profesorul Leonhard pune cu acuitate problema relaţiei dintre individualitatea psihologică şi substratul ei cerebral.

Totuşi, progresele din ultimele decenii au

făcut ca prăpastia dintre mintal şi material să nu mai fie un lucru chiar aşa „de la sine înţeles” cum o admiteau metafizicienii. Psihologia şi fiziologia sunt azi ştiinţe experimentale şi aduc mereu noi fapte care contribuie la diminuarea acestei prăpăstii.

Un pas curajos în această direcţie l-a făcut încă Descartes. El a eliberat sistemul nervos în primul rând de ceea ce împiedica cel mai mult studiul lui: „sufletul”. Plasând „sufleţul” în glanda pineală şi izolându-l acolo, sistemul nervos a devenit pentru el un „automat* susceptibil de a fi studiat din punct de vedere al mecanismelor lui fiziologice. Ca orice mecanism, oricât de complex ar fi, sistemul nervos poate fi deci studiat prin analiza fiecărei componente, prin disamblarea şi asamblarea părţilor constituente, aşa cum o facem pentru mecanismul unui ceasornic.

Aristotel însă considera că organismul fiinţelor vii funcţionează ca un tot şi în consecinţă concepţia aristotelică nu încuraja analiza

sistemelor vii în termeni de mecanisme interne izolate. Astăzi există o tendinţă de îmbinare a studiilor analitice de tip Descartes şi a concepţiei aristotelice. Conceptul analitico-sintetic actual asupra mecanismelor cerebrale, îmbinare a analizei sistemice a lui Aristotel şi a analizei componentelor a lui Descartes, reprezintă sinteza care ne va permite în viitor un progres în studiul mecanismelor cerebrale ale vieţii psihice.

Pavlov a fost printre primii neurofiziologi care au căutat su explice unele caracteristici ale comportamentului animalului şi ale omului prin anumite particularităţi ale sistemului nervos central. După cum se ştie, el distingea patru tipuri esenţiale de sistem nervos: tipul slab, la care pe primul plan se situează energia scăzută a ambelor procese nervoase fundamentale, excitaţia şi inhibiţia; tipul puternic neechilibrat, cu o energie mare a procesului excitator şi o energie comparatw mai slabă a procesului inhibitor; tipul puternic echilibrat inert, cu o valoare ridicată a

energiei ambelor procese nervoase şi o mobilitate redusă a lor, în sensul trecerii dificile de la excitaţie la inhibiţie şi invers; în sfârşit, tipul puternic echilibrat mobil, la care, spre deosebire de tipul anterior, mobilitatea proceselor nervoase este mare. Dar Pavlov observa că între comportarea generală a animalului şi caracterul tipului sau de sistem nervos, determinat experimental, există numai un fiori o concordanţă, deoarece comportarea exterioară se elaborează în funcţie de condiţiile de viaţă, care, fiind uarinbile, pot determina tablouri diferite pentru animale cu acelaşt tip de sistem nervos, cu aceleaşi caracteristici ale proceselor nervoase fundamentale

Cu atât mai complicată devine problema pentru sistemul nervos central al omului. Şi la om se pot admite în principiu aceleaşi tipuri de sistem nervos ca şi cele descrise pentru animale. Procesele elementare, fundamentale, ce se petrec în sistemul nervos al omului nu se deosebesc în

principiu de cele ale animalului. Dar în condiţiile vieţii sociale umane, atunci când în comportamentul uman intervine şi factorul regulator determinant care este limbajul, problema rolului pe care-l joacă tipul funcţional al sistemului nervos, cu complicatele lui mecanisme de inhibiţie şi excitaţie, de mobilitate şi de echilibrare a acestor procese fundamentale, ajunge la un grad foarte înalt de complexitate.

Funcţiile nervoase superioare nu sunt nişte procese constante, rigide, determinate strict de legi formulabile în mod simplu. Fenomenologia vieţii psihice prezintă o enormă diversitate; funcţiile variază continuu, în raport de nevoi şi solicitări şi se traduc prin performanţe care se caracterizează printr-o mare plasticitate, printr-o adaptabilitate continuă la solicitările mereu variabile ale vieţii. Solicitarea determina funcţia. Performanţa este o rezidtantă dintre solicitare şi funcţie. Performanţele sunt de fiecare dată improvizaţii, sunt originale, sunt unicate. Viaţa

constă dintr-o alăturare de astfel de unicate, de unicate configuraţionale, din astfel de trăsături, discontinue. Viaţa este o continuă discontinuitate, determinată în bună parte de variaţiile în structura morfo-funcţională a sistemului nervos al omidui. Personalităţile mai mult sau mai puţin „accentuate” pe care ni le prezintă profesorul Leonhard sunt şi ele expresia unei astfel de „discontinuităţi continuece, determinate pe de o parte de particularităţile morfofiziologice ale creierului lor, iar pe de altă parte de felul în care reacţionează acest creier la solicitările sociale mereu variabile ale vieţii.

Neurofiziologia comportamentului începe să fie din ce în ce mai bine cunoscută şi socotesc că poate fi de folos pentru înţelegerea cel puţin a unora şi poate a celor mai simple şi mai elementare devieri ale personalităţii umane. Neurofiziologia a adus date interesante în problema comportamentului apelitiv, aversiv, agresiv şi sexual. Mecanismul lor neural, studiat

prin metoda stimulării anumitor regiuni ale creierului, începe să fie mai bine precizat.

Voi insista însă mai mult asupra comportamentului social, care are, cred, o importanţă deosebită în „accentuarea unei personalităţi.

Motivările comportamentului social la om sunt foarte variate şi complexe. În multe cazuri comportamentul social uman este determinat de impulsuri nesociale care pot duce la o interacţiune socială, cum sunt impulsurile date de nevoite biologice (foame, sete, sexuale etc.); ele pot duce la un comportament cooperativ sau competitiv* Dar de cele mai multe ori comportamentul social este determinat de motivări complexe, cum ar fi dependenţa (interacţiunea, ajutorid, protecţiaf conducerea), adaptarea şi acceptarea de către semeni, dominanţa, agresiunea etc. Comportamentul social îmbracă de multă ori forma comportamentului de grup. Se poate vorbi de o învăţare în grup, de fenomenul de obişnuire

în grup, care poate avea alte caractere decât obişnuirea unui individ, de o motivare de grup, alta decât motivarea individuală, şi aşa mai departe. Trebuie să remarcăm că avem date neurofiziologice relativ însemnate asupra învăţării, obişnuirii, motivării individuale, dar nu cunoaştem încă nimic despre neurofiziologia comportamentului de grup.

Comportamentul social se stabileşte în funcţie de mediul social înconjurător şi în funcţie de relaţii interperăonale. Or, aceste relaţii se stabilesc între unid şi mai multe creiere şi este evident că fără suportul funcţiilor elementare cerebrale, de motivaţie, de memorie, de învăţare etc., nicio relaţie interpersonală nu se poate stabili.

Creierul omului este supus, între altele, influenţei pe care o exercită asupra lui creierele celorlalţi oameni. Creierul omului constituie substratul morfo-funcţional care sta la baza comportamentului lui social. Datorită limbajului,

creierul omului poate să stocheze nu numai informaţia imediată, senzorială ci şi un număr enorm de informaţii cumulate de alte creiere, nu numai contemporane, ci şi din trecutul îndepărtat. Limbajul constituie un instrument de prim ordin pentru perfecţionarea continuă a comportamentului social al omului.

Creierul omului are – am putea spune – o putere radiantă. După ce cu ajutorul mecanismelor lui structurale şi fiziologice înregistrează ceea ce i-au transmis alte creiere, el prelucrează acest material şi îl transmite la rândul lui altor creiere. Această prelucrare şi transmisie constituie baza inorfofuncţională a comportamentului social. Creierul omului constituie deci substratul material al comportamentului lui social. Creierul omului diferă în construcţia sa de la individ la individ; există diferenţe individuale pe care nu le putem pune însă în evidenţă cu tehnicile de cercetare de care dispunem astăzi. În cursul existenţei sale,

creierul omului creează, prin colaborare cu multe alte creiere, valori pe care le transmite urmaşilor. În acest fel se realizează o experienţă acumulata, se realizează valori culturale şi spirituale. Comportamentul social al omului este şi el o rezultantă a unei astfel de acumulări.

Comportamentul social implică un număr însemnat de funcţiuni psihice elementare cum sunt percepţia, memoria, obişnuinţa, motivarea, învăţarea şi altele. Comportamentul social este o funcţie integrativă superioară a acestor funcţii elementare şi este evident că şi la baza lui stă un mecanism cerebral foarte complicat pe care nu-l cunoaştem încă decât destul de sumar.

Iată câteva consideraţii pe care mi le-a sugerat mie, ca neurolog, lectura cărţii profesorului Leonhard. Sunt convins că şi alţi cititori, xeu alte preocupări, vor găsi în această carte o sursă bogată de sugestii şi de idei. Sociologul va găsi mult material documentar în lectura cazuisticii prezentate şi care ar putea

constitui baza de plecare a fundamentării sociologice a genezei personalităţii „accentuate”. Şi mai ales pedagogul va avea prilejul să cugete asupra rolului pe care-l poate juca factorul educativ în geneza unei „personalităţi accentuatea cu o valoare socială poziţiim.

Lucrarea are un profund caracter ştiinţific şi în acelaşi timp constituie – repet – o lectură agreabilă nu numai pentru specialist, ci şi pentru orice om de cultură. Consultarea ei de către variate categorii de cititori este facilitată de un glosar şi de diferiţi indici ajutători.

Acad. ARTHUR KREINDLER

Introducere

Dacă mi s-ar aduce critici pentru faptul că, ocupându-mă de trăsăturile firii omeneşti, nu tratez problema suficient de amplu şi nu utilizez bogata literatură psihiatrica şi psihologică existentă, mi-aş permite să invoc, drept primă explicaţie, un motiv de ordin exterior: spaţiul de

care dispun fiind limitat, mi se pore mai potrivit să expun în amănunţime rezultatele cercetărilor proprii, decât să discut opiniile altor autori, care pot fi găsite în numeroase alte scrieri. Orice psihiatru îi cunoaşte pe autorii care s-au ocupat de diagnosticul personalităţii – în frunte cu Krefeschmer, Ewald, Kurt Schneider – şi orice psiholog îi cunoaşte pe autorii care au adus o contribuţie deosebită în specialitatea sa. La acest motiv exterior se mai adaugă şi unul lăuntric. Metodica mea de cercetare a personalităţii nu poate fi prea lesne comparată cu alte procedee. E drept că şi eu pornesc de la investigarea subiecţilor

— Cum se obişnuieşte dintotdeauna în psihiatrie –, dar chestionarele mele sunt astfel orientate încât reprezintă ceva deosebit. Lucrul acesta va ieşi mai pregnant în evidenţă atunci când voi expune metodica cercetărilor mele. Ca urmare, lezullatele la care am ajuns sunt şi ele de un gen aparte, greu de corelat cu lucrările altora.

Ar trebui să arăt de fiecare dată că, deşi pot să am o părere asemănătoare cu cea a unui autor sau a altuia, văd totuşi într-un mod diferit legăturile dintre fenomenele studiate. O asemenea continuă comparare ar fi obositoare şi totodată destul de sterilă.

Cred, de altfel, că acest neajuns al lucrării mele este compensat de faptul că mă voi folosi de literatură sub un alt aspect, neuzual: caut să ilustrez şi să fundamentez con* cepţiile mele despre structura personalităţii prin exemple luate din lumea personajelor literaturii beletristice mondiale. Vo trebui de aceea să citez foarte multe opere. În legătură cu aceasta, să-mi fie îngăduit să formulez şi eu o critică. În beletristică se găsesc un număr atât de mare de excelente descrieri de personalităţi, incit ar fi fost necesar ca lucrările ştiinţifice să se refere în mai mare măsură la ele. Marii scriitori sunt, în majoritatea cazurilor, şi mari psihologi; este prin urmare indicat să ne ocupăm mai mult de personajele Jo.il...dacă...

vrem să înţelegem diversele personalităţi individuale. În lucrarea de ţaţă mă voi strădui să corectez această carenţă, ceea ce îmi va oferi totodată şi posibilitatea de a lărgi în mod considerabil baza pe care se sprijină concepţiile mele.

Această bază constă, în rest1, de cele mai multe nu în observaţiile clinice nemijlocite pe care le voi cita. În mare parte, cazurile pe care vreau să le prezint le-am putut extrage din lucrarea Normale und abnorme Personalitâten, scrisă împreună cu colaboratorii mei. Citez numai acei subiecţi pe care îi cunosc personal, însă descrierile le preiau în general aşa cum au fost întocmite de colaboratorii mei, cărora le exprim mulţumirile mele pentru acest ajutor. Acestor cazuri li se vor mai adăuga şi altele.

Cred că în explorarea structurii personalităţii nici consideraţiile teoretice, nici cercetările experimentale nu ne vor ajuta să ajungem prea departe dacă nu vom stud, ia în mod concret omul

însuşi, aşa cum se comportă el în viaţă, vei ificând pe această cale atât teoria cât şi experienţa. Iată de ce consider că misiunea mea este de a da neîncetat exemple din viaţă, adică de a descrie personalităţi care prin structura specifică a firii lor se distanţează de anturajul lor. Numai ceea ce se confirmă pe oameni care trăiesc şi acţionează reprezintă o certitudine psihologică.

Ne vom ocupa, aşadar, îndeosebi de ceea ce eu numesc „personalităţi accentuate

1 În partea întâi a lucrării (*N.T.*).

Partea I FIREA OMENEASCĂ

Oamenii nu se deosebesc între ei numai prin trăsăturile accentuante ale firii lor, ci şi prin întreg felul lor de a fi. Chiar dacă nu au nicio trăsătură care să-i deosebească de media generală, el nu sunt totuşi la fel unul cu celălalt. Este vorba de acele particularităţi care transformă o fiinţă umană într-o individualitate. Este necesar deci să

cunoaştem şi aceste trăsături mai puţin pregnante, dacă vrem să înţelegem ce anume înseamnă o personalitate accentuată.

Individualităţi obişnuite şi personalităţi accentuate

Ceea ce îi deosebeşte pe oameni între ei este, în mare" măsură, rezultatul dezvoltării lor diferite în cursul vieţii, şi nu felul lor de a fi înnăscut. Comportamentul lor diferă în funcţie de familia în care au crescut, de şcoala la care au învăţat, de profesia pe care o au şi de oamenii cu care intră în contact. Două persoane cu firi înnăscute asemănătoare pot ajunge în felul acesta cu totul diferite una de cealaltă, în timp ce o asemănare a destinului exterior poate avea drept rezultat ca persoane foarte diferite ca structură psihică să înceapă să semene una cu cealaltă. „Tipurile" din viaţă – al comerciantului, al ofiţerului, al funcţionarului, al savantului, al învăţătorului, al ospătarului – se formează prin faptul că o anumită fiojziţlân societate îşi pune amprenta pe

comportamentul lor obişnuit. Bineînţeles, această modelare este adesea uşurată de faptul că înclinaţia naturală merge în aceeaşi direcţie şi că profesiunea respectivă a fost aleasă fiindcă ea permite înclinaţiilor individuale să se realizeze în modul cel mai complet. Diagnosticul personalităţii nu este în mod serios periclitat de influenţele care intervin în perioada maturităţii. Asemenea influenţe fixează mai mult forma exterioară a comportamentului, şi nu orientările lăuntrice. Când un învăţător îşi dă importanţă, aceasta se explică prin faptul că este obişnuit să fie pentru copii personajul central, şi nu prin aceea că ar fi vanitos şi ar vrea neapărat să joace pretutindeni primul rol. El poate fi la fel de modest ca oricare altul. Când un ofiţer este scrupulos până la extrem în respectarea regulilor vieţii militare, aceasta este altceva decât atunci când un om are de la natură înclinaţia către o mare meticulozitate. JDeosebirea nu poate fi trecută cu vederea. În general, un anumit comportament dobândit prin

obişnuinţă nu este confundat cu un comportament rezultat dintr-o particularitate lăuntrică. Situaţia este, bineînţeles, alta în cazurile în care influenţele speciale se produc în copilărie, mai precis în prima copilărie. Este însă greu de spus în ce măsură asemenea influenţe provoacă schimbări fundamentale în firea omului.

Dar aceasta nu afectează în mod esenţial felul meu de a pune preblema. În cele ce urmează-ne vom ocupa de trăsăturile firii umane aşa cum ne apar ele, deci indiferent de felul în care s-au format. Sunt convins, de exemplu, că este în firea omului să tindă a fi apreciat în societate şi că el are o înclinaţie firească spre milă, dar modul în care aceste două trăsături se vor dezvolta în cursul vieţii poate fi determinat de impresiile din perioada copilăriei. În mod evident, *couţinutul* aspiraţiei respective este dat din afară. Dacă un om ambiţios îşi va exercita ambiţia într-o direcţie sau într-alta, aceasta depinde exclusiv de influenţele exterioare. Doi oameni la fel de

ambiţioşi pot fi duşmani de neîmpăcat fiindcă urmăresc ţeluri opuse. Sentimentul datoriei poate să se manifeste în cele mai diferite direcţii, direcţia aleasă depinzând în întregime de societatea în care trăieşte omul. Aspiraţiile şi înclinaţiile înnăscute nu împiedică, aşadar, educarea omului, ele constituind, dimpotrivă, baza fără de care educaţia nu ar fi posibilă. Dacă într-un om nu ar exista sentimentul datoriei ca tendinţă înnăscută, ar fi imposibil să i se insufle acest sentiment prin educaţie.

Oamenii – indiferent cum s-a ajuns la aceasta – sunt foarte diferiţi. După cum nu seamănă unul cu altul din punct de vedere fizic, ei nu sunt la fel nici din punct de vedere psihic. Trăsăturile firii omeneşti nu ’prezintă însă un şir nesfârşit de posibilităţi, la care să se mai adauge eventual tranziţii continue, astfel încât să se poată distinge extrem, de multe trăsături speciale; realitatea este că trăsăturile care determină firea omului sunt numeroase”, dar nu infinite.

Multe însuşiri psihice aparţin’s/erei *aspiraţii-înclinaţii* ţJi” ele SSpifăţli sunt egoiste, altele altruiste. Un om poate să tindă spre câştig sau să dorească să se impună; un altul poate să fie milos şi să aibă un puternic simţ de răspundere faţă de colectivitate. Simţul dreptăţii, frica, ura omului asuprit împotriva asupritorului sunt şi ele trăsături care ţin de sfera aspiraţii-înclinaţii. Dacă una sau alta dintre aceste însuşiri este deosebit de accentuată – sau, dimpotrivă, puţin dezvoltată –, aceasta formează trăsăturile individuale care definesc personalitatea. Dar existenţa unor asemenea trăsături nu duce la formarea unor „personalităţi accentuate”, care prin feluK lor de a fi să se ridice deasupra mediei; după cum se poate constata, devierile într-un sens sau într-altul se menţin întotdeauna între anumite limite, aşa încât nu ridică individul deasupra a ceea ce este general uman. Ceea ce este dat în mod instinctiv constituie baza naturii specific umane. Aceste trăsături psihice sunt, tocmai din cauza

semnificaţiei lor general umane, atât de adânc înrădăcinate, încât nu dau loc la deosebiri individuale prea pronunţate. Există însă *variaţii* ale modului de reacţie – oameni mai mult sau mai puţin egoişti sau altruişti, mai mult sau mai puţin ambiţioşi, miloşi, conştiincioşi etc. Cu alte cuvinte, pe baza acestor variaţii în sfera aspiraţii-înclinaţii putem constata existenţa unor oameni care se deosebesc între ei, dar nu a unor personalităţi accentuate.

Modul în care sunt prelucrate lăuntric trăirile prezintă, de asemenea, deosebiri individuale şi poate modifica firea omului. Pe de o parte, este vorba aici de desfăşurarea reacţiilor afective, de rapiditatea cu *care* ele cresc şi apoi descresc, de profunzimea la care ajung; pe de altă parte, este vorba de felul reacţiilor volitive, de care ţin nu numai forţa sau slăbiciunea voinţei, dar şi excitabilitatea voinţei în sensul aşa-numitului temperament coleric sau, invers, lipsa de excitabilitate, în sensul aşa-numitului

temperament flegmatic. Însuşi-

1 Autorul reia în lucrarea de faţă multe dintre concepţiile personale pe care le-a dezvoltat în *Biologische Psychologic* (AM\).

Rite acestei sfere, *afectiv-volitive* – cum ar putea fi denumită –, sunt şi ele favorabile formării unor variaţii de comportament, determinând anumite trăsături individualeţ*le* omului. Dar nici din această sferă nu iau fiinţă, de obicei, personalităţi care să se deosebească în moi pronunţat de media celor din jur.

În general, inteligenţa nu este inclusă în noţiunea de personalitate; există însă sfera *sentimentelor asociative* (vezi B.P. pp. 117 – 140) în care îşi au originea unele trăsături ale personalităţii, cum ar fi interesul pentru nou şi simţul ordinii. Dacă această din urmă însuşire nu o concepem în mod eronat drept o dorinţă anancastă 2 de ordine, vom constată că în această *sferă asociativ-intelectnală* pot exista, ce e drept,

trăsături individuale, dar nu-şi pot avea originea trăsăturile personalităţii accentuate.

Dacă vrem să înţelegem natura unui om, trebuie să ţinem seama de toate aceste trăsături ale diferitelor sfere psihice, ei între care nu am menţionat aici decât câteva. De fapt, ar trebui să ilustrez şi aceste variaţii ale firii omeneşti prin exemple concrete din viaţă, aşa cum voi ilustra personalităţile accentuate. Ar fi însă o încercare nereuşită. Însuşirile speciale despre care este vorba aici nu sunt atât de reliefate încât să poată fi prinse într-un mod univoc. Ele nu pot fi slab ilite cu suficientă certitudine nici prin observaţie şi nici printr-o conversaţie cu omul respectiv. Aceste însuşiri devin însă evidente dacă avem posibilitatea să privim omul din interior. Scriitorii ne oferă adesea această posibilitate. Ei ne descriu nu numai comportamentul exterior al omului, nu numai vorbele lui sau ceea ce spune despre sine însuşi, ci ne comunică în mod nemijlocit ceea ce omul gândeşte, simte şi doreşte. În felul acesta, la

personajele literare devin vizibile şi variaţii mai subtile ale personalităţii. Când un om se arată fricos sau arogant, drept sau milos, e greu de ştiut în ce masurfi el este într-adevăr astfel, chiar dacă el însuşi se caracterizează

1 Aici şi în alte locuri, iniţialele B.P. indica lucrarea *Biologische Psychologic*, în care se gnsesc multe premise principiale alt* lucrării de faţă pe care nu le pot reproduce aici. Trimiterile la anumite pagini sunt veilabile pentru ediţia a IV-a a operei menţionate.

2 Vezi Glosarul (N.T.).

Ca atare. Dacă însă un scriitor ne descrie un om fricos sau un 0111 drept, cu toate gândurile şi sentimentele lui intime, atunci firea acestuia ni se reliefează puternic. Aşadar, personajele din li teratură îmi vor da posibilitatea binevenită de a înfăţişa şi „acele variaţii ale psihicului omenesc care se menţin la nivelul mediei generale. În

contrast cu acestea vor ieşi în evidenţei şi mai clar personalităţile accentuate.

Desigur, greu să se elimine orice incertitudine atunci când trebuie să deosebim trăsăturile care dau naştere unei *personalităţi*... *accentuate*, *de* acele trăsături care nu proiluc decât *'fydividiialităţi obişnuite*. Există gradaţii din două puncte de vedere. Pe de o parte, o trăsătură de caracter hiperperseverentă \ hiperexactă 2, hipertimica 3 poate fi atât de puţin pronunţată, încât nu ia naştere o „accentuare", ci numai o deviere de la medie, fără a depăşi acest cadru t) cosebit de ţizibil este acest lucru în cazul însuşirilor temperamentale, Unde pot fi constatate toate treptele intermediare, mergând până la confundarea cu media generală. Accentuarea presupune deci întotdeauna un anumit grad de intensitate a trăsăturilor respective. Pe de altă parte, despre unele trăsături Au se poate afirma cu certitudine dacă fac parte din categoria celor care duc în mod obişnuit la „accentuări" sau din

cater joria celor care nu dau naştere decât la variaţii. Când vorbim despre *ambiţie* trebuie să ne gândim la posibilitatea de a avea de-a face cu o însuşire aparţinând sferei aspiraţii-înclinaţii. Ar putea fi însă vorba şi despre un fenomen parţial de „hiperperseverenţă accentuată. O reliefare mare a trăsăturii ne va permite să alegem între aceste două posibilităţi. Un arivism maniac nu mai este compatibil cu o simplă variaţie a aspiraţiei. Hipgrperseverenţa nu se manifestă, de altfel, niciodată numai prin ambiţie: întotdeauna ea este însoţită de o susceptibilitate exagerată faţă de jigniri şi de o înclinaţie spre ranchiună.

Asemănătoare este situaţia atunci când constatăm la cineva un foarte pronunţat *simţ al datoriei*. Şi aici poate fi vorba de o simplă varietate a sferei aspiraţii-înclinaţii, dar putem l. 2.3 Vezi capitolele respective clin prezenta lucrare.

Avea de-a face şi cu o trăsătură anancastă. Diferenţierea rezultă aici din faptul că în cazul

obişnuitului simţ al datoriei se observă o atitudine liniştită, oarecum de la sine înţeleasă, lipsită de tensiune, pe când în cel de-al doilea caz ne găsim în faţa unei continue întrebări anxioase dacă omul şi-a făcut sau nu îndeajuns datoria.

Este interesant şi, totodată, important din punct de vedere psihologic, faptul că oamenii hiperperseverenţi au o tendinţă spre *manifestări egoiste* de ambiţie şi susceptibilitate faţă de jigniri, pe când cei hiperexacţi tind spre *manifestări altruiste* ale simţului datoriei. Pentru a înţelege acest lucru trebuie avut în vedere faptul că – aşa cum am arătat mai pe larg în B.P. – hiperperseverenţa activizează mai ales sentimentele mai puternice, adică egoiste, în timp ce ezitarea pune în evidenţă mai degrabă sentimentele mai slabe, adică cele altruiste. Cu cât un om chibzuieşte mai mult în luarea hotărârii, cu atât interesele colectivităţii îi devin mai conştiente şi influenţează această hotărâre. Aceeaşi situaţie, dar cu semn invers, o avem

atunci când comparăm cu personalităţile anancaste nu pe cele hiperperseverente, ci pe cele *isterice*, care, de asemenea, manifestă o tendinţă spre egoism. Ele chibzuiese prea puţin, se hotărăsc prea repede, menţinându-se astfel în sfera egoistă a năzuinţelor primare ale omului.

În domeniul anancasticului şi istericului mai există o posibilitate de interferenţă. În B.P. (pp. 218 şi 219) a trebuit să răspund dacă *ezitarea* în luarea hotărârilor trebuie înţeleasă drept o formă benignă a unei tendinţe anancastice sau dacă reprezintă o însuşire de sine stătătoare a sferei afectivvolitive. Paralel cu aceasta a trebuit să-mi pun şi întrebarea dacă înclinaţia de a acţiona oarecum *nechibzuit* este expresia unei naturi în oarecare măsură isterice sau dacă şi ea trebuie considerată ca o însuşire de sine stătătoare din sfera afectivvolitivă.

Există şi alte neclarităţi similare.

Atunci când viaţa afectivă este intensă, sentimentele altruiste ale milei, ale bucuriei

resimţite faţă de reuşita altora, ale datoriei sunt – în mod analog cu ceea ce am văzut în cazul hiperperseverenţei – mai puternic activizate decât sentimentele egoiste, cum ar fi năzuinţa spre putere sau spre avere, revolta împotriva unei lezări personale. Oamenii emotivi se remarcă mai ales prin sentimentul de milă. Una şi aceeaşi însuşire poate să aibă surse diferite.

Neomogenă ei telxăsăturaflimgifitn» în limitele normale, ea este proprie multor oameni; uneori ea poate deveni dominantă, punându-şi pecetea pe tot comportamentul insului respectiv. În acest caz se constată destul de des o *hiperexcitabilitate a sistemului nervos vegetativ*, ceea ce, repercutându-se asupra vaselor sanguine, poate duce la angoasă şi la o „strângere de inimăw resimţită corporal. După toate probabilităţile, numai în acest din /urmă caz anxietatea poate depăşi media, producând o accentuare a personalităţii.

Ca o consecinţă a multiplelor posibilităţi de

interferenţă, unii specialişti sunt de părere că atunci când este vorba de trăsăturile firii omeneşti s-ar cuveni să se renunţe complet la clasificări, rămânându-se în limitele unei descrieri generale a ceea ce se constată. Întrucât, în ceea ce mă priveşte, voi proceda altfel, mi se va reproşa probabil că schematizez ceva ce nu se pretează la scheme. Sunt însă de părere că putem vorbi despre *trăsături fundamerţ* & *Xâlâi* există în moaebiecââvşi a căror clasificare ştiinţifică trebuie deci făcută sau cel puţin încercată, chiar dacă ar fi să se ivească numeroase dificultăţi. Nu este vorba de a aplica unei diversităţi difuze o schemă mai mult sau mai puţin valabilă, ci de a pune în evidenţă, în ciuda numeroaselor interferenţe, trăsături fundamentale existente în moi obiectiv.

F Trăsăturileacntuant" sunt mult mai puţin numeroase decât *cele ce pTTZiutăpetrtăţii*, Este vorba tocmai de acele însuşiri care manifestă tendinţa de a aluneca spre anormal Nu este cu

totul lipsit de ele nici acel om care nu iese din cadrul mediei. Câte ceva din trăsăturile anancasite, isterice sau paranoide, există în fiecare om, dar atunci când exista într-un grad redus ele nu apar în mod manifest în exterior. Când însă aceste trăsături ajung la o anumită intensitate, ele. Îşi pun amprenta pe personalitatea omului, iar când se accentuează şi mai mult, ajung să perturbe structura personalităţii, devenind astfel anormale.

Personalităţile care pot fi considerate drept accentuate nu sunt decr anqnale. Dacă am interpreta cazurile aceâtea în alt mod, ar trebui să considerăm numai media drept normală, orice deviere de la medie fiind în acest caz considerată drept patologică. În felul acesta, personalităţile oare printr-un specific individual se ridică clar deasupra mediei ar trebui excluse din sfera n-o malului. V. Aceştia sunt însă tocmai acei oameni pe care îi denumim „personalităţi”, cei care poartă propria lor amprentă. Omul care nu are nimic din

ceea ce, într-o formă mult mai accentuaită, este paranoid, anancast, isteric, hipomaniac sau subdepresiv etc., poate fi, fără îndoială, considerat drept un om mediu şi absolut normal, dar în niciun caz nu poate fi o personalitate pregnantă. Dacă vrem să apreciem evoluţia unui asemenea prototip al omului normal, putem admite că e puţin probabil ca el să aibă o evoluţie defavorabilă, dar la fel de puţin probabil este că se va disItinge într-o direcţie pozitivă! Personalităţile accentuate maniffestă, în schimb, vocaţia pentru ceva ieşit din comun, atât. În sens pozitiv din punct de vedere social, cât şi în sens negativ. Unii se prezintă sub un aspect negativ din cauza unor împrejurări exterioare neprielnice firii lor; în alte împrejurări ar fi putut să devină oameni cu realizări deasupra mediei. Pentru a ne exprima mai concret, o personalitate hiperperseverentă poate, în condiţii nefavorabile, să devină un cicălitor asocial, dar în condiţii favorabile poate manifesta o sârguinţă neobosită. O persoană hiperexactă (poate dezvolta

în cazul unor împrejurări nefavorabile o nevroză obsesivă, dar în împrejurări favorabile ea poate deveni o pildă pentru ceilalţi prin dezvoltatul simţ al datoriei de care dă dovadă. O personalitate demonstrativă poate solicita insistent o pensie nemeritată, în alte condiţii însă poate avea realizări artistice etc. Când ne găsim în prezenţa unei imagini psihice negative suntem de cele mai multe ori înclinaţi să presupunem o psihopatie; în cazul unei imagini pozitive ne gândim mai curând la o personalitate accentuată. O asemenea atitudine este oarecum îndreptăţită, deoarece devierile uşoare au un efect mai degrabă pozitiv, pe când cele puternice au un efect mai degrabă negativ.

Drept *versonalităţi* Qnoimaljli uLa ALxal i Łica nx turnai p aei-oenucaresedggşc mte-omăsură de meţiie, încât chiar în liaMm favorabile* au dificultăţii uva se adapta. (jeerinţelor vieţii. Nu există însă o graniţă fixă între oamenii medii obişnuiţi şi personalităţile

accentuate. Deci nici aici nu trebuie să dăm termenilor o interpretare prea îngustă; nu trebuie să presupunem o deviere de la medie în cazul oricărei particularităţi neînsem-

1 nate. Printre cei pe care în mod curent îi considerăm – într-un sens mai larg – oameni obişnuiţi, oameni care nu ies din comun, există însă destuii de mulţi care trebuie consideraţi personalităţi accentuate. Din cercetările făcute în clinica, noastră de către *Sitte* la adulţi şi *Gutjahr* la copii, reiese ca aproximativ jumătate din populaţia noastră poate fi considerată ca neieşind din comun, iar cealaltă jumătate ca accentuata. Această proporţie nu" este însă valabilă decât pentru situaţia de la noi. În ceea ce priveşte populaţia unei alte ţări, situaţia poate fi cu totul alta. Despre germani se spune că sunt ambiţioşi, şi aceasta nu numai în sens laudativ, dar şi în sensul unui carierism supărător. Poate că acesta este motivul pentru care *Sitte* a găsit printre ei relativ

numeroşi hiperperseverenţi şi hiperexacţi.

În cele ce urmează voi arăta cum înţeleg eu personalităţile accentuate. Întrucât vorbeam mereu şi despre *personalităţi anormale*, ar trebui să arăt în mod detaliat în ce măsură se deosebesc propriile mele concepţii de cele ale unor autori de seamă. Îmi permit însă să menţionez că, în lucrarea sa *Kombiniert abnorme Wesensziige în neurotischen Reaktionen*, doamna *Bergmann* a arătat, în introducere, în ce măsură se deosebesc părerile noastre de schema lui K. *Schneider* şi în ce măsură sunt ele compatibile cu această schemă. În broşura mea *Kinderneurosen und Kinder personlicheitein* mi-am mai expus o dată părerile. De aceea nu voi spune decât câteva cuvinte despre această problemă.

Personalităţile hiperexacte \ respectiv *anancaste*, pe care *K. Schneider* nu le diferenţiază de celelalte tipuri, alcătuiesc, după părerea mea, un grup deosebit de important, atât prin frecvenţa cazurilor cât şi prin măsura în care pot devia de la

medie. Acelaşi lucru este valabil şi pentru personalităţile *demonstrative* – respectiv *isterice* –, categorie care în ultimul timp nu mai este acceptată de către unii. Trăsăturile anancastice sau isterice pot marca foarte profund firea unui om. În ceea ce mă priveşte, eu definesc noţiunea de *paranoid* într-un fel oarecum deosebit de felul în care a fost definită până în prezent, întrucât consider că principala trăsătură a acestei personalităţi este hiperperseverenţa afectului. Personalităţile instabile nu vor figura în expunerea mea, deoarece acestea nu pot fi încadrate într-o structură unitară a caracterului. Cine citeşte caracterizarea care li se dă poate să recunoască personalităţi isterice, hipomaniace, ba chiar şi epileptoide.

Aş propune ca noţiunea de instabilitate să fie folosită numai în înţelesul *lipsei de voinţă*; eu însă nu o includ, nici în această accepţie, printre trăsăturile accentuante, ci numai în variaţiile firii, lipsa de voinţă ca atare neajungând niciodată la o

asemenea intensitate încât să-şi pună peoetea pe întreaga personalitate. Dacă, în opoziţie cu cele de mai sus, instabilitatea reprezintă în diagnosticul obişnuit forma cea mai frecventă a psihopatiei, cauza rezidă în faptul că în această noţiune sunt incluse felurite trăsături de caracter anormale şi că numai rareori lipsa de voinţă ca atare este socotită o trăsătură aparte. Printre trăsăturile accentuante, ale „personalităţii nu vom găsi nici *lipsa de afectivitate*. Dacă ea există într-o măsură atât de mare încât să rezulte grave deficienţe etice, atunci este vorba de o stare *heboidă*, deci, după cum indică numele, de o boală mintală latentă. *Simpla lipsă de afectivitate o* vom întâlni numai la variaţiile de caracter.

1 Menţionăm că alături de termeni curenţi în limbajul psihiatric şi psihologic: hipertimici, paranoici, isterici, introvertiţi, autorul propune o scrie de termeni noi: hiperperseverenţi, hipereracţi etc. (*N.T.*J.

În ce mă priveşte, diferenţiez personalităţile *hipertimice*, *distimice* şi *ciclotimice* după *Kretschmer*, dar înţeleg prin ciclotimiei numai pe aceia a căror dispoziţie psihică labilă oscilează între stări hipertimice şi distimice. *Sintoni* sunt oamenii cu o dispoziţie uniformă, medie. Din grupa delotimicilor îi separ pe *exaltaţi*, care au tendinţa spre oscilaţii de dispoziţie extreme, de la un pol la altul. În domeniul gândirii şi al psihomotricităţii ar trebui, de fapt, să mai distingem şi *alte forme speciale de temperament*, deoarece unii oameni sunt excitaţi sau inhibaţi numai în gândire, respectiv se detaşează de medie prin psihomotricitatea lor, adică sunt vioi sau apatici în special în mimica lor. Doamna *von Trostorff* a tratat această problemă mai pe larg. Este vorba însă de particularităţi care nu influenţează în mod esenţial cursul vieţii unui om; cercetătorii le constată, dar felul de viaţă al unui om nu depinde în mod esenţial de felul în care temperamentul său se repercutează asupra

gândirii şi a mişcărilor.

În această lucrare va trebui să mă ocup mai pe larg de personalităţile *introvertite şi extravertite*. Dacă le acord o atenţie deosebită, aceasta se datorează faptului că în literatura de specialitate aceste noţiuni nu au mai păstrat decât parţial conţinutul ce le fusese dat pe vremuri de *Jung*. Am încercat să clarific aceste noţiuni atunci când m-am ocupat de *Trans** *formarea copilului în adult* (vezi *B.P.*, pp. 228 – 237); aici îmi voi permite să repet, pe scurt, felul în care văd situaţia. CoŁilul este extravertit, el este sensibil la evenimentele care acţionează asupra simţurilor sale şi reacţionează la ele printr-un anumit comportament Gânduri proprii nu prea are. În comparaţie cu copilul, adultul este introvertit; lucrurile, evenimentele din jur îl impresionează mai puţin, nu reacţionează la fel de nemijlocit la ele, de obicei meditează mai întâi asupra lor. În extraversiune predomină – în gândire şi acţiune – *lumea percepută*, pe când în introversiune este

preponderentă *lumea reprezenţărilor*. Extravertitul este mai înclinat să ia *hotărâri rapide*, deoarece el ia în considerare mai puţine posibilităţi asupra cărora ar trebui să chibzuiască decât o face un ins care are tendinţa de a tăia firul în patru. La extravertiţi mai există, independent de gândire, o înclinaţie mai mare spre o atitudine activă în lumea exterioară, adică ei au o *impulsivitate* mai mare – trăsătură de caracter comună cu copiii.) Introvertitul şovăie şi din cauza unor factori care ţin de gândire, dar şi fără ei este mai puţin prompt1 în luarea de v hotărâri.

În copilărie extraversiunea este la fel de dezvoltată la ambele sexe. Cotitura spre introversiune în timpul pubehaţâi este de obicei mai accentuată la băieţi decât la fete. Din această cauză femeia rămâne mai puternic afectată decât bărbatul de întâmplările obiective ale vieţii, având, în general, mai mult simţ practic decât el. La rândul său, bărbatul. Înţelege mai bine decât femeia unele corelaţii intime care nu sunt direct

vizibile, deoarece el meditează mai mult asupra lor. Femeia este în pericol de a judeca şi de a acţiona prea pripit, în timp ce, dimpotrivă, bărbatul riscă să se piardă în speculaţii teoretice şi deci să nu facă ceea ce ar fi necesar în situaţia de moment dată. Prin prisma acestei deosebiri între sexe, la femeie trebuie să judecăm o extraversiune sau o introversiune accentuată altfel decât la bărbat. Ceea ce la femeie constituia media, la bărbat înseamnă extraversiune, ceea ce la bărbat ni se prezintă ca medie, la femeie este introversiune.

În concepţia mea aceste noţiuni reprezintă ceva esenţialmente diferit de antinomiile *realism-idealism* sau *obiectivitatesubiectivitate*. Concluziai că ne aflăm în faţa unei extraversiuni se poate dovedi mai puţin realistă şi obiectivă decât aceea că avem de-a faice cu o introversiune; aceasta se poate întâmpla mai ales în cazurile când starea de fapt poate fi apreciată corect abia după o profundă chibzuinţă. Sunt de acord cu *Jung* atunci când

spune (p. 456): „Primul se orientează după faptele exterioare date, cel din urmă îşi formează o opinie care se intercalează între el şi faptele obiective”. Mai departe însă (p. 469) găsim la *Jung* următoarea precizare: „Există – şi acum mă refer la intelectul introvertit – şi un gen cu totul deosebit de gândire, căruia cu greu i s-ar putea contesta această denumire, şi anume un gen de gândire care nu se orientează nici după experienţa obiectivă nemijlocită, nici după idei generale, obiectiv mediate”.

Aşadar, *Jung* îşi exprimă aici părerea că atitudinea introvertită exciude nu numai orientarea concretă după obiect, ci şi un asemenea proces de formare a ideilor oare porneşte de la obiect. Dacă la început se părea că extravertitul acceptă situaţia obiectivă aşa cum este, în timp ce introvertitul mai întâi o prelucrează, după *Jung* acesta din urmă sesizează de la bun început situaţia obiectivă cu o notă accentuată de subiectivism. Citim (p. 513): „Denumesc factor

subiectiv acele acţiuni s-au reacţii psihologice care, confcopindu-se cu influenţa obiectului, formează o nouă stare psihică”. El arată apoi şi mai precis cum se prezintă gândirea în cazul unei atitudini introvertite: „În acest caz, idee-a nu-şi v a mai putea nega originea, care este o imagine arhaică, estompată şi ascunsă de vreme. Aceasta îi va da o nuanţă mitologică, care va fi considerată drept „originalitate” sau, în cazuri mai grave, drept bizarerie, deoarece specialiştii necunoscători ai motivelor mitologice nu vor sesiza caracterul arhaic al ideii”. Aceasta înseamnă în mod concret (p. 468): „În gândirea practică a comerciantului, tehnicianului, cercetătorului naturii, orientarea spre obiect este evidentă dan capul locului. În ce priveşte gândirea unui filosof, poate exista un dubiu atunci când ea este orientată înspre idei. În acest caz trebuie cercetat, pe de o parte, dacă aceste idei nu sunt decât rezultatul unui proces de abstragere din experienţa privitoare la obiecte, prin urmare nu

reprezintă decât noţiuni colective de ordin superior, constituind sinteze ale unor situaţii obiective; iar pe de altă parte, trebuie cercetat dacă nu cumva aceste idei (când nu pot fi identificate cu sintezele abstracte ale unor experienţe nemijlocite) sunt fie preluate din tradiţii, fie împrumutate din mediul spiritual înconjurător. Dacă răspunsul este afirmativ, atunci asemenea idei fac şi ele parte din categoria datului obiectiv şi deci acest fel de gândire trebuie şi el denumit extravertit".

După părerea mea, pe un naturalist nu-l putem considera extravertit decât atunci când actitâf că lui constă mai ales din strângerea de fapte; cu cât prelucrează mai mult prin gândire cele observate, cu atât înclină mai mult spre un comportament introvertit. Pe un filosof, care ajunge în mod categoric la elaborarea de idei, îl consider introvertit, chiar dacă şirul ideilor sale a pornit de la fapte obiective.

Dacă, în ciuda acestor deosebiri de vederi,

folosesc termenii introduşi de *Jung*, o fac, pe de o parte, fiindcă în psihologia medicală s-au încetăţenit în sensul pe care li-l atribui eu, iar pe de altă parte, pentru că în aprecierea practică deosebirea nu este atât de mare ca în teorie. Sunt cu atât mai mult de acord cu *Jung* cu cât exemplele lui sunt mai concrete. Astfel, de pildă, el scrie (p. 455): „Unii, pe motiv că e frig afară, se decid imediat să-şi îmbrace pardesiul, alţii, pe motiv că vor să se călească, găsesc că este inutil să o facă; unul îl admiră pe un tenor pentru că toată lumea îl admiră, altul nu-l admiră nu pentru că i-ar displace, ci fiindcă este de părere că ceea ce e admirat de toată lumea nu trebuie neapărat să şi merite admiraţie; unul se supune împrejurărilor date deoarece, după cum ştie din experienţă, nu există alte posibilităţi, altul este însă convins că, indiferent dacă evenimentele au avut acelaşi curs de o mie de ori, a o mie şi una oară se poate întâmpla altfel etc.u. În ceea ce mă priveşte, şi eu aş clasifica aceste comportamente

contrarii la fel ca *Jung*.

Atunci când, într-un anumit caz, vrem să stabilim dacă este vorba de un comportament extravertit sau introvertit, există pericolul ca, în mod eronat, să luăm în considerare şi *trăsăturile temperamentului*. Personalităţile hipomaniace sunt influenţabile, foarte atente la evenimentele exterioare şi îşi reglează acţiunile în conformitate cu ele. Le putem deci numi extravertite, dar comportamentul lor nu este determinat de acea particularitate specifică la care ne referim aici. *Eysenck*, în al cărui diagnostic al personalităţii firea extravertită şi cea introvertită joacă un mare rol, a comis după părerea mea greşeala de a include şi temperamentul hipomaniac. Iată ce scrie el printre altele despre bmul „extravertit p. 155): „Îi, plac glumele, are replica proniptă, îi place variaţia, este optimist şi îi place să râdă. Preferă agitaţia, are o înclinaţie spre agresivitate şi îşi pierde... uşor... răbdarea. Nu-şi prea controlează sentimeheleşi uneqri nu te jDrea

Poţi…bizuLpe el”. Aici poţi identifica, fără putinţă de îndoială, temperamentul hipomaniac, care este fundamental altceva decât firea extravertită. Un om sobru, fără înclinaţie spre optimism şi căruia nu-i place să râdă, ba chiar şi o personalitate subdepresivă poate avea tendinţa spre extraversiune tot aşa cum o poate avea un hipomanâac, cu deosebirea că la cel dintâi această tendinţă nu se exteriorizează atât de puternic. Pe de altă parte, şi o personalitate hipomaniacă poate fi introvertită, după cum vom vedea din exemple.

Mai există şi o altă posibilitate de combinare a trăsăturilor psihice: un om care trăieşte mai mult în lumea percepţiei găseşte de obicei uşor contactul cu ceilalţi oameni, pe când cel care trăieşte mai mult în imaginaţie stabileşte acest contact mai greu. *Contactul cu oamenii* despre care este vorba aici nu este întotdeauna corelat în modul acesta cu extraversiunea sau introversiunea. Un om poate să fie intro? vertit şi din această cauză să nu prea” sâmtă lipsa ’de

societate, dar atunci când se „află între oameni să stabilească repede şi bine contactul cu ei. Un altul, orientat în întregime spre exterior, poate avea, cu toate acestea „dificultăţi în a se apropia de oamenii cu care are de-a face. Este vorba în fond de înţelegerea nemijlocită dintre om şi om, lucru care depinde în mare măsură de *capacitatea de exteriorizare*. Există, fără îndoială, o capacitate nemijlocită de a acţiona asupra oamenilor prin diversele modalităţi de exteriorizare, precum şi de a înţelege modalităţile de exteriorizare ale semenilor; la alţii poate însă să se manifeste lipsa acestei capacităţi sub ambele aspecte, în primul caz contactul se realizează uşor, chiar dacă este vorba deyun introvertit; în cel de-al doilea, chiar dacă este vorba de un extravertit, în relaţiile cu ceilalţi oameni se menţine o anumită stângăcie, o anumită rigiditate. *Capacitatea de contact* sau lipsa acestei capacităţi sunt, cu toate acestea, concepute ad & sea ca însuşiri echivalente cu extraversiunea sau introversiunea. În special

atunci când se vorbeşte despre *autism* sau despre firea *schizoidă se* înţelege atât introversiunea cât şi greutatea de a intra în contact cu alţi oameni. Doamna *von Trostorff* şi-a dat osteneala de a delimita cu exactitate noţiunile.

După aceste observaţii preliminare putem aborda diagnosticul personalităţilor accentuate. Chiar atunci când părerea mea este similară cu cea a altor autori, descrierea nu e de prisos, deoarece ea va arăta cum anume pot fi delimitate concret personalităţile în diagnosticul practic. După cum se ştie, *Kurt Schneider* şi-a exprimat despre propria sa schemă părerea că este greu de transpus în practică deoarece diferitele trăsături se întrepătrund prea mult şi că din această cauză trebuie să se rămână de cele mai multe ori la caracterizarea generală de psihopatie. M-am pronunţait în repetate rânduri împotriva acestei concepţii şi aş vrea să arăt concret în expunerea mea că personalităţile pe care le disting aici pot fi, în marea majoritate a cazurilor, recunoscute cu

certitudine, indiferent dacă au o singură trăsătură accentuantă sau mai multe concomitent. Pentru acest diagnostic al personalităţii este nevoie de o metodică adecvată, lucru de care ne vom ocupa în capitolul ce urmează.

Metodica diagnosticului personalităţii

Din păcate, nu există reguli precise pentru a identifica trăsăturile accentuante. Aceasta se datorează faptului că, pentru fiecare subiect în parte, spre a putea interpreta corect răspunsurile trebuie să stabilim în mod strict individual cum a înţeles întrebările ce i s-au pus. Jocul schematic al întrebărilor şi răspunsurilor este, aşadar, pierdere de vreme, iar *exami*narea *prin teste* este utilizabilă numai în anumite condiţii strict circumscrise.

Schmieschekr şi Müller au întocmit un chestionar, care cuprinde multe din întrebările pe care le pun atunci când vreau să stabilesc diagnosticul unei personalităţi. Rămâne de văzut cât de mari sunt greşelile ce se pot săvârşi atunci

când întrebările sunt puse fără observarea prealabilă nemijlocită a celui chestionat.

Întrebările referitoare la firea omului permit prea multe posibilităţi de interpretare; mai mult, la aceeaşi întrebare acelaşi subiect poate răspunde în moduri – contrare, în funcţie de felul în care a înţeles-o. În cele ce urmează voi demonstra acest lucru în mod amplu. S-ar putea crede că prin multiplicarea întrebărilor în cursul a numeroase teste ar putea fi eliminate treptat greşelile. Este însă probabil că un asemenea rezultat nu va putea fi obţinut, deoairece în afară de cuvinte mai există şi mimica, iar acmsta poate da aceluiaşi răspuns sensuri total diferite. Am arătat în mod detaliat în alt loc (în lucrarea *Der menschliche Ausdruck*) cât de mare este rolul pe care observarea mimicii îl are în diagnosticul personalităţii; voi avea şi acum câte ceva de spus în această privinţă.

Mijloacele esenţiale pentru aprecierea unei personalităţi constau în *observare* şi *explorare*.

Dacă avem posibilitatea de a observa în mod nemijlocit un individ, comportamentul său în profesie şi în timpul liber, în familie şi între prieteni sau cunoscuţi, într-un cerc restrâns sau într-o societate mai f mare, ne putem forma o părere asupra personalităţii lui e drept, unele aspecte pe care subiectul nu le exteriorizează jnu pot fi nici în acest caz cunoscute, ci abia atunci când exaIminatorul are o legătură strânsă şi îndelungată cu persoana explorată. În general, o observaţie atât de precisă nu este posibilă nici chiar la pacienţii din clinică, căci ei se găsesc aici în afara sferei în care se manifestă personalitatea lor: lipseşte mediul profesional şi familial. Este adevărat că ei îşi fac prieteni şi cunoştinţe din rândul celorlalţi pacienţi, dar ca medic nu trăieşti în cercul lor. În plus, un pacient nu se comportă în general în clinică aşa cum ar dori el, ei aşa cum o cere regulamentul clinicii.

Alta est situaţia la copiii fiziceşte sănătoşi, care se pot mişca în voie. De îndată ce s-au

acomodat cu clinica, ei se poartă mult mai degajat decât adulţii. La început, şi ei consideră noul mediu ca ceva aparte, ceva ce impune un comportament deosebit. Totodată le este frică de cadrul neobişnuit. Dar nu trece mult – la unii copii doar câteva zile, la alţii ceva mai mult – şi ei se simt în clinică la ei acasă. Ceilalţi mici pacienţi nu mai sunt consideraţi ca tovarăşi de suferinţă, cu care au comun faptul că au nevoie de asistenţă medicală, ci ca alţi copii, la fel ca cei de acasă, de pe stradă sau de la şcoală, copii cu care te joci, te certi şi te împaci. Într-o secţie de psihiatrie infantilă jocul nu se deosebeşte decât foarte puţin de jocul în comun obişnuit al copiilor. Programul clinicii, deşteptarea, culcarea, luarea mesei nu sunt resimţite de micii pacienţi ca lucruri pe care le priveşti cu alţi ochi şi care sunt caracteristice spitalului, ci ca o ordine care, deşi sub formă puţin diferită, este cerută şi acasă. De aceea, prin simpla observaţie în clinică, de la copii se poate obţine mult mai mult decât de la adulţi. Este drept

că acest lucru nu-l poate face întotdeauna medicul însuşi, dar el poate fi informat de psihologii şi educatoarele care trăiesc în mijlocul copiilor. Şi mai rodnică poate fi observaţia dacă secţia spitalicească este legată în mod nemijlocit cu o şcoală, pentru că în acest caz copiii au la dispoziţie şi cercul în care ei se pot afirma prin rezultatele pe care le obţin. Comportamentul în profesie, atât de important pentru adulţi şi care nu se poate manifesta în clinică, corespunde în mare măsură comportamentului copilului la şcoală. În aceste două situaţii se poate vedea cum îşi îndeplineşte omul sarcinile, cum îşi înţelege el îndatoririle şi – cum aspiră spre realizări în cadrul emulaţiei.

Dat fiind faptul că la copii putem afla atât de multe prin observare în clinică şi la şcoală, trebuie să acceptăm faptul că cel de-al doilea procedeu, adică explorarea – mult mai eficace la adulţi –, dă puţine rezultate la copii dacă procedăm numai la interogarea acestora şi nu interogăm totodată pe

părinţi şi pe educatori. Copiii nu au încă suficientă capacitate de introspecţie pentru a putea da informaţii despre ei înşişi.

La fel de imporită,.la adulţi qa şi la copii este *observarea mimiciâŢ" a gesturilor şi a fonicii*. Aceste observaţii ne oferă adesea cheâa pentru o înţelegere corectă a subiectului. Când vrem să ştim, de pildă, dacă persoana cu care stăm de vorbă simte într-adevăr – aşa cum afirmă – tristeţe, bucurie, entuziasm, speranţă, teamă, dezamăgire etc., nu putem afla cu certitudine acest lucru numai din cuvintele sale, deoarece ea îşi poate potrivi vorbele după cum doreşte. Din mimică putem însă vedea în mod nemijlocit dacă ceea ce spune corespunde într-adevăr cu ceea ce se petrece în interiorul său. Dacă lucrurile nu se petrec în felul acesta, avem în faţa noastră un om care, din punct de vedere al mimicii, nu participă la explorare şi ştim că în acel moment el este indiferent, chiar dacă pretinde că e trist, plin de speranţă etc. Când subiectul vorbeşte despre un

sentiment din trecut, acest lucru trebuie de asemenea să-şi găsească o expresie în mimică, căci, atunci când ni le reamintim, sentimentele se trezesc într-o anumită măsură din nou la viaţă. Şi în acest fel verificăm, chiar fără să vrem, autenticitatea cuvintelor auzite. Iar dacă nu ne îndoim de veracitatea celor spuse, putem constata chiar numai din mimică cât de profund este resimţit ceea ce se exprimă prin cuvinte – de pildă dacă cel care vorbeşte despre durerea resimţită la pierderea unei rude apropiate este sau a fost într-adevăr profund afectat. Sau, când un alt pacient vrea să-şi ascundă mâhnirea şi afirmă că de mult nu mai suferă, s-ar putea ca din mimica lui să putem deduce că, dimpotrivă, mai este încă profund afectait.

Intonaţia are de asemenea o mare importanţă, întrucât din ea se poate deduce altceva, mai veridic decât ceea ce reiese din cuvintele rostite. Este vorba mai ales de modulaţia care însoţeşte exprimarea verbală. Ocazional

poate să apară chiar un sunet de sine stătător – un oftat, de exemplu – care trădează ceea ce cuvintele încearcă să ascundă. Din mimică şi fonică se poate constata şi importanţa pe care subiectul o acordă unei afirmaţii. S-ar putea, de asemenea, ca în relatările unui subiect să nu fie vorba de stările sufleteşti care se exteriorizează în mimica lui. Subiectul se poate limita la nişte constatări laconice, eventual la simple afirmaţii sau negaţii. Dar şi în asemenea cazuri cele spuse sunt confirmate sau atenuate prin mimică. Din expresia subiectului, ca şi din felul în care articulează cuvintele, se poate constata dacă acesta afirmă ceva de care în sinea sa ieste absolut convins sau dacă nutreşte o oarecare îndoială. Un da, un nu sau o aserţiune pot fi univoce dacă ne luăm după cuvintele rostite, dar intonaţia şi expresia pot sugera exact contrariul. Uneori îţi aitrage atenţia o rostire – cam şovăielnică, tărăgănată a cuvintelor şi îţi dai seama că ele sunt însoţite de o anumită ezitare

lăuntrică. Uneori incertitudinea se observă din mimică: o privire întrebătoare sau scrutătoare, eventual o anumită poziţie a gurii poate indica faptul că, lăuntric, problema încă nu este pe deplin rezolvată. Nu este neapărat nevoie de o descifrare conştientă a expresiei feţei, faptul e sesizat în mod nemijlocit şi e inclus în formarea unei opinii.

În feiulce mimice, a gesturilor şi sunetor contribuie într-o mare măsură la diagnosticul personalităţii. S-ar putea ca unii să creadă că este vorba de ometodlPfoarte nesigură. Trebuie să subliniem însă că, dimpotrivă, este poate metoda cea mai sigură pentru aprecierea unei persoane, deoarece în acest caz o stare sufletească duce nemijlocit la expresia exterioară şi este la fel de nemijlocit înţeleasă de interlocutor. Dacă, de exemplu, într-o situaţie anumită subiectul manifestă teamă, aceasta se poate constata cu cea mai mare certitudine din mimica sa. El poate încerca să-şi învingă expresia de ifrică, nu o poate

însă elimina cu totul din mimica sa şi, în orice caz, acest lucru îi reuşeşte în mult mai mică măsură decât negarea fricii prin cuvinte sau chiar prin ’fapte. Dacă motivul exterior al fricii este neînsemnat, se poate conchide că frica reprezintă o trăsătură de caracter. Este adevărat că nu se poate stabili cu exactitate şi nici nu se poate demonstra matematic că în cazul mimicii corespunzătoare omul resimte lăuntric bucurie, mâhnire, dubiu etc şi, în general, sentimentul care este sesizat în mod nemijlocit, dar situaţia reală e totuşi descifrată cu mai multă certitudine decât prin cea mai bună argumentare. Din experienţa cotidiană se ştie cu certitudine că un om este aşa cum se manifestă în variaţia mimicii sale, pentru că niciodată un om cu o mină tristă nu se gândeşte în acel moment la o poveste veselă şi niciodată un om cu o mină iritată nu poate avea concomitent o stare de spirit paşnică. Cum în aceste cazuri facem constatări nemijlocite, se întâmplă adesea să ştim mai mult despre personalitatea unui om cu

care am stat de vorbă numai două minute decât putem afla din explorări precise prin teste şi chestionare.

Tot mimica ne ajută să adaptăm convorbirea la *nivelul cultural* şi la gradul de *mobilitate intelectuală* a subiectului. Aici nu este vorba numai de aptitudinile intelectuale, ci şi de felul în care inteligenţa a fost exersată prin învăţământul şcolar şi, mai târziu, în viaţa de toate zilele. Şi acest lucru poate fi de cifrat din mimică. Îţi poţi da seama cu destulă siguranţă dacă omul cu care ai de-a face se îndeletniceşte cu o muncă fizică sau cu una intelectuală. Nu este nevoie să te uiţi la mâinile lui şi nu trebuie să consideri drept un criteriu sigur faptul că la oamenii care nu depun muncă fizică trăsăturile feţei rămân adesea mai fine. Îl recunoşti pe lucrătorul intelectual chiar atunci când este vorba de un om care în timpul liber face multă mişcare în aer liber, pe vânt şi furtună, ceea ce a avut darul să-i înăsprească şi să-i brăzdeze faţa. Cu atât mai puţin poate

constitui un criteriu hotărâtor îmbrăcămintea. Pe omul muncii fizice îl identifici chiar dacă poartă un costum ireproşabil, să zicem, duminica. Este firesc să urmăreşti modul în care se mişcă, dar nici după aceasta nu te poţi lua fără teama de a greşi; pe de altă parte, te poţi orienta just chiar atunci când subiectul respectiv şade liniştit pe un scaun. Desigur, diversele circumstanţe concrete pot juca un anumit rol în formarea unei păreri, dar esenţială rămâne observarea mimicii.

Independent de inteligenţa persoanei respective, activitatea intelectuală pe care o desfăşoară atât în cadrul profesional cât şi în afara acestuia, în restul zilei, îi dezvoltă mobilitatea spirituală. Deosebirea de ţinută începe încă de pe băncile şcolii.

Învăţământul nu oferă omului numai material de gândire şi un antrenament al intelectului, ci îl şi deprinde, totodată, să aibă o activitate spirituală, care are drept rezultat faptul că el întâmpină cu întrebări şi reflecţii tot ce i se

întâmplă, în timp ce omul care nu are această deprindere acceptă totul în mod mai pasiv. Aşadar, nivelul instrucţiei şcolare este în foarte mare măsură răspunzător de mobilitatea intelectuală cu care este dotat un om pentru viaţă. Dar chiar şi după cele mai bune studii vioiciunea intelectuală descreşte din ce în ce mai mult dacă nu persistă impulsurile care au stimulat-o; în acest caz activitatea reflexivă scade treptat. Se poate chiar afirma că într-o unitate de timp un om deprins cu gândirea are mai multe gânduri decât cel nedeprins, indiferent care dintre ei este mai inteligent. Având în vedere că după mimică se poate constata dacă un om are o gândire vioaiesaii leâită ne „putem da seama în mod nemijlocit dacă avem de-a face cu un intelectual sau-un muncitor manual, chiar dacă ei ar fi identic îmbrăcaţi şi ar şedea liniştiţi, astfel încât să nu se poată observa felul în care se mişcă. Greşim însă în mod aproape sigur atunci când intelectualul, în ciuda profesiei sale, nu este decât prea puţin stimulat sau când,

în afara profesiei sale, muncitorul are şi numeroase alte interese. Aş vrea de altfel să precizez că noţiunile de intelectual şi de muncitor manual nu trebuie absolutizate; ele trebuie înţelese sub o formă generală: primul are profesional şi extraprofesionâl o activitate mai mult intelectuală, iar cel de-al doilea una mai mult fizică.

Dacă din mimică se poate deduce o mai mică mobilitate intelectuală, aceasta se datoreşte faptului că expresia feţei este mai puţin animată. Subiectul respectiv are, într-o unitate de timp, mai puţină mişcare mimică. Când pe faţa unui muncitor manual se observă o expresie oarecare, ea nu este ştearsă, ci poate avea aceeaşi profunzime ca la intelectual, diferenţa constând într-o modulare mai redusă. În ceea ce priveşte profunzimea, formele de exprimare ale intelectualului sunt mai puţin evidente, deoarece la el intervin în permanenţă imagini care pot prejudicia caracterul unitar al trăirii şi, implicit, al

expresiei. Mimica intelectualului apare astfel ca fiind uşor reţinută. La un muncitor manual o expresie poate fi foarte repede înlocuită de una contrară, în timp ce la intelectual tranziţiile sunt mai treptate. Acesta din urmă se lasă mai puţin impresionat de evenimente, deoarece contribuie la ele prin trăirile sale interioare.

Aşadar, este, în general, suficienta sa, unui om entHHâţi forma o părere despre mobilitatea sa intelectuală. Lucrul acesta este de o importanţă capitală în convorbirile duse pentru analiza personalităţii. La fiecare întrebare pusă şi la fiecare răspuns primit trebuie într-adevăr să avem în vedere ţinuta intelectuală a pe rsanei cu care stăm de vorbă. Acest lucru este necesar în special atunci când examinăm problema extraversiunii sau a introversiunii, deoarece cu cât omul este mai mult stimulat prin instrucţie sau educaţie să gândească în mod de sine stătător, cu atât mai mari sunt exigenţele pe care le – putem avea faţă de el. De aceea, la o persoană cu un nivel cultural

mai ridicat numai o înclinaţie foarte accentuată spre formarea de idei proprii denotă introversiunea. Pe de altă parfce, la un individ fără pregătire intelectuală extraversiunea se manifestă deosebit de, puternic.

Mimica nu are totuşi decât un rol auxiliar în cercetarea mai amănunţită a trăsăturilor personalităţii. Constatările concrete sunt verificate prin mimică, dar rezultă în detaliu dintr-o explorare care are drept scop să cerceteze modul de reacţie al subiedtukii şi să deducă de aici trăsăturile firii lui. Îmi voi îngădui să lămuresc acest aspect

La început putem ruga subiectul să ne comunice propriul său punct de vedere, cerându-i să ne descrie în mod general firea sa şi să precizeze cum priveşte el viaţa şi cum rezolvă problemele pe care ea le pune. Obţinem astfel indicaţii importante ca, de exemplu, că ia lucrurile prea în serios, că are o sensibilitate şi iritabilitiate înâr sau, invers, că ia viaţa prea uşor şi, eventual,

că manifestă o înclinaţie spre sociabilitate şi veselie. Chiar dacă, judecând după mimică şi după modulaţiile vocii, avem impresia că aceste aprecieri sunt făcute cu oarecare nesiguranţă, putem totuşi porni de la ele, cercetând semnificaţia lor concretă. Dacă ni se pare că se manifestă în mod mai proeminent o anumită trăsătură de caracter, o vom urmări, încercând s-o scoatem în evidenţă. Pentru a fi considerată certă, această trăsătură trebuie să fie demonstrată în mod concret, adică nu prin afirmaţii generale sau prin răspunsuri afirmative la întrebările puse, ci prin *raportări nemijlocite la atitudini efective din viaţă*. Unele persoane răspund cu uşurinţă în mod afirmativ la întrebările puse, dar, dacă remarcăm că răspunsul nu a fost motivat în mod obiectiv, ele nu pot prezenta fapte care să ilustreze această însuşire pe care şi-o atribuie. O persoană se poate aprecia ca fiind sârguincioasă, serioasă, zeloasă, vioaie etc., dar indicaţiile sale sunt inutilizabile dacă ea nu poate descrie cum s-au manifestat

până atunci în viaţă sârguinţa sa, zelul său etc. Trebuie întotdeauna să cerem să ni se prezinte exemp-qtefcemportament în cave să fie reliefate însuşirile indicate. Exemplele trebuie să fie semnificative, fiind vorba de însuşiri prin care omul se distinge clar de medie. Aceste exemple, dacă sunt bine alese, demonstrează că, 5n diferite ocazii, subiectul s-a comportat altfel decât se comportă de obicei prietenii săi, tovarăşii săi de muncă, soţia sa etc. Desigur, nimic mai uşor decât să afirmi teoretic ceva ce în mod obiectiv nu corespunde realităţii, dar nimeni nu poate relata drept fapte doveditoare întâmplări concrete dacă ele nu au avut realmente loc, în afară de cazul în care am avea de-a face cu un actor înzestrat cu multă fantezie, ceea ce ar reieşi repede din comportamentul său general. Aşadar, indicaţiile teoretice furnizate de un subiect nu pot servi decât pentru orientare, confirmarea firii sale fiind posibilă abia prin descrieri concrete ale unor situaţii în care se manifestă un comportament

deosebit. Aş putea susţine că *aceste descrieri concrete constituie aproape cel mai important element metodic în analiza personalităţii*.

Voi arăta acum detaliat cum anume dintr-o convorbire cu subiectul poate să reiasă o trăsătură accentuată a firii, în aşa fel încât această trăsătură să poată fi cu certitudine considerată ca existentă. De aci vor rezulta şi indicaţii despre structura personalităţilor accentuate, a căror descriere urmează mai jos.

\ Dacă bănuim că avem în faţa noastră o personalitate *iiiperperseverentă* trebuie să punem întrebări în privinţa” Ł & Ł: *ceptibilităţii* ei. Unii oameni nu înţeleg bine această noţiune şi se gândesc mai curând la sensibilitate în accepţia ei generală. În asemenea caz trebuie să le explicăm că ne referim la sensibilitatea faţă de ceea ce îi prejudiciază personal, adică la susceptibilitate. Întrebăm subiectul cum reacţionează când i se face o nedreptate, dacă poate accepta aceasta cu calm. Ar putea el să suporte o nedreptate, cum i

se întâmplă oricărui om din când în când? Unii se codesc să admită o asemenea susceptibilitate, temându-se că li s-ar putea aduce reproşul de a fi gricevitori, poate fiindcă li s-au mai făcut asemenea reproşuri. O atare atitudine poate fi constatată din mimica lor şi atunci trebuie să le explicăm că nu este vorba de o agresivitate grosolană, ci că ne referim mai cu seamă la reacţia lor lăuntrică faţă de jigniri. Dacă izbutim să-i facem să înţeleagă că un asemenea comportament nu are nuanţa unei însuşiri negative, persoanele hiperperseverente admit că se simt cu uşurinţă jignite şi ofensate. În schimb, multe dintre ele continuă să nege că ar fi *ranchiunoase*, însuşire care de obicei este caracteristică personalităţilor hiperperseverente. Prin această negare ele vor doar să explice că în comportarea lor exterioară nu rămân ostile partenerului şi nu mai dau urmare celor întâmplate. Mulţi hiperperseverenţi neagă că ar avea înclinaţia de a reveni iar şi iar asupra unei

întâmplări trecute, dar nu neagă şi sentimentul lăuntric ca atare. Unii mărturisesc chiar, cu sinceritate, că pot ierta ofensele, dar nu le uită. Faptul că nedreptatea suferită le rămâne mereu în memorie este însă destul de concludent în sensul unei trăsături accentuate, deoarece o eventuală agresivitate orientată spre exterior ar putea fi inhibată de alte componente ale personalităţii respective. Un lucru ce nu poate fi uitat are în orice caz o înrâurire puternică. Mulţi dintre ei spun chiar că suferă foarte mult din cauza nedreptăţilor, dar nu exteriorizează acest fapt.

Când gradul de susceptibilitate este mai înalt, se întâmplă rareori ca această însuşire să nu se manifeste şi prin *reacţii exterioare*. Subiectul trebuie întrebat dacă a avut conflicte frecvente pe motiv că nu a putut suporta o nedreptate, dacă a părăsit vreodată un loc de muncă fiindcă nu a vrut să se acomodeze situaţiei existente sau chiar dacă n-a fost cumva concediat vreodată pentru faptul că a rămas intransigent într-o divergenţă de

păreri.

Dacă întrebarea nu se referă la susceptibilitate, ci la *înclinaţia de a lua poziţie în interesul dreptăţii*, atunci, în majoritatea cazurilor, personalităţile hiperperseverente răspund afirmativ chiar de la început. Văzând în acest fapt o însuşire pozitivă, ele nu au motive să o nege. Desigur, trebuie să ne convingem dacă nu este vorba mai mult de propria dreptate decât de dreptatea altora.

Când conflictele devin frecvente, când se observă existenţa unei firi arţăgoase, atunci – dacă nu este vorba de o situaţie de viaţă nefavorabilă – nu mai avem de-a face cu o trăsătură accentuată, ci cu o *psihopatie paranoidă*, unde hiperperseverenţa există într-o măsură patologică.

Hiperperseverenţa nu se manifestă numai prin susceptibilitate, oamenii de acest fel fiind totodată şi *ambiţioşi*. Relaţia lăuntrică dintre susceptibilitate şi ambiţie poate fi observată dacă se ia în consideraţie faptul că jignirea apare de

obicei atunci când prestigiul personal pare ştirbit. Cel ce a suferit o nedreptate ca urmare a unei erori sau a unei măsuri prin care nu se urmărea în niciun caz o discreditare personală nu se simte ofensat. Aspiraţia spre recunoaşterea socială se manifestă însă şi independent de susceptibilitate, lucru confirmat de obicei de modul în care evoluează viaţa profesională a persoanelor hiperperseverente. Ele s-au ridicat prin muncă şi au ajuns la funcţii de mai mare răspundere decât ar fi fost de aşteptat după nivelul lor de pregătire. Dacă inteligenţa lor nu este suficientă ca să se poată ridica, putem totuşi observa din activitatea pe care o depun într-un cadru mai limitat năzuinţa lor de a se evidenţia. Atunci când specificul firii lor este foarte accentuat, ascensiunea acestui fel de oameni cunoaşte adesea perioade de întrerupere. Aflăm, de pildă, de la unii subiecţi că, până la un moment dat, s-au ridicat prin meritele lor în muncă, dar din cauza unor conflicte avute cu cei din jurul lor au rămas pe loc ori au fost chiar

retrogradaţi. Ei dau de obicei vina pe ceilalţi, dar de multe ori îşi dau în oarecare măsură seama că propria lor atitudine a contribuit în mare măsură la izbucnirea conflictelor. Aceste conflicte iau naştere în parte pentru că subiecţii pretind să li se dea întotdeauna şi în toate cele dreptate, iar în parte pentru că, în năzuinţa lor ambiţioasă, sunt atât de brutali şi de lipsiţi de simţul măsurii încât stârnesc împotrivirea tovarăşilor lor de muncă. Câteodată este necesar să-i chestionăm şi pe aceştia din urmă despre atitudinea subiectului, deoarece în optica lui i se pare că totul îi dă dreptate. Pericolul unei evoluţii nefavorabile din cauza susceptibilităţii şi a ambiţiei în general se iveşte abia atunci când hiperperseverenţa a căpătat caracterul unei *psihopatii paranoide*. Ca personalităţi accentuate, indivizii hiperperseverenţi se situează profesional în generali deasupra mediei.

În traztil când credem că avem de-a face cu o *fire hiperexactă*, chestionarea trebuie începută de

preferinţă cu profesia subiectului. Întrebăm cum îşi priveşte îndatoririle, dacă le ia în serios. Cum nu există om să se învinovăţească singur de neglijenţă în serviciu, majoritatea răspund afirmativ. De obicei se poate însă constata din mimică şi din intonaţie dacă afirmaţia nu este decât un răspuns de circumstanţă. Întrebăm apoi dacă subiectul nu face unele lucruri cu o meticulozitate exagerată, dacă nu cumva, fără să fie neapărat necesar, nu verifică adesea încă o dată ceea ce a lucrat, dacă în drum de la serviciu spre casă sau chiar acasă nu se întreabă uneori dacă a făcut totul aşa cum se cuvine. La această întrebare majoritatea oamenilor răspund negativ. În schimb, personalităţile hiperexacte dau afirmativ din cap şi lasă să se înţeleagă că a fost descoperită o slăbiciune a lor pe care ele o cunoşteau de mult. Subiecţii de acest fel relatează eventual că preferă să controleze totul de două sau de trei ori înainte de a socoti lucrarea definitiv terminată. Sau povestesc că după terminarea

serviciului nu se simt deloc eliberaţi de ’preocupările legate de acesta, ba câteodată rămân preocupaţi chiar seara, când se culcă, de ceea ce au făcut în ziua respectivă sau, poate, de ceea ce vor avea de făcut a doua zi. Uneori povestesc chiar că li s-a întâmplat să se întoarcă la locul de muncă crezând că ar fi uitat ceva, ceea ce însă de fiecare dată s-a dovedit a nu fi fost cazul.

Dacă sunt chestionaţi în mod special asupra *conştiinciozităţii şi seriozităţii lor*, în majoritatea cazurilor aceşti oameni fac remarca că nu se pot lăuda singuri. Insistând, aflăm însă de la dânşii că la locul lor de muncă toată lumea ştie că se poate bizui pe ei. Poate că acesta este motivul pentru care deţin tocmai un post în care, în limita posibilului, nu este permis să se strecoare o greşeală. E drept însă că adeseori au nevoie de mai mult timp decât alţii pentru a-şi termina munca. Fără să li se ceară, ei compensează întârzierea prin ore suplimentare neplătite. Indivizii hiperexacţi pot întâmpina mari dificultăţi

dacă deţin un post unde pentru bunul mers al muncii este indicat să se treacă peste unele amănunte, aşa încât marea lor meticulozitate să fie nelalocul său. Din acest motiv pot avea conflicte grave. În general, răspunderea devine pentru ei o sursă de suferinţă al/und când nu pot executa totul aşa cum le-o dictează conştiinciozitatea. De aceea, mulţi nici nu aspiră la posturi mai înalte şi nu sunt deloc mulţumiţi atunci când, datorită muncii lor excelente, sunt promovaţi împotriva voinţei lor.

În continuare, trebuie să discutăm cu ei despre *viaţa lor particulară*, întrebându-i dacă şi aici domnesc exactitatea şi jDunctualitatea. Adesea putem constata că această trăsătură a firii lor nu se manifestă în toate sferele vieţii. Unii bărbaţi oare în activitatea lor profesională sunt hiperpreocupaţi ca totul să fie executat cu cea mai mare precizie, adesea nu sunt prea ordonaţi acasă. Comportamentul acesta se datorează de obicei concepţiei lăuntrice că acasă femeia este

cea care poartă răspunderea, că ea este aceea care trebuie să se îngrijească de ordine. De multe ori pentru o personalitate hiperexactă este mai uşor să renunţe complet la o responsabilitate decât să-i facă faţă în mod defectuos. Aceşti oameni sunt mulţumiţi dacă pot considera că un domeniu oarecare nu este de competenţa lor. Femeile, dimpotrivă, se simt răspunzătoare pentru gospodărie, pentru viaţa de familie. Cum însă nici în meserie nu pot fi altfel decât hipermeticuloase şi pătrunse de simţul datoriei, ele caută mai des decât bărbaţii să se ţină departe de acele sardni care implică o răspundere mai mare. Dacă meticulozitatea nu există decât în gospodărie, atunci trebuie să fim prudenţi în aprecierea noastră, deoarece se întâmplă foarte adesea ea femeile să întreţină aici o ordine perfectă nu din conştiindozitate, ci fiindcă sunt mândre de căminul lor şi le face o deosebită plăcere să-l vadă frumos şi ordonat. În general, simpla dragoste pentru ordine, fără a fi însoţită de o îngrijoraire

anxioasă, nu este expresia unei firi hiperexacte.

În chestionarul pentru constatarea unei personalităţi hiperexacte trebuie incluse şi anumite *întrebări standard*. La acestea nu se obţin în toate cazurile răspunsuri afirmative, deoarece nu întotdeauna sunt prevăzute toate domeniile posibile, dar destul de des subiectul în cauză înclină înţelegător din cap. Mă refer aici la întrebările: oare nu controlează exagerat de mult dacă robinetul de gaz a fost închis, dacă uşa a fost realmente încuiată, dacă nu a rămas aprinsă lumina în pivniţă, dacă o scrisoare importantă a fost efectiv pusă la cutie?

Atât timp cât hiperexactitatea se menţine în limitele unei trăsături accentuate, ea trebuie apreciată în general drept pozitivă, deşi prin asemenea controale se risipeşte inutil multă energie. Când se ajunge însă la un nivel caracteristic *psihopatiei anancaste*, apare tot mai mult latura negativă a acestei trăsături. Dubiul, însoţit jlepermanente controale, poate atinge un

grad la care munca progresează foarte încet, iar gândirea care se vrea prevăzătoare se trănsâorma într-o sterilă rumegare a aceloraşi fapte. JJnele idei pot căpăta un caracter obsesiv. Aşa se anunţă *nevroza obsesivă*, de care nu ne vom ocupa aici.

Când este vorba de constatarea unei *personalităţi demonstrative* trebuie să avem o deosebită grijă să nu ne lăsăm înşelaţi. În majoritatea cazurilor nu se poate pune bază pe răspunsurile primite, pentru că aceşti oameni nu se descriu aşa cum sunt în realitate, ci aşa cum ar vrea să pară în momentul respectiv. Mulţi dintre ei susţin că sunt conştiincioşi sau chiar hiperconştiincioşi, când în realitate sunt poate exact contrariul. Din întrebare ei reţin posibilitatea de a apărea în ochii celui care îi chestionează ca având o însuşire pozitivă şi profită de o astfel de ocazie. De aceea este foarte important să li se ceară acestor persoane să-şi fundamenteze răspunsurile prin *exemple concrete*. Personalităţile demonstrative nu au gata pregătite

întâmplări reale, aşa cum e cazul celor hiperexacţi, care citează imediat exemple a căror formă concretă le demonstrează autenticitatea Unele personalităţi demonstrative îşi atribuie uneori, fără să li se fi pus vreo întrebare în această privinţă, fel de fel de însuşiri pozitive. Dacă cerem mereu fapte concrete, nici în acest din urmă caz nu putem fi induşi în eroare.

Pentru diagnosticul personalităţilor demonstrative este de asemenea de mare folos să nu depindem de ceea ce spun ele, ci să folosim posibilitatea de a afla cât mai multe despre firea lor în cursul unei simple conversaţii. Înclinaţia ce o au spre isterie se recunoaşte din *întregul lor comportament*; asemenea persoane sunt exagerate în manifestările lor afective, în mimică, în gesturi şi în felul în care vorbesc; se vede clar că acestor manifestări le lipseşte un fond de autenticitate, în asemenea cazuri, aptitudinea cercetătorului de a sesiza în mod nemijlocit mimica şi gesturile este deosebit de folositoare,

pentru că în acest fel el le poate interpreta just chiar dacă ele nu corespund unor sentimente autentice. E drept că în această privinţă cercetătorul trebuie să dispună de oarecare rutină, întrucât unii colegi mai tineri se lasă adesea induşi în eroare de către personalităţile demonstrative. Ei acceptă afirmaţiile acestora drept obiective, deşi din comportarea lor se poate vedea imediat că subiecţii „joacă teatru”. Uneori nu se apreciază corect nici *autolauda* şi *autocompătimirea* cu care aceşti oameni încearcă să se pună într-o lumină favorabilă. În viaţa de toate zilele, personalităţile demonstrative au probabil succes cu atitudinea lor, căci dacă ar fi fost demascate de fiecare dată, s-ar fi dezobişnuit de mult de ea. Pe cât se pare, unii au învăţat să se prezinte medicului ailtfel decât oamenilor din jurul lor, deoarece se poate întâmpla ca personalităţi demonstrative – care potrivit unor descrieri obiective sunt supărătoare în familie şi în întreprindere – să aibă în timpul explerării

medicale o comportare atât de rezervată încât să nu-ţi dai seama de falsitate, ci să crezi la început că este efectiv vorba de oameni care sunt foarte exacţi în afirmaţiile lor. Ei îşi demonstrează astfel capacitatea de adaptare, apărând nu aşa cum sunt realmente, ci aşa cum li se pare că *ojf* fi avantajos să apară în împrejurările date. Chiar unii *„escroci patologici”* renunţă la teatralismul personalităţilor demonstrative, ştiind că un comportament liniştit inspiră mai lesne încredere.

De regulă, personalităţile demonstrative, întrebate cu tact, admit că posedă *talent actoricesc*. Ele consideră drept pozitiv faptul că dintotdeauna au ştiut să se prezinte în mod avantajos, că, elevi fiind, recitau cu plăcere şi foarte expresiv poezii, că participau cu succes la piesele de teatru prezentate de copii şi, eventual, mai târziu la piesele jucate de amatori, în această privinţă au la îndemână şi exemple concrete. Aici se vădeşte şi latura pozitivă a personalităţilor demonstrative; la fel cum pot juca teatru pentru a

se prezenta într-o lumină favorabilă, ele sunt capabile să interpreteze şi rolurile dramatice cerute. Uneori descoperim în e-le un actor autentic. Totodată, firea lor demonstrativă implică prezenţa *fanteziei*, aptitudine utilă în diverse profesii artistice. Personalităţile demonstrative dau cu plăcere informaţii despre preocupările lor artistice şi uneori arată că sunt în stare să inventeze mici istorioare. Prin chestionări prudente putem obţine uneori şi confirmarea faptului că la momentul oportun ele găsesc cu uşurinţă *pretexte* şi *mici minciuni* pentru a ieşi din încurcătură.

Când avem de-a face cu personalităţi demonstrative, este chiar mai important decât în cazul altor personalităţi să le punem să ne povestească *întreaga lor viaţă*. Cunoscând că au tendinţa de a evita dificultăţile, se constată destul de des schimbări în profesie şi, aproape întotdeauna, înclinaţia de a schimba locul de muncă. Cu cât această fire accentuată se apropie

de o *psihopatie isterică*, cu atât mai des frecventele schimbări se transformă în eşecuri repetate, însoţite de neglijenţe în serviciu sau de părăsirea bruscă a unui post pretins prea greu sau, eventual, dejefugiul în boală. „Prăbuşirea nervoasă*

— Care, în realitate, nu este decât o demonstraţie – sau „surmenajul" – care de cele mai multe ori nu există în mod obiectiv – joacă aici un rol important. Mulţi oameni care în urma unei analize imprecise sunt calificaţi ca *lipsiţi de voinţa* sunt în realitate isterici. Psihopaţii isterici înfloresc de obicei descrierea vieţii lor cu *autolaudă* şi *autocompătimire*. La un anumit grad de intensitate a accentuării, istericii se pricep admirabil să mintă şi să înşele fără să-şi dea seama. Lucrul acesta trebuie avut în vedere întotdeauna în cursul examinării. Ei pot deveni *escroci patologici*, înşelătoriile lor ajungând până la *„pseudologia phantastica"*. Trebuie însă să adăugăm că în alte laturi ale firii lor pot exista

trăsături care compensează înclinaţiajsterica

Şi ta, *versonalităţile nestăvânite* putem constata destul de des *inconstanţa în viaţă*. La ele acest lucru nu se întâmplă însă fiindcă ar vrea să ocolească dificultăţile, ci pentru că sunt adesea indispuse şi înclină spre acte impulsive, Când ceva nu le convine, se lasă păgubaşi fără să chibzuiască prea mult şi se apucă de altceva. Când sunt întrebate de ce şi-au schimbat profesia sau locul de muncă, răspund numai foarte rar că munca a fost prea grea, motivele invocate fiind mai degrabă că şeful n-a consimţit să le satisfacă o anumită dorinţă, că nu le-a convenit atitudinea colegilor sau că leafa a fost prea mică. Personalităţile nestăpânite pot fi foarte capabile de muncă, probabil pentru că efortul fizic le face plăcere. Lipsa de stăpânire se manifestă însă deosebit de clar, în afectele m-ofunde. Tristeţea cauzată de o întâmplare care le pare împovărătoare poate duce la acţiuni nechibzuite, eventual chiar la o încercare de sinucidere. Mai

caracteristică este însă o *iritabilitate neînfrinată* cu izbucniri de furie. Multe dintre aceste personalităţi confirmă că înclină spre *irascibilitate*, altele nu vor ca acest temperament al lor să primească un calificativ atât de dur, dar recunosc totuşi faptul ca atare. Ocazional trebuie chestionaţi şi membrii familiei pentru a se putea stabili iritabilitatea persoanei explorate. Personalităţile nestăpânite dau adesea impresia de oarecare primitivitate, adică se vede din însăşi mimica lor că sunt lipsite de agerime spirituală şi că nu iau în consideraţie decât lucrurile uşor perceptibile. De multe ori ele pot fi recunoscute în timpul convorbirii prin aceea că au un *aer indispus* şi răspund monosilabic la întrebări. Din întrebările suplimentare reiese că nu vor „să ţie mietenoşi, dar le e neplăcut să răspundă la atâtea întrebări şi de aceea se indispun. Ei nu sunt nici de astă dată stăpâni pe sine: cu toate că ar dori să fie prietenoşi, din mimica lor se poate totuşi deduce că starea lor lăuntrică este exact contrară.

) Fireşte, indispoziţia poate fi constatată în mod clar în timpul examinării numai atunci când este foarte pronunţată, în asemenea măsură încât se poate vorbi mai curând de o *psihopatie epileptoidă* spre care duc toate formele de tranziţie. Datorită lipsei lor de stăpânire, psihopaţii epileptoizi prezintă adesea şi *devieri în viaţa socială*, ceea ce se manifestă în primul rând prin violenţe săvârşite jnjţimpul acceselor de furie. La aceste personalităţi se mai poate constata destul de frecvent *alcoolism cronic*, deoarece recurg la acest stimulent în perioadele de indispoziţie. Mai găsim uneori *impulsuri sexuale excesive*, mai ales la fete în anii de după pubertate.

\\ V-i!

K 1

Personalităţile hipertimice pot fi recunoscute ca atare chiar şi în cursul unei simple conversaţii, deoarece locvacitatea şi temperamentul lor vesel ies repede la iveală. Mimica, lor denotă agerime

intelectuală. Prin răspunsurile la întrebările puse ne vom convinge că acest gen de temperament este dominant şi în alte sfere psihice. În societate, indivizii hipertimici devin de obicei punctul central al grupului respectiv prin buna lor dispoziţie, prin promptitudinea replicii şi prin ideile lor amuzante, iar în profesie se evidenţiază printr-o anumită bogăţie de idei. Uneori sunt oarecum iritabili, lucru care se face simţit mai ales în familie, unde nu există o societate antrenantă şi niciun superior care să exercite un efect moderator. Atunci când vrem să decidem dacă nu avem de-a face cu ceva mai mult decât cu structura unei personalităţi accentuate, şi anume cu o *psihopatie hipomaniacălă*, trebuie să ne punem întrebarea dacă atitudinea persoanei respective faţă de viaţă nu este poate prea nepăsătoare, dacă gândirea ei nu tinde poate prea mult spre digresiuni şi dacă vioiciunea nu i s-a transformat într-o agitaţie fără rost. La psihopaţii hipomaniacali consecinţa poate fi o stare generală de nelinişte şi schimbări

frecvente ale profesiunii sau locului de muncă.

Personalităţile distimice pot fi şi ele de cele mai multe ori recunoscute printr-o simplă conversaţie după felul lor tăcut şi posomorât de a fi. Mimica lor nu este prea vioaie. Ele ne confirmă că au întotdeauna o înclinaţie spre seriozitate şi că nu prea cunosc bucuria şi relaxarea. În cazuri patologice – adică într-o *psihopatie subdepresivă* – seriozitatea se poate transforma în lipsa bucuriei de viaţă şi în încetinirea generală a reacţiilor.

Atât la comportamentul hipertimie cât şi la cel distimic trebuie să ne asigurăm de constanţa acestor înclinaţii, să fim siguri că nu alternează, ca în cazul *personalităţilor labile afectiv*. În cursul investigaţiei, indivizii labili sunt – în funcţie de felul în care e condusă conversaţia – fie veseli şi vioi, fie serioşi şi tăcuţi. Există însă şi posibilitatea ca în situaţia dată să se prezinte ca temperamente medii, pentru că ei nu oscilează continuu între doi poli, ci au adesea o atitudine medie de la care deviază într-o direcţie sau într-alta. La aceasta se

mai adaugă faptul că, în urma unor împrejurări nefavorabile, unele personalităţi hipertimice devin brusc pro „fund depresive, aşa încât ar trebui de fapt socotite persona–,lităţi labile. Chiar dacă în timpul investigaţiei unele persoane apar ca echilibrate, din chestionări reiese de obicei repede labilitatea lor. Cea mai simplă metodă de a ne convinge este de a le pune întrebarea dacă au înclinaţia, aşa cum spunea Go*ethe,* ba de „a chiui de bucurie până-n înaltul cerului”, ba de a cădea într-o „mâhnire de moarteu. Trebuie însă luat aminte dacă e vorba de o simplă labilitate a firii sau de un temperament exaltat despre care vom vorbi mai jos. Este adesea destul de greu de stabilit în ce măsurăoscilaţiile iau naştere din interior sau sub o influenţă exteri & ară, deoarece, chiar în cazul existenţei unor motive lăuntrice, oamenii caută să găsească împrejurări exterioare care să poată fi făcute răspunzătoare. Pot însă exista efectiv şi împrejurări exterioare care să provoace oscilaţiile. Numai atunci când labilitatea

afectivă este foarte pronunţată, predomină exclusiv oscilaţiile provocaie de o cauză lăuntrică, iar în acest caz nu mai este vorba de o simplă labilitate a firii, ci de ci*clotimie* în sensul unei ps*ihopatii.*

Cum oscilaţiile în comportamentul indivizelor cu o stare de spirit labilă pot fi declanşate şi de influenţe exterioare, sarcina de a distinge aceste personalităţi de *personalităţile emotive* poate prezenta dificultăţi. Dar în timp ce emotivii sunt profund impresionaţi doar de trăirile Jnseşi, dispoziţia generaTTlabililorse schimbă în funcţie de întâmplările exterioare* aşa încât veselia sau seriozitatea lor continuă să mai persiste un timp după ce nici nu se mai gândesc la evenimentul respectiv. Dacă bănuim că subiectul are o fire emotivă, ne putem convinge cel mai uşor punându-i întrebarea dacă are „o inimă bună”. Individul cu „inimă bunău este profund impresionat de un eveniment dureros şi nu poate trece cu uşurinţă peste el. Totodată se

emoţionează uşor şi poate chiar să plângă la episoadele triste dintr-un roman sau dintr-un film. Aceste persoane sunt de obicei şi foarte *miloase*. Nu pot să vadă un copil plângând, fără ca şi ele să fie gata să plângă de emoţie. Bărbaţii emoti vi, cărora le e ruşine de lacrimile lor, confirmă totuşi că sunt conştienţi de slăbiciunea lor, şi anume că evenimentul la care participă îi emoţionează mult prea mult. Nu trebuie să neglijăm însă investigarea acestor persoane în privinţa sensibilităţii lor sufleteşti şi la celălalt pol, respectiv dacă şi evenimentele fericite au asupra lor un efect puternic, dacă resimt profund bucuria provocată de o trăire înălţătoare, de fericirea în căsnicie, de natură, de operele de artă. Emotivitatea iese în evidenţă mai pregnant cu ocazia unor evenimente triste, dar ea există şi în cazul întâmplărilor fericite. Mimica acestor oameni oglindeşte clar sensibilitatea lor sufletească de îndată ce se vorbeşte despre evenimente de o oarecare intensitate afectivă.

În cazul când firea emotivă are o intensitate patologică, putem vorbi despre o *psihopatie reactivă labilă*. La oamenii cu un asemenea grad de labilitate sunt frecvente *depresiunile reactive*, uneori chiar cu tendinţa spre sinucidere.

Personalităţile exaltate (aşa cum sunt descrise de mine) prezintă o oarecare înrudire atât cu personalităţile labile cât şi cu cele emotive. Ele înclină spre o reacţie profundă la diverse evenimente, dar au şi înclinaţia de a trece imediat într-o stare generală depresivă, respectiv euforică. Personalităţile exaltate se deosebesc de celelalte două tipuri prin *excesul oscilaţiilor sentimentelor*. Ele pot cădea într-o desperare de neînvins tot atât de lesne ca şi într-un sentiment de fericire exaltată. Insul despre care bănuim că ar avea această fire trebuie întrebat dacă are înclinaţia de a se entuziasma, de a se pasiona pentru o cauză, cu multă participare emotivă lăuntrică, ajungând astfel într-o stare de spirit aproape euforică şi dacă, pe de altă parte, se lasă foarte uşor

descurajat de evenimentele dezagreabile, crezând că totul este pierdut şi privind viitorul ca fiind fără ieşire. Firea subiecţilor de acest tip se poate vădi şi în cursul conversaţiei dusă cu ei: sunt în stare să vorbească cu o bucurie exaltată când se referă la ceva ce-i emoţionează, pentru ca apoi să-şi exprime prin cuvinte mişcătoare tristeţea care-i cuprinde uneori din cauza altui eveniment. Întrucât în ambele cazuri se manifestă un oarecare patos, am putea fi tentaţi să presupunem un mod de reacţie isteric. Cu cât stăm însă mai mult de vorbă cu ei, cu atât mai mult ne putem da seama că îndărătul acestui patetism în exprimare există sentimente autentice, că deci nu este vorba de a jucia teatru, ca în cazul istericilor. Aceste persoane ne mişcă lăuntric prin sentimentele lor, pe când la isterici nu avem în faţa noastră decât o simplă faţadă. Dacă profesia subiectului la care presupunem o asemenea trăsătură a firii nu ste contingenţe cu vreo *activitate artistică*, nu trebuie să uităm să-l întrebăm dacă nu are înclinaţii

artistice, acestea fiind destul de frecvente la personalităţile exaltate.

În principiu, exaltarea sentimentelor vădeşte predispoziţia de a tinde spre ambii poli descrişi mai sus. Uneori unul dintre aceşti poli poate fi însă deosebit de accentuat, pe când devierea spre celălalt pol nu are loc decât în cazul unor impulsuri mai puternice. Când exaltarea se manifestă cu precădere în direcţia euforiei iau naştere personalităţile *capabile de entuziasm*, iar când exaltarea merge mai mult în direcţia depresiunii avem de-a face cu persoane *predispuse la desperare*, după cum le-aş denumi eu.

Când această fire este excesiv de reliefată, adică îmbracă forma *ciclotimiei exaltate*, ea ajunge la o dependenţă anormală faţă de sentimente, cu o înclinaţie spre decizii pripite. Şi în diferitele grade de psihopatie exaltarea poate avea două forme – mai mult ca o capacitate de a se entuziasma sau mai mult ca o predispoziţie

spre desperare.

În cazul indivizilor înclinaţi spre *anxietate i* este posibil ca substratul să-l formeze o fire exaltată, dar poate fi vorba şi de o însuşire primară. La copii putem vorbi destul de des despre firi accentuate în sensul fricii; la adulţi această particularitate o întâlnim mai frecvent la femei. Când presupunem o predispoziţie pronunţată spre frică, investigăm de preferinţă perioada copilăriei: dacă pe atunci subiectul resimţea o frică puternică de întuneric, de furtună, de animale – în special de câini –, de copii mai mari, de învăţător. Obţinem astfel aproape întotdeauna indicaţii corespunzătoare. Când teama – demonstrabilă – are însă ca substrat o *nevroză obsesivă*, răspunsurile la această întrebare st negative. De obicei nu se face această diferenţiere între dfftele tipuri de frică. Ea are totuşi o mare însemnătate într-un diagnostic mai precis al personalităţii. De regulă, fobiile nu iau naştere dintr-o înclinaţie primară spre frică, ci pe

un fond anancastic. Înclinaţia accentuată spre frică poate lua la copii *proporţii patologice*, la adulţi aceasta întâmplându-se probabil numai în cazul când persoana respectivă este în permanenţa ameninţată din afară.

În sfârşi-l, foarte importantă este depistarea unei *extraversiuni* sau *introversiuni* clare. Dacă presupunem că avem de-a face cu un om extravertit, i se pot pune pentru început întrebări ale căror răspunsuri nu pot fi deocamdată utilizate în mod sigur, întrucât subiectul ar putea să se refere la *capacitatea sa de a intra în contact cu alţii*, adică la felul cum îşi rezolvă problemele din viaţa de toate zilele şi, în general, dacă intră uşor în relaţii cu oamenii străini. Relaţiile cu sexul opus depind aproape exclusiv de capacitatea sa de contact. Mult mai clare devin constatările atunci când examinăm dacă opiniile subiectului despre problemele sociale, politice, religioase, familiale corespund sau nu cu opinia colectivităţii. Apoi îl întrebăm cum îşi petrece timpul liber, pentru a

afla dacă şi-l petrece în societatea altora, purtând conversaţii obişnuite, de toate zilele, dacă are ocupaţii obişnuite sau dacă preferă să se ocupe, spre exemplu, de colecţionarea unor obiecte. Dacă citeşte cărţi, îl vom întreba ce fel de cărţi apreciază mai mult, dacă acceptă pur şi simplu cele citite sau dacă cugetă la ele şi iacă lectura îl duce la gânduri proprii. Ne vom interesa de asemenea dacă atunci când vizionează e emisiune la televiziune sau când citeşte o carte îl interesează în special faptele concrete. Dacă vom evita să formulăm întrebarea în aşa fel încât să-i sugereze un anumit răspuns, putem obţine răspunsuri demne de crezare, deoarece de obicei oamenii nu consideră ca o slăbiciune faptul de a avea un comportament pronunţat extravertit.

Dacă bănuim existenţa unei firi *introvertite*, putem de asemenea să începem cu problema *contactului cu ommenii*, interesându-ne dacă subiectul are anumite dificultăţi în stabilirea de relaţii cu anturajul său, şi în special cu sexul opus.

Mai importante sunt însă alte întrebări, şi anume dacă preferă să fie singur, urmărindu-şi propriile gânduri, dacă în copilărie îi plăceau jocurile în comun, aşa cum se întâmplă *le obicei* cu copiii, sau dacă, dimpotrivă, avea tendinţa de a se ocupa cu ceva de unul singur, eventual să meşterească ceva. Se vor purta conversaţii despre evenimente sociale, politice şi alte întâmplări publice, pentru a stabili dacă are idei proprii în aceste domenii şi dacă în unele privinţe şi-a format anumite moduri de a vedea care diferă de cele ale colectivităţii. Vom întreba din nou subiectul cum îşi petrece timpul liber: în familie şi cu prietenii sau singur, cu preocupări proprii, cu lecturi, poate chiar cu lecturi ieşite din comun, ori cu un „hobby” pe care l-a inventat singur sau, eventual, l-a modificat potrivit gusturilor sale. Adesea este utilă şi întrebarea dacă îi place să se plimbe singur, lăsându-se în voia gândurilor.

Dacă vom pune asemenea întrebări şi altele asemănătoare, rezultate din situaţia specifică a

subiectului în familie şi în profesiune, vom depista fără greutate o fire pronunţat extravertită sau introvertită. Confirmarea o obţinem din atitudinea *nemijlocită* a subiectului în timpul discuţiei.

Extravertiţii sunt de obicei foarte dispuşi să dea *informaţii*. Nu par să se gândească prea mult, răspund prompt şi uneori dau chiar răspunsuri „în acordu cu felul în care le-a fost adresată întrebarea. Dacă i se pare că întrebarea ar sugera un „dau, subiectul răspunde „da”, dacă are impresia contrarie, răspunde „nu”. La extravertiţi trebuie să avem mult mai multă grijă decât la introvertiţi să nu punem întrebările în aşa fel încât să sugerăm răspunsul. Dacă dăm extravertiţilor un sfat sau dacă medicul le prescrie ceva, ei sunt imediat g3ta să accepte ca juste cele spuse. Dacă specificul său extravertit este foarte pronunţat, subiectul capătă uşor *încredere*. El acceptă ca un copil toate sugestiile, considerând că vin de la un om care se pricepe mai bine decât el şi de care ascultă cu plăcere.

Personalităţile introvertite sunt mai rezervate în conversaţie, ele devenind volubile abia atunci când vorbesc despre ideile şi preferinţele lor. Răspunsurile sunt adesea şovăitoare, deoarece nu şi-au clarificat încă gândurile.

Trăsături accentuante ale firii

Trecem acum la prezentarea detaliată a acelor trăsături care îl marchează atât de puternic pe om încât îl distanţează net de medie.

Firea demonstrativă

Esenţa" *firii demonstrative*, care, t atunci când atinge grade mai înalte, devine *fire isterică*, rezidă în capacitatea anormală de *refulare*. Noţiunea de refulare a fost întrebuinţată şi înaintea lui *Freud*, dar s-a încetăţenit în literatura psihiatrică datorită lui, căpătând totodată un sens care nu corespunde realităţii. Mecanismul procesului de refulare poate fi foarte bine lămurit prin următorul citat din *Nietzsche* (*Jenseits von Gut und Bose*): „«Am făcut lucrul acesta»–, spune memoria mea. «Nu sunt eu în stare să fi făcut una

ca asta», spune orgoliul meu şi rămâne de neînduplecat. În cele din urmă, cedează memorial şi *Tolstoi* cunoaşte foarte exact acest proces. (Voi arăta mai târziu ce bine descrie el procesul refulării, nu numai din punct de vedere literar, dar şi din cel psihologic). *Freud* leagă de această noţiune teoria sa potrivit căreia, prin refulări în frageda copilărie, ia naştere o lume psihică inconştientă, având o activitate proprie şi care duce la nevroze. În ceea ce mă priveşte, nu împărtăşesc modul lui de a vedea; reţin doar faptul că, pentru un timp mai scurt sau mai lung, un om poate într-adevăr refula din conştiinţa lui ceva ce de fapt ar trebui să ştie. Fiecare om are, într-o măsură mai mare sau mai mică, capacitatea de a proceda în acest fel cu întâmplările dezagreabile, însă cele refulate nu dispar, ci rămân în pragul conştiinţei, astfel încât în general nu se poate face cu totul abstracţie de ele. La isterici această capacitate este mai profundă: ei pot realmente să uite compretceea ce nu vor să

ştie, fiind Jffin jjrmar nu fie conştienţidşceşt fapt. Cine n-are deloc o predispoziţie demonstrativă nu va putea înţelege poate prea bine această diferenţă; el va fi astfel înclinat să considere neadevărurile unui isteric pur şi simplu drept minciuni şi, în consecinţă, va fi înclinat să vadă în prefăcătoria unui isteric o simulare grosolană. Este, fără îndoială, adevărat că există gradaţii între acest e două situaţii, că de obicei nici istericii nu mint şi nu se prefac în mod complet inconştient, dar deosebirea poate fi recunoscută fără greş dacă ne vom gândi la posibilităţile de reacţie de care dispune istericul. El poate refula uneori şi dureri de ordin fizic: de exemplu, se înţeapă cu ace fără să resimtă acest lucru ca neplăcut; el poate fi în stare, când se află în închisoare şi vrea să ajungă la spital, să înghită diferite obiecte dure, metalice, ceea ce nu-i este cu putinţă decât în cazul când reuşeşte să elimine reflexul de vomă care în asemenea cazuri se produce în mod obligatoriu. Rezultă că istericii au

posibilitatea de refulare şi în domeniul propriului lor orgnâindeăun om lipsK de această capacitate n-ar fi în stare să înghită, de pildă, o lingură nici dacă ar fi o chestiune de viaţă şi de moarte pentru el, căci reflexul de vomă ar opri obiectul în gât, în ciuda oricărei voinţe conştiente. Dacă avem în vedere asemenea fapte, atunci vom înţelege că un neadevăr debitat de un isteric este cu totul altceva decât o minciună conştientă.

Confirmarea o obţinem dacă vom compara felul în care istericii spun neadevărurile cu modul în care mint ceilalţi oameni. 1 Minciuna conştientă este asociată cu o conştiinţă încărcată şi cu teama ca nu cumva să se descopere adevărul, ceea ce-i face pe oameni să simtă într-o asemenea situaţie nesiguranţă, adeseori jenă, ba chiar se întâmplă ca persoanele respective să roşească. Istericii, dimpotrivă, mint cu o cxgresie cje nevinovăţie totală. Când jtL. se adresează, ™ o atitudine HPQjjpgQj-p-riptpnnfisa aşa cum sunt oamenii când spun adevăruL-Şi, de fapt, pentru ei ceea ce

spun în acel moment este un adevăr şi de aceea pot să aibă o atitudine atât de destinsă. Nimeni nu este în stare să mintă în mod conştient şi să pară cu desăvârşire sincer, mimica nu poate fi dirijată în asemenea măsură după bunul plac; ea reflectă în mod obligatoriu ceva din nesinceritatea persoanei respective. Pentru a nu fi vizibilă în afară, această nesinceritate trebuie înlăturată mai întâi lăuntric. Vom vedea că succesele escrocilor sunt posibile numai graţie comportării lor sigure de sine, aparent sincere, ceea ce, la rândul său, devine posibil numai pentru că lăuntric unii dintre ei nu sunt conştienţi de minciună.

Alta este situaţia când minciuna este practicată *intenţionat* şi prin *deprindere*, Asupritul poate avea faţă de asupritor o atitudine supusă şi umilă, în ciuda duşmăniei lăuntrice, fără să fie isteric. Oameni foarte modeşti pot avea obiceiul de a da dreptate altora prin vorbă şi gesturi, chiar dacă sunt de fapt de altă părere. Poate fi prezentată în mod convingător şi o minciună

pregătită pentru a ieşi din încurcătură într-o situaţie anume. În asemenea cazuri, omul are cu atâta intensitate în faţa ochilor ceea ce îşi întipărise, încât acest lucru îi determină comportamentul, deşi este perfect conştient că este vorba de o minciună. Cineva care vrea să-şi inducă în eroare duşmanul poate, într-o situaţie dată, să adopte cu atâta fermitate o anumită atitudine, încât este capabil să mintă în mod convingător şi fără refulare. Moştenitorul, care în sinea sa este încântat, va arbora totuşi o mină tristă la înmormântarea decedatului. Dar de îndată ce evenimentele se petrec altfel decât şi le imaginase, de îndată ce ajunge în situaţii pentru care nu-şi pregătise o atitudine precisă, apare nesiguranţa care, chiar dacă nu-i lipsesc cuvintele adecvate, îşi găseşte repede expresia în mipiică. Istericul, care îşi trăieşte rolul, nu trebuie să chibzuiască din nou asupra atitudinii sale la fiecare schimbare a situaţiei; el reacţionează cu toată personalitatea sa, adică cu personalitatea al

cărei rol îl joacă în acel moment.

El poate fi atât de prins de rolul său încât să uite pentru un timp ţelul pe care-l urmăreşte. Escrocii comit uneori – după cum ar spune un observator lucid – greşeli grosolane, prin aceea că, prinşi de rolul jucat, iau iniţiative prin care se dau de gol sau uşurează cercetările poliţiei. Dacă, în ciuda greşelilor comise, au totuşi succes, aceasta confirmă faptul că oamenii se lasă mai uşor convinşi de o atitudine sigură de sine decât de o înlănţuire de idei logică.

Pe de altă parte, dacă nu se întâmplă prea des ca escrocul să se identifice până într-atât cu rolul său încât să-şi facă singur rău, aceasta se explică prin faptul că starea rezultată din inhibiţie rămâne întotdeauna labilă.

Ei îşi arogă nume şi titluri false, dar numai atât timp cât le poate fi de folos. Nu se întâmplă niciodată ca un escroc isteric să-şi păstreze din nebăgare de seamă titlul fals atunci când acest lucru i-ar putea dăuna. De exemplu, el nu se va

prezenta niciodată cu un nume fals sau o profesie falsă unui om care-l cunoaşte şi care ştie cine este. În caz de nevoie, personalităţile demonstrative pot readuce imediat în conştient ceea ce cu un moment înainte era în inconştient. Astfel, ceea ce este refulat rămâne accesibil conştiinţei. Această constatare nu exclude faptul că anumite lucruri, continuu refulate, sunt până în cele din urmă complet uitate.

La reacţiile demonstrative se mai adaugă faptul că ele derivă dintr-un proces iniţial conştient sau, cel puţin, semiconştient. O dorinţă nu se naşte complet în inconştient şi la convingerea că respectiva dorinţă poate fi realizată prin luarea anumitor hotărâri nu se ajunge pe cale cu totul inegnştientă. Abia în momentul când ţelul a fost fixat, restul poate să se desfăşoare în inconştient. Afirmând, ipotetic, că ţelul trebuie să fi fost stabilit într-un mod cel puţin semiconştient, vreau să spun că o anumită hotărâre poate să nu fi fost luată absolut

conştient, ci să fi fost deja estompată prin refulări continue. De aceea, în psihiatria judiciară se ţine seama de faptul că istericul este, într-un anumit sens, parţial conştient de ceea ce face şi în consecinţă escrocii isterici sunt pedepsiţi deopotrivă cu cei sănătoşi. Este evident că nu s-ar proceda astfel dacă s-ar crede că atât dorinţa cât şi fixarea ţelului ar ţine întru totul de inconştient.

Ceea ce încearcă istericul să obţină prin reacţiile sale nu este altceva decât ceea ce în general doreşte orice individ. El vrea, de pildă, să scape dintr-o situaţie dificilă sau dintr-un conflict care-l apasă, încearcă să evite un efort, o muncă obositoare, vrea să dispună de mijloacele necesare pentru a-şi satisface anumite cerinţe şi, în plus, pentru a se înfrupta din plăcerile vieţii; în fine, el poate dori să se bucure de stima celorlalţi oameni. Dorinţa de a se impune în societate, adică una din premisele posibile ale reacţiei isterice, este adesea exagerată în importanţa ei, unii crezând chiar că în această dorinţă ar sta esenţa firii

isterice. Nu pot înţelege cum s-a putut răspândi această părere – susţinută şi de *K. Schneider* –, fiindcă orice medic cunoaşte cazuri de isterie cu sinistroză; solicitând o pensie sau o despăgubire materială nejustificată, istericii de acest fel nu pun adesea niciun preţ pe prestigiu, nedorind decât o existenţă asigurată. De multe ori, nici escrocii isterici nu urmăresc decât avantaje materiale, iar dacă unii caută în mod insistent să se afirme în societate, acest lucru nu poate fi generalizat Putem presupune că aici joacă un ml unele particularităţi privind atitudinea psihică, situaţie cu totul în afara sferei isteriei. Dorinţa de afirmare este foarte diferită de la individ la individ; în consecinţă, şi la personalităţile demonstrative există mari deosebiri. În plus, nici nu este sigur că istericii care manifestă tendinţa de a se impune în societate ar avea de la natură o năzuinţă mai mare spre prestigiu decât oamenii obişnuiţi; s-ar putea ca nu dorinţa în sine să fie semnul distinctiv, ci modul insistent în care urmăresc realizarea ei.

Istericul înlătură prin refulare inhibiţiile pe care le are de obicei un om atunci când e tentat să se impună pe primul plan în detrimentul altora. De obicei, oamenii obişnuiţi nu se laudă singuri, cu toate că adesea ar dori, fiindcă se tem de dezaprobarea celorlalţi oameni, care nu înţeleg ca aprecierea – indiferent dacă e cazul de laudă sau nu – să fie făcută chiar de individul în cauză. Personalitatea demonstrativă poate înlătura asemenea inhibiţii şi deci se poate lăuda singură, bucurându-se fără rezerve de aureola pe care singură şi-a făurit-o. Fără a fi realmente mai dornic de a se impune decât ceilalţi oameni sau, în orice caz, decât mulţi alţii, văzut din afară istericul poate totuşi să pară stăpânit de o mai accentuată dorinţă de afirmare.

Astfel, laudei de sine ca activitate verbală i se alătură de obicei *activitatea practică în scopul de a se afirma*, adică străduinţa de a stârni interesul plin de respect al colectivităţii. Acest lucru îl putem depista încă din şcoală. Copilul

citeşte cu plăcere pentru alţii cu voce tare sau spune poezii şi, cu talentul caracteristic istericului de a trăi aceste opere, găseşte şi intonaţia justă. Acelaşi lucru se poate observa şi atunci când copiii prezintă mici piese de teatru. În mod normal, omul este jenat când, fiind în contact vădit cu colectivitatea, ajunge în centrul atenţiei generale; de multe «ori se simte stingherit chiar dacă această atenţie se datoreşte meritelor sale. Personalitatea demonstrativă refulează asemenea inhibiţii, revendicând fără jenă pentru sine o situaţie aparte şi e în stare să se bucure de ea fără rezerve. Chiar în cazul când atenţia ce i se acordă nu este întotdeauna pătrunsă de stimă, ci parţial reprobaţi vă, nimeni nu poate face atât de bine ca istericul abstracţie de acest fapt. În special la această dorinţă de a fi în centrul atenţiei ne gândim atunci când vorbim despre nevoia de recunoaştere socială. Este adevărat că tendinţa personalităţilor demonstrative de a impresiona pe cei din jur, de a se manifesta cu o mare mulţumire

de sine constituie o trăsătură caracteristică, dar ea nu este proprie decât unei părţi dintre isterici, iar cauza ei nu este o intensificare a dorinţei propriu-zise, ci absenţa inhibiţiei, absenţă care Ja alţi isterici pune pe primul plan alte năzuinţe egoiste, de exemplu năzuinţe de ordin material.

Acelaşi lucru îl putem spune despre tendinţa ţie *autocompătimire* pe care o remarcăm la personalităţile demonstrative. Desigur, orice om are în felul său tendinţa de a crede, în clipa când trece prin vreun necaz, că este nedreptăţit, că numai pe el soarta l-a lovit atât de crunt. Colectivitatea dezaprobă o asemenea atitudine subiectivă. Ea înţelege ca, şi în acest caz, măsura în care un om se plânge pe drept să fie apreciată pe baza unei judecăţi obiective. Istericul ar trebui să ştie aceasta şi să fie mai reţinut în lamentările sale; el îşi refulează însă inhibiţiile pentru a-şi juca nestingherit rolul de martir. Medicul cunoaşte foarte bine comportamentul tipic al autocompătimirii, deoarece îl observă zi de zi la

pacienţii care – după cum se spune – se refugiază în boală, în dorinţa de a impresiona lumea cu pretînsele lor suferinţe. Ni se fac descrieri impresionante despre gravitatea suferinţei – dureri insuportabile, prăbuşirea totală care s-ar fi produs şi care persistă şi în prezent, cu toate că pacientul stă liniştit şi vădit sănătos în faţă medicului. Gesturi şi mimică exagerate subliniază cele spuse despre seriozitatea bolii. În mod caracteristic, autocompătimirea se îmbină de obicei cu lauda de sine: deşi pacientul a încercat cu tenacitate şi cu o mare tărie de voinţă să reziste până la capăt, el a fost în cele din urmă doborât de gravitatea pretinsei sale boli. Toate acestea nu traduc o tendinţă anormală, ci numai o predispoziţie umană generală, care la personalităţile demonstrative ia însă un aspect deosebit de accentuat din cauza refulării inhibiţiilor normale.

Atunci când un isteric încearcă în felul acesta să facă o impresie bună, această comportare ţine

de domeniul hotărârilor pripite, fiindcă de cele mai multe ori suntem în măsură să controlăm obiectivitatea afirmaţiilor lui. De altfel, *pripeala în… decizii… tace* în general parte din comportamentul personalităţilor demonstrative. Dorinţa care le călăuzeşte cere să fie împlinită şi îşi găseşte împlinirea în ceea ce se prezintă tocmai în momentul acela. Dezavantajele care ar putea să apară în viitor – şi deci nu sunt încă certe – pot fi refulate. De aceea, personalităţile demonstrative trăiesc exclusiv în prezent şi, în consecinţă, comportarea lor le aduce, în perspectivă, adesea mai multe dezavantaje decât avantaje. Pripeala în decizii înceteză abia atunci când un ţel a devenit excesiv, adică atunci1 când s-a dezvoltat o nevroză isterică. Un ins care nu mai are decât o singură dorinţă – aceea de a obţine o pensie – sau care nu mai are decât o singură teamă – aceea de a o pierde – este atât de dominat în comportamentul său de această unică preocupare, încât avantajele imediate nu-l mai tenteză dacă acest ţel suprem

este periclitat. Desigur, pericolul de a avea mai multe neajunsuri decât avantaje îmbracă şi alte aspecte. Dacă pentru a-şi atinge acest ţel un isteric trebuie să umble şchiopătând sau chiar să stea un timp îndelungat în pat, este evident că el are mai mult de suferii; decât dacă ar munci cinstit. După cum vom vedea mai departe, atunci când se ajunge la formarea unor idei excesiv de puternic fixate, avem de-a face nu numai cu o fire isterică, dar şi cu una paranoidă. Numai firii isterice îi sunt proprii, în principiu, deciziile pripite.

Multe din cele prezentate până acum pot fi observate mai ales la consultaţiile medicale. Firea demonstrativă nu trebuie însă privită unilateral. În viaţa practică o trăsătură isterică se poate manifesta în cu totul alt mod. Astfel, dintre însuşirile personalităţilor demonstrative face parte o bună *capacitate de adaptare* la alţi oameni. Persoanele având o trăsătură isterică au adesea succes în acele profesiuni în care este necesar să

te transpui în modul de a simţi ori de a gândi al altcuiva. De pildă, în profesiunea de vânzător, demonstrativii se pricep la perfecţie să se poarte cu fiecare client în parte în funcţie de firea acestuia. Acest talent al lor provine probabil din faptul că ei pot să facă abstracţie de propria lor fire şi să joace acel rol care corespunde firii celuilalt, luând o atitudine supusă faţă de un om dominator şi arogantă faţă de unul modest. În mod normal, omul reacţionează întotdeauna potrivit firii sale, care adesea nu se potriveşte cu firea celuilalt. Naturile demonstrative, în schimb, pot face întru totul abstracţie de sine.

În felul acesta se explică darul pe care-l au personalităţile demonstrative *de a se face iubite*. Copiii ce posedă o trăsătură isterică sunt adesea „copii cuminţi”, cărora li se trec cu vederea poznele atunci când excepţional se întâmplă să facă vreuna. Aceste pozne nu sunt, la drept vorbind, chiar atât de rare, dar ele se produc numai atunci când persoana care îi educă nu le

poate observa. Faţă de această persoană copilul este întotdeauna prietenos şi ascultător. Faţă de copiii de vârsta lui sau chiar faţă de alţi adulţi acest „copil cuminte” se dovedeşte a fi o mică persoană foarte egoistă. La şcoală îşi duşmăneşte concurenţii, folosind cu predilecţie metode necinstite, căci şi copilul demonstrativ poate minţi fără să-şi dea seama. Ca un copil ce este, el refulează chiar mai uşor decât un adult. Dată fiind purtarea lui agreabilă faţă de educator, acesta îl socoteşte demn de încredere şi în consecinţă îl crede când îi vorbeşte de rău pe ceilalţi copii. Copiii care pirăsc sunt aproape întotdeauna personalităţi demonstrative Acest comportament continuă apoi şi la o vârstă adultă. Din cauza adaptabilităţii, aceste persoane îşi fac repede prieteni, care nu văd decât amabilitatea lor, pe când alte trăsături le răinin ascunse. Se întâmplă foarte deş ca o pacientă căreia în mod obiectiv îi lipseşte dorinţa de a munci să fie descrisă de colegii ei ca fiind foarte harnică. Ei au fost în

asemenea măsură cuceriţi de amabilitatea pacientei, încât nu mai pot crede despre ea un lucru defavorabil. Amabilitatea apare şi în acest caz numai acolo unde poate fi de folos. Faţă de alte persoane, poate chiar faţă de alţi colegi care au un cuvânt mai puţin greu de spus – în fabrică, tendinţa egoistă poate să se manifeste fără echivoc. Dacă ia naştere o duşmănie, diferendul este de preferinţă rezolvat pe ascuns, adică prin intrigi. Se întâmplă destul de frecvent ca două persoane să fie instigate una împotriva celeilalte: istericul flatează persoana cu care se găseşte şi o bârfeşte pe cea absentă; când este cu cealaltă persoană procedează invers. În cazul unor asemenea anomalii ale comportamentului putem, desigur, conchide că trăsăturile etice ale „sferei aspiraţii-înclinaţiiu sunt puţin dezvoltate, dar prefăcătoria – forma caracteristică de exprimare a comportamentului – provine din firea isterică.

În felul acesta adaptabilitatea poate avea rezultate negative, dar când se menţine la o

intensitate moderată o putem evalua ca, fiind pozitivă. În situaţii dificile şi faţă de oameni dificili că reprezintă adesea un element de aplanare a unor eventuale, conflicte. O căsătorie poate fi reuşită tocmai fiindcă unul dintre parteneri posedă o adaptabilitate demonstrativă.

În primul rând trebuie socotit ca pozitiv faptul că firea isterică poate favoriza ivirea unor *talente artistice*. Voi reveni mai jos la această problemă, tratând-o amănunţit.

Să trecem acum la descrierea personalităţii demonstrative. Este vorba mai întâi de doi pacienţi de-ai noştri, ale căror cazuri au fost descrise de către *Otremba* în lucrarea noastră colectivă *Normale und abnorme Personlichkeiten* şi pe care îi cunosc personal.

I EVA W., născută în 1919, făcea parte dintr-o familie cu şapte copii, ea fiind cea mai tânără. Era „prâslea” şi i se satisfăceau toate capriciile. În copilărie a fost în general veselă, plină de haz şi o elevă bună. După absolvirea şcolii a rămas pentru

un timp acasă la părinţi sub pretextul că ar fi prea debilă pentru a lucra undeva. La 17 ani a început să urmeze o şcoală profesională pentru a se califica ca vânzătoare. Nu a terminat însă stagiul de practică, deoarece la vârsta de 19 ani s-a căsătorit cu un inginer cu 12 ani mai în vârstă decât ea. Ea însăşi a calificat acest pas ca o căsătorie din interes, spunând că voia şi ea să trăiască odată bine; apoi s-a simţit nenorocită şi după opt ani a divorţat, deşi avea doi copii, motivul fiind infidelitatea soţului. O vreme a trăit din ajutoare da te de primărie şi din timp în timp mai lucra câte ceva. După doi ani, la insistenţa părinţilor, s-a mutat la aceştia, lucru pe care l-a regretat însă imediat, deoarece se simţea prea controlată. În acest răstimp a avut relaţii cu un bărbat căsătorit; o graviditate s-a terminat cu un avort. În perioada aceasta (1950) au apărut la ea pentru prima oară accese psihogene, şi anume în momentul când i-a fost prezentat în casa părinţilor un bărbat pe care aceştia „îl alesesră” pentru ea.

Pentru câteva minute a devenit „absentă”, privea fix şi făcea mişcări de rotaţie cu braţele. În perioada următoare – în care, după cum afirmă, dezamăgirile s-au înmulţit – accesele au devenit tot mai frecvente. Chiar în acelaşi an unul dintre copii i-a murit de meningită, în 1951 i-a murit mama. Legătura cu un bărbat cu care a trăit doi ani s-a dovedit până la urmă nefericită, deoarece el a devenit alcoolic. În 1952, din cauza acceselor, a fost pentru prima oară internată în spital. În 1953 s-a mutat la sora ei şi a început să lucreze ca grădinăreasă; se simţea însă nemulţumită, fiindcă după spusele ei voia să facă mai mult decât îi stătea în putere. În 1957, când a încercat din nou să lucreze ca vânzătaare, accesele au reapărut şi pacienta a fost iarăşi internată în spital. Aici se plângea de epuizare, hipersensibilitate şi proastă dispoziţie. Accesele ei decurgeau acum în felul următor: rămânea câteva minute locului, se uita fix înainte şi îşi încleşta pumnii, mişcându-i încoace şi încolo. Accesele apăreau în special

atunci când i se refuza ceva. Pacienta afirma că înainte ea accesele să înceapă are senzaţia că nu mai poate trăi şi că o părăseşte întreaga „energie vitală”. După terminarea crizei – spunea ea – nu-şi mai dădea seama unde se afla. Dorinţa ei de a fi pensionată n-a rămas o taină pentru nimeni, dar la spital n-a avut succes. Mai târziu însă, un medic i-a obţinut pensionarea cu diagnosticul „tulburări circulatorii”. De atunci a locuit cu fiica ei, care este coafeză şi cu care s-a înţeles bine.

Când, în 1958, s-a plâns iarăşi de extenuare şi de o proastă dispoziţie cu caracter depresiv, a fost din nou internată, de astă dată în clinica noastră, unde s-a făcut încercarea de a o supune unui tratament psihoterapeutic. În timpul tratamentului ea se purta când amabil, prietenos, ba chiar ostentativ politicos şi modest, când demonstrativ plângăreţ. Se entuziasma de „efectul salutar al sportului”, dar se opunea cu îndârjire unei reîncadrări în muncă şi continua să aibă accese psihogene.

La această pacientă *firea demonstrativă* poate fi urmărită încă din copilărie. Faptul că era cea mai mică dintre fraţii şi surorile ei explică în oarecare măsură că ea era cea preferată, dar probabil că ştia şi cum să se comporte faţă de părinţi pentru a face impresie bună. E posibil ca ea să fi fost un „copil cuminte”, aşa cum l-am descris mai sus. Când, mai târziu, a fost „prea debilă” pentru a ocupa un post, aversiunea ei faţă de muncă a jucat, fără îndoială, un rol important. Acest fapt a determinat apoi întreaga desfăşurare a vieţii ei. Pe de o parte, ea se străduia să găsească un bărbat care s-o întreţină şi să nu-i ceară să lucreze, încheind în acest scop o căsătorie din interes încă de la vârsta de 19 ani; pe de altă parte, căuta să obţină ajutoare prin concedii de boală şi pensie de invaliditate. Faptul că nu i s-au împlinit dorinţele, şi mai ales că nu a avut noroc cu bărbaţii, s-a datorat în parte tot firii sale isterice, căci de cele mai multe ori lua decizii pripite.

La un al doilea subiect poate fi observată, înainte de toate, dorinţa de afirmare caracteristică istericilor. În acelaşi timp, se constată că tendinţa se dezvoltă uneori într-o direcţie pozitivă, deoarece femeia execută, cu o tenacitate satisfăcătoare, o muncă, mulţumită căreia are posibilitatea de a se afla în centrul atenţiei generale.

HEDWIG B., născută în 1908, a devenit contabilă după absolvirea şcolii elementare şi a unei şcoli comerciale. S-a simţit foarte bine la primul său loc de muncă, unde s7a bucurat de un tratament preferenţial, fiind cea mai tânără. În 1926 a contractat o afecţiune abdominală neclarificată, din cauza căreia a fost nevoită să-şi întrerupă câtva timp activitatea profesională. D-na B. şi-a pierdut un al doilea şi un al treilea loc de muncă în urma desfiinţării întreprinderilor respective. La vârsta de 22 de ani a preluat la o fabrică de produse făinoase postul de responsabilă

pentru reclama produselor, pe care l-a exercitat cu mult succes timp de 12 ani. Ea însăşi declară că în această muncă era foarte important să le faci oamenilor o impresie bună şi să fii permanent bine îmbrăcat, ceea ce corespundea dintotdeauna firii sale. Îi era, de asemenea, foarte agreabil să vorbească în faţa unui mare număr de oameni şi îi convenea totodată faptul că putea călători mult, că putea cunoaşte mulţi oameni, culegând mereu noi şi noi impresii. Curând, a căpătat misiunea de a conduce un oficiu de reclamă.

În 1942, din cauza evoluţiei războiului este nevoită să renunţe la această ocupaţie şi intră în aparatul administrativ de stat, unde lucrează la un ghişeu, ceea ce de asemenea îi produce, la început, satisfacţie. Când însă este trimisă să urmeze un curs de instruire semimilitară în vederea transferării ei într-o zonă de ocupaţie, ea se opune, fapt ce are drept consecinţă ivirea unor dificultăţi în relaţiile cu superiorii ei. Începe să sufere de „nevroză cardiacă” şi de „epuizare

nervoasă1’. Survin destul de frecvent şi „accese de febră”. Pretinde că încă din copilărie manifesta o înclinaţie pentru boli însoţite de febră şi că mai târziu avea accese ca frisoane şi febră până la 40°C, care durau 24 de ore, după care, timp de trei zile se simţea slăbită. Acestor „accese de febră” nu li se dădea crezare la locul de muncă.

Totuşi, în cele din urmă reuşeşte să fie eliberată din funcţie pe timp de un an, perioadă în care starea ei se ameliorează. În 1945, circumscripţia în care locuia pe vremea aceea îi încredinţează unele misiuni organizatorice în administraţie, activitate căreia i se dedică cu mult zel. În această muncă are unele rezultate remarcabile, şi în anii următori se simte foarte mulţumită, dar în 1946 divorţează. Datorită profesiunii, soţul ei călătorea mult şi în acest timp a avut legături cu alte femei.

În 1947, datorită meritelor sale, doamnei B. i se încredinţează o misiune specială în administraţie, misiune pe care o duce la capăt cu

mult succes. Ea ne-a declarat că îi plăcea foarte mult să se apuce de lucruri noi şi că ar fi vrut ca activitatea administrativă să-i dea ocazia de a înjgheba mereu câte ceva nou, pe care apoi să-l treacă altora, pentru ca ea să se poată consacra unei noi misiuni. Cinei însă, un an mai târziu, este însărcinată cu o activitate similară, care, după spusele ei, – ar fi necesitat 18 ore de muncă pe zi, aceasta se dovedeşte prea grea pentru puterile ei. Capătă un concediu medical pentru surmenaj, după care este menţinută totuşi într-un post oare cerea mari eforturi. Se simte din ce în ce mai obosită şi mai slăbită, până când, într-o bună zi, nu se mai poate ridica din pat şi acuză dureri în diferite părţi ale corpului. Au fost efectuate examene medicale exhaustive, unele cu internare în spital, dar din ele nu rezulta nicio afecţiune organică. După un concediu medical îndelungat, în 1950 îşi dă demisia.

Până în 1951 îşi câştigă existenţa muncind la propriul său domiciliu, apoi se angajează într-un

post la oficiul de repartizare a forţelor de muncă, dar aici nu se simte bine din cauza permanentelor conflicte cu publicul. Reîncep vechile ei dureri şi, în plus, în momentele de enervare apar „leşinuri”. La sfatul medicilor, începetează din nou lucrul şi, după un an, este pensionată temporar.

În 1952, doamna B. se căsătoreşte pentru a doua oară. Soţul ei lucra în administraţie, dar în 1954 începe să lucreze în agricultură, domeniu care îl interesa foarte mult. La început, pacienta are aici doar funcţii onorifice. Este din nou foarte activă şi prestează o muncă plină de succese. După sistarea pensiei, lucrează într-o cooperativă agricolă şi atâta timp cât poate să se ocupe de organizare şi de introducerea unor lucruri noi ea dă, şi aici, dovadă de multă destoinicie. Când este însă pusă să presteze muncă fizică, durerile reapar, astfel încât, cum şi soţul ei se îmbolnăveşte, amândoi renunţă la îndeletnicirea de agricultori.

În 1957, doamna B. Începe să lucreze în

biroul unui sanatoriu, a cărui conducere o preia după scurt timp. Îşi îndeplineşte funcţia cu mult spirit de iniţiativă şi în prima perioadă se simte satisfăcută, mulţumită... Performanţele ei sunt din nou foarte bune. Dar când, în zelul ei, încearcă să obţină cât mai multe avantaje pentru sanatoriu, are tot felul de necazuri cu superiorii; această muncă începe să i se pară din ce în ce mai obositoare şi din nou reapar stări anxioase şi dureri ale spatelui.

În mod asemănător se repetă lucrurile după ce îşi ia o muncă uşoară de birou, ajungând şi aici într-o funcţie de conducere ce i-a fost încredinţată ţinând seama de meritele ei din trecut. Din nou este pentru un timp foarte destoinică, după care se observă o cădere. În plus, s-a mai adăugat faptul că soţul ei, pensionat pentru boală din 1957 din cauza unei afecţiuni renale, se îmbolnăveşte grav. Doamna B. devine din nou inaptă de muncă din pricina suferinţelor sale. În octombrie 1962 îi moare soţul, după ce fusese operat. Între timp,

doamna B. solicitase o pensie de invaliditate, care îi este refuzată din nou deoarece un examen minuţios efectuat într-un spital nu scoate la iveală nicio afecţiune organică. Starea ei se agravează iarăşi după o dezamăgire provocată de o prietenă care-i fusese recomandată ca ajutor de către defunctul ei soţ. De astă dată consimte să urmeze un tratament psiho-terapeutic cu internare în spital.

În clinică, subiectul se face remarcat printr-un comportament demonstrativ. Vorbeşte întotdeauna cu însufleţire, cu mimică şi gesturi energice, „jucândw chiar înaintea noastră unele amănunte ale întâmplărilor pe care le povesteşte. Totodată manifestă tendinţa de a-şi scoate în evidenţă calităţile dar, în acelaşi timp, şi o tendinţă spre autocompătimire. Relatează că, atunci când familia era reunită pentru a sărbători ceva, ei îi plăcea să ţină câte o mică alocuţiune şi că, în genere, în societate era adesea în centrul atenţiei.

Biografia acestui subiect arată că întreaga sa viaţă este o *alternanţă de performanţe bune şi de eşecuri*. Ori de câte ori această femeie deţinea o funcţie în care putea să-şi dea importanţă, în care avea primul cuvânt, reuşind chiar să câştige prestigiu prin introducerea de inovaţii, ea lucra cu plăcere şi obţinea rezultate bune. Astfel, ea a lucrat timp de

12 ani pe acelaşi post unde, ca responsabilă pentru reclama produselor, putea să adune în jurul său un public pe care să-l impresioneze cu discursurile pe care le ţinea. Aici o ajuta foarte mult adaptabilitatea sa isterică la psihicul altor oameni; succesele ei se datorau probabil în mare măsură acestui fapt. Asemenea activităţi îi dădeau atâta satisfacţie încât accepta şi eforturile, evident, inerente. În atitudinea ei vanitoasă nu cunoştea nicio reţinere. Mania de a-şi da importanţă, de care alţii s-ar fi jenat, ei îi făcea plăcere. Probabil că în general efortul nu era atât

de mare pe cât pretindea: ea încerca, prin lauda de sine, să se pună într-o lumină bună şi în ochii medicului căruia îi relata viaţa sa. Atunci când vorbea despre o activitate care îi luă 18 ore pe zi, se vădea imediat lauda isterică a aşa-zisei sale seriozităţi. După fiecare urcuş, urma însă un coborâş. Când trebuia să ocupe un post în care nu era decât unul dintre cei mulţi, un post în care trebuia doar să se încadreze şi să-şi îndeplinească sarcinile, se îmbolnăvea imediat, se plângea de dureri fizice, avea stări de slăbiciune, leşinuri, vorbea de frisoane pe care însă niciodată nu le putea constata un medic. Recunoaştem la pacientă existenţa concomitentă a doua forme caracteristice ale reacţiilor isterice: în primul rând, *tendinţa de a-şi da importanţă* care, în parte, este asociată cu performanţe bune şi, în al doilea rând, *refugiul în boală*. În plus, în comportamentul subiectului se evidenţiază *adaptabilitatea*.

După cum am arătat în altă lucrare, *Kinderneurosen und Kinderpersonlichkeiten*,

trăsăturile accentuate pot fi recunoscute clar chiar la *copii*. Ele au o nuanţă deosebită, datorită copilăriei, dar în principiu sunt aceleaşi ca la adulţi. Trăsăturile firii demonstrative sunt la ei chiar mai clare decât la adulţi, deoarece copiii au tendinţa naturală de a uita repede, de a nu se gândi mai departe de prezentul imediat şi de a avea reacţii pripite. E drept că rareori au simptomele neurologice ale istericilor adulţi, dar mint şi înşală cu atât mai mult. Redau mai jos cazul unui copil, descris de *Richter* în lucrarea noastră colectivă.

MANUELA ST. a intrat în clinica noastră la vârsta de aproape opt ani. Tatăl ei avea o fire nervoasă, impulsivă şi irascibilă. Ţinea la Manuela şi-i lua apărarea faţă de actuala sa soţie. Mama fetiţei, necăsătorită, era foarte superficială şi egoistă. La scurt timp după naşterea copilului, l-a dat în grija unei mătuşi. Între timp, tatăl s-a căsătorit cu o femeie foarte vioaie, care se

străduia s-o înţeleagă pe fetiţă, dar probabil fără prea mult succes.

La vârsta de doi ani şi jumătate, fetiţa, care se afla într-o stare de totală neglijare, a fost preluată de tatăl ei şi de mama vitregă. Din cauză ei s-au certat adeseori, tatăl reproşându-i soţiei că îl preferă pe băiatul ei, adică pe fiul lor comun. La şcoală Manuela era murdară şi dezordonată. Nu se îngrijea nici de sine şi nici de lucrurile ce-i aparţineau – aşa, de pildă, şi-a pierdut stiloul. Dar ceea ce izbea mai mult erau minciunile şi furtul unor obiecte mărunte. Astfel, a furat odată un sandviş, cu toate că şi ea avea unul. După aceea a participat intens la căutarea sandvişului dispărut şi a negat cu încăpăţânare că l-ar fi luat ea. În mod similar a furat de la alt copil suma de o marcă şi un penar. Dintr-un magazin „a luatu un pachet de gumă de mestecat. Fura atât de discret şi de abil încât niciodată nu a fost prinsă asupra faptului. După aceea nega totul cu o mină absolut liniştită şi inocentă. O dată sau de două ori a fugit

de la şcoală. Pentru învăţătoare şi pentru părinţi avea gata pregătită o scuză valabilă. Acasă lua bani din puşculiţa fratelui mai, mic pentru a-şi cumpăra bomboane. Dacă strica anumite jucării, le ascundea, aşa încât părinţii nu le găseau. De câteva ori a luat şi ea parte la căutarea jucăriei ascunse. Într-o zi tatăl ei – care tocmai se întorcea acasă – a văzut-o cum arunică pe fereastră două chifle. Ajuns în casă, el a întrebat-o cum îi plăcuseră chiflele. Ea i-a răspuns că au fost bune şi că a mâncat chiar şi chiflele fratelui ei. Alteori s-a întâmplat să ascundă mâncarea sub divan. În general, simţea nevoia de a fi iubită, era cuminte şi ascultătoare, astfel încât nimeni nu ar fi crezut-o în stare să facă pe ascuns lucruri nepermise sau să fure. La pedepse aproape ca nu reacţiona. Cu alţi copii nu avea decât puţin contact. Cu fratele ei vitreg se înţelegea destul de bine.

În secţia noastră, Manuela s-a integrat repede şi bine în colectivul de copii. Se străduia să fie prietenoasă şi deschisă, căutând să dea

impresia unui copil blând, cuminte şi drăgăstos. Era însă totodată în stare să necăjească şi să tachineze în mod perfid alţi copii. Dacă se cercetau motivele acestor incidente, ea făcea pe indiferenta, pe nevinovata şi nega participarea ei. Scurt timp după asemenea discuţii, ea redevenea amabilă, prietenoasă şi afectuoasă. La început se mai observau la pacientă mici furturi. Treptat a început să ţină oarecare ordine în lucrurile ei. Dar până la terminarea tratamentului a trebuit exercitat asupra ei un control foarte strict, mai ales în privinţa învăţării lecţiilor. Pacienta era, de altfel, înzestrată din punct de vedere intelectual.

La patru ani după ce *Richter* a prezentat acest caz, Manuela nu se schimbase în bine. Şi acum părinţii mai găseau printre lucrurile ei mici obiecte care nu-i aparţineau, iar când i se făceau reproşuri minţea. Învăţătorii se plângeau de comportarea ei dezordonată, iar părinţii încercau s-o plaseze într-un internat.

La acest *copil* se poate observa foarte bine

capacitatea de refulare. Manuela nu era câtuşi de puţin jenată atunci când i se reproşau cazuri flagrante de necinste. Ea tăgăduin cu o mină nevinovată tot ce nu-i putea fi dovedit. Dacă ne gândim cât de uşor pot fi puşi în încurcătură copiii, nu putem crede altceva decât că, atunci când avea acea expresie de nevinovăţie, ea se simţea efectiv nevinovatăadică lăuntric nu-i era prezent faptul că realmente minţea sau fura. De asemenea, se poate observa foarte bine la ea capacitatea isterică de a juca rolul de copil cuminte şi în acelaşi timp de a fi perfidă cu alţi copii. Deşi prin comportamentul ei Manuela se distanţa mult de colectivitatea socială, nu este deloc sigur că mai târziu va deveni o psihopată isterică. Asupra acestui copil a avut un efect nefavorabil educaţia primită. Manuela a fost tratată în mod inconsecvent şi a avut probabil prea multe posibilităţi de a-şi procura avantaje prin nesinceritate. S-ar putea ca mai târziu Manuela să devină doar o personalitate

accentuată cu o bună adaptabilitate. Trăsătura fundamentală – firea demonstrativă – nu se va schimba, căci, într-o formă caracteristică, ea este, fără îndoială, fixată în structura personalităţii sale.

Nici femeia pe care o voi prezenta acum nu trebuie să devină neapărat asocială. Colegii şi superiorii ei au dat dovadă de o slabă cunoaştere a firii umane, ei nu ar fi trebuit să-i acorde o prea mare încredere, pentru că tocmai aceasta încredere constituia pentru dânsa un pericol. Oamenii erau probabil mulţumiţi să poată apela la serviabilitatea ei, atunci când se iveau probleme.

GER PRUD B., pe care am cunoscut-o când avea 33 de ani, a reuşit prin adaptabilitatea ei să-şi dobândească încrederea organelor oficiale. Firea ei serviabilă şi amabilă a fost luată drept expresia unei veritabile ţinute morale, trecându-se cu vederea faptul că în întreaga ei comportare exista întotdeauna o bună doză de mulţumire de sine, ca şi tendinţa de a se afla în centrul atenţiei.

Înainte de a fi descoperită, ea a delapidat în diferite împrejurări sume de bani din fondurile pe care le manipula, folosind diverse prilejuri: când avea de încasat cotizaţii, de plătit onorarii, când i se încredinţau bani pentru primirea unor oaspeţi în întreprindere, pentru diferite cumpărături cu prilejul unor mici festivităţi interne sau pentru cumpărarea unor coroane în cazurile de deces. Chiar numărul mare a l sarcinilor pe care le primea arăta că era considerată o persoană de încredere. Pentru a nu fi descoperită falsifica chitanţe. Când depunea bani la Casa de economii, ea ştergea scopul depunerii şi scria în schimb un alt scop sau o altă sumă de bani. Falsifica şi semnături. În cele din urmă, ea nu a predat întreaga sumă de 1 200 de mărci provenită din încasarea unor cotizaţii. În plus, sustrăgea în permanenţă bani de la soţul ei. Susţinea că ar fi pierdut 1.500 de mărci, iar 300 i-ar fi fost furaţi. A împrumutat bani pentru pretinse achiziţii şi reparaţii necesare gospodăriei, pretinzând că «le

la soţul ei nu primea bani, şi i-a cheltuit pentru ea.

Am văzut-o pe pacientă de mai multe ori. La prima discuţie a fost foarte demonstrativă, a plâns, s-a arătat surprinsă de faptul că i se făceau asemenea reproşuri, aruncând vina pe alţii, în special pe soţul ei. Mai târziu a ieşit la iveală excelenta ei adaptabilitate; era prietenoasă, părea înţelegătoare, nu mai tăgăduia infracţiunile comise, ci încerca să pună capăt discuţiei printr-un gest de regret sau prin asigurări că aşa ceva nu se va mai întâmpla. Nu spunea însă mai mult decât ceea ce ştia despre ea interlocutorul. Când erau dezvăluite noi delapidări, părea la fel de surprinsă ca şi interlocutorul ei.

Este aproape cert că o femeie care delapidează în forme atât de variate şi rămâne totuşi atât de multă vreme nedescoperită nu poate fi decât o personalitate demonstrativă. În ciuda faptului că în orice moment se putea aştepta ca edificiu de sticlă în care trăia să se prăbuşească şi deşi putea constata că soţul ei îşi dădea în tot mai

mare măsură seama cu cine avea de-a face, ea îşi păstra siguranţa de sine şi continua liniştită să mintă şi să delapideze. Trăia întotdeauna acel lucru de care se autosugestiona şi înlătura tot ce ar fi putut să constituie pentru ea o povară lăuntrică. În felul acesta a putut să trăiască fără teamă şi fără mustrări de conştiinţă. Cu toate acestea, nu aş caracteriza-o drept o psihopată isterică, ci doar drept o *personalitate demonstrativă*. Prin adaptabilitatea ei a obţinut performanţe bune şi le-ar fi obţinut, desigur, în continuare, dacă nu ar fi fost expusă la atâtea ispite.

Această apreciere va fi mai bine înţeleasă dacă, paralel, voi prezenta un alt caz, care înclina în mult mai mare măsură spre o atitudine asocială şi care, după comportamentul avut în cursul examinării, s-a dovedit a fi un grav *psihopat isteric*.

ALFRED Z., născut în 1906, a învăţat bine la

şcoală. Mai târziu şi-a schimbat frecvent profesia. A lucrat ca infirmier, zidar, muncitor feroviar şi muncitor ne califi cât. În cele din urmă, a ajuns să nu mai trăiască decât din escrocherii.

După ce în 1959 a fost din nou eliberat din închisoare, el a continuat imediat să comită infracţiuni. Printre altele, a furat o bicicletă, a vândut-o, a furat obiecte de îmbrăcăminte, a încasat pensia unei femei care avusese încredere în el şi-l rugase să i-o ridice, dar după aceea nu i-a mai dat-o. Împrumuta bani de la diferite persoane cărora le insufla tot felul de speranţe false, după care se făcea nevăzut. A făcut cunoştinţă cu o femeie mai în vârsta căreia i-a promis s-o ajute la formalităţile de mutare; a primit de la ea o împuternicire şi 100 de mărci, după care nu s-a mai arătat. Apoi s-a dat drept ghid pentru turişti, încasând de mai multe ori bani pentru bilete de teatru pe care nu le cumpăra niciodată. Multe dintre infracţiunile sale nici nu au ajuns probabil la cunoştinţa tribunalului, deoarece nu mai avea

de multă vreme un domiciliu stabil. De regulă, locuia Ja femei, dar niciodată nu le-a escrocat prin promisiuni de căsătorie.

La examenul pe care i l-am făcut, el nu şi-a recunoscut o culpă prea mare. Când i-am reproşat numeroasele delicte comise, a exclamat pe un ton patetic: „Să mi se dea munci ca lumea şi atunci n-o să-mi mai treacă prin cap asemenea lucruri!” A refuzat să admită că n-a început să aibă greutăţi în a găsi de lucru decât după ce comisesp primele delicte. S-a lansat de mai multe ori în discursuri patetice, ajungând chiar, până la urmă, la o stare de permanentă agitaţie. Striga: „Daţi-mi de lucru, nu vreau să mai ştiu de nimic altceva! w Gesticula, se ridică şi se aşeza la loc, îşi lovea coapsele şi capul cu pumnii. După acest acces de furie ne făcea o demonstraţie de desperare şi plângea cu sughiţuri. Îşi trăia cu atâta intensitate nenorocirea întit a sfârşit prin a plânge d s-a b inel ea. În timp ce lacrimile îi curgeau şiroaie, a exclamat: „Am comis infracţiuni, ştiu, dar o dată trebuie să mi se

pună şi mie întrebarea: cum ai ajuns până acolo?” Dar în toiul acestei izbucniri afective, a întrebat brusc, pe un ton foarte umil: „Pot să fumez o ţigară? u Era de-a dreptul comic să vezi cum punea deodată capăt unei atât de puternice stări de surescitare. Apoi, la fel de brusc, a revenit la tonul anterior. Striga că vrea să fie lăsat să lucreze în clinică, după care a continuat câtva timp să plângă în hohote. I s-a arătat în repetate rânduri că în cursul vieţii avusese destul timp să-şi găsească o ocupaţie cinstită; de fiecare dată, el părea, scurt timp, să-şi recunoască vina, căci izbucnea: „Păi, înainte am lucrat!” „Dacă tatăl şi mama mea ar, şti ce-am făcut, s-ar răsuci în mormânt! u A trebuit să i se reamintească faptul că o mare parte din delictele sale le comisese pe când părinţii săi mai erau încă în viaţă.

Prin lipsa oricărei autocritici şi prin atitudinea sa patetică, subiectul confirma foarte clar că este un *psihopat isteric*, ceea ce a contribuit la săvârşirea faptelor care îl făcuseră

pasibil de pedeapsă. La fel cum la examenul meu putuse să verse lacrimi pentru „soarta lui nemeritată6, aşa putuse să fure, să înşele, să delapideze fără a fi conştient de comportarea sa condamnabilă.

\ La isterici *patosul* este o formă tipică de comportament. Patetismul în vorbă, mimică şi gesturi constituie, cred ei, o subliniere deosebit de convingătoare a afirmaţiilor lor. La profani pot avea de multe ori succes printr-o asemenea atitudine, dar şi aceştia au adesea sentimentul că îndărătul acestei comportări atât de exagerate nu se află sentimente adevărate. Când iau această atitudine şi faţă de medic – căruia, de regulă, nu-i este greu să-i depisteze după comportamentul lor atât de ostentativ –, ei vor probabil ca prin asemenea manifestări afective să intre şi mai mult în rol şi faţă de ei înşişi. Vorbind cu patos despre durerile lor, ei se autoconving din nou de intensitatea acestor suferinţe. Când unui isteric i se dă de înţeles că nu este crezut, el începe să

exagereze şi mai mult. Unii o fac, desigur, pentru că îşi închipuie că „printr-o atitudine şi mai insistentă vor reuşi totuşi să-l convingă pe medic. Adesea însă ei nu vor, fără îndoială, decât să se autoconvingă odată în plus cât de mult suferă. Prin autocompătimire ei îşi savurează suferinţa, iar gândul că medicul nu le dă crezare le întăreşte sentimentul că sunt martiri.

Este indiciul unei situaţii anormale atunci când, în exteriorizarea sentimentelor, un isteric pierde controlul asupra faptului dacă, în forma dată, comportarea sa mai este încă adecvată scopului urmărit. El caută să obţină ceva, adoptă o comportare care să-i servească, dar o trăieşte cu o asemenea intensitate încât comportarea lui ajunge să se autonomizeze, iar scopul care stă îndărătul acestei atitudini nu se mai poate afirma suficient. Cred că sunt îndreptăţit să văd în asemenea atitudini un adevărat *etalon al firii isterice*, aproape un criteriu pentru ceea ce poate fi denumit normal sau anormal. Oamenii care se

stăpânesc şi care nu se dedau la demonstraţii grosolane atunci când în mod evident este preferabil să aibă o comportare calmă trebuie consideraţi, în general, doar drept personalităţi demonstrative şi nu drept psihopaţi isterici. Spre deosebire de bărbatul prezentat mai sus, femeia descrisă anterior nu-şi pierduse capacitatea de adaptare. Ea a avut un comportament nelalocul său numai atunci când am examinat-o pentru prima dată. Ulterior a renunţat la această atitudine, fără îndoială fiindcă şi-a dat repede seama de inoportunitatea ei.

În această ordine de idei, aşa-numiţii *şarlatani patologici* şi în special, *escrocii* nu sunt decât personalităţi demonstrative, iar nu psihopaţi isterici. Ei manifestă rareori atitudini ostentative, comportându-se de obicei cu calm şi luciditate. Aşa şi trebuie să se comporte în escrocheriile lor, căci altfel nu ar fi consideraţi atât de constant drept oameni de încredere. Ce e drept, trebuie să adăugăm că la comportamentul lor contribuie şi

celelalte trăsături ale personalităţii, printre care inteligenţa joacă un rol important. Atâta timp cât îşi păstrează controlul asupra înclinaţiei spre isterie este posibilă, de regulă, şi o adaptare socială; Şarlatanii patologici sunt, e adevărat, asociali, dar se pare că adesea ei o apucă pe căi greşite numai pentru că devin conştienţi de talentul lor şi îşi dau seama cu câtă uşurinţă îşi pot înşela semenii. Printr-o îndrumare socială corespunzătoare, majoritatea acestor escroci ar putea fi probabil menţinuţi în limitele legalităţii, ceea ce la un psihopat, un isteric, aşa cum îl vedem la consultaţii, nu este posibil adesea decât prin cele mai intense tratamente psihoterapeutice.

În cele ce urmează voi descrie un *escroc patologic*, pe care l-am prezentat pe larg în lucrarea noastră colectivă.

HELMUT K... născut în 1920, s-a îndeletnicit toată viaţa cu escrocherii. Nu a exersat probabil nicio muncă regulată. Iniţial învăţase meseria de

mecanic-auto, dar nu a dat niciun examen.

În cele din urmă, în 1962 a devenit „logodnic de profesie”. La un anunţ a primit două sute de oferte de la femei, având astfel o vastă posibilitate de alegere. Începea prin a trimite femeilor scrisori, apoi le dădea întâlnire, deseori rămânea zile întregi la ele, lăsându-se întreţinut şi, în cele din urmă, dispărea cu sume de bani şi cu alte obiecte. O dată a rămas în gazdă la o femeie până la publicaţiile de căsătorie, după care a dispărut. Adesea îşi părăsea, câtva timp una dintre logodnice, deoarece trebuia să se o cupe de alta, căci totdeauna avea concomitent mai multe legături. Adesea nici nu ajungea să obţină banii după care alergase, deoarece între timp atenţia i se îndreptase în altă direcţie şi nu mai găsea timp să se întoarcă, aşa că unele femei au scăpat fără pagube materiale. Altele au primit chiar câte ceva de la el, aşa în cât şi-l aminteau cu plăcere. În măsura în care nu-l urau pentru că le înşelase, femeile îl lăudau, vorbind despre firea lui

politicoasă, înţelegătoare. Nu scăpa niciun prilej de a le trimite flori sau dulciuri. Întotdeauna făcea impresie prin ţinuta sa elegantă. Câştigând mulţi bani de pe urma escrocheriilor, şi-o putea permite. În general, venea la prietenele sale cu taxiul.

În timpul războiului, subiectul s-a refugiat câtăva vreme în boală. În acea perioadă, datorită unui accident, şi-a pierdut pentru o pertoadă îndelungată vorbirea şi încă mult timp după aceea a continuat să se bâlbâie. În spitalul în care a fost internat, refuza din când în când mâncarea timp de mai multe zile în şir şi – dacă afirmaţiile sale sunt adevărate – s-a lăsat chiar hrănit artificial. Bâlbâiala i-a rămas, într-o oarecare măsură, şi mai târziu apărea ori de câte ori Helmut K. se găsea într-o situaţie neplăcută. Şi când l-am examinat eu, a demonstrat, în anumite momente, un mod de a vorbi sacadat, întretăiat.

În timpul examenului medical subiectul nu a fost nici vioi, nici vorbăreţ. Răspundea cursiv la întrebări, dar nu relata nimic în mod spontan. Nu

gesticula prea mult şi nici mimica lui nu era prea mobilă. A devenit demonstrativ abia atunci când am reluat discuţia despre infracţiunile comise de el şi i-am arătat cu multă insistenţă lipsa de răspundere a comportării lui. S-a scuzat cu o voce plângăreaţă şi a declarat că n-a putut găsi o muncă potrivită deoarece după eliberarea din închisoare nimeni nu-i dăduse o mână de ajutor. Cu o voce care vibra patetic, a spus: „Când omul nimereşte într-un mediu care nu este al lui, acest mediu îl respinge. Nu caut să mă absolv de vină, dar aceasta este realitatea”. În plus, bâlbâiala era în mod vizibil o trăsătură demonstrativă, ca şi tendinţa de a lua mina unui om care gândeşte cu încordare sau de a mima nedumerirea în legătură cu nişte fapte pe care, în realitate, trebuie să le fi cunoscut foarte bine.

Acest al doilea subiect nu a fost, în timpul examinării, nici pe departe atât de zgomotos ca acela prezentat anterior, Abia când se simţea încolţit cu reproşuri devenea mai mult sau mai

puţin patetic. Dacă nu i-am fi cunoscut antecedentele obiective, am fi putut întâmpina greutăţi în a descoperi firea sa isterică. De aceea, în ciuda infracţiunilor comise, l-aş trece în categoria *personalităţilor demonstrative* şi nu în aceea a psihopaţilor isterici. Capacitatea de refulare l-a dus totuşi, în unele ocazii, la „refugiul în boalăw. În escrocheriile sale, pacientul şi-a dovedit firea demonstrativă prin totalei

să siguranţă în comportament A jucat rolul omului cinstit, preocupat mai mult de binele altora decât de binele său propriu, şi în acest fel i s-a acordat întotdeauna încredere.

Când spuneam că o notă isterică constituie un element de stimulare a performanţelor artistice, acest lucru este, bineînţeles, valabil în primul rând pentru profesiunea de actor. Escrocii patologici sunt actori înnăscuţi, atâta doar că ei nu joacă pentru a face plăcere oamenilor, ci

pentru a-i înşela. Este clar că un om care îşi joacă rolul atât de bine încât reuşeşte să-i înşele pe toţi, ar putea juca şi pe scenă. E drept însă că adesea, în ciuda talentului lor, actorii isterici ajung la eşec, deoarece pentru a avea succes trebuie să depună şi o apreciabilă cantitate de muncă. De aceea, este o circumstanţă favorabilă dacă la specificul demonstrativ se adaugă încă o trăsătură de caracter care să contrabalanseze lipsa de perseverenţă a istericului. Această trăsătură este adesea una paranoidă, care sporeşte perseverenţa.

În lucrarea noastră colectivă, *Seige* a descris mai mulţi actori cu firi demonstrative. Voi prezenta aici ceva mai detaliat decât *Seige* pe unul dintre ei, pe care l-am cunoscut foarte bine.

ERNST S., de 55 de ani, actor, a avut din tinereţe multe angajamente. Este foarte talentat şi poate interpreta în mod convingător roluri de facturi diferite, performanţa sa actoricească

avându-şi sursa mai degrabă în înclinaţia de a juca un rol decât în domeniul afectiv. De obicei este destul de vesel, fără însă ca temperamentul său să aibă un specific bine precizat. De fapt, a fost încă din tinereţe mai mult sau mai puţin narcoman şi numai realul său talent actoricesc l-a ferit de o prăbuşire totală. Morfinoman fiind, a continuat apoi mulţi ani de-a rândul să consume somnifere în mare cantitate şi a fumat foarte mult. Un abuz îndelungat de alcool a dus în 1938 la instalarea unui delirium tremens. În anii postbelici a fost alcoolic şi abuza de barbiturice.

În 1959, S., acuzând o stare de epuizare, consecinţă a „unui mod de viaţă necumpătat şi a abuzului de alc00144, a fost internat într-o clinică de boli interne. S-a încercat o cură de dezintoxicare, dar S. a părăsit de două ori clinica, unde s-a întors beat turtă. În 1960, după mari neplăceri profesionale, pacientul s-a arătat din nou dispus să urmeze o cură de dezintoxicare. A venit în clinica noastră de neurologie. Soţiş lui ne-

a relatat că atunci când S. voia să bea, nu reuşea în niciun chip să-l împiedice. Găsea întotdeauna mii de pretexte. La beţie devenea furios, uneori chiar violent în vorbe era raţional, dar lipsea orice participare afectivă, aşa cum ar fi fost de aşteptat. Tremuratul mâinilor şi-l explica printr-un accident minor pe care-l suferise cândva. Argumentarea lui era: „tremuriciul nu dispare când nu beau alcool, deci n-are nicio legătură cu băutura”.

În salon s-a împrietenit repede cu alţi bolnavi, glumea, îi plăcea să povestească anecdote din viaţa sa de teatru, se arăta prietenos. Deoarece vorbea mult şi-i plăcea să povestească obscenităţi, bolnavii din salonul său s-au plâns de el. Avea totodată tendinţa de a-şi pune în evidenţă performanţele şi nega că ar fi dat greş în meseria sa, deşi venise deseori beat la spectacol. Observaţiile privitoare la consecinţele grave ale patimii beţiei de care era stăpânit le eluda prin diferite subterfugii. Curând s-a constatat că a introdus pe ascuns în clinică somnifere şi de două

ori i s-au descoperit în urină mici cantităţi de alcool. La un nou control al urinei a încercat să strecoare urina unui alt pacient. Când supravegherea a devenit mai severă, S. s-a arătat tot mai nemulţumit; îşi cerea externarea şi îndrăznea să afirme că nu consumase aproape deloc alcool şi nici nu luase somnifere. Când afirma asemenea lucruri, rămânea perfect calm, siguranţa sa persistând şi atunci când i se putea demonstra pe loc că minţea. După nici patru săptămâni, a părăsit clinica fără autorizaţie.

În 1962 S. este din nou internat într-un spital de boli interne deoarece au apărut tulburări de circulaţie. Fiind consultat de un psihiatru, a reieşit că nu era vorba decât de grave tulburări de echilibru, ca urmare a frecventelor sale stări de beţie. În plus, intervenise acum şi un conflict conjugal. În 1963 S. a fost din nou internat într-un spital psihiatric, pentru dezintoxicare. Aici vorbea mult, îşi denatura antecedentele şi la întrebările care îi erau dezagreabile devia de la subiect. De

abuzul de alcool o făcea răspunzătoare pe soţia sa, despre care pretindea că-i plăceau băuturile alcoolice tari. În ceea ce-l privea, se simţea nevinovat. La câteva zile după internare a declarat că este internat fără motiv, că nu este un beţivan, ci un om sănătos. A părăsit în repetate rânduri spitalul şi de fiecare dată s-a întors beat. De două ori a evadat şi din secţia închisă unde fusese transferat, şi din nou s-a îmbătat. În cele din urmă s-a reuşit totuşi să i se termine cura de dezintoxicare. A fost sub tratament timp de şase luni.

În 1964 pacientul a revenit în clinica noastră, deoarece frecventele sale excese de alcool i-au cauzat din nou mari greutăţi profesionale. El însuşi se considera iarăşi complet nevinovat şi după 9 zile a susţinut că aici se distruge din punct de vedere sufletesc. Când i s-a arătat că trebuie dezintoxicat, el a negat cu gesturi şi atitudini de om cinstit că ar fi beţiv, şi a părăsit clinica. Mai târziu am auzit că fusese din nou angajat ca actor,

dar că nu se ştia niciodată dacă este în stare să joace sau dacă este beat. Cum era în mod efectiv un foarte bun interpret, i se treceau foarte multe cu vederea. Încetul cu încetul a corespuns însă din ce în ce mai puţin; venea beat la teatru, uita textul pe care-l avea de spus. Alte tratamente de dezintoxicare nu au avut succes. Până în cele din urmă, S. era aproape în permanenţă beat; l-au părăsit din ce în ce mai mult şi puterile fizice, iai în 1968 a murit, la vârsta de 59 de ani, în urma unei insuficienţe circulatorii cerebrale.

La acest pacient lipsa de înţelegere şi de autocritică depăşea cu mult ceea ce se poate constata, de obicei, la alcoolicii cronici. În ciuda gravelor sale excese, el pretinăe a fi un băutor moderat sau susţinea chiar că nu bea deloc şi se supunea curelor de dezintoxicare numai atunci când era silit de superiorii săi sau când nu se mai putea ţine pe picioare. În timpul curelor de dezintoxicare trişa constant, strecura pe ascuns în clinică somnifere şi alcool, căuta să schimbe urina

cu a altor bolnavi, iar când i se făceau reproşuri, minţea cu mina cea mai inocentă. Se poate spune că era un actoi extraordinar nu numai pe scenă, dar şi în viaţă. Când, cu o privire de om sincer, într-o manieră prietenească, îşi debita afirmaţiile neadevărate, erai de fiecare dată tentat să-i dai crezare. Judecând după atitudinea lui, părea într-adevăr să nu fie conştient de neadevărurile pe care le susţinea. Dacă, cu toată nestatornicia lui, izyorâtă din capacitatea isterică de refulare, subiectul a reuşit să se menţină atâta timp în profesiunea sa, acest lucru se datorează tocmai faptului că această capacitate îi era de mare folos în profesiune.

70

La *reprezentanţii altor genuri de artă* decât cel menţionat este însă mai puţin de la sine înţeles ca o trăsătură de caracter isterică să le fie de folos. Un lucru este însă sigur: pentru toţi artiştii – şi, într-un sens mai larg, şi pentru scriitori – este

un avantaj faptul că se pot transpune foarte bine în ceea ce creează, este deci un avantaj faptul că un scriitor trăieşte personajul pe care îl prezintă. Pe de altă parte, o fire demonstrativă îmbogăţeşte *fantezia* născută din fluxul unei gândiri detaşate, liberă de orice constrângeri. O atitudine psihică activă dă naştere unei gândiri logice şi totodată mai abstractă, în timp ce o atitudine detaşată duce la formarea şi mişcarea liberă a unor reprezentări concrete, ceea ce constituie conţinutul fanteziei. În reverie omul are o atitudine de detaşare. În acelaşi timp, imaginile plăcute, mai persistente, prevalează faţă de cele neplăcute. Când se spune că cei ce visează cu ochii deschişi construiesc castele în Spania, se scoate în evidenţă atât caracterul concret cât şi cel agreabil al imaginilor. Personalităţile demonstrative şi cele isterice au tendinţa de a înlătura din conştiinţă gândurile* neplăcute, care ar putea să stimuleze o gândire activă; menţinându-se într-o atitudine detaşată, liberă de orice constrângeri, ele se lasă în voia

reprezentărilor ce se formează şi se mişcă nestingherit. Astfel, tezaurul fanteziei lor se îmbogăţeşte, încă din clipa în care înşală reiese acest lucru, deoarece ei nu o fac cu ajutorul unor explicaţii teoretice, construite cuajutorul raţiunii, ci prin povestiri concrete, care deseori se nasc în fantezia lor abia în momentul minciunii sau care, în orice caz, se conturează mai precis în acel moment. Tocmai faptele concrete pe care le afirmă escrocii isterici sunt cele care au darul de a convinge. Şi fantezia scriitorului, este îmbogăţită de o trăsătură demonstrativă; şi la el o gândire detaşată îşi generează imaginile de care are nevoie în munca sa creatoare. Celorlalţi artişti – pictorilor şi compozitorilor – fantezia le aduce ideile noi fără de care ei nu pot crea i

Există un scriitor la care se poate demonstra foarte pregnant prezenţa simultană a *personalităţii isterice* şi a unei

Scântezii bogate. Unii nu-l consideră poate pe *Karl May* – căci la el mă refer – un scriitor

autentic, dar este cert că avea fantezie, şi încă într-un grad foarte înalt.

Înainte de a-şi fi început activitatea literară, *Karl May* şi-a petrecut în total şapte ani în închisoare pentru o’s erie de furturi, spargeri şi escrocherii. Ultima condamnare şi-a ispăşit-o la vârsta de 38 de ani. Toate aceste amănunte din prima parte a vieţii lui *Karl. May* şi care, desigur, nu pledează în favoarea, să, sunt adunate în necrologul scris de *Alfred Kleinberg* şi publicat în „Kunstwart”. Prietenii lui *Karl May* consideră acest necrolog drept un document duşmănos şi defăimător, dar faptele obiective nu le pot contesta. *Gurlitt*, care ia cu multă căldură apărarea scriitorului, caută să explice şi să atenueze părţile negative din necrolog, fără a contesta însă faptele ca atare.

May a continuat să se dedea la înşelătorii şi în timpul activităţii sale literare, într-un mod care nu-l mai făcea însă pasibil de pedeapsă. El nu s-a mulţumit să-şi ia un pseudonim literar, dar şi-a

mai arogat şi alte nume, unele dintre ele foarte pompoase. Şi-a atribuit şi titlul de doctor, pe care l-a cumpărat mult mai târziu de la o universitate din America. Se dădea drept „Old Shatterhand”, adică se identifica cu acest personaj din romanele sale şi cu faptele săvârşite de el. Tot astfel, le arăta vizitatorilor săi renumita „carabină Ilenryu şi le explica modul ei de funcţionare. Povestea despre Winnetou ca despre un prieten real Despre descrierile de călătorii din cărţile sale vorbea de parcă ar fi fost evenimente reale, cu toate că majoritatea lor fuseseră scrise înaintea primei călătorii pe care a făcut-o în străinătate. Într-o scrisoare afirmă următoarele despre unii eroi din romanele sale: „Hobble mai trăieşte, Hawkens, Firehand şi Hawerfield au muritu. Avea cărţi de vizită pe care era scris „Karl May, zis Old Shatterhand”. Adesea anexa la scrisori fotografii care îl reprezentau în cele mai diferite regiuni din străinătate. Nici *Gurlitt* nu poate să conteste aceste fapte, mulţuminti u-se să le înfrumuseţeze.

Astfel, de pildă, el scrie: „Că a făcut sau nu aceste călătorii, că şi-a cucerit carabina Henry şi puşca de vânat urşi prin luptă, în America, sau că le-a cumpărat la talciocul din Dresda de la un negustor de vechituri, că fotografiile sale cu indienii sau beduinii sunt sau nu o înşelătorie; – toate acestea nu aduc onoarei lui nici cea mai mică atingere”. Sau, în alt pasaj: „Dorinţa exagerată de a se bucura de consideraţie socială l-a făcut să-şi cumpere titlul de de-ctor şi apoi să născocească tot felul de explicaţii atunci când i s-a imputat felul în care şi l-a procurat”.

Adversarii lui *Karl May* îi aduc în special reproşul de a fi scris povestiri dintre cele mai pioase (*Muttergottes*(*jeschichten1*) şi în acelaşi timp romane de duzină cu un conţinut indecent. Într-unul din numeroasele sale procese, justiţia a stabilit că pasajele indecente din cărţi nu fuseseră scrise de el, ci intercalate de editor. Aceasta nu constituie o scuză suficientă, fiindcă *May*, care a scris asemenea cărţi timp de patru ani şi jumătate,

a declarat că nu observase intercalările. În ce priveşte povestirile sale pioase, se poate observa că ele nu izvorăsc dintr-un sentiment autentic, ci dintr-o capacitate de simulare teatrală. La fel sunt scrise şi *Geographische* Predigten2. *Stolte*, care îi ia apărarea, deşi poate nu în aceeaşi măsură ca *Gurlitt* – amândoi şi-au publicai cărţile în Editura „Karl May" –, face următoarele aprecieri; „Prin amploarea lor, ele constituie o încercare de a cuprinde întreaga viaţă cosmică şi culturală, înfăţişând-o drept un mare şi unic imn de slavă adresat unei voinţe divine, superioare". Alte titluri ale acestui gen de scrieri sunt: *Bete und arbeite3*, *Ehrlich währt am* längsten4, *Freunde în der Not cjehen hundert auf ein Lot* r\ *Karl May* s-a bucurat de mult succes în prefăcătoria sa, căci timp de ani de zile a fost foarte apreciat de clerul catolic.

Culmea imposturii o constituie o scrisoare citată de *Bdhm*. După ce relatează moartea lui Winnetou la vârsta de 32 de ani ca un fapt obiectiv, *Karl May* continuă astfel: „Vorbesc

1 Povestiri despre Maica Domnului.

2 „Predicile geografice”.

3 „Roagă-te şilucrează”.

4 „Cu cinstea ajungi mai departe decât cu necinstea”. E „La nevoie se cunosc prietenii.

Şi scriu franceza, engleza, italiana, spaniola, greaca, latina, ebraica, româna, şase dialecte arabe, persana, două dialecte curde, şase dialecte chineze, malayeza, nanaqua, câteva graiuri indoneziene, suahela, hindustana, turca şi limbile indienilor siux, apaşi, komanşi, suakezi, utka, kiova şi keciumani, trei dialecte sud-americane, fără să mai pun la socoteală lapona. Câte nopţi de muncă m-or fi costat oare toate acestea? Chiar acum mai lucrez câte trei nopţi pe săptămână – lunea de la 6 după-amiază până marţea la 12 şi tot astfel de miercuri până joi şi de vineri până

sâmbătă. CuM a „d & t. Dumnezeu un dram de inteligenţ acela. Trebuie s-o valorifice, căci odată va avea, să… dea socoteală Aici se poate vorbriără niciun dubiu de o *pseudologia phantastica* în sens psihiatric. Pe baza unei alte scrisori, *Bohrn* relatează următoarele: „Contesa J. din Cabuna (Slovenia), o cititoare entuziastă a lui May, nu se putea împăca cu faptul că Winne-tou murise păgân şi l-a întrebat cu un dulce ton de reproş pe May de ce nu l-a botezat in extremis. May i-a răspuns foarte serios că reproşul este nemeritat, cu toate că aparenţele îi sunt potrivnice. El, ca Old Shatterhand, l-a botezat-efectiv pe Winnetou in extremis, însă nu a vrut să menţioneze faptul în carte pentru a nu fi atacat şi criticat de cei de altă credinţă”. Este foarte semnificativ cum *Karl May* foloseşte de îndată orice posibilitate de a mistifica, numai ca să apară într-o lumină favorabilă în ochii unei cititoare. De altfel, el purta o vastă corespondenţă cu un conţinut asemănător şi îşi făcea chiar reclamă prin „scrisori de la cititori” pe

care şi le adresa el însuşi. Editura lui a tipărit broşuri „de la cititorii recunoscători", în care i se făcea reclamă lui „Karl May ca educator" şi erau combătuţi adversarii lui. Judecând după stil, se poate presupune că broşurile au fost scrise chiar de el.

Din cele de mai sus se poate vedea cum *Karl May* nu s-a mulţumit numai cu libertatea poetică de a născoci tot ce voia, dar s-a şi străduit să prezinte în mod lăudăros ficţiunea drept realitate. Înşelătoriile sale nu s-au încheiat deci odată cu începutul producţiei sale literare, ci au continuat chiar în romanele sale. Ce-i drept, din punct de vedere social, aceste

Înşelătorii au căpătat acum altă înfăţişare, întrucât entuziasmau tineretul, iar autorul lor nu mai intra în conflict cu legile penale. Nu cred că lectura asiduă a operelor lui *Karl*

May poate dăuna tineretului, dar această

problemă nu intră în tema prezentei cărţi… – x

Karl May făcea parte dintre (mincinoşii patologic care îşi trăiesc în asemenea măsură rolurile încât nu mai sunt conştienţi de neadevărurile lor. Acesta este motivul pentru care a putut să-şi joace rolul atât de convingător, de concret şi de sigur, încât a fost de fiecare dată crezut. Probabil ca şi pe *Gurlittf* care i-a luat atât de mult apărarea, l-a cucerit prin talentul său isteric. *May* îi scria într-o scrisoare: „Domnul consilier Sello mi-a scris: Profesorul Dr. Ludwig Gurlitt, înflăcăratul şi spiritualul promotor al reformei şcolare, care chiar adineauri a plecat de la mine, mi-a propus să public un studiu despre influenţa activităţii dumneavoastră literare asupra tineretului. Cât de mult m-a bucurat aceasta, pe mine, om bătrân şi obosit de moarte! Trebuie să vă spun cu toată sinceritatea că sunt unul dintre cei mai sinceri şi mai convinşi adepţi pe care îi aveţi, fără ca dumneavoastră să ştiţi acest lucruM. Probabil că aceste cuvinte măgulitoare l-au sedus

oarecum pe *Gurlitt* Nu pare foarte probabil ca *May* să fi cunoscut scrierile acestui autor. Într-o a doua scrisoare către *Gurlitt*, îi comunică acestuia planurile sale literare de viitor; din tonul folosit reiese că este iarăşi vorba mai mult de lăudăroşenie decât de intenţii reale. Iată ce scrie: „M-am abţinut până astăzi să aştern pe hârtie ceea ce am de gând să public acum, pentru că nu mă simţeam destul de matur pentru aceasta şi pentru că nu-mi terminasem încă pregătirile şi studiile. Am fost însă crucificat. Mai bine de zece ani am stat răstignit în public şi am studiat mulţimea care urla în jurul meu. Acum sunt gata. Sunt matur. Am coborât de pe cruce şi voi începe să scriu. Că între timp am ajuns la vârsta de 70 de ani nu are importanţă. Sper să mai trăiesc vreme îndelungată. Iar de nu, este pe deplin suficient dacă o singură operă îmi va reuşi aşa cum nădăjduiesc şi cum doresc. Atunci voi fi arătat lumii ceea ce vreau să arăt şi voi putea să mă las culcat, împreună cu pana mea, acolo unde orice

cântec ia sfârşit”. Se poate foarte bine observa aici *patosul îngâmfat* al istericului.

Nu mă îndoiesc că, în mare măsură, *Karl May* datorează firii sale demonstrative capacitatea de a fi devenit un scriitor ale cărui opere au fost publicate în tiraje de milioane de exemplare şi au fost traduse în toate limbile imaginabile. Când îi citim descrierile atât de vii, putem spune cu certitudine că el trăia nemijlocit în eroii săi, atunci când aceştia luptau însufleţiţi de o forţă neegalată, de o inteligenţă de neîntrecut şi de o dibăcie de neînchipuit. Trăia probabil lăuntric în mod atât de intens viaţa acestora, încât aproape că nu mai minţea când se dădea drept Old Shatterhand. Era desigur mai mult decât un artificiu poetic faptul că-şi scria romanele la persoana întâi. El însuşi era realmente eroul. Din structura sa isterică a luat naştere excesul de fantezie. În schimb, *Karl May* a fost lipsit de cea de-a doua trăsătură care favorizează crearea de opere artistice valoroase, şi anume o excesivă sensibilitate afectivă. Lucrul

acesta îl dovedesc infracţiunile sale penale. În operele lui, numeroase exagerări grosolane permit să se constate lipsa de fineţe.

Firea hi per exactă

Firea hiperexactă, care în cazul unei accentuări puternice duce la o *psihopatie anancastă*, este contrariul firii demonstrative şi se distinge prin *lipsa capacităţii de ref* ulare în timp ce istericii acţionează pripit chiar în cazurile când ar trebui să mai reflecteze, anancaştii nu pot lua o hotărâre nici atunci când există toate premisele pentru aceasta. Ei vor să chibzuiască totul până la ultimele consecinţe înainte de a acţiona, nu pot elimina din conştiinţă nici cele mai mici posibilităţi de a găsi poate totuşi o soluţie mai bună, cu alte cuvinte nu sunt în stare să refuleze şi din această cauză au dificultăţi în activitatea lor. Astfel, *pripealaisterică*... are la polul opus *nehqtărârea anancasţa* Chestiunile în privinţa cărora individul hiperexact nu poate ajunge la o decizie sunt, mai mult sau mai puţin, importante, fiindcă inhibarea

vine dificilă numai în cazurile în care se conturează un pericol – acela de a proceda greşit, pricinuind astfel un rezultat neplăcut sau compromiţând o perspectivă plăcută. Chestiunile de mică importanţă pot fi rezolvate lăuntric fără mare greutate, pentru aceasta nefiind vreo dificultate în luarea unei hotărâri nici chiar pentru un anancast.

În cazul când s-a ajuns la o nevroză, luarea hotărârilor importante rămâne o problemă, dar pericolul care împiedică luarea unei hotărâri poate să diminueze. Dacă, de pildă, o femeie anancastă ascunde în prezenţa sugarului toate obiectele ascuţite-şi tăioase, faptul are o oarecare justificare: pericolul ca sugârul să se rănească. Dacă însă, sub influenţa nevrozei obsesive, ea devine complet incapabilă de a mai îngriji copilul, fiind stăpânită de teama că l-ar putea răni, atunci, din punct de vedere obiectiv, motivul îngrijorării ei ar deveni practic inexistent. Trebuie deci să persiste măcar o ultimă urmă a posibilităţii de a se

ajunge la un rezultat neplăcut, căci altfel îndoiala s-ar rezolva de la sine şi refularea nu ar mai fi necesară. *Ablutomania i*, atât de frecventă în nevrozele obsesive, uuupă un loc aparte: întotdeauna mai pot exista urme infime de murdărie, aşadar, şi microbi. Dacă posibilităţi reduse sau chiar infime de periclitare produc totuşi afecte puternice, faptul indică o evoluţie, expresie a unei legi psihologice, după cum am arătat în *Biologische Psychologic*. Se poate de-a dreptul vorbi despre o *Ivge fundamentală a formării sentimentelor*., *omeneşti*, potrivit căreia tendinţe afective supuse oscilării între doi poli cresc în asemenea măsură încât sentimente neînsemnate se transformă în afecte profunde. Această lege o vom întâlni şi în cazul *dezvoltări lor* Jargnpice în nevroza obsesivă, teama care face ca o primejdie minimă să apară aşa de ameninţătoare devine atât de puternică tocmai datorită nehotărârii permanente privitoare la faptul dacă există sau nu motiv de teamă. Femeia

din exemplul de mai sus s-a asigurat din primul moment că în apropierea copilului nu există obiecte ascuţite. Ea nu s-a liniştit însă cu totul, ci s-a gândit că ar mai putea să existe totuşi

1 Tendinţă obsesivă de a se spăla (*N, T.*).

Posibilităţi de rănire a copilului; chibzuind, a respins această idee ca nefundată, pentru ca apoi s-o reia din nou ş.a.m.d. Dintr-o asemenea frământare dominată de îndoieli, cu o veşnică oscilare între doi poli, ia naştere frica patologică a nevroticilor obsesivi, frică pe care ei înşişi o consideră neîntemeiată, dar pe care nu o pot învinge. Anancastui încearcă să lupte împotriva obsesiei sale încă din perioada de dezvoltare a afectului; capacitatea sa de refulare fiind însă insuficientă, lupta împotriva obsesiei este tocmai ceea ce creează obsesia, deoarece alternanţa sporeşte tot mai mult frica. Dacă femeia din exemplul citat mai sus ar fi cedat primului său impuls

— Care, de altfel, nu mai era exclusiv anancast, ci de domeniul nevrozeiobsesive – şi, fără a lupta* împotriva impulsului, ar fi sees, de pildă, din odaie toate acele, foarfecele şi cuţitele înainte de a duce copilul acolo, astfel încât să nu mai fie preocupată de acest lucru, obsesia nu s-ar mai fi dezvoltat dincolo de această primă măsură de securitate. Mai mult, este chiar probabil ca, în cazul unui asemenea mod de a proceda, ea să renunţe treptat la aceste precauţii exagerate şi, din moment ce nu ar mai fi preocupată lăuntric de această problemă, frica ei să descrească de la sine. În nlqi una din faze, pacienta nu este în stare să pună capăt situaţiei, apar temeri noi pe care ea nu le poate înlătura. Ea luptă deci împotriva lor, ceea ce face posibilă continuarea evoluţiei.

Sunt şi cazuri când un individ nu înclină în mod exagerat spre îndoială, dar împrejurările externe sunt cele ce provoacă oscilaţia sentimentelor. Oamenii devin cel mai adesea nevrotici – în sens de hipocondrici – din cauză că

tot felul de examene medicale, consulturi şi tratamente îi menţin încontinuu între speranţă şi teamă, ajungând în cele din urmă la teama patologică de a avea o boală serioasă. Hipocondricii îşi dau mai greu seama că teama lor este neîntemeiată decât bolnavii care se tem de ceva din exterior; aceasta se datorează faptului că este mai uşor să te convingi dacă o teamă al cărei obiect se află în lumea exterioară este sau nu motivată decât în cazul suferinţelor propriului corp, lucru adeseori neclar chiar şi pentru medic.

Expunerea men nu se ocupă, ce e drept, de dezvoltările *psihologice*, dar firea *anancastă* este mai uşor de înţeles dacă se cunoaşte evoluţia la care poate duce adesea. În felul acesta se poate recunoaşte şi partea negativă a acestei trăsături. Chiar când nu avem de-a face cu o nevroză, hiperexactitatea prezintă dezavantaje atunci când se manifestă cu o intensitate psihopatică. *Capacitatea de a lua hotărâri* este în acest caz atât de mult prejudiciată, întit munca nu mai poate fi

efectuată în mod fluent. Tot timpul apar noi îndoieli, încontinuu subiectul trebuie să verifice dacă ceea ce este de al făcut poate fi considerat în mod definitiv drept bun. În felul acesta, anancastul rămâne în urmă cu lucrul, meticulozitatea lui neputând avea decât în parte un efect compensator. Ce-i drept, el recuperează adesea timpul pierdut prin ore suplimentare voluntare. Hiperexactitatea poate constitui pentru el o piedică la fel de supărătoare şi în viaţa particulară. După terminarea orelor de lucru, lui îi vine de multe ori greu să se îndepărteze de locul său de muncă; uneori se întoarce să vadă dacă a închis toate uşile şi dacă a lăsat totul în ordine. Când nu cedează dorinţelor de acest fel, în drum spre casă este probabil preocupat şi neliniştit de lucrările pe care le avusese de executat în timpul orelor de serviciu. Acest lucru se întâmplă mai ales când are sarcini de răspundere. Ajuns acasă, neliniştea tot mai continuă să persiste; adesea, momentele dinainte de a adormi, care altora le

aduc calmul deplin, sunt pentru el cel mai bun prilej de a se gândi din nou la activitatea profesională şi, probabil, la munca din ziua următoare şi la modul în oare ea ar putea fi făcută cât mai bine.

Nici treburile gospodăreşti nu sunt executate într-un mod relaxat. Aici însă femeile sunt mai periclitate decât bărbaţii, ele fiind mai legate de treburile casnice. Ele nu fac în cameră o curăţenie obişnuită, ci o fac cu o minuţiozitate exagerată şi mult mai des decât e nevoie. În bucătăria lor trebuie să domnească o curăţenie de-a dreptul exemplară. De aceea, la o anancastă gătitul cere un timp îndelungat, deoarece alegerea, spălatul şi curăţatul legumelor, de exemplu, sunt făcute cu o grijă excesivă. Vesela este spălată de două-trei ori, iar apa schimbată de fiecare dată. Când sunt aşteptaţi musafiri, dereticatul este efectuat cu o intensitate sporită. Grija excesivă de a evita accidentele cere un efort suplimentar. Q femeie care în viaţa ei n-a uitat robinetul de gaz deschis

se simte totuşi obligată să se convingă de fiecare date că l-a închis efectiv. S-ar putea chiar să se scoale din pat ca să mai verifice o dată. Şi încuiatul uşii reclamă adesea repetate verificări în fiecare seară. Aceeaşi nesiguranţă apare şi în timpul zilei, când anancastul pleacă de acasă. Adesea se întâmplă să se întoarcă din drum, pentru a se convinge dacă n-a lăsat-o totuşi descuiată. El face acest lucru, cu toate că niciodată n-a uitat să o încuie. Mai apar şi alte probleme (dacă fierul de călcat a fost scos din priză, dacă nu a rămas cumva vreo lumină aprinsă undeva în apartament sau în pivniţă) care determină verificări inutile. În acest fel, atât în profesiune cât şi acasă, bucuria de a trăi şi posibilitatea de a savura clipele fericite sunt pentru anancast mult reduse.

Când hiperexactiţatea nu se manifestă decât sub forma unei *însuşiri accentuante*, ea nu are aceste efecte negative. Tot ce am descris mai sus poate să transpară şi la aceste persoane, dar

numai într-o măsură care nu atinge limitele absurdului. În asemenea cazuri ies la iveală îndeosebi avantajele unei înclinaţii spre meticulozitate. În profesiunea sa, individul hiperexact nu predă o lucrare pe care nu a efectuat-o cu o extremă conştiinciozitate. Concepţia altora că „o să meargău şi cu un efort mai mic este absolut contrară firii sale. La locul de muncă este cunoscut pentru această atitudine a sa şi lumea ştie că se poate bizui pe el; i se dau tocmai acele însărcinări care cer multă exactitate. Adesea este vorba de o muncă de răspundere oare poate constitui o povară pentru un anancast, deoarece i-ar provoca multe motive de teamă, dar pe care de regulă o personalitate hiperexactă o preia fără prea mare îngrijorare şi o execută spre deplina satisfacţie a superiorilor săi. Dacă ştim că hiperex actitatea înseamnă totodată şi *hiperconştiinciozitate*, ne putem da mai bine seama de latura pozitivă a acestei trăsături. Omul hiperexact mai are şi marea calitate de a se simţi

legat de locul său de jnunr-pe care nu-l părăseşte fără motive temeinice. Uneori lucrează mulţi ani de-a rândul, câteodată chiar toată viaţa în aceeaşi întreprindere. Acest comportament nu are nimic comun cu pedanteria, iar simplul *spirit de ordine* nu este de natură anancastă. Individul hiperexact este conştiincios şi în treburile casnice; ce-i drept, aici bărbatul cedează cu plăcere femeii răspunderea.

Atunci ţjâţiid ajunge la exagerări, chiar omul care este numai hiperexact fără a fi devenit anancast este în stare uneori să-şi omplice viaţa. Pentru societate însă, el reprezintă în orieecaz o personalitate deosebit de valoropsă.

Este adevărat, hiperexactitatea nu se manifestă numai în sens altruist, ea putând da naştere şi unei *griji exagerate pentru propria bunăstare*. Dacă această năzuinţă se menţine în limite moderateT’âvem şi aici de-a face cu o trăsătură omenească pozitivă. Individul hiperexact se fereşte de primejdii inutile, evită excesele, nu

bea prea mult, nu fumează prea mult’. În condiţii exterioare nefavorabile, acest comportament poate fi originea unei *dezvoltări hipocondrice*

Vom începe prin a da exemple de felul în care se prezintă firea hiperexactă.

Mai întâi; redau descrierea a doua personalităţi, aşa cum a făcut-o *Schrnieschek* în lucrarea noastră colectivă.

WERNER K., născut în 1922, este de meserie reparator de maşini. Viaţa lui s-a desfăşurat întotdeauna într-un mod foarte armonios. Copilăria i s-a scurs fără evenimente deosebite. A crescut într-o atmosferă tihnită şi a urmat cele opt clase ale şcolii generale, fiind un elev mijlociu. După aceea, timp de trei ani şi jumătate a învăţat meseria de reparator de maşini şi la examenul de calificare a obţinut note bune. Din 1939 şi până în prezent lucrează în aceeaşi întreprindere. De un an este şef de echipă. În 1951 s-a căsătorit. Soţia lui este cu patru ani mai tânără decât el. Are doi

copii – unul în vârstă de opt, iar celălalt de cinci ani.

K. a făcut faţă cu succes totdeauna problemelor pe care i le-a pus existenţa. Duce o viaţă de familie armonioasă şi se înţelege foarte bine cu colegii săi. În întreprindere este foarte apreciat pentru destoinicia sa, general recunoscută, ca şi pentru îndelungata sa experienţă. Este harnic şi întotdeauna gata să-şi ajute tovarăşii de muncă sau, la nevoie, să le ţină locul.

Trăsăturile care se conturează din cele de mai sus s-au reliefat în mod pregnant cu ocazia unor conversaţii mai aprofundate. Încă din copilărie, K. a fost considerat a avea o fire foarte exactă şi conştiincioasă. Ia în serios orice însărcinare; nu se întâmplă niciodată să facă ceva în mod superficial. Chibzuieşte temeinic totul, prevede şi planifică toate detaliile. Înclinaţiile lui de a-şi recont-rol-a acţiunile sunt clare. Întotdeauna înainte de a preda un ansamblu lucrat

de el mai strânge o dată şuruburile. Când montează maşini, ţine să se încredinţeze mai întâi că nu ’a rămas ceva şpan în lagărele rulmenţilor cu bile. Când pleacă de-acasă, verifică robinetele de gaz şi aparatele electrice, se asigură că nu sunt chibrituri la îndemâna copiilor, încearcă uşa dacă este bine încuiată. Este o fire echilibrată. Îi place să se afle în societate, nu are greutăţi în stabiliri de contacte cu alţi oameni. Reacţionează intens la supărăţii/se consumă în sinea sa, dar nu poate rămâne mult timp: „supărat pe nimeni.

Avem în faţa noastră un ins care se evidenţiază în mod pozitiv faţă de alţii. Conştiinciozitatea lui duce la o grijă deosebită în executarea tuturor sarcinilor. Munca prestată de el e de o calitate superioară. La subiectul pe care îl voi descrie mai jos devine şi mai clar cum prin exactitate un om poate ajunge la performanţe bunfe şi se poate bucura de consideraţie. Totodată, vedem însă că o prea mare conştiinciozitate poate genera o rezistenţă faţă de

acceptarea unor responsabilităţi.

CONRAD N., născut în 1929, este director de şcoală. A avut o copilărie obişnuită şi niciodată n-a suferit de vreo boală serioasă. Mai întâi a urmat 6 ani de şcoală elementară, apoi, până în 1945, a fost intern la o şcoajşşşiedie, unde s-a dovedit un elev bun. Apoi a terminat lâucces un curs la o şcoală de formare pedagogică a îmăi; qrilor. Din 1948 a lucrat ca învăţător, iar din 1952 esteiditectorul unei şcoli, între 1954 şi 1955 a lucrat ca inspectfpiişlar raional. S-a căsătorit în 1949 şi are doi copii.

Viaţa să se desfăşoară în mod armonios/ Cu soţia sa, care lucrează tot în învăţământ, se înţelege: îoâirte bine. Nici la şcoala unde este director nu are dificultăţi. Cu colegii se împacă bine. Toate acestea se datorează în cea mai mare parte firii sale. În munca sa este foarte exact şi conştiincios. Îşi pregăteşte lecţiile foarte temeinic. Multe lucrări de mai mică importanţă, pe care le-

ar putea încredinţa altora, le face tot el, pentru ca totul să fie gata la timp. Când pune note se fereşte; de decizii pripite, pentru ca nu cumva să comită vreonedreptate. Îi vine greu să critice pe alţii. În timpul examenelor a fost la început puţin cam nehotărât şi avea trac. Postul de inspector şcolar raional, în care a funcţionat în 1954 – 1955, şi care îl obliga să viziteze şcolile din raion şi să-i controleze pe colegii săi, nu-i convenea de loc; a avut grijă să scape de el cât mai repede. Şi anul trecut când, pentru meritele sale, urm-a să fie avansat într-o funcţie mai înaltă, el s-a împotrivit. Preferă să lucreze în mica sa şcoală, unde răspunderea nu este atât de mare. Cu toate acestea, aici controlează aproape totul; referatele destinate autorităţilor şcolare le citeşte de mai multe ori. Înainte de a se culca mai dă o raită prin încăperile şcolii (care se află în aceeaşi clădire cu locuinţa sa) ca să vadă dacă totul este în ordine. Are o fire afectuoasă şi echilibrată. De obicei nu-şi exteriorizează supărările, preferă să cedeze decât

să aibă discuţii.

Cei doi subiecţi descrişi mai sus îşi manifestă exactitatea mai ales în *profesiunea* lor. Cu subiectul următor voi ilustra cum se prezintă aceeaşi trăsătură a firii în *mediul casnic*.

ELSE SCH., născută în 1925, este casnică. A avut o copilărie obişnuită şi a absolvit şcoala elementară ca elevă mijlocie. După un an de serviciu la o familie cu mulţi copii a lucrat în gospodăria părintească până în 1949, când s-a căsătorit. Are doi copii. Sch este o femeie foarte conştiincioasă, temeinică în muncă. Vecinii îi spuneau adesea că e exagerat de meticuloasă în tot ce face, că ar putea să-şi uşureze mult viaţa. Nu-şi îngăduie o clipă de repaus, lucrează de dimineaţa şi până seara târziu pentru ca peste tot să fie ordine şi curăţenie. Uneori întârzie până noaptea la ceva ce-ar puteaţi făcut şi a doua zi. Nu are linişte până ce nu-şi termină treaba. Încă de pe vremea când lucra în gospodăria părinţilor se

îngrijea ca totul să fie într-o ordine exemplară, astfel încât părinţii i-au regretat plecarea. Şi mai târziu, când îşi vizita părinţii ca să-şi petreacă acolo vacanţa, muncea de zor la ei, ca totul să strălucească de curăţenie. Pe lângă gospodăria propriu-zisă, se mai ocupă şi de grădină. Straturile de flori sunt perfect drepte; ea înlătură orice firicel de buruiană. Cu toate că se trezeşte dimineaţa la timp, pune totuşi două ceasuri deşteptătoare să sune, ca nu cumva să-l trezească prea târziu pe soţul ei. Are tendinţa de a mai controla încă o dată tot ce face. După ce a şters praful, mai trece odată cu mâna peste suprafaţa mobilelor pentru a controla dacă totul este curat După ce încuie uşa, mai apasă o dată pe clanţă. Câteodată se întâmplă ca, după ce a părăsit apartamentul, să se întoarcă pentru a se convinge că a închis robinetul de la gaze şi a scos fierul de călcat din priză. O asemenea neglijenţă nu a comis niciodată, şi totuşi adesea are îndoieli. Este o femeie liniştită, retrasă, care trăieşte numai

pentru familia sa. Din punctul de vedere al dispoziţiei psihice, este echilibrată. Evită pe cât se poate orice scandal. Se împacă foarte bine cu oamenii şi nu vrea să trăiască cu nimeni în duşmănie.

Şi la această femeie hiperexactitatea are, în general, efecte pozitive. Am putea să o considerăm ca un exemplu de bună gospodină, chiar dacă uneori mai exagerează. În niciunul din cele trei cazuri nu putem vorbi despre un comportament psihopatie. Sunt personalităţi clar accentuate în felul lor, dar ni se înfăţişează ca oameni absolut normali. Se va putea observa deosebirea de grad când voi descrie un psihopat anancast.

OSWALD G., născut în 1927, de meserie lăcătuş, a fost foarte sârguincios la şcoală. După ce şi-a terminat ucenicia, a fost luat la armată şi în timpul războiului a ajuns în prizonierat. Lucrează în meseria sa din 1945. În 1950 s-a căsătorit şi are

un fiu. Dintotdeauna a fost foarte meticulos în muncă, dar până în 1950 nu a atras prea mult atenţia în această privinţă. În 1950, când i s-a încredinţat o muncă de răspundere, a început să se simtă din ce în ce mai nesigur de sine... Mereu îşi punea întrebarea dacă a strâns suficient şuruburile

— Şi, ca urmare, le strângea atât de tare încât adesea se spărgeau. În întreprindere a început să se spună: „G. face praf toate şuruburile”. La recomandarea medicului de întreprindere a fost trecut în altă muncă, fiind numit şef de atelier. În această calitate trebuia să certifice cu iscălitura sa că lucrările erau bine executate. Acum controla de atâtea ori înainte de a se putea hotărî să iscălească, încât a trebuit să schimbe din nou locul de muncă. Noua sa sarcină era acum să ţină un fişier cu piesele de schimb. În scurt timp însă nu a mai putut face faţă, deoarece şi aici nu mai contenea cu controalele. De astă dată a fost trecut la secţia de reparaţii. La început

se părea că totul merge bine, dar curând şi aici au reînceput necurmatele controale ale propriei sale munci, ba în secret mai verifica şi dea tovarăşii săi de muncă îşi efectuau bine lucrările.

Acasă avea dificultăţi similare. Când îşi ducea bicicleta în pivniţă se întorcea adesea de la uşă să vadă dacă este într-adevăr acolo. Apoi îl obseda lacătul uşii; era urmărit de gândul: „L-am încuiat bine?” Cu întrerupătorul de lumină se întâmpla la fel. Uneori trecea destul de mult timp până ajungea sus în apartament. Se uita de câteva ori în cutia de scrisori să vadă dacă este sau nu ceva în ea. Multiplele controale îi răpeau aproape tot timpul liber, dar nu se putea dezbăra de ele, căci se temea neîncetat că ar putea să fată vreun rău altor oameni, că soţiei şi fiului său li s-ar putea întâmpla ceva, de pildă, dacă ar izbucni un incendiu.

Acest subiect nu era numai hiperexact, nu datora firii sale doar o deosebită meticulozitate, dar se simţea în asemenea măsură constrâns să

efectueze controale peste controale, încât devenise aproape incapabil să-şi mai predea lucrările. După ce schimba locul de muncă, avea o scurtă perioadă în care răsufla uşurat că terminase cu o activitate chinuitoare. Dar cum dispărea sentimentul de uşurare, controalele reîncepeau ca mai înainte. În cadrul tratamentului nostru psihoterapeutic subiectul a învăţat cum poate să-şi înfrâneze această pornire. I-am recomandat insistent ca, atunci când începe să aibă vreo îndoială, să nu mai mediteze asupra ei, ci să treacă imediat la acţiune sau la alt gând. În felul acesta anancaştii pot învăţa să-şi rezolve problemele vieţii şi ale muncii, cu toate că predispoziţia anancastă nu dispare. În armată, unde *disciplina severă* nu lasă loc pentru ezitare, celor mai mulţi dintre anancaşti le merge mai bine decât în viaţa civilă. Dar ca urmare a sfaturilor psihoterapeutice ei îşi, pot impune şi singuri o atare disciplină şi o pot respecta în permanenţă. De atunci, subiectul a fost în stare să-şi execute

munca fără prea mari dificultăţi, dar incapacitatea sa de a lua decizii a rămas totuşi atât de pronunţată încât îi diminuează în mod considerabil posibilitatea de a duce o viaţă normală şi pacientul nostru trebuie considerat drept *psihopat*.

Firea hiperexactă poate fi depistată şi la *copii*, cu toate că rareori se ajunge la o accentuare prea mare, 1 deoarece nestatornicia copilărească, cu reacţiile ei pripite, se opune unei hiperexactităţi prea pronunţate. Copiii hiperexacţi se disting totuşi foarte clar de ceilalţi prin comportamentul lor conştiincios şi ordonat. Citez cazul unui copil descris în lucrarea noastră colectivă de către domnişoara *Lindner*.

PETER SCH.f în vârstă de 10 ani, s-a aflat în 1962 în tratamentul nostru staţionar pentru un tic nervos al feţei. Părinţii puneau mare preţ pe bunele rezultate la învăţătură ale celor patru copii ai lor; dacă se întâmplă ca vreunul dintre copii să

capete note mai mici, mama îl medita, făcând cu el exerciţii suplimentare. Micul nostru pacient ajungea întotdeauna repede într-o stare de extenuare. Făcea, ce e drept, faţă obligaţiilor corespunzătoare vârstei sale, dar se putea observa că era nevoit să depună un efort deosebit pentru a nu rămâne în urma colegilor săi de aceeaşi vârstă. Este foarte sensibil la eşecuri, însă nu vrea să admită acest lucru. Uneori îi vine greu să-şi ascundă plânsul, căci ochii

1968 se umplu repede de lacrimi chiar şi la cele mai mici contrar le taţi sau eforturi mai grele. Nu vrea să discute despre aceste chestiuni, deoarece îi e penibil. Îşi încordează întotdeauna toate puterile pentru a avea rezultate corespunzătoare exigenţei sale. În privinţa măruntelor obligaţii cotidiene

* se poate acorda toată încrederea; părinţii subliniază că pacientul este foarte exact când îi dau vreo întâlnire în oraş pentru a face împreună

anumite cumpărături. El execută cu mare conştiinciozitate şi însărcinările pe care trebuie să le îndeplinească în lipsa părinţilor – adică fără un control imediat –, în timp ce fraţii săi nu sunt chiar atât de conştiincioşi. De asemenea, lecţiile şi le face în mod corect şi ordonat.

Ticul nervos facial i-a apărut încă de pe când avea 4 sau 5 ani, deci înainte de efortul cerut de învăţătură. În această privinţă a jucat un rol şi fratele său vitreg, mai în vârstă decât el şi cu care era într-o continuă rivalitate. Potrivit celor spuse de mama lor, acest fiu din prima ei căsnicie este un băiat robust, care ştie să se impună şi care se amuză să-l provoace şi să-l întărite pe pacient, mult mai puţin capabil de eforturi. Scurt timp după plecarea pacientului din clinică, fratele său vitreg a fost dat intern într-un cămin. Băiatul s-a calmat, atenţia lui a fost orientată în alte direcţii; ca urmare, ticul nervos a cedat în mare măsură şi nu mai apare decât în situaţii de aşteptare sau de eforturi. Părinţii au fost sfătuiţi să fie mai puţin

exigenţi în privinţa rezultatelor şcolare ale copilului.

La acest băiat de 10 ani se putea recunoaşte cu uşurinţă firea hiperexactă. El îndeplinea cu o deosebită conştiinciozitate tot ce avea de făcut. Am putea spune că îi lipsea superficialitatea firească a copilului. Întrucât lucra mai mult decât îl ţineau puterile, a devenit neurastenic; ticul facial s-a intensificat. Acest fenomen este foarte caracteristic, căci şi la adulţi ticurile apar cel mai adesea în cazurile când persoana cu fire hiperexactă este suprasolicitată, ceea ce-i provoacă îngrijorare faţă de fenomenele corporale.

În continuare descriu un subiect la care, pe fondul unei psihopatii anancaste, s-a dezvoltat o *nevroză obsesivă*. Între reacţia anancastă şi dezvoltarea anancastă nu se poate trage o linie de demarcaţie precisă. Dezvoltarea începe de la prima ezitare ivită într-un moment când ar fi fost nevoie de o hotărâre. Următoarea ezitare într-o

împrejurare similară poate face ca inhibiţia să crească mult peste punctul de plecare, în sensul propriu-zis însă, nu vorbim de dezvoltare decât atunci când se ajunge la anumite fixaţii, când în unele domenii subiectul nu se mai poate comporta în moi normal, fie că nu face ceva ce ar fi trebuit să facă, fie că, dimpotrivă, are o activitate pe care nu ar trebui să o aibă. În asemenea dezvoltări, alte domenii sunt cruţate, obsesia fixându-se unilateral. Adesea, această limitare a obsesiei este impresionantă. Se poate întâmpla ca un om să nu mai îndrăznească să umble pe stradă, de frică să nu moară acolo, dar în schimb, să se urce fără nicio inhibiţie în maşina pe care o conduce el însuşi. Cu cât evoluţia spre nevroza obsesivă este mai înaintată, cu atât mai dar se poate constata limitarea acesteia la un anumit domeniu. Cineva care se ocupă în mod obsesiv de un anumit lucru este atât de prins de această activitate, încât nu mai are timp să mai ezite şi să mai stea în cumpănă în alte probleme – fie dă are în aceste

probleme o comportare normală, fie că nu se mai ocupă de ceea ce nu face parte din sfera obsesiei sale. De pildă, o gospodină, dintr-o excesivă năzuinţă spre curăţenie, poate să-şi spele mâinile ore în şir şi în acelaşi timp să lase toată casa murdară, pentru că, pur şi simplu, nu mai are vreme de aJtceva decât de a se îngriji să nu existe nicio urmă de murdărie pe mâinile sale. Pentru pacienta pe care o descriu aici, cele de mai sus corespund până la un anumit grad.

ELISABETH T., născută în 1913, de profesiune infirmieră de sugari, a avut odată idei obsesive la vârstă de 13 ani. Era convinsă că dacă se uită la o persoană îmbrăcată în negru şi după aceea la o altă persoană, aceasta din urmă va trebui să moară curând. În anii ce au urmat avea mereu probleme de conştiinţă şi se ducea tot timpul să se spovedească. La vârstă de 18 ani, pe când urma cursul de pregătire pentru infirmiere, a aflat că barilii tuberculozei sunt mai rezistenţi

decât alţi barili, în acea perioadă era în contact cu copii bolnavi de tuberculoză intestinală şi ganglionară. Când, în plus, tatăl ei i-a destăinuit că fratele lui era tuberculos, a căpătat o adevărată fobie a barililor. De aceea a renunţat să mai fie infirmieră de copii şi a lucrat până în 1939 ca infirmieră particulară. În acel an s-a căsătorit şi în anii următori a avut trei copii.

În cursul războiului, T. a lucrat un timp îndelungat în serviciile armatei. În această perioadă nu au apărut fenomene obsesive mai importante. În 1945, cu ocazia unui bombardament, şi-a pierdut cele două fete. După acest eveniment a început să fie din ce în ce mai neliniştită şi vechea ei fobie a barililor a reapărut. Boala a progresat şi în 1959 a atins o mare intensitate.

Pacienta era acum în tot curs-ul zilei dominată de fenomene obsesive. Cât era ziua de lungă era ocupată cu spălatul mâinilor, fără a putea totuşi să ajungă la gradul de curăţenie pe

care-l dorea. Avea în casă nenumărate cârpe, fiecare cu o destinaţie deosebită. Clanţele uşilor le apuca numai cu o cârpă. Rar se întâmplă să ajungă seara la timp în pat. Zilele senine aveau asupra ei efectul cel mai prost. Atunci, urmărind să omoare bacilii care s-ar fi putut afla pe rufărie, expunea rufele la soare. De aceea, încă de la ora 2 noaptea începea să strângă rufele, pentru ca dimineaţa, de la prima rază de soare, să le ducă afară. Fobiile se accentuau mai ales atunci când trebuia să plece de acasă, căci se temea că peste tot poate intra în contact cu bacilii. Dacă vedea sânge sau ceva ce ar fi putut să provină de la sânge făcea un ocol mare, fără să poată totuşi scăpa de teama că din sânge bacilii ar putea să ajungă până la ea. Era obsedată de expectoraţia sanghinolentă a tuberculoşilor. Descoperea tot mai des pe străzi şi pe pereţi pete care ar fi putut să fie de sânge şi, ca urmare, nu mai ieşea pe stradă decât pentru treburile strict necesare.

Pacienta, internată în 1960 în secţia noastră

de psihoterapie, a trebuit să fie supusă unui tratament intensiv de distragere a atenţiei şi de adaiptare, pentru a scăpa de frica bolnăvicioasă de bacili şi de sânge. Totodată, şi-a însuşit regulile de comportament prescrise de noi, al căror scop era ca simptomele obsesive-fobice, care, dată fiind fiirea ei, aveau tendinţa să reapară, să nu mai poiaită deveni dominante. După tratamente am plasat-o din nou în profesiunea ei de infirmieră de sugari, pentru ca să-şi menţină deprinderea căpătată. De ani de zile T. lucrează iar în meseria ei şi îşi conduce din nou gospodăria în mod normal. În 1967, când ne-am interesat de ea, era încă la vechiul ei loc de muncă, într-o creşă de copii. Am primit de la ea o scrisoare de mulţumire. Totuşi ea trebuie să aibă mereu grijă să nu-i revină din nou ideile obsesive. Hiperexactitatea ei nu a fost înlăturată prin tratament.

I. Dezvoltările anancaste presupun o anumită persistenţă a afectului De aceea, în general, ele nu au loc în copilărie. O excepţie o constituie un mpil

descris de domnişoara *Lindner* în lucrarea noastră colectivă. În acest caz dezvoltarea s-a produs fiindcă mama copilului, care suferea de o nevroza obsesivă, l-a influenţat. Posibilitatea dezvoltării se datora, cert, faptului că şi copilul avea o fire anancastă sau cel puţin hiperexactă.

MARIO r... în vârstă de 9 ani, era în 1962 internat în clinică, sub supravegherea noastră, deoarece de; la şfârşitul lunii martie 1962 nu putuse fi convins decât foarte greu, iar ulterior deloc, să meargă la şcoală. Premergător apariţiei acestei aversiuni de a frecventa cursurile şcolare a fost faptul că într-o zi Mario, întorcându-se acasă ceva mai târziu, nu a găsit-o pe mama lui, care până atunci fusese întotdeauna acasă.

Mario este copil unic; ca preşcolar n-a fost decât temporar la grădiniţă, aflându-se, în general, permanent sub supravegherea părintească. Mama lui se află de câţiva ani în tratament psihoterapeutic din cauza diferitelor

fobii şi a fost internată în clinica noastră în acelaşi timp cu copilul. Ea folosea copilul ca un sprijin contra anxietăţii care o cuprindea pe străzi cu circulaţie mare şi la trecerea unor poduri. Băiatul povesteşte că pe stradă, când erau numai ei doi, trebuia s-o ţină întotdeauna pe mama lui de mână. Tatăl este foarte ocupat în profesiunea sa, pare un om de nădejde, exact şi circumspect. Probabil că tindea să îndoxime cu băgare de seamă educaţia copilului.

În dezvoltarea micului pacient s-au manifestat dintotdeauna semne de anxietate. Aşa, de pildă, nu rămânea niciodată singur acasă toată ziua, nici seara. Nu adormea în întuneric. De altfel, era un copil vioi. Ţinea foarte mult ca promisiunile ce i se făceau să fie neapărat respectate, chiar dacă nu era vorba decât de fleacuri. Refuzul de a merge la şcoală îşi avea originea în teama ca la întoarcerea de la lecţii să nu o găsească pe mama sa acasă. La început, părinţii au vrut să facă uz de constrângere şi l-au

dus ei la şcoală, dar, după ce plecau de acolo, copilul fugea înapoi acasă. Când, prin diferite metode, a fost silit să rămână la şcoală, era neliniştit şi anxios în tot timpul lecţiilor, în aşteptarea momentului când va putea să se întoarcă la mama lui. Până la urnia, datorită acestei comportări şi pentru că nu avea dificultăţi la învăţat, a fost scutit de şcoală până la internarea în clinică.

În timpul internării ni s-a înfăţişat ca un copil mai curând circumspect şi chibzuit decât anxios. În cursul examinării psihologice, mai întâi se gândea câtva timp şi abia după aceea formula răspunsul. Dădea impresia de precocitate şi era chibzuit ca un adult. În ceea ce priveşte îmbrăcămintea, te izbea faptul că era întotdeauna ordonat şi curat, chiar atunci când cu puţin înainte se jucase nebuneşte cu alţi copii în grădină. S-a încadrat fără greutate în colectivul celorlalţi copii. Ştia să-şi impună dorinţele şi, la nevoie, să se apere. Când însă i se lua sânge pentru analize sau

era supus altor proceduri asemănătoare, s-a dovedit a fi foarte fricos şi nu suporta durerea. Comportamentul său nu prezenta nimic deosebit, în afară de momentul când se apropia ora de vizită a părinţilor: atunci se întreba anxios dacă aceştia vor veni sau nu, deşi părinţii îl vizitau întotdeauna în mod regulat şi cu multă punctualitate.

Dat fiind că firea pacientului se caracteriza mai degrabă printr-o atitudine chibzuită, prudentă şi circumspectă decât prin anxietate, am început să-l trimitem de la staţionar la vechea lui şcoală pentru a vedea dacă acolo se vor manifesta din nou simptomele din trecut. Se apropia vacanţa mare, aşa că nu a putut lua parte decât 14 zile la cursurile clasei sale, dar în acest răstimp nu s-au ivit dificultăţi. Şi la activităţile de vacanţă a luat parte câteva zile tot în timpul internării în clinică, după care a fost trimis acasă, cu indicaţia ca el să participe în continuare la aceste activităţi.

Dintr-o examinare ambulatorie făcută la sfârşitul lunii septembrie 1962 a reieşit că şi

începutul noului an şcolar a decurs fără dificultăţi pentru fostul pacient.

Că acest băiat – care, după cum rezulta din întreaga sa comportare, suferea de o nevroză obsesivă – a scăpat atât de uşor de ea, se datorează în cea mai mare parte faptului că psihicul său era cel al unui copil, la care nu sunt încă posibile afecte prea perseverente. Firea sa hiperexactă s-a putut constata clar în timpul cât a fost ţinut sub observaţie: deosebita lui curăţenie şi dragostea de ordine erau expresia acestei hiperexactităţi. Şi faptul că ţinea foarte mult ca promisiunile ce i se fac să fie respectate poate fi, de asemenea, interpretat în acelaşi sens. Ne putem întreba dacă nu numai nevroza obsesivă a copilului, dar şi firea lui nu au fost cumva rezultatul influenţei exercitate de mama sa. Cum am arătat, nu mă voi ocupa de problema dacă şi în ce măsură o trăsătură a firii poate fi fixată încă din copilărie. Fixarea ar trebui să se „producX încă dinfrâgedacopilărie, căci la vârstă şcolară, putem

deja constata trăsăturile care vor fi caracteristice adultului. În prezenta expunere mă interesează aceste trăsături ca atare, şi nu felul în care au luat elp naştere.

DeoşejDitr rde frecvent dezvoltările anancaste sunt de natură hipncondricăjgrija pentru sănătate jucând rolul principal Voi descrie două nevroze hipocondrice. Primul pacient poate fi considerat ca fiind din naştere nu numai hiperexact, dar şi anancast. E drept însă că în împrejurări favorabile el ar fi putut rămâne tot atât de destoinic cât era înainte de nevroză şi cum a redevenit după însănătoşire.

HERBERT F., născut în 1936, a fost întotdeauna, atât în şcoala generală cât şi în liceu, un elev bun. Încă de copil găsea cu oarecare dificultate contactul cu alţi oameni, şi lesne devenea nesigur şi inhibat. Înaintea examenelor avea foarte mult trac, în liceu a fost cam timid. To-l astfel a rămas firea lui şi mai târziu. Când i se

face o nedreptate şi-o pune la inimă, nu e însă în stare să lupte pentru dreptul său. În asemenea cazuri se gândeşte că s-ar putea ca totuşi el să fie cel care poartă vina. Nu este ambiţios, vrea doar să-şi facă munca în aşa fel încât nimeni să nu-l vorbească de rău. Când îl supără ceva nu poate face abstracţie de acest lucru; este înclinat spre o meditare frământată. În muncă este foarte exact. Când e nevoit să-şi întrerupă lucrul înainte de a-l fi terminat, îi vine foarte greu să o facă. Adesea prestează ore suplimentare pentru a nu lăsa nimic neterminat. Destul de frecvent are îndoieli dacă a făcut totul cum se cuvine; în asemenea cazuri verifică totul de mai multe ori. Acasă controlează robinetul de „gaze şi întrerupătorul electric.

În 1964, după o zi de zăpuşeală, F. nu a putut adormi şi avea senzaţia că nu poate respira bine. Simţea dureri în regiunea inimii, apoi a avut frisoane şi febră de 37,6°. A doua zi dimineaţă, medicul a presupus că era vorba de o gripă şi după câteva zile l-a considerat sănătos. Dar,

pentru mai multă siguranţă, l-a trimis să-şi facă o electrocardiogramă. Acest lucru l-a neliniştit foarte mult pe omul nostru; el se gândea. „Se întâmplă ceva cu inima mea”. Dat fiind că

— S-a găsit tensiunea prea ridicată, au urmat alte examinări; un medic a făcut aluzie la o anomalie cardiacă. Acest lucru l-a emoţionat mult pe subiect: „A fost o lovitură îngrozitoare, o adevărată prăbuşire, tot timpul trebuia să mă gândesc la cordul meu, îmi vedeam existenţa ameninţată”. Simptomele s-au agravat, F. nu mai putea să respire normal şi avea impresia că s-a sfârşit cu el. Odată, când a avut impresia că ceva îl strângea în regiunea inimii, a sărit îngrozit din pat. Tratamentul medical a continuat, cu toate că organic nu s-a putut constata nimic anormal. În 1965, când a fost internat în secţia noastră psihoterapeutică, avea convingerea că în curând va muri de o boală de inimă.

Ca urmare a tratamentului psihoterapeutic, după discuţii lămuritoare, s-a pus capăt

meditaţiilor lui bolnăvicioase; medicii căutau să-i abată atenţia în alte direcţii şi îl încărcau cu diferite treburi. Pacientul a scăpat astfel de teama de boală în acelaşi timp a învăţat cum trebuie să procedeze în viitor pentru a nu ceda din nou înclinării sale spre meditări frământate şi spre despicarea firului „în patru.

La subiectul următor tendinţa anancastă este mult atenuată. Aici nu se poate vorbi despre psihopatie, ci doar despre *accentuarea personalităţii*.

ROLF H" născut în 1924, a crescut sub dominaţia unui tată foarte sever. După cât se pare, acesta era şi foarte exact. Subiectul a fost un bun elev în liceu şi a devenit comerciant. Îşi executa munca în mod conştiincios şi ordonat. Dacă apărea o mică greşeală în contabilitate, nu avea linişte până ce n-o găsea, chiar dacă pentru aceasta îi erau necesare câteva ore. Îşi controla faptele. Se întorcea câteodată să vadă dacă

garajul este încuiat şi lumina din maşină stinsă. Acasă nu era nevoie să controleze, acolo verifica tatăl său totul, „de la maşina de gătit până la fereastra din pod”. Şi acasă ţinea însă mult la ordine: „Îmi rânduiesc lucrurile în aşa fel încât, dacă aş fi trezit noaptea din somn, să le găsesc pe întuneric într-o clipă”. Când lua o hotărâre chibzuia totdeauna mult; avea, întotdeauna trac înainte de examene.

În 1943 subiectul a fost rănit la spate; din 1947 a avut deseori dureri de şale. În acea perioadă nu s-a simţit însă grav bolnav. Cum durerile nu cedau, în 1951 s-a dus să-l vadă un medic. Acesta, după ce i-a făcut un examen radiologie, i-a prescris nişte băi. Când H. a văzut însă că durerile persistă, a început să-i fie frică. „M-am întrebat ce poate fi, de vreme ce nici tratamentul nu ajută; m-am gândit că, poate, din cauza rănii primite, un nerv este apăsat şi că, până la urmă, s-ar putea instala o paralizie”. Durerile şi îngrijorarea s-au menţinut cu

intensitate schimbătoare şi în anii următori. În 1956 a fost internat în spital şi trimis la o policlinică de neurologie, unde i s-a aplicat un tratament autogen, fără niciun rezultat pozitiv. Mai târziu, într-un spital de neurologie, i s-a făcut somnoterapie, ceea ce mai degrabă i-a agravat boala. Aici a mai avut şi un şoc: în patul de lângă el a murit un pacient paralizat, care, puţin înainte de a muri, îi povestise că şi la el boala a început cu dureri de spate. În anii următori a fost supus şi altor tratamente. Dacă medicii nu-i găseau nicio boală, asta nu însemna nimic pentru el: „Mă gândeam că poate nu mai e nicio speranţă de scăpare şi de aceea nu mi se spune nimic”. Nu a intervenit nicio ameliorare, din contră, durerile le resimţea acum în tot corpul. Când, în 1964, pacientul a venit în clinica noastră. Îşi descria suferinţele astfel: „Am dureri între omoplaţi; ele se urcă până în cap, până la ochiul drept, câteodată în nara dreaptă. Este o durere care seamănă cu o adevărată arsură. Simt şi un fel de

anchiloză. Mă doare tot spatele, de-a lungul şirei spinării; parcă n-aş avea stabilitate. Durerile din regiunea lombară se întind până la şoldul drept şi braţul mă doare, începând de la umăr. Toamna şi iama am) o senzaţie de frig şi de umezeală la picioare, ca şi cum indispensabilii ar fi umezi. Uneori am dureri de inimă, parcă m-ar strânge cineva într-un cleşte".

În urma tratamentului de distragere a atenţiei, durerile fizice au dispărut. A rămas, doar cu uşoare dureri în regiunea lombară, dureri care erau probabil într-adevăr urmarea rănii sale, dar acestea nu-l mai îngrijorau. A rămas sănătos până în 1967. Când, în acea perioadă, a trebuit să lucreze deosebit de mult şi a resimţit mai multe dureri, au revenit şi temerile. În urma unui tratament psihoterapeutic s-a liniştit însă foarte repede şi i-au trecut şi durerile.

Cu toate că acest subiect a fost timp de ani de zile nevrotic, el nu poate fi considerat o personalitate anormală. Repetatele examene şi

tratamente, care s-au referit aproape exclusiv la latura fizică, l-au menţinut într-o permanentă stare de nelinişte, aşa că anxietatea sa devenea tot mai puternică sau, dacă scăzuse puţin, creştea din nou. Din păcate, nu rar se întâmplă ca tratamentele medicale, care nu iau în considerare starea psihică a pacientului, să iniţieze şi să menţină o evoluţie nevrotică. Până la îmbolnăvire şi chiar un timp îndelungat după aceea, H. fusese un om capabil, care prin felul său de a fi se distingea în mod pozitiv de alţii. El nu a reacţionat în mod pripit, nevrotic, la durerile dorsale care existau probabil, obiectiv, iar la medic s-a dus abia după ce le suportase ani de zile.

De un interes deosebit este faptul că pacientul a ajuns până în cele din urmă să resimtă o multitudine de dureri, care depăşeau considerabil locul de unde pornise durerea. Când, din cauza fricii, unii oameni nu prezintă numai simptome fizice nedefinite, dar se şi plâng totodată în mod plastic de senzaţii neplăcute,

aceasta denotă existenţa unei dispoziţii speciale care duce nu numai la stări „*ideohipocondrice*”, cum le numesc eu, dar şi „*sensohipocondrice*”, unde nu există numai o frică bolnăvicioasă, dar şi senzaţii neplăcute fără vreo bază corporală. În cazul unei asemenea dispoziţii creşte primejdia unei evoluţii nevrotice, căci durerile ce se ivesc sunt considerate drept confirmare a unei boli organice. Fără frică nu apare nici starea de spirit, aşa încât aceasta din urmă nu reprezintă în sine nimic maladiv. Nici la H. ea nu a apărut înainte de începutul temerilor sale, Abia evenimentele exterioare, îmbinate cu o fire hiperexactă, au provocat, odată cu nevroza, şi durerile.

Nevrozele hipocondrice nu pot fi întotdeauna precis delimitate de *nevrozele obsesive*. Oamenii care au *o cardiofobie*

— Adică o teamă patologică de a fi bolnavi de inimă – pot avea în acelaşi timp şi teama de a ieşi pe stradă, unde ar putea suferi un atac de cord. Această *fobie a unor situaţii*, care ţine de

nevrozele obsesive, este aici consecinţa *nosofobiei* adică a temerii de a fi bolnav, pe când în alte cazuri reprezintă, desigur, tot frica de o vătămare, dar fără ideea unei boli fizice.

\ Firea hiperperseverentă

Substratul firii hiperperseverente, respectiv al celei paranoide, este *perseverenţa anormală a afectului*. Sentimentele care au tendinţa de a provoca reacţii se estompează treptat după ce această reacţie a avut loc; la o persoană mânioasă, mânia dispare dacă l-a pedepsit pe cel care a stârnit-o; la o persoană fricoasă, frica descreşte când poate fugi de ceea ce a speriat-o. Când o asemenea reacţie nu este posibilă, dar persoana respectivă îşi îndreaptă totuşi gândurile spre alte probleme, afectul nu descreşte decât foarte lent, însă în mod normal el dispare totuşi după câtva timp. Omul mânios care nu şi-a putut manifesta mânia nici prin vorbe şi nici prin fapte poate a doua zi să nu mai fie supărat pe cel care l-a scos din sărite. La rândul lui, fricosul se obişnuieşte cu

situaţia respectivă dacă nu intervin mereu alte pericole. JLa personalităţile hiperperseverente această estompare a afectelor are loc mult maPânceti când asemenea persoane se gândesc la cele întâmplate, afectul corespunzător apare din nou, el continuând să fie mereu prezent. S-ar putea chiar să nu dispară complet nici după săptămâni şi luni de zile, cu toate că nu a fost alimentat de noi evenimente» După cum am arătat mai sus, în special afectele *egoiste* sunt cele care, datorită intensităţii care le este proprie7se pot manifesta într-un mod anormal. Specificul firiihipergerseverente se manifestă întotdeauna atunci când sunt atinse interesele personale. De aceea se formează afecte contra unor prejudicii sau acte de opresiune, chiar dacă acestea sunt, obiectiv, neînsemnate. Atunci când este vorba de prejudicii mai serioase, oamenii de acest fel nu iartă, poate, niciodată. De aceea sunt numiţi *ranchiunoşi*.

Dacă un om înclină spre asemenea reacţii, se

poate vorbi de *susceptibilitate*. Un conţinut similar îl are şi *predispoziţia de a se simţi cu uşurinţă jignit*, dar aici este vorba mai ales de sfera o n o a re eSonal ’” carci se află de asemenea pe primul plan la oamenii care *se simt lesne ofensaţi*. Hiperperseverenţa este cel mai uşor demonstrabilă sub această formă, căci indivizii de acest tip sunt foarte setoşi de prestigiu personal. Dar şi un prejudiciu adus altor interese – celor legate, de pildă, de posesia bunurilor materiale – este suportat greu, Când este lezat *sent meniul de dreptate*, *sensibilitatea* se manifestă mai puţin, deoarece afectele primare sunt aici mai, puţin profunde decât în cazul sentimentelor egoiste. Dacă totuşi oameni hiperperseverenţi devin adesea luptători pentru dreptate, aceasta îmbracă la ei un aspect specific: revendicând de fapt un anumit drept pentru ei înşişi, ei generalizează această revendicare numai pentru a-i da mai multă forţă!

Hiperperseverenţa ca trăsătură normală a

personalităţii poate fi uneori sursa unor *succese* pe linia unor, aspiraţii egoiste. Din această cauză, unui individ hiperperseverent îi sunt caracteristice *jşentimente egoiste mai intense* decât altor oameni. În felul acesta se ajunge la *un mai pronunţat sentijnent al propriei valori*.

Deoarece aspiraţiile egoiste întâmpină obstacole îndeosebi din partea celorlalţi oameni, întâlnim în cazul unui grad mai înalt de hiperperseverenţă – adică atunci când este vorba de! o *fire paranoidă* – trăsătura nu mai puţin caracteristică a atitudinii permanent *bănuitoare*. Cel care, datorită siiscepţi bilităţii sale exagerate, se simte mereu nedreptăţit de ceilalţi oameni, îşi pierde încrederea în ei, la fel ca un altul, care ar fi fost victima unui şir de experienţe amare. În ultimul caz apare bănuiala justificată, cum este, de pildă, aceea a gelosului care este într-adevăr înşelat. Pe când atitudinea bănuitoare a acestuia din urmă se limitează la un domeniu strict circumscris, neîncrederea hiperperseverentului

este mai mult sau mai puţin generalizată. Ea nu depinde de anumite împrejurări exterioare, ci îşi are rădăcinile în însuşi psihicul subiectului. Numeşti „bănuitor" pe un om numai atunci când are această tendinţă generalizatoare.

Repetate experienţe de viaţă, de un anumit tip, pot declanşa *dezvoltarea paranoică*, dar aceasta nu se poate explica doar printr-o simplă repetare şi însumare. Un om care este încontinuu jignit de alt om, eventual de şeful său, îl va un pe acesta din urmă tot mai mult; totodată însă, se produce treptat o oarecare insensibilizare, firească faţă de lucruri care se întâmplă cu regularitate, astfel încât urmează o descreştere a afectului. Aşa se întâmplă în toate cazurile când nu este posibilă împotrivirea faţă de jigniri; în această situaţie nu ia naştere o dezvoltare paranoică. O intensificare neîntre ţ ruptă a afectului rezultă numai în cazul unei *alternanţe între*) *succes şi insucces*. Când cineva poate răspunde la jignire, darii nu obţine decât un

succes parţial – care este apoi anihilat de o contraacţiune –, când, în acest fel, succesul şi eşecul trec alternativ, pe primul plan, ia naştere *afectul paranoic*.

În asemenea condiţii, dezvoltarea se poate produce chiar la un om care nu are o fire hiperperseverentă. Putem observa acest lucru la numeroase femei care nu au o asemenea particularitate, dar care, ca urmare a conflictului cu soacrele lor, ajung la o atitudine paranoică, aşa încât adesea afectele depăşesc cu mult ceea ce ar fi de aşteptat în asemenea ocazii. Primejdia este însă mult mai mare atunci când afectele, intensificate în decursul evoluţiei, au tendinţa de a persista, aşa încât nu mai descresc între două şocuri ce se produc în direcţii contrare.

Afectele care, atingând o mare intensitate, persistă – un timp îndelungat, subjugă din ce în ce mai mult gândirea, ceea ce duce la *idei prevalente*, ba chiar la *idei fixe obsesive*. Denumirea de „paranoid” desemnează în cazul de

faţă tendinţa spre idei fixe.

În afara sferei psihiatriei putem observa dezvoltări paranoice cu un caracter aproape delirant, în special în *jgelozie*. În sfera eroticului există în mod deosebit pericoluri? apersoana să oscileze încontinuu între speranţă şi teamă, aşa încât afectul să se intensifice. În plus, femeilor cochete le place de multe ori să-şi menţină partenerul într-o stare de nelinişte prin atitudinea lor echivocă, căci, de obicei, odată cu gelozia creşte şi dragostea. În alternanţa sentimentelor, suferinţa la gândul unei infidelităţi posibile a iubitei atinge intensităţi maxime, ca şi sentimentul de fericire la gândul că poate, totuşi, aceasta este fidelă. Într-o altă lucrare (B.P., p. 92 şi *Mschr f. Kriminologie*, 1966) m-am ocupat pe larg de acest fenomen, care poate duce Ja *dragoste-ură*[1]. La fel ca bărbatul, femeia poate, bineînţeles, să simtă gelozie dacă bărbatul are o comportare echivocă; la femei însă, gelozia este mai puţin primejdioasă

1 In original: Hassliebe (N.TJ.

decât la bărbaţi, care nu se consideră numai înşelaţi din punct de vedere erotic, dar, în mai mare măsură decât femeile, se simt şi jigniţi în onoarea lor. În afara sferei erotice, ceea ce poate face ca individul să fie aruncat încoace şi încolo, oscilând între succes şi insucces, este de cele mai multe ori un proces în faţa instanţelor judiciare, ajungându-se la o atât de mare intensitate a afectului, încât acesta domină gândirea şi nu mai rămâne loc pentru raţiune. Şi în acest caz, gândul că procesul – uneori de mică importanţă – poate fi pierdut provoacă afecte tot atât de profunde ca şi speranţa că ar putea fi totuşi câştigat. Chiar dacă nu se ajunge la situaţii extreme, individul paranoid se cramponează de ceea ce consideră a fi dreptul său. Aceasta îi conferă trăsăturile unui om care urea *să aibă totdeauna dreptate*, trăsături care se pot manifesta şi în viaţa de toate zilele.

În dezvoltările *expansiv-paranoice*, cum sunt denumite în» sihiatrie, afectul stă de asemenea pe primul plan. Pentru ineva care urmăreşte un ţel

important şi se vede aruncat iin succese în insuccese şi invers, ţelul ca atare poate constitui un asemenea izvor de desfătare încât raţiunea critică ţiu mai poate ţine piept sentimentului. Într-o asemenea dezvoltare, un individ se poate considera, de pildă, un mare inventator, deşi în mod obiectiv nu este deloc îndreptăţit jtă se creadă aşa ceva. Cum sentimentele de plăcere au tendinţa de a persista – întrucât omul este înclinat să-şi ia dorinţele drept realităţi –, asemenea dezvoltări expansive ar fi de aşteptat mai curând decât cele „persecutorii", dar cu cât predomină sentimentele de plăcere, cu atât scade activitatea afectivă necesară pentru ca alternanţa să poată continua într-o măsură suficientă.

Dacă ideile care se fixează în dezvoltarea paranoică nu sunt obsesive, ele sunt totuşi *prevalente* – cum se spune începând de la *Wernicke* –, adică deţin în gândirea omului o influenţă predominantă. Un om poate fi atât de preocupat de gândul unui eventual prejudiciu – în

sensul geloziei, de pildă – sau de gândul obţinerii unui mare succes, încât să piardă în mare măsură din vedere alte interese şi alte ţeluri. Avem în faţa noastră *încăpăţânarea* personalităţilor paranoide.

Am descris procesul dezvoltării psihice şi în cazul structurii anancastei şi în anxietăţile pe care le constatăm în aceste din urmă cazuri există idei prevalente, chiar dacă în psihiatrie ele" nu sunt denumite aşa. Asemănarea dintre dezvoltarea paranoică şi cea anancastă devine şi mai mare, fiindcă şi în cazul unei firi hiperperseverente *teama* este potenţată. Aceasta se întâmplă adeseori; teama este prezentă şi în dezvoltarea anancastă, şi în cea paranoică. Dacă datorită unei situaţii obiectiv nedecise intervine o oscilaţie între speranţă şi teamă, anxietatea se intensifică mai mult decât de obicei chiar la un om hiperperseverent, întrucât ea nu descreşte în intervalurile dintre şocurile afective. Rezultatul este că avem de-a face cu o dezvoltare *hipocondrică*; la persoanele hiperperseverente ea

este similară celei ce se observă la persoanele hiperexacte, deşi nu e la fel de frecventă ca la acestea din urmă.

Firea hiperperseverentă are posibilităţi de evoluţie atât în sens *pozitiv* cât şi în sens *negativ*. În general, omul nu ajunge să se bucure de stima celorlalţi decât dacă realizează ceva care să-l evidenţieze. De aceea, ambiţia îl îndeamnă la realizări. La isterici lucrurile stau altfel: ei pot fi încântaţi de sine chiar fără motiv, căci prin defulări îşi pot crea în mod subiectiv iluzia unui respect de care în mod obiectiv nu se bucură. Personalităţile paranoide nu sunt în stare de o asemenea autosugestie; pentru a se simţi mândre, ele au nevoie de aprecierea reală a celorlalţi oameni. Aşadar, ambiţia personalităţilor hiperperseverente poate deveni o puternică *forţă motrice pentru realizări pozitive*. Ea poate avna însă şi efecte negative atunci când persoana respectivă nu încearcă să-şi atingă ţelul numai prin realizările sale, ci şi prin discreditarea şi

înlăturarea oamenilor în care ar putea să vadă concurenţiJCu un asemenea comportament, ambiţiosul întâmpină de obicei rezistenţa colectivităţii; în acest caz s-ar putea să-şi redobândească puterea dlâjudecată şi să caute din nou să aibă realizări valoroase. Tot aşa este însă posibil ca cea de-a doua trăsătură a firii sale – susceptibilitatea – să treacă acum pe primul plan, adică ambiţiosul să se simtă prejudiciat şi să reacţioneze într-un spirit ostil. În acest mod, *de iel e*.n c’9a (jr” L... ale hiperperseverenţei devin clar preponderente, individul ajungând să combată tot ce se împotriveşte pretenţiilor sale.

Din exemplele pe care le voi cita ne putem da seama cum hiperperseverenţa, în forma descrisă, poate avea efecte pozitive sau negative. La primul subiect, descris de *Seige* în lucrarea noastră colectivă, predomină până dincolo de ceea ce s-ar putea numi jumătatea vieţii latura pozitivă, după care intervine o schimbare totală, în a doua perioadă a vieţii, se situează pe primul plan

susceptibilitatea, care ia locul ambiţiei, şi se ajunge din ce în ce mai mult la o luptă sterilă cu cei din jur. Adesea la personalităţile hiperperseverente se poate constata în tinereţe au realizări excelente, căci satisfacerea ambiţiei le dă o mare mulţumire. Odaţă cu scăderea puterii de muncă, unora nu le ’maijvii a evidenţieze, aşa încât în activitatea lor nu se mai simt stimulaţi în egală măsură. Bucurându-se acum de mai puţină apreciere, iese de obicei la iveală predispoziţia lor paranoidă de a căuta cauza acestei situaţii în pretinsa „reavoinţă” a celorlalţi. În felul acesta năzuinţa pozitivă se poate transforma într-una negativă.

ERNST B” născut în 1900, se trage dintr-o familie burgheză, O rudă a sa a înfiinţat o sectă religioasă. Tatăl lui a condus o mare întreprindere. Era conştiincios, energic, leal şi avea grijă ca salariaţii să presteze o muncă corectă. Mama lui avea o fire mai sensibilă şi mai tăcută.

Încă din tinereţe Ernst B. s-a dovedit a fi excesiv de ambiţios. Cât a mers la şcoală a ţinut să aibă întotdeauna cele mai bune note. O apreciere nefavorabilă a profesorilor îl mâhnea pentru un timp îndelungat. Mai târziu, când i se făcea o nedreptate nu o putea uita multă vreme. Dacă în cele din urmă i se dădea dreptate, ţinea să i se ceară formal scuze. Dacă acest lucru nu se întâmplă, îi era cu neputinţă să mai fie amabil cu persoana respectivă. Punea deosebit de mult preţ pe punctualitate şi avea grijă ca atât el însuşi cât şi cei din jur să presteze o muncă de calitate. Era întotdeauna puţin cam suspicios faţă de situaţiile şi cunoştinţele noi. Nu înclina însă spre îndoială şi spre tăierea firului în patru, nici nu controla exagerat de mult acţiunile sale…

După iabsolvirea şcolii primare şi a liceului real, B. a studiat la diferite universităţi. A terminat, studiile universitare „summa cum laude” şi a devenit în 1926 asistentul preşedintelui unei instituţii supraparlamentare. Datorită muncii sale

de calitate a fost curând avansat, devenind referent personal al preşedintelui. Întrucât se făcuse remarcat prin numeroase publicaţii, în 1929 i s-a oferit conducerea interimară a unui institut de cercetări economice. A refuzat oferta din motive de ordin material, deoarece avea tocmai intenţia să se căsătorească. În 1933 a fost concediat de naţional-socialişti dintr-un post important, căci era cunoscut ca adversar al noului regim. După aceea a lucrat la o firmă de consignaţie, unde în curând a fost avansat procurist, iar mai târziu a devenit responsabil unic pentru revizuirea bilanţurilor unor mari firme germane. A rămas în această funcţie, fiind apreciat de toţi factorii interesaţi, până în 1945.

Spre sfârşitul războiului a fost evacuat în zona de ocupaţie britanică. Simţea acum obligaţia lăuntrică să ia parte activă la reconstrucţia Germaniei, să lichideze nedreptăţile comise de nazişti şi de aceea a început să desfăşoare o vie activitate politică. Împreună cu alţi antifascişti de

diferite orientări politice a întemeiat un comitet, al cărui preşedinte a devenit. Nefiind de acord cu măsurile luate de autorităţile de ocupaţie britanice, a ajuns la diferende cu comandantul oraşului. În iulie 1946, când trupele britanice au fost înlocuite cu trupe sovietice, i s-a oferit postul de Landrat. A acceptat această funcţie şi nu s-a mai înapoiat la vechea firmă particulară de consignaţie. Prin activitatea sa şi a colaboratorilor săi a reuşit să organizeze o administraţie exemplară. Cunoştinţele sale economice i-au uşurat sarcina. Avea ambiţia ca districtul său să se afle în fruntea tuturor districtelor din ţară, ceea ce, încetul cu încetul, a şi reuşit.

În 1951, pe baza remarcabilelor sale realizări profesionale şi a studiilor sale de economie politică, a fost numit la un minister pentru a organiza o direcţie nouă. Noua activitate îl satisfăcea foarte mult, deoarece era o muncă importantă şi de răspundere. La început nu avea decât şase colaboratori, dar după trei ani a ajuns

la peste o mie. Dorea ca prin munca sa să dea o structură exemplară acestui sector al aparatului de stat. Pretinzând de la colaboratorii săi aceeaşi corectitudine şi acelaşi zel în îndeplinirea datoriei pe care şi le impunea sieşi, a avut în repetate rânduri dificultăţi cu funcţionarii mai tineri. În cele din urmă şi-a format părerea că se urmăreşte scoaterea l-ul din funcţie şi s-a adresat

1 Funcţie administrativă oarecum echivalentă cu aceea de prefect al districtului (N.T.)

Forurilor superioare, încercând să-şi impună punctul de vedere, lucru ce nu i-a reuşit întru totul. Între timp i s-a oferit o catedră la o academie nou înfiinţată. Propunerea s-a făcut în baza lucrărilor sale ştiinţifice, cu toate că încă nu-şi trecuse examenul de atestare. A acceptat acest post nu numai din interes ştiinţific, ci, înainte de toate, pentru că voia să se realizeze.

Acum ambiţia sa era de a obţine rezultate

ştiinţifice importante. Începând din 1960 a fost obligat – ca şi ceilalţi docenţi ai institutului – să prezinte mai frecvent dări de seamă despre activitatea sa ştiinţifică şi profesională, ceea ce l-a jignit. Se simţea pus sub tutelă şi de aceea a început să acumuleze în adâncul sufletului o nemulţunlire tot mai puternică. Cum era acum în vârstă de 62 de ani, nu a mai avut puterea să se adapteze noii situaţii. Pentru prima dată în viaţă nu se mai simţea sănătos fiziceşte. Cu ocazia examenului nostru medical s-a arătat plin de resentimente împotriva colaboratorilor săi, cărora le aducea acuzaţii vehemente. În timpul tratamentului a avut adesea o atitudine sceptică şi suspicioasă, în special faţă de medicamentele ce i se prescriau. La început se temea că ar putea avea o tumoare cerebrală şi că medicii, pentru a-l menaja, nu-i comunică diagnosticul real. Mai târziu însă, când s-a simţit mai bine din punct de vedere fizic, a început să aibă încredere în medici.

B. este *o personalitate hiperperseverentă*, *cu*

toate trăsăturile caracteristice acestei firi. Încă din copilărie a fost ambiţios şi susceptibil faţă de mustrări. În şcoala generală ţinea să aibă întotdeauna cele mai bune note; a absolvit-o cu menţiunea „*summa cum laude*”. Timp de zeci de ani s-a distins în mod excepţional, datorită rezultatelor sale profesionale extrem de valoroase. În repetate rânduri a fost nevoit s-o ia de la început, dar dificultăţile întâmpinate nu au făcut decât să-i stimuleze şi mai mult energia, astfel încât de fiecare dată a ajuns repede din nou în funcţii de conducere. Ascensiunea lui în posturi importante se producea uneori uimitor de repede. Dar B. nu s-a lăsat orbit de aceste succese şi întotdeauna izbutea să prezinte rezultate concrete. Abia la vârsta de circa 60 de ani, când capacitatea sa de muncă s-a diminuat – poate şi pentru că împrejurări exterioare s-au opus acum deosebit de puternic amorului său propriu – şi când nu s-a mai putut bucura de consideraţia la care ţinea atât de mult, a ieşit la iveală cealaltă

latură a firii hiperperseverente. A început, din ce în ce mai mult, să aibă o atitudine ostilă faţă de superiori şi faţă de cplaboratorii săi, simţindu-se nedreptăţit de aceştia. Acum şi-a folosit hiperperseverenţa, care înainte avusese efecte atât de bune, înt run continuu ji steril conflict cu cei din jur.

În ceea ce îl priveşte pe al doilea subiect, în anii săi de mari realizări susceptibilitatea, în mai mică măsură dominată de ambiţie, i-a adus neplăceri încă din perioada ascensiunii sale.

HEINRICH n „născut în 1910, de profesiune muzician, povestea despre tatăl său că ar fi fost un „fanatic ai dreptăţii”; el însuşi a moştenit această trăsătură. Nu-i plăcuse să meargă la şcoală, dar, după cum spunea, ambiţia nu-i permitea să ia note mici. Aşa s-a făcut că fusese mereu primul din clasă. La 8 ani şi-a dorit o vioară, la 12 ani a primit-o în sfârşit, iar la 15 ani a reuşit să fie trimis la o şcoală de muzică. La fel de hotărât a

procedat şi în continuare. La examenul de stat a obţinut la toate materiile nota maximă. Ca muzician a făcut o carieră strălucită. A avut însă multe greutăţi cu superiorii, deoarece îşi apăra întotdeauna dreptul său, fără a face vreo concesie. Şi-a schimbat postul în repetate rânduri, după certuri violente. Odată s-a simţit prejudiciat din punct de vedere material, altă dată a considerat că nu este folosit într-un mod corespunzător aptitudinilor sale. Cu unul din superiorii săi – probabil mai capricios – a avut ciocniri violente. Odată, subiectul, surescitat la culme, s-a repezit spre superiorul lui, aşa că acesta a crezut că va fi lovit. Când, mai târziu, acelaşi şef a început să fie mai prietenos şi l-a invitat la el, N. a refuzat, fiindcă îi purta ranchiuna pentru cele întâmplate. Altă dată a avut sentimentul că este victima unei intrigi, deoarece se considera dezavantajat în mod grosolan faţă de alt muzician. N. se împăca bine cu soţia lui, dar probabil că ea trebuia să cedeze întotdeauna.

La 51 de ani, în urma unei suprasolicitări profesionale deosebite, însoţită de noi certuri cu unul dintre şefii săi, N. a contractat o aşa-zisă „crampă a muzicianului”, adică o nevroză profesională pe care noi am încercat s-o vindecăm. Dacă în alte cazuri acest lucru reuşea aproape întotdeauna în secţia noastră de psihoterapie, la N, nu am izbutit să depăşim un anumit punct, deoarece el nu accepta decât parţial ceea ce îi explicam şi îi prescriam. S-a menţinut la părerea lui, în ciuda tuturor eforturilor noastre psihoterapeutice şi a părăsit clinica într-o stare doar incomplet ameliorată. Ulterior a consultat din proprie iniţiativă un alt medic, care i-a tratat afecţiunea ca pe una organică, astfel încât nevroza profesională s-a fixat definitiv.

Acest subiect s-a autocaracterizat în mod semnificativ drept un „fanatic ai dreptăţii”; datorită felului său de a fi a ajuns deseori să aibă greutăţi cu şefii lui, care erau de altă părere decât el. Dacă a izbutit, mulţumită marelui său talent

muzical, să-şi cucerească o situaţie importantă, trebuie remarcat totuşi că fără ambiţia sa nu ar fi reuşit niciodată. Această ambiţie a constituit dintotdeauna forţa care l-a făcut să fie cel mai bun elev din clasă, iar mai târziu să ajungă primul şi în domeniul său de activitate.

Niciunul din cei doi subiecţi prezentaţi nu este psihopat; ei au întâmpinat greutăţi mai serioase în viaţă numai datorită unor împrejurări nefavorabile, ambii fiind, de altfel, deosebit de capabili în profesiune. Dar ambii sunt clar *personalităţi accentuate*. Şi demonstrează în mod plastic cum sunt oamenii h iperperseverenţi, felul cum se străduiesc să se afirme, cum obţin performanţe care depăşesc media, dar reacţionează cu susceptibilitate şi ostilitate atunci când întâmpină o rezistenţă.

La ambii subiecţi s-au manifestat ocazional începuturile unei dezvoltări patologice, dar la niciunul dintre ei nu s-a ajuns la fixarea ei într-un anumit domeniu de manifestare, ceea ce în

asemenea cazuri este la fel de caracteristic ca în stările de nevroză obsesivă.

În dezvoltarea paranoică ambiţiile şi lupta individului nu se îndreaptă în direcţii diverse; el are o singură preocupare, care îl acaparează cu totul. Voi cita acum un subiect care prezenta o dezvoltare paranoică; a fost descris în lucrarea noastră colectivă de către *Seige*.

JOSEF N., în vârstă de *47* de ani, miner, *a* fost din copilărie o fire veselă, foarte sociabilă şi întotdeauna foarte activă, în şcoală era un elev mediu, nu avea ambiţia să fie primul şi îşi făcea conştiincios lecţiile. De la vârstă de *24* de ani a lucrat ca miner, întotdeauna cu un bun randament. Este adevărat că nu era întotdeauna de acord cu condiţiile din exploatarea minieră. Avea dintotdeauna un simţ ai dreptăţii foarte dezvoltat şi nu suporta nedreptăţile. Deşi, din cauza meseriei sale, a fost declarat nemobilizabil, după repetate discuţii cu conducerea de atunci a

exploatării şi în urma unor declaraţii antinaziste făcute de el a fost totuşi chemat sub arme spre sfârşitul războiului. După ce războiul s-a terminat, a lucrat din nou ca miner şi a fost iarăşi considerat ca un muncitor foarte bun. De patru sau cinci ori a fost propus pentru premiere, lucru pe care direcţia nu l-a aprobat din cauga frecventelor sale diferende cu conducerea. Intervenea adesea pentru colegi şi ridica obiecţii cu privire la ceea ce el considera ca nedreptăţi comise în aprecierea acestora. Îi critica pe superiori şi pe activiştii sindicali şi – după cum părea să reiasă din spusele sale – avea probabil uneori dreptate. Şi-a manifestat în asemenea măsură spiritul critic în mină încât până la urmă a fost considerat cârcotaş şi un om care tulbură bunul mers al întreprinderii, în ultimii ani, încă înainte de accidentul pe care îl vom descrie mai jos, se simţea din ce în ce mai desconsiderat şi a început să creadă că unii funcţionari ai exploatării şi-au pus în gând să-l înlăture din serviciu.

La 27 decembrie 1958, cu ocazia deschiderii unei noi galerii „s-a surpat un zid de cărbune şi pacientul a fost parţial îngropat. A suferit probabil o uşoară comoţie cerebrală şi izbituri destul de grave în ceafă şi în partea superioară a spatelui. Avea dureri puternice. După mai multe zile de odihnă la pat şi tratament medical şi-a reînceput munca, cu toate că mai avea încă dureri. După câteva zile a trebuit însă să renunţe, căci durerile persistau. În următoarele şase luni, în ciuda a numeroase tratamente, starea lui nu s-a îmbunătăţit apreciabil. Pacientul găsea că nu este îngrijit corect şi intensiv, resimţind acest fapt ca o nedreptate. Totodată se temea că reîncepuse prea devreme să lucreze. Când, după cinci luni, a fost declarat apt de muncă, a considerat acest lucru drept nejustificat şi a presupus că aceasta s-ar datora unei şicane din partea conducerii. Credea că se urmăreşte muşamalizarea accidentului. După ce încercarea de a lucra a dat repede greş, a cerut să fie pensionat pentru invaliditate ca

urmare a unui accident de muncă. Se simţea invalid din cauza durerilor continue din regiunea occipitalului, a cefei şi spatelui. Când, în urma unor repetate examinări chirurgicale, neurologice şi ortopedice, nu s-a găsit nimic grav în starea sănătăţii sale, în special niciun sindrom organic posttraumatic, s-a simţit şi mai nedreptăţit. A făcut contestaţie împotriva respingerii cererii sale de pensionare şi a cerut să fie internat pentru tratament într-o clinică universitară. Când contestaţia i-a fost respinsă de comisia districtului, N., ocolind această comisie, a depus la Ministerul Muncii o plângere împotriva Casei Asigurărilor Sociale. Avea acum ferma convingere că responsabilul cu asigurările sociale din exploatare, cu care avusese diferende, se află îndărătul acestor manevre şi că, în general, conducerea exploatării se unise cu cei de la Casa Asigurărilor Sociale în intensa de a-l lipsi de drepturile sale.

La cererea Tribunalului muncii, N. a fost

internat la 25 octombrie 1960 în clinica noastră ca să ne dăm avizul asupra reclamaţiei sale privitoare la consecinţele accidentului. Este caracteristic faptul că N. a propus să plătească el însuşi costul expertizei, numai să i se facă dreptate. A fost chiar nevoit să împrumute aceşti bani de la un cunoscut al său. Examenul clinic minuţios nu a dat la iveală nicio sechelă a fenomenelor traumatice. În schimb, s-a constatat un sindrom hipocondric clar. N. era convins că are efectiv o leziune, se temea că niciodată nu se va însănătoşi complet şi spunea că ar fi bucuros dacă ar putea să lucreze măcar până la vârsta de 50 de ani. Încă din timpul cât a stat în clinică pentru expertiză ne-am străduit să-l scoatem din atitudinea sa paranoidă. I-am lămurit în mod detaliat cauzele şi felul bolii sale – de natură nevrotică. Până la urmă s-a arătat înţelegător şi dispus să se interneze la noi pentru un tratament psihoterapeutic. La scurt timp după reinternare a avut un diferend vehement cu medicul de salon

când acesta i-a vorbit din nou despre structura nevrotică a durerilor sale actuale. Abia după cuvintele liniştitoare ale medicului care efectuase expertiza iniţială şi care fusese acum chemat la faţa locului s-a lăsat convins să nu părăsească clinica. În săptămânile e; e au urmat, printr-o psihoterapie intensivă, prin distragere şi solicitare, am reuşit să-l eliberăm în oarecare măsură de complexele sale hipocondrice; credem că se afla pe calea însănătoşirii, dar din păcate a păstrat o atitudine ostilă faţă de întreprindere. După patru săptămâni s-a iritat din cauza unor probleme minore din spital. A devenit violent, s-a opus tratamentului şi după scurt timp a părăsit clinica într-o stare de sănătate incertă.

După cum fusese convenit la ieşirea din clinică, patru săptămâni mai târziu ne-a informat despre sănătatea sa; printr-o scrisoare adresată medicului de salon. Scria că începuse din nou să lucreze, dar – contrar recomandaţiilor noastre şi dorinţei pacientului – medicul întreprinderii l-a

declarat inapt pentru munca în subteran. Această decizie l-a afectat foarte mult şi l-a dus din nou la o stare de indispoziţie hipocondrică şi anxietate. Îi era teamă că va orbi, pentru că la examenul medical se constatase o uşoară scădere a vederii. Datorită acestui fapt şi-a îndreptat din nou atenţia asupra accidentului de muncă. În scrisoare ne-a anunţat că va prezenta noi cereri forurilor superioare. Ulterior am aflat că pacientul se străduia să obţină o nouă expertiză.

Avem de-a face cu o *dezvoltare paranoică* tipică. Un om care întotdeauna provoacă neplăceri prin încăpăţânarea sa şi care poate fi considerat drept un *psihopat paranoid* începe, după un accident, o luptă pentru ceea ce consideră ca drepturile sale, luptă pe care – faţă de amploarea piedicilor – o continuă cu tot mai multă îndârjire. Câtva timp, psihoterapia pare să dea rezultate bune, pentru ca apoi dezvoltarea paranoică să persiste totuşi. Subiectul era deja în prea mare măsură dominat de afectul său patologic. Cu toate

că nu avusese până atunci decât eşecuri, faptul că plângerile sale, trebuind să fie de fiecare dată cercetate, duceau la noi dezbateri şi expertize, menţinea alternanţa ce constituie o premisă a progresului dezvoltării paranoice.

Totodată se poate observa din acest exemplu că şi personalităţile hiperperseverente pot ajunge la *dezvoltări hipoconduce*, subiectul fiind nevrotic şi sub acest aspect. Este adevărat că pacientul lupta în primul rând pentru drepturile sale, dar el căuta în acelaşi timp să obţină ajutor în legătură cu invaliditatea pe care credea în mod eronat că o are. Dezvoltarea poate lua şi forme pur hipocondrice.

Cazul următor o demonstrează.

HERBERT P., născut în 1919, de meserie fochist, a fost un copil care nu se remarcase oprin nimic deosebit, iar mai târziu a lucrat în gospodăria ţărănească1 a tatălui său. Din 1946 este fochist. S-a căsătorit în 1958, are doi copii de

8, respectiv 5 ani.

Subiectul a fost totdeauna un om foarte corect, iubitor de dreptate şi care lua atitudine energică în apărarea intereselor sale şi chiar ale altora. De exemplu, a luat atitudine împotriva maistrului său la locul de muncă. Este foarte sensibil la jigniri, iar în asemenea cazuri devine agitat, impulsiv şi îşi spune părerea „indiferent despre cine ar fi vorba”. Totodată este ambiţios, străduindu-se să-i depăşească pe ceilalţi prin performanţe mai bune. La serviciu nu a avut greutăţi serioase, toată lumea cunoscându-i susceptibilitatea şi preţuindu-i realizările... în clinica noastră, unde a fost internat în 1960, a manifestat la început o atitudine vioaie, sigură de sine şi uşor neîncrezătoare.

Numeroasele sale dureri ni-l prezintă drept un *senzokiiiocondru*. Se plângea, printre altele, de următoarele: Simte în partea dreaptă de sus a abdomenului o apăsare care, când stă culcat, iradiază în spate. La frig are dureri în regiunea

lombară. Îl doare capul şi simte „o anchilozare” a cefii. Are înţepături în inimă, pulsul este accelerat, îşi simte bătăile inimii până. În artere. Are în permanenţă frisoane, din care motiv încearcă mereu să se încălzească. În acest scop poartă o blăniţă de iepure pe abdomen. La cele mai mici eforturi începe să transpire şi se simte fără vlagă. Unele alimente nu le poate consuma, deoarece îi agravează durerile din regiunea ficatului. Uneori are senzaţia că „totul este mort în intestinele sale”.

Suferinţele lui au început în decembrie 1957. În perioada aceea soţia s-a îmbolnăvit de icter şi a stat internată în spital timp de zece săptămâni, prezentând o mărire a ficatului. La aproximativ o săptămână de la îmbolnăvirea sofiei, pacientul, după ce consumase carne de porc, a început să simtă brusc o senzaţie de apăsare1 în partea superioară dreaptă a abdomenului „ca şi cum ceva ar fi plesnit sau ar fi prea ’plin”. Durerile au persistat; la ele s-a adăugat lipsa poftei de

mâncare. Subiectul se temea de o mărire a ficatului, la fel ca în cazul soţiei sale. Aceasta l-a sfătuit imediat să consulte un medic, vorbindu-i nu numai de posibilitatea unui ficat mărit, dar şi de atrofia ficatului, de ciroză hepatică, x precum şi de un cancer al ficatului. Din nefericire, un vecin de-al său se îmbolnăvise şi el cu câteva săptămâni în urmă de icter. Medicul care a examinat subiectul nu a găsit nimic la ficat şi a explicat durerile pacientului printr-o afecţiune gastrică. A urmat, fără succes, un tratament. După aceea, subiectul s-a internat în aprilie 1958 într-un spital, unde un medic i-a spus că are un stomac perfect sănătos şi că suferinţele lui se datoresc totuşi ficatului. P. a ieşit din spital, după cum afirmă, mai bolnav decât la internare. Temerile şi durerile s-au intensificat când, la sfârşitul anului 1958, un cunoscut care fusese internat în acelaşi timp cu el, fiind bolnav de icter, a murit. De atunci subiectul ţine un regim alimentar sever. Deşi lucrează, simte adesea nevoia de a şedea ore întregi. În 1959 s-a produs

mai întâi o uşoară ameliorare, dar după o gripă durerile au reînceput cu vechea intensitate. În timp ce până atunci simţise dureri în special în regiunea ticăitului, acum acestea iradiau în tot corpul, până în cap. Nici la o a doua internare în clinică nu s-a putut constata vreo boală, dar nici ameliorare. De data aceasta s-a constatat natura nervoasă a suferinţelor sale şi a fost trimis la noi, pentru psihoterapie.

La începutul tratamentului pacientul era destul de sceptic. Nu credea că boala sa poate fi ameliorată prin psihoterapie. Când, potrivit metodei terapeutice de a i se da tot felul de sarcini, a fost pus să ajute la transportul unui dulap, a crezut că a fost vătămat de ridicare; el a vrut să rămână în pat şi să nu mai ia parte la exerciţiile sportive. După noi discuţii amănunţite a devenit mai înţelegător şi s-a decis să renunţe la blana de iepure pe care continua s-o poarte în jurul abdomenului. E drept însă că mai multe zile în şir după aceea, ca reacţie, se plângea de o

senzaţie de frig la abdomen. Încetul cu încetul am reuşit să-i înfrângem scepticismul. Până la urmă a devenit chiar foarte activ în jocuri şi în sport, dându-şi evident seama că tratamentul îi era de folos. Când, opt săptămâni după internare, a ieşit din clinică, nu mai avea aproape niciun fel de dureri. După tratamentul ambulatoriu care a urmat, s-a însănătoşit complet. De atunci, adică de aproape şase ani, subiectul lucrează normal şi ne vizitează din când în când. În 1967 a început un curs de specializare pentru a deveni maistru, fiindcă voia să mai avanseze în meserie, cu toate că între timp împlinise 48 de ani. De trei ori pe săptămână urma cursuri speciale.

Se poate observa aici cum o personalitate jiiperperseverentă poate, prin însumarea unor impresii exterioare nefaste, să ajungă la o *anxietate crescândă*, crezând că are o boală gravă. Drept consecinţă, apar o serie de senzaţii neplăcute, în terapie, componenta paranoică în dezvoltarea bolii nu putea să treacă neobservată,

firea hiperperseverentă vădindu-se în mod absolut clar. La început, P. era foarte suspicios şi se crampona de ideea pe care şi-o făcuse despre boala sa. Astfel, a ajuns să opună rezistenţă tratamentului. După ce i-a înţeles rostul, a participat însă activ la terapia prevăzută. Şi acest lucru este caracteristic personalităţilor hiperperseverente. Convingându-se de justeţea tratamentului, ele îşi urmăresc adesea acest nou obiectiv cu aceeaşi tenacitate cu care le urmăreau pe celelalte. Ambiţia lor se poate observa de multe ori şi în străduinţa de a avea după însănătoşire o comportare exemplară. După însănătoşire, P. a lucrat cu mult zel şi elan, ba a mai preluat chiar şi o muncă suplimentară pentru a putea să avanseze în profesie. Nu poate fi, desigur, considerat drept un psihopat, dar este, fără îndoială, o *personalitate accentuată*.

Tatăl unuia dintre subiecţii descrişi a fost şi el un „*fanatic ai dreptăţii*”, iar printre rudele altui subiect se afla un *membru al unei secte religioase*,

ceea ce ne face să ne gândim la o structură paranoidă a personalităţii. De aici s-ar putea trage concluzia că firea lor este moştenită; dar, pe de altă parte, trebuie să ne punem întrebarea dacă, nu cumva prin comportarea sa tatăl a constituit un model pentru fiu, la fel cum am putut demonstra, într-un caz asemănător de nevroză obsesivă, la o mamă şi la fiul ei. În orice caz, la subiectul descris mai sus firea lui specifică s-a vădit foarte de timpuriu. De altfel, în secţia noastră de copii întâlnim adesea mici pacienţi la care firea hiperperseverentă se poate observa de multe ori foarte clar. Când aceasta duce la o comportare nepotrivită, se poate constata întotdeauna că au fost săvârşite greşeli de ordin educativ. „Educaţia oscilantă”, cum o denumim noi, aceea care oscilează între severitatea excesivă şi îngăduinţă exagerată, duce deosebit de uşor la atitudini alternante, ca şi la afecte paranoice. Copilul oscilează între dorinţeâmplinite şi neîmplinite şi are în tot mai mare măsură o atitudine ostilă faţă

de acela dintre educatori care reprezintă severitatea. Dacă una şi aceeaşi persoană educatoare oscilează în măsurile pe care le ia, atunci se întâmplă adesea, ca în cazul dragostei-ură, să se manifeste faţă de ea concomitent o mare afecţiune şi o repulsie duşmănoasă. În conflictele lor cu mediul social, adulţii îşi creează adesea i înşişi alternanţa între succes şi eşec. Copiii nu sunt capabili de asemenea afectivitate şi sunt cu mult mai mult supuşi influenţei adulţilor; de aceea, oscilaţia trebuie să vină în principal din afară. Din educaţia oscilantă se nasc afecte profunde, dar în general numai atunci când hiperperseverenţa firii creează o disponibilitate deosebită. Voi descrie mai jos o fetiţă care, prin *fire* şi *educaţie oscilantă*, a ajuns la afecte paranoice.

EVA E născută în 1957, a fost internată în secţia noastră psihiatrică de copii în 1964. Tatăl ei este ambiţios şi sârguincios, dar, din lipsă de timp,

se ocupă foarte puţin de educarea copiilor. Mama este merceolog industrial, însă nu mai lucrează în profesiune, ci se ocupă de gospodărie şi de cei trei copii ai săi. Sora Evei, în vârstă de opt ani, este silitoare şi sârguincioasă, fratele ei, de trei ani, e foarte vioi. Din cauza că mama ei a avut serviciu timp de mulţi ani, Eva era ba la bunici ba la părinţi şi, din punct de vedere educativ, a fost influenţată foarte diferit. Bunicii îi împlineau toate dorinţele, pe când mama era severă, adesea îşi scotea un pantof din picior şi bătea cu el copilul la spate. Ce-i drept, după aceea îi părea de fiecare dată rău şi încerca să compenseze bătaia prin bunătate. Nu a avut însă succes nici cu severitatea, nici cu bunătatea. Eva era îndărătnică, voia întotdeauna să-şi impună voinţa, ba chiar uneori se tăvălea pe jos. Când era certată de mama ei, se supăra pe ea. Odată nu a vorbit cu mama ei timp de o săptămână, nu i-a spus nici măcar… bună dimineaţa”. Aceasta a fost urmarea unei mustrări pentru o mică greşeală. Când e

supărată pe mama ei, încearcă să obţină ceea ce doreşte fără a trebui să o roage, în asemenea cazuri se adresează surorii sale, străduindu-se să obţină cu ajutorul acesteia ceea ce nu vrea să ceară de la mama. Vrea întotdeauna să fie lăudată când face bine ceva. Şi printre alţi copii ar vrea să deţină o poziţie aparte. Perseverenţa şi-a demonstrat-o odată în modul cel mai clar atunci când, din încăpăţânare, a stat o săptămână întreagă în pat; nu venea nici la masă, pretinzând ca mama să-i aducă mâncarea la pat, ceea ce de altfel aceasta, după un refuz iniţial, a şi făcut. Mama şi-a explicat atitudinea prin teama ca nu cumva refuzul să dăuneze sănătăţii fetiţei – oricum, trebuie să i se dea de mâncare. Intre mamă şi copil se iscau în permanenţă certuri, care, în majoritatea cazurilor, se terminau cu victoria fetiţei, aceasta fiind inflexibilă, în timp ce mama ceda de fiecare dată.

Comportamentul recalcitrant a început la vârstă de 3 – 4 ani, devenind evident mai cu seamă

atunci când s-a născut fratele ei, cu patru ani mai mic decât ea. Eva a avut de la început o atitudine negativă faţă de el şi adesea arunca diferite obiecte în cărucior. Când băieţelul a avut 14 zile, l-a culcat cu faţa în jos pe perne, spunându-i mamei, care o văzuse, că micuţul trebuie să doarmă. Şi în anii care au urmat a avut faţă de el o atitudine duşmănoasă. Când băieţelul avea 2 ani, a încercat să-l convingă să se urce pe balustrada balconului, de unde putea să cadă. Ea i-a pus un scaun acolo şi i-a arătat cum să se caţere. Când a fost văzută, a spus: „Ar putea să cadă şi atunci cel puţin ar muri”. Când Eva a avut 6 ani, tatăl ei a povestit odată despre un articol pe care-l citise într-un ziar şi în care se vorbea despre obiceiul unora de a mânca flori, subliniindu-se caracterul lui dăunător. Eva a ascultat cu atenţie, iar două zile mai târziu a fost surprinsă pe când băga flori în gura fratelui.

În clinică, Eva era neprietenoasă dacă nu i se făcea pe plac; în joaca cu alţi copii era

întotdeauna cam rezervată. Foarte interesantă este o fotografie de-a ei care ne-o înfăţişează într-o atitudine caracteristică, şi anume uitându-se de jos în sus cu o privire duşmănoasă şi acră. Sub o influenţă constantă, egală, s-a adaptat şi nu a mai făcut greutăţi. Adesea se putea observa la ea efortul de a face impresie bună.

La acest copil *educaţia oscilantă* la care era supus de către mamă şi bunică constituia fără îndoială în mare parte cauza atitudinii ostile faţă de mama sa, care reprezenta tendinţa spre severitate, deşi devenea şi ea uneori îngăduitoare, aşa cum era bunica întotdeauna. Când aflăm însă că fetiţa putea să tacă zile întregi şi că la 6 ani a reuşit să stea o săptămână. Întreagă în pat pentru a-şi impune voinţa faţă de mama ei, când ni se spune că şi în alte ocazii avea voinţa mai dârză decât aceasta, atunci este cert că toate aceste comportări nu mai pot fi explicate exclusiv printr-o educaţie greşită. Acest comportament trebuie să aibă în plus ca bază o fire *hiperperseverentă*.

Acelaşi lucru se poate spune şi despre reacţiile grave, şi de-a dreptul periculoase, de *gelozie* faţă de fratele său mai mic. Este cunoscut faptul că unii copii sunt geloşi pe fraţii şi surorile mai mici şi că, de pildă, din acest motiv încep din nou să urineze în pat pentru ca astfel să capteze iarăşi atenţia mamei; dar o gelozie atât de profundă şi de o durată atât de îndelungată ca la Eva este totuşi neobişnuită. Persistenţa tensiunii ei afective o putem recunoaşte foarte clar în faptul că, după ce tatăl său povestise că florile pot fi periculoase pentru copii, ea şi-a făcut un plan şi două zile mai târziu i-a băgat frăţiorului flori în gură. În clinică, hiperperseverentă s-a confirmat; totodată însă, s-a văzut şi în cazul ei cât de influenţabil este un copil de şapte ani în cazul unui tratament consecvent aplicat. S-ar putea ca mai târziu Eva să devină doar o personalitate accentuată şi nu o psihopată paranoidă.

Din cauza profunzimii lor, afectele paranoice manifestate sub formă de ostilitate pot deveni

periculoase. *Asasinatul din gelozie* confirmă adesea acest lucru. În lucrarea noastră colectivă am prezentat un asasin gelos până la nebunie. De atunci am mai avut ocazia să-l ţinem sub observaţie în clinică. Iâiperperseverenţa lui s-a manifestat şi aici în mod intens, aducându-l la permanente conflicte cu medicii şi cu personalul sanitar mediu, deoarece se credea reţinut pe nedrept şi, în plus, se simţea adesea tratat în mod nejust. Timp de luni de zile refuza să răspundă medicilor, din când. În când refuza şi mâncarea. Nu-l voi descrie acum – pe acest subiect, deoarece observaţiile au scos în evidenţă în plus şi o componentă isterică a personalităţii sale. Atitudinile sale de protest erau oarecum exagerate, teatrale. Probabil că, pripeala „caracteristică firii isterice, a contribuit în oarecare măsură ca din afectul paranoic’” sa Tezulte fapta lui groaznică.

Un alt asasin paranoic, pe care l-am avut sub observaţie, a ajuns datorită hiperperseverenţei

sale într-o *stare de dependenţă* generată de iubirea sa faţă de o anumită femeie şi a ucis o altă femeie care îi stătea în cale. Redau pe scurt istoria acestui subiect.

HORST W., în vârstă de 21 de ani, provine dintr-o familie alcătuită din oameni serioşi şi capabili, unul şi unul. Tatăl lui s-a ridicat prin muncă de la meseria de zidar la cea de contabil. În timpul îndelungatei absenţe a soţului din cauza războiului şi a prizonieratului, mama a întreţinut toată familia. O soră a subiectului s-a ridicat de asemenea prin muncă şi, în plus, mai conducea şi gospodăria proprie. La început, subiectul nu făcea excepţie căci, după ce fusese zidar, a reuşit la examenul de tehnician. Până la asasinat, hiperperseverenţa lui a adus familiei numai avantaje.

Subiectul s-a îndrăgostit de o femeie care nu avea o reputaţie prea bună şi faţă de care, după cum s-a exprimat el însuşi, a ajuns într-o stare de

dependenţă. Nici nu voia să audă cele ce se spuneau pe socoteala ei. După descriere, ea pare să fi fost o personalitate demonstrativă care, cu toată vasta ei experienţă sexuală, făcea pe nevinovata şi pretindea că nu s-a înflăcărat decât pentru subiect. Dragostea lui pentru această femeie a fost de la început agitată, deoarece s-a dezvoltat într-o perioadă când el era logodit cu altă femeie, cu care avea şi un copil. În felul acesta, era tras ba într-o parte ba într-alta, fiindcă, pe de o parte, se simţea răspunzător faţă de mama copilului, iar pe de alta, era stăpânit de o puternică dragoste faţă de cealaltă femeie. Voia să se căsătorească cu logodnica lui, dar nu putea suporta gândul că va trebui să renunţe la adevărata sa dragoste. Ar fi vrut să-şi părăsească logodnica, dar îi era ruşine de ea şi de întreaga ei familie. Totodată, neavând decât 21 de ani şi fiind încă în legătura strânsă cu părinţii, se temea şi de poziţia morală a tatălui. În cele din urmă şi-a atras logodnica pe o plajă, într-un loc izolat, şi acolo a

înecat-o.

Când l-am văzut pe subiect, el revenise la starea normală şi ştia că săvârşise o crimă înfiorătoare. Deşi se gândea cu groază la fapta lui, atitudinea lui depresivă se transforma uneori aproape în îngâmfare. De aici se poate constata că firea sa paranoică era mai mult expansivă decât persecutorie, cu alte cuvinte ea se distingea mai mult printr-o ambiţie exagerată decât printr-o susceptibilitate excesivă. S-ar putea ca din cauza îngâmfării să-i fi fost mai uşor să ia viaţa cuiva.

Acest subiect, care odinioară se evidenţiase prin destoinicia sa, dovedindu-şi în mod pozitiv hiperperseverenţa, a ajuns datorită permanentei oscilări între dragostea pentru o femeie şi sentimentul de datorie faţă de alta, la afecte extrem de profunde. Una dintre femei îi promitea împlinirea, cealaltă – decepţia. Astfel, prin „jocul alternanţei”, afectele lui au fost tot mai mult exacerbate: ura pentru o femeie şi dragostea pentru cealaltă. Dar numai din dragoste pentru

una nu ar fi putut să o omoare pe cealaltă; ura pe care o resimţea faţă de aceea care îl trăgea mereu de cealaltă parte l-a împins să comită fapta. Fără hiperperseverenţa sa, subiectul n-ar fi devenit asasin. Judecând după comportamentul său anterior şi după imaginea oferită de familia sa, putem presupune că viaţa sa socială s-ar fi dezvoltat în mod pozitiv dacă nu ar fi ajuns la această *dezvoltare nefastă*.

Firet nestipâniti

Lipsa de stăpânire, care constituie o foarte importantă* trăsătură a firii omeneşti, se manifestă prin faptul că pentru comportament sunt hotărâtoare nu considerentele raţionale, ei; impulsurile, instinctele şi sentimentele. În ceea ce priveşte raţiunea, ea este prea puţin luată în seamă. Dacă concepem noţiunea de impuls într-un sens mai general – gândindu-ne în special la o dorinţă vie de descărcare nervoasă, resimţită mai mult fizic decât psihic –, atunci putem vorbi în anumite cazuri despre *dominarea anormală a*

comportamentului de către impulsuri. Aşa-numita *psihopatie epileptoidă* repre – zintă intensităţi mai mari ale acestei însuşiri, fără ca să fie vorba despre o adevărată legătură cu epilepsia. Este posibilca asemănarea cu trăsăturile firii bolnavilor de epilepsie să nu presupună o înrudire lăuntrică.

Personalităţile nestăpânite reacţionează în mod *impulsiv*. Când ceva nu le convine, ele nu caută posibilitatea unui *modus vivendi*, ci îşi arată neplăcerea prin reacţiile lor, îşi manifestă nemulţumirea prin mimică şi cuvinte, îşi formulează; pretenţiile sau se retrag supărate. În felul acesta ajung să se certe pentru nimicuri cu şefii şi colaboratorii lor, devin agresivi, trântesc pe birou lucrarea în curs şi, poate fără să se gândească la urmări, îşi dau demisia. S-ar putea să nu le convină felul în care sunt tratate în întreprindere, ca salariul să li se pară insuficient, ca munca să fie însoţită de unele neajunsuri reale. Dar numai rareori li se pare că munca ar fi prea grea, căci personalităţile nes-tăpânite au adeseori

o deosebită înclinaţie pentru activitatea fizică şi obţin în acest domeniu rezultate mai bune decât alţii. Ceea ce îi supară sunt mai degrabă perturbările în desfăşurarea muncii lor. Din cauza stării lor de proastă dispoziţie şi iritabilitate întâlnim adesea *ixjiestatornicie* în activitatea profesională. Personalităţile nestăpânite îşi schimbă adesea serviciul…

Dacă mhiia, apărută dintr-un motiv oarecare, creşte, cuvintele sunt adesea urmate de fapte, rezultatul fiind, destul de frecvent, încăierări cu alţi oameni. Ba, uneori, personalităţile nestăpânite sunt chiar mai iuţi la fapte decât la vorbe, deoarece, făcând abstracţie de vorbele de ocară, nu prea au tendinţa de a vorbi. A vorbi presupune în prealabil a gând Ţ ceea ce corespunde prea puţin firii lor. Motivul pentru care s-au supărat reiese din situaţia respectivă; alte explicaţii şi motivări nu li se pare necesar să dea. Cu toate acestea, nu se poate susţine că acţiunile lor sunt pripite; mai degrabă s-ar putea spune că iritaţia

lor creşte atât de mult în intensitate încât impune o descărcare. În pjus, firea greoaie a personalităţilor nestăpânite, de care mă voi ocupa mai jijs, nu permite o dezvoltare în ritm foarte rapid a reacţiilor afective. Impresia este mai degrabă a unei umflări excesive a afectelor decât a unei intensificări explozive a lor, aşa încât există mai curând o predispoziţie pentru ample manifestări de mânie decât pentru explozii bruşte de furie. Se poate vorbi însă despre *explozie dejfnânie* şi atunci când reacţia atinge imediat o mare intensitate. *Iritabilitatea*, proprie oamenilor colerici, nu prezintă reacţii de o asemenea amploare, dar are o desfăşurare mai rapidă. La o supărare de mai mică importanţă, când omul coleric şi-a ieşit din fire, personalităţile nestăpânite par mai curând dominate de tensiune afectivă decât de iritare. Adesea proasta lor dispoziţie nu se vădeşte în asemenea cazuri decât în mimică. În timpul investigaţiei medicale, care de obicei le este dezagreabilă, nestăpâniţii sunt de

regulă tăcuţi, morocănoşi şi nu răspund decât strictul necesar.

Dominarea anormală a comportamentului de către impulsuri se referă şi la *impulsuri în sens mai îngust*. Oamenii nestăpâniţi mănâncă şi beau tot ce le place. În special acest din urmă fapt este periculos, deoarece în felul acesta unii dintre ei devin *alcoolici cronici*. Când îi tentează alcoolul, ci beau fără să se gândească la urmările posibile, nici la cele provocate de o beţie acută şi nici la prejudiciile familiale, profesionale sau ale sănătăţii ce se pot ivi în decursul anilor. Printre marii alcoolici se găsesc numeroase personalităţi nestăpânite. Aceste personalităţi sunt nestăpânite şi în domeniul *sexual*, ceea ce la un bărbat nu prea bate la ochi, deoarece adesea nu se manifestă decât prin raporturi sexuale prea frecvente, dar nu şi prin schimbarea femeii; ba, în unele cazuri, aceşti oameni sunt chiar foarte puternic legaţi de o singură femeie. Acest lucru nu are însă nimic de-a face cu fidelitatea, pur şi simplu pornirea lor

găseşte în modul acesta satisfacţie; dacă însă o altă femeie îi atrage, să iasă şi în acest caz conduşi de dorinţele lor fără niciun fel de scrupule, în special, în anii tinereţii ei pot avea raporturi, cu numeroase femei şi chiar, eventual, pot avea copii nelegitimi cu mai multe dintre ele. Şi la femei se constată adesea tendinţa de a rămâne cu partenerul pe care şi l-au ales; la o vârstă maimatură, ele ajung frecvent la o legătură trainică. Dar la fetele nestăpânite, respectiv la psihopatele epileptoide tinere, constatăm de multe ori tendinţa de a ceda fără stăpânire de sine când unui partener, când altuia. Lucrul se explică în parte prin aceea că impulsul sexual este deosebit de puternic în perioada de după pubertate. Un rol important îl joacă, însă desigur şi faptul că partenerii respectivi nu sunt dispuşi la fidelitate. Cum fetele reacţionează impulsiv, ele cedează repede bărbaţilor, nimerind astfel de cele mai multe ori bărbaţi care nu doresc decât o legătură trecătoare. Unele fete epileptoide devin

prostituate.

Şi în alte privinţe, la personalităţile nestăpânite *scrupulele morale* joacă un rol destul de mic. Dacă împrejurarea este favorabilă, ele comit cu uşurinţă un act necinstit, un furt, de exemplu. În schimb, crima premeditată, îndelung pregătită, nu corespunde firii lor. Dacă un psihopat epileptoid devine criminal, lucrul se întâmplă adesea sub forma unui act de jviolenţă fizică. La adolescenţi este destul de frecvent vorba de atacuri să vârşite împotriva unor fete.

La amândouă sexele se poate constata în adolescenţă o înclinaţie către *fuga impulsivă*, motivul fiind adesea faptul că tinerilor nestăpâniţi nu le convine ceva şi că cea mai simplă soluţie li se pare aceea de a se îndepărta de locul supărării. Se întâmplă ca în felul acesta să scape pentru un timp oarecare de şcoală; pe ei nu-i interesează ce va urma mai târziu. Datorită mizeriei în care cad uneori ca urmare a fugii lor, se întâmplă destul de des ca fetele să aibă relaţii sexuale cu diferiţi

bărbaţi. Băieţii, pe de altă parte, pot comite o spargere numai pentru a-şi găsi un loc de dormit sau pentru a fura ceva de care tocmai au nevoie. La adolescenţii cu firea nestăpânită se constată destul de frecvent şi fuga *nemotivată*, căreia nu i se poate găsi nici chiar un motiv de moment. Acest fenomen a fost studiat relativ recent de *Schirmer*: Fugind, aşa cum s-a arătat mai sus, adolescenţii şi copiii parcurg adesea, pe jos sau cu ajutorul unui vehicul, distanţe destul de mari, oprindu-se de obicei în locuri unde este ceva de văzut. Ţinta fugii nu au avut-o însă în minte de la început. Dat fiind că firii epileptoide îi este proprie o dominaţie primitivă a impulsurilor asupra comportamentului, este posibil ca în cazul amintit să fie vorba despre un impuls datorit redeşteptării unui instinct primar; se poate, de asemenea, ca fuga să fie expresia faptului că setea de trăiri (B. P... p. 38) şi-a reluat formă primitivă. Acest instinct era poate cândva forţa care îl mâna pe om să hoinărească pretutindeni în căutarea trăirilor de

tot felul, mulţumită cărora acumula experienţa necesară conservării vieţii lui. În lucrarea mea

Instinkte und Urinstinkte *, am ajuns la concluzia că instinctele primare se manifestă mai cu seamă în perioada copilăriei.

Atunci când îşi are originea într-o dominaţie exagerată a impulsurilor, *criminalitatea* capătă un caracterţdeosebit. Dat fiind că personalităţile nestăpânite comit acte de violenţă apărând astfel ca brutale, ele sunt adesea socotite a fi oameni „fără suflet”. Aşa-zisa grosolănie a sentimentelor este considerată a fi cauza criminalităţii. Aceasta reprezintă o greşită înţelegere a naturii acestor oameni. Ei nu devin violenţi pentru că şu ar fi capabili de sentimente, ci din cauza unei mari tensiuni afective. Când sunt liniştiţi, de multe ori se arată afectuoşi, grijulii faţă de copiii lor, iubitori de animale şi gata să ajute pe oricine, căci, deşi impulsivi, sunt capabili şi de reacţii pozitive din punct de vedere social. În schimb nu au înţelegere pentru acele cerinţe sociale care reclamă o

judecată mai profundă. Nu prea înţeleg că nu ai veie să tragi chiulul de la şcoală, că nu este bine să bei excesiv de mult alcool, că trebuie să ai un motiv serios ca să lipseşti o zi de la lucru sau că în discuţii trebuie să ’dai socoteală şefului în mod ordonat. Nu se gândesc decât prea puţin şi rar la ceea ce depăşeşte momentul prezent.

Asemănarea psihopatiei epileptoide cu modificarea epileptică a firii este accentuată de gândirea *lentă şi greoaie*. Se poate constata o încetineală în mersul gândirii. Însăşi capacitatea de înţelegere poate fi în anumite cazuri mai grea aşa încât eşti nevoit să explici totul exact şi concret dacă vrei să fii înţeles corect. Încetineala ideaţiei se poate observa şi mai mult atunci când este necesară o oarecare reflecţie. Răspunsul trebuie adesea aşteptat timp îndelungat, chiar şi la cele mai simple întrebări. Când laşi personalităţile nesfăpânite să vorbească în voie, încetineala se manifestă sub forma *umcinuniirii exagerate*. Intră în cele mai neînsemnate detalii,

se opresc mereu asupra acestora, înaintează cu greu în naraţiune şi adesea nu ajung să spună decât târziu şi incomplet ceea ce este esenţial.

1 Instincte şi instincte primare (N.T.).

Gândirea meoaie a psihopaţilor epileptoizi poate fi constatată, de regulă, * chiar dintr-o simplă conversaţie. Ea reiese şi mai clar din testele de inteligentă. Adesea o putem demonstra în mod pregnant prin aşa-numitul *test al productivităţii* Acest test constă în a-l pune pe pacient să enumere timp de trei minute, într-un ritm cât mai rapid, toate obiectele care-i vin în minte. În mod normal omul ajunge în acest interval la cel puţin 60 de noţiuni, psihopatul epileptoid însă lămâne adesea mult sub această cifră.

Gândirea lentă, greoaie, care denotă o micşorare a mobilităţii lăuntrice, poate duce la *pedanterie*. Ea nu este însă niciodată atât de pronunţată ca la mulţi dintre epileptici.

Dacă încercăm să desluşim anumite grade în ceea ce priveşte anomaliile de comportare, putem spune că o bună inteligenţă poate eventual să atenueze câte ceva, dar nu poate face mult atunci când vine în conflict cu pornirile impulsive. Ceea ce un oni nestăpânit îşi propune într-un moment când raţionează clar poate fi răsturnat de prima explozie afectivă. Acest lucru se poate observa deosebit de bine la copiii epileptoizi. Oricâte eforturi am depune, oricât ne-am strădui, când aceştia sunt mai mari, să-i influenţăm prin apelul la raţiune sau printr-o îndrumare consecventă, nu-i vom putea împiedica totuşi ca la prima ocazie să reacţioneze la fel de impulsiv ca mai înainte. La nicio altă fire nu este atât de dificilă *influenţarea prin educaţie* ca la firea nestăpânită probabil fiindcă măsurile luate nu se pot adresa decât personalităţii conştiente; sfera instinctelor, de unde pornesc impulsurile, nu este însă atinsă de ele. E drept că adesea, odată cu maturizarea personalităţii, intervine de la sine o oarecare

ameliorare. De multe ori autocontrolul este suficient de eficace pentru a face faţă emoţiilor şi tentaţiilor obişnuite, dând greş numai în cazul unor tensiuni afective mai mari.

Şi în afara psihicului există o înrudire între psihopatia epileptoidă şi epilepsie. În ambele cazuri putem adesea observa o *conformaţie atletică a corpului*. Fiind foarte puternici, oamenii cu personalitate nestăpânită pot deveni deosebit de brutali când sunt iritaţi. Marea tensiune afectivă are ea însăşi un efect de amploare, dar devine deosebit de periculoasă când i se adaugă o mare forţă fizică. Nu întotdeauna găsim însă o asemenea constituţie fizică; există şi personalităţi nestăpânite cu o altă conformaţie a corpului.

Pentru a contura mai clar acest portret psihologic, am descris până acum poate fi mai degrabă o psihopatie epileptoidă decât o fire nestăpânită. De aceea, în ilustrarea care urmează voi prezenta un subiect care nu poate fi considerat drept psihopat şi care posedă totuşi trăsăturile

caracteristice ale nestăpâniţilor. Este vorba despre *un om inteligent*.

HELMUT I-L, născut în 1921, de profesiune istoric, a învăţat bine la şcoală, şi-a luat bacalaureatul şi a terminat cu succes studiile de germanistică şi istorie. De atunci lucrează într-un institut ştiinţific. S-a căsătorit în 1955 şi are doi copii.

Dintotdeauna H. a avut înclinaţie pentru acţiuni impulsive, dar în prezenţa străinilor izbuteşte de cele mai multe ori să se stăpânească. Pe soţie şi pe copii îi copleşeşte adesea cu ocări grosolane, fără să fi recurs însă niciodată la violenţe fizice. Dacă nu are posibilitatea să-şi descarce nervii în alt mod, o face rupând hârtii, bătând cu pumnii în masă, zvârlindu-şi lucrările sau plecând brusc din locul unde se află. Orice fleac îl poate irita. Când face cumpărături într-un magazin şi e nevoit să aştepte puţin, se enervează în asemenea măsură încât cu greu poate rămâne

liniştit. În conflictele pe care le-a avut a fost în repetate rânduri atât de iritat încât ajungea până la ţipete şi urlete. Deşi dezaproba el însuşi această comportare nedemnă, era incapabil să se stăpânească. Ocazional încerca să-şi potolească enervarea prin alcool. În cazul unor conflicte de mai lungă durată, iritabilitatea lui sporea şi din cauza insomniilor care apăreau în acest răstimp. În asemenea perioade de enervare era adesea depresiv şi manifesta o tendinţă spre sinucidere.

În clinică, II. vorbea perfect raţional despre iritabilitatea sa şi era vădit că acest defect îl apăsa. Tendinţa spre sinucidere era, pe de o parte, expresia iritabilităţii sale, deoarece în asemenea cazuri nu era numai mânios, dar şi depresiv, iar pe de altă parte reprezenta un anumit fel de reacţie, pentru că odată mânia trecută, se simţea ruşinat de lipsd să de stăpânire. În clinică se străduia să se stăpânească, dar s-a putut totuşi constata că în repetate rânduri, când îi displăcea ceva, era gata să izbucnească dar făcea îndată eforturi pentru a

se stăpâni. În conversaţie, în ciuda marii sale inteligenţe, nu prea avea mobilitate. Gândurile i se învârteau adesea în mod neproductiv în jurul aceleiaşi teme şi cu greu putea fi adus să se concentreze asupra faptelor esenţiale. La plecarea din clinică, H. era plin de încredere şi convins că în viitor se va putea stăpâni. Între timp, scăzuseră considerabil şi conflictele sale.

Avem în faţa noastră un bărbat care prezintă iritabilitatea *personalităţilor nestăpânite*, cu înclinaţie pentru explozii afective. Ori de câte ori ceva nu mergea aşa cum voia, ajungea tot mai mult într-o stare de tensiune lăuntrică care avea nevoie de descărcare. Faptul că la mânia să se adăuga adesea o *trăsătură depresivă* nu este ceva neobişnuit. La unele personalităţi nestăpânite, proasta dispoziţie capătă de multe ori un pronunţat caracter depresiv şi poate duce în mod impulsiv la sinucidere. La aceste personalităţi, dispoziţia depresivă, ca şi starea de iritabilitate, reclamă o descărcare afectivă. Cu toată

inteligenţa subiectului, modul lui exagerat de detaliat de a gândi era evident, confirmând de asemenea prezenţa unei firi nestăpânite. Pe de altă parte, observăm existenţa unor posibilităţi de echilibrare a predispoziţiilor anormale. Subiectul nu era întru totul prada pornirilor sale afective; atât timp cât nu existau solicitări suplimentare datorate conflictelor, el se putea stăpâni în suficientă măsură. Fritabilitatea nu l-a împiedicat să ajungă într-un post înalt, la care de altfel a revenit după tratamentul din clinică.

La subiectul următor dominaţia impulsurilor şi simţurilor asupra comportamentului era şi mai clară, dar şi el reunea să se acomodeze în viaţă, cel puţin în chestiunile esenţiale.

KLAUS SCH., născut în 1928, de profesiune învăţător, a fost la început un elev bun, dar apoi a regresat din cauza frecventei schimbări a şcolii. La 32 de ani a început să urmeze un curs prin corespondenţă pentru a obţine diploma de

profesor de şcoală comercială, dar nu progresa prea bine cu lucrarea de diplomă. Avea numeroase obligaţii profesionale şi multe necazuri cu găsirea unei locuinţe. Într-o zi, când a simţit că-l cuprinde desperarea, şi, în plus, soţia i-a mai făcut reproşuri, a spart un geam. Altă dată, într-o ocazie similară, a azvârlit călimara în perete. Când soţia sa i-a dat să înţeleagă că ar vrea să-l interneze în spital, a început să urle de furie, pentru ca mai târziu să se declare de acord.

În clinică, Sch a povestit că a parcurs un drum întortocheat pentru a ajunge la profesiunea sa. O bucată de vreme, înainte de a-şi da seama de înclinaţiat să către pedagogie, a studiat pentru a deveni pictor. Dar şi în aceasfă perioadă a dat de mai multe ori peste cap hotărârile luate în chestiuni mai de detaliu. La 18 ani a părăsit o dată casa părintească pentru a se angaja în Legiunea străină, dar după câteva zile s-a întors acasă. Irascibilitatea lui a dus la repetate ciocniri în căsnicie. De câteva ori şi-a pierdut stăpânirea de

sine şi şi-a pălmuit soţia. Odată, pe stradă, a tras o palmă unui om bătrân, fiindcă acesta o ofensase pe soacra lui. După asemenea izbucniri îi era întotdeauna foarte ruşine, în profesiune era, în fond, capabil, dar chiar după spusele sale, cam pedant. Când voia să găsească o formulare zăbovea adesea mult: la câte un cuvânt.

În clinică s-a observat la el o tendinţă de a acorda o atenţie exagerată detaliilor. În ciuda inteligenţei sale, nu ajungea, la testul de productivitate, decât la 56 de noţiuni. De câteva ori a manifestat o oarecare iritare. Aşa, de pildă, nu i-a plăcut că în cadrul tratamentului i s-a încredinţat o muncă. După ce a fost lămurit şi i s-a atras atenţia, s-a calmat. Era de părere că pe viitor se va putea stăpâni în mod suficient şi acasă.

Şi la acest subiect se poate observa cât de greu îşi poate tăpâni tensiunile afective. Încetineala în gândire confirmă ixistenţa unei firi nestăpânite. Ea este clar vizibilă, dar nu: se atât de pronunţată încât să-i pericliteze în mod serios

ursul normal al vieţii.

Acum însă voi prezenta un alcoolic nestăpânit, descris de *lehirmer* în lucrarea noastră colectivă.

WILLI p., în vârstă de 51 de ani, era de meserie lăcătuş reparator de maşini. Tatăl pacientului, mare băutor de bere, era uşor iritabil. Un frate al mamei, debil mintal, bea excesiv de mult şi la vârstă de aproximativ 30 de ani a încercat să se sinucidă. Tatăl mamei bea de asemenea şi era extrem de irascibil. Sora pacientului, cu zece ani mai tânără, suferea de epilepsie.

Pacientul s-a dezvoltat în mod normal. În copilărie a fost totdeauna foarte liniştit; era un elev mediu. A învăţat lăcătuşeria şi de atunci a lucrat permanent în această meserie. Şi-a schimbat relativ de puţine ori locul de muncă.

Pubertatea a început la pacient abia la 16 ani. După cum ne-a relatat mama lui, P. s-a

schimbat complet în această perioadă. Înainte era prietenos şi mai degrabă liniştit, ca să devină mai apoi iritabil şi „grosolan”, iar aceste însuşiri s-au menţinut şi mai târziu.

P. era tăcut; când nu putea evita să ia parte la o sărbătoare de familie, tăcea de obicei şi acolo. Era chibzuit în toate treburile sale („Tot ce fac, vreau să fă-o în tihnă”); se culca cel mai târziu la orele 19 şi se scula zilnic la 4,30. În timpul liber executa cu sârguinţă şi dibăcie toate treburile din casă, curte şi grădină. Tăia lemnele şi făcea servicii similare vecinilor, care îl preţuiau pentru hărnicia lui. P. nu lua bani pentru asemenea servicii. Când termina, se întorcea acasă tăcut şi posac. Mama lui spunea „Nu poate să fie cu adevărat vesel, ca alţii”. Era adesea morocănos şi întotdeauna iritabil. *În* asemenea cazuri făcea gălăgie, ocăra, striga; după ce-şi vărsa focul, se întorcea iarăşi tăcut şi ursuz ia în linca sa solitară. La locul de muncă izbutea, cu destulă greutate, să se stăpânească („să se ţină în chingi”), în

asemenea cazuri tremura de iritare, nu mai era în stare să lucreze sau lucra prost, dar de cele mai multe ori nu scotea niciun cuvânt. Şeful lui povestea că, de obicei, cam trei săptămâni, lucrurile mergeau „destul de bine”, pe urmă începea să fie „pus pe harţă”, adică să caute parcă motive de ceartă. În momentele unor explozii de mânie şi-a bătut în repetate rânduri soţia. Când îi trecea, îi părea foarte rău.

A început să bea în perioada 1944 – 1950, ca prizonier de război în Franţa, unde lucra la nişte ţărani viticultori. „Acolo nimeni nu bea decât vin, începeam să bem de dimineaţă de când ne sculam” După eliberarea din prizonierat, timp de un an nu a băut alcool deloc. Nu era obişnuit decât cu vin, care pe atunci nu se găsea încă la preţuri accesibile. Apoi a început să bea bere şi rachiu; mergea sâmbăta şi duminica la cârciumă, unde dădea pe gât unul după altul patru pahare de bere şi patru de rachiu; şedea de unul singur, apoi pleca grăbit. Ulterior a început să bea de unul

singur. Beat, era şi mai irascibil decât atunci când era treaz. Se purta., ca un taur furios”, îşi bătea în mod regulat soţia şi o înjura spumndu-i cuvinte triviale, ca „scroafă, curvă, bufniţă cocoşată şi căruntă” Dacă ea cârtea, o lovea eu pumnii în obraz.

Soţia ne-a relatat aceste detalii în mici crâmpeie, întrerupându-se cu teamă. Spunea că dacă ar afla, P. ar omorî-o.

La acest subiect *firea nestăpânită* se poate observa cât se poate de clar. Înclinaţia lui spre explozii de furie este asociată cu un fel de a fi greoi. Starea morocănoasă este caracteristică pentru perioadele de supărare mai atenuată şi nu trebuie considerată drept comportament permanent, deoarece în clinică P. putea să se arate destul de mulţumit. Şi în momentele – când lucra cu atâta sârguinţă pe la vecini, fără să-l sileascâ nimeni, trebuie să se fi simţit bine, căci altfel, dată fiind irascibilitatea lui, sigur că nu ar fi făcut-o. Prin sârguinţă în munca fizică (această muncă îi

făcea vădit plăcere) compensa în parte comportarea sa asocială. Dacă avem în vedere faptul că accesele sale de violenţă erau în parte datorate abuzului de alcool, putem să presupunem că fără această patimă el s-ar fi putut adapta destul de bine în viaţa socială.

În copilărie, capacitatea de a-şi stăpâni impulsurile şi sentimentele este de obicei destul de redusă; lipseşte încă controlul personalităţii gânditoare. Din acest motiv, la personalităţile nestăpânite şi la psihopaţii epileptoizi caracteristicile se reliefează adesea deosebit dputernic încă din j; opilărie. Prezint în cele ce urmează cazul unui copil descris de *Richter* în lucrarea noastră colectivă.

RENATE M., avea 8 ani şi jumătate când a fost internată. Locuia cu tatăl ei şi cu mama vitregă. Mama ei adevărată, care ne-a fost descrisă ca foarte ordonată şi curată, s-a recăsătorit mai târziu şi a născut doi copii care,

după cum ni s-a afirmat, s-au dezvoltat normal. Tatăl era uşuratic, iar din punctul de vedere al sexualităţii, foarte instinctual. Lucra conştiincios, în general era vioi, „îi sărea repede ţandăra”, era irascibil. Îi plăcea să-şi schimbe domiciliul, din care cauză şi-a schimbat de mai multe ori şi locul de muncă. Mama vitregă ţinea la mica Renate şi se ocupa mult de ea. Cu un an înainte de internare, din cauza dificultăţilor pe care le prezenta educaţia pacientei, ea a renunţat la postul ce-l avea.

Fetiţa fusese normală la naştere, dar a avut o dezvoltare cam întârziată. În special a rămas în urmă în ceea ce priveşte dezvoltarea vorbirii, aşa că în momentul internării mai vorbea încă cu fraze de copil mic. Până la vârstă de un an şi jumătate a fost crescută într-un cămin, apoi a venit la noii săi părinţi. De la 4 ani şi până la vârsta şcolară a mers la o grădiniţă. În această perioadă i s-a acordat o mare atenţie, dar ea, a fugit de câteva ori de acasă în oraş, în loc să se joace în casă sau în curte. Nu

prea se îngrijea de jucăriile ei şi, în general, era dezordonată şineglijenţă. În acelaşi timp însă, era afectuoasă şi dispusă oricând să fie dezmierdată. Uneori era morocănoasă. La două săptămâni după ce a început să se ducă la şcoalăau şi apărut primele reclamaţii. Renale se împotrivea oricărei dispoziţii primite, se plimba în timpul orelor sau ieşea chiar din clasă, câteodată începea să cânte şi, să facă... „pozne. Nu era însă vioaie, ci mai degrabă cam greoaie... Uneori era foarte distanţă. În asemenea perioade fugea de la şcoală sau de acasă. Nu mărturisea motivele pentru care fugise, se mărginea să spună doar că avusese de gând să se întoarcă imediat. Uneori pleca târziu la şcoală sau nu se ducea deloc. De câteva ori a trebuit să fie căutată şi adusă acasă de poliţie. Când fugea de acasă sau de la şcoală se plimba pe străzi şi se uita lajvitrine. În clasa a II-a a început să fure. Lua mici sume de banPBin geanta mamei sale sau de unde mai găsea, şi cu aceşti bani îşi cumpăra baloane, îngheţată sau zahăricale. Într-o

autoservire a furat nişte dulciuri. Nu recunoştea aceste fapte niciodată. Abia atunci când era ameninţată cu pedepse severe se hotăra să mărturisească. În general, minţea mult. La reproşuri reacţiona printr-o atitudine îmbufnată. Pedepsele nu aveau niciun efecTLă” fdârfe ’scurt „timp ’după aceste scene părea împăcata şi se comporta de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic. Cu alţi copii se înţelegea bine. Avea şi prietene. Numai în perioadele ei morocănoase bătea uneori copiii, fără să se poată stăpâni.

Dat fiind că escapadele ei deveneau tot mai frecvente, iar tatăl nu ajungea la niciun rezultat cu bătăile şi mama nu mai ştia ce să facă, Renate a fost internată în clinică. Era o fetiţă normal dezvoltată pentru vârsta ei, înaltă şi zveltă. Comportamentul ei varia. De obicei era săritoare, sensibilă şi prietenoasă, dar lucra încet şi neglijent. Capacităţile ei intelectuale corespuriâeau vârstei, înşală un nivel sub mediu. În unele zile era lenă, posomorâtă şi închisă, în

această stare de spirit, bătea fără motiv pe ceilalţi copii internaţi; o dată a lovit o fetiţă cu piciorul în burtă. Nu prea lua parte la jocuri şi nu era dispusă să execute mici sarcini sau misiuni sau, în orice caz, nu-şi dădea nicio silinţă pentru” a le aduce la îndeplinire. În grupa de copii prefera societatea băieţilor mai mari şi încerca să le stârnească atenţia umblând pe jumătate goală. Când băieţii întorceau capul după ea, fugea strigând că se uitau la ea necuviincios.

Nu exista niciun indiciu pentru a presupune că acestei fetiţe i s-ar fi adus un prejudiciu printr-o educaţie necorespunzătoare. Mama vitregă s-a ocupat sincer de Renate şi o iubea. Comportamentul copilului nu s-a schimbat fundamental nici atunci când a fost sub influenţa educativă a secţiei de copii a clinicii noastre. Când Renate nu era supărată sau ispitită de ceva, era o fetiţă cuminte, cu un suflet bun. Acest lucru este în general valabil şi pentru copiii epileptoizi, deoarece, după cum am mai spus, la această fire

se declanşează cu uşurinţă şi reacţiile afective, pozitive din punct de vedere social. Dar ceea ce te izbea cel mai mult la ea era faptul că Renate era prada neînfrânată a *tuturorjpulşur*ilor asociale care se trezeau în ea. Pleca atunci când avea poftă să plece sau când era nemulţumită de ceva, de pildă de şcoală. Fura pentru ca în acest fel să-şi procure dulciuri şi minţea când se încerca să i se dovedească vinovăţia. La pedepse reacţiona prin furie şi încăpăţânare. Dacă se supăra pe copii, îi bătea imediat. La acest copil de opt ani se puteau observa şi impulsuri sexuale, deoarece încerca să stârnească atenţia băieţilor.

Nu este chiar atât de rară la copii existenţa *firii epileptoide*, în secţia noastră, unde sunt internaţi numeroşi copii nedisciplinaţi, se găsesc aproape întotdeauna, spre neplăcerea educatoarelor, personalităţi de copii nestăpâniţi. Numai în cazul când sunt mult mai mici decât Renate se întâmplă ca reacţiile impulsive, în special sub forma încăpăţânării, să provoace mai

mult amuzament decât greutăţi. La un copil ca Renate se pune întrebarea care va fi comportamentul ei mai târziu în viaţă. Când se ştie cât de greu influenţabili sunt din punct de vedere educativ oamenii epileptoizi şi când, din descrierea făcută, trebufe constatat că şi tatăl ei are aceeaşi fire, nu putem nutri prea mari speranţe.

În *perioada pubertăţii*, când elementul corporal exercită o presiune asupra psihicului, se intensifică de obicei şi impulsurile asociale ale personalităţilor nestăpânite. Unii, care în copilărie mai erau încă suficient de adaptaţi, au acum o comportare ciudată, grosolană. Cele două fete, pe care le voi descrie acum pe scurt, au devenit bizare mai ales în perioada pubertăţii. În cazul celei dintâi prezintă interes toată familia.

MARGOT H. avea 25 de ani când am văzut-o. Tatăl bea încă din tinereţe *şi* era deseori beat. În asemenea cazuri devenea de multe ori violent şi

spărgea vesela. Mama a fost adesea nevoită să încuie copiii ca să-i apere de el. E drept că şi ea bea, de altfel era o fire dură. Lucra într-un birou. O soră a pacientei, avea şi ea înclinaţii spre alcoolism, doi fraţi erau, ca şi tatăl, cunoscuţi ca beţivi şi au fost condamnaţi pentru violenţe corporale.

Pacienta era o persoană grosolană, căreia îi plăceau muncile grele. La şcoală a rămas o dată repetentă şi apoi a lucrat ca muncitoare necalificată. La 15 ani, când lucra la o întreprindere de transporturi, a fost atrasă la băutură şi de atunci avea înclinaţii pentru alcoolism. Când nu era băută, lucra cu destoinicie. În copilărie a fugit o dată de acasă, dar s-a întors singură. De două ori a plecat cu o bicicletă străină şi a lăsat-o în altă parte. Ca adultă, a furat de două ori o bicicletă – după cum spunea, pentru că i se furase bicicleta el Altă dată a scos portofelul din buzunarul unui bărbat care încercase să se dedea la intimităţi. A mai fost acuzată de furtul unei

serviete, însă nu s-a putut dovedi nimic. Din punct de vedere sexual nu se poate spune că era de o instinctualitate neobişnuită.

Subiectul avea o inteligenţă redusă, dar nu se poate spune că ar fi fost debilă mintal. În cursul examenelor medicale avea atitudinea morocănoasă, neprietenoasă şi tăcută, specifică epileptoizilor. Devenea şi mai neprietenoasă când trebuia să dea informaţii despre infracţiunile pe care le comisese. Printre acestea nu se numărau acte de violenţă. Faptul că era femeie a ferit-o probabil de acest gen de reacţie epileptoidă. Tatăl şi cei doi fraţi ai ei, care aveau evident aceeaşi fire ca ea, au devenit asociali şi criminali tocmai prin acte de violenţă.

Subiectul epileptoid *Gerda R.* avea, când am văzut-o, 21 de ani şi era o prostituată profesionistă. Fusese condamnată de şase ori pentru furturi, parte din ele comise cu prilejul relaţiilor intime cu diferiţi bărbaţi, parte cu alte ocazii. S-a întâmplat de mai multe ori să-şi

petreacă noaptea la un hotel şi apoi să dispară fără să plătească.

Printre *prostituate* găsim adesea epileptoide. Ca urmare a unor instincte sexuale foarte puternice, ele încep devreme să aibă raporturi sexuale şi acelaşi factor le determină să transforme aceste raporturi într-o profesiune. Furturile pe care le săvârşesc se situează adesea pe acelaşi plan.

La *adolescenţii epileptoizi de sex masculin* acţiunile izvorâte din instinct pot fi mai supărătoare şi mai periculoase, în cele ce urmează voi prezenta un asemenea tânăr.

HANS JOACHIM Z., la vârstă de 16 ani, când l-am examinat, avea deja un trecut frământat. De la vârstă de 11 ani a fugit de acasă de mai multe ori şi a trebuit să fie readus de poliţie. E drept că, pe vremea aceea, fratele lui mai mare, care avea aceeaşi fire, era instigatorul. Adesea lipsea nemotivat de la şcoală. Când primea o mustrare

pe care trebuiau să o semneze părinţii, iscălea în locul lor. Şi atunci când împrumuta o carte de la bibliotecă iscălea tot el cu numele unuia din părinţi. Adesea poseda obiecte despre care pretindea că le-ar fi găsit, dar pe care în realitate le luase de undeva. La 15 ani a săvârşit un act banditesc ca să-şi facă rost de bani pentru cinema. A pândit pe o stradă singuratică o femeie, a înşfăcat-o de la spate şi a trântit-o la pământ. Când femeia a scăpat din mână poşeta, el i-a luat-o şi a fugit. După aceea a fost internat într-o casă de corecţie, de unde a evadat după scurt timp; fugarul a vizitat-o pe bunica lui, furându-i câteva sute de mărci. Din aceşti bani şi-a cumpărat un aparat de radio şi o pereche de pantofi. Reinternat în casa de corecţie (avea 16 ani) a fugit din nou, împreună cu un coleg. Cei doi s-au apucat să spargă garaje, până ce au găsit două motociclete, cu care s-au dus iarăşi la bunica lui Z. De astă dată i-a furat

— 800 de mărci, bani cu care şi-a cumpărat o

mapă de birou, un ceas deşteptător, două topoare, şase săgeţi, un cuţit, o pereche de cărţi de joc şi un portofel. Colegilor săi de şcoală, pe care i-a întâlnit acasă, le-a împărţit sume până la 250 de mărci. Un rest de 460 de mărci l-a ascuns în toaletă. Tot în aceeaşi perioadă a furat şi o bicicletă, cu care se plimba prin oraş.

Când l-am examinat, tânărul era cam prost dispus şi dădea informaţiile cerute numai în silă. Nu voia să-şi dea osteneala de a pronunţa cuvintele clar, cu toate că i s-a atras atenţia de câteva ori. Totodată, rostea cuvintele rar şi, în general, dădea impresia unei persoane greoaie. La testul de productivitate n-a ajuns decât la 36 de obiecte în 3 minute. Inteligenţa lui era satisfăcătoare. Drept motiv pentru numeroasele sale delicte, s-a mărginit să spună că şcoala nu-i plăcea, acasă nu putea să stea, şi de bani avea nevoie. Când i-am investigat sfera sentimentelor întrebându-l la ce ţine cel mai mult în viaţă, a devenit şi mai posac; mi-a răspuns că nu iubeşte

pe nimeni şi că nu-l interesează nimic. În cursul discuţiei următoare a devenit din ce în ce mai depresiv. Acum, spunea el, totul s-a sfârşit. În trecut îl interesase chimia, însă dacă o să ajungă iar la închisoare va fi prea în vârstă pentru a se mai apuca de studii. Era emoţionat!

Se poate observa că acest tânăr ceda fără rezistenţă tuturor tentaţiilor întâlnite. La copii şi tineri dorinţele se reliefează în mod normal foarte puternic, cu atât mai mult atunci când se adaugă această dominaţie anormală a impulsurilor asupra comportării. La vârstă adultă, ceea ce poate împinge la acte criminale unele personalităţi nestăpânite nu sunt dorinţele iluzorii, ci numai tensiunile afective mai profunde, mai ales legate de stări de iritare. La tânărul descris baza epileptoidă a comportării este confirmată şi de gândirea lentă. Apoi, este esenţial faptul că am reuşit să scoatem la iveală sentimente normale, ceea ce denotă, desigur, că acestea erau doar acoperite de sfera instinctuală.

Criminalii epileptoizi sunt caracterizaţi adesea în expertizele medicale drept oameni reci, lipsiţi de sentimente. Aceasta se datorează faptului că din brutalitatea cu care a fost săvârşită crima se conchide în mod cam simplist că vinovatul nu este capabil de sentimente normale. Impresia se întăreşte atunci când epileptoidul reacţionează cu iritaţie la examinare şi dă răspunsuri morocănoase, când normal ar fi fost să manifeste căinţă. Dacă i se vorbeşte însă cum trebuie, atunci se poate cunoaşte viaţa lui sufletească reală. O asemenea viaţă a existat chiar şi la brutalul asasin pe care îl voi descrie mai jos.

Lui HORST D., născut în 1936, i s-a făcut prima expertiză medicală la 17 ani, când devenise criminal pentru prima dată ajungând aproape să omoare un bătrân. Medicul care a efectuat expertiza a ajuns la următoarea concluzie: „Are un nivel intelectual foarte scăzut, fără a fi însă un debil mintal. Este surprinzătoare totala lipsă de sentimente a acestui tânăr, care nici acum nu

regretă actul de violenţă săvârşit decât pentru motivul că «îl bagă pe viaţă la zdup»”.

La şcoală, D. a rămas de două ori repetent pentru că învăţa greu şi deseori chiulea. Tatăl său era la război, iar mama era incapabilă să-i ţină piept. În timp ce ar fi trebuit să fie la şcoală, fura adesea lucruri de mâncare, de mai multe ori şi rufe, pe care le revindea. După un furt de găini a fost internat într-o instituţie de reeducare, de unde a fugit şi s-a întors acasă. Odată a fost bătut de patru copii. Drept ripostă, a luat o greblă care îi era tocmai la îndemână şi l-a lovit atât de puternic în cap pe unul dintre băieţi, încât i-a provocat răni grave. Cu ocazia ceremoniei de confirmare a băut o sticlă de vin şi s-a îmbătat Apoi a muncit ca lucrător necalificat, când în agricultură, când în industrie. Schimba des munca şi bea mult alcool.

La 16 ani a furat într-un magazin un portmoneu dintr-o poşetă. La 17 ani era birjar… într-o zi a luat cu trăsura două fetiţe care se

duceau la şcoală. Pe drum a avut faţă de ele purtări obscene.

La 17 ani şi jumătate locuia în aceeaşi odaie cu un bărbat de 73 de ani cu care se certa mereu. Odată, acest bătrân l-a învinuit că i-ar fi furat o pereche de mănuşi care, în realitate, nu fuseseră decât rătăcite. Bătrânul avea o memorie cam slabă, asemenea acuzaţii s-au repetat destul de des şi de aceea D. era furios pe el. Într-o zi a văzut că bătrânul are 50 de mărci. Când, ceva mai târziu, a intrat în cameră şi l-a văzut dormind lângă sobă, s-a gândit că banii i-ar prinde bine pentru cinematograf. A luat un vătrai şi l-a ltvit pe bătrân în cap. Acesta şi-a pierdut imediat cunoştinţa. D. l-a târât într-o cămăruţă învecinată – după cum afirmă, ca să nu-l mai aibă în odaia sa. L-a mai lovit de două ori cu pumnul în obraz, deoarece avea impresia că bătrânul nu murise încă. După aceea a dat de mâncare vitelor şi a vrut să plece cu cele 50 de mărci, dar a fost arestat înainte de a se fi putut îndepărta. Victima avea o

rană gravă deschisă la cap şi o fractură a craniului, dar a scăpat cu viaţă.

Următorii cinci ani – adică până la vârstă de 23 de ani – D. a stat la închisoare. La 24 de ani s-a căsătorit, iar la 25 de ani se găsea din nou în faţa justiţiei pentru maltratarea soţiei sale, pe care o bătuse şi o călcase în picioare. La 26 de ani a divorţat. Sub influenţa alcoolului a mai avut o mulţime de încăierări. După beţie lipsea adesea de la lucru.

La vârsţa de 27 de ani, fiind sub influenţa alcoolului, a început să „se certe cu un individ, tot un alcoolic, care îi reproşa delictele comise. Puţin timp după aceea, cei doi e care nu se cunoşteau decât superficial – s-au întâlnit într-o zi pe când se întorceau acasă venind de la bodegă. Horst a început din nou cearta. Voia să se răzbune pentru nişte afirmaţii ale celuilalt şi imediat l-a lovit. Când celălalt i-a întors lovitura, D. l-a izbit atât de puternic cu legătura sa de chei, încât tovarăşul lui de drum s-a prăbuşit la pământ. Încercând să se

ridice, el striga: „Câine, am să te denunţ!” Horst i-a răspuns: „O să-ţi arăt eu cine-i câine!” şi l-a lovit pe celălalt de câteva ori cu cizmele în obraz. Când acesta ’şi-a ridicat braţele ca să se apere, Horst l-a mai izbit odată cu picioarele. Când rănitul nu se mai mişca şi de-abia mai gemea slab, D. s-a îndepărtat, iar victima a murit chiar acolo din cauza gravelor răni la cap. La interogatoriu subiectul le-a declarat poliţiştilor că a fost furios pe victimă pentru că-l denumise „puşcăriaş şi seducător de minore”. La-început nu avusese intenţia să-l maltrateze atât de tare. „Când mi-a spus însă că mă denunţă, nu mi-a mai păsat ce se întâmplă cu el şi de aceea am dat în el şi cu piciorul”.

Cu ocazia examenului medical efectuat de mine am putut constata că D. are o inteligenţă redusă, fără a fi un debil mintal. În timpul explorării era prost dispus şi tăcut. Când am început să vorbim despre delictele sale, a devenit şi mai prost dispus. La reproşul că după toate

aparenţele nici nu regretă fapta sa îngrozitoare, a răspuns evaziv. Spunea că orice ar face, tot nu l-ar mai putea învia pe mort. Se putea constata că nu voia să se gândească la fapta sa. Vorbea şi despre cantitatea de alcool pe care o consumase şi care era într-adevăr considerabilă, lucru ce nu l-a împiedicat însă să aibă o amintire clară a tot ce făcuse.

Am încercat să aflu atitudinea morală a subiectului „independent de delicte. Atunci a devenit mai prietenos şi mi-a povestit că întotdeauna a avut raporturi foarte bune cu fraţii şi surorile sale. Adesea a venit în ajutorul fratelui său mai mic, când acesta se certa cu alţii. I-ar părea foarte rău dacă fraţii, surorile sau părinţii săi ar duce-o greu. Întotdeauna se înţelegea foarte bine cu animalele. Ţinea la vacile pe care trebuia să le mulgă. Pe cai îi trata bine „nu folosea niciodată biciul, pe care nici nu-l lua cu el. Caii nechezau ori de câte ori îl vedeau apropiindu-se de ei. De multe ori s-a certat cu alţi vizitii când

aceştia băteau caii „dar ei i-au răspuns că asta nu-i treaba lui. Odată, un vizitiu „căruia i s-au rupt hamurile unuia dintre cai, voia să scoată numai cu celălalt cal căruţa încărcată din câmpul de sfeclă. Vizitiul lovea mereu calul ca să pornească. D. a încercat mai întâi zadarnic să-l oprească, să nu mai bată calul, dar apoi şi-a deshămat propriii cai şi a scos căruţa celuilalt din.

Câmp. După cum spunea, şi cu copiii era întotdeauna bun. Aducea adeseori bomboane copiilor surorii sale şi ei îl iubeau…

Chiar atunci când devenea prietenos, D. continua să rămână ursuz şi zgârcit la vorbă. Făcea impresia că este greoi? în toate cele. La testul productivităţii s-a confirmat încetineala ideaţiei sale, deoarece nu a fost în stare să enumere decât 28 de obiecte în 3 minute. În meseria sa însă, părea să fie destul de iute. Ultimul său şef îi lăuda uşurinţa cu care înţelegea lucrurile şi D. Însuşi spunea că termină treabamai repede decât ceilalţi.

Şi la acest subiect se conturează imaginea unei personalităţi nestăpânite, mai bine zis a unui *psihopat epileptoid*. El chiuleşte adesea de la şcoală, fură, fuge de la instituţiade reeducare, se apără cu grebla împotriva mai multor copii, rănindu-l grav pe unul din ei. La ceremonia confirmării seâmbată, în meserie este nestatornic, nu rămâne mult timp în acelaşi loc şi, totodată, devine alcoolic. Faptele lui obscene faţă de nişte copii se potrivesc cu firea lui dominată de impulsuri. La vârsta de 17 ani aproape că omoară un om care* l-a supărat prin comportarea lui şi ai cărui bani l-au tentat în sfârşit, la 27 de ani, sub influenţa alcoolului, loveşte cu? brutalitate un om care îl întărâtase. La ameninţarea acestuia» că îl va denunţa, furia lui ia asemenea proporţii încât îl omoară cu lovituri de picior.

Dar subiectul nu trebuie văzut numai prin prisma acestei comportări îngrozitoare. Firea lui nu este caracterizată corect dacă susţinem că este total lipsit de sentimente. Numai atunci când

sentimentele lui sunt copleşite de afecte, subiectul apare ca „un om fără suflet'". Când este calm, nu se poate constata că ar fi rece şi insensibil. A fost foarte impresionant modul în care a vorbit despre purtarea sa blândă cu animalele, cum le iubeşte şi le compătimeşte când alţii se poartă brutal cu ele. Faptul că este săritor şi dornic să ajute reiese din exemplul citat, când a pus propriii săi cai la dispoziţia altui vizitiu. Stăpânit de afecte, se dovedeşte fără îndoială mult mai brutal decât tovarăşii săi de lucru, care maltratează animalele dar nu comit acte de violenţă faţă de oameni. Când sunt calmi, camarazii săi dau dovadă totuşi de mai multă insensibilitate decât el. Nu trebuie să ne lăsăm induşi în eroare nici de faptul că personalităţile epileptoide nu iau propriusa ţitudine… faţă de crimele lor. În felul lor impulsiv, ele caută să îndepărteze din conştiinţă ceea ce s-a întâmplat şi nu mai poate fi schimbat. O căinţă autentică presupune meditaţie, reflectare, prin care să fie apreciată întreaga gravitate a faptei

comise. Epileptoizilor nu le este proprie reflecţia. Când li se reproşează faptele săvârşite, se indispun, reacţionând prin proastă dispoziţie, provocată de faptul că li se reamintesc acţiuni la care nu vor să se gândească serios. Acest lucru este valabil în special pentru tineri, care au o mai mare înclinaţie spre pripeală decât adulţii. Aşa s-a făcut că prima expertiză medicală a ajuns la concluzia că subiectul nostru are faţă de faptele sale o atitudine ce dovedeşte o pronunţată insensibilitate.

Firea epileptoidă ne este confirmată la acest subiect de încetineala ideaţiei şi de testul productivităţii. Inteligenţa lui redusă se încadrează şi ea în acest tablou. Aspectul fizic întregeşte structura epileptoidă, pacientul fiind vânjos şi de conformaţie clar atletică.

Ţinând seama de asasinul descris mai sus, am putea să bănuim că aceste *personalităţi primitive* de tip epileptoid nu au participat până la capăt la evoluţia care l-a adus” pe om la o

convieţuire civilizată. La ei nu pare să se fi dezvoltat complet acel strat filogenetic superior al psihicului uman, datorită căruia raţiunea începe să domine impulsurile şi instinctele.

Fiecare strat având o natură complexă, este firesc ca anomaliile să apară uneori numai într-o componentă parţială. Astfel, unii oameni au un fel de a fi categoric *greoi*, fără a manifesta însă vreo înclinare spre mânie sau nestatornicie. Chiar în cazuri în care trăsătura lor de caracter specifică este foarte pregnantă, aceşti oameni reacţionează încet, cu o mare inerţie, ca epileptoizii, dar, oricât de amănunţit i-am examina, nu putem constata nici urmă de iritabilitate sau impulsivitate. Şi în viaţă ei vădesc o adaptare bine pusă la punct; ei nu-şi schimbă locul de muncă, ba chiar manifestă un deosebit ataşament faţă de poziţia în care au prins rădăcini. Suntem tentaţi să credem că datorită acestui fel de a fi, greoi, ei dispun şi pe plan profesional de o mobilitate redusă, ceea ce-i face să se caracterizeze nu prin nestatornicie, ci

mai degrabă prin contrariul ei.

Există, de asemenea, oameni care nu prezintă decât o *exagerată detaliere a gândirii*, asemănătoare cu ceea ce constatăm la epileptoizi. Comportamentul lor general nu se caracterizează prin încet ineală; nu găsim la ei niciun indiciu de inerţie spirituală. Adesea îi întâlnim chiar în poziţii înalte. Ei nu sunt însă în stare să expună o situaţie fără să menţioneze o mulţime de circumstanţe lăturalnice cu totul nesemnificative se simt totdeauna datori să ia lucrurile de departe şi să facă digresiuni, care, deşi nu se referă la nimic esenţial, au totuşi o oarecare legătură cu tema discuţiei. Ei nu ezita, de asemenea, să repete o mulţime de lucruri pe care le-au mai spus odată, numai pentru a avea prilejul să dea o formulare ceva mai adecvată. Cred că toţi cei ce participă la şedinţe cunosc prea bine acest tip de oameni. Încă din clipa când s-au înscris la cuvânt ştii că va trebui să te înarmezi cu multă răbdare pentru a-i asculta până la capăt. Ca psihiatri ştim că, atunci

când trăsătura specifică a acestor oameni capătă o pregnanţă deosebită, avem în faţă exact ceea ce putem constata la ceicare prezintă o exagerată detaliere a gândirii de natură epileptoidă. Cunoscând pe aceşti oameni mai îndeaproape, nu ne va mira să aflăm că manifestă în reacţiile lor afective o anumită lipsă de stăpânire de sine. Mulţi însă nu prezintă decât o excepţională amănunţime în gândire.

În concluzie, s-ar părea că ceea ce, în cazul unei pregnanţe puternice se poate manifesta ca o psihopatie epileptoidă, duce, în cazul unei pregnanţe reduse, numai la un comportament general mai greoi sau doar la o exagerată detaliere a gânairii. De altfel, nu se poate vorbi despre prezenţa concomitentă a celor trei trăsături – comportamentul greoi, insuficienta stăpânire de sine şi exagerata detaliere a gândirii – ca despre o necesitate psihologică lăuntrică. Numai empiric s-a putut constata că toate trei constituie componentele unei anumite structuri a

personalităţii.

Combinaţii ale trăsăturilor de caracter accentuante

Dacă împărţim trăsăturile firii omeneşti în însuşiri ale *caracterului* şi însuşiri ale *temperamentului*, atunci cele de care ne-am ocupat până acum aparţin mai ales primei categorii. Ele determină în special felul aspiraţiilor, în timp ce de temperament depind ritmul şi profunzimea reacţiilor afective. O linie precisă de delimitare nu există însă; *Kretschmer* şi *Cioald* o situează în mod diferit. Dacă vrem, putem considera drept o trăsătură de temperament şi firea nestăpânită, la care impulsurile şi reacţiile afective trec într-un mod exagerat pe primul plan. Pe de altă parte, se poate arăta că la personalităţile emotive sentimentele altruiste sunt mai puternice decât cele egoiste, astfel încât se schimbă însăşi direcţia aspiraţiilor. Aşadar, faptul că eu consider trăsăturile demonstrative, hiperexacte, hiperperseverente şi nestăpânite ca

însuşiri ale caracterului, iar trăsăturile pe care le voi descrie mai jos ca aparţinând temperamentului nu are un caracter obligatoriu.

Dacă cunoaştem trăsăturile simple, din ele putem deduce în parte structura combinaţiei acestora. Dar tocmai în domeniul trăsăturilor de caracter unele asociaţii prezintă particularităţi atât de clare încât trebuie discutate separat. Tendinţa rezultată dintr-o anumită trăsătură poate să se întărească, să slăbească sau să prezinte variaţii. Nu se poate spune dinainte în ce mod va decurge interacţiunea, de exemplu, cum se îmbină la acelaşi om Mobilitatea tipică unei personalităţi hiperperseverente cu iritabilitatea caracteristică unei personalităţi nestăpânite sau ce anume rezultă dacă un individ este în acelaşi timp hiperexact şi nestăpânit. Concluziile trebuie să le tragem din experienţa practică. De aceea voi prezenta, pe bază de observaţii concrete, unele combinaţii ale trăsăturilor de caracter descrise mai sus.

! O combinaţie între firea *demonstrativă* şi cea *hiperexactă* hu există, Explicaţia „este că aceste firi reprezintă contraste în cadrul aceleiaşi sfere de reacţii. Capacitatea de a refula din conştiinţă chestiuni cu încărcare afectivă şi care nu pot fi rezolvate complet este în primul caz sporită, iar în cel de-al doilea redusă. În cazul în care ar exista amândouă trăsăturile, nu ar putea rezulta decât o medie normală. Observaţiile, pe care le putem face pe scară foarte mare la pacienţii noştri, ne confirmă că nu există om care să posede în acelaşi timp cele două tţăşături. Vom înţelege şi mai bine acest lucru dacă vom ţine seama de faptul că personalităţile demonstrative sunt pripite în decizii, pe când cele hiperexacte sunt reflexive, ajungând numai cu greu să ia o decizie chiar atunci când în mod obiectiv nu există niciun motiv de ezitare.

— Un interes deosebit prezintă combinaţia dintre firea *hiper-… perseverentă* şi cea *demonstrativă*, întrucât în acest caz efectele se

pot manifesta în direcţii diferite. Slăbiciunea istericului poate fi, până la un anumit grad, compensată de perseverenţa paranoidului, dar tot atât de bine se poate să capete şi forme deosebit de regretabile. Explicaţia se găseşte, în dublul aspect social al firii paranoide – fire care predispune la realizări deosebite, dar şi la o combativitate sterilă. În această combinaţie tendinţa din urmă se poate observa în mod deosebit de impresionant la nevroticii cu sinistroză, care nu se mărginesc să simuleze simptome de boală prin refulare isterică, dar luptă totodată cu o perseverenţă paranoică pentru recunoaşterea acestor simptome ca manifestări ale unor boli autentice. Voi cita un caz descris de *Bergmann* în lucrarea noastră colectivă.

FRIEDA W., în vârstă de 55 de ani, a urmat un curs de modiste, după care a lucrat în blănărie. A schimbat mai multe locuri de muncă, în fiecare lucrând timp de mai mulţi ani. La 26 de ani s-a

măritat cu un maistru blănar. A lucrat mai întâi în magazinul soţului ei, pe urmă într-un alt magazin ca reprezentant comercial cu remiză, iar apoi câtva timp la asigurările sociale, unde a avut o muncă de teren. După spusele fiicei sale, nu a manifestat niciodată un prea mare entuziasm pentru muncă. Începea munca plină de zel şi mândrie, dar la puţină vreme după aceea înceta lucrul, declarând fie că, munca este prea ’grea, fie – că ’ceilalţi voiau să o exploateze. În cea mai mare parte a timpului ducea gospodăria, dar şi aici solicita adesea ajutor. Prin cicăleli şi irascibilitate îi făcea soţului ei viaţa amară. Adesea, după un conflict se băga în pat şi făcea pe bolnava. Din cauza purtării ei, soţul lipsea mult de acasă; în cele din urmă şi-a găsit o prietenă. La 50 de ani doamna W. a cerut divorţul, deoarece nu putea suporta mojiciile „muierii”, care locuia în aceeaşi casă. După divorţ l-a dat în judecată pe fostul ei soţ pentru ca acesta să-i cedeze un mantou de blană. Din cauza emoţiilor şi a

surmenajului a început să aibă ameţeli. Se simţea incapabilă de muncă şi a făcut cerere pentru acordarea unei pensii. Cererea i-a fost însă respinsă. A făcut contestaţie, dar răspunsul la aceasta a fost de asemenea negativ. Nu şi-n reluat munca, ci trăia din ceea ce-i dădea fostul ei soţ.

La 54 de ani a suferit un accident provocat de frânarea prea bruscă a unui tren. Despre desfăşurarea şi urmările accidentului există declaraţii contradictorii ale pacientei. Singura declaraţie obiectivă este aceea făcută de infirmiera care a văzut-o pe doamna W. la puţin timp după accident la postul de prim-ajutor din gara centrală. Potrivit declaraţiilor ei, doamna W. avea mai multe „cucuie” în regiunea occipitală. Cu ocazia primei examinări medicale nu s-a putut face nifci o constatare importantă. S-a socotit însă posibil ca durerile de cap de care se plângea să provină de la accident. La examinarea oftalmologică nu s-a găsit nimic care ar justifica „slăbiciunea ochilor sau a nervului optic” despre

care vorbea doamnă W. Ea se considera grav prejudiciată şi a cerut despăgubiri.

Acum pretindea că a fost lovită în tren de un geamantan care îi căzuse în cap şi că a fost proiectată cu spatele de peretele compartimentului. Spunea că i s-a făcut imediat greaţă şi că-i curgea sânge din nas şi din gură. Nu şi-a pierdut complet cunoştinţa, aşa încât îi auzea vorbind pe ceilalţi călători. Infirmiera de la punctul sanitar din gară a condus-o până la tramvai, pentru că avea dureri mari în tot corpul. La o zi sau două după accident, pacienta s-a dus la medic din cauza durerilor generalizate şi a slăbirii vederii la ochiul stâng.

Cu ocazia examinării se plângea de incapacitate de muncă. Pretindea că datorită accidentului a devenit infirmă, fără să precizeze de ce anume suferă. Mai susţinea că o inflamaţie a pielii în jurul ochiului stâng, care a fost tratată dermatologic, ar proveni tot din accident. Din punct de vedere obiectiv nu s-a constatat nimic

altceva de natură patologică.

Pacienta avea o atitudine ostilă şi se afla într-o stare de mare tensiune. Ne arăta un dosar voluminos cu care voia să dovedească atât succesele ei profesionale, cât şi leziunile pe care le-a suferit din pricina accidentului. Se considera prejudiciată nu numai de calea ferată, din vina căreia suferise accidentul, dar şi de fostul ei soţ, care, pretindea ea, instiga oamenii împotriva ei.

Doamna W. a descris cu mare lux de amănunte antecedentele ei şi în special felul în care s-au desfăşurat evenimentele cu ocazia accidentului. Se contrazicea foarte des în declaraţii şi în cursul convorbirii a trebuit să i se atragă în repetate rânduri atenţia că în fraza precedentă a făcut o afirmaţie pe care în următoarea o retracta. Când era făcută atentă asupra unei asemenea greşeli, trecea peste ea cu o remarcă superficială.

Când vorbea despre calea ferată şi despre medicii care i-au respins cererile sau despre fostul

ei soţ, se înfuria, acuza pe toată lumea că nu-i acordă drepturile ce i se cuvin şi amenința că va face reclamaţii la forurile superioare dacă nu i se vor da despăgubiri. Apoi încerca de fiecare dată să facă o impresie bună asupra medicului examinator, spunând că cei care o examinaseră până atunci nu erau destul de pricepuţi şi că acum a ajuns în sfârşit la locul potrivit, unde suferinţele ei sunt înţelese.

La acest subiect se poate constata de-a lungul întregii vieţi *trăsăium isterică* a firii, cu o tendinţă de a evita dificultăţile vieţii şi în special munca. Până la divorţ, victima a fost mai ales soţul ei. După aceea a încercat să obţină de la stat ajutorul pe care soţul nu i-l mai putea da în măsură suficientă. Alături de trăsătura isterică poate fi constatată şi cea *paranoidă*. Cât timp a fost căsătorită era certăreaţă, iar după divorţ şi-a dat soţul în judecată. În lupta ei pentru pensie s-au combinat apoi ambele trăsături. Încerca acum să prezinte simptome de boală şi lupta cu îndârjire

pentru ca acestea să fie recunoscute. La început nu căuta decât să obţină o pensie de invaliditate. Mai târziu, profitând de un accident neînsemnat, s-a străduit să obţină pensionarea, ca o consecinţă a acestuia. Latura pozitivă a hiperperseverenţei nu iese deloc în evidenţă la acest subiect, fie pentru că slăbiciunea isterică a constituit de la început o piedică în activitatea ei, fie pentru că i-au lipsit împrejurările exterioare pentru a-şi satisface ambiţia prin realizări deosebite. În cel mai bun caz, putem presupune că în tinereţe, când pacienta mai încerca să lucreze cu râvnă, era ocazional împinsă de ambiţie la realizări pozitive.

O dezvoltare mai favorabilă survine mai ales în cazul când ambiţia de a se impune (caracteristică oamenilor hiperperseverenţi şi, sub altă formă, de asemenea celor demonstrativi) îşi găseşte în suficientă măsură împlinirea. Când sunt apreciaţi, când găsesc o ocupaţie care nu numai că le aduce succese, dar le dă şi prilejul de a fi în centrul atenţiei, atunci personalităţile

hiperperseverente-demonstrative realizează adesea timp îndelungat lucruri bune. *Bergmann*, care în lucrarea noastră colectivă a înfăţişat personalităţile combinat-accentuate, ne descrie următorul subiect:

DEZBETH H., în vârstă de 56 de ani, se manifesta încă din copilărie ca o fire suspicioasă şi ranchiunoasă, aşa încât nu avea raporturi bune cu colegele ei de şcoală. Se simţea totdeauna desconsiderată în raport cu alţi copii. Când a devenit mai mare i s-a dezvoltat mult ambiţia, astfel încât a progresat repede în meseria ei de vânzătoare şi a devenit o lucrătoare respectată. Prelua cu plăcere multă muncă de la şefii ei, dar în cercul colegilor nu era iubită din cauza comportamentului său certăreţ şi ranchiunos şi pentru că voia cu orice preţ să aibă întotdeauna dreptate.

La vârsta de 24 de ani, în urma unei decepţii în dragoste, a avut o reacţie isterică, jucând rolul

de femeie bolnavă şi lăsându-se îngrijită şi compătimită de mama sa. După scurt timp s-a reîntors însă la meseria sa şi în următorii ani, petrecuţi relativ fără conflicte, a avut, graţie năzuinţei sale de a se afirma, realizări bune în întreprindere. Nu a reuşit însă să găsească contactul cu sexul opus. Abia la vârsta de 50 de ani a avut încă o dată o legătură erotică şi, puţin timp după aceasta, cea de a doua decepţie. Doi ani mai târziu i-a murit mama. Pacienta a intrat în menopauză şi de atunci avea diferite neplăceri fizice. Acum, fiind achizitoare, nu putea să-şi îndeplinească îndatoririle profesionale la fel de bine ca înainte. Şi-a dat seama de insuficienţa sa, dar nu s-a putut decide să renunţe la postul ei şi să preia altul mai uşor. Când un nou şef a vrut să-i vină în ajutor, ataşându-i „o forţă tânără”, ea a considerat acest ajutor drept un semn de desconsiderare a îndelungatei sale munci în întreprindere. A reacţionat într-un mod gresolan demonstrativ, căzând la pământ cu un ţipăt

puternic. Apoi a spus că are tulburări ale mersului. S-a lăsat condusă acasă cu un taxi, etalându-şi după aceea cu mare satisfacţie simptomele bolii. Când a fost internată în clinica noastră a venit cu o listă a bolilor ei aşternută, pe 8 pagini; folosea ca sprijin la umblat un baston, o umbrelă sau un cărucior de copil.

În decursul tratamentului psihoterapeutic s-a putut constata dorinţa vădită de a fi pensionată. Am reuşit să înlăturăm treptat simptomele isterice, dar a rămas o rezistenţă lăuntrică. În cele din urmă, pacienta s-a declarat de acord să accepte din nou o ocupaţie. N-am izbutit însă să-i procurăm o slujbă în care să se poată evidenţia, ca în aceea pe care o ocupase anterior. Aşa încât a avut o recidivă la scurt timp după ieşirea din clinică.

Acest subiect părea să fie mulţi ani în şir mai pronunţat *paranoic* decât *isteric*. Încă din copilărie se simţea persecutată; la vârsta adultă ţinea cu orice preţ să i se dea dreptate şi era ranchiunoasă.

Prin străduinţa ei izvorâtă din ambiţie a ajuns să ocupe un post important. Dar încă la vârsta de 24 de ani a reacţionat în mod isteric la o decepţie în dragoste. După vârsta de 50 de ani s-a evidenţiat tot mai clar tendinţa de „a se refugia în boală”. Putem vedea adesea cum personalităţi hiperperseverent-demonstrative în deplină posesiune a puterilor dau dovadă de ambiţie, dar sunt lipsite de capacitatea de a reacţiona normal în caz de eşec. Prin munca lor, ele pot ajunge în asemenea perioade să se bucure de prestigiu, ceea ce constituie un imbold permanent pentru ambiţia lor. Când, cu vârsta, munca devine mai greu de executat şi nu le mai procură acelaşi prestigiu ca înainte, hiperperseverenţa face cu uşurinţă o cotitură spre susceptibilitate, rlliperperseverentul caută vina pentru scăderea randamentului său fie la alţii, fie în boală. Astfel, această trăsătură a personalităţii se îmbină acum cu tendinţa isterică de eschivare. În felul acesta se explică *eşecul tardiv* al personalităţilor

hiperperseverent-demonstrative. Această femeie ambiţioasă, care a reuşit în profesie prin munca sa, dezvoltă la o vârstă mai înaintată o nevroză a pensionării. Bineînţeles, acest eşec la vârstă înaintată nu are loc în toate cazurile. Unele personalităţi isterico-paranoide şi-au consolidat atât de bine postul important pe care-l ocupă, încât se pot menţine în el chiar atunci când forţele lor au scăzut, reuşind în felul acesta să-şi satisfacă năzuinţa de a se impune.

Când ne aflăm în faţa manifestărilor unei firi demonstrative, practica medicală ne îndeamnă adesea să ne gândim la „refugiul în boală”. S-ar putea ca aceasta să aibă o anumită justificare, deoarece astăzi, când în cazul unei sănătăţi precare oamenii au asigurată îngrijirea necesară, această formă a reacţiei isterice este într-adevăr foarte frecventă. Într-o situaţie grea, în cazul unui conflict sau chiar când nu este vorba decât de dorinţa de a-şi face viaţa mai uşoară, este aproape firesc ca o personalitate de acest fel să considere

că boala îl scapă de toate grijile, că astfel nu mai are nicio răspundere, ci se va bucura de compătimire şi îngrijire; în ipoteza unei boli mai îndelungate, poate avea pretenţii la asigurări sociale, poate conta pe o pensie. Chiar dacă nu ar exista această formă de îngrijire, unii isterici tot s-ar refugia în boală, şi anume în cazul în care ar putea conta pe compasiunea şi asistenţa altora; numărul lor ar scădea însă foarte mult. Reacţiile isterice ar îmbrăca atunci mai frecvent alte forme. O asemenea formă a reacţiei isterice o constituie *necinstea faţă de alţi oameni*, necinste care aduce foloase pentru sine şi pagubă celorlalţi. Voi descrie în continuare o pacientă care, similar celei de mai sus, a fost ani de-a rândul foarte cumsecade, pentru ca să devină apoi o escroacă.

ANITA B., născută în 1907, era încă din şcoală foarte sârguincioasă. Mai târziu s-a calificat ca secretară şi a progresat în profesiune graţie muncii depuse. În cele din urmă, a ajuns într-un

post important de referent. Se bucura de toată încrederea şefilor ei, încredinţându-i-se în plus sarcini onorifice, pe care le îndeplinea cu plăcere. O expresie a aprecierii de care se bucura a fost faptul că i s-a încredinţat sarcina onorifică de a încasa şi administra banii de cotizaţii din întreprindere. Doamna B. nu era iubită de colegii săi. Era arogantă, făcea caz de realizările ei şi dădea întotdeauna de înţeles că e foarte preţuită de şefi. Cum acest din urmă lucru era adevărat, nimeni nu se opunea comportamentului ei plin de pretenţii. În viaţa sa particulară, doamna B. era foarte exigentă. Voia să posede în gospodărie tot ce sporea confortul şi făcea impresie asupra musafirilor. Faţă de alţii îşi dădea aere de distincţie, din care cauză avea multe cheltuieli.

În 1962 s-a observat că era cam dezordonată în administrarea banilor ce i-au fost încredinţaţi. Nu s-a dat însă prea multă importanţă acestui fapt, deoarece i se cunoştea destoinicia şi nimănui nu i-a trecut prin minte că ar putea fi necinstită. În

acea perioadă s-a procedat la schimbarea modului de predare a banilor proveniţi din cotizaţii, împrejurare din care nu rezulta imediat o situaţie clară. În perioada de tranziţie nu se ştia încă precis unde anume trebuia doamna B. să depună banii. Cum, din cauza gestiunii sale dezordonate, ea tot nu se mai putea descurca, n-a mai depus niciun ban. O bucată de vreme ţinea banii în dulapul ei de la birou, iar apoi a început să ia din ei acasă şi să-i folosească pentru nevoite sale proprii. Abia patru ani mai târziu au fost descoperite delapidările. Între timp cheltuise pentru sine o bună parte a banilor încasaţi.

La examenul medical, doamna B. a avut o atitudine încordată şi suspicioasă. Când venea vorba despre delictele comise de dânsa, devenea ostilă. Pretindea că totul nu ar fi fost decât xvo eroare din partea ei. Când nu i se dădea crezare, se arăta şi mai neprietenoasă şi ofensată, ca o femeie nevinovată căreia i s-ar face reproşuri nejustificate. Când i se prezentau dovezi din care

reieşea clar vinovăţia ei, aşa încât nu mai erau posibile subterfugii, ea nega pur şi simplu dovezile. Când i se citeau procesele-verbale care consemnau într-un mod obiectiv faptele*, ei, lua o atitudine ofensată şi nu mai dădea niciun răspuns. După ce medicul i-a făcut unele aluzii că ar fi posibilă existenţa unei tulburări psihice, s-a procedat la un test de inteligenţă cu care subiectul, contrar atitudinii sale anterioare, a fost cu plăcere de acord. Deşi la un test anterior se constatase o inteligenţă ireproşabilă, de data aceasta ea a căzut într-o gravă „imbecilitate aparentă”. Trebuia să se gândească timp îndelungat la cele mai simple întrebări, a durat destul de mult până a putut răspunde corect la întrebarea cât face „3 X 3” sau „5 X 5”. Repetarea cifrelor 5,6 şi 1 i-a reuşit abia după strădanii repetate... La alte întrebări declara de este mai multe ori că nu ştie să răspundă, deşi, în mare parte, erau întrebări la care anterior răspunsese. În cursul testului de inteligenţă, atitudinea

neprietenoasă şi aproape duşmănoasă a dispărut complet. Subiectul avea acum atitudinea unei persoane foarte necăjite de eşecul ei, ba chiar de câteva ori a fost pe punctul de a izbucni în lacrimi. O nouă încercare de a o face să-şi recunoască vinovăţia a readus imediat atitudinea ostilă.

Aici este vorba de o femeie care prin capacităţile ei a ajuns să ocupe un post important. Obiectiv vorbind, performanţele ei erau foarte bune. Şi, în plus, ea s-a mai evidenţiat prin faptul că era dispusă să preia munci suplimentare. Ceea ce o îmboldea era în mod vădit *ambiţia*. Acest lucru este confirmat de atitudinea ei arogantă faţă de colegi, ceea ce, din păcate, nu au observat superiorii ei, care nu-i vedeau decât calităţile. *Trăsătura demonstrativă* a personalităţii ei poate fi de asemenea pbservată din antecedente, deoarece comportarea ei exprimă dorinţa de a se impune. Datorită acestei a doua trăsături a personalităţii ei deveneau posibile delictele. Subiectul ar fi trebuit să se gândească mereu că

delapidările vor fi descoperite într-o bună zi. Ar fi fost normal ca ea să nu mai aibă o clipă de linişte. Dar graţie darului ei de a refula tot ce-i era dezagreabil, trăia mulţumită şi îşi continua fraudele. La examenul medical s-au putut constata, într-un mod foarte impresionant, cele două componente ale firii sale: trăsătura hiperperseverentă, exprimată de respingerea duşmănoasă, şi cea demonstrativă, ilustrată de imbecilitatea aparentă pe care a prezentat-o. În funcţie de atitudinea subiectului, acesta putea fi considerat când paranoic, când isteric.

I *i* Combinaţia firii hiperperseverente cu cea demonstrativă poate fi constatată *încă din copilărie* şi are o influenţă în parte pozitivă. Copiii de acest fel sunt adesea foarte silitori la şcoală şi se menţin ca atare, în ciuda unor posibile reacţii de eschivare. Preţuirea de către învăţători şi educatori îi fereşte de eşec. În alte cazuri se observă că din cauza trăsăturii isterice, ambiţia se transformă în dorinţă de a se impune în societate

şi pentru a o satisface se recurge la metode necinstite. Voi descrie mai jos un copil la care predomină această din urmă dezvoltare. El a fost prezentat de *Zeller* în lucrarea noastră colectivă.

ROLF h., născut în 1952, a fost internat în staţionarul nostru la nouă ani. Mama lui este divorţată de tatăl copilului şi manifestă o tendinţă clară de a se impune. Tatăl ţinea cu orice preţ să aibă întotdeauna dreptate.

Acasă era supus unui regim sever cu care nu se prea împăca. La şcoală performanţele lui R. erau bune, chiar foarte bune, dar cu disciplina stătea prost. Fiind certat pentru aceasta, de câteva ori s-a întâmplat să-i spună învăţătorului: „Boule!”. Tot timpul născocea prostii, făcându-i pe copii să râdă, dar, pe de altă parte, aceştia se simţeau stingheriţi în munca lor de clovneriile lui excesive. Când se certa cu cineva, se putea înfuria în aşa măsură încât lovea cu brutalitate. În timpul lecţiilor se plimba adesea prin clasă şi făcea

năzbâtii. Era foarte viclean şi îşi tachina şi supăra colegii de clasă în fel şi chip. Rezultatul a fost că lui R.

I se imputau şi fapte pe care nu le săvârşise, căci toată şcoala cunoştea comportamentul lui huliganic. Cu timpul, colectivul de copii îl respingea în asemenea măsură încât de multe ori era „snopit în bătaie de întreaga clasă”. R. avea o aversiune deosebită pentru fete, din cauză că douăsprezece dintre ele se uniseră şi îl băteau când tulbura lecţiile. Ele îl strigau: „Rolf nătângul face-n pantaloni!” Ca prieteni nu avea decât copii care erau tot atât de dificili ca şi el.

În secţia noastră aspira la o poziţie de prim rang şi încerca cu orice preţ să preia rolul de conducător. În acest scop minţea fără scrupule. Odată, după o învoire de sfârşit de săptămână, el a afirmat în cercul de copii că a fost în Uniunea Sovietică şi drept dovadă arăta nişte creioane colorate sovietice, povestind în mod amănunţit peripeţiile din timpul „călătoriei lui”. Mai târziu a

reieşit că tatăl lui vitreg se întorsese tocmai dintr-o călătorie în Uniunea Sovietică de unde-i adusese creioanele colorate. Când i s-au înfăţişat minciunile lui, nu s-a lăsat impresionat. Faţă de adulţi încerca întotdeauna să facă impresie bună, fără să se sinchisească de adevăr. Din cauza atitudinii sale impertinente şi voluntare avea numeroase certuri. Zilnic se bătea şi se certa cu alţi copii. Cât timp a stat în secţia noastră de copii nu s-a ajuns însă la o acţiune colectivă a copiilor împotriva lui.

Aici avem de-a face cu un băiat de nouă ani, plin de *ambiţie*, fapt care îi era de folos pentru obţinerea unor performanţe şcolare bune şi foarte bune. Se străduia însă deosebit de mult* să ajungă în centrul atenţiei, să fie recunoscut drept conducător în cercul copiilor. Notele bune erau insuficiente pentru aceasta şi, în consecinţă, a încercat să-şi dea importanţă grmţi-qjţitudine nedisciplinată şi tot felul de năzbâtir şi obrăznicii. Se poate recunoaşte *trăsătura isterică*. Ea este

confirmată şi de viclenia şi minciunilelui. Când nu reuşea să-şi impună voinţa, reacţiona în mod paranoic, se înfuria şi se bătea. Simptomele maladive au apărut la acest băiat încă de la vârsta de patru ani; încă de atunci voia să fie în centrul atenţiei şi povestea întâmplări născocite. Este posibil ca în educaţia lui să se fi făcut greşeli care au agravat atitudinile lui patologice. Ne mai putem gândi şi la faptul că de la tatăl său, care ţinea să i se dea întotdeauna dreptate, băiatul a moştenit hiperperseverenţa, iar de la mamă, care simţea necesitatea de a fi în centrul atenţiei, firea demonstrativă.

F, Efecte grave se pot observa uneori atunci când o fire *Mperperseverentă* se combină cu una *nestăpâniti*, deoarece fiecare dintre aceste trăsături – şi cu atât mai mult combinarea celor două. – poate genera reacţii afective violente.

Voi cita cazul unui bărbat, descris de *Bergmann* în monografia sa (nu în lucrarea noastră colectivă). Am cunoscut şi eu personal

subiectul.

WILLI W., 30 de ani, a fost internat în 1957 în clinica de neuropsihiatrie, fiind considerat periculos pentru societate.

Tatăl său era foarte irascibil. Pentru orice fleac nu numai că-i bătea brutal cu biciul pe cei trei copii ai săi, dar în furia sa oarbă se dezlănţuia şi împotriva mobilierului. Nu admitea să fie contrazis. Într-o zi, când unul din băieţi a zâmbit la o remarcă a lui, a luat o farfurie şi a spart-o în capul acestuia. Şi fraţii lui erau iritabili.

W. era şi el încă din tinereţe iritabil, bănuitor şi, chiar de la începutul căsniciei, gelos. După şase ani de căsnicie au început să apară dificultăţi mai serioase. În perioada încarc urma cursurile serale ale unui liceu pentru a-şi lua bacalaureatul, soţia sa a încercat de mai multe ori să-l aştepte la terminarea cursurilor. Dar numai rareori a reuşit să-l întâlnească, pentru că W. folosea adesea o altă ieşire. Soţia a devenit geloasă şi la începutul lunii

februarie 1955 a intentat acţiune de divorţ. Cu o zi înainte de termenul de împăciuire s-au împăcat, iar procedura divorţului a fost suspendată pe cinci luni. Apoi femeia s-a mutat la nişte rude, dar într-o bună zi s-a întors în apartamentul comun. S-a ajuns la acte de violenţă. Ea şi-a atacat soţul cu o pungă de piper, iar el i-a fracturat osul nazal. După cele întâmplate, la 9 mai 1955 divorţul a fost pronunţat. La 10 mai 1955W. a distrus camera ei de dormit, după care s-a prezentat la poliţie, unde a fost arestat. A fost condamnat la închisoare. Cum era însă un bun muncitor miner, a fost pus în libertate înainte de termen, la 19 decembrie 1955. Intenţiona să se întoarcă la soţia sa. Aceasta însă, fără să-şi facă mutaţia, plecase la 15 decembrie 1955 în Germania de Vest. Printr-o scrisoare trimisă de consiliul municipal din oraşul G… W. i-a aflat adresa. A plecat acolo şi s-a împăcat cu ea. În noiembrie 1956 între pacient şi fosta sa soţie a intervenit o altă femeie. După trei săptămâni subiectul s-a certat cu prietena sa, aşa încât

această legătură a încetat. S-a întorsimediat la fosta sa soţie, rugând-o să revină la el, lucru/pe care însă ea nu l-a mai acceptat. Acum W. o pândea în fiecare zi în drumul ei spre grădiniţa unde lucra. În ajunul Crăciunului i-a spart ferestrele de la camera de dormit în zilele următoare a făcut mereu încercări de a o recâştiga. Nereuşind, i-a spart la t4 ianuarie 1957 fereastra de la bucătărie, iar în noaptea următoare încă o fereastră de la dormitor. La 5 ianuarie, în timpul prânzului, a intrat prin efracţie în pivniţă, iar de acolo a întâmpinat-o pe fosta sa soţie care se întorcea de la muncă şi a bătut-o. La 7 ianuarie a aşteptat-o în apropiere de grădiniţă. Ea a chemat poliţia şi subiectul a fost arestat.

Din declaraţiile soţiei reiese că W. nu admitea să fie contrazis. Din punct de vedere sexual era foarte excitabil şi brutal. Când ea s-a înapoiat din Germania de Vest, după numai trei săptămâni au reînceput certuri serioase, cu toate că W. nu locuia încă la fosta sa soţie. Într-o zi i-a spus, în prezenţa

altor persoane, că şi-a găsit o altă femeie. Soţia lui considera această afirmaţie ca un neadevăr. În ultima vreme îl putea vedea adesea aşteptând-o în faţa locului ei de muncă, începând de la 8 dimineaţa şi până după-amiază. De multe ori ea a încercat să sară repede într-un tramvai ca să scape de el, dar el alerga după tramvai înjurând-o.

În clinică, pacientul a declarat că o iubeşte foarte mult pe soţia sa, că este gelos şi, ca toate rudele din partea tatălui său, iritabil. Spunea că nu vrea să trăiască în libertate fără soţia sa, preferând să fie aruncat în închisoare, deoarece el poartă vina că ea s-a înstrăinat de el; că îşi considera dragostea lui trecătoare pentru cealaltă femeie drept o mare vină faţă de fosta lui soţie, care, din această cauză, s-a îndepărtat şi mai mult de el. Faptul acesta îl irită atât de mult, încât ar vrea s-o omoare. „Când mă înfurii – spunea el – nu mai ţin seama de nimic!”

Acest subiect era o *personalitate hiperperseverenţa*, care dintotdeauna a manifestat

înclinaţii spre suspiciune şi gelozie. De aceea în raporturile sale cu soţia a ajuns la o dezvoltare paranoică, dezvoltare care până în cele din urmă a dat naştere – într-o succesiune caracteristică – unui sentiment de *dragoste-ură*. Astfel se explică, în parte, violenţele sale. Adeseori se pot însă observa la el nu numai acţiuni premeditate, dar şi izbucniri afective necontrolate. Ţelul său era să-şi convingă soţia să se întoarcă la el. Din punctul de vedere al comportamentului paranoid, este de înţeles că pentru a-şi atinge ţelul voia să recurgă în parte la violenţă. Dar atunci când i-a fracturat osul nazal, când a distrus mobila, când spărgea ferestrele, nu mai avem de-a faice decât cu izbucniri de furie oarbă. Putem spune că din atitudinea paranoidă pornea imboldul spre violenţă, dar *firea epileptoidă* era cea care determina desfăşurarea acţiunilor. Faptul că era un om *condus de impulsuri* reiese şi din aceea că, în ciuda puternicei legături afective faţă de soţia sa, W. s-a încurcat un timp cu o altă femeie. Dacă

ţinem seama şi de comportarea sa rezonabilă în clinică, putem vedea într-un mod impresionant în ce măsură afectele unui om, în special ale unei personalităţi paranoide şi epileptoide îl pot duce pe alte drumuri decât ar voi el însuşi. Tatăl său trebuie să-i fi semănat sub raportul iritabilităţii brutale.

Tensiunile afective defavorabile care rezultă din combinarea firii *hiperperseverente* cu cea *nestăpânită* se manifestă de obicei *încă din copilărie*. În cele ce urmează voi descrie un băiat la care acest lucru se poate observa foarte clar. Şi mai rebel a fost un alt băiat, pe care l-am descris în lucrarea *Kinderneurosen u. Kinder personlichkeiten*. Acest băiat, prezentat mai jos, a fost descris de *Bergmann* în lucrarea noastră colectivă.

WOLFGANG D., în vârstă de 8 ani, a fost adus’s în clinica noastră încă din anul 1961, din cauza unor mari tulburări de comportament. După

spusele părinţilor, el voia să-şi impună voinţa prin forţă. Când i se refuza ceva, avea accese de furie extrem de violente.

Din rapoartele şcolare reiese că Wolfgang avea o purtare extrem de rea. La mustrări, avertismente şi pedepse reacţiona negativ. Avea o atitudine îndărătnică şi agresivă. Notele proaste nu-l impresionau. În asemenea cazuri el se simţea nedreptăţit, azvârlea cărţile şi caietele pe jos şi lovea în dreapta şi în stânga cu mâinile şi picioarele De mai multe ori s-a întâmplat să-şi verse furia pe colegi. Pe dirigintă o ameninţa: „Dacă am să capăt o notă proastă, să vedeţi ce-o să păţească Viktor W”. Pacientul şi acest Viktor se băteau mereu. Diriginta clasei nu se simţea în stare să-l stăpânească pe copil. El opunea în general o mare rezistenţă dispoziţiilor date de profesori, se tăvălea pe jos, zgâria şi muşca. Când se credea nedreptăţit, era în stare să înceapă să urle cât îl ţinea gura.

În octombrie 1962, un medic a certificat că

băiatul avea de câteva zile accese de demenţă furioasă şi că, în consecinţă, tratamentul la domiciliu nu mai era posibil. La şcoală, atunci când era vorba de teme care-l interesau, lucra o bucată de vreme bine, după care avea iarăşi accese de furie şi de violenţă, aşa încât disciplina şi munca întregii clase erau grav periclitate. Odată, Wolfgang a rănit un coleg cu creionul; de asemenea, împungea cu peniţa pe colegii săi de clasă şi arunca pe jos gustările lor. Când, în sfârşit, profesorul i-a luat toate obiectele mobile, a început să amenințe cu pantoful în mână. Câteva zile înainte de internare răsturnase mese şi scaune şi urla şi tipa.

În timpul tratamentului din clinica noastră s-a aflat că tatăl şi mama copilului se înfuriau uşor şi uneori îl şi băteau. Băiatul opunea rezistenţă şi încerca să-şi impună voinţa; odată, s-a repezit înfuriat la tatăl său, încercând să-l sugrume.

În clinică, băiatul a fost de la început foarte încordat, aproape duşmănos. Era foarte pornit

împotriva şcolii, unde pretindea că nu s-ar bucura de aprecierea pe care o merită, în special una dintre profesoare se purta, după părerea lui, întotdeauna urât cu el. La început a încercat să-i instige pe copiii din secţie, pe urmă s-a străduit să aibă rol de conducător şi îi comanda pe alţi" copii mai mici. Pe de altă parte, se bucura când era lăudat pentru ceva. S-a integrat acceptabil şcolii şi avea performanţe satisfăcătoare. Această stare favorabilă nu dura însă niciodată mult. Din motive cu totul neînsemnate se ajungea la stări de iritare în timpul cărora era complet nestăpânit. În asemenea ocazii băiatul putea să strige, să urle şi, cuprins de o furie violentă, să bată un alt copil. Iritabilitatea sa a mai scăzut, ce e drept, în timpul tratamentului, când raporturile noastre cu ei au devenit destul de bune şi când i-am putut satisface în oarecare măsură năzuinţa de a se afirma, dar nu am putut ajunge niciodată să obţinem de la el o comportare constantă.

Cum ambilor părinţi „le sărea ţandăra" foarte

repede, e sigur că din punct de vedere pedagogic nu l-au tratat în mod consecvent, dar gravele izbucniri afective ale copilului nu pot fi explicate prin aceste greşeli de educaţie. Izbucnirile lui au atins grade extrem de ridicate la şcoală, iar în secţia noastră de copii nu au putut fi decât imperfect stăpânite. Băiatul se înfuria din motive neînsemnate, violenţa şi bruscheţea acestor accese indicând o *fire epilepioidă*. Afectul nu era însă numai impulsiv, dar şi dura mult, ceea ce indică o \ *perseverenţă paranoică*. De altfel, ea se vădea clar şi din comportamentul băiatului care se credea nedreptăţit la* şcoală, îndeosebi de o profesoară, şi riposta printr-o atitudine duşmănoasă. În cursul tratamentului nostru am reuşit să acţionăm asupra componentei pozitive a firii paranoice şi să-l stimulăm pe băiat la performanţe autentice, dar izbucnirile afective reveneau mereu. Elementul *paranoic* era mai uşor influenţabil decât cel *epileptoid*. Că nici înainte ambiţia nu cedase complet locul susceptibilităţii

reieşea din faptul că, în ciuda comportării sale îngrijorătoare, băiatul continua să aibă la şcoală rezultate destul de bune. Atunci când copiii nestăpâniţi care nu sunt în acelaşi timp şi hiperperseverenţi devin nedisciplinaţi la şcoală, ei încetează de obicei să mai fie atenţi şi să înveţe.

Iritabilitatea *epileptoidă* impulsivă poate deveni deosebit de periculoasă când e asociată cu pripeala *isterică* în decizii, în acest caz tensiunile afective duc deosebit de uşor la fapte. Printre cei ce au comis acte de violenţă şi care se află sub observaţia mea există mai mulţi cu acest fel de fire combinată. Unul din ei devenise asasinul copilului său nou-născut.

EKNST SCH., născut în 1937, aştepta împreună cu soţia sa naşterea celui de-al doilea copil, nedorit de el. Sch ar fi dorit să-şi cumpere mai întâi o căsuţă şi un garaj pentru maşina sa. A încercat s-o convingă pe soţie să-şi provoace un avort, dar ea nu a acceptat. După ce soţia a

născut, el a înfăşurat copilul într-un halat de baie şi l-a lăsat aşa pe podea până s-a sufocat. Apoi l-a învelit în hârtie de ambalaj, l-a scos din casă şi l-a depus în zăpadă.

Pe când fusese elev, subiectul a suferit mult de pe urma bombardamentelor. O dată a rămas repetent. Mai târziu, în perioada pregătirii profesionale, a dat dovadă de aptitudini destul de bune. A urmat o şcoală profesională în specialitatea de constructor de caroserii şi a obţinut diploma de muncitor calificat. A fost întotdeauna un lucrător capabil. Până în momentul când, la 26 de ani, a săvârşit crima, a ocupat tot timpul acelaşi post N-a fost judecat şi condamnat niciodată.

Potrivit celor povestite de familie, era deosebit de iute la mânie. Când se înfuria, lovea pe cei din jur şi s-a întâmplat să azvârle cu mâncarea de pereţi dacă nu-i plăcea. Şi la locul de muncă i se cunoştea iritabilitatea, dar acolo nu devenise niciodată agresiv. Era foarte îndemânatic

şi câştiga mai mult decât aproape toţi colegii săi. S-ar putea să nu-şi fi schimbat locul de muncă tocmai pentru că câştiga bine acolo, căci era foarte avid de bani. Maşina şi-a – cumpărat-o din banii câştigaţi de el. Câteodată, făcea pe clovnul pentru a-i amuza pe colegii săi de muncă.

În urma examinărilor mele, am constatat că subiectul dispune de o inteligenţă satisfăcătoare, fiind însă totodată extrem de greoi. Vorbea lent, făcea adesea pauze, punea întrebări referitoare la ceea ce îi spuneam şi, în general, nu avea mobilitate. La testul de productivitate nu a ajuns decât la 38 de obiecte. În discuţia pe care am avut-o cu el asupra crimei sale s-a vădit mai puţin firea lui greoaie, care nu ne putea împiedica să stabilim o atmosferă de înţelegere reciprocă, cât faptul că avea mereu tendinţa de a ocoli fondul întrebărilor. Se străduia mereu să-şi atenueze vina şi totodată să camufleze această tendinţă, adăugând că, bineînţeles, nu dorea să-şi găsească scuze. În loc să răspundă la întrebări, devia

discuţia spre lucruri fără importanţă. Când stăruiam însă asupra unei întrebări concrete, era în* stare să îndruge minciuni grosolane. Susţinea că până la naşterea copilului crezuse că soţia sa îşi va provoca totuşi un avort, că nu chemase moaşa fiindcă nu mai era timp sau, cum susţinea mai târziu, pentru că crezuse că nu era vorba decât de un avort. Că mătuşa lui, căreia îi dusese pe fetiţa sa de trei ani, nu-l întrebase de ce îi aducea copilul la 4 noaptea. Când povestea asemenea lucruri se antrena uneori în relatarea lor detaliată, în ciuda firii sale greoaie, trăind vădit ceea ce inventa. Când îi atrăgeam atenţia asupra inepţiilor grosolane pe care le debita, nu se arăta jenat decât scurt timp, după care născocea iar o scuză. Din când în când îşi exprima cu fraze patetice mirarea că nu era niciodată crezut.

Atitudinea lui s-a schimbat cu totul când am adus vorba despre ocupaţiile sale preferate în timpul liber. Avea porumbei călători şi iepuri de casă, de care se ocupa mult. Pe lângă aceasta,

maşina juca în viaţa lui un rol important. Ieşea rar, deoarece se simţea cel mai bine în familie. Despre soţia sa vorbea cu dragoste adevărată. Când vorbeam despre copilul lui de trei ani, la care ţinea foarte mult, i se umpleau imediat – ochii de lacrimi.

Îi Firea lui greoaie şi lentă, în combinaţie cu iritabilitatea indică la acest subiect o *fire nestăpânită*. Din punctul de vedere al constituţiei fizice, corespundea acestui tip: era îndesat, lat în spate şi cu faţa dură. Pe de altă parte, permanentele lui minciuni şi înfrumuseţări nu erau decât expresia străduinţei lui de a se dezvinovăţi cât mai mult cu putinţă f lucru ce ar fi, omeneşte, lesne de înţeles; nu exista însă nicio posibilitate de dezvinovăţire, starea de fapt fiind fără echivoc. Naturaleţea cu care minţea de fiecare dată, siguranţa pe care o afişa în asemenea cazuri şi care nu putea fi zdruncinată prin dovezile aduse decât în mod trecător, precum şi incapacitatea de a recunoaşte neverosimilitatea

celor spuse de el arată că nu minţea în mod conştient, ci că, mai mult sau mai puţin, credea în propriile sale poveşti. Din toate acestea reieşea *firea sa demonstrativă*, confirmată şi de atitudinea patetică pe care o manifesta din când în când. Din cele ce relata despre comportarea sa în întreprindere, şi mai ales din faptul că făcea uneori pe clovnul rezultă, de asemenea, o înclinare demonstrativă.

Cele două trăsături s-au conjugat atunci când subiectul a săvârşit fapta sa oribilă. Copilul care urma să se nască era un obstacol în calea dorinţelor lui. Vedea cu o furie crescândă că soţia nu-şi provoca un avort. Cum nu s-a produs o iritare acută, e probabil că, în ciuda firii sale epileptoide, fapta nu ar fi avut loc dacă pripeala lui isterică în luarea deciziilor nu l-ar fi făcut să înlăture orice reflecţie raţională.

Atunci când o fire *hiperperseverentă* se combină cu una *hiperexactă*, acest lucru poate fi foarte avantajos din punct de vedere social. Dintr-

o asemenea combinaţie pot rezulta adesea performanţe peste medie. Tendinţa egoistă, proprie hiperperseverenţei, este atenuată de tendinţa altruistă a hiperexactităţii. Ambiţia ar dori să înlăture pe alţii din drum, susceptibilitatea ar dori să învinuiască pe alţii, dar conştiinciozitatea face ca omul să se gândească din timp la posibilitatea vinei proprii. Combinarea acestor factori împiedică dezvoltarea unui arivism brutal şi lipsit de scrupule, dar nu înăbuşă aspiraţiile valoroase. Daică pornim de la hiperexactifcate, constatăm de asemenea că efectele ei negative sunt ţinute în frâu când se adaugă cealaltă componentă. Ezitarea neproductivă înaintea oricărei decizii se reduce atunci când ambiţia împinge spre succes. Astfel, există numeroşi oameni care se fac remarcaţi prin destoinicia lor şi, în acelaşi timp, posedă o bună adaptabilitate socială, în ciuda faptului că sunt atât hiperperseverenţi cât şi hiperexacţi. Ei năzuiesc să progreseze în profesiune, având totuşi

grijă ca acest ţel să nu fie atins în detrimentul altora. Stăruinţa firii hiperperseverente şi, în mai mare măsură, meticulozitatea celei taperexacte cer ca munca să fie bine executată. Dezvoltările paranoice care duc spre o atitudine duşmănoasă faţă de cei din jur sunt de asemenea ţinute în frâu de o trăsătură anancastă. În schimb, există o dezvoltare în care se întâlnesc amândouă tendinţele: este vorba de dezvoltarea nevrotică, al cărei punct central îl constituie frica. După cum am văzut, anancaştii au o înclinaţie spre dezvoltări hipocondrice şi în mod similar, deşi în măsură mai redusă, şi paranoizii. În acest fel devine uşor de înţeles că *mulţi hipocondrici sunt totodată hiperexacţi şi hiperperseverenţi*. Prin urmare, există şi aici posibilitatea unor efecte negative ale firii combinate – nu în sensul unui comportament asocial, dar totuşi în sensul unei sănătăţi deficiente şi a unei capacităţi de muncă reduse, în dezvoltarea nevrotică vom constata că la asemenea personalităţi tendinţa anancastă de

aţâţare a afectelor şi tendinţa paranoică de cumulare a afectelor acţionează împreună în aceeaşi direcţie.

Voi prezenta mai jos un subiect care manifestă amândouă tendinţele: o mare destoinicie şi seriozitate, precum şi o predispoziţie de îmbolnăvire nevrotică. A fost descris de *Bergmann* în lucrarea noastră colectivă.

ALBIN I)., născut în 1918, s-a distins încă din şcoală prin sârguinţa sa. A avansat de la postul de vânzător la acela de director adjunct, pentru ca, în cele din urmă, după o recalificare, ca profesor, să devină directorul unei şcoli cu 1 900 de copii şi inspector şcolar raional. În acelaşi timp avea diferite funcţii onorifice care îl solicitau mai mult decât ar fi trebuit. El se descria ca fiind un om sensibil şi iritabil. Nu suporta nedreptăţile. Când afla despre o nedreptate îşi susţinea cu multă energie punctul de vedere; intervenea însă mai mult pentru interesele altora decât pentru ale

sale. Prin atitudinea sa de apărare a dreptăţii îşi făcuse adesea duşmani. În plus, era foarte conştiincios, exact şi conştient de obligaţiile sale. Începea orice muncă în mod sistematic şi chibzuit; îi venea foarte greu să o întrerupă şi ţinea să o ducă neapărat la bun sfârşit. Avea tendinţa de a recontrola, având adesea îndoieli, dacă a făcut totul cum se cuvine. Îşi controlează întotdeauna încă o dată notele întocmite în vederea referatelor; se întoarce înapoi în biroul său pentru a verifica dacă a încuiat totul. Când se duce în pivniţă după cărbuni, verifică de fiecare dată cu multă grijă dacă a stins lumina electrică.

La vârstă de 10* ani a fost martorul unei întâmplări: un camarad de aceeaşi vârstă, foarte încălzit după un joc de fotbal, a băut apă şi a murit pe loc. De atunci, subiectul nu a mai băut niciodată apă rece, nici chiar mai târziu, în timpul serviciului militar, când, după lungi marşuri, era foarte însetat. După acest eveniment nu s-a mai simţit în stare să viziteze cimitire sau să asiste la

înmormântări. Când auzea vorbindu-se de moarte, devenea anxios. În perioada serviciului sanitar militar, îi lăsa pe camarazii săi să îndepărteze morţii, îi era frică să intre într-o secţie de boli contagioase. Altfel se simţea bine. Începând din 1960, subiectul s-a îmbolnăvit destul de frecvent de tromboza venelor de la picioare, ultima dată în 1962. Era adesea scăldat în sudoare, tremura şi avea tulburări cardiace; chiar după ce i se vindecase tromboza, nu îndrăznea să iasă în stradă. Credea că are o afecţiune cardiacă şi nu mai era în stare să lucreze.

La început, pacientul s-a arătat cam sceptic faţă de tratamentul psihoterapeutic din secţia noastră. Mai târziu s-a lăsat îndrumat şi s-a întors la postul de răspundere pe care-l deţinea, fără a mai prezenta simptomele bolii sale.

Avem în faţa noastră un subiect care prin muncă a ajuns departe. Ambiţia, care, datorită susceptibilităţii existente, trebuie considerată drept expresie a unei *hiperperseverenţe*, a

constituit forţa motrice. Iar *exactitatea* sa l-a împiedicat să devină arogant şi l-a ajutat să fie în relaţii bune cu subalternii. Când tromboza de care a suferit i-a trezit temerile, dezvoltarea nevrotică evocată mai sus, rezultat al ambelor componente, l-a dezechilibrat.

Un interes deosebit trebuie să trezească întrebarea: ce efecte poate avea epincidenţa unei *firi nestăpânite* cu o *fire hiperexactă*, dat fiind că aceste două firi sunt în oarecare măsură antagonice. Ar fi de crezut că şi aici se ajunge la un echilibru asemănător, aceluia menţionat în – cazul combinării trăsăturilor hiperexacte cu cele demonstrative. În acel caz era însă vorba de contraste din acelaşi domeniu psihic; firea nestăpânită şi cea hiperexactă aparţin însă unor domenii funcţionale cu totul diferite. Problema dacă cineva se hotărăşte repede sau încet se rezolvă într-o sferă psihică mult mai înaltă decât întrebarea dacă va da sau nu urmare unui impuls. Cu toate acestea, prudenţa în luarea hotărârilor

poate influenţa atitudinea faţă de impulsuri, omul străduindu-se în general să-şi păstreze stăpânirea de sine. În alte cazuri putem găsi cele două trăsături ale firii coexistând, în mod ciudat, fără nicio relaţie între ele: când una este activă, cealaltă nu este perceptibilă. Acest mod de reacţie separată se poate observa mai ales la persoane foarte tinere, când temeinicia anancaistă nu a avut încă timp suficient să-şi imprime influenţa până în sfera impulsurilor. Un subiect pe care îl voi descrie în continuare pare să demonstreze acest lucru.

VOLKMAR E., născut în 1945, de meserie mecanic, părea, după spusele familiei sale, să nu fi moştenit exactitatea tatălui său/ Acesta din urmă este foarte conştiincios, nu are linişte până nu este totul în regulă. Dacă îi lipseşte măcar un bănuţ din casă, poate sta ore întregi să socotească, sacrificându-şi somnul. Subiectul nostru a fost leneş la şcoală, adesea nu-şi făcea

lecţiile sau şi le făcea abia dimineaţa, înainte de începerea orelor. Şi în alte privinţe nu era punctual, adesea nu se întorcea seara acasă şi trebuia să fie căutat. Pedepsele nu au avut niciun efect. Îşi ţinea lucrurile în dezordine. Ce-i drept, uneori era, din contră, foarte exact. Camera lui trebuia curăţată cu meticulozitate o dată la două săptămâni. Se întâmplă destul de frecvent să aibă îndoieli dacă a. Încuiat uşa după sine şi se întorcea să verifice. Ne spunea: „Mă împinge conştiinţa, altfel n-am linişte”. Faţă de copiii de aceeaşi vârstă cu el era foarte iritabil. Se înfuria imediat, începea să tremure din tot corpul şi, adesea, să lovească pe cei din jur. În aceste cazuri îşi pierdea complet controlul de sine şi-i lovea chiar şi pe cei care erau mai puternici decât el, deşi ştia dinainte că va fi învins. De aceea a şi fost deseori snopit în bătaie.

De la vârsta de 13 ani a început adesea să aibă gânduri obsesive. Când intra un tren în gară, îşi imagina că ar trebui să treacă repede peste

şine în faţa trenului; atunci citea iute un afiş ca să nu-şi pună în aplicare intenţiile. Odată, stând în faţa ferestrei unui balcon închis, a spus: „Cel mai mult mi-ar plăcea să sar jos”. Când era într-un turn avea idei similare, imaginându-şi că ar cădea peste alţi oameni. De aceea, de mult nu se mai urca în turnuri. Câteodată, când este împreună cu altcineva, simte tentaţia de a-l pălmul. Uneori, văzând un automobil, se gândeşte: „Acum o să sar pe capotă”. Când în spatele lui vine un vehicul, se gândeşte câteodată că trebuie să ajungă într-un anumit loc până în momentul când vehiculul îl va întrece.

La vârsta de 15 ani subiectul a început să fure. De mai multe ori a furat la şcoală mărunţişuri de care avea nevoie când meşterea câte ceva. Odată, împreună cu alt băiat, a făcut o spargere la o familie cunoscută şi a furat un aparat de radio. În anii ce au urmat, asemenea furturi s-au mai repetat de câteva ori. La vârsta de 18 ani au încetat. La 20 de ani subiectul era bine

adaptat din punct de vedere social. Lucra ca mecanic şi îşi făcea munca bine. Iritabilitatea s-a menţinut. El însuşi ne-a confirmat că atunci când se irita dintr-un motiv oarecare nu se putea stăpâni decât foarte greu. Nu a mai avut însă complicaţii din această cauză. Gândurile obsesive de odinioară nu le mai avea aproape* deloc, dar a devenit foarte exact în conduita generală de viaţă. Acasă, ca şi la întreprindere, controla adesea dacă totul este în ordine.

Constatăm că în prima parte a adolescenţei subiectul *jusese anancast şi totuşi fura*. E o constatare neobişnuită; se ştie că necinstea nu este compatibilă cu conştiinciozitatea personalităţilor hiperexacte. În schimb, acţiunile lui, rezultate impulsiv din tentaţii exterioare, corespundeam comportării care poate fi observată la tinerii epileptoizi. Ele par să se raporteze la *cea de-a doua trăsătură a firii sale*. Aşadar, între cele două înclinaţii nu s-a stabilit nicio legătură: când se ivea o tentaţie, el îi ceda ca o personalitate

nestăpânită, fără nicio reţinere; când din punct de vedere afectiv se afla într-o perioadă de calm, ieşea la iveală ezitarea *cmemcastă*. Abia odată cu maturizarea personalităţii a ajuns la un oarecare echilibru. Ca tânăr, E. era încă iritabil, dar a învăţat să se stăpânească; exactitatea lui nu mai ducea la gânduri obsesive propriu-zise, ci doar la exagerat de multe controale în munca profesională. Astfel a devenit, ceea ce nimeni n-ar fi crezut, asemănător tatălui său hiperexact. Dacă înclinaţia lui anancasfă s-a manifestat în anii de după pubertate sub formă de gânduri obsesive, acest lucru se datoreşte poate faptului că în această perioadă are loc trecerea omului de la extraversiune la introversiune. S-ar putea ca la acest tânăr această schimbare să se fi desfăşurat la început într-un mod mai exagerat decât normail, aşa încât a dus la o înclinaţie mai mare de a se ocupa de sine însuşi. Meditaţiile obsesive sunt destul de frecvente în timpul pubertăţii.

Câteodată, tendinţele unei firi *nestăpânite* şi

ale unei *firi hiperexacte* coexistă chiar la vârstă adultă *fără nici an raport între ele*, ceea ce ne arată următorul subiect

FRANK F., născut în 1942, era de meserie muncitor chimist calificat. Tatăl său era în toate chestiunile foarte exact, dar în tinereţe a băut destul de des. Putea să reacţioneze impulsiv, ţipa când era furios şi îşi bătea des copiii.

Subiectul a fost silitor la şcoală. Învăţa destul de greu. A ajuns totuşi să absolve învăţământul general. La 10 ani: a fugit de acasă în urma unei supărări, dar s-a întors singur, în timpul uceniciei a fugit de câteva ori de la întreprindere când se supăra ch-iar pentru lucruri neînsemnate. Accese de furie nu avea decât rareori. La supărare nu devenea numai furios „dar şi morocănos. De aceea, prefera să se retragă în singurătate. Chiar şi la 20 de ani avea obiceiul ca, atunci când era iritat, să fugă de acasă sau să plece într-o călătorie. Odată a lipsit câteva zile, aşa încât

părinţii lui, la care continua să mai locuiască, au fost foarte îngrijoraţi. Îşi petrecuse nopţile într-o tabără.

Când nu cira iritat, F. se dovedea un muncitor, de nădejde. Era chiar deosebit de exact. Tatăl său îl îndemna adesea să nu mai fie atât de meticulos. El controla dacă în casă totul era în regulă, dacă uşile şi gazul erau închise…

În societate era cam inhibat, deoarece se gândea mereu că ar putea să spună ceva greşit.

La 18 ani subiectul a început să bea. La 25 de ani a fost internat în clinica noastră pentru o a treia cură de dezintoxicare. De fiecare dată avea în timpul curelor cele mai bune intenţii, recunoştea, în perioadele calme; cât de mult îşi periclita viaţa din cauza băuturii, dar după o scurtă abstinenţă recădea de fiecare dată în vechiul păcat. Motiva acest lucru prin faptul că este adesea deprimat, că nu mai e în stare să se bucure de nimic şi atunci începe să bea fără să mai stea mult pe gânduri. După ultima cură de

dezintoxicare la care a fost supus în clinica noastră, urmată de o îngrijire atentă, F. a devenit abstinent. Este de sperat că va rămâne aşa şi în viitor.

Printre *alcoolici* sunt puţini *anancaşti* Aceştia din urmă sunt atât de exacţi în îndeplinirea obligaţiilor lor, încât consideră alcoolul drept o primejdie directă şi refuză să bea chiar cantităţi moderate. Dacă, în ciuda hiperexactităţii lui, F. a devenit totuşi un băutor cronic, acest lucru se datoreşte cu siguranţă celei de-a doua componente a personalităţii sale. Avea dintotdeauna o înclinaţie spre acţiuni impulsive, în special pentru fuga de acasă, şi a fost întotdeauna foarte iritabil. Ca personalitate *nestăpânită*, el era în pericol de a deveni un alcoolic cronic, dar natura lui anancastă ar fi trebuit să-l apere, deoarece, chiar în combinaţie cu o altă trăsătură, cea anancastă nu apare aproape niciodată la alcoolici. Dacă F. nu a ajuns, sau a ajuns numai cu întârziere la o suficientă autodisciplinare, aceasta

se datora, poate, faptului că avea înclinaţii nu numai pentru stări de iritare, dar şi pentru stări depresive. Deprimarea predispune şi mai mult la o remediere prin alcool decât supărarea, care se poate descărca şi în alt mod. În indispoziţiile sale mai vechi, când fugea de acasă dar nu avea accese de furie, se putea observa o trăsătură depresivă, pe lângă iritabilitate. Am văzut că acest lucru nu este rar la psihopaţii epileptoizi; evenimente obişnuite, de toate zilele, pot provoca iritări, dar şi stări depresive. Aceasta ar putea explica faptul că la subiectul nostru cele două trăsături nu au avut multă legătură între ele nici chiar la vârsta matură, aşa încât el era ba nestăpânit, ba hiperexact, dar nu reacţiona concomitent pe baza ambelor trăsături.

Firea hi port i mică *

Temperamentul *hipertimic*, a cărui accentuare este denumită temperament *hipomaniac*, este bine cunoscut în psihiatrie datorită modului impresionant în care se

manifestă. Ca şi în cazul unei *manii*, dar într-o formă mai atenuată, găsim la temperamentul hipertimic o combinaţie a veseliei cu dorinţa de acţiune şi cu nevoia de a vorbi, precum şi cu o înclinaţie spre digresiuni în gândire, înclinaţie care uneori frizează chiar fuga de idei. Accentuarea hipertimică reprezintă o variantă pozitivă a temperamentului uman. Viaţa e privită mai mult sub latura ei plăcută, se trece cu mai multă uşurinţă peste necazuri; unui hipertimic viaţa i se pare mai uşoară. Nevoia de acţiune poate genera totodată realizări de valoare; numeroase inovaţii şi iniţiative apar tocmai în felul acesta. Digresiunile gândirii sunt însoţite de bogăţia de idei „ceea ce, de asemenea, poate stimula munca productivă. La reuniuni, personalităţile hipertimice sunt de obicei cele mai antrenante. Atâta timp cât au un public care îi ascultă, hipertimicii vorbesc şi povestesc fără să devină plictisitori, deoarece nu rămân mult timp la acelaşi subiect, aduc mereu în discuţie teme noi,

povestirile lor sunt pline de glume; în general, oameni de acest fel au umor.

— Când tipul de temperament menţionat este însă *excesiv da pronunţat*, aprecierea favorabilă de mai sus nu mai este valabilă. Veselia devine acum o primejdie; chiar lucrurilecare ar trebui luate în serios sunt şi ele date la o parte cu superficialitate. Mai mult chiar, din cauza lipsei simţului datoriei şi a lipsei de remuşcări se ajunge la abateri de la etica. Prin superficialitatea sa, un hipomaniac de asemenea grad îşi pune în joc buna reputaţie şi, destul de frecvent, îşi periclitează însăşi situaţia materială, deoarece se lansează în acţiuni sau speculaţii care pentru moment îi fac plăcere, dar care, cu trecerea timpului, se vădesc a fi, în realitate, dezavantajoase sau chiar catastrofale. Nevoia de acţiune – dacă există într-o măsură excesivă – are ca rezultat o activitate febrilă, dar sterilă. Individul devine „împrăştiat**, se apucă 3em uite şi nu duce nimic până la capăt, iar rodnica sa bogăţie de idei se poate transforma

într-un joc – ce-i drept, plin de fantezie – cu idei (nerealizabliei)

Un alt dezavantaj apare atunci când există tendinţa ca veselia să se transforme în iritabilitate, fenomen relativ frecvent. Când acest lucru devine foarte evident, putem presupune că avem de-a face cu o componentă paranoică, după cum vom vedea mai departe!

Componentele psihologice ale temperamentului hipertimic care se referă la *afectivitate*, *gândire* şi *voinţă* nu coexistă întotdeauna în acelaşi grad. Veselia poate fi predominantă sau poate ceda locul nevoii de a vorbi. În unele cazuri, tendinţa spre digresiuni în gândire este foarte pronunţată. În general însă, cele trei trăsături sunt legate între ele şi formează o unitate, ca în cazul maniei. Uneori putem avea dovezi directe că firea hipomaniacă nu reprezintă decât o manie diluată, atenuată, şi anume în cazurile când de această boală a suferit cândva subiectul în cauză ori una din rudele sale. În

principiu însă, nu este obligatoriu ca un astfel de temperament să aibă implicaţii maniacale; în special în cazurile mai puţin pronunţate avem de obicei de-a face cu una dintre variantele normale ale firii omeneşti.

Voi prezenta două cazuri descrise de *Unger* în lucrarea noastră colectivă. La primul subiect, activitatea intensă pe care o desfăşura ca urmare a temperamentului său a avut un efect pozitiv.

ELISABETH N. s-a născut în 1911. Tatăl ei a fost un om sociabil, foarte apreciat, blajin. Era în stare să însufleţească societatea în care se afla, cânta mult şi cu plăcere. Iubea mult dreptatea şi avea o poziţie combativă ori de câte ori era vorba de a o apăra. Era funcţionar superior.

Mama ei se trăgea dintr-o familie de sectanţi şi era ea însăşi foarte credincioasă. După ce i-a murit soţul, a refuzat să se căsătorească cu omul pe care-l iubea din cauză că acesta era de altă credinţă. În rest, era întotdeauna bine dispusă,

cânta cu plăcere, fără a avea însă vioiciunea soţului ei. E. N. are o soră, pe care o descrie ca fiind foarte vioaie, veselă şi activă. Această soră poate distra şi amuza chiar şi patruzeci de persoane, e foarte simpatizată, toată lumea vrea să fie în societatea ei. Organizează adesea petreceri, întotdeauna foarte reuşite.

E. N. este de părere că i s-a dat o educaţie contrară înclinaţiilor sale. A fost un om vesel şi sociabil, dar a fost trimisă într-o şcoală de maici, unde datorită educaţiei primite a ajuns să fie o credincioasă fanatică. Curând însă a studiat şi diferite curente filosofice, deşi avea mustrări de conştiinţă faţă de maicile care o educau. La şcoală învăţa cu sârguinţă şit fără să fie cea care dădea tonul printre colegele ei, participa la tot ce puneau acestea la cale. A luat examenul de stat ca învăţătoare cu media generală „foarte bine”. Acest rezultat s-a datorat însă muncii depuse, căci, după cum spune ea însăşi, nu era înzestrată de la natură, în continuare a urmat cursuri la facultatea

de filozofieteologie. Şi aici a obţinut succese la învăţătură. Meseria de învăţătoare o exercita cu plăcere, în special pentru că îi erau dragi copiii. Această însuşire a influenţat-o şi la încheierea căsătoriei. Viitorul ei soţ avea de îngrijit un sugar, a cărui mamă murise la naştere. E. N. a considerat imediat că misiunea ei este să-i fie mamă acestui copil. Abia după căsătorie şi-a dat seama că soţul ei – om de ştiinţă, muzicolog – „este un geniu”. S-a familiarizat foarte repede cu teoriile lui şi a încercat să le răspândească. A căutat să stabilească cele mai variate contacte şi a izbutit ca soţul ei să fie angajat succesiv la trei universităţi. Soţul ei este tipul omului de ştiinţă care nu se poate afirma fără ajutorul altcuiva şi nu este în stare să-şi impună teoriile. Ea a întreprins numeroase călătorii, vizitând muzicologi consacraţi, cărora le-a relatat despre lucrările soţului ei. A „apucat taurul de coarne” şi a explicat teoriile soţului ei. A reuşit să fie convingătoare şi, ca urmare, el a fost angajat. În

timpul ocupaţiei a dus tratative cu autorităţile britanice competente, obţinând să i se pună la dispoziţie 4.000 DIN pentru scopuri de cercetare. A luat contact şi cu critici de vază pentru a-i familiariza cu lucrările soţului ei. În acest fel a obţinut să se scrie diverse studii despre soţul ei, ceea ce i-a adus acestuia noi aprecieri ştiinţifice favorabile... A obţinut chiar şi avizul marelui fizician Heisenberg, care a confirmat justeţea formulelor matematice din lucrările soţului ei. Acesta din urmă a caracterizat-o într-un mod foarte exact: „Nu-mi pot imagina un om sau o autoritate care să nu capituleze în faţa ta”. Tot dânsa i-a procurat şi actuala 6a funcţie.

Capacitatea de a-şi face cu uşurinţă relaţii i-a permis dnei N. să cunoască o mulţime de oameni interesanţi, stabilind cu unii dintre ei legături durabile. Printre alţii, s-a împrietenit cu un scriitor cunoscut, care graţie ei a primit un nou imbold în creaţie. Acesta i-a spus: „Operele mele sunt operele tale, căci tu mi-ai dat impulsul să le

creez”, în legătură cu aceste cuvinte, doamna N. a declarat că, în general, face cunoştinţă cu oameni pe care trebuie să-i impulsioneze, cu oameni în locul cărora ea trebuie să hotărască şi care au nevoie să li se insufle curaj şi bucuria vieţii.

Noi am cunoscut-o pe doamna N. prin fiul ei vitreg, pe care l-a crescut ca pe propriul ei copil. El era în tratament în clinica noastră pentru schizofrenie. Se ocupa de tratamentul fiului ei cu aceeaşi intensitate cu care lupta pentru lucrările soţului ei.

Se informa din cărţi de specialitate, aduna toate sugestiile terapeutice publicate vreodată şi le recomanda medicilor respectivi. Pornea de la ideea că în acest domeniu nu au fost încă epuizate toate posibilităţile terapiei şi nu-şi pierdea optimismul nici în faţa refuzurilor, susţinând că, probabil, orice terapie nouă se loveşte la început de refuzuri, până ce se găseşte un om curajos care s-o aplice. Cu ocazia ultimei ei călătorii a vizitat la Budapesta pe un profesor renumit, interesându-se

de succesele acestuia în vindecarea schizofreniei.

În numeroasele noastre convorbiri, doamna N. a fost cam prea volubilă. Dacă avea ocazia, trecea cu plăcere la teme cu încărcătură afectivă, înflorindu-le cu mult umor sau făcând uneori observaţii sarcastice. Se putea însă concentra bine asupra unei anumite probleme şi relata lucrurile pe scurt şi concret. Era întotdeauna bine dispusă; încerca adesea să treacă la subiecte vesele, râdea din toată inima şi ne ruga să ne întâlnim mai des ca să mai stăm de vorbă şi să mai râdem. Povestea cu mimică şi gesturi expresive. Ca moto pentru viaţa ei ar propune: „Bogăţia vieţii constă în a trăi tot ce e cu putinţă”…

La câtva timp după ce doamna *Unger* a terminat referatul pe care l-a întocmit despre doamna N., fiul ei vitreg a murit subit de un acces de inimă. Cu această ocazie s-a putut constata că doamna N., în ciuda firii sale hipertimice, putea avea reacţii profunde. A fost puternic zguduită de pierderea fiului iubit şi multă vreme nu s-a putut

elibera de îndoiala că totuşi se omisese ceva în tratamentul lui şi că – deşi medicii afirmau contrariul – acesta a suferit poate înainte de moarte.

Avem în faţa noastră un subiect foarte activ încă din copilărie şi care îşi ajuta soţul şi prietenii în probleme importante. Prin felul ei energic de a fi, E. N. este un mare sprijin pentru oamenii talentaţi, dar slabi. Şi de fiul ei vitreg s-a ocupat intens şi, atât timp cât acesta mai era în viaţă, n-a pierdut speranţa că-l va putea ajuta în boala lui mintală. Vioiciunea, locvacitatea şi veselia ei – întrerupte doar de moartea fiului – confirmă imaginea *firii hipertimice*.

La cel de-al doilea subiect, ciudăţeniile unei psihopatii hipomaniace se manifestă într-un asemenea grad încât, în ciuda unor elemente pozitive, *efectele negative* sunt puternic preponderente.

ANNA W. s-a născut în 1898. În legătură cu

antecedentele familiale, pacienta ne informează că tatăl ei era un om plin de vitalitate, cu replica promptă, un om „mucalit”. Putea să amuze o societate întreagă şi era iubit de toţi. Îi plăcea să bea. Muncea din greu şi mult. În afara muncii sale profesionale mai executa şi lucrări secundare, aşa încât era ocupat de dimineaţa până seara. Mama ei, căreia în tinereţe îi plăcuse, ce e drept, să danseze şi să se amuze, nu avea talentul tatălui de a însufleţi reuniunile la care lua parte, din care cauză soţul ei o poreclise „adormita”. Se supăra repede, şi s-a întâmplat uneori să nu-şi ierte câte şase luni în şir fiica pentru vreo greşeală comisă. O soră de-a tatălui ei era, ca şi acesta, plină de viaţă şi foarte activă. Pe bunicul din partea tatălui, pacienta ni l-a descris tot ca pe un om sociabil, căruia îi plăcea să povestească, să facă glume şi care era iubit de tovarăşii săi de muncă. Era lucrător în construcţii. Mama bolnavei a avut trei surori. Una dintre ele se remarca prin temperamentul ei vesel. Îi plăcea să danseze, era

spirituală şi făcea o mulţime de ştrengării. Pentru firea ei veselă era şi ea îndrăgită de toată lumea.

Pacienta a fost rahitică în copilărie şi de aceea a rămas cam mică de statură. Din cauza bolii a mers la şcoală abia la 8 ani dar, după cum afirma, a fost o elevă bună. În timpul anilor de şcoală nu a avut multe prietene, pentru că în majoritatea timpului liber trebuia să ajute în gospodărie. După terminarea şcolii a lucrat în bucătăria unui birt. Când birtaşul se îmbăta, ea o ajuta pe soţia acestuia la servitul clienţilor. Ea îşi îndeplinea sarcinile cu mult elan, chiar dacă nu-i erau familiare. Mai târziu a început în repetate rânduri să lucreze ca muncitoare necalificată în fabrică – *de* pildă, o dată într-o fabrică de ţigări, altă dată într-o fabrică unde se reparau saci. N-a suportat însă mult timp această muncă. Pacienta comenta astfel această experienţă: „Trebuie să am o muncă independentă, unde să am oameni în jurul meu”. Apoi a încercat să lucreze ca femeie de serviciu la persoane particulare, susţinând că

în anumite familii acest gen de muncă i-a plăcut; dar nu a rămas niciodată mult timp în acelaşi loc. În sfârşit, şi-a găsit ocupaţia care îi convenea – şi-a scos o autorizaţie de comerţ cu „mărfuri diverse”. Aşa nu era legată de comerţul cu o anumită marfă, ci făcea negoţ cu tot felul de articole. Într-o vreme, când vindea îngheţată, le ţinea adesea locul şi unor colegi din vecinătate. Unul dintre aceştia vindea bretele, celălalt g raci. Ea îşi avea taraba cu îngheţată la mijloc. Celor doi le plăcea să se ducă împreună într-un birt din apropiere şi o rugau pe pacienta noastră să aibă grijă de tarabele lor. Ea nu se mărginea numai să le facă acest serviciu, dar mai şi făcea reclamă mărfii de la toate cele trei tarabe. Ea ne explica: „Aşa sunt eu, multilaterală”. Vindea şi ridichi, pornind de la ideea că acest articol este apreciat de oamenii cam chercheliţi sau chiar beţi de-a binelea. După aceea i-a venit ideea să ofere ţipari drept câştig la jocul cu zaruri. Şi-a cumpărat zaruri, cornet pentru zaruri şi o ladă în care ţinea

ţiparii. „Şi i-am dat drumul!” „Zaruri mai bune, ţipar mai gros!” Câtva timp a vândut prin localuri bomboane, saleuri şi tot felul de dulciuri. Mai târziu nu mai Vindea prin localuri decât seara şi era considerată de şeful ei drept cea mai bună vânzătoare.

A mai trecut un timp şi a început să vândă pe cont propriu flori în localuri de noapte. Pentru un bucheţel cerea în medie 2,5 mărci: „Fiindcă un bărbat n-o să ceară un rest de 50 de pfennigi”. În localuri dădea sfaturi bărbaţilor însuraţi: „Asta nu te vrea decât pentru banii dumitale; gândeşte-te că nu mai e mult şi ajungi la – «vârsta critică». Atunci soţia o să rămână cu dumneata, dar asta te lasă!”

Îi plăcea să glumească, şi cu glumele ei şi cu firea ei amabilă căpăta întotdeauna bacşişuri grase. Era activă zi şi noapte, deoarece trebuia să fie în piaţă la ora 5 fără un sfert dimineaţa pentru a putea cumpăra florile la preţ de gros, iar după aceea făcea toată ziua buchete. Între timp mai

vindea ziare. La început vindea ziarele tot în localuri, deoarece acolo primea bacşişuri mai mari. Mai târziu şi-a ales însă un loc într-una din gările centrale, unde a devenit în curând cunoscută prin reclama pe care o făcea ziarelor şi prin replicile ei pline de haz. Seara, după terminarea lucrului, se forma întotdeauna un cerc în jurul ei şi îi făcea pe oameni să râdă cu glumele şi pălăvrăgeala ei. Unul din cei care 3 ascultau a povestit odată că din cauză că stătuse atâta timp s-o asculte a pierdut ultimul tren şi a trebuit să-şi petreacă noaptea în sala de aşteptare. A devenit atât de cunoscută, încât radiodifuziunea berlineză a transmis un reportaj despre ea, prezentând-o drept un „tip berlinez”. Prin elocvenţa 21 devenise cea mai bună vânzătoare de ziare. L-a învăţat să vândă ziare şi pe soţul ei din acea vreme, care nu-şi mai putea exercita meseria de şelar. El nu era însă potrivit ca vânzător şi nu a avut decât un dever foarte mic.

Pacienta povestea cu spontaneitate şi

cursivitate latura socială a vieţii sale, dar era mult mai rezervată în descrierea legăturilor ei amoroase. A menţionat că primul ei soţ fusese foarte gelos, deşi – după cum susţinea – fără motiv. A avut întotdeauna grijă să nu dea impresia că e „o fată uşuratică”, dar, în mod obiectiv, avusese numeroase legături cu bărbaţii. La vârstă de 21 de ani s-a căsătorit pentru prima oară. Pe acest soţ îl numea „ciocănarul, fiindcă era deseori beat şi în stare de ebrietate o lovise în repetate rânduri cu un ciocan. În perioada acestei căsătorii – a divorţat după trei ani – a avut în fiecare an câte o naştere. Trei dintre copii au murit la naştere sau scurt timp după naştere, la orfelint. Pe al patrulea l-a scos din orfelinat după ce a divorţat. Era sincer îndurerată de moartea copiilor, susţinând că ei ar fi rămas în viaţă dacă ar fi fost hrăniţi de dânsa. Ne-a declarat că motivul internării copiilor în orfelinat era că soţul ei „voia să facă copii, dar nu să-i şi aibă”, în perioada naşterilor, ea stătea întotdeauna la mama

ei, deoarece soţul o lăsa singură în acest timp. În realitate, atât ei cât şi soţului ei li s-a retras dreptul de îngrijire a copiilor din cauză că îi neglijau. În 1935 s-a căsătorit pentru a doua Dară. Şi acest soţ era un om grosolan, care o bătea des, aşa încât a fost în repetate rânduri nevoită să fugă de acasă şi să stea pe la colţuri de stradă „ca o prostituată”. După trei ani de căsnicie a divorţat din nou. În legătură cu acest fapt, ea a făcut următoarea remarcă: „Am fost milţumită că am scăpat de el. Am două mâini şi două picioare şi lucrez”, în 1959 s-a căsătorit pentru a treia oară, cu un om cu care locuia de zece ani în aceeaşi locuinţă. Trei luni mai* târziu bărbatul a murit, fapt care a făcut-o să sufere foarte mult.

După această pierdere, a început să bea mai mult alcool. Când era în stare de ebrietate deranja vecinii şi a fost internată în clinica de neuropsihiatrie într-o stare subdelirantă. Băuse alcool şi înainte, fără a atrage însă prea mult atenţia asupra ei. Protesta vehement contra

denumirii de „alcoolică”, susţinând că meseria ei e legată de băutură. Fiind întrebată dacă ar mai vrea să se căsătorească o dată, ea a vorbit de ultimul ei soţ, pe care nu-l poate uita, dar în acelaşi timp a povestit şi despre un bărbat pe care-l cunoscuse recent. Acest bărbat avea o fiică adultă care locuia cu el: „Cine ar fi de acord să ducă în spate o asemenea povară?”. Niciodată nu i-a fost teamă căi nu va găsi un partener, şi nici azi nu-i este.

În timpul deselor explorări în clinică, Anna W. era totdeauna veselă şi în verbozitatea ei plasa câte o glumă. Pe doctoriţă o saluta întotdeauna ca pe o veche cunoştinţă. Dacă se mai găsea cineva în camera de consultaţie, se îndrepta cu un zâmbet prietenos spre această persoană – fără s-o cunoască –, asigurându-şi atenţia ei printr-o vorbă de duh. În felul acesta începea cu oricine o conversaţie plină de vervă. Vizitele medicale durau foarte mult, deoarece pacienta răspundea numai prin prima frază la întrebarea ce i se punea,

pentru ca imediat să înceapă să vorbească despre lucruri neînsemnate, care nu aveau decât o vagă contingenţă cu tema discuţiei.

După ce doamna *Unger* ne-a prezentat-o, pacienta a rămas în continuare în îngrijirea noastră. Atâta timp cât nu bea alcool, era harnică. Am angajat-o în clinică ca femeie de serviciu şi în curând era cunoscută de toată lumea, deoarece intra cu toţi în vorbă. Din când în când recidiva: nu venea la serviciu şi zăcea acasă beată. În asemenea cazuri o reinternam în clinică pentru un timp mai îndelungat, lucru pe care ea îl găsea complet nejustificat, căci în ciuda exceselor sale nu voia să fie considerată drept alcoolică. Într-o zi h. Împlinise între timp 68 de ani – a fost găsită moartă acasă. Băuse iarăşi mult şi murise probabil în urma unei sincope cardiace.

După cât se pare, în familia acestei paciente au fost multe personalităţi *hipertimice*. Ea însăşi avea într-un grad foarte înalt această fire. Era întotdeauna veselă, aferată, promptă în

răspunsuri, dibace în relaţiile sale cu oamenii. Tendinţa către digresiuni în gândire ajungea la ea până la limita fugii de idei. Avea puţine inhibiţii morale, dar i-a rămas sentimentul de ruşine pentru aventurile sale sexuale. Nereuşita ei în creşterea copiilor era poate mai puţin rezultatul unei lipse a sentimentului dragostei materne, deoarece vorbea despre copii cu o duioşie autentică; din cauza tendinţei sale de a trece repede de la o preocupare la alta, a pierdut, probabil, capacitatea de a se dedica în mod consecvent unui anumit ţel. Încă dinainte de a începe să bea, pacienta nu mai era în stare să se adapteze exigenţelor vieţii sociale. Dispersându-se în multiple ocupaţii, rezultatele muncii sale erau nesatisfăcătoare. A căzut victimă alcoolului datorită tendinţei sale de a trăi vesel, fără grijă, precum şi datorită faptului că prin felul ei de viaţă, determinat de firea hipertimică, avea dese prilejuri să bea.

Firea distimică

Temperamentul ăâsffime, care la un grad mai ridicat devine *temperament subdepresiv*, este contrariul temperamentului Jiijertirnicoamenii de acest tip, serioşi din fire, sunt în mai mare măsură afectaţi de evenimentele triste ale vieţii decât de cele vesele. Evenimente zguduitoare pot adânci starea de spirit serioasă până la o *depresiune reactivă*, ceea ce se întâmplă mai ales atunci când starea de subdepresiune este foarte accentuată şi de lungă durată. La oamenii cu temperament distimic imboldul spre acţiune este diminuat, iar gândirea este mai* lentă decât la ceilalţi oameni. În reuniuni, personalităţile distimice nu participă decât puţin la conversaţie. Dacă ar fi după dânşii, ar exista mai mult pauze decât conversaţie.

Predispoziţia spre seriozitate are drept rezultat că pe primul plan apar sentimente contrare tendinţelor lor egoiste.

Aşa se explică faptul că această seriozitate duce totodată la o *ţinută etică serioasă*. Însuşi faptul că în ambele expresii revine noţiunea de

„serios” atestă conexiunea dintre dispoziţie şi ţinuta etică. Aici se manifestă latura pozitivă a temperamentului distimic. În schimb, diminuarea imboldului spre acţiune şi încetineala gândirii au, când ating un anumit grad, efecte negative, „scăzând randamentul.

Când temperamentul subdepresiv este foarte accentuat, ne putem gândi la o stare de melancolie, dar nu întotdeauna există o asemenea conexiune. Varianta de temperament distimică poate fi absolut normală.

Mă voi referi la un subiect descris de *Unger* în lucrarea noastră colectivă.

HORST H. s-a născut în 1931. Tatăl lui a fost un om foarte liniştit *şi* a dus întotdeauna o viaţă retrasă. Mama, ceva mai vioaie decât fusese tatăl, are însă multe dureri şi boli fizice: „N-a fost niciodată cu adevărat sănătoasă”. Horst are doi fraţi, firi mai deschise decât el. Fratelui mai mic îi place să fie totdeauna în centrul atenţiei.

Horst era încă din copilărie foarte tăcut şi retras. La şcoală îi venea destul de greu să înveţe; îşi făcea însă temele cu conştiinciozitate, aşa încât trecea totdeauna clasa. Prieteni n-a avut nici în şcoală şi nici mai târziu în viaţă. Pe câţiva colegi ai săi îi considera huligani, deoarece îşi băteau joc de dispoziţiile date de profesor şi nu le urmau niciodată. Meşterea mult acasă împreună cu tatăl său şi dorea să devină proiectant de mobilă. După terminarea şcolii nu s-a putut însă plasa decât ca ucenic strungar la un sculptor în lemn. După un an a întrerupt ucenicia pentru că, după părerea lui, ucenicia nu avea nicio valoare dacă nu urma concomitent cursuri la o şcoală profesională. După aceea a lucrat ici-colo, ocazional, mulţumindu-se să constate cu resemnare că numai acei copii ai căror părinţi se îngrijesc de asta au parte de o formaţie profesională adecvată. În 1949 a început să lucreze într-ţi exploatare minieră, unde s-a calificat ca miner în abataj şi brigadier, în timpul său liber nu se distra, cum făceau colegii săi.

Când, la invitaţia lor, ieşea cu ei în oraş, nu era în stare să stabilească un adevărat contact cu grupul. Făcea de unul singur plimbări lungi, iar iarna schia. După un an şi jumătate urma să fie transferat la altă mină. Cum despre această mină auzise nişte zvonuri proaste, Horst n-a acceptat transferul, ci a lucrat timp de jumătate de an ca lucrător auxiliar. Această muncă nu-i plăcea deloc; a suferit în special de pe urma colegilor săi, dintre care unii aveau cazier judiciar şi „erau cu gura mare”. De mult intenţiona să renunţe la această profesiune, dar nu a avut curajul s-o facă decât atunci când doi colegi l-au convins să intre în rândurile poliţiei.

A urmat şcoala de ofiţeri pe care a terminat-o, „ce-i drept, doar cu nota 6”. A fost numit şef al unei secţii unde avea mai mulţi subalterni. Munca nu-i plăcea, se necăjea de fiecare dată când cineva nu-i dădea de bunăvoie ascultare. Seara se gândea fără nicio bucurie la munca ce-l aştepta a doua zi. Medita asupra sensului vieţii, ajungând de obicei

la concluzia că viaţa nu mai are niciun rost. La cererea lui, a fost mutat la o secţie mai mică şi mai puţin complicată. În rapoartele despre activitatea lui se arăta că îşi execută munca cu conştiinciozitate, dar că prea îşi punea totul la inimă şi că trăia prea retras. Dorinţa lui ar fi fost să „’părăsească serviciul, dar regulamentul poliţiei îl împiedica.

Prima sa relaţie intimă cu o fată a durat doi ani. Această fată îi povestea – măgulită şi încântată – că era deseori invitată de alţi bărbaţi. Din această cauză, Horst s-a îndepărtat de ea, subliniind că ceea ce l-a apăsat cel mai mult era faptul că pe fată o bucurau invitaţiile. În 1955 s-a căsătorit cu o fată de aceeaşi vârstă cu el, dar în 1962 au divorţat. Motivul: „nepotrivire de caracter”. Soţia lui era veselă, îi plăcea să danseze, pleca la sfârşit de săptămână în excursiile organizate de întreprindere, iar în timpul acesta el avea grijă de copii. Nu acest din urmă fapt i-l reproşa el, ci că era atât de

întreprinzătoare. Dacă soţia reuşea din când în când să-l convingă s-o însoţească la dans, se întâmplă de multe ori ca el să plece mai devreme acasă. Când soţia aducea vreun musafir la ei acasă, stătea mai tot timpul retras şi tăcut şi nu izbutea să se distreze. Prefera singurătatea şi îi plăcea să citească. De acord cu el, soţia a intentat divorţul. A acceptat propunerea ei de a continua să locuiască împreună pentru a putea să participe la îngrijirea copiilor. Părerea lui este: „A ieşit altfel decât am sperat eu; acum mi-e totuna, pot să rămân şi acolo unde sunt”. Dacă fosta lui soţie îşi va găsi un alt partener, el va pleca.

Horst declară despre sine că a fost întotdeauna un om tăcut şi a luat viaţa în serios. În orice, vede în primul rând latura proastă şi nu are bucurii. „Bine – în adevăratul înţeles al cuvântului – nu m-am simţit niciodată”. Nu poate stabili contactul cu alţii şi când se află printre oameni străini are un sentiment de inferioritate. În societate nu ştie pur şi simplu ce să vorbească. La

început nu voia să ’povestească despre viaţa sa: „La ce bun!”

La acest subiect găsim fără îndoială trăsături pozitive. E indulgent faţă de ceilalţi şi îşi ia obligaţiile în serios. Oriunde lucrează, face treabă bună. Lipsa unei atitudini active îl împiedică însă să-şi organizeze viaţa în mod raţional. Starea lui de spirit pesimistă accentuează această lipsă şi contribuie la faptul că de fiecare dată încearcă să facă altceva, deoarece nu se simte bine în nicio meserie şi în niciun loc. Încă din copilărie, Horst a avut acest fel de a fi: serios şi exagerat de tăcut.

De obicei, particularităţile de temperament se pot constata cu uşurinţă încă din copilărie. Temperamentul hipertimic este mai izbitor la copii decât la adulţi, deoarece vioiciunea firească a copiilor se adaugă vioiciunii temperamentului. În *Kinderneurosen und Kinderpersönlichkeiten* am descris astfel de copii excepţional de vioi. Pe de altă parte, temperamentul distimic nu este totdeauna mascat de predispoziţia copiilor pentru

veselie şi acţiune. Lucrul acesta îl demonstrează cazul următorului copil, descris de *Zeller* în lucrarea noastră colectivă.

KARL S., născut în 1948, a fost în îngrijirea noastră la staţionar în 1960. Mama lui avea o fire schimbătoare – plângea uşor dar îi şi plăcea să râdă. În general era însă tăcută şi rezervată. Tatăl, maistru brutar, era foarte vioi şi conştiincios. Când Karl a împlinit 6 ani, a început să lucreze şi mama în brutărie, aşa încât copiii au fost în mare măsură lăsaţi de capul lor. Tata nu se ocupa nici seara de copii decât rareori, deoarece din cauza meseriei sale se culca înainte de ora cinei.

K. era cel mai tăcut dintre cei şase copii. Era şi cam greoi şi lent, dar nu propriu-zis anxios. A fost întotdeauna surprinzător de serios, niciodată n-a râs din toată inima. Faţă de străini era foarte timid, de emoţie abia dacă putea să scoată o vorbă. Se simţea complet „năucit" şi stingherit. Avea oroare să facă cumpărături, căci acestea îl

obligau să vorbească mult. Nu ieşea în stradă dacă îmbrăcămintea lui nu era perfect curată. Se certa frecvent cu fratele său mai mare care, după părerea lui, era copilul preferat. Adesea a fost bătut de acest frate şi de prietenii acestuia, ceea ce îl făcea să-şi dorească ca fratele să plece din casă.

Randamentul său şcolar era nesatisfăcător; într-un an a rămas repetent. Lecţiile şi le făcea conştiincios, dar îi luau mult timp. În clasă el era acela pe care ceilalţi băieţi îl necăjeau şi îl băteau cu predilecţie. Niciodată nu se apăra şi nici nu avea vreun prieten care să-i ia apărarea. Îşi alegea ca tovarăşi de joacă copii mai mici, pe motiv că erau mai puţin obraznici şi nu-l băteau.

În secţia noastră K. era foarte timid, inhibat şi deprimat. Plângea uşor. Îi lipsea acea prospeţime şi veselie proprie copiilor. Dădea întotdeauna impresia unui copil abătut, neputincios şi vorbea în şoaptă. Mereu se simţea jignit, dar se împăca repede. Era recunoscător

pentru orice atenţie. Când venea vorba despre fratele lui mai mare se enerva foarte tare. Colectivul de copii îi întorcea de obicei spatele. A fost fericit când a găsit un băiat care l-a luat ca tovarăş de joacă. Acestui băiat i s-a supus cu totul, acceptând să facă de dragul lui lucruri care de fapt îi erau foarte penibile. Astfel, împreună cu „prietenul” lui a chiulit o dată de la şcoală, numai ca să fie apreciat de prieten. Examenul de inteligenţă a dat rezultate corespunzătoare vârstei.

Recunoaştem aici toate trăsăturile *temperamentului subdepresiv*. Băiatului îi lipsea veselia copilărească, dădea întotdeauna impresia unei oarecare deprimări. La aceasta se mai adaugă o anumită inerţie şi încetineală. Randamentul său mediocru la şcoală ne face să credem că prezenta probabil şi o oarecare încetineală în gândire. Datorită comportării sale depresive şi felului lent de a reacţiona, K. nu s-a putut impune celor de vârsta sa, aşa încât era

adesea persecutat şi bătut.

Firea labilă

Individul la care putem observa alternări de stări hipertimice cu stări distimice este o *fire labilă* (afectiv). Când aceste trăsături sunt mai accentuate, este vorba de o fire ciclotimică. La aceştia din urmă – câteodată fără motive exterioare – pe primul plan trece ba un pol ba celălalt. Alteori, evenimentele exterioare sunt cele ce declanşează această oscilaţie a dispoziţiei. Evenimentele fericite nu produc numai bucurie normală, ci întregul tablou al hipertimiei, din care fac parte şi dorinţa de a acţiona şi de a vorbi, precum şi tendinţa către digresiuni în gândire. Evenimentele triste nu declanşează numai depresiune, ci în acelaşi timp şi o încetinire în gândire şi acţiune. Ca să apară oscilaţii de la un pol la altul, nu este neapărat necesar ca impulsul să fie dat de evenimente petrecute în viaţa personală; atmosfera generală a mediului înconjurător poate duce la acelaşi efect. Indivizii

cu dispoziţie labilă devin într-o societate veselă cei mai veseli dintre toţi; ei pot ajunge punctul central al reuniunii şi pot amuza pe toată lumea. Într-un anturaj serios sunt adesea cei mai serioşi. Şi acest gen de temperament are un corespondent în domeniul bolilor psihice, căci boala maniaco-depresivă se desfăşoară tot pe fundalul alternanţei celor doi poli. Nu este însă necesară existenţa unui raport etiologic între firea labilă şi boala maniaco-depresivă.

Ne-am putea gândi că labilitatea dispoziţiei rezultă din asocierea distimiei cu hipertimia, eventual pe bază de ereditate, una din trăsături trăgându-şi originea de la mamă, cealaltă de la tată. Din cercetările mele (1963) a reieşit însă că dintr-o asemenea combinaţie nu rezultă o labilitate a dispoziţiei psihice, ci se ajunge la o echilibrare reciprocă, adică la *o-wenJonă*) care este caracterizată printr-o dispoziţie uniformă, la nivel mediu. Acest fenomen este asemănător cu cel ce s-a putut constata în cazul unei confluenţe a

firii *isterice* cu cea *anancastă*. După cum nu poţi fi în acelaşi timp isteric şi anancast, la fel de imposibil este să fii în acelaşi timp hifpertimic şi distimic. E drept că nu ne gândim la un om care să fie în acelaşi timp vesel şi trist, ci în mod alternativ, dar din constatări empirice s-a văzut că nici acest fel de a fi nu rezultă din combinaţia celor două temperamente. Este foarte semnificativ cum două trăsături acfcentuante sau chiar psihopatice nu produc prin confluenţa lor o accentuare mai pronunţată, respectiv o psihopatie, ci, *din contră*, *duc la o fire medie normală*. Această observaţie este importantă mai ales pentru cei ce înclină să privească psihopatia drept ceva absolut negativ. *Din două psihopatii asociate poate rezulta un om normal*

Voi cita o personalitate labilă, descrisă de *Unger* în lucrarea noastră colectivă.

Doamna *CHRISTINE SCI-L*, născută în 1925, relatează că tatăl ei a murit în 1944, în război. Fusese de profesie hotelier. Era un om foarte activ,

foarte vioi şi avea o vastă sferă le interese. Se ocupa de politică, era filatelist şi un entuziast al fotbalului. În societate era antrenant, era un excelent „cauzeur* şi avea un larg cerc de cunoştinţe. Mama ei mai trăieşte şi este în prezent lucrătoare într-o fabrică de dulciuri, unde a fost în repetate rânduri evidenţiată pentru frumoasele ei realizări. Se descurcă bine în viaţă, are însă perioade când „vede totul în negru" şi îi piere curajul de a mai trăi. Trece însă destul de repede peste asemenea perioade. A fost crescută la o mănăstire, unde a frecventat cursurile unui seminar pedagogic. Acum este profund religioasă, fapt care înainte nu apărea atât de evident. Este cam suspicioasă şi ranchiunoasă. Subiectul nostru are trei surori. Două dintre ele au un temperament vioi şi vesel – una a emigrat în America şi a fost întotdeauna o fire întreprinzătoare, cealaltă este de-a dreptul uşuratică, profită de tot ce-i poate oferi viaţa şi cheltuieşte până la ultimul ban ca să trăiască „pe

picior mare”. Cea de-a treia soră e liniştită, stăpânită şi foarte inteligentă. Vorbeşte trei limbi străine şi are înclinări muzicale marcate.

Subiectul nostru, Christine Sch., a fost în copilărie foarte vioaie. La şcoală avea totdeauna „gaşca ei”, pe care o conducea. Se juca mult cu alţi copii, fără să aibă însă o prietenă stabilă. Mergea cu plăcere la şcoală şi până în clasa a V-a a fost elevă foarte bună. Mai târziu a avut rezultate mai slabe deoarece, potrivit dorinţei părinţilor, urma să devină învăţătoare, în timp ce pe ea o interesa mai mult muzica. Îşi făcea de pe atunci multe probleme din această cauză şi a pierdut gustul pentru învăţătură. La vârsta de 7 ani a început să cânte la pian, la 8 ani citea ziarul. Când a împlinit 12 ani? i-a propus, împreună cu sora sa, „să cunoască lumea”. Copiii au pornit în pribegie, dar n-au ajuns decât la câţiva kilometri de oraş. După absolvirea şcolii a fost un an internă şi apoi, din cauza războiului, a fost nevoită să lucreze în gospodărie.

A avut noroc – „am avut mult noroc în viaţă!” – ajungând să lucreze în gospodăria unui dirijor care a ajutat-o mai târziu să fie angajată la un teatru în fun-cţia de corepetitoare. Nu s-a simţit însă bine în acest post, trăia retrasă, avea „inhibiţii** şi se frământa adesea din cauza intrigilor dintre colegi. Pe urmă a redevenit atât de veselă şi de vioaie, încât a putut privi războiul drept o mare aventură şi nu-i simţea latura neplăcută. În 1945 se afla la Praga, unde germanii erau supuşi legii marţiale. Pentru a putea ieşi din oraş, şi-a prins pe haină tricolorul francez şi când trecea pe la posturile de control fredona şansonete franţuzeşti. În acest fel planul i-a reuşit.

Mai târziu, familia ei a fost expulzată din Cehoslovacia şi a ajuns într-un lagăr de internare. Pacienta a intrat în contact cu conducătorul lagărului şi cânta la pian pentru cei din lagăr. Nu o făcea numai de dragul avantajelor pe care le obţinea, ci şi pentru plăcerea de a cânta. După un an a primit o locuinţă şi până în 1952 a cântat la

pian într-o orchestră de dans şi în orchestrele unor aşezăminte culturale. Începând din 1954 a fost referentă pentru cultură şi presă şi, în acelaşi timp, a condus corul unei întreprinderi. Tot în aceeaşi perioadă a urmat şi cursurile unei şcoli de cadre, pe care le-a absolvit cu menţiunea „bine”. În toţi aceşti ani Sch a fost în general veselă şi întreprinzătoare. Stările de proastă dispoziţie care se iveau din când în când erau de scurtă durată.

În 1955, în afara profesiunii ei, a activat ca asesoare populară la un tribunal. La început s-a bucurat că are astfel ocazia de a lucra activ cu oamenii. În curând însă, a început să reflecteze asupra mizeriei existente în lume, în aşa fel încât această muncă i-a devenit aproape de nesuportat. Lucruri care înainte vreme nu o afectau decât prea puţin sau deloc, acum nu-i mai ieşeau din minte. În 1956 a devenit din nou activă şi s-a angajat ca statisticiană la o întreprindere. A urmat şi un curs suplimentar de perfecţionare. Studiul individual nu dădea rezultate prea bune pentru că

nu-şi putea fixa atenţia un timp mai îndelungat, dar la seminarii era cea mai bună. La petreceri se arăta întotdeauna foarte antrenantă. După ce a terminat cursul de specializare, Sch nu a găsit un post corespunzător în întreprinderea unde lucrase înainte, aşa încât a preluat în 1959 un post de planificator al producţiei în sectorul alimentar.

Aici munca nu mergea cum ar fi dorit, făcea numeroase greşeli şi se simţea prost. În această perioadă plângea des şi se întreba: „Pentru ce-ţi primeşti leafa?” Schimbându-şi activitatea, a devenit calculatoare. Dar şi în acest post se ducea la lucru fără tragere de inimă; seara medita mult şi îi era teamă de ziua de mâine. De-acum înainte şi până în 1962 a rămas mai mult posaică şi cu înclinaţie spre meditaţie, deşi în mod trecător a avut şi perioade de mai bună dispoziţie. În cele din urmă s-a simţit – total incapabilă de muncă şi a fost internată în clinică. Aici a fost la început cam deprimată; când îşi povestea eşecurile, căuta vina în ea însăşi. Mai târziu s-a arătat mai degrabă

veselă; povestea că avusese „o serie de ghinioane” şi pe deasupra a mai măcinat-o şi munca monotonă. Acum însă – spunea tot dânsa – se simte iarăşi bine şi are de gând să formeze o orchestră.

Pacienta relata că în viaţa ei sexuală a fost întotdeauna foarte stabilă. În 1947 l-a cunoscut pe actualul ei soţ, care în 1948 a divorţat din cauza ei de prima lui soţie şi cu care s-a căsătorit abia în 1955. Spunea că îi era indiferent dacă e sau nu căsătorită, că s-a măritat mai mult la insistenţa soţului ei. Ulterior a mărturisit însă că ideea de a fi fost cauza pentru care soţul ei divorţase o apăsa întotdeauna foarte mult. Adesea a considerat eşecurile pe care le-a avut în viaţă drept o pedeapsă pentru aceasta. Soţul ei are ambele picioare amputate şi este un om profund cinstit şi cumsecade, ceea ce pentru ea a fost hotărâtor în alegerea pe care a făcut-o.

Acest subiect a fost în copilărie în mod vădit o *hipertimică*. La începutul războiului, în schimb,

trăia retrasă şi era inhibată. Au urmat câţiva ani de voioşie şi bucurie de viaţă, această perioadă întinzându-se până mult după război, Cu o uşurinţă hipertimică Sch a învins greutăţi mari, ajungând să aibă importante succese în profesiune. Oscilaţii nu prea grave ale dispoziţiei au existat frecvent şi în acest timp, dar erau trecătoare. În 1955 s-a manifestat o indispoziţie mai accentuată şi de mai lungă durată, însoţită de idei depresive. În 1956 a fost iarăşi veselă, iar între 1959 şi 1962 a înclinat mai mult spre dispoziţii *depresive*. În această perioadă i-a fost greu să muncească. În clinică s-a prezentat când ca o fire distimică, când ca una hipertimică. Atunci când în discuţie se ajungea la probleme serioase, părea deprimată şi înclina să-şi privească viaţa cu ochi critici, căutând mo tivele eşecurilor în ea însăşi. Când se discutau lucruri mai îmbucurătoare, devenea vioaie, vorbăreaţă şi veselă. După toate probabilităţile, comportamentul ei a fost în trecut şi mai

schimbător decât s-ar putea crede din relatările ei. Când îşi amintea de vremurile predominant hipertimice, stările distimice treceau probabil pe planul al doilea; când se gândea la vremurile predominant distimice, îşi amintea prea puţin de zilele vesele care existau şi în asemenea perioade. Această impresie ni s-a întărit prin faptul că a venit în clinică cu idei depresive şi aici, prin convorbiri stimulatoare, a devenit veselă şi vioaie.

Firea exaltată

Dacă ajunge la o dimensiune psihopată, temperamentul exaltat poate fi denumit anxios-ţericit. În felul acesta se stabileşte o relaţie cu fisihoză anxietate: *JericÂ7yo* caracteristică a acesteia constituind-o oscilaţirextreme ale dispoziţiei. Într-adevăr, temperamentul îşi poate avea originea într-o diluare a bolii, dar această legătură nu este obligatorie. Când anomaliile sunt de un grad mai redus, care nu justifică decât caracterizarea „exaltare”, cu atât mai puţin trebuie să ne gândim la ceva maladiv.

Oameni exaltaţi reacţionează mult mai intens la diferitele întâmplări din viaţa lor decât oamenii obişnuiţi. Evenimentele îmbucurătoare le provoacă foarte repede *entuziasmul*, iar cele triste îi duc tot aşa de repede la *desperare*. Expresiile „chiuind până-n înaltul cerului" şi „mâhnit de moarte" se potrivesc firilor exaltate chiar mai bine decât personalităţilor ciclotimice. Exaltarea se asociază mai puţin cu pornirile josnice, adică mai ales egoiste, decât cu cele de nivel superior, adică altruiste. Dragostea de oameni, bucuria simţită pentru prosperitatea altora pot ajunge la o mare intensitate. Se manifestă însă şi impulsuri care se află în afara „sferei aspiraţii-înclinaţii" şi care, din această cauză, sunt, în principiu, mai slabe. Dragostea pentru muzică, artă, natură, sport, devotamentul pentru o religie, o concepţie despre lume – toate acestea îi pot emoţiona pe oamenii exaltaţi până la *extaz*. Tot astfel şi reacţia lor la celălalt pol este provocată de cauze banale. Ei pot fi desperaţi din cauza milei pe care o simt pentru

un om sau un animal. Pot fi profund nefericiţi din cauza unui eşec uşor de remediat, din cauza unei mici decepţii care mâine poate fi uitată sau din cauza unei boli inofensive de care suferă o rudă, ca şi pentru faptul că unui prieten i s-a întâmplat ceva neplăcut. E drept însă că frica şi grija pentru propria lor persoană pot deveni de asemenea excesive. Teama este deosebit de susceptibilă de accentuare, probabil fiindcă la o anumită intensitate se transformă într-o stare fizică, devenind în felul acesta copleşitoare. Pentru sentimentele egoiste acest lucru nu este valabil.

Faptul că la oamenii exaltaţi se constată în special sentimente nobile este cauza pentru care această fire e deseori întâlnită la *artişti* şi *poeţi*. Trebuie să ne punem însă întrebarea: de ce, în general, aceşti creatori întruchipează altceva decât nişte simple talente într-un domeniu special, aşa cum este cazul laoamenii de ştiinţă care au realizări remarcabile într-un domeniu anumit? De ce nu sunt marii compozitori sau pictori pur şi

simplu genii specializate cum sunt, de pil dă, marii matematicieni? După părerea mea, fiindcă talentul singur nu duce la artă; este necesar să existe şi un puternic raport afectiv între individ şi artă. Privită exclusiv sub prisma necesităţilor imediate ale vieţii, arta nu are o mare valoare. Un om cu simţ practic are suficiente motive să-şi dezvolte talentul pentru matematică, tehnică sau organizare. Într-o asemenea stare sufletească el nu scrie însă poezii sau nu compune muzică, chiar dacă are talent pentru aceasta. Un altul, chiar pentru a-şi putea forma o părere despre opera artistică pe care tocmai o plămădeşte, are nevoie de sentiment. Talentul specializat poate aprecia perfecţiunea tehnică, dar când este vorba de valoarea unei opere de artă, hotărâtor este efectul ei emotiv. Este deci lesne de înţeles că o vie sensibilitate afectivă este o trăsătură proprie artiştilor şi poeţilor. Am văzut că o altă trăsătură care favorizează creaţia artistică o constituie *firea demonstrativă*, iar o a treia o vom constata atunci

când vom vorbi despre *introversiune*.

Dacă firile artistice se descurcă adesea greu în viaţă, cauza este tocmai faptul că, datorită reacţiilor lor deosebit de sensibile, nu sunt în suficientă măsură înarmate pentru a face faţă cerinţelor brutale ale vieţii. Dintre poeţi, *Holderlin* ne oferă cea mai pregnantă confirmare a faptului că exaltarea sentimentelor favorizează creaţia poetică şi totodată îngreuiază lupta pentru existenţă. S-ar putea ca emotivitatea lui să fi avut în parte un fundament maladiv, căci, după ce a creat operele sale geniale, timp de câteva decenii a fost alienat mintal (de această problemă m-am ocupat într-o altă lucrare, publicată în 1964), dar în orice caz la Holderlin se poate observa mai mult decât la oricare alt poet însemnătatea unei sensibilităţi excepţionale. În întreaga sa operă, atât în poezii, cât şi în *Hyperion*, această sensibilitate se vădeşte într-un mod impresionant. Dacă în viaţa sa particulară Holderlin a suferit mult mai mult decât alţi oameni, dacă, pe de altă

parte, putea să simtă bucurii extatice, faptul se datoreşte în mod cert marilor greutăţi pe care le-a avut în viaţă, greutăţi cauzate tocmai de sensibilitatea sa. Sensibilitatea sa afectivă s-a intensificat la începutul bolii. Într-o scrisoare a lui, citată de W. *Lange*, se spune: „Crede-mă, scumpul meu! Am luptat până la epuizare mortală pentru a mă menţine la acel nivel mai înalt al vieţii unde se află credinţa şi contemplarea. Da, am luptat împotriva unor suferinţe care, după toate probabilităţile, sunt mai copleşitoare decât tot ceea ce poate să îndure un om înzestrat cu o forţă de fier". Chiar şi în aceste exagerări maladive îl recunoaştem pe Holderlin şi, totodată, putem intui puternicele impulsuri pe care sensibilitatea le-a oferit creaţiei sale.

II citez pe marele liric german doar ca exemplu. Chiar dacă nu în aceeaşi măsură, dar într-un fel asemănător, sensibilitatea afectivă îl orientează pe om spre valorile artei, trezindu-i totodată dorinţa să creeze el însuşi ceea ce îl

emoţionează atât de profund.

Primul exemplu la care mă voi referi este acela al unei femei la care capacitatea de a se entuziasma s-a trezit la viaţă datorită unor idealuri politice. Acest caz a fest descris în lucrarea neastră estectivă de către vân Trtstorff.

MARGARETHE e s-a născut în 1905, Ambii ei părinţi au fost foarte activi din punct de vedere politic; tatăl ei era supranumit „roşu161. Încă din copilărie ea îl ajuta la difuzarea clandestină a unor ziare revoluţionare. La 17 ani, cu o puternică participare lăuntrică, a încercat să le determine pe tovarăşele ei de muncă dintr-o oţelărie să facă grevă. A fost foarte dezamăgită când acestea au abandonat-o în mod laş, iar ea a fost concediată.

Când, în ultimele săptămâni ale războiului, a văzut cum au fost împuşcaţi pe străzi nişte soldaţi tineri, a fost profund zguduită. De atunci a considerat că misiunea ei este de a-şi pune întreaga forţă în slujba idealurilor ei politice şi, în

1945, a intrat în Partidul Comunist. Plină de entuziasm, a exclamat: „Acum m-am hotărât, aparţin partidului!”. De atunci a lucrat cu deosebită energie – în mod onorific – în mai multe funcţii. A amenajat adăposturi de zi pentru bătrâni, le-a pregătit de mâncare, s-a ocupat de lagărele de refugiaţi. Din proprie iniţiativă a organizat o vastă acţiune sub lozinca „Salvaţi copiii!” A înfiinţat grădiniţe şi creşe, a organizat întâlniri ale părinţilor şi nu şi-a cruţat nicio osteneală pentru a face tot ce era cu putinţă pentru protejaţii ei. La vârsta de 46* de ani a fost aleasă într-o funcţie politică de răspundere. Era neobosită şi se pricepea să antreneze şi pe alţii, pentru că faptele şi cuvintele ei porneau din inimă şi erau impregnate de sentimente autentice. „Am vrut să sprijin copiii de muncitori şi să ajut la educarea unor tineri talentaţi. Orice mă apuc să fac, fac aşa cum se cuvine. Decât prost, mai bine nimic!”

Când a mai înaintat în vârstă a rămas

credincioasă vechilor ei idealuri, dar după o activitate publică de zece ani s-a retras pentru a-şi creşte nepoţica, care, locuia la ea. În convorbiri se întrezăreşte încă entuziasmul ei politic, dar îi aşa cum spune singură – viaţa ei aparţine acum cu totul „micuţei”. Abia dacă şi-a făcut puţin timp pentru o vizită la noi şi din nou era cu gândul la copil.

În entuziasmul de care era stăpânită această femeie, s-e simţea totuşi întotdeauna şi emoţia pe care i-o insuflau evenimeritele triste. De polul negativ al unui asemenea caracter ne putem da seama când studiem firea fiului ei, Klaus e

KLAUS E., născut în 1928, se temea în copilărie de întuneric. Avea tot timpul impresia că stă cineva la spatele lui, se uita mereu înapoi şi fugea cât îl ţineau picioarele, în timp ce inima îi bătea într-un ritm accelerat. Era tăcut, iar când era mai multă lume de faţă vorbea cu greutate; în asemenea ocazii vorbea răguşit şi transpira de

emoţie. Dacă făcea o expunere, prefera să citească, fiindu-i tot timpul teamă că se va împotmoli. Nu suporta să vadă pe cineva bătând un animal, îi era atât de milă încât trebuia să întoarcă capul. *Din* cauza emoţiei nu putea vorbi. În ocazii solemne era foarte impresionat: „Mă trec năduşelile de emoţie. Când se cântă un imn solemn, trebuie să am grijă să nu mă podidească lacrimile”. Teatrul îl fascina, dar el însuşi nu putea să joace deoarece avea un trac atât de mare încât nu mai era în stare să rostească niciun cuvânt. Îi plăcea să asculte muzică: „o muzică plină de gingăşie”, ca *Reverie* de Schumann sau cântecul cârmaciului, însoţit de corul plin de măreţie din *Olandezul zburător*.

Şi-a luat bacalaureatul abia la 25 de ani, după care s-a înscris la o facultate. Timp de doi ani a studiat cu multă ardoare, dar apoi au început eşecurile. După o boală îndelungată, mama lui îi trimitea lunar o sumă mai mare de bani ca să se supraalimenteze. El a cedat însă insistenţelor

colegilor, folosind banii pentru băutură. Spunea cu patos: „Am făcut acest lucru dintr-un sentiment de prietenie, unul trebuie să-l ajute pe celălalt!” Când bea alcool, vorbea mai uşor şi lega prietenii cu mai multă uşurinţă. După unele eşecuri minore, care i-au provocat depresiuni serioase, a început să bea tot mai des. Acesta a fost motivul pentru care mama lui l-a adus la noi.

În temperamentul acestui subiect era preponderentă *’predispoziţia pentru desperare*. Încă din copilărie îl emoţionau puternic evenimentele triste sau înfricoşătoare. Mai târziu ajungea repede într-o stare de desperare ori de câte ori nu-şi atingea vreun scop şi suferea de anxietate. Că acestea se datorau temperamentului său exaltat, adică anxios-fericit, se vede din profunda emoţie care-l cuprindea în ocazii solemne, emoţie ce exprima un sentiment de fericire. Lacrimile care îl podideau erau lacrimi de fericire.

Exemplele următoare vor ilustra faptul că

poeţii şi *artiştii* au adesea un temperament exaltat.

MARTIN R., născut în 1901, era poet liric. Cu ani în urmă a scris multe poezii, dar când, la vârsta de 62 de ani, a venit la consultaţie, se ocupa mai mult de traduceri de versuri. Potrivit spuselor sale, avea şi o „vână" muzicală; poeziile sale le resimţea mai curând ca pe nişte lieduri. Înainte a lucrat un timp şi ca grafician, făcând afişe. Întreaga sa viaţă a fost marcată de frământările vieţii sale afective. Încă din copilărie era capabil să se entuziasmeze în mod excesiv, pe atunci mai ales pentru probleme sociale. La un moment dat şi-a instigat colegii împotriva unui profesor meschin şi intolerant, ajungându-se aproape la o grevă a elevilor. În anii următori îi stârneau entuziasmul muzica, poezia şi femeile frumoase. Pe actuala sa soţie o lăuda într-un mod exaltat şi o caracteriza patetic ca pe „o femeie minunată". La fel cum se putea entuziasma pentru

tot ce e frumos şi bun, se simţea imediat profund deprimat când ceva nu-i mergea aşa cum ar fi dorit. În asemenea cazuri se gândea adesea la sinucidere. Când a venit la mine era foarte deprimat, fiindcă, în urma unor colici renale avute în ultimul timp, se temea că e bolnav de cancer.

Acest *poet liric* este un exemplu de pronunţat temperament exaltat. El este la fel de capabil de entuziasm, ca şi de desperare, mergând până la intenţii de sinucidere.

Voi descrie acum cazul unei pictoriţe, citat de *von Trostorff* în lucrarea noastră colectivă.

ADELE H., născută în 1901, era mama unui pacient care încă din prima copilărie devenise imbecil în urma unei encefalite, dar care, tocmai de aceea, era copilul ei favorit. Îl îngrijea cu un devotament deosebit.

Viaţa şi-a consacrat-o acestui fiu bolnav şi artei. Este pictoriţă şi se entuziasmează pentru tot ce e frumos. Când am cunoscut-o noi, la vârsta de

63 de ani, rie-a declarat cu exaltare: „Pictez pentru bucuria, de a picta; pur şi simplu trebuie să pictez!” Frumuseţile naturii o transpuneau într-o anumită stare de spirit şi atunci simţea dorinţa de a picta.

„Nu-mi aleg decât teme care îmi produc bucurie lăuntrică. Vreau să exprim în culori tot ce îmi dăruieşte natura. Adesea, când trec printr-un câmp sau o pădure, mă copleşeşte un puternic sentiment de fericire. Atunci îmi zic: E atât de frumos că trebuie să pictez asta! Fără pictură nu există pentru mine fericire!” Când a fost întrebată de ce îşi dă atâta osteneală, dacă tot nu-şi expune niciodată tablourile, a răspuns: „Nu scopul contează la mine, îmi e de ajuns dacă pot să pictez”. Apoi a declarat: „Aş vrea să redau firea unei flori. Floarea soarelui, de pildă, are atâta veselie în ea prin galbenul ei luminos!” în tramvai studiază figurile oamenilor. „E greu să pictezi chipul unui om, deoarece aş vrea mereu să redau în trăsături expresia sufletului!”

Capacitatea de a se entuziasma a contribuit cu siguranţă la faptul că subiectul nostru s-a putut consacra cu atâta devotament creaţiei sale artistice. La *celălalt pol*, marea ei sensibilitate se manifesta în căldura, izvorâtă dintr-o profundă compătimire, cu care îl îngrijea pe fiul ei debil mintal.

Voi cita acum cazul unui *cântăreţ* şi *actor*, care a fost descris de *Seige* în lucrarea noastră colectivă.

MARTIN z., în vârstă de 25 de ani, a manifestat încă din copilărie talent pentru muzică şi cânta cu plăcere. Talentul său pentru canto a fost descoperit cu ocazia unui concurs la radio, după absolvirea şcolii generale şi terminarea uceniciei ca lăcătuş. A urmat cu regularitate cursuri de canto, iar mai târziu a avut succese frumoase ca solist de muzică uşoară. Participa mai ales la emisiuni distractive şi la spectacole organizate de radiodifuziune. Ar fi dorit însă să

joace odată şi într-o revistă sau într-un musical, deoarece nu-l interesa numai cântatul, ci şi creaţia actoricească. Se străduia să sublinieze prin gesturi şi mimică partitura vocală.

Subiectul se descria el însuşi ca plin de temperament, ba având chiar prea mult temperament, aşa că uneori o „călca pe nervi” pe soţia lui. Era în stare să se entuziasmeze foarte uşor, devenea chiar ultrafericit, dar tot aşa de repede trecea la o profundă tristeţe sau la o îngrozitoare anxietate şi atunci se simţea foarte deprimat. În asemenea cazuri soţia lui trebuia să-i redea echilibrul. De cele mai multe ori predomina însă buna dispoziţie. Era optimist. Uneori ar fi avut chef să danseze pe mese, de bucurie. În momentele de euforie era capabil să dăruiască tot ce avea. Se putea transpune repede în starea de spirit cerută de un şlagăr şi atunci, în această dispoziţie sufletească, era în stare – după cum se exprimă – să dea o interpretare convingătoare. Era ambiţios şi se străduia să facă să triumfe

dreptatea, fără să fie însă bătăios şi nici vindicativ.

În primăvara aceasta a venit la medic într-o stare de mare anxietate, pricinuită de faptul că îl deranjau mult două coroane dentare aplicate în aceeaşi dimineaţă. N-avea dureri propriu-zise, ci numai o jenă provocată de corpul străin din gură. Îi era teamă că din această cauză n-o să poată cânta, că va fi incapabil să-şi exercite profesiunea, poate chiar timp de câteva săptămâni.

După o convorbire liniştitoare, a plecat fericit, mulţumind cu exuberanţă. Câteva» zile mai târziu a confirmat că totul era în ordine.

În cazul acestui subiect, *sensibilitatea exaltată* a contribuit în mare măsură la faptul că putea fi atât de puternic legat de arta sa de cântăreţ şi actor. Totodată, îngrijorarea excesivă pe care a resimţit-o după un tratament stomatologic arată cât de labil era şi în direcţia polului opus.

Firea anxioasă în *copilărie*, frica se manifestă foarte adesea atât de intens, încât domină

întreaga personalitate. Copiii anxioşi se recunosc, de exemplu, prin faptul că le e frică să rămână seara singuri în pat sau pretind ca măcar lumina să nu fie stinsă. Le este frică de întuneric în diverse împrejurări, de pildă când sunt trimişi într-o pivniţă prost luminată sau dacă trebuie să facă cumpărături după ce se întunecă. Şi câinii îi pot speria. Aproape tuturor le este frică de furtună. Se tem de alţi copii; de aceea, adeseori se întâmplă ca aceştia din urmă să-i persecute. În teama lor, nu îndrăznesc să se apere de atacuri; copiii mai puternici şi mai curajoşi se simt din această cauză stimulaţi să le demonstreze superioritatea lor, să-i batjocorească, ba chiar să-i bată. „Ţapii ispăşitori" sau, cum mi se pare mai potrivit să-i denumesc, „ţintele vii"

iii fiindcă prin felul lor de a fi au darul de a atrage atacurile asupra lor – sunt în majoritatea cazurilor copii anxioşi. Este ciudat cât de repede identifică cei de aceeaşi vârstă această slăbiciune. Un copil care acasă la el a fost o „ţintă" este

persecutat, la foarte scurt timp după internare, şi în secţia de psihiatrie infantilă, dacă educatoarea nu este cu băgare de seamă. Copiilor anxioşi le e de obicei foarte teamă de profesori. Din păcate, adeseori, aceştia din urmă nu-şi dau seama că au de-a face cu un copil anxios şi se poartă foarte sever cu ei. Se mai întâmplă ca unii copii mai puternici, după ce au făcut o năzbâtie, să dea vina pe un copil anxios, care, fiind incapabil să se apere, devine astfel „ţap ispăşitor” în faţa profesorului.

La *adulţi* frica nu mai poate exercita o influenţă atât de dominantă. Ceilalţi oameni nu mai par atât de ameninţători ca în copilărie, aşa încât slăbiciunea este mai puţin vizibilă. Persistă totuşi incapacitatea de a se afirma în cazul unei divergenţe de opinii cu o altă persoană. În momentul în care oponentul adoptă o atitudine mai energică, fricoşii dau speriaţi înapoi. De aceea devin *timizi*. Această formă de timiditate include şi o nuanţă de *docilitate*; există şi o *timiditate*

anancastă, care derivă însă numai dintr-o nesiguranţă lăuntrică. În primul caz, timiditatea este orientată spre mediul exterior, fiind legată de observarea anxioasă a acestuia; în cel de-al doilea, este mai importantă jena provocată de faptul că propriul comportament stă el însuşi în centrul atenţiei altora. Putem deosebi cele două atitudini constatând într-un caz *teama* şi în celălalt *jena*. În amândouă cazurile se poate produce o supracompensaţie, având ca rezultat o atitudine sigură de sine sau chiar arogantă, dar se poate observa că atitudinea este nenaturală şi voită. Pe de altă parte, din timiditatea anxioasă poate rezulta o atitudine plină de încredere, în care partenerul ar putea să distingă rugămintea nerostită de a nu se arăta neprietenos.

Sub forma timidităţii, firea anxioasă persistă deci şi la adulţi. Deseori, mai ales la femei, timidităţii i se mai adaugă şi *tendinţa spre spaimă*, care, dacă nu apare doar ca un reflex, reprezintă o frică resimţită subit. Cu cât această tendinţă spre

spaimă este însă mai clară, cu atât ne putem gândi cu mai multă certitudine la o *hipericitabilitate a sistemului neurovegetativ*, hipericitabilitate care sporeşte reacţia fiziologică a spaimei, dar care, prin intermediul sistemului nervos al inimii, poate să intensifice şi frica.

Pentru început voi cita descrierea unui copil făcută de *Zeller* în lucrarea noastră colectivă. Din cauza firii sale fricoase, se transformase în *9*) *ţintă*e (.

ECKEHARD R., născut în 1951, a fost îngrijit în 1960 în secţia noastră de copii. Tatăl lui avea o fire care îl făcea să se indispună repede. În două rânduri, amândoi părinţii au trăit în concubinaj cu alţi parteneri. Din aceste legături, E. avea şapte fraţi şi surori vitrege. Din actuala legătură a mamei sale avea o soră cu patru ani mai mică decât el. În aceeaşi locuinţă mai trăiau un frate vitreg – mai mare cu şapte ani – şi o soră vitregă – mai mare cu cinci ani. Părinţii şi copiii se certau

adesea între ei. De mai multe ori mama voise să părăsească familia.

Ambii părinţi îl băteau des şi fără noimă. Când aducea note proaste, băiatul era întotdeauna aspru pedepsit. Surorile vitrege îl băteau adesea cu brutalitate, de pildă cu mătura, sau îl închideau în pivniţă. Favorita familiei era sora cea mai mică.

Lui E. Îi era frică de părinţi şi fraţi. În special îi era frică de pedepsele corporale aplicate de mama lui. Ceda întotdeauna în faţa fratelui său vitreg, care îl bătea deseori şi care era totuşi – singurul lui tovarăş de joacă. Copiii din cartier îl persecutau. Adesea era fugărit de o ceată întreagă de copii care strigau după el „băiatul care primeşte palmele”. Pe cât putea, E. Îi evita şi mai tot timpul se juca numai cu câinele lui. Încă de la vârsta preşcolară era fricos. Seara nu voia să se culce singur şi nu adormea decât dacă lumina era aprinsă. Se temea foarte mult de furtună. Mai avea uneori enurezis.

De când a început să meargă la şcoală, E. a

devenit „ţapul ispăşitor” al clasei. Nu avea prieteni. În timpul recreaţiilor îşi găsea câte o ocupaţie singur, într-un loc izolat. Aproape zilnic era bătut sau batjocorit de mai mulţi copii, fără ca el să se apere. 11 tachinau şi pentru îmbrăcămintea lui sărăcăcioasă. Se plângea învăţătoarei când o găsea singură, povestindu-i despre răutatea colegilor. A început să tulbure din ce în ce mai des lecţiile prin grimase şi convulsii ale corpului; probabil că în felul acesta spera să se facă şi el remarcat.

În secţia de copii a clinicii noastre, E. s-a arătat tot timpul fricos. La fiecare examinare sau chestionare se temea că i se va face o injecţie. În conversaţii era deschis, inteligent, ba chiar precoce. Pentru cel mai neînsemnat motiv plângea şi se văita, ascunzându-se într-un colţ. Până şi în visele sale era bătut şi batjocorit. În colectivul de copii era un element inadaptabil. Fără niciun motiv făcea grimase şi se comporta ca un clovn. Uneori chiar „făcea pe nebunul”. Ceilalţi copii nu-l

acceptau în jocurile lor. Cu toate că era de o inteligentă normală, îi lipsea cu desăvârşire încrederea, în sine. Manifesta interes şi o străduinţa sinceră în rezolvarea temelor, dar renunţa repede, luând o atitudine plângăreaţă.

Acest copil a fost, fără îndoială, grav *timorat* de comportarea brutală a adulţilor şi copiilor. El nu ar fi ajuns însă în starea în care se afla dacă ar fi avut capacitatea de a se impune. Cum se întâmplă adesea în asemenea cazuri, neajutorarea lui izvorâtă din frică, provoca atacurile copiilor mai puternici, iar aceste atacuri duceau la o şi mai mare timorare. Din păcate, există şi adulţi care au uneori tendinţa de a fi brutali tocmai cu acei copii care nu se pot apăra.

Părinţii, adesea iritaţi din cauza certurilor dintre ei, menajau cel mai puţin tocmai pe acest copil care nu îndrăznea să

— Se împotrivească.

În timp ce anxietatea care îşi are originea în *hiperexactitate* se accentuează la maturitate,

anxietatea veritabilă descreşte. Printre cei care au nevoie de psihoterapie se numără, fireşte, şi fricoşii. Voi descrie acum cazul unei femei care din cauza timorării a devenit *hipocondră*.

INGE E., născută în 1932, lucra ca salariată în comerţ şi a fost din copilărie foarte fricoasă. Pe întuneric o apuca groaza şi nu mai ieşea din casă decât cu mare neplăcere. Când, într-o seară, a avut impresia că o urmărea o maşină, nu a îndrăznit să urce scările propriei sale case, deoarece credea că din maşină ar putea sări un bărbat care să alerge după ea şi să-i facă vreun rău. A rămas în stradă, unde circulau oameni, şi l-a sunat pe soţul ei, care a coborât şi a condus-o sus pe scări. Îi era o frică groaznică de furtună. În momentele acelea „i se contracta tot corpul”. Ocolea câinii. Dacă auzea că într-o pădure sunt şerpi, ori nu se mai plimba deloc pe acolo, ori se uita tot timpul dacă nu apare cumva vreun şarpe, şi era mereu gata s-o ia la fugă. Uneori, când se

trezea noaptea, era cuprinsă de frică şi îl trezea şi pe soţul ei ca s-o liniştească. Alteori tresărea speriată din somn. Faţă de străini era timidă şi îi evita pe cât posibil. Pe soţul ei îl considera drept apărătorul ei.

În 1953, din neglijenţa unui chiriaş beat, a fost intoxicată cu gaze. Din acel moment anxietatea ei a crescut şi mai mult. În 1961, după o zi de muncă extenuantă, a avut în drum spre casă palpitaţii şi a transpirat din abundenţă. În această perioadă au survenit în întreprinderea la care lucra două decese prin infarct miocardic. De atunci, pacienta a dat semne de nevroză hipocondrică. Se temea că are o boală gravă de inimă şi că va trebui să moară. Dintotdeauna îi fusese tare frică de moarte, dar acuma frica s-a intensificat în asemenea măsură încât nu se mai încumeta să iasă din casă de teamă să nu aibă un acces cardiac şi să se prăbuşească în stradă. În clinică, bolnavei îi era frică de orice măsură luată de medici, de pildă de recoltarea sângelui. După

câtva timp s-a adaptat bine mediului din clinică şi a putut fi eliberată de formele fricii care constituiau fobii. *Felul* ei fricos de a fi a rămas însă.

Avem în acest caz un subiect care, încă din copilărie, suferea de frică într-un mod cu totul ieşit din comun. O zguduia profund cea mai mică primejdie, chiar presupusă. Pe fondul acestei firi anxioase s-a dezvoltat o *nevroză hipocondrică*. Factorul declanşant l-au constituit infarctul miocardic al celor doi colegi ai săi, precum şi transpiraţia şi palpitaţiile pe care le-a avut după o solicitare istovitoare. Prin psihoterapie a putut fi influenţată evoluţia patologică, nu însă şi firea ei anxioasă.

Firea emotivă

Firea emotivă se caracterizează prin reacţii de mare sensibilitate şi profunzime în sfera sentimentelor subtile. Emotivii nu sunt impresionaţi uşor de sentimentele grosolane, ci de cele aparţinând domeniului spiritual. Am observat

ceva asemănător la temperamentul exaltat, cu care cel emotiv prezintă o vădită înrudire. La emotivi reacţiile afective nu sunt atât de exagerate şi nici nu progresează atât de rapid. Ei nu reacţionează atât de vehement ca exaltaţii, ci într-un mod mai sentimental. Cauze relativ minore dau naştere unor sentimente profunde. Cei *„cu inima sensibilă”*, cum sunt numiţi uneori oamenii de acest gen, simt mai repede mila decât alţii, sunt mai repede înduioşaţi, sunt mai accesibili bucuriilor produse de artă, de natură. Se poate vorbi şi de o anumită „duioşie” a firii lor, pentru a sublinia şi mai mult legătura cu sensibilitatea afectivă.

Această sensibilitate este mai întotdeauna legată de *mobilitatea mimicii*. La personalităţile emotive se poate, observa imediat orice reacţie a laturii lor afective în timpul unei conversaţii, pentru că îi trădează mimica. Foarte caracteristic este faptul că le dau uşor *lacrimile*, de pildă când urmăresc un film trist sau când citesc o povestire

tristă. Aceste lacrimi, care apar cu atâta uşurinţă, pot fi lacrimi de bucurie sau de înduioşare. Sunt unii copii emotivi cărora nu li se pot spune basme pentru că încep să plângă atunci când acţiunea ia o întorsătură rea, cum se întâmplă adeseori la începutul basmului, şi nu mai vor să asculte. Se întâmplă însă ca, în anumite împrejurări, şi bărbaţi în toată firea să nu se poată abţine de la plâns. Foarte jenaţi, când sunt întrebaţi de motivul pentru care le-au dat lacrimile, ei recunosc că, într-adevăr, au o „inimă sensibilă”.

Datorită acestei sensibilităţi afective deosebite, o traumă psihică poate să fie resimţită cu o intensitate patologică şi să dea naştere unei *depresiuni reactive*. Când se ajunge la o tentativă de sinucidere, se poate constata cu deosebită claritate că avem de-a face cu o depresiune de o intensitate patologică. Aici mecanismul este puţin deosebit de acela al depresiunilor respective ale personalităţilor *distimice* sau *ciclotimice*. La acestea din urmă, evenimentele exterioare

provoacă dezvoltarea unei predispoziţii înnăscute pentru depresiune. Lucrul acesta se poate întâmpla chiar dacă soarta pe care trebuie să o îndure nu e excesiv de vitregă cu ei; adeseori, evenimentul exterior reprezintă mai curând un prilej de declanşare decât o cauză. La personalităţile emotive, dimpotrivă, gravitatea depresiunii merge paralel cu gravitatea evenimentelor exterioare. Ele nu au o predispoziţie deosebită pentru depresiuni; ele se şi bucură mai repede şi mai intens decât alţii.

Tocmai în aceasta constă *deosebirea cea mai importantă dintre reacţia emotivă şi cea ciclotimică*. În ambele cazuri există o labilitate a sentimentelor – dintr-o dispoziţie mijlocie poate lua naştere anormal de uşor bucuria sau tristeţea. La ciclotimici însă, reacţia nu este strâns legată de eveniment, nici în ceea ce priveşte natura ei, nici în privinţa intensităţii. Un succes de, mică importanţă îl poate duce pe ciclotimic la euforie, un mic eşec la o stare de depresiune. După cum

am văzut, o societate veselă sau una tristă le poate provoca euforie, respectiv depresiune. La personalităţile emotive, numai evenimentul ca atare exercită o influenţă; el duce la o comportare adecvată, dar nu scoate la iveală dispoziţii sufleteşti preexistente. Un emotiv se poate bucura intens atunci când se bucură un alt om, întrucât participarea la bucuria altuia este, ca şi compătimirea, adecvată eveniei jucărie, iar unui copil cerşetor i-a dat unica ei bomboană. A avut numeroşi fraţi şi surori pe care îi iubea mult. A suferit foarte mult când i-a murit o soră mai mică. Şi mai târziu a rămas ataşată de familie. Când a trebuit să-şi câştige existenţa angajându-se ca femeie de serviciu, a suferit foarte mult din pricina despărţirii de familie. Era fericită când se putea duce acasă şi plângea de bucurie când îşi revedea familia. Dacă vedea un copil plângând, plângea şi ea. La cinema îi dădeau adesea lacrimile la scenele triste. (Jind „pe ecranul televizorului apăreau oameni care suferă dintr-un

motiv sau altul, ea părăsea încăperea.

La vârsta de 22 de ani s-a căsătorit şi de la început s-a ataşat foarte mult de soţul ei. Îndelungata despărţire cauzată de război a suportat-o foarte greu. Pe cei doi copii ai săi i-a îngrijit exemplar. Copiii, iar mai târziu şi un nepoţel, au fost pentru ea o sursă de mari bucurii.

În 1966, soţul ei – în vârstă de 60 de ani – s-a sinucis fără vreun motiv aparent. Înainte de săvârşirea acestui act a declarat cu un prilej oarecare că nu mai este apt pentru muncă. Gertrud a fost profund zguduită de moartea lui. Nu mai putea mânca, nu mai dormea şi s-a gândit chiar să se sinucidă. A renunţat la acest gând numai din cauza copiilor, îşi spunea mereu că nu s-a ocupat destul de soţul ei şi că de aceea poartă şi ea vina pentru moartea lui. Din punct de vedere obiectiv a fost însă întotdeauna o soţie model. Puţin înainte de a muri, soţul ei a declarat că un om mai cumsecade ca ea nu mai există pe lume.

Când pacienta a venit în clinică, soţul ei

murise de aproape un an. În acest răstimp devenise neurastenică din cauza insomniei şi a lipsei de poftă de mâncare şi slăbise cu zece kilograme. Dacă i se amintea de moartea soţului ei, o podideau imediat lacrimile. Începea să plângă şi atunci când se vorbea despre alte evenimente triste din viaţa ei. După tratament, starea de neurastenie a încetat, a luat sfârşit şi depresiunea patologică, dar durerea sufletească persista.

Avem de-a face cu o *personalitate pronunţat emotivă*, care încă din copilărie trăia evenimentele vieţii mai intens decât alţii.

Era foarte lesne cuprinsă de milă. Dar şi bucuriile le trăia cu o mare intensitate, mai cu seamă bucuria pe care i-o pricinuiau copiii ei. Era foarte ataşată de familia ei, mai întâi de părinţi, apoi de soţ şi copii. Moartea soţului ei i-a zdruncinat viaţa din temelii; totodată, a fost din nou copleşită de milă, căci o obseda gândul că ar fi fost de datoria ei să observe că soţul suferea şi să-i vină în ajutor. Pradă unei grave depresiuni

reactive, era stăpânită de gândul sinuciderii; şi dacă grija pentru – ceilalţi membri, ai familiei a împiedicat-o să-şi pună capăt zilelor, frământările, insomnia şi lipsa de poftă de mâncare au împins-o la neurastenie. Din această cauză, depresiunea reactivă, care, chiar în cazurile când există la subiect o predispoziţie, trece de obicei mai repede, a persistat de astă dată timp îndelungat.

Cazul în care o personalitate cu un caracter sensibil este până într-atât doborâtă de un eveniment exterior încât îşi *pierde orice forţă de rezistenţă* este comparabil cu depresiunea reactivă. În starea de depresiune, revolta împotriva altor oameni sau împotriva sorţii devine imposibilă.

Voi descrie acum cazul unui bărbat care, prin comportarea sa, a devenit „ţinta" elevilor săi.

HELMUT K., născut în 1911, învăţător, a fost un copil fricos. Adesea era batjocorit de copiii mai puternici decât el, dar a fost numai rareori bătut,

deoarece se retrăgea înainte de a se ajunge atât de departe. Se alătura mai mult copiilor liniştiţi; alteori stătea singur, bucurându-se de frumuseţea naturii. Nu lua parte la jocurile mai brutale ale celorlalţi copii. Când avea o supărare, găsea refugiu la mama lui. Mai târziu, când s-a făcut mai mare, şi-a găsit camarazi de vârsta lui care, ca şi el, se abţineau de la jocuri brutale şi preferau să facă excursii, să discute despre muzică sau poezie. Foarte curând a manifestat mult interes pentru lecţiile de desen şi de atunci s-a ocupat şi de probleme ale artei. La şcoală a avut un învăţător sever, care îi bătea pe copii. El însuşi nu a avut decât puţin de suferit şi de aceea nu prea îi era frică. Plângea însă deseori când erau bătuţi alţi copii. Din această cauză era dojenit de învăţător.

A rămas toată viaţa „o inimă sensibilă”. Îi dădeau cu uşurinţă lacrimile, de pildă când vedea la cinema un film trist sau când citea o povestire tristă.

Ani de zile a lucrat în funcţia de cartograf.

Era capabil profesional şi nu avea dificultăţi. În 1948 i s-a propus să devină profesor. A dat examenele de rigoare şi ulterior a funcţionat, ca profesor de desen cartografic într-o şcoală profesională. În 1963 şcoala a fost desfiinţată şi el s-a angajat la un liceu. Aici a întâmpinat curând mari dificultăţi în menţinerea disciplinei. În asemenea cazuri îi admonesta pe elevi sau mai degrabă îi ruga să fie liniştiţi, dar elevii răspundeau cu o şi mai mare obrăznicie. Aşa, de pildă, dimineaţa întorceau harta de-a-ndoaselea, se aşezau pe scaune cu spatele la el şi începeau să citească cu voce tare în timp ce el le vorbea. Când vedea că toate îndemnurile lui nu aveau succes, îşi pierdea uneori răbdarea şi mai „scutura” pe câte un băiat. Acesta, spre distracţia întregii clase, se lăsa să cadă pe jos. După incidente de acest fel se simţea uneori atât de desperat, încât izbucnea în plâns în faţa clasei. Superiorii lui îl făceau răspunzător pentru lipsa de disciplină din clasă, iar părinţii unora dintre elevi voiau chiar să-l

reclame pentru maltratare din cauză că-i „scuturase” pe copiii lor. Un băieţaş i-a spus o dată: „A, v-aţi întors!” şi l-a informat că fratele său mai mare îi povestise că el ar sta la închisoare pentru că maltratase un elev. Numai câteva fete mai compătimitoare îi mai luau uneori apărarea, se opuneau celorlalţi şi îi spuneau să nu mai tolereze totul. În cele din urmă a fost trimis la medic pentru a se constata dacă e apt să exercite profesiunea de profesor. Aşa a ajuns la noi în clinică.

Ne-a spus că se simte pur şi simplu dezarmat în faţa elevilor. Când băieţii îi fac câte o farsă, acest fapt îl deprimă în asemenea măsură încât nici nu mai e în stare să se înfurie. În felul acesta, cerinţele şi admonestările lui au devenit mai degrabă rugăminţi, la care elevii au reacţionat prin obrăznicii. Este adevărat că s-a ajuns până acolo încât să plângă în faţa clasei. Şi în timpul cât a fost internat în clinică s-a putut constata sensibilitatea lui. Când povestea unele evenimente

din viaţa lui, subiectul avea lacrimi în ochi. Pe de altă parte, relata cu multă emoţie despre bucuria pe care o simţea ca desenator. Tot astfel povestea şi despre alte evenimente din viaţa lui. A beneficiat mult de psihoterapie şi l-am ajutat să fie reîncadrat şi să predea la o clasă de adulţi, unde nu era de aşteptat să se ivească probleme de disciplină.

Avem aici de-a face cu un om la care, încă din copilărie, s-a putut observa o fire de o *mare sensibilitate*. La început, emotivitatea nu i-a creat dificultăţi în activitatea profesională, pe care şi-a exercitat-o cu mult interes lăuntric. Toate acestea s-au schimbat însă când nu a mai fost pus numai în faţa problemei de a transmite cunoştinţe unor băieţi, dar şi de a-i educa. Slăbiciunea lui a fost imediat remarcată de copii şi aceştia, cu lipsa lor de scrupule, au profitat de ea. Numai nişte fete mai compătimitoare i-au luat apărarea. Neajutorarea lui la şcoală se datora în mare măsură faptului că la purtarea grosolană a elevilor

a reacţionat prin deprimare, ceea ce l-a împiedicat să se arate energic faţă de ei şi să lupte împotriva indisciplinei.

Se mulţumea să cerşească cruţare, pe care elevii obraznici nu erau dispuşi să i-o acorde.

Copiii cu o fire emotivă sunt de obicei şi *anxioşi*. La o examinare mai atentă putem însă recunoaşte reacţia emotivă generală, ceea ce ne permite să privim anxietatea în acest cadru. Voi prezenta acum un copil emotiv. El a fost descris de doamna *Lindner* în lucrarea noastră colectivă.

HANS-JOACHIM R, de 9 ani, a fost în tratamentul nostru staţionar de la 3.1. până la 5. IV.1963, din cauză că de trei ani, după ce devenise complet curat, a început din nou să facă în pantaloni, mai bine zis să-şi mânjească pantalonii cu resturi de excremente. Acest lucru s-a întâmplat atunci când fratele său mai mic a început să devină curat.

Pacientul trăia în condiţii familiale ordonate

şi îngrijite. Era cel mai mare din patru copii. Mama, care părea blajină şi anxioasă, nu era angajată pentru moment, fiind foarte ocupată cu îngrijirea copiilor şi cu gospodăria. Tatăl avea un post de contabil şef şi se ocupa mult de familie. Comportamentul său era calm, chibzuit şi foarte exact. Fraţii mai tineri ai pacientului s-au dezvoltat, până în momentul respectiv, normal.

— După cât ni s-a spus, raporturile dintre copii erau bune.

Pacientul s-a născut cu trei săptămâni înainte de termen. În copilărie s-a dezvoltat fără nimic anormal, ce-i drept însă, deprinderea de a se păstra curat nu şi-a însuşit-o decât relativ târziu, la vârsta de patru ani. Băiatul avea adesea o atitudine visătoare, reacţiona puternic la cea mai mică pedeapsă, era ranchiunos şi îşi punea totul la inimă; de asemenea, era câteodată abătut şi deprimat. Se obişnuia greu cu un mediu nou şi, probabil din această cauză, nu-i plăcea să meargă cu mama în vizite la cunoştinţe. Faţă de străini era

foarte rezervat şi anxios, având nevoie de un anumit timp pentru a stabili contactul. Şi despărţirea de părinţi, şi fraţi era întotdeauna foarte grea. De exemplu, povestea mama, când ea voise să-şi ia rămas bun de la dânsul şi de la fraţii lui înainte de a se interna în maternitate cu ocazia naşterii fetiţei celei mai mici, l-a găsit pe pacient, după o lungă căutare, culcat în pat. Se prefăcea că doarme, dar la o privire mai atentă a reieşit că plânsese. După ce mama s-a întors din clinică, în primele zile pacientul nu s-a mişcat de lângă ea. Relatări asemănătoare ne-au fost făcute şi despre despărţirea de tată şi de cei doi fraţi ai săi, atunci, când aceştia plecau în vacanţă. Băiatul s-a aşezat atunci la masă şi a început să privească cu mult interes *Viaţa animalelor* de *Brehm*; nu a putut fi convins să-i conducă pe cei ce plecau până la uşă şi, cu atât mai puţin, să le facă semn cu mâna de la fereastră. Încerca să evite această situaţie din cauză că era prea emoţionat.

În timpul şederii sale în clinică, pacientul ni

s-a înfăţişat ca un copil relativ tăcut, prietenos şi aproape întotdeauna ascultător şi cuminte. Accepta bucuros toate sarcinile ce i se dădeau, dar reacţiona puternic la cele mai uşoare critici sau admonestări; de cele mai multe ori i se umpleau ochii de lacrimi. Cu ceilalţi copii avea, în ciuda firii sale rezervate, un contact bun. La terapia specială a encoprezisului se preta fără nicio reticenţă. A ieşit din spital după ce nu mai prezentase timp de trei săptămâni niciunul din simptome.

Din faptul că făcea în pantaloni în timpul zilei se poate vedea dorinţa de a acapara îngrijirile mamei. El a folosit acest mijloc atunci când fratele mai mic a devenit curat, pierzând astfel o parte din îngrijirea maternă. Pacientul nostru a văzut probabil acum o posibilitate de a obţine, împotriva fratelui mai puternic şi care reuşea mai uşor să se impună, mai multă atenţie din partea mamei. La acest băiat nu prea putea fi vorba de frică, în schimb este foarte clară *blândeţea firii sale*. După

pedepse era deprimat, despărţirea de părinţi îi era foarte grea, pe străini prefera să-i ocolească, lacrimile îi veneau foarte uşor. Pentru a-şi stăpâni totuşi reacţiile sentimentale, încerca, în situaţiile respective, să se retragă din timp. Deoarece se temea de tot ce era grosolan, a fost întotdeauna un copil cuminte.

La adulţi, o trăsătură emotivă a firii duce destul de frecvent, după cum am văzut, la o reacţie depresivă maladivă faţă de trăiri zguduitoare. La copii, care în reacţiile lor sentimentale sunt mai superficiali, acest lucru se întâmplă rar. Pe moment ei pot fi profund emoţionaţi, dar uită totul repede. De aceea, *sinuciderile* sunt rare în timpul copilăriei. E drept că acest lucru se datorează şi faptului că o sinucidere necesită o oarecare planificare, de care un copil nu este încă în stare din punct de vedere intelectual. Când în perioada copilăriei se ajunge la o tentativă de sinucidere, aceasta se întâmplă de cele mai multe ori sub forma unei acţiuni

impulsive. Un şoc puternic produce o depresiune profundă, poate fiindcă este vorba de o fire emotivă, iar aceasta duce, înainte ca atenţia subiectului să fi fost abătută de la sursa durerii, la o încercare de sinucidere nechibzuită şi nepregătită, dar care, din fericire, de obicei nu reuşeşte. De cele mai multe ori, la copii încercările de sinucidere au loc din cauza unei frici puternice şi acute de pedeapsă.

Combinaţii ale trăsăturilor de caracter şi temperament accentuante

Nu am intenţia să prezint toate combinaţiile posibile ale trăsăturilor de caracter şi temperament. Când două sau chiar mai multe trăsături coexistă fără o prea mare interferenţă, cunoaşterea fiecărei trăsături în parte ne permite să deducem şi rezultatul combinaţiei lor. Cu toate acestea, în cazul anumitor combinaţii ale trăsăturilor de caracter am avut prilejul să scoatem în evidenţă prin observaţii clinice unele particularităţi la care nu ne-am fi putut aştepta

dinainte. Ceva asemănător se poate constata la unele combinaţii de trăsături ale temperamentului, precum şi la unele trăsături de temperament combinate cu trăsături de caracter. Pentru a completa tabloul general al accentuărilor trebuie să examinăm şi aceste combinaţii.

S-ar putea presupune că o înclinaţie *demonstrativă* pentru prefăcătorie se accentuează în mod deosebit dacă i se adaugă o activitate *hipertimică*. Acest lucru nu este valabil decât pentru *vârsta copilăriei* La această vârstă se poate într-adevăr constata destul de frecvent că, în cazul unor asemenea combinaţii, nevoia de activitate determină o aglomerare de acţiuni necinstite.

În broşura mea *Kinderneurosen und Kinderpersonlichkeiten* am descris amănunţit un copil hipertimic-isteric. Voi prezenta acum, ca exemplu, un copil descris pe scurt de *Bergmann* în lucrarea noastră colectivă.

MONIKA K., în vârstă de 7 ani şi 11 luni, a

fost adusă la noi din cauza unei stări de agitaţie patologică. Tatăl ei avea o înclinaţie către furt şi lăudăroşenie şi căuta totdeauna să apară în ochii oamenilor mai mult decât era în ’realitate.

Pacienta fusese încă de la 4 ani un copil foarte sălbatic şi greu de stăpânit, care prin purtarea sa tulbura viaţa colectivului de copii din care făcea parte. Nici după ce a început să meargă la şcoală nu a devenii; mai suportabilă, aşa încât a trebuit să fie retrasă. Spunea tot felul de minciuni, sustrăgea lucrurile care îi plăceau, alerga mereu încoace şi încolo şi copiii nu puteau s-o sufere din cauza dorinţei ei permanente de a li se impune.

În clinică, ne-a relatat, pe larg, fără jenă şi fără nicio inhibiţie, isprăvile şi furtişagurile ei. Nu se vedea pe chipul ei niciun semn de remuşcare sau de părere de rău. În plus, era agitată, mişcându-se fără încetare, vorbea mult şi întreaga ei purtare nu avea nicio continuitate. Era însă de o veselie care nu o părăsea niciodată. Jucăriile ei

erau murdare, aruncate în dezordine, unde i se năzărea. Ceilalţi copii se ţineau, şi în clinică, departe de ea, din cauza purtărilor ei nesuferite. Fetiţa, mereu în căutarea cuiva care să se ocupe de ea, se străduia să câştige aprecierea adulţilor, pe care căuta să şi-i apropie prin linguşeli.

Veselia şi permanenta agitaţie a acestei fetiţe sunt caracteristice comportamentului *copiilor hipertimici*. Totodată însă, ea era înclinată spre minciuni şi furtişaguri şi nu părea să se sinchisească de caracterul nepermis al faptelor ei. Aceasta, ca şi atitudinea linguşitoare pe care o lua faţă de adulţi în timp ce pe copii îi nesocotea, confirmă prezenţa unei *trăsături isterice*. Având în vedere comportarea asocială a acestei fetiţe, s-ar putea formula cu privire la dezvoltarea ei viitoare o prognoză defavorabilă, dar această dezvoltare ar putea să ia şi un curs mai bun, fiindcă la vârsta adultă combinaţia celor două trăsături mai sus menţionate are adeseori manifestări diferite de cele din copilărie.

La adulţi, nevoia hipertimică de activitate nu mai este asociată cu înclinaţia spre necinste, *aceasta din urmă părând*

! *a descreascâ*. Sociabilitatea, la care predispune temperamenul hipertimic, duce mai degrabă la corectitudine, incorectitudinea având astfel mai puţine şanse de a se afirma. Copiii u de la natură mai puţine inhibiţii care să-i împiedice să jfie necinstiţi când este vorba de realizarea dorinţelor lor; ei îşi realizează năzuinţa de afirmare cu mai puţine scrupule. La copii se poate întâmplă ca nesinceritatea să se împace cu o atitudine comunicativă, ceea ce la adulţi este mult mai ar. În plus, această combinaţie pare să favorizeze exercitarea unei anumite profesiuni, respectiv ea sporeşte dispoziţia şi; alentul pentru o activitate scriitoricească. Vom înţelege acest Aicru dacă ne gândim cât de nault pot fi ajutaţi scriitorii, ji în special ziariştii, de o sociabilitate hipertimică şi de o fantezie de tip demonstrativ. În lucrarea noastră colectivă am citat cazurile a

patru *scriitori* cu firea demonstrativ-hipertimică. Voi descrie acum puţin mai pe larg pe unul dintre aceştia.

HANS ST. s-a născut în 1933. Mama lui, „când e în societate, preferă să vorbească decât să asculte”, este veselă, antrenantă; pe vremuri a jucat la un teatru de amatori. Este foarte abilă în relaţiile ei cu alţi oameni, se adaptează uşor, îi plac muzica, pictura şi cărţile. În momentul de faţă ea prelucrează jurnalul intim al mamei sale.

Hans St a avut întotdeauna o înclinaţie către conversaţie. În societate se situa aproape întotdeauna în centrul atenţiei. Încă de copil îi plăcea să se deghizeze, juca teatru de păpuşi şi dorea să devină actor. Are capacitatea de a trăi infens rolurile pe care şi le imaginează.

La şcoală, materiile sale preferate erau germana, muzica şi istoria. După bacalaureat a încercat să intre la o şcoală de actorie. Pentru examen şi-a ales rolul lui Mefisto, dar n-a fost

admis. A încercat apoi să fie primit la cursul de regie. Aici, condiţia era de a scrie o dramă, lucru pe care l-a făcut în trei zile. Dar nici de data aceasta nu a reuşit să fie admis. Între timp a izbucnit un scandal pentru că începuse să aibă legături amoroase cu o profesoară de religie. Pentru a câştiga ceva bani a executat un timp diferite munci, de pildă ca tipograf. În sfârşit, la trei ani după ce-şi luase bacalaureatul, a început să lucreze ca scriitor, fără a avea un angajament fix. Curând a avut succes şi a câştigat bine. Scria nuvele şi povestiri de actualitate, tratând evenimentele curente într-un stil satiric. Pe vremea aceea s-a căsătorit, dar la 28 de ani era deja divorţat.

De la vârstă de 20 de ani s-a apucat să bea alcool în cantităţi din ce în ce mai mari, crezând că în felul acesta va putea lucra mai bine ca scriitor. În realitate, în cele din urmă era atât de des beat încât nu mai era în stare de nimic. După divorţ, în ciuda venitului bun pe care-l avea, a

făcut datorii şi a avut numeroase conflicte cu diversele sale prietene, pe care le schimba cu uşurinţă. Una dintre acestea a încercat să se sinucidă din pricina lui.

În clinica noastră, unde a venit pentru o cură de dezintoxicare, s-a arătat foarte volubil şi aproape întotdeauna vesel. Mereu avea câte ceva de povestit şi mai era şi purtătorul de cuvânt al altor pacienţi. Când era lăsat să vorbească, făcea tot felul de digresiuni şi nu mai termina. Dar era foarte mândru că se putea produce în public şi îi plăcea să folosească un limbaj preţios, presărat cu cuvinte străine chiar atunci când nu era nevoie. Când povestea despre viaţa lui, se puteau observa înfloriturі şi amplificări prin care dorea să-şi dea importanţă. Dacă i se reproşau viaţa agitată, abuzul de alcool şi datoriile făcute, găsea o mulţime de scuze şi din atitudinea sigură de sine pe care o avea în aceste ocazii se putea vedea că în sinea să se considera nevinovat, în afară de asta, credea că, datorită realizărilor sale literare,

pe care le socotea importante, este îndreptăţit să aibă pretenţii mai mari de la viaţă. Înfumurarea lui n-a făcut o impresie proastă în secţie, căci totul era debitat în felul lui vioi şi glumeţ. După cura de dezintoxicare, subiectul a redevenit productiv ca scriitor şi – în orice caz pentru moment – s-a readaptat din punct de vedere social.

Acest subiect avea, fără îndoială, o fire demonstrativă şi chiar *isterică*. Dintotdeauna simţise o mare nevoie de a se impune, îşi supraestima talentele, era mândru că a fost în stare să scrie în trei zile o dramă, care nu avea, firește, nicio valoare. Pentru viaţa sa nestăpânită şi pentru abuzul de alcool avea gata pregătite scuze în care, în mod vădit, credea şi el. S-ar fi putut ca el să-şi fi ratat în şi mai mare măsură viaţa dacă, pe lângă trăsătura isterică, n-ar fi avut şi o *trăsătură hipomaniacală*. Datorită acesteia din urmă, viaţa lui era şi mai agitată, însă fără firea lui deosebit de activă şi de receptivă faţă de întâmplările din viaţă activitatea sa literară s-ar fi

împotmolit. Dacă îmbinarea acestor trăsături este într-un fel favorabilă, ea prezintă însă un pericol din cauza alcoolismului, deoarece hipertimicii, fiind sociabili, înclină să bea, anulând în felul acesta aspectul pozitiv care ar putea rezulta din combinaţia cu trăsătura demonstrativă.

Şi aptitudinea pentru *profesiunea de actor* poate deveni mai pronunţată dacă trăsăturii demonstrative i se alătură mobilitatea hipertimică. În lucrarea noastră colectivă, *Seige* a descris trei actori de acest fel. Voi cita mai jos numai cazul unuia dintre ei.

HEINZ G., în vârstă de 42 de ani, – actor, regizor şi autor, se interesa – după cum ne-a relatat – de teatru şi de muzică încă de pe când era elev şi lua lecţii de muzică şi artă dramatică. Tatăl său dorea ca el să urmeze studii universitare. Heinz s-a înscris însă la universitate numai de formă şi, cu ajutorul unor amici, şi-a procurat adeverinţe de frecvenţă fictive. El nu s-a

ocupat însă decât de teatru, şi în special de organizarea unor spectacole de varietăţi. Mai târziu a înfiinţat un mic teatru propriu, care însă după scurt timp a trebuit să fie închis din motive financiare. Şi-a supraestimat adesea posibilităţile financiare, ajungând astfel în repetate rânduri într-o situaţie materială precară. Adesea se ocupa de diferite lucruri în acelaşi timp şi de aceea nu a putut să-şi îndeplinească conştiincios toate sarcinile. A scris şi câteva scenarii radiofonice, precum şi alte piese. Din cauza, atitudinii sale arogante, a avut discuţii aprinse cu persoane cu munci de răspundere; De fiecare dată era convins că vina o poartă ceilalţi. Era de obicei bine dispus; în conversaţie era foarte volubil, cu tendinţă spre digresiuni şi întrucâtva şi spre fugă de idei.

La acest subieot, *firea hipertimică* se manifesta (printr-o activitate intensă şi multilaterală, locvacitate şi tendinţă la fuga de idei) mult mai vădit decât *firea demonstrativă*. Aşa se explică probabil faptul că activitatea lui era mai

mult organizatorică decât propriu-zis actoricească. Pe de altă parte, nota demonstrativă se făcea şi ea simţită: nu era prea exact în ceea ce priveşte adevărul, era gata să facă mici înşelătorii, iar în cazul unor dispute căuta întotdeauna să dea vina pe ceilalţi. Simţea o puternică nevoie de recunoaştere socială.

Un deosebit interes îl prezintă combinaţia dintre *firea demonstrativă* şi cea *exaltată*, fiindcă fiecare dintre aceste trăsături măreşte înclinaţia şi aptitudinea pentru îndeletnicirea de *poet* sau *artist* Din trăsătura demonstrativă rezultă activizarea fanteziei, din cea exaltată o năzuinţă spre valorile afective ale literaturii şi artei.

Voi cita cazul unei femei care, prezentând o combinaţie a acestor trăsături, a simţit un puternic imbold de a scrie.

BÂRBEL G” născută în 1935, era de fapt infirmieră, dar simţea vocaţia pentru literatură. Tot timpul liber şi-l petrecea scriind poezii lirice,

poveşti pentru copii, basme, uneori şi satire. Putea să fie în asemenea măsură absorbită de lumea fanteziei sale, încât uita tot ce e în jur. Lipsa de succes nu a împiedicat-o să continue să scrie cu mult entuziasm lăuntric. Polul depresiv – adică predispoziţia la desperare – era de asemenea foarte pronunţat şi a dus la câteva încercări de sinucidere. În parte, aceste încercări aveau şi o componentă isterică şi nu erau prea serioase... Mai avea şi alte trăsături demonstrative: – evita pe cât putea dificultăţile profesionale, se refugia în boli şi avea o înclinaţie către autocompătimire. În clinică, unde a fost internată de câteva ori, cocheta, era foarte bine dispusă, în timp ce în alte ocazii căuta să stârnească compasiune prin accese de plâns. După cum am aflat, şi mama ei „juca teatru” în mediul familial; cu prilejul vizitelor ei la clinică, felul ei de a fi, patetic, o prezenta ca pe o personalitate demonstrativă.

De când am descris acest caz în lucrarea noastră colectivă, ea a continuat să se afle în

îngrijirea noastră psihoterapeutică. Şi în anii următori a rămas credincioasă marii ei înclinaţii pentru literatură şi a scris în special istorioare pentru copii şi poezii. Creaţiile ei sunt adesea pesimiste. În ultimul timp s-a dedicat tot mai mult artelor plastice – modela figurine din argilă şi se ocupa cu lucrări de artă decorativă. Continua să-şi exercite profesiunea de infirmieră, dar ca să poată rezista trebuia ajutată destul de des prin psihoterapie.

Subiectul nostru era mereu în pericol de a se cufunda cu totul în *lumea fanteziei* sale, neglijând realitatea. Pe de altă parte, capacitatea ei de a se entuziasma constituia un imbold şi în meseria de infirmieră pe care, în ciuda unsr *reacţii de eschivare* a dificultăţilor profesionale, o exercită cu devotament. În această privinţă, exaltarea are efecte favorabile asupra egoismului său isteric.

Este evident că şi realizările în domeniul artei actoriceşti primesc un sprijin dacă trăsăturii demonstrative i se asociază o trăsătură de

exaltare. Sentimentele profunde, în combinaţie cu predispoziţia demonstrativă, duc la o puternică dezvoltare a expresivităţii mimicii. Actorul care nu este decât isteric poate reda bine stările sufleteşti, dar redarea unor sentimente profunde nu este posibilă decât pentru acel actor care este în stare să le trăiască intens el însuşi.

Voi prezenta acum un subiect descris de *Seige* în lucrarea noastră colectivă.

BERTHA SCH., de 68 de ani, actriţă, juca de mulţi ani, încă din tinereţe, la acelaşi teatru, împreună cu sora ei, care avea aceeaşi profesiune.

După câte ni s-a relatat, avea încă din adolescenţă *o* dispoziţie foarte labilă. Uneori putea să se bucure extraordinar de mult, să aibă chiar un pronunţat sentiment de fericire, însă adesea, şi pe neaşteptate, cădea pradă unor accese de profundă desperare. Subiectul îşi exercita profesiunea cu mare dăruire de sine şi era extrem de fericită când reuşea bine într-un rol.

Era, în general, o entuziastă a teatrului, a muzicii şi a tot ce este frumos. Dintotdeauna îi era frică de infecţii, iar mai târziu de tuberculoză. La început, stările ei de anxietate se explicau prin excitaţii exterioare. Ulterior însă, se plângea adesea de o mare frică, fără o cauză vizibilă. Era foarte superstiţioasă. Din cauza anxietăţii a solicitat în repetate rânduri internarea în clinica noastră, punând însă totodată diferite condiţii. În special nu voia să renunţe la somniferele pe care le lua de ani de zile în doze masive. Cum acest lucru nu putea fi acceptat, ea nu a urmat în perioada internării decât o singură dată un tratament, la care a renunţat de altfel înainte de a-l fi terminat. Ulterior, şi-a mai făcut din timp în timp apariţia în clinică, cerând cu vorbe şi gesturi exaltate să i se aplice tratamentul pe care îl considera ea însăşi cel mai potrivit. Se puteau observa în aceste cazuri afecte reale; ea suferea foarte mult din pricina anxietăţii, dar nu voia nici în ruptul capului să admită că, în primul rând, abuzul de somnifere

era cauza stării ei anormale. Când nu i se împlineau dorinţele, devenea, în adevăratul sens al cuvântului, teatrală. Implora cu braţele ridicate, se pregătea să îngenuncheze în faţa medicului şi încerca să-l câştige prin elogii aduse competenţei lui.

Subiectul a fost dintotdeauna *exaltat*, înclinat spre entuziasm ca şi spre desperare, ceea ce nu explică însă în suficientă măsură manifestările exagerate ale sentimentelor sale. Unei actriţe îi poate veni mai curând decât altcuiva ideea de a îngenunchia în faţa medicului, dar în această scenă şi în altele asemănătoare, pe care ni le-a făcut de mai multe ori, se vedea clar *firea ei demonstrativă*. Ea o confirma prin lipsa de consecvenţă în felul de viaţă ce-l ducea, îmbinată cu – înclinaţia spre abuzul de somnifere.

Hiperexactitatea se atenuează dacă i se asociază un temperament *hipertimic*, cu tendinţa acestuia spre superficialitate. Cu toate acestea, nu se ajunge la o echilibrare reală. Cele două

trăsături aparţin unor planuri psihice prea diferite pentru a se putea anihila reciproc. Şi un hipomaniac este conştiincios când firea lui are în acelaşi timp o trăsătură anancastă. Voi cita un caz descris de *Bergmann* în lucrarea noastră colectivă.

CHARLOTTE K... de 44 de ani, a fost încă din copilărie foarte silitoare şi plină de râvnă. Şi mai târziu, în viaţa de toate zilele, îşi propunea obiective pe care le îndeplinea, de obicei, înainte de termen. Era totodată întreprinzătoare şi a deschis un salon de coafură propriu. Din momentul absolvirii şcolii – adică de treizeci de ani – lucrează aproape 12 ore pe zi, stând mai mult în picioare. Niciodată nu a considerat acest lucru ca o povară, căci munca îi făcea plăcere. În timpul războiului şi-a pierdut soţul. După război a reuşit să readucă salonul de coafură într-o stare de înflorire, ajungând să aibă

1969 salariaţi. Îşi întreţinea şi părinţii, care ţineau foarte mult la ea. Cu fiul ei era în relaţii bune.

Charlotte K. avea o fire veselă, vioaie, senină, îi plăcea societatea, avea multe prietene şi era iubită de toţi pentru buna ei dispoziţie. În ciuda vioiciunii, era foarte serioasă şi conştiincioasă, atât în gospodărie cât şi în profesiune. De la salariaţi cerea de asemenea o muncă conştiincioasă. Îşi controla de câteva ori registrele ca nu cumva să se strecoare vreo greşeală.

K. a venit la noi pentru că îşi închipuia că nu va mai putea conduce salonul de coafură. Cu ocazia unei gripe a continuat să lucreze fără să se îngrijească, iar acum avea diferite simptome neplăcute. Se plângea de palpitaţii şi de o senzaţie ciudată în braţe, „de parcă ar trece prin ele un curent electric”. În afară de aceasta, simţea o nelinişte lăuntrică şi era irascibilă. După o scurtă odihnă, şi cu foarte puţină psihoterapie, pacienta s-a simţit din nou bine şi s-a reîntors la îndatoririle

sale gospodăreşti şi profesionale.

Combinaţia celor două trăsături accentuate a avut la această pacientă un efect foarte bun. Cu o hărnicie şi o sârguinţă neobosită, de *hipomaniac*, ea şi-a croit un drum ascendent în viaţă, jar hiperexactitatea era chezăşia că totul va fi pregătit cu grijă şi executat în mod conştiincios. Cele două trăsături se îmbinau armonios. Nu s-a ajuns nici la o anihilare reciprocă, dar nici la o personalitate lăuntric contradictorie. E drept că trecătoarea ei neurastenie a fost probabil un rezultat al combinării celor două trăsături. Atât din nevoia de activitate cât şi din conştiinciozitate, pacienta a continuat să lucreze chiar atunci când, în mod obiectiv, nu avea forţa necesară.

Un temperament hipomaniac nu poate nici el să evite *fenomenele obsesive* atunci când predispoziţia anancastă este foarte mare. În acest caz, ele sunt în general mai slab fixate şi nu cuprind întreaga personalitate. Un temperament hipomaniac pare să-l apere pe anancast de

nevroza obsesivă propriu-zisă, dar nu şi de *fobii*, care îl stingheresc în unele privinţe, fără să-i pericliteze în mod serios libertatea în alegerea modului de viaţă. Voi descrie în cele ce urmează un bărbat hipomaniac cu fenomene obsesive clare.

GOnteR P., născut în 1921, de profesiune dentist, avea la şcoală foarte mult trac înaintea examenelor, îi era adesea greaţă şi nu putea să mănânce. Mai târziu, a rămas, după cum spunea chiar el, „un mare pedant”, punctual, exact şi foarte conştiincios. A moştenit acest fel de a fi de la tatăl lui, care întorcea pagina de zece ori încolo şi încoace când trebuia să reporteze cifre de pe o pagină pe alta. El însuşi ne-a declarat că respectă cu sfinţenie un orar zilnic, seara controlează întotdeauna dacă gazul este închis, iar înainte de a se culca mai încearcă o dată uşa să vadă dacă este încuiată. Pe de altă parte, este foarte vesel, îi place să petreacă şi chiar să danseze.

În 1956 P., după o zi foarte obositoare, s-a simţit prost, cu greţuri, vomitări şi transpiraţie. A

constatat o accelerare a pulsului şi s-a temut că va avea un infarct cardiac. De atunci nu se mai putea dezbăra de gândul că este bolnav de cord. Nu se mai ducea la cinema, la teatru şi, în general, evita să stea în încăperi mici; pe cât putea, nu mai urca scări. Dimineaţa se ridica foarte încet din poziţia culcată ca să nu-şi împovăreze circulaţia. A continuat totuşi să-şi exercite profesiunea şi îi plăcea să conducă maşina. Devenea chiar temerar şi mergea cu viteză nepermisă. Când era oprit de poliţie, era bun de gură şi ştia să se justifice, aşa încât de cele mai multe ori scăpa neamendat.

După un an şi jumătate de la începutul neplăcerilor sale, P. a fost internat în secţia noastră de psihoterapie. Se plângea de anxietăţile sale. În cadrul tratamentului a trebuit mai întâi să fie convins, încetul cu încetul, să meargă la cinema, la teatru şi să intre în încăperi mici. Era însă de la început vesel, vorbăreţ şi întotdeauna dispus să glumească. Când era lăsat să vorbească, nu mai termina. Oamenii îl ascultau cu plăcere,

deoarece avea întotdeauna ceva amuzant de povestit. Şi în timpul şederii sale în clinică a fost o dată oprit de poliţie pentru depăşirea limitei de viteză.

În urma tratamentului nostru, subiectul s-a debarasat de inhibiţiile sale, dar a rămas de bunăvoie în îngrijirea noastră, dat fiind că tot mai avea repetate temeri că ceva nu ar fi în regulă cu inima lui şi că ar putea să aibă o criză de slăbiciune. Continua să evite locurile unde, după câte îşi amintea, simţise vreodată teamă şi nelinişte.

La acest subiect este vorba de o personalitate pronunţat *hipomaniacă*, cu o dispoziţie de bază veselă şi o locvacitate digresivă. Cu toate acestea, el se autocaracteriza pe drept cuvânt ca „pedant”, înţelegând prin această denumire o personalitate *hiperexactă*, care încă din copilărie avea inhibiţii, iar mai târziu avea înclinaţii spre o ordine exagerată în programul zilei. Prin această a doua componentă s-a ajuns la

o nevroză hipocondrică, acompaniată de *claustrofobie*, adică frica de încăperi închise. Fobia nu putea însă niciodată domina întreaga personalitate. Temperamentul hipomaniac se făcea simţit în alte privinţe. Acelaşi om, care era chinuit de gândul că inima ar putea înceta să-i mai bată, era un conducător auto de o temeritate nebună, care din acest motiv intra adesea în conflict cu poliţia, dar care cu abilitate de hipomaniac găsea cuvintele potrivite pentru a scăpa din încurcătură. Fără acest temperament ar fi ajuns cu certitudine într-o stare mult mai gravă de nevroză obsesivă şi n-ar fi putut fi atât de lesne influenţat prin tratamentul psihoterapeutic. Este însă de mare interes să observăm cum cele două trăsături ale firii sale puteau coexista fără vreo legătură între ele, acţionând fiecare separat.

După cum hiperexactitatea şi temperamentul hipertimic nu se anihilează reciproc, tot astfel nu se ajunge la o simplă însumare de anomalii atunci când o fire *hiperexactă* se combină cu una

distimică. Din această combinaţie nu se produce

* simplă însumare a trăsăturilor, dar rezultă totuşi o accentuare a specificului. În secţia noastră de psihoterapie constatăm mereu că anancaştii care sunt totodată şi subdepresivi se vindecă mult mai anevoie de fobiile lor decât dacă au un temperament mediu sau chiar hipertimic. În ce priveşte viaţa lor, ea este şi mai dificilă atunci când hiperexactităţii

* se alătură distimia. Citez un caz descris de *Bergmann* în lucrarea noastră colectivă.

HEINZ S., în vârstă de 30 de ani, a fost inhibat încă din copilărie şi a avut complexe de inferioritate. După ce a absolvit liceul şi facultatea de filosofie, a devenit mai încrezător în sine, dar nu prea putea să se hotărască ce carieră să-şi aleagă. A încercat mai întâi să lucreze în diferite servicii de stat, iar mai târziu a intrat ca lector la o editură. Aici nu se simţea la largul său, dar deocamdată nu avea nimic altceva în perspectivă.

S-a căsătorit de foarte tânăr, du-pă cum spune, din cauza singurătăţii. Faţă de soţia sa, care avea un copil dintr-o căsătorie anterioară, simţea mai curând milă decât dragoste. Era evident că ea se măritase cu el din motive materiale şi după scurt timp s-a încurcat cu un alt bărbat. A divorţat, iar la vârstă de 28 de ani s-a căsătorit pentru a doua oară. Acum se comporta mai mult pasiv, în timp ce soţia era vioaie şi activă. În căsătorie, ea domina. El se ţinea departe de tot ce era de rezolvat în familie. Din punct de vedere sexual era, de asemenea, puţin pretenţios. Cel mai mult îi plăcea să stea singur şi să citească o carte.

Pacientul a venit să urmeze un tratament psihote rapeutic pentru că avea o stare generală proastă şi credea că s-ar putea să fie bolnav de inimă. Deşi înainte de internare nu au avut loc în viaţa lui evenimente nefericite mai importante, era tăcut, oarecum resemnat, apatic şi a povestit că avusese destul de des gândul sinuciderii. Ne-a relatat că dintotdeauna a avut o tendinţă spre

depresiune şi că niciodată nu a simţit cu adevărat bucuria de a trăi. Ne-a semnalat de asemenea că melancolia era un lucru obişnuit în familia lui. La vârstă de 30 de ani, bunicul din partea tatălui s-a înjunghiat cu un cuţit în inimă când a aflat că doi dintre nepoţii săi au murit în război. Mama lui a avut întotdeauna o fire închisă şi reţinută, iar atunci când se produceau evenimente dificile nu-şi regăsea echilibrul decât după foarte mult timp. Avea foarte puţine legături de prietenie.

Pacientul ne-a mai informat că este un om foarte exact. Când, câtva timp, a fost profesor, se pregătea exagerat de temeinic pentru lecţii. Şi în toate celelalte posturi şi-a luat obligaţiile foarte în serios. Adesea, seara, acasă, stă şi se gândeşte dacă în cursul zilei a rezolvat bine tot ce a avut de făcut. Toate problemele din timpul zilei îl urmăresc şi noaptea – meditează îndelung asupra lor şi nu se poate dezbăra de ele. Acasă ţine foarte mult la ordine, fiecare carte îşi are locul ei bine stabilit.

Tratamentul psihoterapeutic a decurs foarte” anevoios, deoarece, din cauza atitudinii lui depresive, pacientul nu a izbutit să participe activ la terapie. Firea lui este peste măsură de exactă, lucru care se manifesta tot timpul: voia să capete informaţii foarte amănunţite asupra bolii sale şi mereu mai avea câte un dubiu şi punea întrebări. În cele din urmă însă starea pacientului s-a ameliorat şi el şi-a putut relua munca.

La acest subiect s-ar putea vorbi despre o *psihopatie* iv adică concomitent de o *psihopatie subdepresivă* şi de una *anancastă*, deoarece amândouă trăsăturile accentuate erau cu mult ieşite din comun şi îi îngreuiau serios cursul normal al vieţii. Fiecare trăsătură în parte nu ar fi fost probabil atât de gravă, dar este cert că fiecare dintre ele a agravat-o pe cealaltă. Din cauza firii sale distimice, pacientul vedea viaţa în culori negre, era pesimist... Aceasta i-a accentuat înclinaţia spre despicarea firului în patru şi, prin acţiune inversă, i-a agravat atitudinea depresivă.

Pe lângă aceasta, lipsa de elan datorată temperamentului distimic a influenţat în mod nefavorabil cursul normal al vieţii sale. Faptul că a ajuns lotuşi într-un post de răspundere în domeniul cultural se datoreşte laturilor pozitive ale celor două trăsături ale sale: conştiinciozitatea şi înclinaţia de a lua în serios – în ambele sensuri descrise mai sus – sarcinile care îi reveneau.

În psihoterapie apar greutăţi asemănătoare atunci când un om prezintă, pe lângă *hiperexactitate*, şi o *dispoziţie labilă*. Aceasta fiindcă oscilaţiile dispoziţiei răstoarnă mereu succesele terapeutice. În ceea ce priveşte conduita generală a persoanelor care prezintă această combinaţie de trăsături, putem observa că, sub influenţa dispoziţiilor schimbătoare, hotărârile au şi ele – ceva oscilant. Iată mai jos un caz, pe care l-a descris *Bergmann* în lucrarea noastră – colectivă.

HORST îi, de 43 de ani, a învăţat, conform

dorinţei tatălui său, mecanica fină, dar nu îndrăgea această meserie. Din copilărie, dorinţa lui a fost întotdeauna să devină muzician. Din consideraţie pentru tatăl său, nu a insistat să-şi realizeze propria sa dorinţă, dar după ce nu a mai locuit în casa părintească s-a apucat de muzică. În război nu a fost un soldat bun, deoarece suferea foarte mult din cauza evenimentelor şi nu se putea împăca cu executarea unor ordine condamnabile. După război a cântat în diferite orchestre. Era considerat un om de nădejde şi, ca atare, apreciat. De asemenea, era lăudat pentru atitudinea sa împăciuitoare. Adesea însă nu se simţea bine în posturile pe care le avea şi, cu toate că atunci când avea vreo mică neplăcere nu i se putea citi nimic pe faţă şi părea mai degrabă conciliant, suferea lăuntric foarte mult. Când nu se înţelegea cu un coleg, nu ajungea să se certe cu el, dar, un timp mai îndelungat, nu-l mai putea suferi. Din această cauză renunţa la postul pe care-l avea, mai des decât ar fi fost justificat din punct de

vedere obiectiv, şi îşi căuta un altul, care nu era întotdeauna mai bun. Când subiectul a venit la noi la tratament, îşi schimbase tocmai postul, pentru că unul din superiorii lui îi spusese câteva lucruri neplăcute, fără să fi fost efectiv supărat în gospodărie era grijuliu şi făcea multe treburi pe care altfel ar fi trebuit să le facă soţia lui, dar adesea era prost dispus, iar un timp a evitat chiar şi raporturile sexuale, deoarece credea că ele ar dăuna sănătăţii sale.

Ca elev era destul de inhibat. Când era scos la lecţie avea impresia că i se pune un nod în gât. A avut întotdeauna o dispoziţie labilă. Putea să se simtă la un moment dat în culmea fericirii şi imediat după aceea, fără vreun motiv major, deprimat de moarte. Era foarte impresionabil şi plângea cu uşurinţă. În privinţa lucrurilor personale era exact, meticulos şi ordonat. Totul trebuia să fie la locul său, avea tendinţa de a-şi controla de două ori acţiunile, verifica dacă e închis gazul, dacă este încuiată uşa şi, înainte de a

pleca într-o călătorie, dacă siguranţele sunt scoase. Din piesele de muzică copia adesea partea lui ca să o poată studia acasă temeinic şi în linişte.

II. a venit la noi din cauza unor simptome cardiace care îi insuflau teama de moarte. Chemase în repetate rânduri medicul de la Salvare, care o dată l-a şi internat într-un spital, găsindu-l suspect de infarct. Din cauza durerilor de inimă, dispoziţia lui s-a înrăutăţit, astfel încât, atunci când a venit la noi, pacientul părea foarte deprimat. După ce i s-a explicat natura simptomelor pe care le resimţea, moralul i s-a ridicat repede şi a devenit vesel şi întreprinzător. De îndată ce auzea însă vorbindu-se de boli de inimă sau dacă citea ceva despre ele, îi reveneau imediat simptomele. Când, odată, a avut o mică hemoragie hemoroidală, s-a temut că amestecul materiilor fecale în sânge i-ar putea provoca o septicemie. A redevenit imediat foarte deprimat şi era copleşit de temerile sale.

Când starea i s-a ameliorat, se putea observa clar firea lui labilă cu oscilaţii ale dispoziţiei psihice. Zilele în care era bine dispus alternau cu altele de depresiune. Concomitent se putea constata clar firea lui meticuloasă. Era foarte ordonat în materie de îmbrăcăminte şi foarte conştiincios în pregătirea obligaţiilor profesionale, chiar şi atunci când mai, era în tratament.

În modul său de viaţă putem constata înainte de toate *ciclotimia*, ajunsă la gradul unei psihopatii, şi care, din cauza unor indispoziţii, determina subiectul la frecvente schimbări de post, fără motive obiective serioase. Şi căsnicia lui avea de suferit de pe urma acestei labilităţi. În schimb, *hiperexactitatea* nu s-a manifestat la început în mod dezavantajos, ea ducându-l doar la o conştiinciozitate îmbucurătoare. Mai târziu însă, a fost şi ea răspunzătoare pentru faptul că subiectul a ajuns la o *nevroză hipocondrică*. Când a avut nişte senzaţii neplăcute în regiunea inimii, a început să-şi facă tot felul de gânduri cu privire

la ele şi s-a încurcat tot mai mult în temerile lui. În cursul terapiei s-a constatat că aceste temeri nu erau determinate exclusiv de hiperexactitate, ci erau alimentate şi de ciclotimie, deoarece în perioade de bună dispoziţie puteau fi uşor influenţate de psihoterapie, ceea ce devenea foarte greu în perioadele de proastă dispoziţie.

Din punct de vedere psihic, *hiperexactitatea* şi *anxietatea* se află de asemenea pe planuri diferite. Dar în acest caz, atunci când cele două trăsături accentuante se unesc, s-ar putea aproape vorbi de o însumare a anomaliilor. Aceasta se datorează faptului că şi în cazul anomaliei anancaste, anxietatea se află în punctul central. Voi prezenta în continuare un subiect descris de *Bergmann* în lucrarea noastră colectivă.

WALTER R., de 31 de ani, era bun în profesia sa. Mai întâi a fost lucrător sculer, apoi a frecventat cu succes o şcoală de ingineri şi, de mai mulţi ani, lucra în aceeaşi întreprindere în calitate

de inginer. Dintotdeauna însă lega greu relaţii cu alţi oameni şi se simţea inhibat în societate. În compania unor persoane mai puţin cunoscute, se simţea nesigur şi prefera să se retragă. Foarte uşor se simţea stingherit. De femei se apropia foarte greu sau deloc şi, fără vreun motiv obiectiv, se îndoia că ar avea o potenţă normală.

Subiectul era foarte exact în munca sa. Voia să se asigure întotdeauna că rezolvase totul bine. De aceea verifica calculele mai des decât o făceau colegii lui, controla dacă gazul este închis şi pivniţa încuiată. Adesea se întorcea din drum, nefiind sigur dacă încheiase anumite activităţi. Când punea o scrisoare la cutie, încerca cu mâna dacă a intrat bine. Se mai adăuga faptul că încă din copilărie era fricos. Se temea de furtună şi chiar la vârstă matură îi mai era frică de câini, pe care îi ocolea. De asemenea, nu putea vedea sânge. Dacă i se lua sânge pentru analiză, trebuia să privească în altă parte. Se autocaracteriza ca extraordinar de sperios. Când se întâmplă ceva pe

neaşteptate, chiar ceva neînsemnat, tresărea.

După o apendicită supurată, pacientul a început să se teamă de boli ale intestinelor. Credea că scaunul neregulat ar fi un simptom al unei perforări a intestinului sau al unui cancer incipient. Din cauza unor senzaţii de apăsare la cap, pe care le resimţea, se temea că va înnebuni. Urmărea cu anxietate fiecare funcţie a corpului.

Prin terapia aplicată de noi a trebuit nu numai să-l scăpăm de nevroza lui hipocondrică, dar să-l şi ajutăm să poată avea contacte sociale mai bune, ceea ce, până la un anumit grad, am reuşit.

Din cauza înclinaţiei sale spre anxietate, acest subiect a avut mult de suferit. Astfel, la 31 de ani nu avusese încă relaţii cu sexul feminin. Şi în alte privinţe avea inhibiţii în viaţa socială, în timp ce în profesiune avea succese. Acolo unde anxietatea juca un rol, adică în viaţa de toate zilele, ea ieşea la iveală în relaţiile cu alţi oameni. În schimb, în profesiune, unde ceea ce importă

este performanţa, nu se observa. În plus, din cauza anxietăţii sale, subiectul nu ajungea să se certe cu superiorii. Nu încape îndoială că această gravă inhibiţie se datora faptului că *anxietatea era alimentată de două surse*: dintotdeauna subiectul a fost foarte exact în toate hotărârile sale şi, încă din copilărie, foarte fricos.

Combinaţia dintre hiperexactitate şi anxietate produce adesea, *încă din copilărie*, grave prejudicii. Oamenii care se bâlbâie din copilărie sunt adesea anxioşi sau anancaşti sau, de cele mai multe ori, şi una şi alta. Datorită anxietăţii, ei ajung uşor, încă din copilărie, la o stare de tensiune lăuntrică care le provoacă o proastă funcţionare a articulării cuvintelor. Din cauza hiperexactităţii, ei încep curând să-şi supravegheze procesul vorbirii ceea ce, la rândul său, îi deranjează şi mai mult. Voi descrie în continuare un copil care, din cauza unei asemenea firi combinate, a făcut o *nevroză a bâlbâielii*.

HELMUT K., născut în 1949, avea doi fraţi, unul cu patru şi celălalt cu opt ani mai tânăr decât el. A învăţat să umble la un an şi jumătate, dar nu a învăţat să se ţină curat decât la cinci ani. Înainte, urina în pat noaptea şi destul de frecvent se uda şi ziua. A fost dintotdeauna foarte fricos, nu-i plăcea să iasă singur din casă şi nu se putea afirma printre cei de o vârstă cu el. Se temea adesea şi de mama lui, care era cam sundă şi ne-a fost descrisă drept foarte irita-bilă. Şi acum încă trimitea pe fratele mai mic la părinţi când avea o dorinţă, deoarece el însuşi nu îndrăznea să ceară ceva. Când era bătut de alţi copii nu se apăra, ci fugea. Faţă de adulţii străini era întotdeauna timid. Temele şi le făcea conştiincios, părinţii nu aveau nevoie să-l controleze. Era printre primii din clasă. În materie de îmbrăcăminte era ordonat. Banii de buzunar îi administra foarte exact şi economicos. Când, la vârsta de doi ani, a început să vorbească, s-a observat că adesea nu articula corect cuvintele, iar mai târziu acest

defect s-a transformat într-o pronunţată bâlbâială, care s-a înrăutăţit când băiatul a început să meargă la şcoală, unde colegii îşi băteau de multe ori joc de el. Copiii nu-l tachinau numai, dar îi şi jucau tot felul de feste, ascunzându-i, de pildă, ghiozdanul sau luându-i şapca din cap, aşa încât el trebuia să-şi caute lucrurile. Când era dojenit, plângea.

Bâlbâiala a fost motivul pentru care în 1961 Helmut a fost internat în secţia noastră psihiatrică pentru copii. Aici s-a constatat că era foarte fricos şi inhibat. Se apuca cu nesiguranţă de sarcinile ce i se dădeau şi îi era mult timp teamă că nu le va putea rezolva. Când se iveau greutăţi, se descuraja imediat. Faţă de adulţi era timid şi a trebuit mai întâi să se obişnuiască treptat cu viaţa din clinică. Faţă de ceilalţi copii era reţinut şi nu se apăra. Trebuia să avem grijă să nu: fie tachinat, cum se întâmplă acasă. Se ataşa de preferinţă de copii mai mici. După ce s-a obişnuit cu viaţa din clinică şi a stabilit relaţii cu adulţi şi copii,

tratamentul contra bâlbâielii a progresat bine. Îşi dădea toată silinţa să urmeze îndrumările medicului terapeut.

Avem aici de-a face cu un copil care, pe de o parte, era *foarte exact*, conştiincios la şcoală, ordonat în ţinerea lucrurilor sale şi care, pe de altă parte, a manifestat dintotdeauna semne de *anxietate*. Primele dificultăţi care s-au ivit la învăţatul vorbirii au dus la dezvoltarea bâlbâielii. Cert este că pe vremea aceea băiatul, datorită firii sale anxioase, a fost adesea într-o stare de nelinişte, printre altele din cauza mamei sale, care este iritabilă. Sub influenţa impresiilor de la şcoală şi a persecutării din partea colegilor lui, bâlbâiala

— S-a agravat. Anxietatea singură nu ar fi fost probabil suficientă pentru a da naştere şi a menţine acest defect, dacă a doua trăsătură a firii lui, care îl obliga la eforturi sporite în îndeplinirea tuturor sarcinilor în general şi mai ales în vorbire, nu ar fi dus la accentuarea tensiunii lăuntrice.

Dintre combinările *trăsăturilor de caracter hiperperseverente* cu alte însuşiri de temperament, combinaţia *hiperperseverent-hipertimică* este deosebit de însemnată, deoarece atrage după sine primejdia unei *dezvoltări cverulente* (unei atitudini de „cârcotaş”). Această dezvoltare este iniţiată de hiperperseverenţă şi continuă cu tot mai multă intensitate din cauza nevoii hipertimice de activitate. În cazul unei hiperperseverenţe pure, motivele pentru noi şi noi nemulţumiri se epuizează în cele din urmă; în schimb, dacă i se adaugă un caracter hipertimic, se vor găsi mereu noi motive de ceartă, în opoziţie cu dezvoltările pur paranoice, temperamentul cverulent conţine o tendinţă spre activităţi multiple şi intense. Totodată, în asemenea cazuri nu intervine resemnarea, deoarece, în ciuda tuturor nemulţumirilor, dispoziţia rămâne bună. În cele ce urmează voi prezenta un subiect descris de *Seige* în lucrarea noastră colectivă.

RUDOLF K, de 52 de ani, de profesie meşter sobar, s-a prezentat prima dată la noi în ianuarie 1960, fiind trimis de Institutul de medicină legală din Berlin. Acolo ceruse efectuarea unei expertize, care să certifice că soţia lui decedase ca urmare a unei intoxicări cu oxid de carbon, datorită unor defecte ale unui coş; el cerea acest lucru cu toate că printr-o expertiză prealabilă cererea sa fusese respinsă. Dat fiind că medicilor legişti K. le păruse foarte suspect din punct de vedere psihic, l-au îndrumat la noi.

Chiar în momentul sosirii la policlinica noastră, pacientul a avut o discuţie violentă cu secretara de la internări, când aceasta l-a întrebat de motivul trimiterii sale la noi. Mai târziu, într-o discuţie cu medicul, subiectul s-a plâns foarte iritat de secretară: pretindea că este o neruşinare ca salariaţii, „a căror treabă este să execute ordinele”, să se poarte atât de „arogant”. Fără să fi fost întrebat, el a scos din servietă o mulţime de documente, extrase din acte, fotografii ale unor

şemineuri etc., tăbărând asupra medicului cu numeroase plângeri privitoare la autorităţi şi alte instanţe. Cu toată discuţia destul de lungă, abia după o nouă explicaţie s-au putut clarifica oarecum dedesubturile reclamaţiilor sale. Adesea întrerupea întrebările medicului cu reproşuri vehemente la adresa autorităţilor etc. Din acest motiv, stabilirea anamnezei a fost foarte dificilă.

La şcoală, K. nu dăduse dovadă de prea multă ambiţie, dar îşi făcea toate temele corect, ceea ce considera a fi de datoria sa. După terminarea şcolii a învăţat meseria de sobar, trecând toate examenele, inclusiv cel de maistru, cu note foarte bune. Mulţi ani şi-a exercitat meseria pe cont propriu; s-a străduit întotdeauna să-şi satisfacă clienţii, lucrând bine şi repede. După război s-a angajat la o mare firmă din branşa sa, deoarece, din punct de vedere economic, activitatea pe cont propriu devenise dificilă. A continuat să fie considerat drept un muncitor corect şi conştiincios, pe care te puteai bizui.

Datorită veseliei şi vioiciunii sale era pretutindeni iubit. Dansa cu multă plăcere, era membru activ al unei asociaţii sportive şi se simţea întotdeauna mai bine în societate decât singur. Înainte nu resimţise niciodată neîncredere, invidie sau gelozie. Cu necazurile termina repede. Nu le lua în seamă, fiind, după cum spunea el, optimist. Sufleteşte era foarte cinstit şi întotdeauna se străduia să nu facă cuiva vreo nedreptate.

Căsătoria lui, datând din 1938, era fericită. Considera fidelitatea faţă de soţie drept o datorie sfântă. Un fiu, născut în 1948, a murit a doua zi după naştere. Mult timp nu şi-a putut reveni după moartea acestui copil, singurul pe care l-a avut

De la începutul războiului locuia într-un apartament de trei camere. Cu ocazia bombardamentelor, locuinţa lui a suferit avarii parţiale; printre altele, au apărut crăpături în coşul care trecea prin dormitor. Pentru moment nu le-a dat prea multă importanţă. Avariile mai mici din bucătărie şi din camera de zi le-a reparat pe

cheltuială proprie. Din 1954 soţia lui suferea din când în când de insuficienţă respiratorie. Acum a început să dea crăpăturilor din peretele coşului o importanţă deosebită, iar la începutul anului 1955 a făcut o reclamaţie adresată administraţiei locative. Era de părere că aceste crăpături s-au agravat din cauza unei greşite încălziri în apartamentul aflat sub al lui şi cerea ca avaria să fie cât mai grabnic reparată. Cum la prima reclamaţie nu i s-a răspuns decât într-un mod superficial, s-a supărat foarte rău, s-a simţit desconsiderat şi, după scurt timp, a adresat administraţiei altă cerere, susţinând acum că prin crăpături oxidul de carbon pătrunde permanent în dormitor. Cerea ca gradul de stricăciune a coşului să fie stabilit de coşarul-şef al cartierului; acesta a şi venit, dar a contestat posibilitatea unei intoxicări cu oxid de carbon. Pompierii, sesizaţi de pacient, au fost şi ei de aceeaşi părere. Cu toate acestea, K. a înaintat în repetate rânduri petiţii administraţiei locuinţelor, fără să fie luat în seamă.

La începutul anului 1957 a refuzat să plătească o majorare a chiriei stabilită de autorităţi, motivându-şi refuzul prin faptul că nu i se reparase coşul. De atunci plătea o chirie mai mică, stabilită de el. În cursul acţiunii în justiţie, intentată de administraţia locativă contra lui K., întregul conflict privitor la coş a fost adus în faţa judecăţii.

Între timp s-a agravat boala doamnei K., care era încontinuu în tratament medical deoarece avea ameţeli, sufocări, lipsă de poftă de mâncare şi, uneori, greţuri. I s-a pus diagnosticul de insuficienţă mitrală cu stenoză, ceea ce determina o insuficienţă cardiacă. Trebuia să stea adesea în pat. K. era foarte îngrijorat şi o îngrijea cu multă dragoste. Nici el nu se mai simţea atât de bine ca înainte. Se gândea tot timpul la conflictul în legătură cu apartamentul şi credea din ce în ce mai mult că dificultăţile de respiraţie cauzate de boala de cord pe care le avea soţia sa erau urmarea unei intoxicaţii continue cu oxid de

carbon. În acţiunea pe care o intentase, K. cerea nu n-umai o examinare temeinică a coşului din dormitor, dar şi despăgubiri de la administraţia locativă pentru pierderea de salariu pe care a avut-o soţia sa ca urmare a incapacităţii de muncă. De asemenea, a cerut să i se acorde soţiei o pensie deoarece, din cauza gazelor toxice, invaliditatea ei devenise permanentă. Pacientul a refuzat o înţelegere în afara justiţiei. El voia ca totul să fie constatat în mod temeinic şi să fie fixat în scris în faţa justiţiei.

Coşarul-şef al raionului (recent numit) a confirmat în faţa instanţei că existau avarii ale coşului, probabil încă din 1952, şi că din felul cum era folosită soba în apartamentul aflat sub cel al reclamantului s-ar putea să fi pătruns în apartamentul acestuia mici cantităţi de oxid de carbon. Acestea nu puteau însă produce o intoxicaţie cât de cât importantă. La insistenţa lui K., a fost audiat şi fostul coşar-şef, care de astă dată a admis că încă din 1954 ştiuse de existenţa

acestor avarii. În cele din urmă, K. l-a acuzat pe meşterul coşar raional de intenţia de „omor premeditat”, pe motiv că, deşi cunoscuse avaria coşului, nu raportase acest lucru mai departe ca „sursă gravă de pericol”. K. l-a denunţat la procuratură pentru tentativă de asasinat (!) Acţiunea a fost respinsă. Pe numeroasele sale plângeri, reclamaţii scrise etc., cheltuia uneori cam un sfert din ceea ce câştiga. Când, în martie 1958, una din reclamaţiile sale a fost respinsă, a făcut apel. Curtea de apel a respins şi acest demers. Administraţia locuinţelor a reparat temeinic, pe costul ei, dormitorul, înlăturând astfel şi avaria coşului.

Pacientul nu s-a liniştit însă. A citit mult despre intoxicaţiile cu oxid de carbon şi era convins că recunoaşte atât la soţia lui cât şi la el însuşi simptomele descrise. „La „mine, din fericire, nu era încă atât de grav!” Starea soţiei lui, în ciuda tratamentului medical, s-a înrăutăţit, ajungând la serioase tulburări de circulaţie

arterială, mai ales la membrele inferioare, aşa încât abia de mai putea să umble. Coloritul cianotic, apărut pe picioare în urma acestor tulburări, K. l-a „diagnosticat” drept „pete tipice, provocate de oxidul de carbon”. În cele din urmă, în 1959, doamna K. a trebuit să fie internată pentru tratament.

Atunci K. a cerut în faţa justiţiei o expertiză medicală a sănătăţii sale şi a soţiei sale cu privire la intoxicaţia cronică cu oxid de carbon. Expertiza făcută nu a putut constata niciun indiciu al unei asemenea intoxicări.

K. nu s-a declarat satisfăcut, cu atât mai mult cu cât, puţin timp după aceea, soţia sa a decedat din cauza gravei leziuni cardiace mai sus menţionată. El născocea tot timpul noi căi pe care ar putea obţine dreptate. Astfel, s-a adresat, cerând o expertiză care să constate la el leziuni produse de oxidul de carbon, şi Institutului de medicină legală al universităţii, care l-a îndrumat spre clinica noastră.

După cum am spus mai sus, aici era foarte iritat şi făcea declaraţii agresive la adresa administraţiei locative, a coşarilor-şefi, a justiţiei, a medicilor care l-au examinat şi l-au tratat, pe scurt la adresa tuturor celor care, într-un fel sau altul, aveau vreo contingenţă cu conflictul referitor la coş şi cu tratamentul aplicat soţiei lui. Când a fost rugat să aducă odată toată documentaţia şi toate actele strânse pentru *a* fi cercetate minuţios, el a oftat sincer: „Păi e un dosar atât de gros că nu-l pot căra”. La următoarea discuţie a apărut cu un dosar relativ voluminos în care, după părerea lui, se aflau încopciate cele mai importante dovezi pe care le adunase special ca să ni le arate. Era însă neîncrezător în temeinicia selecţiei şi l-a cerut înapoi ca să-l mai studieze acasă. Numeroasele lui plângeri erau adesea împănate cu termeni tehnici, juridici şi medicali, pe care şi-i însuşise în decursul litigiilor sale de ani de zile. La strădania medicului, care voia să-l convingă de absurditatea

procesului, a avut la început o atitudine bănuitoare. Spunea, că doctorul, fiind salariatul unei clinici universitare, deci „medic de stat”, era nevoit „să cocoloşească greşelile altor organe de stat”. În repetatele discuţii cu pacientul revenea de fiecare dată cererea categorică de a i se face dreptate. Susţinea că „din cauza oxidului de carbon era atât de intoxicat”, încât îşi pierduse sănătatea şi capacitatea de muncă. Se temea că are o leziune la plămâni şi la creier şi că nu-şi va mai redobândi niciodată întreaga capacitate de muncă sau, poate, va lua chiar drumul pe care a mers soţia sa, adică va muri înainte de vreme.

În cele aproximativ zece discuţii avute cu pacientul în decursul unui sfert de an, am reuşit să-l facem să renunţe pentru scurt timp la atitudinea sa cârcotaşă. Propunerea noastră de a urma un tratament psihoterapeutic cu internare în clinică a fost însă respinsă de K. cu suspiciune şi indignare. În cele din urmă, a cerut să fie transferat din nou la policlinica unde fusese tratat

înainte şi, în ciuda sfatului nostru insistent, nu s-a mai prezentat niciodată la noi.

La acest subiect s-a manifestat mai întâi în special temperamentul *hipertimic*. Era pretutindeni iubit din pricina veseliei şi vioiciunii sale, îi plăceau societatea şi dansul. Dar încă de pe atunci era *foarte insistent în apărarea dreptului său*. S-ar putea ca firea lui veselă să-l fi ferit în oarecare măsură de înclinaţia spre susceptibilitate şi neîncredere. Mai târziu, firea lui *paranoidă* s-a manifestat într-un mod foarte pronunţat. Temerea că prin crăpătura din perete putuse să se infiltreze atât oxid de carbon încât să provoace boala soţiei sale era vădit neîntemeiată. Nu se lăsa însă convins, persevera în plângerea lui, ajungând din ce în ce mai mult la atitudinea unui „cârcotaş tipic”. Deteriorarea tot mai gravă a sănătăţii soţiei sale a constituit de fiecare dată un nou stimul, dar acelaşi efect l-a avut şi faptul că găsea mereu noi posibilităţi de continuare a litigiului. Enorma cantitate de materiale şi

documente pe care a strâns-o indică perseverenţa sa, dar totodată şi neobosita şi febrila sa activitate.

Când înclinaţia paranoică este mai puţin marcată, astfel încât *firea hipertimică* se poate impune cu mai multă putere, se întâmplă adesea ca hiperperseverenţa să nu fie atât de pronunţată încât să ducă la o dezvoltare progresivă. Datorită labilităţii temperamentului apar mereu în câmpul vizual al subiectului lucruri noi care întrerup dezvoltarea de până atunci. În asemenea cazuri se poate constata că mereu încep dezvoltări noi, care însă, de fiecare dată, sunt întrerupte, fiind urmate de noi atitudini paranoice. Un subiect descris de *Bergmann* în lucrarea noastră colectivă demonstrează acest lucru. Îl voi prezenta în cele ce urmează.

EMIL R... de 54 de ani, a învăţat după absolvirea şcolii meseria de constructor de maşini. În timpul inflaţiei a fost sortator de deşeuri, iar

mai târziu lăcătuş. În 1923, la sfatul tatălui său, a devenit militar de profesie. După doi ani şi-a dat însă demisia. Cu toate că se angajase pentru 12 ani, i s-a primit uşor demisia, deoarece devenise incomod datorită numeroaselor sale cereri şi reclamaţii. După aceea a lucrat iarăşi ca lăcătuş, dar nu se prea înţelegea cu şefii. Ulterior şi-a deschis un atelier propriu, care mergea bine, căci lucra întotdeauna cu plăcere. În perioada războiului a fost mobilizat şi folosit în calitate de casier. Activitatea lui era apreciată, dar conflictele nu lipseau. Cu unul din superiori a avut o ceartă vehementă, aşa că s-a văzut ameninţat de o anchetă disciplinară. În cursul anchetei s-a constatat că a avut în parte dreptate şi a scăpat doar cu mutarea într-alt loc. După cum povestea, mulţi dintre colegii săi, care îl apreciau, tiu intervenit în favoarea lui. După război, în 1945, a lucrat în agricultură, iar apoi la un cuptor de mangal, deoarece, din cauza activităţii sale în perioada naţional-socialistă, nu a găsit altă slujbă.

La început s-a plâns de această desconsiderare, intervenind la autorităţi cu o mulţime de acte; apoi s-a împăcat cu soarta şi lucra cu hărnicie. În 1950 a obţinut, prin intermediul unui cumnat al lui, un post de contabil la serviciul salariilor. Şi aici au urmat curând conflicte cu cei din jur. Voia o remuneraţie suplimentară pentru volumul mare de muncă, ceea ce nu i s-a acordat. Când a văzut că plângerile sale nu au niciun succes, a început, în semn de protest, să lucreze mai neglijent; atunci când i s-au făcut reproşuri, a pretextat că are o dificultate fizică la scris, ceea ce s-a considerat a fi o „crampă a scriitorului”. Când a văzut că i se acorda mai multă consideraţie, a început să lucreze iarăşi bine, deoarece munca nu-i crea nicio dificultate. Ca şi în toate slujbele anterioare, şi-a făcut şi aici mulţi prieteni, căci atât timp cât nimeni nu se opunea dorinţelor lui avea o fire veselă. Cei din jur s-au obişnuit şi cu pretenţiile lui de a i se da întotdeauna dreptate şi-l lăsau în pace. Când însă în fruntea întreprinderii a venit

un şef nou, au reînceput de îndată greutăţile, căci E. R. se simţea controlat şi supravegheat de acesta. Credea că datorită lungii sale experienţe putea judeca lucrurile mai bine decât noul şef. Cum a început să aibă iarăşi pretinsul său spasm, a fost internat în secţia noastră de psihoterapie.

Aici s-a constatat imediat că nu există o meteahnă reală la scris, ci că subiectul s-a obişnuit, atunci când nu-şi atingea scopul, să protesteze printr-o aşa-zisă incapacitate de a scrie. Aceasta a şi dispărut, deoarece subiectul se liniştise.

Avea o atitudine de siguranţă de sine. În discuţii putea să se aprindă. Era un om cu o fire mobilă, plină de temperament, cu o mimică şi gesturi vioaie. În povestirile lui făcea multe digresiuni. Se simţea bine printre ceilalţi pacienţi, şi prin felul său vioi putea să creeze o atmosferă de veselie. Când se discuta cu el despre numeroasele conflicte pe care le avusese în viaţă, îşi ieşea din fire şi afirma că numai ceilalţi au fost

vinovaţi. Totdeauna găsea ceva de relatat din ofensele ce i se aduseseră şi împotriva cărora avusese, după părerea lui, tot dreptul să se apere. În aceste ocazii ajungea uşor să fie certăreţ; nu se mulţumea să critice numai ceea ce-l privea pe el, dar se simţea îndreptăţit să judece şi multe alte lucruri din punctul său personal de vedere. În asemenea convorbiri dispăreau veselia i elanul, dar cu câteva cuvinte glumeţe ele puteau fi repede readuse.

La acest subiect *firea hipomaniacă* determina o activitate febrilă. La aceasta se adăuga însă faptul că de la început apăruse tendinţa de a pretinde să i se dea totdeauna dreptate, ceea ce îi pricinuise greutăţi. Astfel, toată viaţa i-a fost marcată de conflictele pe care le avea la locurile sale de muncă. Dar în niciunul din cazuri nu s-a ajuns la un conflict de durată; după ce subiectul lupta o bucată de vreme, îşi schimba locul de muncă şi câtva timp nu manifesta vreo ostilitate faţă de cei din jurul lui. Din pricina firii vioaie şi

vesele, uneori se făcea chiar iubit.

Se ajunge adesea la o dezbinare lăuntrică mai ales atunci când *hiperperseverenţa* se îmbină cu *anxietatea*. Această situaţie are drept consecinţă faptul că omul nu se poate impune celorlalţi, fiind din această cauză în multe cazuri înfrânt, ceea ce oamenii hiperperseverenţi greu pot suporta; ei caută de aceea să se pună în alt mod în evidenţă pentru a-şi satisface orgoliul. În acest fel ia naştere la aceste firi combinate aşa-numita *supracompensare*. Şi în anumite cazuri când omul dă dovadă de o anumită slăbiciune datorită *emotivităţii*, el poate fi înclinat să compenseze această slăbiciune printr-o atitudine sigură de sine, dar cel mai frecvent putem constata acest lucru la anxioşi. Dat fiind efortul de a ascunde cât mai complet slăbiciunea reală, atitudinea adoptată în acest scop pare nesigură şi nenaturală. Această nesiguranţă şi lipsă de naturaleţe ne permit să diferenţiem supracompensarea de simpla năzuinţă de a se

impune. Şi la copii există o supracompensare: ei fac adesea pe grozavii într-un fel obraznic tocmai pentru ca să-şi mascheze slăbiciunea anxioasă. Voi prezenta mai jos un copil descris de *Bergmann* în lucrarea noastră colectivă.

MICHAEL F. a venit pentru prima dată în secţia noastră psihiatrică de copii în 1960, la vârsta de nouă ani, motivul fiind că prin turbulenţa sa împiedica bunul mers al procesului de învăţământ. Părinţii săi nu trăiau în armonie, deoarece mama avea o tendinţă spre gelozie, iar tatăl era cam încăpăţânat. Michael a urinat în pat până la vârsta de patru ani. A fost întotdeauna foarte fricos. La patru-cinci ani manifesta o frică de neînvins de a coborî scările. Ţipa până venea cineva şi-l lua de mână. Îi era frică şi de apă, aşa că trecea peste poduri cât putea mai repede; şi câinii îi insuflau frică. Nu voia niciodată să rămână singur în casă, se trezea în cursul nopţii şi se ducea în dormitorul părinţilor să vadă dacă sunt

acasă. Dintotdeauna a fost gelos pe fraţii săi, doi băieţi de opt şi de patru ani, aşa încât între ei se iscau adeseori certuri. Michael voia să aibă întotdeauna cel mai mult din toate şi se simţea adesea neglijat. În asemenea cazuri era prost dispus şi neprietenos.

Complicaţii mai serioase s-au ivit atunci când Michael a început să meargă la şcoală. Colegii săi i-au descoperit foarte curând frica şi au început să-l sâcâie şi să-l bată. Şi fetele râdeau de el. Michael se răzbuna când avea ocazia, înghiontind şi ciupind copiii pe ascuns. Odată, în timpul unei lecţii, s-a băgat sub bancă pentru a-i „plăti" unei fete cave-şi bătuse joc de el, adică pentru a o ciupi. Când fraţii mai mici îi spuneau ceva nepotrivit, îi bătea imediat.

La şcoală devenise din ce în ce mai turbulent, se urca pe bănci, arunca cu coji de portocale în aer ţipând şi chiuind, se împotrivea profesoarei, ba chiar o dată a ameninţat-o cu pumnii. De îndată ce era certat mai serios începea să plângă şi nu

mai îndrăznea să scoată un cuvânt.

Rezultatele lui şcolare erau în general bune. Şi în şcoala clinicii noastre a corespuns cerinţelor. Mai întâi a trebuit însă să se obişnuiască. În secţie a fost la început suspicios şi tăcut. Totodată avea şi ceva depresiv. Încetul cu încetul s-a înviorat şi dădea informaţii despre comportarea lui necuviincioasă de la şcoală. Odată, când se urcase pe bancă, învăţătoarea nu i-a mai scris numele pe tablă pe lista copiilor cuminţi şi silitori. Mai des se înfuria însă pe colegii lui. În schimb, nu a putut să explice motivul pentru care făcea grimase şi prostii, aruncând, de pildă, cu coji de portocale în jurul său, ţipând şi chiuind. Băiatul s-a adaptat bine în secţie. Avea relaţii bune cu colectivul de copii de aici, dar căuta să aibă un oarecare contact cu adulţii ca să fie protejat de aceştia.

A fost trimis acasă, dar după doi ani a revenit din cauză că atitudinea lui nedisciplinată la şcoală s-a agravat din nou. De multe ori nu răspundea când era întrebat şi avea accese de furie. Odată,

când din motive disciplinare a trebuit să rămână în clasă în timpul recreaţiei, a aruncat coşul de hârtii, cu conţinut cu tot, asupra copiilor care se jucau în curte. De astă dată, în secţie s-a împrietenit cu nişte copii prost crescuţi şi era mândru că aceştia îl primiseră în rândul lor.

Cu educatoarele era câteodată obraznic. Pe de altă parte, se bucura dacă adulţii se ocupau de el, dacă îi dădeau mici sarcini şi îl lăudau. Neplăceri grave nu a provocat.

De mic copil, Michael se caracteriza prin *anxietatea* sa. Curând însă a manifestat şi o gelozie excesivă, ceea ce denotă o *trăsătură hiperperseverentă*. La şcoală, băiatul a avut mult de suferit din cauza anxietăţii, devenind pentru colegii săi un fel de „ţintă”. Aceasta însă nu l-a determinat să aibă o atitudine cât mai rezervată pentru a evita persecuţia; dimpotrivă căuta ocazii să se răzbune pe ascuns, pentru ca în felul acesta să devină totuşi superior colegilor săi şi, în general, căuta să-şi dea importanţă. Din pricina

acestei atitudini lăuntrice, copilul, în fond atât de fricos, a devenit la şcoală un zurbagiu care tulbura orele de curs. Cu toate că era batjocorit şi bătut şi nu avea forţa de a riposta, se simţea totuşi în centrul atenţiei sau, poate, chiar al admiraţiei, atunci când îşi permitea obrăznicii ca nimeni altul. Clovneriile şi farsele pe care le făcea denotă dorinţa de a se face remarcat. Nu avea motiv să-i fie teamă de pedeapsă, dată fiind blândeţea actualului regulament şcolar.

Când o *fire nestăpânită*, despre ale cărei combinaţii voi vorbi acum, se uneşte cu un *alt temperament*, nu iau naştere aspecte propriu-zis noi, dar apar unele forme remarcabile. Este greu de cricumscris situaţia în care o fire nestăpânită se combină cu un temperament *labil*, deoarece personalităţile epileptoide au ca atare o înclinaţie spre oscilaţii ale dispoziţiei. E drept însă că într-un asemenea caz nu prea apar stări de veselie. Mai degrabă ne putem întreba care va fi rezultatul, când o *fire epileptoidă greoaie* se combină cu o

mobilitate maniacă. Cred că, în baza unei observaţii, sunt în măsură să dau un răspuns la această întrebare.

REINHARD K., născut în 1939, a rămas de două ori repetent la şcoală, dar nu atât din cauza unor deficienţe ale inteligenţei, cât din lipsa dorinţei de a învăţa. Adesea trăgea chiar chiulul de la şcoailă. După absolvire a lucrat în agricultură. La vârsta de 24 de ani s-a căsătorit. Până atunci avusese de la două femei câte un copil nelegitim. Un an şi jumătate mai târziu a divorţat, după ce soţia sa îi făcuse numeroase scene de gelozie, iar el o bătuse destul de des. Din căsătorie, K. a avut un al treilea copil. Cu plata pensiilor alimentare era în restanţă la toţi trei copiii. Excitaţia sexuală era la el foarte puternică; în timpul căsniciei cerea adesea de câteva ori pe zi raporturi sexuale. Legăturile sexuale le schimba des. Mai multe dintre prietenele lui au confirmat că era foarte violent. Dacă o femeie nu-i

îndeplinea dorinţele, o bătea atât de tare, încât obrazul ei era plin de vânătăi.

În muncă avea perioade când lucra bine. Dacă însă ceva nu-i plăcea, lăsa lucrul baltă şi se apuca de altceva. Avea şi înclinaţia ca, în loc să lucreze, să se ţină de tot felul de şotii şi să-i amuze pe colegi cu glumele lui. Cu animalele se purta în general bine, dar când era furios le bătea fără milă. În timpul acceselor de furie mânuia cu atâta lipsă de grijă obiectele de uz personal, încât cele mai multe erau deteriorate. Dacă era rechemat de colegi după ce părăsise locul de muncă, se ajungea regulat la discuţii vehemente însoţite de adevărate explozii de înjurături şi de cele mai vulgare expresii.

În 1958 K. a fost condamnat pentru furt cu efracţie. Ulterior s-au mai adăugat şi alte furturi. În fine, în 1964 a fost acuzat de viol şi asasinat. A cunoscut o femeie cu care avea legături intime, dar care în ziua aceea îl refuzase şi ca să o silească să se culce cu el a sugrumat-o. Când a

plecat de la ea, femeia murise. La autopsie s-a constatat că se sufocase cu o bucată de cartof care ajunsese în trahee. Femeia băuse înainte de viol o cantitate atât de mare de alcool încât nu mai putea vorbi decât bâlbâit. Declaraţia subiectului că femeia aproape că nu se apărase şi că el a strâns-o foarte puţin de gât părea verosimilă.

L-am văzut când avea 26 de ani. Dacă discutam cu el despre delictele lui, se enerva imediat. Iar când aduceam vorba despre unele întâmplări mai vechi, se înfuria, spunând că nu au nicio legătura cu tema discuţiilor. Furia îi trecea de fiecare dată repede, după care era mai degrabă vesel, râdea şi o lua pe un ton glumeţ. În discuţii era foarte greoi, chiar când era vesel. Testul de productivitate nu s-a putut efectua, deoarece l-a refuzat cu câteva cuvinte ironice. În schimb, am putut să-l convingem să se supună testului de inteligenţă, la care a reuşit să dea răspunsuri destul de corecte. Din punct de vedere fizic era un bărbat puternic, cu o conformaţie grosolană a

trupului şi cu trăsături aspre.

La acest subiect putem observa o extraordinară *iritabilitate* cu o tendinţă spre *acte de violenţă*. În meserie era nestatornic, lăsând lucrul baltă dacă nu-i plăcea. La asta se mai adaugă o sexualitate foarte puternică. Chiar şi pentru un *psihopat epileptoid*, iritabilitatea şi instabilitatea lui erau accentuate într-un grad neobişnuit. Probabil că aceste trăsături, proveneau din faptul că avea totodată şi o *trăsătură hipertimică*. Se poate vedea din antecedentele sale că, periodic, în loc să lucreze, glumea şi îşi amuza colegii, molipsindu-i cu veselia lui. În discuţia pe care am avut-o cu el, a fost v atunci când nu era iritat – vesel şi pus pe glume. Ce-i drept, nu s-a putut constata o vioiciune în gândire sau fapte. Ea a fost, probabil, total acoperită de firea greoaie, caracteristică epileptoizilor. Este de presupus că puternica dominaţie a impulsurilor asupra comportării lui să fi fost de natură epileptoidă, dar, în plus, a fost

accentuată de firea lui hipomaniacă.

După cât se pare, atunci când unei *firi nestăpânite* i se adaugă o *trăsătură distimică*, efectul poate fi dăunător. Una din observaţiile mele indică acest lucru.

GERHARD SCH. avea, când l-am văzut, 31 de ani; până atunci fusese condamnat pentru furt, şantaj, escrocherie, atribuirea frauduloasă a unei funcţii de stat şi delapidare. Subiectul era extraordinar de greoi: chiar la cele mai simple întrebări răspundea lent, adesea după o pauză. La testul de productivitate nu a ajuns decât la 25 de obiecte în 3 minute. La întrebările relative la diferenţiere răspundea satisfăcător, dar a dat greş la examenul de combinaţii, nefiind în stare să formeze nici cea mai simplă propoziţie din 3 cuvinte date. De aici s-a putut vedea că, din punct de vedere al intelectului, tocmai latura combinatorie era limitată. În timpul examenului medical, subiectul era ursuz şi neprietenos. Nu s-a

putut însă observa o iritabilitate mai accentuată. În schimb, a povestit că era predispus la gânduri neplăcute, adică la stări depresive, în timpul cărora se gândea la întâmplări triste, de pildă la moartea tatălui său, la faptul că nu-şi văzuse de mult copilul sau chiar la delictele comise de el. La această temă atitudinea lui ursuză se transforma tot mai mult într-una depresivă, ajungând în cele din urmă pe punctul de a-l podidi lacrimile; ca să se stăpânească, îşi încleşta gura şi lăsa capul în jos.

Încetineala *epileploidă* a fost probabil accentuată în acest caz de trăsătură *depresivă*. Tocmai această componentă explică şi faptul că subiectul nu prezenta acel gen de delincvenţă pe care îl găsim de obicei la epileptoizi. Multilateralitatea delictelor sale s-ar putea compara cu delincvenţa unui epileptoid tânăr, dar lipseşte violenţa ce caracterizează acest tip. Cred că datorită firii sale subdepresive, care acţiona împotriva iritaţiei mânioase, subiectul a fost ferit

de a deveni mai violent. Dar dispoziţia pentru delincvenţă nu a fost diminuată, ci doar dirijată în alte direcţii. S-ar putea ca subiectul să fi fost împins spre comiterea de delicte în mai mare măsură decât alţi epileptoizi, deoarece el suferea mai mult decât ei de laturile negative ale vieţii. Pot deci presupune că dependenţa epileptoidă de impulsuri şi instincte a dus la comiterea delictelor, care au rezultat toate, în mod impulsiv, din situaţii concrete, dar că componenta subdepresivă este cea care a determinat caracterul lor specific.

La un alt subiect cu aceeaşi fire combinată, descris de *Schirmer* în lucrarea noastră colectivă, trăsătura *nestăpânită* era mai puţin accentuată, în schimb cea distimică mai mult. S-ar putea ca acest lucru să se explice prin faptul că dominaţia impulsurilor asupra comportamentului nu s-a făcut remarcată într-un grad atât de mare şi că înclinaţia pentru depresiune nu a sporit numai tendinţa spre o proastă dispoziţie, dar a putut să şi dezvolte unele efecte favorabile, ca de pildă

conştiinciozitatea în îndeplinirea datoriei. Voi prezenta, în continuare, acest subiect.

HELMUT z., în vârstă de 22 de ani, era tehnician de telecomunicaţii, – un om puternic, calm, chibzuit.

Bunica din partea maternă suferea de migrene violente. Alte amănunte nu se semnalează în anamneza familiei.

Z. s-a născut prin operaţie cezariană, cu puţin înainte de termen, dar a recuperat foarte repede. La vârstă de 11 ani a avut câteva accese de „migrene ale ochiului”. Când avea dureri puternice de cap, timp de aproximativ o oră nu percepea decât jumătate din câmpul vizual. În şcoala elementară a avut rezultate bune, iar în şcoala medie, pe care a urmat-o până în clasa a X-a, rezultate satisfăcătoare. Fiind întotdeauna un copil liniştit, la purtare nota a fost de obicei mai bună decât notele primite la diversele materii. După absolvirea celor 10 clase, a învăţat meseria

de mecanic de telecomunicaţii al Căilor ferate, trecând examenele de muncitor calificat cu „foarte bine”. A fost apoi trimis de către Căile ferate la studii politehnice, pe care a trebuit să le întrerupă din motive băneşti. Apoi, în 1955, Z. s-a înrolat în armată, unde a lucrat în profesiunea sa. Şi patru ani mai târziu, când a venit în clinica noastră, mai făcea încă parte din cadrele armatei.

Z. este un om lent, greoi, care anevoie îşi deschide sufletul. Are întotdeauna nevoie de un imbold exterior pentru a putea participa la ceva şi nici atunci nu o face „din toată inima”. Iubeşte mult copiii şi animalele; încă din copilărie şi-a construit cu multă dragoste şi sârguinţă un acvariu mare. Nu a fost niciodată un solitar propriu-zis, dar se ataşa greu de alţi oameni şi niciodată prea strâns. Din cele mai neînsemnate motive („pentru orice fleac”) ajunge într-o stare de puternică iritaţie şi proastă dispoziţie, cu toate că, în acelaşi timp, este conştient că motivul e lipsit de importanţă.

Când Z. a descoperit că e înşelat de logodnica sa, s-a retras, resimţind o furie neputincioasă. De atunci a început să bea când se afla într-o stare de iritaţie lăuntrică, menţinându-se însă un timp îndelungat „în limita obişnuită în societate”. Dar chiar şi în acest stadiu a avut adesea gânduri de sinucidere. Odată, în stare de beţie, a manifestat dorinţa de a fugi şi numai cu greu a putut fi reţinut. Atunci s-a repezit la dulap, a luat o lamă şi a vrut să-şi deschidă venele; când i s-a luat lama, a scos un arc din saltea ca să se omoare cu el. Până la urmă a putut fi calmat şi a adormit. A doua zi nu şi-a mai putut aminti de cele petrecute şi era consternat când mama sa i-a povestit cum se comportase.

Ori de câte ori avea o ceartă, se ducea la cârciumă. Adesea nici nu-i plăcea berea, câteodată gustul ei îi provoca chiar greaţă, dar continua să bea „din cauza efectului ei liniştitor”. Beţia îl făcea însă de multe ori şi mai depresiv, se simţea părăsit de toată lumea şi în repetate rânduri a manifestat

idei de sinucidere.

Până la urmă, părinţii lui au intervenit la ofiţerii unităţii în care era încadrat, unde până atunci nu se făcuse remarcat niciodată prin abuz de alcool. A fost adus la noi, iar ofiţerii care îl însoţeau nu mai conteneau cu lauda la adresa onestităţii lui, atitudinii lui modeste, faptului, că era întotdeauna gata să dea o mână de ajutor, sârguinţei lui şi cunoştinţelor lui profesionale. Ofiţerii au mai spus că forţele armate au vrut să-l trimită la studii, ceea ce, din motive inexplicabile, a refuzat. Camarazii din unitatea militară din care făcea parte ţineau deosebit de mult să nu-l piardă pe Z. şi doreau să fie salvat de alcoolism.

Şi la acest om greoi şi lent, înclinaţia spre alcoolism vădeşte efectul negativ al *firii nestăpânite*. Totodată, există şi părţi pozitive ale personalităţii lui: îndatoririle şi le lua în serios, cu tovarăşii de muncă avea relaţii bune. Este evident că aceste însuşiri pozitive se datorau firii lui *depresive*. Ea îl ajuta să-şi stăpânească iritarea în

timpul muncii. Pe de altă parte, dacă ne gândim la gravele crize de alcoolism şi la încercările lui de sinucidere, nu putem spune că la acest subiect trăsătura depresivă ar fi avut o influenţă prea bună.

Posed şi alte indicii din care rezultă că, la o *fire nestăpinită*, *anxietatea* nu prea poate avea un efect compen-i sator. La subiectul pe care îl voi prezenta mai jos, ea nu a avut alt efect decât acela de a orienta în altă direcţie înclinaţia lui spre delincvenţă.

JOACHIM R. avea 19 ani când l-am văzut. În copilărie fusese foarte fricos şi în repetate rânduri devenise „ţinta” colegilor săi mai puternici. Se temea de ceilalţi copii, de câini, de întuneric. Până în ziua de azi îi e frică în pivniţă, unde cântă ca să-şi facă curaj. La vârstă de 15 ani s-a introdus în timpul zilei în locuinţa unei familii cunoscute, de unde a furat nouă mărci, un creion cu patru culori, un ceas de mână, o lupă şi un aparat de ras. A tras

câteva, focuri cu o puşcă cu aer comprimat, dar nu a luat-o cu el. În acelaşi an a făcut cinci spargeri într-un cartier cu grădini, unde a furat mai ales alimente. La şcoala profesională trăgea chiulul. Când mama îi cerea să aducă o adeverinţă semnată de profesor că frecventează regulat cursurile, el contrafăcea de fiecare dată semnătura profesorului. În orele când ar fi trebuit să fie la şcoală, se plimba cu bicicleta prin oraş. În buletinul de identitate a modificat data naşterii, pentru a avea vârstă necesară cerută la intrarea în cinematografe. La 16 ani a comis iarăşi o spargere într-o locuinţă, furând un ceas de mână. După aceea s-a plimbat un timp cu o bicicletă pe care o găsise acolo unde făcuse spargerea, dar a adus-o înapoi. A vrut să înveţe meseria de brutar, dar a renunţat pretextând că nu ar suporta căldura excesivă. Apoi a început să lucreze în diferite locuri; de fiecare dată începea prin a fi harnic, pentru ca după un timp să nu mai vină la muncă, fără a indica vreun motiv. După cum s-a dovedit

ulterior, la 17 şi 18 ani a comis şapte spargeri, iar la 19 alte şase. Uneori intra în apartamente de unde locatarii plecaseră pentru scurt timp lăsând cheia în uşă, alteori deschidea uşa cu un şperaclu. Fura bani şi alimente.

Subiectul ne-a declarat că atunci când are ocazia să comită un furt, nu stă pe gânduri şi trece imediat la acţiune. Abia după aceea îşi dă seama că din nou a procedat greşit Violent nul a fost niciodată. În copilărie, când era bătut de alţi copii, se înfuria, ce e drept, foarte tare, dar nu îndrăznea niciodată să riposteze. Şi acum ajunge foarte repede într-o stare de iritare, iar în aceste cazuri e capabil să arunce pe jos tot ce are la îndemână. Când joacă cărţi şi ceva nu-i merge aşa cum vrea, se necăjeşte adesea în asemenea măsură, încât nu mai poate continua să joace. În timpul convorbirii, subiectul era zgârcit la vorbă şi răspundea pe un ton supărat. Inteligenţa lui era medie, dar nu se putea vorbi de debilitate mintală. La testul de productivitate nu a ajuns decât la 27

de obiecte în 3 minute.

La acest subiect delincvenţa a luat naştere cu siguranţă tot din dominaţia *epileptoidă* a impulsurilor asupra comportamentului. Lipsa violenţelor se explică prin aceea că avea o trăsătură clară de *anxietate*. Din cauza ei, în copilărie se lăsase persecutat de alţi copii. Mai târziu, colegii îi spuneau că este laş. După relatările lui, se înfuria foarte repede şi arunca obiecte pe jos, dar din cauza fricii nu îndrăznea să devină agresiv. S-ar putea presupune că îşi descărca impulsivitatea în furturi, neputând să şi-o descarce în înfruntări deschise.

Până acum nu am prezentat combinaţii ale *trăsăturilor de temperament între ele*, ci doar combinaţii ale trăsăturilor de caracter. Într-adevăr, acestea din urmă oferă mult mai multe conformaţii speciale demne de remarcat. Când se combină însuşiri de temperament, nu obţinem de obicei nimic esenţial nou, în schimb se obţin adesea amestecuri în care greu se pot stabili

graniţe. Când *anxietatea* se uneşte cu *emotivitatea*, unele tipuri de reacţii pot fi tot atât de bine explicate printr-o trăsătură a firii cât şi prin cealaltă. Comportamentele pe care le găsim în acest caz, de pildă de a-şi pune la inimă cele ce se întâmplă, de a plânge uşor, sunt, în plus, posibile şi la *firea distimică* şi la un pol al firii *ciclotimice*. Când nu există decât o singură trăsătură temperamentală, atunci din totalitatea reacţiilor rezultă o imagine clară; în combinaţie, această imagine se estompează însă uşor. Cum în niciun caz nu ia naştere ceva nou, nu este necesar să determinăm cu precizie corelaţia dintre o anumită comportare şi una sau cealaltă trăsătură a firii dintr-o combinaţie. Mai trebuie de asemenea să nu uităm că *hipertimia şi distimia se anihilează reciproc*.

Nu voi prezenta decât o singură combinaţie, deoarece imaginea generală este caracteristică. S-ar putea vedea o oarecare înrudire între un „temperament de om fericit”, adică un pol al

temperamentului exaltat, şi o *fire hipomaniacă*. În realitate este vorba însă de trăsături foarte diferite, care

— Atunci când se combină – pot fi delimitate între ele. Voi prezenta mai jos un subiect descris de *Schirmer* în lucrarea noastră colectivă.

RUDI M., un om de 38 de ani, era scund, puternic, cu părul ondulat, cu gesturi largi, patetice, un actor cunoscut care se bucura de mult succes.

Bunicii lui au fost oameni veseli şi bine dispuşi. Mama lui oscila între voioşie şi gravitate. În schimb, tatăl lui era întotdeauna vesel şi întreprinzător. Fratele lui, cu patru ani mai tânăr, este şi el veşnic voios. O fiică, de 15 ani, este tăcută, întotdeauna foarte serioasă şi adesea neprietenoasă. Fiica mai mică, de 12 ani, are în schimb o fire veselă, senină.

Pacientul însuşi era vesel, deosebit de activ, antrenant şi extraordinar de vorbăreţ. Putea

amuza excelent o întreagă societate, era blând şi se îngrijea de familia sa. Câteodată avea accese de iritabilitate, provocate de motive minore. Când era într-o asemenea stare o bătea şi pe soţia sa.

Copilăria şi tinereţea au decurs fără probleme. La şcoală avea performanţe medii. Era iubit de colegi, putea să se impună şi să-i antreneze.

A urmat şcoala de economişti în ramura cerealelor. După absolvire a lucrat un an în profesiune, apoi a fost mobilizat. După sfârşitul celui de-al doilea război mondial a întemeiat cu mult elan o mică fabrică şi un magazin cu articole de larg consum, unde prelucra şi vindea materiale de provenienţă militară devenite inutile. A inventat şi o mulţime de jocuri distractive, precum şi jucării cu rafinamente tehnice.

În acelaşi timp a născocit, pentru surdo-muţi, o metodă de comunicare perfectă prin mimică. Acest proiect se baza pe întâmplări trăite în timpul războiului. Sistemul său era astfel gândit încât să

înlocuiască obişnuita vorbire prin semne, însoţită de gesturi inestetice, a surdo-muţilor. Şi-a publicat sistemul în broşuri pe cheltuiala sa. Cum autorităţile nu manifestau interes pentru comunicarea prin mimică, a folosit-o pentru sine însuşi. El a început s-o întrebuinţeze ca bază a unor trucuri scenice şi a devenit în scurt timp un „clarvăzător” renumit în ţară şi în străinătate. Numele său de artist a devenit simbolul acestor însuşiri şi numeroase cotidiene serioase (pacientul strângea cu grijă tăieturi din aceste ziare) publicau lungi şi entuziaste recenzii ale spectacolelor date de el, punând adesea într-o formă prudentă întrebarea dacă, ţinând seama de cele văzute, nu există totuşi o percepţie paranormală.

M. Îşi mai continua şi în momentul internării, cu aceeaşi intensitate, activitatea în acest domeniu. Avea mereu idei noi şi se gândea să trezească interesul cinematografiei şi al televiziunii pentru spectacolele sale. Şirul

succeselor lui nu era întrerupt decât de întâmplări ocazionale, legate de patima beţiei. Din tinereţe a băut zilnic bere în cantităţi mari, mai târziu din ce în ce mai mari. Acum era cel puţin o dată sau de două ori pe săptămână beat. La beţie era agresiv, molesta alte persoane şi încerca să provoace încăierări. Soţia lui îi reproşa cu multă insistenţă comportarea pe care o avea în timpul beţiei, lucru care l-a determinat să vină, din proprie iniţiativă, la clinica noastră.

În secţie s-a adaptat imediat. Din prima zi a schimbat atmosfera secţiei, i-a strâns pe toţi în jurul său, făcea glume nu prea fine, prezenta mici trucuri şi se amesteca în toate. La început, era o atmosferă de mare veselie, aşa încât până şi cei grav bolnavi erau mai destinşi. Mai târziu, când M. a pretins să exercite un fel de rol dictatorial printre pacienţi, s-au produs frecvente situaţii iritante. În unele cazuri, M. a şi lovit pe unii pacienţi.

După ce a părăsit clinica, s-a sustras

controlului periodic, dar îşi făcea din când în când apariţia la noi, întotdeauna atunci când, datorită unor acte agresive săvârşite la beţie, era în conflict cu legea şi spera să obţină ajutorul clinicii. Revederea cu medicii o organiza în stil mare, intervenea fără scrupule în programul lor zilnic şi încerca să-i convingă să colaboreze cu el la noile lui planuri. Asculta politicos îndemnurile noastre de a rămâne abstinent, dar apoi „le rezolva” făcând vesel cu ochiul.

În felul întreprinzător al pacientului şi în dispoziţia sa aproape întotdeauna veselă se vădea clar *temperamentul hipertimic*. Dar succesele lui nu au fost repurtate datorită activităţii febrile a hipomaniacului, ci printr-o muncă tenace. El îşi urmărea cu dăruire de sine ideile şi planurile şi îşi dădea multă osteneală pentru realizarea lor, ceea ce avea ca rezultat invenţii remarcabile. Un hipomaniac are o activitate febrilă, poate înregistra chiar numeroase succese, dar nu se pasionează pentru ideile sale şi nu le

aprofundează, aşa cum era cazul la acest subiect. Confirmarea *exaltării* lui o obţineam observând felul lui de a fi, în parte foarte patetic, afectele profunde cu care se consacra celor grav bolnavi şi atitudinea desperată la care putea să ajungă prin compătimire. Uneori comportarea lui aducea a teatralism isteric, dar sentimentele lui erau reale şi profunde. Un isteric, care pe deasupra mai este şi hipomaniac, nu ar fi avut perseverenţa de a duce la bun sfârşit atât de multe idei.

Bir ea extravertită şi combinaţiile ei

După cum am mai arătat, eu văd *caracteristica individului extravertit* în faptul că *este orientat mai mult spre lumea percepţiei decât spre lumea imaginaţiei*. Extravertitul e în căutare de impresii exterioare, e prezent acolo unde crede că se va întâmpla ceva interesant, îi place să meargă la cinema, să privească la televizor, se simte bine într-o societate de oameni vioi şi amuzanţi, bucurindu-se chiar şi de o simplă conversaţie cu cineva. Printre preferinţele lui se

numără destul de frecvent sportul, atât în calitate de participant activ cât şi de spectator. Uneori are şi pasiunea de colecţionar, fără însă ca această îndeletnicire să constituie pentru el un stimulent intelectual cât de cât important. Ceea ce-l interesează în călătorii este posibilitatea de a trăi evenimente, nu de a desluşi şi înţelege ceea ce este nou în cunoştinţele astfel dobândite.

Dat fiind că înclinaţia de a avea gânduri proprii este mai redusă, extravertitul acceptă tot ce vine din afară fără o examinare mai riguroasă. În acest fel iau naştere *influen*(*abilitatea* şi *credulitatea* lui. El acceptă drept fapte certe toate comunicările şi afirmaţiile făcute pe un ton ferm, deşi dacă ar reflecta cât de puţin asupra celor auzite ar trebui să se nască în el îndoieli. El devine astfel cu uşurinţă purtătorul de cuvânt al celor din jur. Tot ce spun ceilalţi, tot ce e scris în ziare, tot ce se spune la radio (iar la femei adesea tot ce spune bărbatul) reprezintă pentru oamenii cu această fire adevăruri obiective. La extravertiţi

concepţiile nu sunt puternic fixate, pentru că nu provin dintr-o prelucrare lăuntrică.

O nouă comunicare cu un conţinut contrariu le poate schimba brusc concepţiile.

Puternica orientare spre exterior favorizează şi reacţia nemijlocită la influenţe din afară. Deoarece întâmplăriie care le atrag pentru o clipă atenţia devin atât de uşor dominante, ele facilitează şi acţiunile ce urmează ca răspuns. Gândurile care ar putea frâna aceste acţiuni sunt inexistente. De aceea *acţiunile impulsive* fac parte din firea extravertită.

Citez cazul unei *femei extravertite* cu *studii universitare reuşite*, ceea ce 3 atestă că extra versiunea nu înseamnă nicidecum lipsă de aptitudini intelectuale, chiar dintre cele mai bune.

RAUHILD M., născută în 1913,. casnică, a fost o elevă bună, care la 19 ani şi-a luat bacalaureatul. A studiat apoi engleza şi istoria. La vârsta de 22 de ani s-a căsătorit şi şi-a întrerupt

studiile. După ce soţul ei a căzut în război, şi-a reluat studiile şi a terminat facultatea, apoi a exercitat profesiunea de învăţătoare. La 33 de ani s-a recăsătorit şi după scurt timp a renunţat definitiv să mai profeseze. Nu se simţea atrasă nici de studiul propriu-zis, nici de activitatea pentru care se pregătise. Prefera să facă o treabă practică, se ocupa cu plăcere de gospodărie şi de copiii ei – unul din prima căsnicie, celălalt dintr-a doua. Cu toate că ambii soţi au fost sub nivelul ei – atât din punct de vedere profesional cât şi, după toate probabilităţile, ca intelect –, ea îi lăsa să hotărască în toate chestiunile care depăşeau sfera gospodăriei şi prelua părerile lor politice şi sociale. Studiile şi le făcuse urmând cu stricteţe regulile în vigoare, indicaţiile primite. Învăţa cu uşurinţă, înţelegea uşor, dar accepta ca atare tot ce i se prezenta. Nu-şi făcea în această privinţă gânduri proprii şi nici nu a avut vreodată probleme personale mai importante. Ca profesoară o scotea bine la capăt cu copiii. Citea

din obligaţie unele lucrări de care avea nevoie pentru a putea preda, dar în esenţă făcea numai ceea ce era prescris în planul de învăţământ în timpul ei liber nu-i plăcea să stea singură şi, având de regulă mai multe prietene, îi era uşor să găsească societate. Stabilea foarte lesne contactul cu alţii, inclusiv cu bărbaţi. Se bucura întotdeauna când putea să stea de vorbă şi niciodată nu-i lipseau subiectele de conversaţie. În plus, făcea atletism, înota şi îi plăcea să asiste la întreceri sportive, la meciuri. Se bucura când lupta era aprigă şi cu sorţi schimbători, dar nu-şi făcea gânduri despre evoluţia jocului. Îi plăcea să călătorească fără planuri precise, resimţind doar bucuria de a trăi ceva nou.

În discuţiile pe care le-am avut cu M., ea s-a arătat relaxată, prietenoasă şi s-a calificat singură drept extravertită când – după ce i-au fost date explicaţiile necesare – i s-a pus această întrebare.

Avem aici o confirmare convingătoare a faptului că nu depinde de inteligenţă dacă un om

este extravertit sau introvertit. Subiectul nostru era, în felul său, inteligent. Nu avea însă nicio înclinaţie pentru o gândire independentă. Se bizuia pe judecata soţilor ei, iar în profesiune se pricepea să transmită elevilor ceea ce învăţase, fără să adauge nimic personal. În general, lua viaţa aşa cum i se oferea. Făcea sport, lua parte la manifestări sportive, discuta mult, călătorea. Toate acestea însă fără a-şi face prea multe gânduri proprii.

Pe lângă extra versiune, subiectul avea şi *uşurinţa de a-şi jface relaţii*. Dar aşa cum am văzut, extraversiunea nu iii duce întotdeauna la uşurinţă în stabilirea contactelor. Acest lucru îl putem observa la subiectul pe care îl voi descrie mai jos şi care, deşi în mare măsură *extravertit*, întâmpina totuşi *dificultăţi în stabilire* «*contactelor*.

WOLFGANG G., născut în 1945, zidar, avea încă din copilărie o fire vioaie. Acasă era vorbăreţ,

dar se ataşa destul de greu de alţi oameni. La şcoală a învăţat bine, şi la fel de b ine a progresat şi în profesiune. Dintotdeauna a fost amator de distracţii. Îi place sportul, joacă fotbal, înoată, face ciclism. Când pleacă în excursii cu bicicleta ia cu el aparatul de radio portativ şi ascultă muzică uşoară, operete, scenarii radiofonice. Acasă ascultă discuri, din care are o colecţie proprie. La televizor, cel mai mult îi place să urmărească filme poliţiste şi operete. Ocazional citeşte şi cărţi, eventual un roman de aventuri sau o carte despre sport. Preferă revistele ilustrate, pentru că poate nu numai să citească, dar să şi vadă ceva; îi plac însă şi descrierile de călătorii cu fotografii frumoase. Are o colecţie de cărţi poştale ilustrate din ţări străine. Cel mai mult se bucură când poate să călătorească şi să vadă locuri noi. Are în general o înclinaţie pentru colecţionare – pe vremuri a colecţionat timbre şi capace de la sticlele de bere. Nu-şi face probleme. Politica şi religia nu-l preocupă.

De obicei este singur în tot ceea ce întreprinde. Nu are prieteni şi găseşte greu contactul cu fetele. Până acum nu a avut nicio legătură stabilă cu o femeie. Nu caută să găsească un om căruia să-i poată spune ceea ce are pe suflet, este mulţumit dacă poate povesti familiei sale cele ce i se întâmplă. Faţă de străini se simte puţin inhibat şi nu găseşte subiecte de conversaţie. Nu merge aproape deloc în vizită, unde ştie că se discută mult, foarte rar se duce la dans. Când stă singur cu aparatul de radio în faţă sau când ascultă discuri, nu simte nevoia să mai aibă pe cineva lângă el.

În convorbirile noastre, G. era prietenos şi dispus să dea informaţii, făcea însă foarte puţine gesturi şi avea o mimică neexpresivă. Cuvintele lui – chiar atunci când exprimau o participare lăuntrică puternică – nu erau însoţite de mimică sau de gesturi vioaie, astfel încât nu puteai trage concluzii despre sentimentele lui. De asemenea, modulaţia vocii era redusă. E de înţeles că alţi

oameni nu se împrieteneau prea uşor cu el.

G. are o *fire extravertită* pronunţată, interesele sale sunt continuu îndreptate spre exterior: face sport, se plimbă prin ţară cu bicicleta pentru a vedea lucruri noi, ia cu sine aparatul de radio portativ pentru a da acestor excursii o atracţie în plus, citeşte romane de aventuri şi reviste, în care, pe lângă text, mai găseşte şi ilustraţii. Are foarte puţine gânduri proprii. Deşi e atât de puternic orientat spre exterior, are *dificultăţi în stabilirea de relaţii* cu alţi oameni. Nu are prieteni şi în tot ce face este, de cele mai multe ori, singur. În conversaţii, comportamentul său confirmă neplăcerea de a stabili contacte cu alţii. După cum am văzut mai sus, la persoanele care întâmpină greutăţi în stabilirea contactului cu alţi oameni se constată o slabă expresivitate a mimicii. Vedem că şi aici, ca întotdeauna, extraversiunea îl orientează spre exterior, dar din lipsa de contacte ea se îndreaptă mai puţin spre alţi oameni şi mai mult spre

evenimente obiective.

O orientare a omului spre exterior rezultă şi din prezenţa unui *temperament hipomaniac*, deoarece acesta implică şi tendinţa spre distragerea atenţiei de către evenimentele exterioare. După cum am văzut, acest fenomen ne poate face să confundăm o *trăsătură a firii cu trăsătura temperamentului*. Vom arăta că distincţia rămâne totuşi posibilă, dat fiind că există personalităţi hipomaniace care sunt totodată introvertite. În acelaşi fel putem fi înclinaţi să considerăm un om tăcut, serios, cu puţine manifestări în afară, drept introvertit. Şi aici se poate însă constata ocazional că *temperamentul sub depresiv* se combină cu o *atitudine extravertită*. Subiectul următor ne-o dovedeşte.

HELENE W., născută în 1934, era muncitoare. La şcoală a fost ordonată şi se număra printre cele mai bune eleve, reuşind chiar

o dată să treacă două clase într-un an. A fost totdeauna destul de liniştită, împăciuitoare şi devotată. Suporta multe de la ceilalţi copii. A avut întotdeauna prietene, iar cu unele dintre ele mai este şi acum în contact. Evenimentele triste o deprimau şi suferea de pe urma lor timp mai îndelungat decât alţii. Era şi pesimistă, adeseori se gândea că lucrurile vor ieşi prost, pe când în realitate totul se termina cu bine. Faţă de persoanele străine era cam timidă, în schimb avea un contact bun cu persoanele cunoscute. Nu-i plăcea să fie singură, era foarte legată de familie, cu care discuta despre toate grijile ei. Îi făcea plăcere să iasă cu mama, cu sora sau cu o prietenă, dar prefera natura, unei societăţi vesele. Câteodată citea câte ceva distractiv, dar îi plăcea mai mult să stea de vorbă. În afară de preocupările cotidiene nu-şi făcea probleme. Nu o interesa politica, religia sau tehnica, mulţumindu-se cu ceea ce auzea la radio sau cu părerea pe care o aveau prietenele sau rudele. La vârsta de

31) de ani nu avusese încă relaţii cu sexul opus.

În discuţiile pe care le-am avut cu ea era tăcută, serioasă, râdea extrem de rar, dar emana totuşi o anumită căldură, astfel că te puteai înţelege uşor cu ea. Dacă se vorbea despre alte teme decât viaţa ei de zi cu zi, reproducea păreri preluate de la alţii.

Despre această pacientă am putea avea impresia că este slab înzestrată din punct de vedere intelectual şi că, din această cauză, nu o interesează nimic în afară de banalităţile cotidiene. În realitate, ea a avut rezultate bune la şcoală, făcând chiar două clase într-un an. Din punct de vedere intelectual ar fi posedat deci, fără îndoială, capacitatea de a avea păreri personale despre multe lucruri. Cu atât mai mult ne-am fi aşteptat la aşa ceva, cu cât, din punctul de vedere al temperamentului, era înclinată spre depresiune, din care cauză era p; uţin predispusă să se manifeste în exterior. De aici nu rezultă însă decât faptul că extraversiunea nu se manifesta când era

vorba de oameni străini şi de obiecte greu accesibile ei, ci exclusiv în raporturile cu prietenii mai intimi şi cu familia. Firea ei subdepresivă stingherea contactul cu persoanele străine.

Firea introvertită şi combinaţiile ei

Introvertitul îşi trăieşte *mai mult reprezentările* decât *percepţiile*. Din această cauză, evenimentele din afară îl ating îi mai puţin decât propriile sale gânduri despre ele. În majoritatea cazurilor, introvertitul ajunge pe această cale la o judecată corectă şi obiectivă, pentru că vede mai depjarte de clipă prezentă şi ia în considerare şi ceea ce implică reprezentările sale, adică experienţele anterioare. O anumită doză de introversiune favorizează deci formarea unor păreri juste. În cazul unei accentuări mai puternice însă, personalitatea introvertită se îndepărtează de realitate. Ea trăieşte atât de intens în lumea sa imaginară încât ceea ce poate fi perceput în mod obiectiv nu mai e luat îndeajuns în considerare. În acest fel, ideile nu mai primesc

corecţia necesară prin ceea ce e dat în mod nemijlocit, ele putând să se dezvolte pe propria lor bază şi să dobândească o realitate subiectivă căreia îi lipseşte un fond obiectiv v în timp ce o doză sănătoasă de introversiune slujeşte mai ales la formarea unei judecăţi independente omul cu o introversiune mai pronunţată trăieşte în mare parte într-o lume ireală a ideilor.

Unde vor duce ideile în caz de introversiune şi în ce măsură pierd ele contactul cu realitatea, aceasta depinde şi de *inteligenţa* omului. În toate cazurile există însă înclinaţia spre o viaţă lăuntrică… în profesiunea sa, iSrpre rtijOT3re idei proprii, iniţiază schimbările care i se par indicate, chiar dacă în mod obiectiv uneori nu sunt potrivite. În timpul liber îşi caută ocupaţii care îi stimulează ideile, nu acceptă în mod pasiv conţinutul cărţilor, ci ia atitudine faţă de ceea ce citeşte, îşi caută o lectură care să-i dea posibilitatea să aprofundeze un anumit domeniu. Introvertitul îşi alege drept ocupaţie preferată

pentru timpul său liber ceva care să-i stimuleze gândirea, ceva care să nu constituie numai o activitate mai mult sau mai puţin mecanică şi... nici*o* simplă activitate de colecţionar. Când îndrăgeşte sportul, face calcule şi se orientează după considerente care nu au poate nicio valoare practică. Când este însă pur şi simplu vorba de plăcerea unei activităţi fizice, aceasta nu ţine nici de introversiune şi nici de extraversiune. Printre jocurile preferate ale introvertitului se numără adesea şahul, pentru că oferă multe ocazii de gândire.

Când un introvertit înclină spre a meşteri tot felul de lucruri, el îşi satisface acest gust pe bază de planuri şi inovaţii proprii. Unii introvertiţi realizează efectiv invenţii, alţii făuresc tot felul de proiecte ale unor invenţii irealizabile. Unii” dintre ei elaborează idei de reformare a lumii. Adesea introvertiţii sunt puternic stimulaţi de probleme greu de rezolvat; de aceea ei reflectează mult asupra filosofiei, religiei, politicii şi îşi formează

propria lor opinie care, eventual, este din punct de vedere obiectiv mai întemeiată decât aceea a majorităţii oamenilor, dar care, tot atât de bine, poate fi şi o opinie ruptă de viaţă, care nu ţine seama de realităţi.

La introvertiţi *acţiunea* urmează ideile ezitând, sau chiar nu le urmează deloc. Pe de o parte, o încercare de a acţiona s-ar lovi adesea de realitate, insuficient inclusă în calcul; pe de altă parte, o prea puternică ideaţie este adeseori în sine potrivnică acţiunii. Acţiunea este îndreptată spre un obiect. Dacă obiectul atrage mai puternic atenţia, aşa cum se întâmplă la personalităţile extravertite, subiectul ajunge mai uşor la acţiune; dacă însă atenţia este îndreptată spre interior, pornirea acţiunii este întârziată, deoarece solicitarea care emană de la ea îşi pierde din eficacitate. Aşa ia naştere o anumită legătură *între o înclinaţie accentuată spre gxndire şi o predispoziţie minimă pentru acţiune*. În consecinţă, introvertiţii sunt de obicei *şovăielnici*

în acţiune. Fac aici bineînţeles abstracţie de faptul că predispoziţia pentru acţiune poate să fie sporită sau redusă şi de alte trăsături ale firii, mai ales ale temperamentului.

O mai pronunţată introversiune duce la *izolarea de ceilalţi oameni*, care nu au înţelegere pentru ideile neobişnuite. Pe de altă parte, legătura cu oamenii din jur poate fi stingherită printr-o *inaptitudine primară pentru contacte*. Deosebirea poate fi constatată fără greutate dacă ne vom ocupa mai îndeaproape de aşa-numiţii „singuratici” – cum mai sunt numiţi introvertiţii – deoarece într-un caz constatăm formarea de idei neobişnuite, iar în celălalt dificultatea de a stabili un contact nemijlocit, chiar şi în chestiuni dintre cele mai obişnuite. În acest din urmă caz este vorba, după cum am mai spus, în primul rând de o lipsă de expresivitate în gesturi şi în modulaţia vorbirii. Când capacitatea de a stabili contacte este bună în ciuda introversiunii, atunci persoana respectivă caută să aibă legături cu alţi oamenii,

dar se loveşte mereu de dificultatea de a găsi la ei înţelegere. Dacă reuşeşte totuşi, se bucură de această relaţie umană şi este capabilă să aibă un contact nemijlocit, plin de căldură.

Prezentând în cele ce urmează personalităţi introvertite, precizez că le-am explorat în scopul de a diagnostica în unele cazuri o nevroză iar în altele o psihoză. Părerea mi-am format-o în baza propriilor lor declaraţii, precum şi a declaraţiilor făcute de membrii familiilor lor. Îmi exprim recunoştinţa faţă de doamna *von Trostorff* şi domnul *Schmieschek* pentru ajutorul pe care mi l-au dat. Cred că nu am motive de a ezita să descriu aici şi oameni care au trecut printr-o psihoză, pentru că, în primul rând, nu era vorba întotdeauna de schizofrenie, ci, în anumite cazuri, şi de o psihoză fazică, iar, în al doilea rând, ceea ce interesa era comportamentul lor în afara psihozei. Se ştie că schizofrenicii sunt în multe cazuri introvertiţi de lat natură, încă din tinereţe, deci adesea cu mulţi, ani înainte de izbucnirea

bolii.

— Am putut observa cazuri deosebit de convingătoare de introversiune în comportamentul schizofrenicilor înainte de îmbolnăvire şi – în măsura în care aşa ceva mai era posibil, – şi după îmbolnăvire. Nu se cunoaşte corelaţia exactă dintre fire (personalitate) şi boală. Părerea mea este că în fond nu au nimic comun, că indivizii introvertiţi sunt doar mai receptivi faţă de boală decât ceilalţi, aşa încât la ei procesul se declanşează mai uşor. Am putea compara această stare de lucruri cu faptul că, de exemplu, unele conformaţii somatice favorizează apariţia tuberculozei. În orice caz, nu pot să constat vreo deosebire între indivizii introvertiţi care au rămas sănătoşi şi cei care s-au îmbolnăvit de o psihoză. / Cauza unei predispoziţii mai pronunţate pentru schizofrenie nu pare să fie introversiunea ci, mai curând, dificultatea de a stabili contacte, eventual combinaţia celor două trăsături. Doamna *von Trostorff* s-a ocupat mai îndeaproape de această

problemă.

Pentru început, voi descrie un *individ introvertit* la care apare totuşi cu claritate *uşurinţa de a stabili contacte*.

MARTIN SCH., născut în 1925, administrator de imobil, a fost în copilărie modest şi rezervat. Faţă de străini era timid. Avea întotdeauna prieteni şi voia să fie conducătorul lor, cel care dă tonul. În perioada pubertăţii a avut un timp obiceiul să-l pună pe profesor în situaţii penibile, adresându-i întrebări la care acesta, după cum prevăzuse, nu putea să răspundă. Colegii săi îi cunoşteau intenţiile şi se bucurau de reuşita „atacului”. Nu se simţea bine în organizaţia hitleristă de tineret, dar ştia să se impună şi a devenit conducător de grupă (avea în subordine 30 de tineri). La vârstă de 12 ani a fost trimis pe mai multe luni într-o colonie de vară pentru fortificare fizică. Nici acolo nu s-a simţit însă bine, deoarece îi plăcea să fie împreună doar cu câteva

persoane şi să stea de vorbă cu ele, dar nu „să se dizolve” într-o masă de tineri. Între altele, nu suporta să facă duşuri în comun. Până la urmă s-a împrietenit cu un educator care îl înţelegea şi era de acord cu el în ceea ce priveşte proasta conducere a coloniei. În război s-a descurcat destul de bine născocea tot felul de metode prin care reuşea adesea să se eschiveze de la serviciul pe front. În prizonierat îl scârbea flecăreala pe teme sexuale a camarazilor săi. Pe vremea aceea se ocupa intens de jocul de şah. După război şi-a luat bacalaureatul.

În domeniul erotic, Martin Sch avea păreri originale. Cam pe la vârsta de 17 ani şi-a ales o fată care corespundea concepţiei „sale despre femeia ideală. Avea de gând să se căsătorească mai târziu cu ea, pentru moment însă se limita să-i viziteze familia, fără a încerca să aibă o legătură intimă cu fata. După ce s-a întors din prizonierat a vizitat-o din nou pe prietena sa, de astă dată cu intenţia de a avea cu ea raporturi intime. Fata şi-a

dat însă seama că la dânsul nu era vorba de o dragoste adevărată, ci de punerea în aplicare a unor idei preconcepute şi l-a respins, spunându-i să se ducă în altă parte dacă vrea să acumuleze experienţă. Nu mult după aceea a cunoscut-o pe viitoarea sa soţie, cu care s-a căsătorit când ea aştepta un copil. Mai târziu ea i-a fost infidelă, aşa încât s-a ajuns la divorţ. Cei doi soţi nu au putut găsi preocupări comune şi mai cu seamă femeia nu avea înţelegere pentru ideile lui.

Martin Sch nu iubea singurătatea, dar trecea totuşi drept un „singuratic”. Întotdeauna îi plăcea să stea de vorbă şi suferea când nu găsea un partener de conversaţie. Nu se putea însă apropia decât de puţini oameni, deoarece după scurt timp ieşeau la iveală concepţiile lui care, de cele mai multe ori, nu găseau înţelegere la alţii. Încă de pe când era elev avea ideile sale despre toate şi tocmai datorită acestui fapt era în măsură să-l pună în încurcătură pe profesor cu întrebările pe care i le punea. L-a analizat mult pe acest

profesor; de altfel, şi ulterior el încerca să-i analizeze pe oamenii din jurul său, să le descifreze caracterul. În această privinţă i se părea importantă mai ales vocea oamenilor. Făcea aprecieri chiar şi despre caracterul animalelor. Îl mai preocupa fenomenul morţii, şi la 17 ani citea o mulţime de lucrări de biologie pentru a înţelege misterul vieţii. Medita adesea timp îndelungat asupra celor citite. Mai târziu şi-a imaginat o nouă orânduire socială, stabilind tot ce ar trebui schimbat. După părerea lui, trebuia să se ajungă la un hibrid între capitalism şi comunism; statele urmau să dispară şi toţi oamenii să vorbească aceeaşi limbă. În anii următori s-a ocupat şi de budism, în care vedea religia desăvârşită. Creştinismul îi apărea ca un fel de afacere, deoarece promite recompense în schimbul faptelor bune, în timp ce budismul propovăduieşte năzuinţa spre perfecţiune fără a oferi nicio răsplată. Un timp a citit cu plăcere romane de aventuri, încercând să-şi imagineze continuarea

acţiunii acestora. Nu era de acord cu niciuna din orientările politice. Era prieten cu un om care din punct de vedere politic avea păreri complet diferite de ale sale. Divergenţele le discutau iară să se certe.

În conversaţiile pe care le-am avut cu Sch., acesta s-a arătat prietenos şi atent. Îi plăcea să vorbească, dar se gândea bine înainte de a se pronunţa. Din punct de vedere afectiv era uşor să te apropii de el.

Acest subiect era, fără îndoială, o *fire introvertită*. Încă din timpul pubertăţii avea tendinţa de a-şi forma idei proprii, care în parte se îndepărtau mult de realitate. În acelaşi timp încerca să aibă contact cu alţi oameni, ceea ce îi reuşea cu prietenii intimi. În aceste cazuri îi făcea plăcere să vorbească despre viaţa sa lăuntrică. Faptul că era considerat a fi un solitar nu se datora incapacităţii sale de a se apropia de oameni, ci ideilor sale, care numai rareori erau acceptate de altcineva. Lumea proprie pe care şi-o

construise în sinea sa rămânea ceva străin pentru cei din jur.

Cu atât mai mult era sortită să stârnească repulsie orice tentativă a lui de a-şi pune în aplicare ideile, cum s-a şi întâmplat în domeniul erotic. În perioada pubertăţii şi-a format un ideal de femeie şi, de atunci, a avut necontenit înaintea ochilor această imagine ideală. Când, după mulţi ani, s-a întors la prietena lui şi, călăuzit nu atât de iubire cât de principiile lui, a încercat să şi-o apropie, s-a lovit de împotrivirea firească a unei femei cu ochii deschişi spre viaţă. Pe femeia care avea să-i fie soţie a cunoscut-o, mai târziu, în împrejurări care presupuneau din partea lui o bază de contact nemijlocită. Este evident că pasiunea i-a dat peste cap principiile, ceea ce nu a prea fo: st în avantajul lui; într-adevăr, căsnicia s-a dovedit curând neviabilă. Avem aşadar înaintea ochilor tabloul general al unui om înclinat spre introversiune, care din această cauză a devenit un singuratic, deşi nu-i lipsea capacitatea de contact.

O introversiune clară rămâne identificabilă chiar atunci când deschiderea spre contacte umane este în mod deosebit accentuată de un *temperament hipomaniac*. O demonstrează cazul următor.

EWALD k., născut în 1908, de profesiune frizer, a învăţat bine la şcoală. Ar fi dorit să devină muzician, dar, din motive materiale, lucrul acesta nu a fost posibil. Examenul de frizer l-a luat cu „bine”. Era apreciat de superiori, dar, după cum spunea, după câţiva ani munca lui a început să-i pară din cale afară de plicticoasă, simţea nevoia de o anumită variaţie. În perioada ce a urmat, a lucrat în diferite întreprinderi; în cele din urmă a fost însoţitor pe o maşină poştală. În această calitate şi-a făcut şi serviciul militar în timpul războiului. Apoi şi-a reluat activitatea de frizer şi s-a căsătorit. Cu femeile stabilea întotdeauna uşor contactul, dar abia târziu a ajuns la o legătură durabilă. Înainte de căsătorie era foarte mulţumit

de modul în care mama lui îi purta de grijă; cât despre femeile cu care intra în relaţii mai apropiate, se îndoia dacă vreuna din ele i-ar putea fi cu adevărat o tovarăşă de viaţă potrivită.

K/ era un om vesel, plin de viaţă; când se afla într-o societate, toată lumea se bucura, căci era antrenant. De aceea avea o mulţime de prieteni. Uneori amuza pe cei din jur imitând programe de music-hall la care asistase. Ca frizer, locvacitatea îi era de folos. Găsea pentru fiecare client câte o temă.1 îi plăcea să facă muzică atât când era singur, cât şi în societate. Cânta la ţiteră valsuri, cântece populare şi altele, în convorbirile pe care le-am avut cu subiectul, era vesel, vorbăreţ şi făcea multe digresiuni.

Acest fel de a fi dezvăluia însă numai o anumită latură a personalităţii lui K., căci îi plăcea de asemenea să fie singur şi să depene firul propriilor sale gânduri. Citea mult, mai ales în domeniul fizicii, căutând să-şi însuşească legile cărora li se supun fenomenele. Totodată îi plăceau

romanele care ofereau descrieri fantastice ale viitorului. Existenţa stelelor era de asemenea pentru el o sursă de probleme. Se gândea la rostul lor şi îşi punea în legătură cu ele o mulţime de întrebări: ce se întâmplă pe ele, dacă există sau nu acolo oameni, dacă pământenii vor ajunge vreodată până la ele. Căuta şi un raport între propria sa persoană şi univers şi îşi spunea că omul trăieşte în general cel mult 90 de ani, pe când Pământul are deja în urma sa miliarde de ani. Audia multe conferinţe pe teme astronomice şi a aderat la un cerc astronomic. Pteligia o privea în lumina faptului că Pământul, pe care trăiesc oamenii, nu este în Marele Tot decât un firicel de nisip. Nu avea înclinare spre activităţi manuale, ca, de pildă, de a meşteri diverse construcţii sau aparate, dar cultiva flori şi citea diverse cărţi pentru a afla cum să le îngrijească. Afară de aceasta, încă de mult îi plăcea să rezolve cuvinte încrucişate.

Avem înaintea noastră un *hipomaniac*, care

pretutindeni stabilea repede contacte umane, un om plin de viaţă care ştia să amuze chiar grupuri numeroase. Cu toate acestea, gândirea lui nu era orientată spre exterior; dimpotrivă, era totdeauna plină de problemele care îl pasionau. În multe privinţe, că se îndepărta mult de ceea ce găsea în anturajul imediat. Se poate constata că o hipomanie, care, la o examinare superficială, pare să genereze o extraversiune, nu limitează esenţial o *atitudine introvertită* a gândirii. Într-adevăr, este cu totul altceva când temperamentul este cel care determină la un om o anumită deschidere spre exterior, decât în cazul când aceasta este rezultatul unei orientări extravertite spre universul percepţiilor. Cred, de altfel, că şi în comportamentul practic al subiectului pot fi recunoscute, una alături de cealaltă, ambele trăsături caracteristice ale firii lui. Atunci când K. a simţit nevoia de variaţie în activitatea profesională, aceasta se datora firii sale hipertimice. Dimpotrivă, atunci când fiecare

femeie trezea în el îndoiala că s-ar potrivi cu el, ceea ce l-a şi determinat să se însoare atât de târziu, cauza era introversiunea lui.

Desigur, introversiunea este mai puţin bătătoare la ochi dacă i se asociază capacitatea de a stabili contacte sau, eventual, un *temperament hipertimic*. Dimpotrivă, atunci când este combinată cu *incapacitatea de a stabili contacte*, introversiunea apare în mod deosebit de pregnant. Subiectul pe care îl voi descrie mai jos va demonstra acest lucru.

GERHARD D., născut în 1935, grafician, era încă din copilărie foarte tăcut şi închis în sine. La şcoală a fost foarte silitor şi a avut întotdeauna rezultate bune. Nu a avut dificultăţi nici cu pregătirea profesională; în meserie era conştiincios, în afara activităţii sale profesionale, D. era preocupat exclusiv de sine. Dintotdeauna citea foarte mult, era în stare să stea nopţi întregi aplecat asupra unei cărţi; în special îl interesau

Nietzsche, Schopenhauer şi Goethe. Ştia pe de rost partea îfitâi din *Fausi*. Se mai interesa şi de astronomie şi psihologie, ajungând să se întrebe care este sensul universului cu stelele lui şi care este sensul vieţii omeneşti. O bucată de vreme a încercat să scrie, însă fără rezultate apreciabile. Îi plăcea foarte mult să deseneze şi se străduia încontinuu să se perfecţioneze în acest domeniu. Avea o predilecţie deosebită pentru jocul de şah. Cumpăra culegeri cu partide jucate de campioni mondiali, re juca aceste partide şi încerca, să elucideze de ce anume pierduse unul din jucători. A cumpărat şi două cărţi voluminoase despre şah, pe care le-a studiat. Uneori juca cu fratele lui, dar cel mai adesea juca de unul singur.

În familie, D. vorbea despre problemele sale, dar în afara ei nu era în stare să stabilească contacte. Încă din copilărie, de cele mai multe ori nu lua parte la jocurile celorlalţi, preferând să stea acasă şi să citească. Cu alţi elevi se întâlnea numai atunci când avea de discutat o problemă

legată de învăţătură. Nici mai târziu nu a avut prieteni. La cinema sau la teatru se ducea singur. Acasă povestea apoi ce a văzut şi ce a gândit cu această ocazie.

De multe ori gândurile lui aveau un caracter critic. N-a găsit niciodată contactul cu persoanele de sex feminin. În prezenţa altor oameni, şi în special faţă de femei, era foarte inhibat, astfel încât nu a ajuns nici măcar la o apropiere superficială.

Când am văzut pacientul, avea o expresivitate mimică şi gestuală redusă la minimum; răspunsurile le dădea adesea cu şovăială. După spusele familiei, avusese, dintotdeauna această atitudine şi era o fire închisă, aşa încât nu se prea putea şti ce se petrece în sufletul lui. După cum relata sora lui, nu puteai avea cu el relaţii cu adevărat apropiate.

Observăm aici, pe lângă o *introversiune* pronunţată, şi o incapacitate de a stabili contacte. *Subiectul trăia numai în* lumea ideilor sale. Din

această cauză a pierdut legătura cu cei din jur; de altfel, îi lipsea şi capacitatea de a intra în contact afectiv nemijlocit cu oamenii. De aceea, nu a avut niciodată un prieten. Acasă mai vorbea despre ceea ce-l preocupa, dar şi atunci se putea observa incapacitatea lui de a stabili contacte. Între el şi membrii familiei lui nu s-a creat niciodată o atmosferă caldă.

Prin combinarea unei *firi introvertite* cu una *anancastă* poate să apară o imagine foarte caracteristică. Numeroasele idei proprii care iau naştere la un introvertit ridică, totodată, multe probleme care cer o soluţie. Dacă lucrul nu este posibil, atunci o personalitate care nu este decât introvertită se împacă cu această situaţie: ea poate să înlăture din gând întrebările fără răspuns, aşa încât ele nu o împovărează prea mult. Cu totul altfel se prezintă lucrurile când există în acelaşi timp şi o fire hiperexactă care nu poate lăsa nimic nerezolvat. După cum în viaţa practică anancaştii nu pot înlătura pur şi simplu

problemele şi îndoielile ce li se ivesc, ci trebuie să chibzuiască totul până în cele mai mici amănunte, ei se pot foarte greu debarasa şi de problemele teoretice care le-au stârnit atenţia. Ei urmăresc aceste probleme chiar dacă nu sunt în stare să găsească un răspuns la ele, chiar dacă, cum este cazul cu unele probleme filosofice, nu există posibilitatea unui răspuns. Este o *meditare frământaţi*, iar atunci când e mai accentuată – o *meditare obsesivă*. Putem observa cele de mai sus la un subiect care este în acelaşi timp introvertit şi hiperexact.

MANFRED S., născut în 1937, lăcătuş, a fost un copil liniştit şi silitor. Totdeauna şi-a făcut lecţiile cu meticulozitate. Caietele şi cărţile de şcoală le păstra foarte curat, iar temele şi le făcea imediat după cursuri. Niciodată nu a vrut să lipsească de la şcoală. Mai târziu, în meseria lui, era tot atât de exact şi nu dădea un lucru din mână decât după ce îl examina încă o dată.

Prefera să strângă şuruburile o a doua şi a treia oară. Încă din copilărie a avut câteodată idei obsesive, de pildă, să înţepe oameni străini cu un ac sau să facă pozne medicului cu prilejul examinării periodice pe care o făcea copiilor la şcoală. Mai târziu a avut o uşoară agorafobie; trecea cu neplăcere de pe o parte a anumitor străzi pe cealaltă şi de aceea prefera să evite aceste traversări.

S. a fost dintotdeauna un „singuratic”; în copilărie a avut, ce-i drept, prieteni, dar prefera să stea singur şi să meşterească. A construit, de pildă, un cărucior pentru fratele lui mai mic, lucra mult la bicicleta lui, se ocupa de aparate vechi de radio şi de telefon şi voia să inventeze un aparat de radio de un tip special. Odată a vrut să construiască în cameră, dintr-o ceaşcă, o fântână arteziană. Lucrarea sa de calfă a făcut-o după idei proprii, ceea ce a provocat dezaprobarea maistrului său, care l-a obligat să mai înveţe încă o jumătate de an. În casă se pricepea la tot ce era

de domeniul tehnicii; repara instalaţia electrică, aspiratoarele, mixerele etc. Adesea demonta obiecte numai pentru a vedea cum sunt construite. Întotdeauna citea mult, câteodată până noaptea târziu, preferând cărţi tehnice, unde căuta răspunsul la probleme proprii. Adesea avea îndoieli asupra celor citite, întrebându-s e dacă lucrurile stăteau chiar aşa şi dacă el nu le-ar putea face pe unele dintre ele mai bine. Se gândea chiar să facă invenţii. De multe ori medita timp îndelungat la cele citite. Destul de frecvent avea idei pe care ar fi preferat să nu le aibă. Astfel, de pildă, ştia că este absurd să te iei după horoscoape, dar totuşi chibzuia îndelung: „Spune horoscopul adevărul sau nu?” Când citea, îl frământau adesea unele probleme neînsemnate; îşi punea întrebarea dacă autorul are sau nu dreptate. Se gândea des şi la personalitatea autorului, întrebându-se ce fel de om ar putea să fie. De multe ori, aceleaşi gânduri le avea şi când întâlnea un om străin. În asemenea cazuri pornea

în parte de la idei rezonabile, vrând să determine firea – după cum spunea el, „tipu161 omului –, dar, pe de altă parte, îşi punea şi întrebări absurde, ca, de pildă, la ce anume se gândeşte persoana respectivă în acel moment, unde se duce etc.

Contactul cu alţi oameni îl stabilea greu, dar nici nu-i prea simţea lipsa, el fiind tot timpul ocupat cu propriile sale gânduri. La vârsta de 20 de ani s-a împrietenit cu o fată. Curând însă, aceasta şi-a manifestat nemulţumirea pentru motivul că el o scotea prea rar în oraş. Când a fost să ajungă la intimităţi, el se tot gândea cum să se comporte, în sfârşit, când i s-a părut că fata ar fi de acord, a încercat să aibă cu ea raporturi sexuale, dar a suferit un eşec. După aceea nu a mai îndrăznit să facă o nouă încercare, se considera anormal din punct de vedere sexual şi se tot frământa căutând să-şi dea seama de ce şi-o fi pierdut capacitatea sexuală. După scurt timp, fata s-a despărţit de el.

În discuţiile pe care le-am avut cu subiectul,

acesta a manifestat o atitudine prietenoasă şi vorbea cu plăcere despre ideile lui. Am reuşit să stabilim cu dânsul un contact bun. I-am dat sfaturi în privinţa greutăţilor lui sociale şi a înclinaţiei lui spre meditaţia obsesivă.

Avem aici de-a face cu un om care încă din copilărie era un *anancast* şi încă de timpuriu predispus spre meditări obsesive şi impulsuri obsesive. Şi *introversiunea* sa pare să fi existat încă din copilărie, căci dintotdeauna prefera să se preocupe de sine însuşi. Mai târziu îl interesa în special tehnica, citea multe cărţi tehnice şi avea idei proprii în această privinţă. Spera să poată face eventual invenţii. Meşterea mereu şi născocea întotdeauna ceva deosebit. Este caracteristic că lucrarea la examenul de calfă nu a făcut-o conform celor învăţate, ci aşa cum credea el că este mai bine. Meditaţiile îl duceau adesea la frământări, îşi punea întrebări la care nu putea găsi un răspuns sau pe care le considera poate chiar absurde. Cert este că cele două componente

ale firii sale sunt determinante pentru aceste meditări *obsesive*. Datorită introversiunii îi veneau multe gânduri şi, odată cu ele, se năşteau şi multe probleme; datorită însă firii lui anancaste, ele se transformau în idei obsesive, de care nu se putea dezbăra nici atunci când îşi dădea seama că sunt de nerezolvat, ba chiar absurde. Şi în greutăţile sale de a intra în legătură cu celălalt sex s-au făcut simţite efectele combinării celor două trăsături ale firii lui. Datorită introversiunii nu avea destul contact cu alţi oameni, iar din cauza firii sale anancaste avea inhibiţii puternice, în special în domeniul erotic, unde şi în mod normal există destule motive de ezitare.

Un interes deosebit prezintă combinaţia *firii introvertite cu cea hiperperseverentă*, deoarece s-ar putea presupune că există mulţi oameni cu „idei prevalente”, la care prevalenţa ia naştere din introversiune. Judecând după practica noastră, acest lucru nu pare să fie general valabil. Voi prezenta în continuare un subiect cu aceste

trăsături combinate.

WOLF K., născut în *1939*, tehnician radio, a avut la şcoală relaţii bune cu cei de o vârstă cu el. Lua parte la toate poznele şi un timp a fost chiar „capul răutăţilor”, motiv pentru care a avut unele greutăţi cu profesorii. De la începutul pubertăţii, coţitactul cu colegii săi a slăbit. Lua numai rar parte la reuniunile lor şi deloc la chefuri, fiind din principiu împotriva alcoolului. Acum îşi petrecea majoritatea timpului acasă, citea cărţi şi medita asupra unor probleme filosofice. Tot de pe vremea aceea a avut şi cu părinţii un contact mai slab şi rar vorbea cu ei despre problemele lui. Cu profesorii a început să aibă frecvente conflicte, deoarece îşi susţinea cu fermitate părerile, neputând să cedeze. În special pe teme politice avea adeseori ciocniri. Cum era însă foarte talentat, a fost promovat. La examenul de bacalaureat a ajuns totuşi într-o situaţie fără ieşire. A refuzat să scrie aşa cum prescria tema

dată, deoarece astfel ar fi trebuit să declare ceva ce ar fi fost împotriva concepţiilor lui, aşa încât a preferat să nu scrie nimic. Profesorii au căutat încă o dată să-l ajute, i-au vorbit în mod prietenos şi i-au propus să-şi predea lucrarea la o dată ulterioară. El a persistat însă cu încăpăţânare în refuzul său. Ca urmare nu şi-a luat bacalaureatul, deşi era cel mai înzestrat dintre toţi elevii. A învăţat apoi meseria de tehnician radio, dar şi cu acest prilej a avut diferite certuri cu superiorii lui, deoarece îşi susţinea propriile idei. Cu ocazia unei divergenţe de opinii s-a ajuns o dată aproape la violenţe fizice. Deseori părinţii au trebuit să intervină şi să aplaneze conflictele. La armată lucrurile au mers mai bine decât se credea. Subiectul îşi făcea serviciul cu conştiinciozitate, dar se izola complet de camarazii săi, iar despre ideile lui nu vorbea.

Cu sexul opus nu avusese încă niciodată vreun contact intim. O bucată de vreme a iubit o fată din întreprinderea unde lucra, fără să-şi dea

seama că ea era prietenă cu un alt tânăr, cu care s-a şi logodit după aceea.

După terminarea serviciului militar, subiectul îşi găsea preocupări de unul singur şi nu se plictisea niciodată. Citea cărţi tehnice sau de cultură ştiinţifică generală şi era abonat la două reviste ştiinţifice de specialitate. În plus, lucra cu multă migală; construia după idei proprii difuzoare şi alte obiecte. Îi plăcea să se plimbe singur şi a învăţat să deosebească între ele cântecele păsărilor. Adesea le înregistra pe bandă de magnetofon, pe care o punea apoi să reproducă cele înregistrate în apropierea păsărilor, pentru a le atrage şi a înregistra alte cântece. Cu ajutorul cărţilor îşi perfecţiona mereu cunoştinţele despre lumea păsărilor. În ceea ce priveşte politica, era tot atât de interesat de această temă ca pe vremea anilor de şcoală, dar cu străinii nu vorbea deloc despre acest subiect, iar cu familia foarte puţin. Părerile lui coincideau foarte rar cu cele oficiale.

În discuţiile pe care le-am avut cu dânsul,

subiectul a fost la început rezervat. Mai târziu a devenit prietenos şi s-a bucurat vizibil că poate vorbi cu un om care îl înţelege. Cu toate că era plin* de bunăvoinţă, ezita oarecum să răspundă; se vedea că nu voia să spună nimic înainte de a fi reflectat. Mimica lui era destul de reţinută, dar îi însoţea cuvintele într-un mod firesc. Contactul nemijlocit s-a realizat bine.

La acest subiect se poate observa că încă din copilărie avea o *înclinaţie paranoică*, ceea ce îl făcea să fie uneori „capul răutăţilor”. Mai târziu, această trăsătură s-a manifestat foarte clar printr-o atitudine inflexibilă. Cel mai pregnant s-a vădit ea cu ocazia bacalaureatului, când a preferat să-şi distrugă cariera decât să scrie o lucrare a cărei tendinţă era în contradicţie cu vederile sale. Până la pubertate, la el nu s-a putut observa *introversiunea*, deoarece pe vremea aceea subiectul participa la tot ce făceau ceilalţi. Acest lucru este remarcabil, dar nu de neînţeles. Pe câtă vreme, în general, trăsăturile firii se pot observa

încă din copilărie, în cazul introversiunii nu se întâmplă aşa. După cum am văzut, la pubertate omul face o cotitură de la extraversiune la introversiune; în multe cazuri fenomenul nu reprezintă probabil altceva decât o înclinaţie care a existat dinainte şi care acum capătă formă definitivă. În cazurile examinate până acum, aşa pare să fi fost. Dar se poate întâmplă ca însăşi cotitura să reprezinte un anumit grad de anormalitate, astfel încât să ia naştere o introversiune pentru care în copilărie nu existase încă vreo premisă. Se pare că aşa s-a întâmplat la ultimul nostru subiect. Înainte de pubertate era mai mult în societatea altor copii, dar odată cu intrarea în pubertate a devenit fără echivoc un introvertit. Acum trăia mai ales pentru sine însuşi, avea despre toate idei proprii, medita mult, ajungând să aibă concepţii şi obiceiuri care îl deosebeau de ceilalţi oameni.

Presupunerea că o combinaţie a *firii hiperperseverente* cu cea *introvertită* ar favoriza

în mod deosebit *dezvoltarea paranoică* nu se adevereşte la acest subiect. Deşi ideile unui om introvertit alimentează hiperperseverenţa, nu decurge de aici că aceasta ar favoriza o dezvoltare paranoică. Experienţa psihiatrică ne arată că această dezvoltare are loc mai ales la personalităţile *hipertimice*, care prin firea lor au o înclinaţie mult mai pronunţată spre extraversiune decât spre introversiune. Sindromul cverulent constituie dovada că avem de-a face cu acest aspect, el fiind forma cea mai frecventă a dezvoltării paranoice. E drept că ar mai trebui examinat dacă devin cverulente personalităţile care efectiv nu sunt numai hipertimice, dar şi extravertite. S-ar putea ca introversiunea, deşi existentă, să fie mascată de temperament. Într-o dezvoltare paranoică este întotdeauna necesară o *activitate*; fără ea, oscilaţia afectelor, care stă la baza dezvoltării, nu ar fi posibilă. Am putut constata că oamenii „cârcotaşi", tocmai datorită activităţii febrile proprie hipertimicilor care

creează tot timpul conflicte noi, nu-şi epuizează niciodată resursele conflictuale. Dimpotrivă, subiectul descris nu s-a putut menţine pe terenul activităţii. La bacalaureat a mai dovedit combativitate în apărarea ideilor sale. Mai târziu însă, cu toate că-şi menţinea cu aceeaşi fermitate părerile, nu mai încerca să convingă şi pe alţii de justeţea lor. Aşa se prezintă probabil mai ales *„paranoicii ascunşi”* – cum i-am putea denumi –, care se află1 în contradicţie cu lumea înconjurătoare, dar nu trag concluziile ce decurg din această opoziţie, sau care persistă în căutarea a tot felul de idei inovatoare fără a face însă caz de ele, cu alte cuvinte este vorba de oameni care sunt în acelaşi timp paranoizi şi introvertiţi, dar nu paranoici deschişi.

De mare importanţă este combinaţia dintre *f irea introvertită* şi cea *demonstrativă*, deoarece această combinaţie promovează înclinaţiile poetice şi artistice. Voi prezenta un asemenea subiect.

MARGIT W… născută în 1944, era funcţionară la poştă. Performanţele ei şcolare au fost schimbătoare. Când avea succese, se simţea stimulată, devenea foarte sârguincioasă şi avea rezultate excelente. Când se evidenţia mai puţin, îi scădea imediat energia. Câteodată voia să lipsească de la şcoală din cauza unor dureri fizice pentru care nu putea fi constatată nicio cauză cât de cât serioasă. Nu era iubită de ceilalţi copii, pentru că voia să joace întotdeauna rolul principal. În internat, unde fusese trimisă pentru a-şi continua studiile, s-a simţit foarte stingherită şi după patru săptămâni l-a părăsit din proprie iniţiativă. Mai târziu, după cum a şi scris în jurnalul ei intim, s-a simţit şi acasă „ca într-o închisoare”. Jurnalul a fost început la vârstă de 16 ani şi avea un aspect dezordonat, cu multe ştersături şi un scris foarte schimbător. În ceea ce priveşte conţinutul, pe lângă relatări despre întâmplările zilei, se găsesc observaţii făcute pe

un ton superior la adresa părinţilor, precum şi descrieri ale unor stări de spirit, descrieri cam patetice, dar uneori, ca limbă, foarte expresive. În această perioadă a scris şi poezii. În plus, îi plăcea mult muzica, cânta la acordeon şi desena «lin când în când. Aproape că nu avea prietene. De cele mai multe ori îşi urmărea preocupările de una singură. Din punctul de vedere al meseriei, nu s-a putut fixa; mai întâi a lucrat ca tehnician dentist, după aceea la poştă, fără să se fi putut decide. Serviciul i se părea adesea prea greu, astfel că trecea de la un post la altul. La 22 de ani s-a măritat.

Subiectul stabilea întotdeauna uşor contactul cu bărbaţii şi, în general, ar fi putut să-şi facă cu uşurinţă relaţii, dacă acest lucru ar fi prezentat pentru ea vreo importanţă. Ea putea însă să-şi ocupe singură timpul; o interesau pedagogia şi psihologia, citea cărţi din aceste specialităţi şi medita asupra celor citite. Înainte îi plăcuse chimia, deoarece, după cum spunea, în această

ştiinţă se manifestă viaţa. Fizica *g*, se părea moartă, n-o atrăgea. Se putea transpune uşor în cele ce vedea sau citea. Participa la filme cu toată fiinţa. La televiziune îi plăceau emisiunile care îi puneau probleme, pe care le discuta adesea cu mama şi cu soţul ei; în aceste discuţii avea de multe ori cu totul alte păreri decât ceilalţi. Şi în politică îşi formase concepţii diferite de cele ale părinţilor săi. O interesau problemele filosofice şi religioase şi se întreba cum a apărut lumea şi dacă există într-adevăr un dumnezeu. Pe această temă putea să discute cu mama ei ore întregi. În afară de filmele cu probleme, îi plăceau şi cele în care erau înfăţişate ţări îndepărtate; le continua în reveriile ei acţiunea, iar imaginaţia îi zugrăvea aidoma „totul. Despre sine spunea: „Ştiu că am o fantezie vie; în capul meu totul se derulează ca într-un film!” Adesea retrăia sub formă de imagini şi alte lucruri pe care le vedea. Încă din copilărie avea înclinaţii spre visare cu ochii deschişi. La început îşi, imagina în reveriile ei că va deveni o

mare cercetătoare saul descoperitoare. Mai târziu a regretat că nu devenise efectiv ceea ce dorise. Nu se oprea asupra gândurilor neplăcute, putând să se debaraseze de ele „ca un şarpe de pielea lui”. Nu avea niciodată inhibiţii când trebuia să apară în faţa altor oameni, putea să ţină cuvântări fără să aibă niciun trac. Rămânea întotdeauna calmă, chiar la examene.

În discuţiile noastre cu W., contactul a fost foarte bun, părea interesată şi răspundea cu plăcere. Mimica şi gestica erau vioaie, câteodată chiar vizibil exagerate.

La acest subiect se poate recunoaşte clar o *trăsătură demonstrativă*. Încă din copilărie avea tendinţa să se plaseze în centrul întâmplărilor şi să evite neplăcerile şcolii. Mai târziu, povestea ea însăşi ce uşor îi venea să înlăture gândurile pe care nu voia să le aibă. Lipsa fricii şi a tracului atunci când se afla într-un cerc mai larg de oameni sau înainte de examene dovedesc talentul ei de a elimina din conştiinţă ideile care ar fi

apăsat-o. Tot atât de clar se manifestă la acest subiect şi *introversiunea*. Nu accepta pur şi simplu trăirile sale, ci medita asupra lor şi le discuta câteodată timp îndelungat. Cu toate că prin pregătirea sa profesională nu avea nicio contingenţă cu pedagogia şi psihologia, aceste domenii o interesau în mod deosebit pentru că găsea în ele o mulţime de probleme la care se putea gândi. Din acelaşi motiv se ocupa şi cu religia şi filosofia.

Din combinaţia celor două firi, cea demonstrativă şi cea introvertită, rezultă şi înclinaţia subiectului pentru *visare cu ochii deschişi*. Istericii au o înclinaţie spre gândirea „destinsă”, deci pentru o gândire în imagini; dacă la acelaşi om este prezentă şi introversiunea, atunci fantezia lăuntrică ia un avânt cu atât mai puternic. De aici poate să rezulte o *înclinaţie* sau chiar un *talent poetic*. Dacă mai sus m-am referit la *excitabilitatea exaltată a sentimentelor şi la predispoziţia demonstrativă* ca trăsături care

promovează performanţele poetice, aici trebuie să adaug şi *introversiunea*. Acelaşi lucru este valabil şi pentru *producţia artistică* şi *muzicală*, deoarece şi în acest caz este necesară o fantezie cu reprezentări în imagini.

Partea a H-a

FIREA OMENEASCĂ ÎN LITERATURĂ

După cum se ştie, mulţi scriitori sunt excelenţi psihologi. Ei au un ascuţit spirit de observaţie, capacitatea de a se transpune în situaţia şi în felul de a reacţiona al altora; în plus, au şi talentul de a exprima perfect ceea ce au înţeles şi au intuit. Aceşti scriitori ne prezintă personajele aşa cum gândesc, simt şi acţionează acestea, adică în mod concret, nu sub forma unor analize abstracte. Nu întotdeauna autorii ne dau înisă şi soluţiile psihologice; uneori problemele rămân deschise, deoarece descifrarea felului neobişnuit de a se comporta al unui personaj

literar permite mai multe soluţii. Dar şi în asemenea cazuri trebuie să se întrezărească anumite explicaţii sau cel puţin indicaţii sumare în această privinţă, fiindcă altfel comportamentul personajului ar rămâne numai bizar, pierzând orice interes psihologic.

Prezentând în lucrarea de faţă personaje din operele unor scriitori, las la o parte firile problematice care trebuie în prealabil interpretate, eventual, în diferite feluri. Având în vedere că ne stimulează gândirea, asemenea personaje pot fi deosebit de interesante din punct de vedere psihologic, dar intenţia mea n-u este de a explica ceea ce poate fi neclar în literatură, ci de a extrage din literatură exemple care să-mi confirme şi să-mi ilustreze concepţiile. Mă interesează, aşadar, acele personalităţi din literatură care evidenţiază nemijlocit cauza care le declanşează reacţiile, fie că scriitorul dezvăluie cu claritate motivele acţiunilor lor, fie că aceste motive rezultă fără echivoc din însuşi felul de a

vorbi ori de a acţiona al personajelor. Pot fi, bineînţeles, mai multe motive, care acţionează convergent sau contradictoriu. Dar simpla cunoaştere a motivelor unei acţiuni este insuficientă pentru a identifica o trăsătură de caracter a personajului respectiv; ea indică doar o dinamică lăuntrică a aces tuia. De cele mai multe ori însă, chiar autorul ne oferă posibilitatea să ne dăm seama dacă personajul său este congenital structurat aşa cum ni-l prezintă sau dacă a ajuns la acest comportament ca urmare a unor evenimente exterioare.

Din cele de mai sus rezultă că unele personaje din literatură, pe drept cuvânt considerate ca deosebit de interesante din punct de vedere psihologic, nu ne pot fi utile, deoarece ar trebui să fie mai întâi interpretate.

De exemplu, cu Macbeth din tragedia lui Shakespeare facem cunoştinţă abia în momentul când comite asasinatul; nu ştim decât cum s-a comportat ulterior. În fond, motivele care l-au

determinat să făptuiască acest act îngrozitor nu pot fi decât deduse. Despre caracterul lui, care trebuia să se fi manifestat cu mulţi ani înainte de comiterea crimei, nu aflăm aproape nimic. Era, fără îndoială, stăpânit de ambiţie, dar trebuie să fi avut şi o pronunţată înclinaţie spre anxietate, căci frica (nu scrupulele morale) l-ar fi făcut să renunţe în ultimul moment la fapta sa dacă lady Macbeth nu l-ar fi instigat mereu. Iar mai târziu, în bună parte tot datorită fricii că îl va ajunge braţul răzbunătorilor, Macbeth s-a transformat într-un tiran sângeros. Aşa ar putea fi înţeles comportamentul său; nu este însă deloc sigur că autorul şi-a gândit în acest fel personajul.

Şi comportamentul lui Hamlet putem încerca să ni-l explicăm prin firea acestuia. Fără îndoială, este vorba de o personalitate pronunţat introvertită, care, chiar faţă de prieteni, lasă să se întrezărească foarte puţin din universul său lăuntric. De această trăsătură de caracter pare a fi strâns legată întreaga comportare a lui Hamlet:

permanenta lui şovăială, hotărârea lui de a răzbuna asasinarea tatălui său, precum şi repulsia ce o resimte totuşi faţă de acţiunile concrete. Într-adevăr, nu despre scrupule etice poate fi vorba la un bărbat care îl înjunghie pe Poloniuis şi care îi predă călăului fără reticenţe pe Rosencrantz şi Guildenstern. În schimb, se manifestă mereu înclinaţia l-ul spre o reflexivitate exagerată. Aceasta reiese cel mai pregnant din celebrul monolog al lui Hamlet din actul al III-lea, monolog care începe cu cuvintele: „A fi sau a nu… fi, iată întrebarea”. Iar apoi continuă (p. 100):

„Ăst gând pe toţi ne face-a fi mişei. / Şi-astfel firescul chip al hotărârii / Arată bolnav de gândire pală, / Şi-avânturile ce-le mai măreţe / Sub semnul său se-abat din drumul lor / Şi pier ca faptă”.

Marea reflexivitate a lui Îiamlet îl împiedică în luarea unor hotărâri care să se manifeste prin fapte concrete. Cu alte cuvinte „gândirea pală” îi limitează acţiunea.

Redăm şi în limba engleză versurile cheie:

„And thus the native hue of resolution Is sieklied o ei with the pale cast of thought”.

În mod analog, firea multor personaje problematice din literatură poate fi interpretată pornind de la comportarea lor, dar asemenea personaje nu sunt utile scopului pe care mi l-am propus. Nu pot lua drept exemple decât personaje care se pro-filează clar înaintea noastră, fără a necesita vreo interpretare.

Când este vorba de trăsături de caracter, trebuie să selectăm doar personaje pe care le putem înt-îlni în viaţă, chiar dacă trăsăturile respective sunt îngroşate ca urmare a exagerării literare... În afara unor asemenea personaje, găsim în literatură şi personalităţi de un gen cu totul diferit: personaje reprezentJÂnd fie oameni ideali, fie personificări ale unui principiu (răul, binele, sublimul, dreptatea, violenţa), fie mesageri ai unei idei. Dostoievski şi-a spus părerea în această privinţă. În Idiotul, el scrie (p. 61):

„Există oameni despre care e greu să spui

ceva ce i-ar putea prezenta sub înfăţişarea lor cea mai tipică, cea mai caracteristică; aceştia sunt aşa-numiţii oameni obişnuiţi, banali, care într-adevăr formează marea majoritate a oricărei societăţi. În romanele şi povestirile lor, scriitorii preferă de cele mai multe ori să ia tipuri din societate şi să le reprezinte într-o zugrăvire figurativă, artistică, tipuri care în realitate se întâlnesc excepţional de rar în ansamblul trăsăturilor lor şi care totuşi sunt mai reali decât realitatea însăşi. Podkoliosin, în expresia lui tipică, poate că este chiar o exagerare, în niciun caz însă o aberaţie. Câţi dintre oamenii inteligenţi, cu mintea luminată, aflind de la Gogol cum este acest Podkoliosin, n-au constatat după aceea că zeci şi sute de prieteni şi cunoştinţe de-ale lor seamănă grozav cu Podkoliosin, atât doar că ei nu ştiuseră până atunci că acesta li-e numele”.

Deci, după părerea lui Dostoievski, personajele din literatură nu trebuie să fie copiate după un anumit model existent. Ele trebuie totuşi

să înfăţişeze ceva real, ceva caracteristic vieţii reale.

Când este vorba numai de îngroşări parţiale (moderate) care scot în evidenţă deosebit de pregnant anumite trăsături de caracter, aceste personaje rămân totuşi oameni reali,.pe care îi simţim omeneşte aproape de noi, oameni al căror comportament îl putem înţelege. În textul citat, Dostoievski nu se gândeşte însă numai la asemenea personalităţi, pe care le-a întruchipat cu măiestrie în propriile sale personaje. Referindu-se la Podkoliosin din comedia lui Gogol *Căsătoria*) el ne dă a înţelege că se gândeşte *şi* la personalităţi de un gen cu totul aparte. Podkoliosin e un om cane ar vrea să se căsătorească, dar nu se poate hotărî. Când prietenul său insistă, el face un pas înainte, după care se retrage, pentru ca în cele din urmă, înainte de nuntă, să se arunce pe fereastră ca să scape definitiv de însurătoare. Desigur, după cum spune Dostoievski, mulţi oameni au aversiune faţă de căsătorie şi încearcă fie s-o amâne, fie s-o

evite cu totul. Dar această atitudine este singura prin care Podkoliosin apare ca un om real De aici nu putem însă trage concluzii asupra întregii sale personalităţi, căci rămâne cu totul neclar de ce tocmai el se teme până într-atât de căsătorie. Nici în rest nu mai aflăm nimic despre firea lui. Desigur, un om al cărui comportament îl cunoaştem numai într-o anumită situaţie poate fi eventual considerat caracteristic în măsura în care amintitul comportament poate fi definitoriu pentru firea anumitor oameni Din punct de vedere psihologic însă, aceasta nu reprezintă descrierea unei personalităţi, fiindcă an jurul acestui unic comportament nu găsim decât un înveliş şi nimic mai mult.

Aceleaşi considerente sunt valabile şi pentru celălalt exemplu dat de Dostoievski în observaţiile sale. El se referă la Georges Dandin din comedia lui Molière, ale cărui cuvinte „Tu ţinai făcut-o, Georges Dandin” le citează şi despre care scrie în continuare:

„Dar, o, doamne, de câte milioane şi bilioane de ori a fost repetată această exclamaţie pornită din inimă de către oamenii din toată lumea, după luna de miere sau, poate, cine ştie, chiar din prima zi după nuntă”.

Este, desigur, adevărat că după luna de miere mulţi îşi dau cu groază seama în ce nenorocire sau vârât clădindu-şi căsnicia pe nişte false valori, dar această concluzie a unei experienţe de viaţă nu are, în opera lui Molière, nicio legătură cu vreo individualitate. Dandin trebuie să rabde orice din partea soţiei sale şi a socrilor săi, fiindcă, atunci când a fost admis în sânul unei familii de nobili, i s-a făcut de fapt o favoare. Este înşelat de soţia lui, crede că a izbutit, în sfârşit, să-i dovedească vinovăţia, dar ea ştie, de fiecare dată, să iasă din încurcătură. În repetate rânduri bietul Dandin trebuie să ceară umil iertare soţiei sale şi amantului acesteia pentru bănuielile sale, pretins neîntemeiate. Dacă din punct de vedere psihologic Georges Dandin ar

reprezenta o personalitate, atunci ar trebui măcar să aflăm care a fost atitudinea lăuntrică datorită căreia a ajuns într-o situaţie atât de dezagreabilă, şi de ce o suportă cu atât de puţină demnitate. Dar despre toate acestea nu aflăm nimic: ne este iarăşi prezentată o experienţă de viaţă cu caracter general, într-un înveliş care nu mai conţine nimic altceva.

În literatura beletristică întâlnim însă şi caractere în care psihologicul este mai aprofundat, poate fiindcă autorul însuşi le-a conceput sub acest unghi. Ne sunt înfăţişaţi, desigur, oameni care gândesc, simt şi acţionează, dar trăsăturile individuale respective sunt atât de îngroşate în descrierea autorului, încât nu rezultă numai exagerări, ci chiar schimonosiri ale realităţii. Când comportarea neobişnuită despre care citim depăşeşte o anumită limită, nu ne mai putem transpune în personajele respective. În asemenea cazuri exagerarea nu mai sugerează realitatea care, deşi mai puţin stridentă, este

totuşi asemănătoare; cititorul refuză să accepte comportamentul respectiv, ca nefiind posibil din punct de vedere psihologic.

Voi cita un personaj al lui Hebbel. În *Herodes şi Mariamne*, Herodes (Irod – *N.T.*) a dat ordinul, pe care şi în aii; caz l-a repetat, ca soţia sa Mariamne să fie ucisă în caz că el nu s-ar mai întoarce, pentru ca ea să nu devină soţia altuia, înainte de a afla despre acest ordin, Mariamne, care îl iubeşte profund pe Herodes, a jurat că-şi va lua viaţa dacă l-ar pierde. Apoi află de porunca lui şi este atât de revoltată şi de jignită, încât, deşi inocentă, se lasă judecată şi condamnată la moarte. Când Herodes se înapoiază, ea îl induce în eroare, făcându-l să creadă că l-a înşelat, anume pentru ca el s-o condamne la moarte. Dacă ar exista în realitate un asemenea comportament, el ar fi, fără – îndoială, foarte interesant din punct de vedere psihologic. Trebuie să spunem însă că nu este de conceput ca o femeie nevinovată să se lase condamnată la moarte numai pentru ca în felul

acesta să-şi păstreze demnitatea şi să-l pedepsească pe bărbatul care a tratat-o în mod nedemn. Este mai degrabă vorba de un principiu în numele căruia moare în acest caz femeia – principiul onoarei şi demnităţii feminine –, şi nu de un simţ al onoarei exacerbat al unui om real.

La fel şi în *Brand* de Ibsen: principiul depăşeşte tot ceea ce pare omeneşte posibil. Un rigorism atât de exagerat cum este cel întruchipat de Brand, bazat pe principiul „totul sau nimic”, depăşeşte graniţa a ceea ce putem concepe ca justificat din punct de vedere psihologic.

Descrierea unor atitudini extreme devine nepsihologică mai ales prin faptul că toate celelalte sentimente pe care le nutreşte omul sunt trecute cu vederea sau, cel puţin, forţa lor este subapreciată. Astfel, Brand îşi abandonează mama şi îşi sacrifică soţia şi copilul. În o *casă de păpuşi*, Ibsen uită cât de mult e legată femeia de căminul ei şi în special de copiii ei. Când Nora, pe motiv că a fost tratată ca o „păpuşă*, îşi părăseşte soţul şi

pe cei trei copii pe care-i iubeşte atât de mult, ne aflăm, după părerea mea, tot în faţa unui principiu şi nu a unui act motivat din punct de vedere psihologic.

Un alt exemplu îl constituie personajul Ifigenici din tragedia lui Racine. Autorul ne poate convinge că Ifigenia simte pentru tatăl ei o dragoste neobişnuit de profundă şi că are faţă de el un sentiment al datoriei neobişnuit de puternic, dar din punct de vedere psihologic este de neconceput ca o fată care, la ordinul tatălui ei, urmează să fie sacrificată pe altarul unui zeu, să vorbească în felul acesta:

„Fii pe pace, tată, nu ai fost trădat. Când vei porunci, vei fi ascultat. Viaţa mea e un bun al tău. Vrei să-l iei înapoi: poruncile le-ai fi putut da fără ocolişuri. Cu privirea la fel de – bucuroasă, cu inima la fel de supusă cum aş fi primit soţul pe care mi l-ai făgăduit, tot astfel voi şti, la nevoie, să-mi plec, ca o victimă supusă, capul nevinovat sub sabia lui Calchas şi, supunâniu-mă poruncii

tale, să-ţi restitui sângele pe care tu însuţi mi l-ai dat”.

Când citim aceste cuvinte ne dăm seama că autorul nu ne prezintă aici un om viu, în carne şi oase, ci tot personificarea unui principiu, şi anume acela al supunerii absolute pe care în antichitate un copil o datora părintelui.

Modelul lui Racine este Euripide. El o face pe Ifigenia să se exprime cu cuvinte la fel de sublime şi de imposibile din punct de vedere psihologic, dar aceste cuvinte sunt adresate nu atât tatălui, cât divinităţii şi patriei – Helada.

Literatura psihologică în care nu apar individualităţi pregnante

De cele mai multe ori scriitorii nu-şi propun să descrie anumite raporturi psihologice, ci *întâmplări exterioare* neobişnuite, cu implicaţii sentimentale, captivante, instructive etc., urmărind chiar, pe cât posibil, să realizeze sinteza tuturor acestor însuşiri, pentru al cuceri pe cititor. Gustul literar al epocii respective acceptă

câteodată hazardul şi ciudăţeniile cu o exigenţă psihologică surprinzător de redusă. Astfel, de pildă, nuvelele lui Cervantes – care şi-a demonstrat talentul psihologic în *Don Quijote* – abundă în cele mai neverosimile întâmplări, ceea ce nu pare însă a-i fi deranjat pe contemporanii scriitorului. De asemenea, şi la Lope de Vega neverosimilul ia adesea proporţii considerabile. E drept că, odată cu afirmarea în literatură a realismului, s-au schimbat multe în această privinţă, dar au continuat să rămână destule elemente neverosimile. Acţiunea exterioară continuă să fie predominantă, în faţa unor evenimente ieşite din comun, personajele apar adesea ca nişte fiinţe lipsite de trăsături proprii, nişte fiinţe care nu sunt decât purtătoarele destinului lor. Ele intervin în acţiune numai aşa cum o fac oamenii în general: suferă – când sunt nenorociţi, luptă împotriva nenorocirilor, căutând să le înlăture, se bucură când sunt fericiţi şi încearcă să-şi păstreze fericirea cât mai bine şi să

se înfrupte din ea cât mai din plin.

În alte cazuri, felul de a reacţiona al eroilor literari nu rumân-o chiar până într-atât în limitele general-umanului. Comportarea lor morală este fie deosebit de pozitivă, fie deosebit de negativă; – ei îşi urmăresc ţelul în mod conştient, v dau dovadă de tenacitate sau se descurajează repede; unii ne apar brutali, alţii miloşi şi săritori, unii sunt închişi în sine, alţii comunicativi etc. Dar toate aceste moduri de comportare ne sunt adesea prezentate pur şi simplu ca *date*, aşa cum există oameni buni, răi, energici sau cu alte caracteristici; modul de a se comporta al acestora nu este fundamentat mai în amănunţime.

Prezentarea ar – putea fi numită psihologică numai dacă autorul ar motiva mai precis specificul unei comportări, adică dacă ar fi înfăţişat-o ca rezultând din personalitatea sa individuală sau dintr-o evoluţie individuală. De foarte multe ori acest lucru nu se face. Rămân deschise întrebările: De ce se comportă oamenii tocmai aşa,

şi nu altfel? Este oare comportamentul lor expresia firii lor? Există sau nu o legătură cu un destin specific lor?

Chiar în cazul unei atitudini extrem de liniare poate rămâne neclar cum s-a ajuns la ea. Astfel, Extremadurul gelos al lui Cervantes este extrem de gelos. El ia toate măsurile imaginabile pentru a o izola pe tânăra sa soţie de lumea înconjurătoare. Rămâne însă absolut neclar de ce eroul înclină în asemenea măsură spre gelozie, căci în afară de acest fapt nu aflăm aproape nimic altceva despre el. Întrucât el e bătrân, iar nevasta tânără, înţelegem o anumită tendinţă către gelozie, cu atât mai mult când aflăm că dintotdeauna a avut o asemenea înclinaţie, din care cauză s-a şi hotărât abia atât de târziu să se căsătorească. Dar de ce era dintotdeauna înclinat spre gelozie şi de ce a fost atât de gelos pe tânăra sa soţie încât a închis-o ca într-un mormânt, zidind toate ferestrele casei în care locuia, Cervantes nu ne-o spune. El nu vrea decât să descrie un om extrem de gelos, care,

în ciuda tuturor măsurilor barbare pe care le ia, este totuşi înşelat; numai acest aspect îl interesează şi nu problema psihologică a modului în care devine posibilă o asemenea comportare.

Dat fiind ca nu cunoaştem interconexiunile mai precise, în multe cazuri nu primim un răspuns clar nici măcar ia întrebarea dacă personajele nu ar putea să se comporte şi altfel şi dacă nu cumva numai atunci, în situaţia dată, au ei acest comportament special. De – exemplu, în *Agnes Bernauer* de Hebbel, Albrecht, fiul ducelui, se comportă oare într-un mod cu totul deosebit decât alţi principi numai ca urmare a profundei sale iubiri pentru frumoasa şi distinsa fiică de burghez?

Adeseori scriitorii acordă un interes deosebit *stării sufleteşti lăuntrice* a oamenilor – reacţia lor psihologică la evenimentele exterioare –, zugrăvind cu o deosebită simpatie această reacţie, ceea ce face ca destinul eroului literar să-l impresioneze pe cititor mult mai mult decât

simpla relatare a întâmplărilor. Scrutarea lumii lăuntrice poate trece în asemenea măsură pe primul plan încât întâmplările exterioare să nu mai apară decât ca un cadru în care se înserează gândirea, voinţa şi sentimentele umane. Cele spuse mai sus sunt în mare parte adevărate pentru descrierile lui Hemingway, în special acelea consacrate unor atmosfere sufleteşti. Scriitorii dovedesc în felul acesta că sunt în stare să se transpună în trăirile oamenilor, dar nici acest gen de prezentare nu poate fi încă denumit psihologic, dat fiind că viaţa lăuntrică a eroilor este înfăţişată la modul general uman, necăpătând deci o fizionomie proprie printr-un mod de reacţie individual.

Scriitorii au tendinţa, atunci când descriu stările sufleteşti ale oamenilor, să înfăţişeze *sentimente profunde*, suferinţe foarte grele, foarte mari bucurii, pentru a stârni o participare cât mai profundă a cititorului. Dar în asemenea cazuri ei omit adesea să ne convingă că eroul lor suferă sau

se bucură într-adevăr într-un mod atât de neobişnuit. Adesea întâmplările obiective par să nu fie suficiente. Nu putem împărtăşi din plin trăirile eroului, deoarece intervine gândul că nu există suficiente motive pentru efervescenţa sentimentelor. Multe romane de duzină, care se adresează „inimii”, adică sentimentelor, suferă de această deficienţă şi de aceea devin *sentimentale* sau *melodramatice*. Cu cât mai mare este emotivitatea cititorului, cu atât mai puţin îşi dă seama de această deficienţă şi se lasă subjugat de descrierile sentimentale. De aceea asemenea romane şi nuvele sunt îndrăgite de tineri, în special în perioada pubertăţii şi imediat după aceasta, atunci când emotivitatea este mult, mai mare decât mai târziu.

O povestire care ne-a impresionat profund în tinereţe poate să ni se pară penibilă tini o recitim mai târziu. Tot emotivitatea joacă rolul principal atunci când – un copil este atât de captivat de o povestire înduioşător-dulceagă scrisă pentru copii,

deşi aici se face simţit şi insuficientul discernământ critic al cititorului.

Câteodată, nu sentimentele, ci ideile personajelor despre evenimentele exterioare capătă o deosebită însemnătate, deoarece ele ne transmit adevăruri sau concepţii generale sau, uneori, părerile personale ale scriitorului. Acest lucru îl găsim foarte pronunţat la Tolstoi, mai ales în epilogul romanului *Război şi pace*, care în partea a doua conţine peste 50 de pagini pline de asemenea consideraţii. În mod asemănător, la Musil ele invadează întreaga acţiune. În *Omul fără calităţi* personajele duc discuţii interminabile despre cele mai felurite probleme, care pot fi foarte interesante şi ne oferă o perspectivă asupra evenimentelor acelei epoci, dar care nu au aproape nicio legătură cu desfăşurarea acţiunii. Uneori nu ne sunt redate nici măcar discuţii, ci doar reflecţiile lui Ulrich, personajul principal al romanului. Temele sunt: morala, religia, liberul arbitru, dragostea, fericirea, extazul, politica,

naţionalismul, liberalismul, pacifismul, crima, geniul, nebunia. Putem presupune că personajele literare care gândesc atât de mult trebuie să fie introvertite, dar – această caracterizare îi convine mai degrabă autorului însuşi, care în alte ocazii nici nu-şi dă osteneala de a pune pe unul din personajele sale să vorbească, ci îşi intercalează pur şi simplu în text propriile sale idei. De aceea, când, mai jos, va fi vorba de personalităţi introvertite, nu mă voi referi la Ulrich, ci voi prezenta numai oameni care, prin atitudinea lor introvertită, intervin substanţial în mersul acţiunii.

În multe opere literare putem constata că, în interesul acţiunii exterioare, intervine *o ciudată schimbare* în felul de a reacţiona al unor personaje. Ele se comportă la un moment dat cu totul altfel decât ne-am aştepta judecând după comportarea lor anterioară. Un om care s-a purtat rău poate să devină dintr-odată bun, un om care – cedează uşor devine tenace, unul brutal descoperă laturile blânde ale personalităţii sale – şi toate

acestea numai pentru că desfăşurarea acţiunii o pretinde. Astfel, pentru a cita tot un autor cunoscut, romanele lui Walter Scott ne pun mereu în prezenţa unor modificări neaşteptate în felul de a se comporta sau de a vorbi al personajelor. Ravenswood, eroul principal din *Logodnica din Lammermoor*, manifestă la început un orgoliu implacabil; nimic nu-l interesează în afară de grija de a apăra onoarea clanului său şi de a-şi răzbuna tatăl, ceea ce nu-l împiedică totuşi mai târziu să asiste la o vânătoare organizată de duşmanii săi pe ogoarele care îi aparţinuseră nu demult. Faţă de duşmanul său de moarte, păstrătorul sigiliului de stat, nutreşte iniţial o ură atât de puternică, încât ne este teamă că-l va ucide. Mai târziu însă, el îl primeşte ca oaspe în casa sa şi-l vizitează la rândul său. Între timp, Ravenswood s-a îndrăgostit de fiica păstrătorului de sigiliu. Dar de nicăieri nu reiese că el şi-ar fi pierdut simţul onoarei numai din cauza acestei iubiri. De altminteri, şi faţă de fiica păstrătorului de sigiliu se anată la început

sumbru şi rece, pentru ea apoi, surprinzător de repede să devină logodnicul ei. În romanele lui Walter Scott se pot găsi şi alte schimbări de comportament, mai puţin importante, unul şi acelaşi om putând, de pildă, să simtă pentru cineva, la intervale foarte scurte, o duşmănie necruţătoare şi o prietenie sinceră. Unii bărbaţi recurg la spadă, pentru ca după aceea să se convingă surprinzător de repede că mânia lor fusese cu totul neîntemeiată. Atitudinea lui Ravenswood este ciudat de contradictorie şi faţă de credinciosul său servitor Caleb, care născoceşte mereu alte minciuni pentru a ascunde stăpânului său faptul că e ruinat. Cum e şi firesc, Ravenswood îi ghiceşte intenţiile, dar se lasă de fiecare dată – indus în eroare în modul cel mai grosolan. Astfel, de pildă, el îşi crede efectiv castelul căzut pradă flăcărilor, pe când, în realitate, Caleb nu a făcut decât să aprindă un foc în curtea castelului. Acceptând minciuna că în pivniţă ar fi fost depozitat praf de puşcă, care ar

putea exploda în orice clipă, el se lasă – convins să nu se apropie de flăcări.

Schimbarea poate avea loc la personajele lui Walter Scott şi fără ca ea să fie cerută de mersul acţiunii. În *Inima lui Midlothian*, Effic ni se înfăţişează de fiecare dată în altă ipostază. La început este o fată răsfăţată care se lasă sedusă de un om brutal. După dispariţia copilului nou-născut, ea are o atitudine foarte schimbătoare faţă de condamnarea la moarte care o ameninţă. Odată o imploră pe sora sa să o salveze printr-un sperjur, pentru ca după aceea să vrea să-şi ispăşească – pedeapsa: ea refuză să părăsească închisoarea, luată cu asalt sub conducerea iubitului său. La proces începe, cum e şi firesc, prin, a resimţi o imensă teamă. Când sora sa intră în sala tribunalului, ea îi strigă, gândindu-se la o salvare prin sperjur: „O, Jeanie, Jeanie, scapă-mă, scapă-mă!”. Ulterior se arată însă surprinzător de neînfricată. După anunţarea sentinţei de condamnare la moarte prin spânzurătoare, ea a

fost „prima care a rupt tăcerea”, fiind chiar în stare să-i admonesteze pe judecători: „Dumnezeu să vă ierte, domnilor. Şi nu vă supăraţi că v-o spun: cu toţii avem nevoie de iertare, în ceea ce mă priveşte, nu vă pot blama, deoarece aţi procedat potrivit convingerii voastre După trecerea unui număr de ani, Effie este o doamnă din înalta societate.

Robertson, seducătorul şi, mai târziu, soţul ei, este la început un tâlhar şi un ucigaş. Cu toată abilitatea de care dă dovadă ca răufăcător, el are o comportare neîndemânatică atunci când e vorba să-şi aducă la îndeplinire intenţia de a se îngriji de Effie în perioada când ea va naşte. După condamnarea ei, el este gata să-şi sacrifice viaţa – adică viaţa unui criminal intens căutat de justiţie – pentru graţierea ei. Este însă împiedicat să o facă datorită unei căderi de pe cal. Rănirea sa nu pare însă să fie prea gravă, deoarece curând după aceea este în stare să sară în şa în timpul unei vehemente discuţii cu tatăl său. Ne-am fi aşteptat

ca cel puţin acum să fie frământat de gândul la oribila moarte care, după cum i-a confirmat-o cu foarte puţin în urmă sora lui Effie, o aşteaptă pe iubita sa, dar el aproape că nici nu pomeneşte de acest lucru, ci povesteşte cu de-amănuntiul istoria propriei sale vieţi şi cum a devenit criminal. În naraţiunea sa găsim următoarele: „Un fidel emisar secret ne-a adus în sfârşit vestea condamnării lui Porteous şi a întemniţării surorii dumneavoastră pentru pruncucidere – două veşti din care una m-a bucurat, iar cealaltă m-a năucit”. Te întrebi cum poate cineva să mai resimtă bucurie la primirea unei veşti, când cealaltă este atât de îngrozitoare. Nu denotă oare Robertson

— Care se pretinde atât de preocupat de dragostea sa pentru Effie şi de căinţa pentru vina ce o poartă faţă de dânsa – o gravă lipsă de sentimente? Mai târziu, Robertson – care, după regenerarea sa morală, a devenit sir George Stanton – pare să fie adesea grosolan cu soţia sa, deoarece ea tremură ori de câte ori el îi aruncă o

privire. Cu toate acestea, în timpul unei vizite la Edinburgh, unde săvârşise cea mai gravă dintre crimele sale, el devine deodată blând ca o fetişcană. EI, fostul criminal, care pe vremuri, procedând fără ezitare şi cu sânge rece, luase cu asalt împreună cu complicii, să-i închisoarea, este, la vederea acesteia, atât de înspăimântat, încât are o stare de slăbiciune şi însoţitorii săi trebuie să-l transporte în cea mai apropiată casă. La întoarcerea sa din Edinburgh este atât de zguduit de aceste amintiri, încât e nevoit să-şi întrerupă de câteva ori călătoria pentru a-şi putea reveni.

Davis Deans rămâne, ce-i drept, neclintit în credinţa sa de sectant, nelăsând să treacă nicio ocazie fără să o proclame (când cineva vrea să-i vorbească despre vite, el începe să zică din biblie), dar faţă de fiica sa Effie atitudinea sa este foarte schimbătoare, oscilând între sentimente de autentică emoţie şi dură condamnare.

Dintre celelalte personaje ale romanului îl vom mai aminti pe Laird de Dumbiedikes,

îndrăgostit de Jeanie, cu care voia să se căsătorească. Datorită însă stângăciei şi timidităţii nu Sna putut apropia de ea, mărginindu-se doar să-şi contemple iubita cu priviri pline de dragoste; „cu vechea sa pălărie militară pe cap şi cu pipa goală. Între dinţi, el venea zi de zi, săptămână de săptămână, an de an pentru a se desfăta privind frumuseţea lui Jeanie Deans”, dar tot fără a-şi mărturisi sentimentele. Şi în alte privinţe era foarte neîndemânatic – calul său, de pildă, nu mergea decât pe drumurile cu care era obişnuit, stăpânul său nefiind în stare să-l dezveţe de acest obicei. Ne putem – mira că acest „nătăfleţ”, cum îi spunea Jeanie în sinea sa, şi care într-adevăr putea fi considerat nu numai drept un timid, dar şi drept un imbecil, era în stare să-şi gospodărească bine moşia şi să acumuleze bogăţii.

Chiar şi la Jeremias Gotthelf care, după cum vom vedea, descrie cu o siguranţă mult mai mare decât alţi scriitori personalităţile accentuate, pot fi găsite exemple impresionante ale dezinvolturii cu

care un autor este în stare să procedeze când este vorba de a ignora unitatea personalităţii. O asemenea prefacere se poate vedea, de pildă, la un personaj din *Hans Joggeli, vărul cu moştenirea*[2], o povestire de altfel foarte subtilă din punct de vedere psihologic, de care ne vom mai ocupa. *Vărul Hansli*, prezentat la început ca un zurbagiu nestăpânit şi grosolan, ne apare deodată ca un linguşitor ipocrit:

„Vărul Hansli, un parvenit din cap până-n picioare, brutal şi mărginit, dar având o oarecare spoială superficială, impertinent şi şiret când e vorba de bani, se apropia plin de mânie şi venin. O expresie mai răutăcioasă n-avea desigur nici diavolul din cartea lui Iov. Hansli intră zgomotos în grajd şi porunci să fie imediat înhămaţi caii. Apoi se duserepede în casă, de unde îşi luă biciul şi mantaua. Pe drunu însă îi veni, pesemne, o idee, lucru care nu – i se întâmplă prea des. Îşi aminti deodată ceva la care până atunci nu se gândise, şi

2 Hans Joggelj, der Erbvetter (N.T.).

anume că e holtei şi că nici Băbeli nu e căsătorită, că Băbeli devenise acum o moştenitoare bogată, iar dacă testamentul nu mai putea fi schimbat, multe se puteau totuşi schimba cu ajutorul feţei. Orice cale este bună dacă îl face stăpân pe Nidleboden, iar acesta e singurul lucru care contează. Hansli se schimbă brusc, întocmai cum se întoarcepe dos o mănuşă. Deschise politicos uşa camerei – unde spera s-o găsească pe Băbeli şi unde de altfel o şi găsi. Se apropie de ea cu tupeul lui înnăscut şi, fără să ţină seama de ceea cespusese cu cinci minute sau cu cinci ore înainte, îi întinse* mâna şi o felicită din toată inima. O asigură că nu s-ar fi bucurat de norocul nimănui mai mult decât de al ei, că răposatul văr ştiuse pe ce mâini să lase moştenirea şi că ea a meritat acest noroc prin sinceritatea ei şi prin devotamentul cu care la îngrijit”.

Aşa se poartă Hansli cu fata pe care înainte o insultase în mod grosolan Cuvintele mieroase, cu care încearcă să-i câştige favorurile nu se opresc

aici. Este de înţeles că un om care prin purtarea, lui grosolană a ajuns într-o situaţie foarte dezavantajoasă încearcă să îndrepte lucrurile, schimbându-şi atitudinea. Dar un *psihopat epileptoid* nu se poate transforma brusc, numai pentru că aşa îi dictează interesul, într-un *isteric* care dă dovadă de un deosebit talent actoricesc. Lucrurile nu s-ar lămuri nici dacă i-am atribui lui Hansli ambele trăsături de caracter, căci oamenii nestăpâniţi care sunt în acelaşi timp şi demonstrativi rămân totuşi greoi şi nici din reacţiile lor isterice nu lipseşte grosolănia. Când vor, ei pot să se arate blajini, cinstiţi, loiali şi demni de încredere, dar nu sunt în stare să simuleze în mod atât de abil o amabilitate linguşitoare.

Este bineînţeles adevărat că un om nu rămâne permanent acelaşi, dai atunci când intervine o schimbare fundamentală în comportamentul său există întotdeauna cauze mai profunde. Poate fi vorba de o evoluţie *psihică*

datorită mersului evenimentelor exterioare, şi atunci această schimbare prezintă un interes deosebit.

Dar nici la cunoscutul personaj al lui Shakespeare, Timon din Atena, nu găsim o evoluţie, ci o ruptură a personalităţii, de neînţeles din punct de vedere psihologic. Timon este la început un om atât de darnic şi blând cum greu ţi-ai putea închipui. Ospătează pe fiecare, dăruieşte oricui îi cere; dacă primeşte el însuşi un dar, îl întoarce îndoit. Şi iată că, în felul acesta, marea lui avere s-a topit. Prietenii care înainte roiau în jurul lui, acum, în ceasul greu, îl părăsesc. Copleşit de datorii, nu găseşte pe nimeni care să-i împrumute o leţcaie. Este de înţeles că o asemenea ingratitudine – îl umple de indignare; este totuşi, obiectiv imposibil ca un om atât de mărinimos, care până acum nici nu se sinchisise de pierderile sale tot mai mari, să devină deodată un fel de turbat, care nu mai conteneşte să împroaşte – ce-i drept, numai cu cuvinte, dar cu

cele mai violente ce se pot imagina – nu numai pe falşii săi prieteni, ci întreaga Atenă. El găseşte mereu cuvinte noi pentru a-şi rosti blestemele, care, la prima lui izbucnire, încep astfel (p. 623):

„Să te mai văd o dată. Zid ceneingi / Ăşti lupi, te-afundă în pământ /, Şi-Atena n-o mai străjui! Matroane, / Faceţi-vă de cap! Cypii, fiţi răi î / Robi şi nebuni, zvârliţi-i de pe bănci / Pe gravii senatori vârstaţi, slujind / în locul lor! Te spurcă, feciorie, / Sub ochii mamelor. / Mofluzi, fiţi dârji; / Nu daţi un ban! Cu brişcă tăiaţi gâtul / Datornicilor voştri! Slugi, furaţi! / Stăpânii vi-s tâlhari ce fură-n lege / Cu legea-n mâini. În pat la domnu', fată – / S'tăpâna ţi-e-n tractir! Nevârstnic fiu, / Bătrânului tău schilav smulge-i cârja / Şi-i sfarmă ţeasta".

Numai o boală psihică ar putea să producă o asemenea transformare a personalităţii, pe care soarta lui Timon ar fi insuficientă ca s-o explice. Se prea poate ca Shakespeare să fi avut cu adevărat în vedere o boală mintală, căci filosoful Apemantus, care, judecând după cuvintele pe care

le rosteşte, nu este nici el în toate minţile, îi strigă lui Timon că este cel mai nebun dintre nebunii lumii.

În schimb, găsim evoluţii psihice foarte caracteristice în *Othello* de Shakespeare şi în *Michael Kohihaas* de Kleist. Vom căuta să dăm răspuns şi la întrebarea dacă avem de-a face cu personalităţi paranoide. Nu există niciun indiciu privind o asemenea accentuare a personalităţii la două personaje din *Bani şi spirit* de Gotthelf care suferă o anumită transformare psihologică. Soţii Liebiwyl se înstrăinează tot mai mult unul de celălalt în urma unei pierderi băneşti pe care au suferit-o şi a unor neînţelegeri. Cei doi, care înainte au convieţuit în mod paşnic, ajung, prin necontenite reproşuri, făţişe sau mascate, urmate de fiecare dată de accese de remuşcări, să-şi exacerbeze până într-atâta afectele, încât trăiesc unul lângă celălalt într-o duşmănie lăuntrică pe care abia de o pot ascunde faţă de lume. Acest proces este comparabil cu fenomenul cotidian

cunoscut sub denumirea de *complex soacră-noră*, în cadrul căruia unei convieţuiri iniţial paşnice îi urmează o duşmănie crescândă. Aid afectul ia naştere din faptul că banalele deosebiri de păreri, generate de cele mai multe ori de amestecul soacrei în tânăra căsnicie, duc în tot mai mare măsură la o atitudine de luptă, în care ambele părţi sunt alternativ învingători şi învinşi. Această oscilare duce, după cum am văzut, la o intensificare a afectului, aşa încât până la urmă ia naştere adesea o ură profundă. Un om cu o fire foarte paşnică poate să devină totuşi foarte certăreţ. Procesele de acest fel nu au însă loc atunci când în cazul unor divergenţe, mici sau mari, una din părţi este total dominantă, aşa încât o luptă nu este posibilă. La partea oprimată – indiferent care ar fi ea, nora sau soacra – afectul profund lipseşte, chiar dacă suferinţa rămâne. Acel tip de proces pe care în psihiatrie îl denumim anormal ia întotdeauna naştere din această *„alternanţău*. E drept că într-un înţeles mai larg se

poate vorbi despre o evoluţie atunci când un om se adaptează tot mai mult unor influenţe exterioare, de pildă când devine modest într-o funcţie subalternă sau arogant într-o funcţie de conducere.

La unele personaje din literatură, care în cursul povestirii îşi schimbă total comportamentul, suntem tentaţi să presupunem – într-un înţeles mai restrâns sau mailarg – o evoluţie, dar la un examen mai amănunţit va trebui să constatăm că-i lipseşte consecvenţa.

Dacă ne gândim la Nana din romanul lui Zola, putem avea la început impresia că ne este prezentată evoluţia psihologică a personajului, o evoluţie în care o prostituată se afundă tot mai mult în opera ei de distrugere neînfrânată. Dar la o examinare mai atentă constatăm că nu găsim punţile psihologice între diferitele stadii ale comportamentului ei. Încă de la început rămâne neclar de ce devine Nana o prostituată, în ce măsură e de vină firea ei şi în ce măsură mediul

exterior.

La început, ca actriţă, Nana joacă prost; succesul ei de public se datorează în special faptului că se expune goală. Ca amantă a unui bancher, se extaziază de conacul şi frumoasa grădină pe care le-a primit de la el şi priveşte cu veneraţie pe o bătrână principesă din vecinătate. Totodată, se apropie de un băiat de 17 ani, cu sentimente mai întâi materne, dar pe urmă şi erotice. Apoi trăieşte o bucată de vreme într-un mic apartament cu un prieten, care devine, treptat, proxenetul ei. Îl iubeşte, acceptă să fie bruscată şi maltratată de el, iar după bătăile primite simte că îl iubeşte şi mai mult. În această perioadă – o vedem ca prostituată de cea mai joasă speţă, ademenind bărbaţii pe la colţuri de stradă. Totodată ajunge şi în cercuri homosexuale. Nu mult după aceea este amanta bogatului conte Muffat şi trăieşte într-un palat fastuos, înconjurată de o mulţime de servitori, având cai şi echipaje proprii. În această ambianţă fastuoasă, ea ştie

acum să domine Parisul monden. Dacă înainte caracterul ei mai avea o urmă de blândeţe, acum i se comportă fără menajamente, îl înşală pe bogatul său prieten cu numeroşi alţi bărbaţi şi îl sileşte să-i tolereze felul de viaţă.

În continuarea acţiunii, întocmai ca un vampir, ea îi stoarce de bani pe el şi pe alţii, izgonindu-i din casă pe cei ce nu mai au bani. Deşi are venituri imense, e tot timpul plină de datorii, căci doreşte să aibă tot ce i-ar putea spori fastul. Între timp se află pentru o bucată de vreme într-un delir pasional heterosexual şi homosexual, în care ia cu lăcomie tot ce-i iese în cale. În cele din urmă, o vedem înăsprită până la extrem în ceea ce priveşte sentimentele; pe bărbaţi îi tratează ca pe nişte sclavi, aproape ca pe nişte că-mi, bătându-i, călcându-i în picioare şi obligându-i în modul cel mai neruşinat cu putinţă să-i dea până şi ultimul franc. Mai mulţi bărbaţi se ruinează din cauza ei, unul ajunge la închisoare fiindcă delapidase nişte bani ca să-i satisfacă pretenţiile. Băiatul de 17 ani

se înjunghie în faţa ei din gelozie, iar mai târziu e pe punctul de a muri de pe urma rănii. De îndată ce află că băiatul n-a murit, Nana se liniştеşte şi se bucură de patul de aur pe care şi-l comandase din banii prietenilor ei. În final, mai e un timp amanta urma prinţ rus. Întoarsă la Paris, moare de variolă.

Ar fi foarte greu ca din toate aceste ipostaze, în care ne este prezentată Nana, să plămădim o personalitate unitară, care să, excludă schimbări psihologice de neînţeles. La Zola nu găsim o asemenea încercare serioasă în această direcţie; el se mărgineşte să ne ideea câte o (imagine a lui Nana aşa cum vrea s-o înfăţişeze în diferitele stadii ale acţiunii.

Celelalte personaje din *Nana* nu vădesc schimbări de comportament, dar nici nu prea ies în evidenţă printr-un fel de a reacţiona individual. Aceste personaje pot servi drept exemplu de felul în care în literatură destinul oamenilor se înfăptuieşte fără vreo contribuţie din partea lor.

Zola expune în romanul său adevărul psihologic că poftele erotice şi sexuale, odată ajunse la o intensitate maximă, pot determina omul să treacă peste toate opreliştile sociale şi personale. Toţi aceşti bărbaţi care cad jertfă Nanei sunt victimele, aproape în exclusivitate pasive, ale propriei lor pasiuni. Zola n-ar fi trebuit să piardă din vedere că diferitele personalităţi, chiar atunci când sunt mânate de aceleaşi pasiuni, reacţionează în feluri diferite la primejdia care îi ameninţă şi, de asemenea, îi caid pradă în feluri cu totul diferite. Nanei toţi amanţii i se supun, însă în acelaşi fel. La cei mai mulţi dintre ei nu se observă niciun conflict între personalitate şi pasiune. La contele Muffat conflictul ia naştere nu din specificul personalităţii sale, ci datorită puternicei sale credinţe religioase.

În ce măsură suferă din punct de vedere psihologic o operă literară atunci când unitatea personalităţii nu este păstrată, îmi voi permite să demonstrez referindu-mă la un roman care

confirmă acest lucru într-un mod şi mai pregnant decât *Nana* a lui Zola. Este vorba despre un roman de Balzac. Acest autor este considerat de mulţi un romancier psiholog/ ceea ce şi este, poate, într-o anumită măsură, întrucât cunoaşte bine oamenii şi ştie să descrie excelent diversele lor trăsături de caracter. Dar personajele sale nu se prezintă ca personalităţi unitare, ci sunt supuse unor frecvente schimbări în felul de a reacţiona. Ele apar aşa cum are nevoie autorul pentru a putea crea situaţii şi înlănţuiri pline de fantezie, indiferent de modul în care aceleaşi personaje se comportaseră în situaţiile precedente.

Vom examina mai îndeaproape una dintre cele mai renumite opere ale sale, *Femeia la treizeci de ani*

Iulia, personajul principal al romanului, este la început o fată veselă şi în asemenea măsură dispusă să facă glume tot timpul, încât chiar şi în ziua nunţii sale se ţine de tot felul de năzbâtii. Prin scena pe care o voi cita, Balzac vrea desigur să ne

arate cât de copilăroasă mai este încă eroina sa. Dar chiar «şi fetele care mai sunt încă pe jumătate copii nu obişnuiesc să se comporte într-un mod atât de nebunatic în ziua nunţii – dacă nu au o fire neobişnuit de veselă. Citǎm (P. 43):

„De câteva ori tata a încercat să-mi înfrâneze veselia, căci simţeam bucurii ce păreau nelalocul lor şi vorbele mele arătau răutate tocmai pentru că erau fără răutate. Făceam mii de copilării cu vălul acela nupţial, cu rochia şi cu florile acelea. Când am rămas singură, seara, în odaia în care fusesem condusă cu pompă, mă gândeam la vreo zburdălnicie ca să-l tulbur pe Victor”.

După un an de căsnicie, Iulia e complet schimbată. Ea exclamă (pp. 45 – 46):

„Simţurile îmi sunt amorţite, n-am nimic în minte, în sfârşit, trăiesc greu… îmi simt sufletul apăsat de o temere nedesluşită care-mi îngheaţă sentimentele şi mă ţine într-o veşnică toropeală. N-am glas ca să mă plâng şi cuvinte ca să-mi spun chinul”.

În timp ce încearcă să-şi zugrăvească suferinţele într-o scrisoare adresată unei prietene, „capul ei, tot atât de greu ca şi al uneia care moare, i se pleacă pe piept”. Mătuşa ei, căreia îi face mărturisiri, îi spune: „Aşadar, îngeraşule, măritişul n-a fost până acum pentru tine decât o lungă durere”. Am vrea să ştim care a fost soarta îngrozitoare care a lovit-o pe Iulia în acest an de căsnicie şi o aflăm din cuvintele mătuşii (p. 46): „În sfârşit, îl adori pe Victor, nu e aşa? Dar ţi-ar place să-i fii mai bine soră decât nevastă şi, în sfârşit, măritişul nu-ţi convine”.

Ne-am putea închipui că Victor s-a purtat în mod brutali din punct de vedere sexual, dar nu poate fi cazul, deoarece Victor o iubeşte pe Iulia „la nebunie”. Trebuie să mai existe un alt motiv. Balzac ni-l spune: Victor s-a dovedit a fi aşa cum îl apreciase tatăl Iuliei înainte de căsătorie. La timpul său, acesta a pus-o în gardă pe Iulia (p. 20):

„11 cunosc pe Victor: veselia lui e o veselie fără spirit, o veselie de cazarmă, n-are talent şi e

cheltuitor. E unul din oamenii aceia pe care cerul i-a creat ca să mănânce şi să digere de patru ori pe zi, să doarmă, să iubească pe prima venită şi să se bată. Nu pricepe viaţa. Inima lui bună, căci are inimă bună, îl va face poate să-şi dea punga unui nenorocit, unui camarad, dar e nepăsător, dar nu e înzestrat cu acea drăgălăşie de inimă care ne face robii fericirii unei femei; dar e ignorant, egoist".

Putem deci pricepe că Iulia e decepţionată, dar pe vremuri ci îi plăcuse tocmai strălucirea pur exterioară pe care Victor o făcuse să iradieze în jurul său. Oare nu mai avea ea acum nicio înţelegere pentru acest lucru? În felu; l ei de a reacţiona trebuie să se fi schimbat ceva, din montent ce acum suferă atât de groaznic tocmai de pe urma a ceea ce îndrăgise atât de mult când fusese o fată veselă.

Tristeţea tinerei femei, tristeţe care atinge o intensitate patologică, nu durează mult când constată că soţul ei începe să-i fie necredincios, Iulia devine – brusc un cu totul alt om (pp. 67 –

68):

„Se hotărî atunci să lupte cu potrivnica ei, să iasă iar în lume, să strălucească, să arate faţă de bărbatul ei o iubire pe care n-o mai putea simţi, să-l încânte, apoi, după ce prin prefăcătoriile-i îl va fi supus puterii ei, să fie cochetă cu el cum sunt amantele acelea capricioase, care îşi fac o plăcere din a-şi chinui amanţii”.

Se pare că la Balzac este suficientă o simplă hotărâre pentru a scoate o femeie din cea mai profundă tristeţe şi a o transforma într-o cucoană mondenă şi cochetă. Bruscheţea acestei schimbări este subliniată în mod special (p. 68):

1 Jeremias Gotthelf (1797 – 1854), prozator realist elveţian, (*N... TX*

„Dintr-o singură săritură, se avântă în socotelile reci ale indiferenţei. Pentru a-şi scăpa fata, învaţă deodată răutăţile, minciunile celor ce nu iubesc, înşelăciunile cochetăriei şi acele

şiretenii crude care fac să fie urâtă atât de mult femeia la care bărbaţii presupun atunci corupţii înnăscute”.

Succesul nu întârzie să se arate (p. 69):

„În saloanele acestea, pline de femei elegante şi frumoase, Iulia învinse pe contesă. Glumeaţă, vioaie, cu duh, strânse în jurul ei pe bărbaţii cei mai aleşi ai seratei. Spre deznădejdea femeilor, nu era nimic de spus despre toaleta ei şi poate îi pizmuiră o tăietură a rochiei, o formă a corsajului, al căror efect fu pus în general pe seama geniului vreunei croitorese necunoscute”.

Or, din punct de vedere psihologic – este absolut de neconceput ca o femeie sensibilă, ou înclinaţie spre melancolie, să se transforme dintr-odată într-o cochetă, şi asta numai pentru că aşa a hotărât ea.

Aceeaşi lipsă de unitate se manifestă şi în atitudinea Iuliei faţă de lordul englez Grenville. În cele din urmă, ea îl iubeşte cu pasiune, dar în acelaşi timp afişează o aspiraţie plină de patetism

către sacrificiu, ceea ce din punct de vedere psihologic nu se împacă deloc ou o dragoste adevărată. Citǎm (p. 83): „Ei, acum milord – începu iar Iulia aşezându-se în faţa lui într-o atitudine plină de demnitate, care-i îngădui să ia mâna lui Arthur –, îţi voi cere să faci curată şi sfântă viaţa pe care mi-ad înapoiat-o. Aici ne vom despărţi”. Aruncându-i prietenului ei „o pnivire plină de nobleţe”, îl asigură că în viitor va fi o soţie bună, că devotamentul pentru soţul ei va fi fără de – margini, dar că vrea – pentru totdeauna să trăiască alături de el doar ca „văduvă”. Patosul acesta fals devine şi mai supărător atunci când ştim că nu-şi va ţine aceste promisiuni. Este cu neputinţă ca unul şi acelaşi om să vorbească în felul acesta şi în acelaşi timp să fie stăpânit de cea mai profundă dragoste.

După moartea lordului, care se jertfeşte pentru onoarea ei, Iulia este iarăşi schimbată. Ea ni se înfăţişează acum din nou ca după primele experienţe ale căsniciei. De astă dată înţelegem

profunzimea tristeţii ei, dar nu forma ei bolnăvicioasă şi nici durata excesivă – patru ani – a acestui doliu. Iulia se retrage la conacul ei. Pe drum stă pe jumătate culcată în caleaşcă ca o”. bolnavă pe moarte”. Se izolează de lume şi nu mai vrea nici măcar să mănânce. Vrea să-şi aştepte sfârşitul în camera în care pe vremuri a murit bunica – ei. Dar trupul ei nu moare, ci numai sufletul (p. 112): „Inima nu i se strângea, nu era mai mult sau mai puţin ofilită; nu, firea ei fragedă şi înflorită se împietrea din pricina unei înrâuriri încete, a unei dureri de nesuferit, pentru că era fără ţintă”. Preotul din localitate, care stă de vorbă cu ea în repetate rânduri, se convinge că Iulia se află într-o stare îngrozitoare şi, în ciuda simpatiei pe care i-o – poartă, face următoarea remarcă (p. 128): „Ai dreptate, doamnă, ar fi fost mai bine pentru d-ta să fi murit”.

Chiar dacă ne străduim s-o vedem pe Iulia, cel puţin în suferinţă, ca pe o fiinţă unitară, atitudinea ei faţă de copil ne-o prezintă iarăşi sub

un aspect ou totul nou, şi tot într-am mod univoc. Este complet rece faţă de el, abia dacă acceptă să-l mai vadă şi îl goneşte când acesta vine să-i ceară ceva. Ca explicaţie, aflăm numai următoarele (p. 107): „Nu trebuiau oare dureri neauzite spre a face să amuţească la o femeie tânără simţământul de mamă?”

Sub influenţa unui alt bărbat, care îi devine amant, Iulia se transformă din nou complet. O găsim într-o idilă ou prietenul ei, cu doi copii în jurul ei, dintre care primul, la care ţine foarte puţin, este de la soţul ei, iar al doilea, cel preferat, de la prietenul ei. Iată deci că această femeie, care avusese principii riguroase, se afişează acum în public cu amantul ei într-o atitudine plină de voioşie şi de lipsă de griji. Şi, pe drept cuvânt, ne mirăm că soţul Iuliei nu ştie nimic din toate astea, deşi fiica lor, în vârstă de opt ani, asistă cu o atitudine ostilă la cele ce se întâmplă.

În continuarea povestirii, Iulia nu mai apare câtăva vreme decât puţin. O vedem în cercul

familiei, cu cei patru copii ai ei. Iar romanul se încheie cu o poveste de groază, care corespunde probabil romanelor de proastă calitate pe care, după cum *se* spune, Balzac le-ar fi scris «în tinereţe şi pe care n-am avut ocazia să le citesc. Un asasin caută pentru două ore adăpost în casa Iuliei. Fiica ei cea mad mare, din prima clipă în care l-a văzut, este atât de fascinată – de el, încât (părăseşte imediat împreună cu el casa părintească. Urmează fel de fel ’de întâmplări, unele de-a ’dreptul fioroase. Oameni sunt aruncaţi cu picioarele legate în mare de către asasin, devenit între timp pirat, pe când soţia lui stă idilic în cabină înconjurată de cei patru copii ai lor. Este aceeaşi femeie care-l urmaşe cândva ca hipnotizată. Piratul capturează un vapor, pe care se găseşte din întâmplare tatăl ei. Până la sfârşit mor toate personajele, în afară de Iulia şi de fiica ei preferată, aceea pe care o avusese cu prietenul ed. Bătrâna se gândeşte cu resemnare la viaţa ei trecută şi încearcă, fără succes, să influenţeze

destinul singurului copil care i-a mai rămas.

O operă literară cu caracter psihologic nu trebuie să conţină neapărat personalităţi accentuate, dar unitatea personalităţii trebuie totuşi cât de cât păstrată. În romanul citat, această cerinţă este însă în mod flagrant încălcată. Iulia nu prezintă în dif erite perioade numai variaţii de atitudine, care ar putea fi explicate prin schimbările intervenite în situaţia exterioară sau poate şi prin evoluţia ei proprie, dar însuşi felul ei de a reacţiona prezintă contradicţii incompatibile din punct de vedere psihologic. Aid nu mai putem gândi, ca în cazul romanului *Nana* de Zola, că s-ar putea găsi anumite punţi care să explice aceste schimbări. Iulia este atât de sensibilă încât e împinsă spre deznădejde şi boală de nişte accidente casnice banale, şi totuşi imediat după această criză ea se poate transforma într-o femeie mondenă şi cochetă, cu care nimeni dintre femei nu e în stare să ţină pasul. Faţă de moartea prietenului ei

reacţionează cu multă sensibilitate, dar în acelaşi timp poate fi şi complet rece faţă de copilul ei. Apoi se dovedeşte în stare să-şi înşele soţul cu seninătate şi cu zâmbetul pe buze. Rom, anul conţine numeroase observaţii juste, dovedind cunoaşterea oamenilor, însă din punct de, vedere psihologic este inacceptabil din cauza lipsei de unitate a personalităţii.

În locul romanului *Femeia la treizeci de ani* aş fi putut alege şi alte opere ale lui Balzac pentru a ilustra modificările arbitrare în comportamentul personajelor sale. În special Vautrin, care apare în mai multe romane, este, chiar în cadrul aceluiaşi roman, de fiecare dată un alt om. Nu pare însă să se producă nicio schimbare la Verişoara Bette din romanul cu acelaşi titlu, căci, din invidie şi gelozie, ea este toată viaţa posedată de dorinţa de a se răzbuna pe sora sa şi pe familia, acesteia. Există, totuşi şi aici o schimbare, dar care îmbracă o formă specială, întrucât Bette reprezintă două personalităţi care coexistă una lângă cealaltă. Ea

lucrează în secret la ruinarea şi dezonorarea surorii sale şi, în acelaşi timp, joacă rolul de geniu bun şi salvator al familiei. La moartea ei, soră-sa stă lângă patul ei împreună cu copiii şi nepoţii înlăcrămaţi şi o plâng ca pe „îngerul păzitor al familiei”. O personalitate isterică deosebit de talentată ar putea, probabil, juca în mod convingător acest dublu rol o viaţă întreagă, dar, potrivit descrierii, nu există la Bette trăsături isterice. Ea mai întruchipează şi o a treia personalitate, deoarece – trăgându-se dintr-o familie simplă şi fiind nevoită să-şi4 câştige existenţa la Paris un timp îndelungat cu croitoria – reuşeşte aproape să devină „doamna mareşal” şi contesă. Numai moartea contelui, cumnatul surorii sale, a împiedicat această ascensiune, pentru care fuseseră deja pregătite publicaţiile prevăzute de lege. Balzac nu ne spune nimic despre marile aptitudini ale verişoarei Bette. Dimpotrivă, ea procedează într-un mod grosolan, cerând surorii sale şi soţului acesteia să-şi

folosească întreaga influenţă asupra contelui pentru realizarea căsătoriei proiectate; promite, la schimb, că din pensia pe care o va primi după moartea contelui – viitorul său soţ – le va asigura o existenţă îndestulată. Cu toţii sunt de acord.

Balzac nu ne dă niciun indiciu cu privire la faptul că, din punct de vedere intelectual, contele ar fi cumva senil, dar promisiunea de căsătorie are loc în împrejurări ciudate. Contele este presupus a nu şti – nimic despre mizeria în care se află familia fratelui său, dar „a obţinut de la Bette mărturii despre starea materială a fratelui său, promiţându-i drept recompensă pentru această indiscreţie că se va căsători cu ea”, „Fata bătrână” a lăsat cu plăcere să fie descusută pentru a i se afla secretele, „căci în acest fel şi-a asigurat căsătoria”. Despre dragoste contele nu pomeneşte, astfel că trebuie să credem într-adevăr că cererea în căsătorie este făcută drept recompensă pentru această faptă a lui Bette.

Aş vrea să mai relev din *Verişoara Beţie* ceva

ce mă interesează ca medic. Pe doctsrul Bianchon, care până atunci nu ne atrăsese atenţia ca personaj negativ, îl auzim vorbind în felul următor (p. 364):

„Mâine voi face un raport la Academia de medicină asupra unei descoperiri. Studiez în momentul acesta o boală dispărută; o „boală mortală de altfel, faţă de care oamenii din regiunile cu climă temperată sunt dezarmaţi. De zece zile mă gândesc zi şi noapte la bolnavii mei, căci sunt doi, femeia şi bărbatul! Vă sunt, îmi pare, rude? Căci dacă nu mă înşel, doamnă, sunteţi fiica domnului Crevel?”

Astfel prevesteşte un medic unei femei apropiata moartea tatălui ei, despre a cânui boală ea nu ştia nimic îşi asta încă nu-i de ajuns. După ce fiica a părăsit îngrozită camera, medicul continuă expunerea sa adresându-se ginerelui bolnavului, precum şi mamei şi surorii acestuia, vorbind despre femeia bolnavă, dar referindu-se de fapt şi la bărbat, care avea aceeaşi boală (p.

366):

„Dacă pentru noi e o boală foarte interesantă, în schimb pentru ceilalţi e îngrozitoare!... dinţii şi părul îi cad, arată ca o leproasă, se înspăimântă singură de ea; mâinile, groaznice la vedere, îi sunt umflate şi acoperite de buboaie verzui; unghiile, descărnate, îi rămân în răni când se scarpină; în sfârşit trupul îi putrezeşte în puroiul care îl roade”.

Balzac îl pune pe medic să ţină aceste oribile discursuri, după cât se pare, pentru motivul că în contextul romanului are nevoie de o boală grea şi, mai ales, fiziceşte deformantă pentru frumoasa Valerie, care a sedus şi a jefuit mai mulţi bărbaţi. El nu ţine seama de imposibilitatea psihologică ca un medic să vorbească în felul acesta despre un bolnav faţă de membrii familiei lui. Şi aici putem spune că medicul întruchipează două personalităţi, una care caută să vie în ajutorul celor ce suferă şi în acelaşi timp un om grosolan şi crud.

Calificativul de scriitor psiholog îl merită, cu mai multă îndreptăţire decât Balzac, Jean Paul. Privirea acestuia surprinde adesea cu o mare putere de pătrundere diversele moduri de a reacţiona ale oamenilor. Dar nici el nu respectă întotdeauna unitatea personalităţii. Aş vrea să mă refer mai amănunţit la *Siebenkäs*, una dintre scrierile sale cele mai de seamă între altele, găsim aici descrierea impresionantă a modului în care mizeria extremă şi greutăţile vieţii de toate zilele reuşesc până la urmă să zdruncine din temelii o căsnicie. Vedem – şi nu putem să nu participăm din plin – cum cei doi soţi, datorită modului diferit – în care reacţionează la condiţiile de viaţă mizere, se împotmolesc tot mai mult în neînţelegeri şi vrajbă, totul devine pentru ei sursă de frecuşuri şi de iritare. Cei doi ajung să se certe până şi pentru mărunţişurile cele mai neînsemnate şi, în cele din urmă, târâţi de izbucnirile lor de furie, nu mai sunt capabili decât de ură.

În cadrul acestui proces, autorul descrie un

fapt căruia noi, medicii, trebuie să-i acordăm în psihoterapie o mare atenţie: adesea, impresii supărătoare venite din exterior *sunt resimţite cu o violenţă excepţională numai pentru că au făcut obiectul unei aşteptări*. Pe Siebenkäs nu-l deranjează deloc, în munca lui intelectuală, zarva care se aude de pe stradă sau de pe scară; el este însă scos din sărite de fiecare foşnet cât de mic pe care îl pricinuieşte soţia lui în cursul muncilor ei casnice. Citim (p. 179): „Cel mai uşor pas, o vibraţie aproape imperceptibilă îi produceau o suferinţă insuportabilă, asemenea celor pe care le resimt hidrofobii la contactul cu apa sau cei bolnavi de podagră când fac o mişcare nepotrivită, şi-i distrugeau una sau două idei minunate, pline de prospeţime, aşa cum un zgomot mare poate să ucidă puii de canar sau viermii de mătase Soţia ţine seamă de rugămintea lui şi lucrează aproape fără niciun zgomottp. 160): „Acum, forfotind de colo până colo după treburile ei casnice, ea păşea pe duşumeaua casei cu paşi de pisică”. Siebenkäs

n-o mai aude aproape deloc, dar aşteptarea lui încordată – îi respectă sau nu soţia liniştea? – rămâne. În cele din urmă exclamă (p. 160): „De o oră întreagă tot trag cu urechea la nesuferitul ăsta de tipăit al tău; decât aşa, mai bine ai tropăi cu o pereche de bocanci soldăţeşti, cu potcoave de fier, puse anume să bată cadenţa. Umblă mai bine aşa cum umbli de obicei, draga mea!”

Femeia caută să-i intre în voie şi umblă acum din nou ca de obicei. Dar nici asta nu ajută la nimic, oricum ar păşi sau ar lucra ea, zgomotos sau în cea mai deplină linişte, el tot nu se poate abţine să tragă cu urechea şi nu este în stare să se concentreze asupra muncii sale. Ei îi vine atunci în minte o nouă soluţie (p. 194): „Împinsă de forţe contrarii, pe de o parte de temerile ei, pe de alta de înclinările ei fireşti, Lenette pomi, femeieşte, pe diagonală şi îşi născoci pauze pentru îndeletniciri religioase, mulţumită cărora se întrerupea din măturat şi frecat atâta timp de el şedea la masa lui de scris. Era destul însă ca el să

se ridice fie chiar numai pentru două minute, şi să se aşeze la pian, să se ducă la fereastră sau să treacă pragul camerei, că în aceeaşi clipă ea şi începea să mânuiască de zor uneltele ei de spălat şi lustruit duşumeaua”. Rezultatul este şi de astă dată negativ (p. 194): „Lui Siebenkäs nu-i trebui însă mult ca să observe această jalnică alternare şi să-şi dea seama că el şi mătura ei erau ca nişte sentinele care se schimbă reciproc în post; permanenta aşteptare a Lenettei, care-i pândea clipă de clipă mişcările, îl epuiza îngrozitor şi îi gonea ideile”. Tensiunea lui atinge acum punctul culminant (p. 194): „El îşi ieşi din minţi – mai bine zis, îşi pierdu minţile mai mult decât de obicei –, sări în faţa ei şi spuse: „Blestemată viaţă! Crezi că nu te-am observat? îmi pândeşti fiecare pas. Îndură-te mai bine şi omoară-mă, hai ce mai aştepţi!”

Jean Paul descrie în cele de mai sus modul în care iau naştere *nevrozele de aşteptare*. Tocmai această aşteptare vi dacă un anumit lucru se va

întâmpla sau nu – duce la o creştere tot mai mare a tensiunii. Ou toţii cunoaştem efectul supărător al robinetului din care pică mereu un strop de apă, tocmai atunci când am vrea să adormim. Dacă cineva ne-ar cere să numărăm picăturile, câtăva vreme am reuşi s-o facem, dar treptat ne-ar cuprinde toropeala, am înceta să mad numărăm şi am aţipi. La fel se întâmplă atunci când te poţi obişnui ou ideea că nu e nimic de făcut. Dacă însă aştepţi mereu şi speri să înceteze picatul şi mereu eşti decepţionat când cade picătura următoare, atunci, tocmai datorită acestei alternări, intensitatea afectelor creşte continuu. Sau, lucrurile se pot desfăşura şi altfel. Dacă iei ca sigur că pic-picul va continua toată noaptea, intensificarea afectelor poate să aibă loc datorită faptului că lupţi tot timpul ou tine însuţi – dacă să te scoli sau nu, dacă e cazul să întreprinzi ceva, sau e mai bine să rămâi în pat. Exact aşa aşteaptă necontenit şi Siebenkăs: ce va mai face acum nevasta?

Jean Paul descrie magistral desfăşurarea procesului psihologic. Pentru mintea naivă a Lenettei, comportarea soţului ei este de neînţeles. Citim (p. 195): „Ea îl mai întrebă cu nevinovăţie de ce oare ucenicul legător – cuvintele îmi aparţin mie, nu ei –, care toată ziulica improviza pe o vioară de copil tot felul de cântece, nu îl deranja cu scârţâitul lui strident, şi de ce deunăzi, când coşarul a curăţat coşurile, a suportat mai bine zgomotul făcut de acesta, decât uşorul foşnet al măturii ei când mătură camera”.

Jean Paul cunoaşte de minune modurile de comportare ale oamenilor şi îi cunoaşte excelent şi pe oamenii înşişi. În persoana lui Lenette el descrie tipul unei gospodine practice al cărei univers îl constituie treburile casnice şi care aproape nu mai cunoaşte alte interese. Citim (p. 193): „Niciodată, nici în momentele cele mai bune ale dragostei lor, el nu izbutise s-o aducă într-o asemenea stare de extaz liric încât s-o facă să uite şi cerul şi pământul şi totul pe lume. Sub

sărutările lui, ea putea să urmărească orologiul oraşului, să tragă cu urechea la oala în care rasolul fierbea parcă prea tare şi să se repeadă în bucătărie, în timp ce din ochi i se mai ros togoleau încă lacrimile mari – pe care i le storsese una din acele povestiri sau predici ale lui, care te înduioşează de ţi se rupe inima. Duminica, ea se ruga cântând – relua cântecele religioase ce răsunau din camerele vecine – şi în mijlocul versurilor împletea prozaica întrebare: «Dar, de fapt, ce gătesc eu diseară?» Şi lui nu-i mai ieşea din cap cum, odată, ascultând, profund mişcată, predica pe care el urma s-o ţină a doua zi, o predică despre moarte şi eternitate, Lenette l-a privit îngândurată, dar cu ochii îndreptaţi nu spre chipul, ci spre picioarele lui, şi în sfârşit a spus: «Mâine să nu-ţi pui ciorapul de la piciorul stâng, trebuie să ţi-l cârpesc»”.

Înfăţişându-ne aceste cuvinte şi fapte, Jean Paul ne aduce înaintea ochilor o foarte caracteristică figură de femeie, dar felul ei de a fi

nu iese prin nimic din comun. Dacă Lenette apare atât de plastic înaintea noastră, aceasta se datoreşte numai modului în care o zugrăveşte Jean Paul şi nu vreunei accentuări a personalităţii ei.

Cât despre Siebenkäs, îl vedem în multe situaţii în care modul lui de a reacţiona este cât se poate de interesant din punct de vedere psihologic, dar şi acest personaj prezintă acele zigzaguri de comportament nejustificate de care am vorbit mai sus. Pe de o parte, el este – un visător ultrasensibil pe care firea cu totul nesentimentală a soţiei lui îl face să sufere. Apoi avem de-a face în persoana lui cu un soţ certăreţ, care, fără niciun fel de sentimentalitate, înstrăinează obiectele de gospodărie la care soţia lui ţinea atât de mult. Mai târziu o iubeşte cu mari efuziuni sentimentale, ba chiar cu exaltare, pe Natalie a lui. Dar iată că devine, împreună cu» prietenul său, un impostor de rând. El moare, după expresia, să, „artificiar: se preface câtva timp că ar fi muribund şi în cele din urmă

simulează moartea, pentru ca apoi să dispară, în timp ce sicriul lui, care nu mai conţine nimic, este înînormântat. Un om real nu poate schimba atâtea ipostaze. Aceasta „însă nu face mai puţin adevărat faptul că Siebenkäs apare foarte autentic în fiecare din rolurile sale, fie în acela de soţ certăreţ, fie de îndrăgostit în extaz sau de impostor fără* scrupule. Suntem îndreptăţiţi să spunem că dacă Jean Paul.

Merită pe deplin caracterizarea de scriitor psiholog, aceasta se datoreşte adâncimii cu care descrie *comportamentul uman*, şi nu modului în care zugrăveşte personalitatea umană.

Când se vorbeşte de personalităţi accentuate ne vom gândi vii ca germani – şi la Wilhelm Raabe, care în unele privinţe e înrudit cu Jean Paul. Dar ciudăţeniile cu care îşi înzestrează multe dintre personalităţile sale cam ţicnite nu rezultă din anumite trăsături ale firii lor, ci le sunt mai curând atribuite, uneori direct lipite, cum e de pildă cazul cu Verişoara Schlotterbeck din *Pastorul foamei*: ea

întâlneşte mereu pe stradă morţi, dar în rest nu atrage prin nimic atenţia, ba chiar, în viaţă se dovedeşte a fi înzestrată cu o anumită energie practică. Despre „pastorul foamei” ni se spune că încă din tinereţe era un visător – semănând în această privinţă cu tatăl său, cizmarul –, ceea ce nu poate însă constitui decât o trăsătură secundară, deoarece viaţa exterioară şi-o organizează în conformitate cu posibilităţile sale practice. Locote* nentul Gotz ar putea fi luat, la prima vedere, drept un hipomaniac cam grosolan, dar mai târziu i se atribuie şi o deosebită grijă faţă de nepoata sa, ceea ce denotă o accentuare sentimentală pe care nu o posedă hipomaniacii. În schimb, este adecvată personalităţii sale tendinţa ca, atunci când povesteşte, să se abată de la linia logică, făcând digresiuni privitoare la împrejurări concrete mai puţin însemnate.

Această din urmă particularitate se regăseşte la multe dintre personajele create de Raabe, precum şi în însuşi modul de naraţiune al

scriitorului. Aşa de pildă, Maestrul autor din nuvela cu acelaşi titlu, vine într-o vizită şi, de-a lungul a 12 pagini povesteşte despre fratele său mai tânăr, înainte de a ajunge să vorbească despre chestiunea care îl interesează, şi anume dorinţa de a căpăta un sfat în privinţa testamentului acestui frate. Pe de o parte face digresiuni, pe de altă parte povesteşte foarte amănunţit, deşi nimic din firea sa nu indică o accentuare hipomaniacă sau epileptoidă. În mod analog, Stopfkuchen, eroul romanului cu acelaşi titlu al lui Raabe, deşi anunţă încă din primele pagini că el îl cunoaşte pe „ucigaşul lui Kienbaum”, nu-i rosteşte numele decât abia spre sfârşitul romanului. Nici el nu are de altfel nimic caracteristic unei personalităţi hipertimice sau epileptoide.

Personajele lui Raabe, care duc o viaţă atât de ciudată „ar putea fi considerate drept introvertite, dar bizareriile lor nu rezultă atât din ideile lor neobişnuite, cât din felul lor straniu de a se comporta. Acest lucru este valabil în special

pentru Querian din *Doamna Salomeea*, despre ale cărui gânduri nu aflăm nimic, în timp ce comportamentul său este extrem de ciudat. Maestrul autor ne este, ce-i drept, înfăţişat ca o personalitate introvertită, deoarece filosofează mult despre viaţă şi moarte, dar şi la el specificul constă mai cuseamă în faptul că respinge modul în care ceilalţi îşi organizează viaţa. Probabil că intenţia lui Raabe a fost tocmai de a prezenta oameni ciudaţi, căci este foarte dispus să-i numească „nebuniCâteodată o face încă înainte de a ne fi putut da seama de existenţa vreunui motiv. E drept că Velten Andres din *Actele mahalalei* se comportă aproape ca un alienat mintal atunci când, (imediat după moartea mamei sale, arde sau dăruieşte bunurile ei, cu toate că el însuşi ţinea foarte mult la ele. În carte este însă denumit „nebun”, „nebun iresponsabil şi fantast”, „Velten Andres smintitul”, „dement” etx:… chiar atunci când el – încă nu manifestase decât exuberanţă tinerească, spirit poznaş şi lipsă de interes faţă de

învăţătură…

Multe din personajele lui Raabe apar, prin felul cum vorbesc, neobişnuit de inteligente, mult mai înţelepte decât ne-am putea aştepta ţinând seama de profesiunea lor adesea foarte modestă. În *Cotuga ciumaţilor* cea mai înţeleaptă, este Jane Warwolf, care merge din sat în sat cu un coş în spinare, oferindu-şi mărfurile spre vânzare. Când, pe de altă parte, Stopfkuchen vorbeşte ca un specialist în limbi clasice, ne aducem, ce e drept, aminte că absolvise liceul, deşi cu câteva repetenţe, dar s-ar fi putut totuşi presupune ca în îndelungaţii ani de când devenise ţăran să fi dobândit anumitetrăsături ţărăneşti. Nu găsim însă nici urmă de aşa ceva. Nici.

— *Schudderump*.

Soţia sa, Valentine, deşi încarcă uneori singură bălegarul, nu vorbeşte ca o ţărancă ci ca o doamnă cultă din „lumea bună”.

Desigur, la alte personaje bizare din literatură, care corespund realităţii, se poate

presupune existenţa unei accentuări; cu toate acestea, o apreciere mai precisă este adesea imposibilă, deoarece scriitorii nu pătrund până la rădăcinile particularităţilor unei anumite firi. Astfel, de pildă, Goldoni ne înf ăţişează în comedia sa *Bădăranii* doi bărbaţi care, aibstracţie făcând de exagerările poetice, sunt tipuri existente în viaţa reală. Amândod se consideră stăpâni absoluţi ai familiei, vor să fie serviţi şi respectaţi de soţii „dar, în schimb, nu au nicio înţelegere pentru dorinţele şi aspiraţiile acestora, ca, de exemplu, să iasă în lume, să poarte rochii frumoase şi să se gătească. Ei merg până acolo încât interzic familiei lor, ca de altfel şi lor înşişi, orice distracţie în afara casei şi le-ar fi foarte ruşine dacă s-ar duce vreodată la teatru. Pe copiii lor îi tratează ca pe nişte sclavi, hotărând după bunul lor plac cu cine să se căsătorească; nu îngăduie nici măcar ca logodnicii să se cunoască înainte de căsătorie. Dacă auzim de acest comportament fără să ni se explice care îi sunt rădăcinile, nu putem şti dacă

nu cumva este vorba de personalităţi hiperperseverente care s-au încăpăţânat orbeşte într-o asemenea atitudine; sau dacă sunt oameni hiperexacţi, care cred că numai în felul acesta pot fi siguri că nu vor cădea, ei şi familia lor, în mrejele desfdului; sau dacă aceşti, „bădărani* sunt incapabili de orice sentiment mai nobil, aşa/, încât rămân indiferenţi faţă de dorinţele familiei lor şi nu cunosc valori mai înalte decât acelea de a mânca şi dormi; sau, în sfârşit, dacă prin moravurile epocii şi în special prin tradiţiile familiei lor nu sunt complet încătuşaţi într-o ordine patriarhală a familiei Cum despre toate aceste lucruri nu aflăm nimic, aceste personaje literare nu pot fi considerate drept personalităţi accentuate, deşi comportamentul lor pare caracteristic pentru asemenea personalităţi.

Un alt tip, carie apare destul de des în comedii, este acela al omului care, umflat de trufie, îşi petrece jumătate din viaţă autoâdmirindu-se, şi care, printr-o atitudine

afectată, atrage asupra sa atenţia celor din jur.

În piesa *Evantaiul*, Goldoni ne prezintă un exemplu în persoana lui Conţi de Roccamonte. Cu toate că acest nobil domn este sărăcit şi ar avea el însuşi nevoie de ajutor, el se prezintă drept o personalitate foarte influentă a cărei protecţie ar trebui căutată; aşa de pildă, atunci când cineva i se adresează cu „domnia voastră”, el îl corectează dojenitor, „luminăţia voastră”; el se adresează unui alt nobil spunându-i „iubite coleg de nobilime” şi foloseşte cu predilecţie formula „noi nobilii”. Când – este invitat la masă acceptă cu plăcere, dar îşi dă aere de parcă ar fi o cinste pentru cel care plăteşte. Autorul nu ne lămureşte însă nici el care sunt rădăcinile acestei atitudini, astfel încât nu putem răspunde la întrebarea: este Conţi călăuzit de mania isterică de a se impune? Sau este el excesiv de ambiţios şi nu şi-a găsit ţeluri mai nobile pentru a-şi satisface ambiţia? Sau este el cam mărginit din punct de vedere intelectual, din care cauză nu-şi dă seama că prin

comportamentul său afectat nu se face decât ridicol? Sau mândria de a fi nobil i-a fost imprimată în asemenea măsură de familia sa încât i-a înrâurit hotărâtor firea? Cum aceste întrebări rămân fără răspuns, deoarece nu se spune nimic despre celelalte obiceiuri şi, în general, despre modul lui de viaţă, nu-l putem considera pe Cont-i drept o personalitate accentuată. Comicul rezultă din însuşi comportamentul său, aşa încât tot restul – mediul familiei, gândurile lui etc. – nu au de ce să-l intereseze pe scriitor.

Din exemplele citate până acum rezultă numeroase indicii că există literatură psihologică şi fără personalităţi accentuate. Dar acum pot confirma cu deosebită pregnanţă această constatare, prezentând pe unul din cei mai mari scriitori psihologi, şi anume pe Tolstoi.

Pentru ca să poată fi vorba de literatură psihologică autentică nu este absolut necesar ca în lucrarea respectivă să fie descrisă o personalitate accentuată. Spre a dovedi aceasta, îl

vom cita pe unul dintre cei mai mari scriitori, şi anume pe Tolstoi, care, fără îndoială, a fost un mare psiholog.

La Tolstoi, personalităţile nu se deosebesc prin individualitatea lor, ci prin aspectul lor tipic. Ele întruchipează în mod tipic un funcţionar, un ofiţer, un ţăran, un chefliu, o mamă, o doamnă din lumea mare etc. În *Anna Karenina*, Kitty este tipul femeii de curând măritată, care se achită cu mult simţ practic de obligaţiile ce-i revin. Sora ei, Dolly, ne e înfăţişată ca o mamă grijulie, cu mulţi copii; ea îşi acceptă resemnată soarta care o condamnă să se ofilească, în timp ce, alături de ea, soţul îşi păstrează aspectul ţineresc. Mama lor este, în perioada când facem cunoştinţă cu ea, tipul matroanei ocupate cu măritişul fiicelor ei. Karenin, soţul Annei, ne apare ca tipul funcţionarului sec, ale cărui sentimente sunt ascunse sub o carapace. Fratele vitreg al lui Levin este un savant de tip subiectivist. El nu priveşte lumea cu obiectivitate, ci o judecă prin prisma

unui sistem ştiinţific elaborat de el. Celălalt frate este un om decăzut din punct de vedere social şi moral, despre care nu putem şti cum a ajuns în această situaţie regretabilă.

Ce-i drept, în roman găsim şi două personalităţi accentuate. Amândouă sunt hipertimice – Stepan Arkadievici şi, în măsură mai mare, prietenul său Vasenka Veslovski, care îi face curte lui Kitty şi mai târziu Annei. Amândoi sunt veseli, vioi, cu înclinaţie către râs şi glume, nepăsători, blajini şi cam lipsiţi de tact. Tolstoi a vrut, desigur, să ne prezinte tipul omului de viaţă. Cele două personaje sunt luate din viaţa reală, unde adesea persoanele hipertimice sunt „oameni de viaţă”. Prin urmare, pare probabil ca motivul principal al includerii lor în roman să fi fost aici tot intenţia de a prezenta un personaj tipic.

Levin este, ce-i drept, şi din punct de vedere individual, un om cu totul aparte. El se distinge prin cinste şi sinceritate. Despre toate are propriile sale idei, în special despre chestiunile

religioase. Ar putea fi considerat un introvertit, dar curând se află la Moscova, unde duce viaţa superficială a tuturor celor ce aparţin păturii sale sociale, iar la ţară îşi conduce gospodăria cu mult simţ practic. E cert că nici în acest caz Tolstoi nu a avut intenţia de a deduce universul spiritual al unui om din felul lui personal de a fi, ci a vrut să prezinte aceste idei ca atare, cu conţinutul lor etic, iar mai târziu, pronunţat religios. Ideile acestea nu decurg din personalitatea lui Levin, ci îi sunt atribuite de autor, căruia de fapt îi şi aparţin.

Nici chiar personajele principale ale romanului nu pot fi considerate drept personalităţi accentuate. Anna Karenina, descrisă cu o mare profunzime psihologică în clipele celor mai grave conflicte lăuntrice, nu se remarcă aproape deloc ca personalitate. Ea reprezintă tipul unei doamne din „lumea bună”, şi înainte de dragostea ei pentru Vronski nu a făcut şi nu a vădit nimic ieşit din comun. Ea are mai mult farmec decât alte

femei, ieste mai independentă în hotărâri; dar fără să se ridice prea mult deasupra cercului ei. Conflictele în care se vede implicată nu sunt, în esenţă, expresia unei personalităţi deosebite, ci urmările unui destin omenesc. Vronski este de la natură un om care, asemenea multora din mediul său, s-a încadrat cu mare uşurinţă în modul de viaţă al „bunei societăţi”. La început simte un orgoliu masculin banal pentru faptul că a sedus o femeie fermecătoare şi, în plus, măritată. Mai târziu, Vronski va trece cu demnitate prin grelele încercări care-i sunt şi lui hărăzite, dar o va face fără a ajunge la o atitudine accentuată.

În *Război şi pace*, descriind familia Kuraghin, Tolstoi ne înfăţişează personalităţi tipice. Prinţul Vasili este tipul omului de lume, cum îl şi califică autorul. Abil, destul de şiret şi de prefăcut, ştie, indiferent în ce cercuri s-ar afla, să se comporte aşa cum trebuie şi, mai ales, aşa cum i-o cere propriul său interes. Prin siguranţa de sine cu care evoluează în lumea mondenă, Anna Pavlovna

îi este înrudită. Fiul lui Vasili, Anatol, este ahtiat* după plăcerile vieţii; Tolstoi însuşi îl caracterizează ca pe „un om de viaţă”. Mai este denumit şi „Magdalenă masculină”, adică e comparat cu femeia despre care se spune: „Se iartă păcatele ei cele multe, pentru că mult a iubit”. Helene, fiica lui Vasili, este tipul femeii de salon, căreia frumuseţea, siguranţa de sine şi o conversaţie superficială îi permit să-şi ascundă prostia. La fel de tipice sunt şi alte personaje ale romanului. Boris este tipul carieristului care îşi orientează întreaga viaţă spre un singur ţel, acela de a avansa în profesia sa de ofiţer. Mama lui, Anna Mihailovna, are o trăsătură isterică ce se manifestă prin făţărnicie, dar în esenţă reprezintă tipul văduvei al cărei singur rost în viaţă îl constituie unicul ei fiu. Contesa Rostova întruchipează tipul matern ca atare. Ca o adevărată cloşcă, ea îşi ţine tot timpul aripile întinse deasupra copiilor ei, iar dintre cei doi fii dragostea ei se îndreaptă întotdeauna către cel de

care trebuie să aibă mai multă grijă. În prima parte a romanului, prinţesa Maria, fiica excentricului prinţ Bolkonski, reprezintă şi ea un tip impresionant: o fată care din pricina urâţeniei nu este curtată de niciun bărbat şi care găseşte în religie o compensaţie pentru lipsa de conţinut a vieţii ei, devenind chiar bigotă. După ce-i moare tatăl şi odată cu începutul dragostei sale pentru Nikolai, Maria devine o personalitate ştearsă. Pe tatăl ei, prinţul Bolkonski, ar trebui să-l considerăm neapărat drept o personalitate accentuată, dacă ar fi să-l judecăm după criterii normale. Dar excentricitatea lui este, după cum ne dă de înţeles în repetate rânduri Tolstoi, vecină cu psihopatia.

Fiul său Andrei, unul dintre cele mai importante personaje ale romanului, nu poate fi înţeles în mod unitar din cauza multiplicităţii de ipostaze în care ne este/ prezentat prin comportarea sa. La început îşi pune drept ţel cucerirea gloriei, dar în comportarea lui nu se

observă nimic din atitudinea unui om însetat de glorie. Mai târziu, filosofează mult, cu accente de pesimism. Un timp intenţionează să-şi petreacă toată viaţa la ţară, apoi se lansează din nou în politică. Suferă profund din cauza infidelităţii Nataşei, dar afişează o atitudine rece şi un aer de superioritate şi refuză categoric şi ostil ideea de *a* o ierta. Reîntors în armată, se arată prietenos cu ofiţerii şi soldaţii, dar plin de ură, ironic şi dispreţuitor faţă de oamenii din fostul său mediu de viaţă. În contrast cu obişnuita sa rezervă şi reţinere, înainte de bătălia cea mare el este până într-atât stăpânit de emoţie, încât vocea îi devine piţigăiată, stridentă. El formulează un rechizitoriu necruţător la adresa războiului, fiind totodată de părere că inamicul care a dezlănţuit războiul nu merită atitudini cavalereşti şi că nu este cazul să se mai ia prizonieri. Rechizitoriul său vine în contradicţie cu faptul că participase în trecut la lupte care nu aveau drept scop apărarea patriei. Puternicele sale afecte faţă de evenimentele

istorice prezente se împacă greu cu atitudinea de resemnare pe care a avut-o cu puţin înainte, când viaţa i se părea lipsită de sens. Toate acestea ne amintesc de felul în care sunt descrise de Rretschmer personalităţile schizoide, care oscilează între doi poli: lipsa de sentimente şi o sensibilitate exagerată. Dacă îl privam sub acest aspect, Andrei, ca şi tatăl său, nu poate fi judecat după criterii normale. În săptămânile care au precedat moartea sa, provocată de rana primită, comportamentul său este din nou caracterizat de atitudini extreme. Resimte „un sentiment de beatitudine” la gândul de „a-şi iubd vrăjmaşii, de a-şi iubi aproapele”. În schimb, pe sora sa, care, îngrijorată, vine să-l vadă, o întâmpină cu „o voce măsurată şi străină” şi „în privirea sa era aproape duşmănie”. Aceeaşi atitudine rece o are acum şi faţă de Nataşa, pe care cu puţin înainte reîncepuse să o iubească din toată inima. Ce e drept, Tolstoi explică compatibilitatea celor două atitudini contradictorii, arătând că răceala era o

expresie a faptului că Andrei se şi detaşase de viaţă.

Printre alte tipuri, în *Război şi Pace* apare în repetate rânduri şi „*germanul*”. După ce (vol. III, cap. XXV) se vorbeşte despre punctualitatea şi gândirea logică riguroasă a unui general german, Barclay de Tolly, care deţinea o înaltă funcţie de comandă în armata rusă, urmează o comparaţie foarte subtilă din punct de vedere psihologic, menită să sugereze că, în anumite împrejurări, temeinicia germană poate să nu fie la locul ei când este vorba de ruşi. Prinţul Andrei spune:

„Nu-i omul potrivit acum tocmai din cauză că judecă prea logic şi prea exact, aşa cum judecă orice neamţ. Cum să-ţi spun eu ţie... să presupunem că tatăl tău are un lacheu, foarte bun, care-şi face de minune datoria. Dar atunci când tatăl tău se îmbolnăveşte de moarte, tu alungi pe lacheu şi începi să-l îngrijeşti tu, cu mâinile tale fără experienţă şi stângace; şi desigur că-l vei îngriji mai bine decât un om dibaci, dar străin. Aşa

s-a întâmplat şi cu Barclay. Cât timp Rusia a fost sănătoasă, o putea sluji un străin, şi a fost un foarte bun ministru, dar imediat ce Rusia a fost în pericol, a fost nevoie de un fiu de-al ei!”

Tot atât de impresionante ca zugrăvirea personalităţilor tipice sunt la Tolstoi şi descrierile unor *situaţii tipice*: o s-o» rată în înalta societate la Petrograd sau la Moscova, o masă de familie, cheful plin de veselie al unor tineri uşuratici, o bătălie, o consfătuire a ofiţerilor, soldaţii în jurul focului de tabără etc. Punctul de vedere psihologic se manifestă aici în faptul că Tolstoi descrie nu atât întâmplările, cât comportarea oamenilor, felul lor de a fi şi de a vorbi. În parte este tipică similitudinea comportărilor în aceeaşi situaţie, adică aceeaşi conversaţie superficială pe care o susţin personajele, aceleaşi cancanuri pe care şi le relatează. Cât despre personajele tipice, ele se reliefează în mare parte prin felul lor special de a se comporta. În *Război şi pace* se descrie, de pildă, cum comandantul suprem trece în revistă

frontul şi cum se comportă comandantul regimentului, ofiţerii şi soldaţii. Orice trecere în revistă seamănă cu cealaltă, nu aflăm nimic deosebit, dar niciun alt scriitor nu ar fi în stare să zugrăvească tipicul atât de sugestiv.

E drept, Pierre din *Război şi pace* nu este un personaj, tipic, ci un om foarte individualizat. Dar el nu trebuie privit din punctul de vedere al trăsăturilor accentuate, deoarece pe Tolstoi îl interesează mai puţin firea personalităţii, cât procesul lăuntric de purificare al acesteia. Pierre trece prin multe faze evolutive, faze care nu sunt determinate de corelaţii psihologice, ci de ţelul înnobilării unui om. La vârsta de douăzeci de ani el ar trebui, în sfârşit, să-şi aleagă o profesiune, dar nu face nimic în acest sens, ci îşi petrece vremea în societate, are o comportare grosolană şi stângace. Despre sine însuşi spune că este lipsit de voinţă. La un moment dat îşi dă cuvântul de onoare că nu se va mai duce într-o anumită societate de cheflii, dar chiar în aceeaşi «noapte

îşi calcă cuvânt-ul şi născoceşte pentru propria sa liniştire tot felul de scuze. În drum spre tatăl său, aflat pe patul de moarte, adoarme; după decesul tatălui, Pierre adoarme din nou lângă trupul neînsufleţit. Pe amantul soţiei sale îl provoacă la duel, dar fără să chibzuiască, într-o izbucnire de impulsivitate. Apoi, stăpânit de o furie turbată, o ameninţă pe soţia sa cu o placă grea de marmură, pe care în cele din urmă o aruncă pe podea. Am putea crede că avem de-a face cu o personalitate epileptoidă. Conformaţia masivă, greoaie a corpului ar corespunde cu această presupunere în continuare ni se arată însă cum, sub influenţa evenimentelor, Pierre trece printr-o evoluţie admisibilă din punct de vedere psihologic, evoluţie de care epileptoizii, dominaţi de impulsuri, nici nu sunt capabili; găsim însă pe drumul pe care îl străbate – drumul autoperfecţionării – noi trăsături ale personalităţii sale. El rămâne acelaşi numai în ce priveşte bunătatea sufletească, care îl caracterizează de la început.

După ce adieră la loja mâsonică, el luptă cu fanatism pentru victoria virtuţii asupra viciului şi pentru renaşterea etică a omenirii. Noua sa atitudine de religiozitate devine mai pronunţată, el se simte un păcătos şi ţine un jurnal intim cu numeroase invocări ale dumnezeirii şi cu citate din Biblie. Nu are niciun rost să amintim aici de faptul că bolnavii de epilepsie sunt adesea religioşi, căci, pe de o parte, acest lucru nu este valabil pentru personalităţile epileptoide, iar pe de altă parte la epileptici avem de-a face cu o religiozitate fariseică şi nu cu pocăinţă adevărată, cum este cazul la Pierre. De altfel, acesta se depărtează curând de sfera religioasă şi se revoltă împotriva ipocriziei oamenilor şi a rânduielilor lor sociale, apoi meditează asupra sensului vieţii. Pornind de la această atitudine, el vrea să cunoască războiul şi, îmbrăcat în haine civile, circulă printre soldaţi, stârnind curiozitatea tuturor. Când începe bătălia, e foarte interesat şi contemplă zâmbind evenimentele, chiar atunci

când în jurul lui cad oameni omorâţi de ghiulele. Sentimentul de frică pare să-i fie cu totul necunoscut. Deodată îl cuprinde însă groaza şi, înnebunit de spaimă, fuge peste câmp. Când francezii se apropie de Moscova, Pierre-nu se mai poate orienta în toate aceste evenimente şi, frizând demenţa, cum spune Tolstoi, se hotărăşte să-l ucidă pe Napoleon. Ajuns în captivitate, e nevoit să participe până în momentul eliberării sale la calvarul retragerii francezilor. În acest interval de timp, Pierre ajunge la puri –, ficarea definitivă, care îl duce la „credinţa în Dumnezeul cel viu atotprezent”. El nu mai meditează, ci crede (vol. IV, p. 170): „Acum la întrebarea «pentru ce?», în sufletul său se găsea veşnic pregătit răspunsul simplu: pentru că există Dumnezeu, acel dumnezeu fără voinţa căruia niciun fir de păr nu se clinteşte de pe capul omului”.

După purificare, Pierre devine o personalitate ştearsă.

În epilogul romanului, el este capul unei

familii patriarhale, se bucură de formele exterioare ale aprecierii celor din jur şi totodată se află „sub papucul” soţiei sale. În afara cercului familiei, el mai urmăreşte, ce e drept, anumite ţeluri ideale, însă prin aceasta personalitatea lui nu capătă vreo notă deosebită.

În purificarea religioasă a lui Pierre poate fi recunoscut fanaticul religios care *a* fost însuşi Tolstoi spre sfârşitul vieţii sale. Aşadar, Tolstoi nu a avut intenţia de a întruchipa în Pierre o personalitate caracteristică, ci a vrut să-şi exprime prin intermediul acestuia propriile sale concepţii. Confirmarea acestui fapt o găsim în a doua parte a epilogului, unde Tolstoi lasă la o parte personajele romanului şi, de-a lungul a cincizeci de pagini, cu numeroase repetări, îşi expune ideile filosofice şi istorice. Asemănător este şi modul în care îl zugrăveşte pe Levin în *Anna Karenina*.

Atunci când vrem să ne dăm seama cât de mare şi de subtil jDşihplog este Tolstoi, putem face abstracţie de analizele sale filosofice. Într-

adevăr, e un mare psiholog nu numai fiindcă poate descrie tipicul cu atâta pregnanţă, dar, mai ales, fiindcă el reuşeşte, poate ca nimeni altul, să scoată la suprafaţă *procese sufleteşti de adâncime* şi să le redea atât de sugestiv. Este suficient să ne amintim de profundele frământări sufleteşti trăite de Anna Karenina ca urmare a conflictelor sale lăuntrice. Să ne gândim, de pildă, la impresionanta scena în care se furişează, pentru ultima oară, să-şi vadă copilul. În *Rizboi şi pace*, descrierea stării sufleteşti a lui Pierre după ce l-a rănit pe Dolohov în duel este zguduitoare; la fel şi descrierea stării sufleteşti a lui Rostov după ce a pierdut 34.000 de ruble la joc.

Un exemplu nu atât al profunzimii cât al subtilităţii psihologice este felul în care e descris Pierre atunci când se îndrăgosteşte din ce în ce mai mult de viitoarea sa soţie, Helene, ajungând să nu mai poată recunoaşte nici măcar faţă de sine însuşi că de fapt este o femeie proastă. O paralelă la evoluţia sentimentelor lui Pierre putem găsi în

prezentarea modului în care Nataşa se îndrăgosteşte de frumosul Anatol, deşi Este logodită cu Andrei.

Deosebit de autentică din punct de vedere al adevărului uman este descrierea stării sufleteşti a prinţesei Maria când tatăl eit e pe moarte. Dragostea filială, pe care, în ciuda tiraliei acestuia, nu a încetat niciodată să i-o poarte, nu a putut totuşi să înlăture „dorinţa diabolică” – după cum se exprimă ea însăşi – ca moartea lui să survină cât mai curând. Urmează înfiorătoare mustrări de conştiinţă. Independent de ceea ce ea dorea în mod conştient, sentimentele ei contradictorii o zguduie până în clipa morţii tatălui. Marea veridicitate psihologică se vădeşte în felul în care e zugrăvită neputinţa omului în faţa sentimentelor care îl asaltează.

După cum ne putem da seama din acest exemplu, privirea lui Tolstoi pătrunde cu o deosebită claritate dincolo de tot ce se află la suprafaţă, pentru a ajunge la ceea ce am vrea să

ascundem. Voi cita o asemenea situaţie din *Anna Karenina*. Atunci când Nikolai este pe moarte, Levin, fratele său «iubitor, ar trebui, potrivit moralei acceptate, să fie pătruns exclusiv de milă pentru Nikolai şi, eventual, să mediteze asupra morţii. De altfel, o bucată de vreme el se şi comportă aşa. Dar indiferent dacă e bun sau rău, omul nu este în stare de o asemenea atitudine un timp mai îndelungat. Chiar şi la cei mai buni oameni, compătimirea faţă de alţii este treptat împinsă pe planul al doilea de preocupările egoiste de fiece zi. Tolstoi ştie lucrul acesta. El scrie (p. 464):

„Mână în mână cu muribundul, Levin stătu o jumătate de ceas, o oră, două... Acum nu se mai gândea deloc la moarte. Se întreba ce face Kitty, cine stă în camera de alături, dacă medicul are case proprii. Îi era foame şi somn. Îşi retrase cu băgare de seamă mâna şi îi pipăi picioarele. Erau reci. Dar bolnavul încă mai respira. Levin voi să iasă din cameră în vârful picioarelor. Bolnavul însă

se mişcă din nou şi-i zise: «Nu pleca» 64.

Levin îşi iubeşte fratele şi îl compătimeşte din toată inima pentru nenorocirea ce l-a lovit. Când este însă silit să vegheze ore în şir lângă muribund, îi trec prin minte gânduri care, deşi par nelalocul lor în prezenţa iminentă a mort i, sunt totuşi omeneşti. Tolstoi nu înfrumuseţează, nu poleieşte nimic, la el nu afli nimic altceva decât sufletul autentic al omului – al omului ca atare, şi nu al unei anumite – personalităţi. Puţin mai departe, după pasajul de mai sus, putem citi (p. 465): „Toţi doreau un singur lucru: să moară cât mai repede. Totuşi, toţi, ascunzându-şi dorinţa, îi dădeau doctorii din sticle, căutau medicamente şi doctori, minţindu-l şi pe el, şi pe ei înşişi, şi unul pe alt, ul”.

Tolstoi cunoaşte şi procese care au loc doar *în pragul conştiinţei*, fiindcă de cele mai multe ori omul nu le admite din cauza străduinţei sale de a nu-şi pierde buna părere pe care o are despre sine. Deosebit de impresionant este un pasaj din

Război şi pace. Karataev şi Pierre sunt prizonieri ai armatei franceze în retragere. Ei sunt prieteni când un rus nu mai poate continua să meargă din cauza slăbiciunii, este împuşcat. În acest context citim următoarele (vol. IV, p. 129):

„Karataev se uită la Pierre cu ochii lud buni şi rotunzi) înecaţi de lacrimi, şi se vedea bine că îl chema: voia să-i spună ceva. Dar Pierre era sătul până peste cap de ale sale. Se făcu deci că nu bagă de seamă cum se uită la el şi se îndepărtă în grabă. Când convoiul de prizonieri se urni iarăşi din loc, Pierre se uită înapoi. Karataev încă stătea pe marginea drumului, proptit de mesteacăn, şi doi francezi, aplecaţi asupră-i, tot vorbeau ceva între ei. Pierre nu se mai uită; îşi continuă mersul la deal „şchiopătând. Îndărăt, dinspre locul unde stătuse Karataev, răsună un foc de armă. Pierre auzi olar detunătura, dar chiar în clipa când o auzi îşi aminti că nu sfârşise încă numărătoarea etapelor ce le mai rămâneau până la Smolensk, socoteală pe care o începuse înainte de trecerea

mareşalului. Şi începu iar să calculeze. Cei doi soldaţi francezi, dintre care unul ţinea în mână o armă fumegândă, îl ajunseră din urmă şi trecură pe lângă – el. Erau amândoi palizi şi în expresia chipului lor – unul din ei se uită timid la Pierre – era ceva asemănător cu ceea ce văzuse Pierre pe faţa soldatului cel tânăr, la execuţie. Pierre se uită la soldat şi îşi aminti cum, cu trei zile înainte, tot soldatul acesta îşi arsese cămaşa pe care şi-o usca la foc şi cum râseseră ceilalţi de dânsul. Un câine urla de undeva, din spatele lor, dinspre locul unde rămăsese Karataev.

«De ce-o fi urlând oare javra asta tâmpită?» se gândi, Pierre”.

Puţin mai încolo citim (vol. IV, p. 131):

„Uitându-se mai bine, Pierre îl recunoscu pe Serâi, căţelul liliachiu, care, dând din coadă, se gudura la picioarele soldatului.

— A, ai venit – spuse Pierre.

— Dar undezi Pla… î începu el şi nu-şi mai sfârşi vorba. În mintea lui se asodară dintr-odată,

ieşind brusc la lumină, unele amintiri: ochii cu care se uitase la el Karataev când stătea rezemat de copac, împuşcătura auzită dintr-acolo, urletul de câine, chipurile de udgaşi ale celor doi soldaţi francezi care trecuseră pe lângă el, arma din ţeava căreia mai ieşea încă fum, lipsa lui Karataev la acest popas. Era pe punctul de a pricepe că Platon Karataev fusese ucis, când îi ţâşni în conştiinţă amintirea unei seri petrecute cu o frumoasă polonează, vara trecută, pe terasa casei sale din Kiev".

Exact în acest fel, admirabil descris de Tolstoi, se străduiesc oamenii, şi nu numai unii dintre ei, să-şi refuleze gândurile penibile.

Cu darul său de a observa şi emoţii semiconştiente, Tolstoi a văzut că adesea sentimentele apar la oameni *mai devreme* decât gândurile sau percepţiile de care depind. În *Biologische Psychologie* am citat un exemplu din *Sonata Kreutzer*, M-aş putea referi şi la un alt exemplu din *Război şi pace*. Când o revede pe

Natașa, Pierre nu o recunoaşte la început din cauza aspectului schimbat, a veşmintelor ei negre şi a mediului în care nu se aştepta să o vadă. Dar de la prima vedere s-a şi trezit în el un sentiment (vol. IV, p. 177):

„Aruncându-şi în treacăt ochii pe chipul domnişoarei de companie, el văzu o privire atentă şi curioasă îndreptată cu prietenie asupra lui şi, aşa cum se întâmplă adesea în timpul unei conversaţii, simţi, fără să poată spune de ce, că domnişoara de companie în rochie neagră era o fiinţă drăgălaşă, bună* minunată, care nu va stingheri de loc conversaţia intimă pe care va avea-o cu prinţesa Maria”.

În sfârşit, Tolstoi mai cunoaşte şi în rot de mare* măsură sentimente foarte omeneşti depind, la rădăcina lor, de obişnuinţă. Referindu-se la suferinţele îngrozitoare pe care Pierre a trebuit să le îndure în timpul retragerii, el spune (vol. IV, pp. 325 – 126):

„Aflase acum că şi suferinţa şi libertatea au o

limită şi că aceste limite sunt foarte apropiate: că omul care suferă din pricină că pe aşternutul lui de – petale de roză o petală Sna îndoit, suferă exact la fel cum suferea el acum, când dormea pe pământul gol şi umed, răcindu-şi o parte a trupului şi ancălzindu-şi-o pe cealaltă; că atunci când el, Pierre, se încălţa odinioară cu – pantofii strâmţi de bal, suferea exact la fel ca acum, când umbla cu totul desculţ (încălţămintea i se rupsese de mult) şi când picioarele îi erau numai răni".

Descrise în felul acesta, evenimentele pierd o parte din efectul lor zguduitor. Dar pentru Tolstoi este mai important adevărul psihologic că suferinţele şi bucuriile oamenilor s-înt în mare măsură relative. Totul depinde de punctul de plecare, într-o situaţie favorabilă, vorbind la modul! absolut, nu-ţi aduce bucurie decât ceea ce reprezintă un plus de bine; într-o situaţie defavorabilă (considerată tot la modul absolut) cu care te-ai obişnuit* suferinţa nu apare decât atunci când intervine ceva şi mai rău.

Referindu-mă la Tolstoi, am vrut să subliniez faptul că scriitorii pot fi mari psihologi şi fără să prezinte personalităţi accentuate.

Individualităţile în literatură

Trăsăturile neaccentuante prezintă şi ele deosebiri individuale care apar ca variante ale felului de a reacţiona al oamenilor. Nu le-aş putea concretiza prin personaje din viaţa reală, dar o pot face recurgând la personaje luate din literatură.

Trăsăturile individuale din sfera impulsurilor (*tendinţelor instinctive*)

La formarea firii omeneşti participă şi impulsurile (tendinţele instinctive). În cazul unui puternic impuls de *alimentare*, aspiraţia este îndreptată în special spre satisfacerea acestui impuls, aşa încât influenţează întregul curs al vieţii. Printre oamenii graşi există desigur mulţi care, de la natură, simt o mare nevoie de a mânca. Dacă unii dintre ei sunt din punct de vedere spiritual mai lenţi, mergând chiar până la o oarecare inerţie – despre ei spunându-se că sunt

„comozi[3]* –, s-ar putea să fie vorba de un cerc vicios, trupul gras restrângând la rândul său activitatea, astfel încât cerinţele fizice primitive trec în şi mai mare măsură pe primul plan. Ne amintim în acest context cuvintele rostite de Cezar în drama lui Shakespeare: „În preajma mea doresc doar oameni graşi, cu feţe lucitoare, care noaptea dorm bine". Pentru tematica mea nu e nevoie să intru în amănunte. Când este vorba de trasături ale firii umane nu ne gândim la însuşiri care în parte sunt de natură corporală.

Şi *impulsul sexual* poate influenţa desfăşurarea vieţii. Când e prea accentuat, el poate ajunge până la un punct când omul vede în satisfacerea lui cel mai important conţinut al vieţii.

---

3 In original : Erlebnishunger (N.T.).

_ Termenul de „nihilism" a căpătat răspîndire în Rusia după apa- niţia romanului citat mai sus, în care Turgheniev descria în mod foarte subiectiv un reprezentant al tinerei generaţii de după 1860. In acea perioadă elementele reacţionare au încercat să stigmatizeze prin eticheta de „nihilişti" pe tinerii cu idei democrat-revoluţionare; aceştia însă au reuşit — după cum se zice — „să-şi transforme porecla în renume1' (N.T.).

Evident, în acest caz *instinctele sexualităţii* joacă un rol mai mare decât un simplu impuls. Atunci când sunt foarte puternice, influenţa lor poate să depăşească domeniul sexual.

1970 femeie care în cadrul iubirii sexuale se află într-o stare de atât de excesivă şi umilă dependenţă faţă de bărbat, ca, de pildă, Käthehen von Heilbronn a lui Kleist (contele von Strahl o tratează uneori aproape ca pe un câine), este de multe ori gata să se subordoneze bărbatului şi în celelalte împrejurări ale vieţii. Sau, un bărbat care posedă un „instinct al oferirii de sine" cu adevărat feminin (B.P., p. 180) poate să devină 3a fel de vanitos ca Luzmân, *Cavalerul Miracol* Acesta ne apare ca un isteric care laudă în cuvinte patetice frumosul său corp şi ţine în mod deosebit ca acesta să fie îmbrăcat „aşa cum merită".

De cea mai înaltă năzuinţă instinctivă omenească, *setea de trăiri* \ depinde modul mai mult sau mai puţin activ în care un om sau altul

caută să folosească posibilităţile pe care

1971 le oferă viaţa. El poate să le folosească cu o adevărată „sete”, sau – la polul opus – să se complacă într-o stare de automulţumire obtuză, în cea mai searbădă monotonie cotidiană.: Vom înţelege foarte bine ce anume înseamnă setea de trăiri, citând un celebru personaj literar. În romanul său *Madame Bovary*, Flaubert ne arată într-un mod impresionant cum poate fi dominat cineva de o puternică sete de trăiri, sete, care este în stare să-i călăuzească întreaga desfăşurare a vieţii.

Emma este încă din copilărie însetată de a trăi ceva neobişnuit, ceva frumos, de mare însemnătate. Trimisă să fie! educată la maici, ea vede acolo, la început, multe lucruri noi’

şi e mulţumită. În curând însă, ea manifestă o predilecţie pentru romanele de senzaţie (p. 40):

„Nu era vorba în ele decât de dragoste, amanţi, amante, de doamne persecutate care

leşinau în chioşcuri singuratice, surugii de poştalioane ucişi la fiecare popas, cai care crapă în fiecare pagină, păduri întunecoase, inimi zbuciumate, jurăminte, suspine, lacrimi şi sărutări, bărci pe clar de lună „privighetori în boschete, domni curajoşi ca nişte lei şi bimzi ca nişte miei, virtuoşi cum nu se mai află, totdeauna spilcuiţi şi care varsă şiroaie de lacrimii în ciuda acestor lecturi pline de sentimentalism, Emma se plictiseşte la maici din ce în ce mai mult. După ce se întoarce acasă e însă şi mai nemulţumită (p. 44):

„Când se întoarse acasă, Emmei îi plăcu la început să dea ordine slugilor, dar pe urmă se sătură de viaţa la ţară şi-i păru rău că a plecat de la maici

Şi în căsătorie doamnei Bovary totul îi pare mult prea prozaic (p. 44):

„I se părea că anumite locuri de pe pământ erau menite să-ţi dea fericire, aşa cum o plantă ar creşte numai într-un anumit teren şi nu i-ar prii în

altă parte. De ce nu putea ea oare să stea rezemată de balustrada balconului unei vile elveţiene sau să-şi închidă tristeţea într-un conac scoţian, alături de un soţ îmbrăcat într-o haină neagră, cu pulpane lungi, cu botfori moi, pălăria ţuguiată şi manşete!”

Nostalgia e zadarnică. Dezamăgirea creşte tot mai mult (p. 49):

„Apoi, încetul cu încetul, îşi ad-una gândurile şi, stând pe iarba pe care-o scormonea cu vârful umbrelei, Emma îşi spunea mereu: «Doamne, de ce m-am măritat?»”.

Iar puţin mai jos citim (p. 49):

„Pe când viaţa ei era rece ca un pod de casă cu lucarna spre nord, plictiseala, păianjen tăcut, îşi ţesea pânza în umbra tuturor cotloanelor inimii sale”.

Cu ocazia unei invitaţii la un marchiz care locuieşte în apropiere, ea întrezăreşte pentru o clipă „lumea bună” şi e atât de impresionată încât nu se mai poate dezbăra de dorinţa de a trăi în

această societate. Într-adevăr, sufletul ei este tot timpul stăpânit de nostalgie (p. 69):

„În adâncul sufletului, Emma aştepta totuşi să se întâmple ceva. Ca matrozii în ceasul primejdiei, îşi plimba privirile disperate pe singurătatea ei, căutând în depărtare, în ceaţa zării, vreo pânză albă. Nu ştia cum se va întâmpla, spre ce ţărm o va duce vântul care-ar împinge-o până la ea, dacă va fi o şalupă sau o corabie cu trei punţi, încărcată ou ladânci nelinişti sau plină până sus de fericiri netulburate. Dar în fiecare dimineaţă când se trezea, nădăjduia că va sosi în ziua aceea, asculta cel mai mic zgomot, se scula tresărind, se mira că nu o zăreşte; apoi, la asfinţitul soarelui, din ce în ce mai tristă, dorea să fie a doua zi”.

Devine tot mai clar că ceea ce o chinuieşte pe Emma este o înfiorătoare plictiseală (p. 71):

„Pe urmă, Emma se urca din nou în odaie, închidea uşa, răvăşea jăraticul şi, moleşită de căldura căminului, simţea că o apasă mai tare

plictiseala care-o năpădea”.

Puţin mai încolo citim (p. 72):

„Dar mai ales la orele când trebuia să stea la masă, nu mai putea să rabde sala aceea mică de jos, cu soba care fumega, cu uşa care scârţâia, cu pereţii asudaţi, cu lespezile umede: i se părea că-i serveşte în farfurie toată amărăciunea vieţii ei, şi prin aburii rasolului, din fundul sufletului se ridicau parcă alte adieri dezgustătoare”.

Fiindcă se simte vinovată, doamna Bovary se stăpâneşte faţă de soţul ei, pe care-l dispreţuieşte, dar uneori abia de mai e în stare s-o facă. Mânia pe care i-o inspiră el, care este cauza acestei plictiseli, tinde să izbucnească (p. 121):

„Revărsa asupra lui toată ura care se aduna din nenumăratele ei plictiseli; şi orice sforţare pentru a o micşora n-o făcea decât să crească; căci truda aceasta zadarnică, adăugată la celelalte motive de deznădejde, o făcea să se îndepărteze şi mai mult de el”.

În această situaţie, necontenit cu dorul în

suflet, chinuita mereu de plictiseală, înconjurată exclusiv de monotonia vieţii cotidiene, doamna Bovary ajunge la o viaţă plină de excese. Psihicul ei dispune de inhibiţii absolut normale, la ea cedarea nu provine din slăbiciune, ci dintr-o dorinţă care depăşeşte forţele unei personalităţi cu o putere de voinţă medie. E vorba mai cu seamă de aventuri erotice, dar doamna Bovary devine şi risipitoare, mânată de dorinţa de a se ajunge într-o lume mai bună cu ajutorul unor mobile frumoase, a unor covoare scumpe şi rochii atrăgătoare. Aventurile erotice sunt unul din mijloacele cele mai la îndemână pentru a potoli o mare sete de viaţă, cum este cazul şi la doamna Bovary. Până la urmă însă nu excesele erotice, dintre care majoritatea nici nu devin de notorietate publică, ci dificultăţile financiare sunt cauza pieirii ei.

Desigur, autorul exagerează. Dar din descrierea lui putem vedea foarte bine cum setea de trăiri, atunci când nu este satisfăcută, se poate

manifesta sub forma plictiselii şi cum aceasta poate să influenţeze radical comportamentul unui om. Dacă această particularitate ar exista la mulţi oameni într-o asemenea măsură ca la doamna Bovary, atunci aceşti oameni „însetaţi de trăiri” ar trebui calificaţi drept personalităţi accentuate. În viaţa «reală, ele nu se distanţează însă atât de fundamental de medie, afară doar dacă comportamentul le este amplificat prin alte trăsături ale firii lor.

Charles Bovary, soţul Emmei, este întruchiparea unui contrast impresionant în raport cu soţia sa. La el nu observăm numai lipsa unei firi excesive, proprie soţiei sale, ci, în plus, şi neîndoios, *lipsa setei de trăiri*.

Charles e tot timpul prozaic, neinteresant, searbăd. Soţia lui constată cu groază acest lucru la scurt timp după căsătorie (p. 45):

„Conversaţia lui Charles era searbădă ca un trotuar şi-n ea defilau toate ideile comune, în veşmmtul lor de rând, fără să stârnească vreo

emoţie, să te facă să râzi sau să visezi... Spunea că pe când locuia la Rouen nu avusese niciodată curiozitatea să se ducă la teatru, să vadă actorii din Paris. Nu ştia nici să înoate, nici să facă scrimă, nici să tragă cu pistolul, iar într-o zi nu fu în stare să-i explice un termen de călărie pe care îl întâlnise într-un roman”

Când se întorcea din vizitele făcute, Charles o plictisca pe soţia sa cu aridele sale relatări medicale, apoi, „mulţumit de el, înfuleca un rest de tocană, curăţa brânza de coajă, ron* ţaia un măr şi golea carafa, după care se ducea să se cu Jec şi începea să sforăie” (p. 46). Şi dragostea lui era searbădă, încercările soţiei sale de a o face ceva mai romantică au dat greş (p. 48)

„Expansiunile lui de dragoste făceau parte din program; o săruta la anumite ore. Era un obicei ca oricare altul şi ca un desert înainte ştiut, după monotonia unei mese”.

Invitaţia la marchiz, care a încântat-o atât de mult pe doamna Bovary, nu era pentru Charles

decât o povară (p. 59):

„Charles se târa ţinându-se de rampă; îi trecuse os prin os. Stătuse cinci ceasuri de-a rândul în picioare în faţa meselor privind cum se juca whist, fără să priceapă nimic. Aşa că răsuflă adânc, de mulţumire, când îşi trase cizmele”

Astfel ni se înfăţişează Charles. „Filistin” până în măduva oaselor, el nu cunoaşte decât banalitatea de zi cu zi, care îl mulţumeşte pe deplin. Cu o soţie la fel de nepretenţioasă ca dânsul ar fi dus probabil o viaţă mulţumită şi ar fi avut o căsnicie fericită. S-ar putea ca Flaubert să nu fi exagerat figura lui Charles. Există într-adevăr oameni care se mulţumesc cu atât de puţin ca el, oameni pe care nu-i interesează deloc să privească dincolo de mediocritate şi banalitate. Vina pentru acest comportament o poartă probabil lipsa celei mai înalte năzuinţe instinctive omeneşti – setea de trăiri.

Trăsături individuale din sfera as pi raţii-înclinaţii

O întreagă serie de trăsături ale personalităţii aparţin *sferei aspiraţii-înclinaţii*. Când e vorba de *caracter*, ne gândim în primul rând la însuşirile care fac parte din această sferă. Cele mai importante pot fi ilustrate cu personaje luate din literatura beletristică.

Printre trăsăturile de caracter accentuate, într-unul din capitolele ce urmează vom întâlni şi *anxietatea*, aceasta fiind înrudită cu angoasa, care este resimţită fizic. Anxietatea poate fi explicată şi prin aceea că predispoziţia omului de a simţi în anumite condiţii frică este deosebit de puternică. Această trăsătură conferă apoi omului respectiv o notă aparte, dai fără a-l diferenţia clar de oamenii obişnuiţi.

Un fricos în acest sens este Domnul Parent din nuvela cu acelaşi titlu de Maupassant. Povestirea începe cu o aluzie la anxietatea domnului Parent, care a fost la plimbare cu băieţelul său în parc şi este îngrijorat că va ajunge prea târziu acasă, adică mai târziu decât soţia lui

(p. 130)

„Tatăl îl luă atunci în braţe şi, zorindu-se mai tare, începu să gâfâie de greutate urcând trotuarul în pantă. Era un om de patruzeci de ani, cărunt, niţel cam gras, purtându-şi cu nelinişte pântecele cam mare, de flăcău vesel, pe care împrejurările l-au făcut sfios

Pentru câteva minute de întârziere, lui Parent îi era frică de soţia sa, în timp ce ea, deşi întârzia aproape seară de seară, nu-şi făcea niciun fel de probleme în legătură cu aceasta. Frica lui a atins punctul culminant atunci când, ajuns acasă, şi-a dat seama că, pierdut în gânduri, zăbovise prea mult schimbându-şi hainele (p. 132)

„Pendula bătu ora şapte. Tresări. Şapte, şi el nu se primenise încă! Atunci, speriat, cu răsuflarea tăiată, se dezbrăcă, se spălă, îşi puse o cămaşă albă, se îmbrăcă în grabă, de parcă l-ar fi aşteptat un eveniment foarte însemnat în odaia vecină”

Lui Parent îi era frici şi de zdravănă lor

servitoare, mai bine zis de scena pe care aceasta se pregătea să i-o facă stăpânei sale pentru că, datorită întârzierii ei, se stricase mâncarea (p. 132):

„Tremurând de groază, simţi că *trebuie să reteze pe l*ne *scena asta ameninţătoare*: – «*Iulia – spuse el –, nu-ţi dau voie să vorbeşti aşa despre stăpâna ta, m-ai înţeles*? *Te rog să nu uiţi de azi înainte*»

Iar puţin mai departe citim (p. 133):

„Nu era supărat pe Henricta că întârzie dar îi era frică, frică de ea şi de Iulia, frică de tot ceea ce se putea întâmpla. Îi *era atât de frică, încât îi tremurau picioarele, şi cearta în perspectivă, cuvintele jignitoare care vor fi rostite îl muiau ca pe o drpă”*.

*Când, în continuare, servitoarea îi dezvăluie că de ani dv zile soţia îl înşală, el nu izbuteşte să se înfurie, ci începe să plâng*ă *cu disperare. Într-un târziu, soţia se întoarce acasă însoţită de amantul ci şi, pe deasupra. Îşi mai şi bate pe faţa*

joc de el, dar Parent nu îndrăzneşte să protesteze. Parent, care mai aflase de la servitoare şi faptul că, probabil, copilul nu e al său. Încearcă să găsească asemănări Intre băiat şi amant, dar îi e teamă să-l privească pe amant drept în faţă şi de fiecare dată îşi pleacă imediat ochii. Iar dacă mai târziu Parent are un acces de furie turbată, faptul nu vine în contradicţie cu anxietatea lui, ci mai curând o confirmă: în cele din urmă, afectul reţinut şi acumulat atâta timp şi-a croit drum spre suprafaţă, această explozie este provocată de un fapt destul de grosolan, căci Parent, întorcându-se o dată pe neaşteptate acasă, îşi găseşte soţia în braţele amantului.

Maupassant îşi continuă povestirea cu multă consecvenţă psihologică. Singur, fără soţie şi copil, Parent suferă nespus de mult, deoarece singurătatea îl umple de frică. Teama pune stăpânire pe el nu numai în locuinţa sa, dar şi pe străzile mai puţin umblate (p. 151):

„Îi era mai ales frică de locuinţa lui goală,

atât de neagră, de înfiorătoare, şi de străzile pustii pe care arde, din loc în loc, un bec de gaz, de-a lungul cărora trecătorul singuratic pe care îl auzi de departe parc o haimana care te face să încetineşti sau să grăbeşti pasul, dacă ţi se năzare că se apropie sau că te urmăreşte.

Remarcabil este faptul că aici se vorbeşte despre *întuneric, care adesea este deosebit de înspăimântător pentru oamenii fricoşi. Oamenii necunoscuţi le provoacă teamă mai Ies atunci când comportarea lor e imprevizibilă, persoanele familiare le dau în schimb un sentiment de siguranţă. Din «acest motiv, Parent începe să trăiască din ce în ce mai retras, petrecându-şi timpul într-un cerc restrâns de oameni cunoscuţi, adică la masa sa obişnuită dintr-un local unde cunoaşte bine şi chelneriţele, şi pe numeroşii clienţi.*

După ce şi-a petrecut în felul acesta douăzeci de ani din viaţă, Parent – acum bătrân – îi întâlneşte întâmplător pe soţia sa, pe amantul ei şi

pe băiatul devenit om în toată firea şi deodată răbufnesc mânia şi amărăciunea pe care o viaţă distrusă le acumulase în el. Autorul nu uită însă nici aici că cel pe care-l descrie este un om fricos din fire. În ciuda profundei sale minii. Parent abia-abia găseşte curajul să iasă în calea celor care i-au distrus viaţa (p. 160):

„Parent se apropie treptat, gâfâind de emoţie şi de oboseală, pentru că de la o vreme nu mai făcuse mişcare deloc, îi ajunse în curând, dar fu cuprins de o frică nelămurită, de neînţeles, aşa că îi depăşi, ca să se întoarcă spre ei, să-i întâmpine în faţă. Mergea cu inima bătând, simţindu-i acum în *urma lui şi îşi spunea necontenit*: «*Hai, e momentul*: *curaj*! *E momentul*!»*”*.

Anxietatea lui Parent este atât de puternică încât îşi pune pecetea pe întregul său mod de viaţă şi îi hotărăşte destinul; l-am putea considera drept o personalitate accentuată. Pe de altă parte însă, el nu s-ar fi deosebit de medie dacă nu ar fi avut nenorocirea să ajungă într-o situaţie în care

anxietatea sa era un inconvenient deosebit de grav.

Oameni fricoşi găsim adesea şi la Lope de Vega, *şi anume la servitorii din dramele lui, care trebuie să contrasteze cu stăpânii lor plini de curaj*. În *piesa Castelvines fi Monteses*, o dramă care seamănă destul de mult cu *Romeo şi Julieta*, găsim un exemplu de fricos în persoana lui Marin, servitorul îndrăgostitului. De la începutul piesei se spune despre el că este „fricos ca un iepure”, ceea ce se şi vădeşte în decursul acţiunii, mai ales în cavou, în care, spre deosebire de piesa lui Shakespeare, are loc o scenă mai curând comică decât tragică.

Pe de altă parte, dacă nu există decât o foarte slabă predispoziţie spre teamă, vom avea de-a face cu o fire curajoasă, ba chiar temerară. Un astfel de caracter găsim în *Wilhelm Tell* de Schiller.

Un alt sentiment de care e cuprins omul în anumite condiţii este acela de *milă*. Dacă la un

anumit om acest sentiment ia naştere foarte uşor, el imprimă şi firii sale o notă specială.

În cazul acesta nu este însă vorba despre un om care are în general o „inimă sensibilă”, cum este cazul la personalităţile emotive. Afectivitatea categoriei de oameni la care ne referim reacţionează foarte repede numai când este vorba de milă.

Vania din *Umiliţi şi obidiţi* de Dostoievski este dominat de milă. Acest lucru iese cel mai pregnant în evidenţă din atitudinea lui faţă de Nataşa, care îi spune odată (pp. 128 – 129):

„Ah, Vania, prietenul meu drag şi bun. Ştiu că dacă ar fi să mă încerce din nou nefericirea ori să mă năpăstuiască amărăciunile, tu ai fi iarăşi aici alături de mine; poate că numai tu singur, dintre ei toţi! Cum să-ţi mulţumesc pentru toate acestea?”

E drept, Vania o iubeşte pe Nataşa, dar dragostea lui nu ar fi un motiv suficient al grijii pe care i-o poantă Nataşei, dacă n-ar exista şi mila, căci ea iubeşte pe altcineva. Adesea, când ştie că

Nataşa are un necaz, e de-a dreptul desperat Odată, Vania spune despre el însuşi (p. 238):

„Am stat cu ea vreo două ore încercând s-o consolez, şi, în cele din urmă, am reuşit să-i readuc liniştea. Fireşte, Nataşa avea perfectă dreptate în toate temerile ei. Inima mi se strângea de durere când mă gândeam la situaţia în care se afla şi mi-era teamă pentru ea. Dar ce puteam face?”

Că pentru comportarea lui Vania nu dragostea pentru Nataşa – este factorul decisiv se poate vedea şi din faptul că el nutreşte aceeaşi compasiune şi pentru părinţii ei. Aceasta reiese din felul în care se poartă cu ei, străduindu-se să le aline durerea pricinuită de plecarea fiicei lor. Înainte de toate însă, este plin de compătimire pentru soarta micuţei Nelly şi de-a dreptul se jertfeşte pentru acest copil. De multe ori Vania ar dori să-i ajute în acelaşi timp pe toţi prietenii săi şi este extrem de neliniştit că nu poate fi în acelaşi timp în mai multe locuri.

Prin mila sa, neumbrită de nicio trăsătură egoistă, Vania este *un om bun*. Vom vedea însă că această caracterizare devine şi mai potrivită atunci când milei i se mai adaugă şi alte trăsături, în primul rând incapacitatea de a deveni vreodată duşmanul unui alt om. Vania putea să, fie cuprins de o mânie violentă din cauza răutăţii prinţului, putea chiar să tremure de furie. Dar oamenii care sunt buni din toate punctele de vedere nu-i pot urî nici pe duşmanii lor.

O puternică înclinaţie spre milă duce la sentimente calde. Când vorbim despre *răceală afectivă*, nu ne gândim la lipsa unei vieţi afective în general, ci la lipsa sentimentului de milă. E drept, nu e vorba numai de milă; aici trebuie inclusă şi capacitatea de a împărtăşi şi bucuria altcuiva. Oamenii pe care îi caracterizează răceala afectivă nu simt milă când văd cum alţii suferă, dar nici nu se pot bucura de bucuria altuia.

Turgheniev descrie în romanul său *Părinţi şi copii* pe un om foarte rece. Un tânăr medic,

Bazarov, este, în concepţia autorului, reprezentantul tipic al nihilismului \ la modă pe vremea aceea. Prietenul lui Bazarov spune despre acesta (p. 170): „Nihilist este omul care nu se pleacă în faţa nici unei autorităţi, care nu crede orbeşte în niciun principiu, oricât de preţuit ar fi acel principiu”.

Bazarov preţuieşte ştiinţele naturii, în special fizica şi chimia, dar dispreţuieşte arta şi literatura. A-l citi pe Puşkin este în ochii săi un lucru ridicol. Opinia sa despre artă culminează în următoarele cuvinte (p. 199): „După părerea mea, răspunse Bazarov, Rafael nu face nici cât o ceapă degerată…

Dat fiind că universul spiritual al eroului lui Turgheniev nu oferă aproape nimic pozitiv, el nu prezintă decât o însemnătate minimă ca reprezentant al curentului revoluţionar. În schimb, ideile pe care le expune celor din jurul său arată că îi lipseşte compasiunea normală pentru oameni. Adesea el însuşi îşi accentuează atitudinea trece

printr-un „zâmbet ironic”. Este vădit că simpatia autorului se îndreaiptă spre generaţia mai vârstnică, din moment ce generaţia tânără este descrisă în mod atât de neprietenos.

Ajuns la Nikolai Petrovici, tatăl prietenului său, şi la Pavel Petrovici, unchiul prietenului său, Bazarov se necăjeşte din cauza comportării demodate a acestora, şi în special a manierelor unchiului, care afectează o atitudine plină de trufie şi distincţie aristocratică. Dacă însă Bazarov ar fi înzestrat cu o afectivitate normală, toate acestea n-ar constitui un motiv ca să se poarte atât de brutal cu gazdele sale. Chiar în ziua sosirii sale, Bazarov îl numeşte pe unchi un „excentric”, „un om învechit”. El discută cu amândoi în termeni foarte tăioşi, iar la reproşurile moderate ale prietenului său răspunde dispreţuitor (p. 145): „Da, o să mă apuc acuma să le cânt în strună boiernaşilor ăstora de provincie!”

La un moment dat, când Bazarov aude pe cineva cântând la violoncel, are următoarea

conversaţie (p. 189):

„Ce e asta? – rosti uimit Bazarov.

— E tata.

— Tatăl tău cântă la violoncel?

— Da.

— Dar câţi ani are?

— Patruzeci şi patru. Bazarov izbucni deodată în râs.

— Ce te face să râzi?

— Iartă-mă! La patruzeci şi patru de ani, un pater familias din districtul X cântând din violoncel! Bazarov râdea mai departe cu hohote, dar Arkadi, cu toată admiraţia pentru mentorul său, de data aceasta nici nu zâmbi”.

Altă dată, Nikolai Petrovici a putut auzi întâmplătoij ceea ce se spunea despre el (p. 191):

„Tu nu-l cunoşti destul de bine pe tata, spunea Arkadi Nikolai Petrovici îşi ţinu răsuflarea.

— Tatăl tău e un om de treabă, spuse Bazarov, dar e un om învechit, şi-a trăit traiul şi şi-a mâineat mălaiul! Nikolai Petrovici trase cu

urechea… Arkadi nu răspunse nimic. «Omul învechit» mai rămase câteva clipe nemişcat, apoi o luă încet spre casă.

— Alaltâier; l-am văzut citind din Puşkin, reluă între timp Bazarov. Făsă înţeleagă, te rog, că nu se mai potriveşte. Doar nu mă e copil! E timpul să se lase de fleacuri de astea. Să fii romantic în timpurile de azi! Dă-i să citească ceva ca lumea”

Arkadi agravează ofensa adusă tatălui său prin aceea *ti* îi ia într-adevăr cartea de Puşkin, punând în locul ei o cart* de ştiinţe naturale. În continuare, Bazarov distruge prin atitudinea sa armonia familiei la care este invitat, lucru ce î lasă însă indiferent.

Dacă am mai putea găsi scuze pentru comportarea lu’ faţă de cei doi bărbaţi, care, ce-i drept, erau tatăl şi unchii; prietenului său, dar pentru el erau nişte străini, în nici ux caz nu-i putem scuza felul în care se poartă cu propriii să părinţi, care îl iubesc atât de mult. Duţpă o lipsă de trei: aniei îl aşteaptă cu toată dragostea, dar

Bazarov nu pare deloc grăbit să se ducă acasă. Odată ajuns în casa părintească, e întâmpină cu indiferenţă primirea plină de afecţiune a părinţilor. Puţin după aceea îi spune prietenului său (p 255):

„Ce zici? – făcu Bazarov de îndată ce Vasili Ivanovici ieşi. E un bătrânel hazliu şi cu inimă de aur. E tot atât de ori! ginal ca şi al tău, dar în alt stil. Trăncăneşte cam mult”.

Iar despre mama nu are de spus decât atât (p 255);

„Da, la ea nu încap şiretenii. Să vezi acum ce masă o şi ne dea!”

Din cauza profundei lor iubiri pentru unicul lor fiu, cari în sfârşit e din nou acasă, părinţii au o atitudine puţin exal tată, dar totodată înduioşătoare. Fiul nu este însă impresiona de comportarea lor şi încearcă atât de vădit să-d ţină la distanţă încât bătrânii se tem să nu-l deranjeze. Citim (p. 272):

„Arina Vlasievna şedea într-una lângă

feciorul ei (cărţi nu juca), sprijinindu-şi, ca şi mai înainte, obrazul în pumnul mic, şi nu se ridica de la masă decât pentru a porunci să fie aduse alte bunătăţi. Se temea să-l mângâie pe Bazarov şi nici el la rândul său n-o îndemna s-o facă. De altfel şi Vasili Ivanovici o sfătui să nu-l prea «supere»”.

Iar puţin mai departe citim (p. 272):

„Însă în ochii Arinei Vlasievna, aţintiţi într-una asupra lui Bazarov, nu se oitea numai dragoste şi duioşie. În ei se citea şi o tristeţe amestecată cu teamă şi curiozitate, se citea şi un fel de dojană smerită. De altfel Bazarov nu avea timp să se întrebe ce anume spun ochii mamei lui. El nu-i vorbea decât rar şi numai pentru a-i pune câte o întrebare scurtă”.

A doua zi după sosirea sa acasă, Bazarov îi spune prietenului său (p. 273):

„Ajunge! îi spuse el a doua zi lui Arkadi.

— Mâine plec de aici. Mă plictisesc, vreau să lucrez, şi aici nu se poate. Am să viu iar la voi la ţară, că acolo mi-am lăsat toate dichisurile. La voi

cel puţin poţi să te încui în cameră. Aici tata îmi spune într-una: «Poţi să te foloseşti cât vrei de cabinetul meu şi nimeni n-o să te stinghereas că, şi când colo nu mă slăbeşte nicio clipă. Şi parcă mi-e ruşine să mă încui. De altfel şi mama, o aud cum oftează în odaia de alături şi când mă duc la ea văd că… n-am ce să-i spun”.

Când prietenul său îi spune că-i pare rău de mama lui Bazarov, acesta îi răspunde destul de cinic (p. 273): „De ce V Te-a cucerit cu dulceţurile ei?”

A doua zi părinţii sunt profund zguduiţi, căci fiul lor pleacă într-adevăr. Ei încearcă să se consoleze reciproc. Întâi trebuie îmbărbătată mama, care este de-a dreptul descumpănită (p. 275):

„Vasili Ivanovici era fără astâmpăr, mai mult ca de obicei. Se vedea bine că îşi făcea curaj; vorbea tare şi umbla bocănind, dar se trăsese la faţă, iar privirile îi tot alunecau pe lângă feciorul său. Arina Vlasievna plângea încetişor. S-ar fi

zăpăcit cu totul şi n-ar mai fi fost stăpână pe ea dacă dimineaţa, devreme, bătrânul ei nu s-ar fi străduit s-o liniştească două ore în şir”.

Apoi ea devine cea care-l consolează pe soţul ei (p. 275):

„«Ne-a părăsit, ne-a părăsit!» – bâigui el. «Ne-a părăsit, s-a plictisit cu noi. Am rămas singur cuc!» – făcu el de câteva ori, şi de fiecare dată îşi întinse mâna de parcă ar fi vrut să arate ceva. Atunci Arina Vlasievna se apropie de el, îşi lipi tâmpla căruntă de capul lui încărunţit şi spuse: «Ce să-i faci, Vasia!»”

Din personajul lui Bazarov reiese în mod foarte pregnant ce este *răceala afectivă*, ce efect poate avea o pronunţată lipsă de compasiune. Pentru Bazarov nu există sentimentul de milă faţă de oamenii pe care îi jigneşte sau faţă de cei cărora le prici, nuieşte suferinţe. El nu cunoaşte nici sentimentul de bucurie pentru bucuria altuia; profunda fericire a părinţilor la sosirea lui îl lasă tot atât de nepăsător ca şi suferinţa lor.

Bazarov caută să dea impresia, şi poate că aceasta este şi intenţia autorului, că el se comportă „fără inimă” numai fiindcă neagă toate sentimentele pe care le consideră a fi romantice. Dar anumite sentimente, cum ar fi compasiunea pentru alţi oameni, *şi* în special pentru părinţi, nu pot fi şterse de raţiune. Bazarov se vede nevoit să se corecteze pe el însuşi într-o altă sferă afectivă. El consideră dragostea ceva romantic şi, cu toate acestea, se îndrăgosteşte la nebunie de nobila doamnă Odinţova şi, deşi raţiunea lui se împotriveşte cu vehemenţă, ea rămâne neputincioasă în faţa acestei iubiri. Tot astfel nici compasiunea, atunci când există cu adevărat, nu se lasă dirijată de raţiune.

În general, Bazarov ne apare în descrierea lui Turgheniev ca o personalitate ieşită din comun, dar el se deosebeşte de ceilalţi în special prin ideile sale. Răceala sa afectivă nu e suficientă pentru a-l distanţa în asemenea măsură de oamenii obişnuiţi, mai ales dacă facem abstracţie

de exagerarea poetică cu care autorul descrie oamenii „reciu din viaţa reală.

Datorită răcelii sale afective, Bazarov are o comportare brutală, fără a deveni i-nsă un asocial propriu-zis. Dacă nu ar fi numai indiferent faţă de sentimentele altora, d totodată ar urmări fără scrupule interesele sale egoiste, ar însemna că-i lipseşte şi simţul datoriei. El nu-şi păstrează însă ideile numai pentru sine, ci se simte dator să le împărtăşească colectivităţii.

Simţul datoriei este totodată şi un simţ al ruşinii care îl cuprinde pe om atunci când nu-şi face datoria. În literatură, simţul datoriei intră adesea în conflict cu o dorinţă pe care eroul ar vrea să şi-o satisfacă. Corneille are o predilecţie pentru această tematică, pe care o tratează în câteva dintre piesele sale.

În *Cidul*, Ximena *se* distinge printr-un foarte pronunţat simţ al datoriei. Iubitul ei i-a ucis tatăl în duel. Ea nu-i poate reproşa nimic, deoarece sentimentul onoarei l-a obligat să se bată în duel.

Dar ea îşi cunoaşte datoria faţă de tatăl mort (p. 66):

„Rodrig, ah, ai dreptate, cu toată vrăjmăşia / Nu pot blama pe acela ce-şi face datoria. / Şi-n chinurile mele ce asupră-ţi se răsfrâng / Eu nu te-acuz pe tine, pe mine mă deplâng; / Ştiu ce se cheamă cinste şi cum înflăcărează / Asemenea insultă o inimă vitează. / Tu n-ai făcut, fireşte, decât ce se cădea, / Dar mi-arătaşi de-asemeni şi datoria mea; / Funesta-ţi vitejie mi-arată prin avântu-i / Cum îţi răzbuni un tată, şi-onoarea cum ţi-o mântui”.

Cu toate că Ximena continua să-l iubească pe Rodrig la fel de mult, ea se lasă condusă numai de simţul datoriei. În faţa regelui exclamă (p. 51):

„Prea multă cinste-mi dete a mea restrişte, sire! Precum spuneam, acolo l-aflai fără simţire, / Străpuns era de-o rană şi sângele-i vedeam / în pulbere scriindu-mi ce datorie am”.

Prin atitudinea sa, ea nu lasă nicio clipă să se întrevadă că-l mai iubeşte pe Rodrig, dimpotrivă,

cere pedepsirea lui (pp. 51 – 52):

„Nerăzbunind-o astfel de moarte-ar veşteji / în alţi supuşi oricare avânt de-a vă sluji. / Cer răzbunare, sire, şi-o cer nu pentru mine, / Ci pentru a voastră slavă şi pentr-al vostru bine: / Voi aţi pierdut într-însul un om de merit rar, / Prin altă moarte moartea-i răscumpăraţi-o dar; / Jertfiţi nu pentru mine, pentru dreptate, sire, / Şi pentru a coroanei eternă strălucire, / Jertfiţi spre uşurarea acestei ţări întregi / Pe cel ce se mândreşte ou-astfel de făr de legi".

Când însă Ximena destăiinuieşte unei persoane apropiate chinurile – ei, se poate constata cât de profundă îi este dragostea şi cât de puternic trebuie să fie la ea simţul datoriei Ba îi spune confidentei sale (p. 60):

„Dacă-l iubesc, Elvriro? L-ador ca pe-o icoană! / Iubirea şi mânia în suflet mi se bat / Şi în cjuşman descopăr pe omul adorat / Şi simt că-n ciuda urii în inima-mi speriata / Rodrig combate încă, ah, pe sărmanu-mi tată: / L-atacă, l-

urmăreşte, se apără şi-i când / Mai slab, când mai puternic, şi-acuma triumfând, / Şii-n lupta-aceasta între iubire şi mânie / El sufletul mi-l Iasă, dar inimami sfâşie. / Dar nu m-adoarmeamorul, oricât m-ar stăpâni / Şi datoria-mi sfântă mi-o voi îndeplini; / Alerg unde mă cheamă jignita mea onoare”.

Mai, târziu, când, datorită unei neînţelegeri, Ximena crede că iubitul ei a murit, ea recunoaşte, într-o izbucnire afectivă, şi faţă de – cavalerul care-i răzbună tatăl, că iubirea ei profundă nu s-a stins (p. 106):

„*Ximena*: De-al lui Rodrig scump sânge cum? încă-nsângerată? / Şi mai cutezi, perfide, în faţă-mi să te arăţi / Când mi-ai răpit norocul întregii mele vieţi? / O, izbucneşte-n voie de-acum iubire-ascunsă! / Onoarea mi-e-mpăcată şi ţinta ei ajunsă! / Aceeaşi lovitură de spadă mi-a ucis / Norocul şi iubirii-mi drum liber i-a deschis!

Don Sancho: De-aţi fi mai liniştită…

Ximena: Taci! taci î nu ţi-e ruşine / Crunt

ucigaş al unui erou slăvit de mine? / O, l-ai lovit hoţeşte, căci un viteaz ca el / N-ar fi putut, desigur, să fie-nvins altfel. / Nu mai spera nimica; crezând să mă răzbune / Nevrednica ta mână pe mine mă răpune!”

Don Sancho voia să-i comunice că a fost învins de Rodrig, dar că acesta, în mod generos, s-a mulţumit să-l dezarmeze. În disperarea pe care a simţit-o la apariţia lui, Ximena nu i-a diat răgazul să vorbească. În raport cu profunzimea dragostei sale pentru Rodrig, ne putem da seama cât de puternic este la ea simţul datoriei. Desigur, este foarte mult patos în această piesă, dar ea ne dă o descriere magistrală a oamenilor cu o puternică conştiinţă a datoriei.

În *Berenice* de Racine, Titus se vede însă nevoit să lupte cu sine însuşi cu o mult mai mare înverşunare, ba chiar cu disperare, până ce simţul datoriei iese biruitor asupra iubirii. O lege romană interzice împăratului să se căsătorească cu o regină străină – Berenice este regina Palestinei.

Titus, acest împărat plin de nobleţe, care are înaintea ochilor despotismul predecesorilor săi, nu vrea să-şi înceapă domnia cu încălcarea unei legi. Dragostea sa este însă adâncă şi pătimaşă. El exclamă într-un acces de disperare: „Ah, Roma! Berenice! Ah, prinţ nenorocit! De ce mi-a fost dat să fiu şi împărat şi îndrăgostit?” Poate că ar fi ajuns cu adevărat la deznădejde – cel puţin aşa ne sugerează tragedia – dacă Berenice nu i-ar fi venit în ajutor prin propriul ei simţ al datoriei. Ea renunţă, pentru ca Titus să-şi poată dărui toată dragostea „omenirii suferinde”.

Conflictul între dragoste şi datorie apare adesea în operele literare, dar în general nu es-te atât de puternic scos în evidenţă ca la Corneille şi Racine. Şi adesea datoria nu este singurul obstacol. În *Zaire* de Voltaire, dragostei pentru sultanul mahomedan i se opune religia creştină, prezentată de tatăl şi fratele eroinei drept singura mântuitoare; religia o constrânge, amenințând-o cu pedepsirea în viaţa de apoi.

Când într-un conflict iese biruitoare dragostea, cum e cazul Annei Karenina, care îşi părăseşte nu numai soţul dar şi copilul, acest lucru nu trebuie interpretat ca o lipsă a simţului datoriei, deoarece adesea dragostea sexuală devine atotcopleşitoare. O asemenea lipsă suntem însă tentaţi să presupunem la Fedra în drama cu acelaşi nume de Racine, deoarece această femeie nu este numai copleşită de dragoste pentru fiul său vitreg, ci, în plus, permite doicii şi confidentei sale să-l calomnieze pe cel pe care-l iubeşte dar care respinge patima ei erotică. În felul acesta devine răspunzătoare de moartea lui. În tragedia *Ipolit* de Euripide, Fedra îl calomniază ea însăşi pe fiul său vitreg într-o scrisoare scrisă tatălui acestuia, înainte de a se sinucide.

Cu totul altfel se prezintă conflictul între dorinţele omului şi ceea ce-i cere datoria să facă, în *Prinţul de Homburg* al lui Heinrich von Kleist. Aici este vorba de îndatoririle către stat şi legile lui; de partea cealaltă nu stă iubirea sexuală* ci o

dragoste asemănătoare cu cea paternă. În această dramă, cel ce o reprezintă şi până la urmă cedează, atunci când se vede nevoit să trimită la moarte un om pe care îl iubeşte ca pe fiul său, este Prinţul elector. Natalie îi înfăţişează, grozăvia intenţiei lui:

„În primul rând, pentru că el e învingătorul! Să-l încununezi, şi apoi să-l decapitezi – aşa ceva, istoria nu-ţi pretinde, dragă unchiule. Ar fi un sacrificiu atât de sublim, încât ar putea fi numit aproape inuman. Şi om mai blând ca tiner nu a creat încă dumnezeu”.

În răspunsul său, prinţul lasă să se înţeleagă că există o datorie mai înaltă, împotriva căreia nu se pot ridica dorinţa şi voinţa unui om (p. 473):

„*Prinţul elector*: Scumpul meu copil! Gândeşte-te şi tu î Chiar de-aş fi un tiran, şi dacă inima mi-ar fi fost de aramă, vorbele tale mi-ar fi topit-o – căci m-au pătruns până-n adâncul sufletului. Răspunde-mi însă tu: mi-e oare îngăduit să anulez sentinţa pe care a rostit-o judecata? Ce

urmări ar putea să aibă aşa ceva?

Natalie: Pentru tine? Pentru tine?

Prinţul elector: Pentru mine? Nu! Cum? Peotru mine! Nu există oare pentru tine, fată, nimic mai presus de persoana mea? Nu cunoşti oare acel lucru sfânt pe care-l numim patrie?”

Dacă, în anumite forme ale sale, datoria apare ca general valabilă, în alte cazuri ea se axează unilateral centrată pe în anumit domeniu, de pildă *profesiunea*. Victor Hugo ne dă un exemplu de *datorie profesională* exagerată. În *Mizerabilii*, inspectorul de poliţie Javert trăieşte – nu din obişnuinţă sau inerţie intelectuală, ci dintr-un puternic simţ al datoriei – exclusiv pentru profesiunea sa, pentru misiunea sa de a veghea asupra ordinii în stat. Descriind cum Javert vrea să trimită la închisoare o biată prostituată, care se împotriveşte atunci când un „elegant pierde-vară” o ia în bătaie de joc, autorul spune despre poliţist (vol. I, p. 266):

„Trecea printr-una din acele clipe când îşi

exercita fără control, dar cu toată grija unei conştiinţe neînduplecate, temuta sa putere discreţionară. Judeca. Judeca şi condamna. Nu încăpea îndoială că asistase la săvârşirea unei crime. Văzuse acolo, în stradă, societatea, reprezentată printr-un proprietar-alegător, batjocorită şi atacată de o făptură scoasă din rândurile oamenilor. O prostituată cutezase să atace un burghez. Şi el, Javert, fusese de faţă. Continua să scrie în tăcere”.

Când este vorba de datoria profesională, Javert nu mai ţine seamă de nimic altceva. Nu cunoaşte gânduri de felul celor ce „mizerabilii” ar merita nu numai pedeapsă, dar şi milă: misiunea lui este exclusiv menţinerea ordinii. Când, mult mai târziu, nu poate – totuşi rezista unei porniri umane, acest lucru înseamnă pentru el o breşă în întreaga sa concepţie despre viaţă, care-d împinge la desperare. El n-a arestat un om pe care îl consideră drept un mare criminal, dar care i-ia salvat viaţa, şi nu-şi poate ierta această hotărâre

samavolnică şi egoistă, cum i se pane fiapta sa (vol. V, pp. 202 – 203):

„El, Javert, găsise cu cale să hotărască, împotriva tuturor regulamentelor poliţiei, împotriva orânduirii sociale şi judecătoreşti, împotriva codului întreg, o punere în libertate;

* se păruse că aşa e mai bine pentru el însuşi; în locul interesului public pusese interesul său propriu; nu era acesta un lucru incalificabil?”

Meditând asupra celor întâmplate, el ajunge să realizeze că există poate ceva superior datoriei profesionale; aceasta îi zdruncină şi mai mult echilibrul, deoarece pierde etalonul după care se călăuzise în acţiunile sale. El îşi spune (vol. V, p. 207):

„«Şi eu, iertându-l la rândul meu, ce am făcut? Mi-am făcut datoria? Niu. Ceva mai mult. Poate fi, aşadar, ceva deasupra, datoriei?» Aici se înspăimântă”.

Javert v-oise o dată, mai de mult, să tragă consecinţele şi să demisioneze, deoarece din

greşeală încălcase dispoziţiile legale. Dar acum nu mai vede nicio soluţie. El îşi caută şi îşi găseşte moartea în Sena.

Despre contrariul acestui simţ – lipsa simţului datoriei şi al pudorii – vom vorbi mai amănunţit în legătură cu alte trăsături ale firii omeneşti.

În *Prinţul de Homburg*, sentimentului «datoriei i se opunea profundul sentiment de prietenie care! ilega pe prinţul elector de prinţ. Acest *sentiment de prietenie* sau *simpatie* ia naştere între oameni în mod spontan şi nemijlocit (B.P., pp. 60 şi 103).

Schiller ne înfăţişează în *Don Carlos* o prietenie de o profunzime cum desigur nu există în viaţa reală. El ne arată însă limpede cum o puternică înclinaţie către prietenie poate să ducă la dezvoltarea unei trăsături speciale a firii.

Marchizul Posa se jertfeşte pentru Don Carlos şi, cu toată frica de moarte, el o întâmpină aproape cu bucurie. Aflăm cât de fericit s-a simţit

când i-a venit gândul să-şi salveze prietenul, lu-înd asupra sa vina acestuia (pp. 337 – 338):

„Când deodat-o rază / De soare parcă-n suflet îmi pătrunde; / Şi mă gândesc: «Ce-ar fi să-nşel pe rege? / Ce-ar fi să fac chiar eu pe vinovatul? / De necrezut sau nu, dar pentru rege / Va fi de-ajuns… fiindcă pentru dânsull / Tot ce e rău e-adevărat. Să-n cerc î / Şi poate că un trăsnet ca acesta / Lovindu-l, îl va face pe tiran / Să şovăie… Ce-mi trebuie mai mult? / În timp ce el va sta pe gânduri, Carlos / Va izbuti să fugă în Brabant»-”.

O altă trăsătură de caracter a marchizului Posa, *năzuinţa spre libertate*, reprezintă mai mult un sentiment de milă pentru cei asupriţi decât o revoltă militantă împotriva unei stăpâniri brutale Posa nu luptă împotriva tiranului, ci *se* mulţumeşte să-l implore, de pildă cu următoarele cuvinte (p *276*):

„Fiţi pentru noi un glorios exemplu / De ceea ce-i adevărat şi veşnic. / O, niciodată, nicioiat-un om / N-avu prilejul să-ntrebuinţeze / Puteri atât de

mari, dumnezeieşte. / Toţi regii Europei se închină / în faţa Spaniei. E vreme, sire! / Păşiţi în fruntea regiilor Europei. / O trăsătură de condei şi lumea / O făuriţi din nou. Daţi libertate / Gândirii!”

Această a doua trăsătură de caracter a marchizului Posa nu indică deci existenţa unei firi combative – despre care voi vorbi mai jos ci acţiunea unor sentimente de dragoste şi de compasiune faţă de oameni.

Ca şi la Schiller, putem observa o exagerare poetică în felul în care Lope de Vega prezintă o legătură de prietenie, în piesa *Cele trei diamante*, Enrique îl iubeşte pe Lisardo cu o – dragoste care nu pregetă în faţa nici unui sacrificiu. Când acesta din urmă e ’luat prizonier, Enrique îl caută peste mări şi ţări, fără alt motiv decât prietenia ce-i poartă. Cu această ocazie ajunge el însuşi în prizonierat şi, în temniţă fiind, exclamă:

„Ah, de-ar fi adevărată acea credinţă greşită, de mult spulberată, că sufletele noastre ar fi sălăşluit în trecut în alte trupuri, aş crede cu

adevărat că sufletele noastre au fost unite încă înainte de a ne fi vorbit unul* altuia. Căci atunci când te-am zărit pentru prima oară, Lisardo dragul – meu, ţi-am dat – ceea ce n-au putut face nicio mie de Alexandri: inima mea, viaţa mea, onoarea mea. Dar vai, tânguirile mele sunt probabil zadarnice, iar – pentru mine nu mai există scăpare atâta vreme cât trăieşti şi eşti totuşi atât de departe de mine! Nenorocirea mea a fost hotărâtă de soartă şi voinţa nu se poate opune destinului!”

Prietenia dintre Oreste şi Pilade, aşa cum ne apare în *Ifigenia în Taurida* de Goethe, este sinceră şi profundă, deşi nu atât de exuberantă. Această prietenie s-a dezvoltat încă din copilărie, călindu-se în multe bucurii şi suferinţe comune.

În timpul marii primejdii prin care trec, Oreste nu este îngrijorat decât pentru Pilade. Iar acesta spune: „Viaţa mea a început când am început să te iubesc”. La Euripide nu găsim o asemenea căldură a sentimentelor. În tragedia sa

Oreste ne este înfăţişată mai mult acţiunea lor comună decât comunitatea sufletească. Pe de altă parte, în *Ifigenia în ţara Taurizilor*, deşi fiecare insistă să moară pentru celălalt, ei nu o fac, şi nu numai din prietenie. Oreste, urmărit de Erinii, îşi doreşte moartea, dar lui Pilade iâi este teamă că în patrie va fi acuzat că l-ar fi ucis pe Oreste pentru a-l moşteni, în calitatea sa de soţ al *Electrei*, sora lui Oreste. La Eschil (*Electra*) şi la Sofocle (*Orestia*), Pilade abia dacă apare.

Această combinaţie de trăsături se vădeşte în fidelitatea vasalului, care apare adesea în literatură. Un exemplu în acest sens este Kent din *Regele Lear*. El se simte dator să fie credincios stăpânului său şi în acelaşi timp – este legat de el şi printr-un real ataşament. Datoria singură nu ar fi de ajuns pentru a-l determina să-l urmeze pe rege, care-l! alungase, dar acestui sentiment i se alătură o profundă afecţiune. În aceeaşi dramă, Gloucester îşi manifestă şi el fidelitatea faţă de rege sub forma simţului datoriei şi sub aceea a

devota-„mentului.

Fidelitatea nu se manifestă numai în raport cu un superior. Ceea ce se numeşte *fidelitate în prietenie* este, ce e drept, în primul rând afecţiune, dar totodată este şi o obligaţie reciprocă. Fidelitatea pe care Ahile o păstrează prietenului său Patrodu chiar şi după moartea acestuia, fidelitate care a dus la răzbunarea împotriva lui Hector, nu a izvorât numai din afecţiune, ci, probabil, şi dintr-un simţ al datoriei faţă de prietenul mort.

Tot de sfera psihică *aspiraţii-înclinaţii* ţine şi predispoziţia de a reacţiona cu *ostilitate* sau chiar cu *ură* faţă de oamenii care ar sta în – calea ţelurilor proprii. În felul acesta ia naştere o atitudine pronunţat combativă faţă de adversar, în care caz vorbim de *intoleranţă*. După cum vom vedea, această trăsătură se reliefează în mod deosebit de caracteristic în combinaţie cu ţelurile egoiste ale ambiţiei şi cupidităţii, aceste ţeluri fiind apoi urmărite fără niciun scrupul. Un om

poate fi însă intolerant şi fără a vădi trăsături morale negative.

Acesta este cazul la Varvara Petrovna din romanul *Demonii* de Dostoievski. Este o femeie care caută să-şi impună voinţa într-un mod autoritar şi de obicei reuşeşte. Cu vechiul ei prieten vorbeşte pe un ton aspru şi îl domină cu totul. Chiar atunci când îl anunţă că are de gând să-l căsătorească pe – el, om de 53 de ani, cu fiica ei adoptivă de 20 de ani, ei nu se încumetă să ridice decât unele obiecţii timide. Citim (p. 88):

„Stepan Trofimovici era uimit. Încercă să deschidă vorba cum că ar trebui totuşi să vorbească şi el cu viitoarea mireasă, dar Varvara Petrovna se năpusti enervată: – Pentru ce? în primul rând, poate că nici nu va fi nimic…

— Cum să nu fie î murmură mirele uluit la culme.

— Uite aşa. Mai văd eu… De altfel totul se va întâmpla aşa cum i-am spus eu, să n-ai nicio grijă, o pregătesc eu personal N-are rost intervenţia

dumitale. Tot ce trebuie spus şi făcut va fi spus şi făcut, iar dumneata n-ai de ce să te bagi. Pentru ce? În ce scop? Nu te duce nici dumneata personal, şi nici scrisori să nu-4 scrii. Te rog, nicio mişcare. Şi eu voi păstra tăcere”.

Pentru Varvara Petrovna, orice încercare a viitorului mire de a vorbi cu viitoarea mireasă ar însemna deci o „intervenţie* nelalocul ei. În acelaşi fel se poartă Varvara Petrovna şi cu alte persoane. Aşa, de pildă, e un adevărat „despot” faţă de o prietenă din copilărie, iar pe prietenul ei, care a decepţionat-o, îl izgoneşte în cele din urmă din casă. Nu e însă lipsită de sentimente: de îndată ce află că acest prieten e bolnav, se duce imediat la el. Acolo găseşte o femeie pe care o cunoaşte şi pe care o suspectează că s-a apropiat de prietenul ei din motive egoiste. În loc de bună ziua, femeia trebuie să asculte următoarele cuvinte (p. 679):

„După faţa ta neruşinată mi-am dat seama că eşti tu* Afară, nemernico! Imediat să dispari din

casa asta! Şterge-o, altminteri te trimit lia închisoare. Ţineţi-o sub pază într-o altă casă. A mai stat ea la închisoare în oraş, şi o să mai stea. Şi te rog pe tine, ca stăpân, să nu laşi pe nimeni să intre cât timp sunt eu aici. Sunt generăleasa Stavroghina şi ocup întreaga casă. Iar tu, scumpo, o să-mi dai socoteală de toate”.

La fel îl bruschează şi pe prietenul ei, despre care nu ştie că este grav bolnav. În curând se dovedeşte din nou că Varvara Petrovna, deşi intolerantă, nu este lipsită de sentimente. După ce se convinge de atitudinea altruistă a femeii găsite la prietenul ei, îi vine în ajutor. N-o mai lasă să-şi câştige din greu existenţa prin vânzarea *Noului Testament*. E drept Jnsă că, nici atunci când poartă cuiva de grijă, nu se leapădă de felul ei autoritar de a fi (p. 688):

„Niciun fel de obiecţii din partea acesteia, oare se speriase groaznic de propunerea (mai bine zis de porunca) de a locui totdeauna la Skvoreşniki, nu voi să ia în seamă Varvara

Petrovna.

— Prostii! O să merg şi eu cu tine să vindem Evanghelii. Nu mai am acum pe nimeni în lume!

— Dar aveţi un fiu, încercă s-o consoleze Salzfisch.

— N-am niciun fiu! reteză scurt Varvara Petrovna, şi a fost ca o profeţie”.

Faptul că Varvara Petrovna nu se poartă cu fiul ei deloc intolerant, ci, din contră, este aproape timidă şi reţinută nu trebuie considerat drept o contradicţie cu cele arătate mai înainte, căci aici este vorba de dragostea îngrijorată a unei mame pentru unicul ei fiu.

Acolo unde *intoleranţa* se împleteşte cu *trăsături categoric pozitive* ale firii omeneşti, poate că nu mai este indicată folosirea acestei denumiri; oricum s-ar numi însă, rămâne ca un fapt real înclinaţia de a nu tolera nicio împotrivire, de – a-i opune un afect ostil.

O femeie intolerantă care luptă în numele unor scopuri în cea mai mare parte bune este Lisi,

soţia fermierului Benz din romanul *Spiritul vremii şi spiritul bernez*[4] de Jeremias Gotthelf. Încă de la începutul romanului aflăm că Benz ar dori să fie ales consilier, dar că pentru aceasta ar trebui mai întâi să-şi întrebe soţia. Aceasta constituie tema unei convorbiri dintre Lisi şi prietenul soţului ei, el însuşi consilier:

„«Care va să zică, voiai să nu-l laşi?», întrebă Hans. Dacă-i aşa, bine măcar că mai sunt şi bărbaţi care nu trebuie să-şi întrebe nevasta când le vine pofta să se ducă undeva, dacă le dă voie sau nu». «Şi totuşi, poate că n-ar strica deloc, dacă un bărbat nu are destulă minte să cunoască singur măsura, s-o întrebe măcar pe nevastă. Ar fi mai bine şi pentru copii şi ar ieşi mai puţine necazuri». Ultimele cuvinte au fost răspunsul lui Lisi”.

Într-o zi, Lisi se duce acasă la acest Hans ca să-l îndemne să nu-şi lase soţia – care este

4 Zeitgeist und Bernefgeist.

prietena lui Lisi – atât de mult singură, în timp ce el îşi petrece timpul liber în adunări sau – la cârciumă. Dar Hans a adulmecat din timp primejdia. „Dacă stau aici ca un prost, ştiu eu ce mă aşteaptă”. Şi cum Hans nu era prosit, a tulit-o pe uşa din dos.

Lisi nu reuşeşte să dea nici de fiul mai mare, care nu era nici el uşă de biserică:

„De vreme ce bătrânul ştersese puţina, Lisi ar fi vrut

— Şi ce tare ar mai fi vrut – să-i frece ridichea măcar lui Hans cel tânăr, locotenentul, a cărui listă de păcate o ştia pe de rost Dar nici acesta nu era de găsit nici la o bătaie de puşcă, ştia el ce-i în stare mătuşa Lisi”.

Vizita se termină aşadar fără niciun rezultat:

„Lisi trebui să urce înapoi dealul cu tunul încărcat – povară grea pentru ea – şi se bucura la gândul că măcar acasă *va* putea să-i scoată încărcătura, adică să-i povestească lui Benz ce canonadă pregătise şi cum se petrecuseră

lucrurile”.

Soţul lui Lisi nu este însă de acord cu modul ei prea energic de a proceda:

„«Femeie, spuse Benz, ai fi nimerit-o cu oiştea-n gard. Gândeşte-te şi tu ce înseamnă să dai buzna în gospodăria aitora şi să începi să împarţi porunci în dreapta şi-n stingă. Gândeşte-4e numai ce ai spune tu însăţi dacă altă femeie s-ar apuca să ne poruncească aşa nouă! Tu ai fi prima care ar sări în sus». «Nu-i tot una!», spuse Lisi”.

Cu obiecţiile lui, Benz abia şi-a aprins paie în cap, căci Lisi începu să-i toarne:

„Ar trebui să fii şi tu un bărbat – şi ştii ce eşti? Un fricos, o cârpă! Care va să zică, să nu deschizi gura, să nu vii în ajutorul unei verişoare şi prietene din copilărie, că, de, nu e treaba noastră şi nu cumva să intrăm în gura lumii! Păi tocmai de aia e lumea atât de rea, tocmai de aia nu mai merită să dai pe un bărbat niti o ceapă degerată; o femeie bătrână preţuieşte mai mult decât zece idoli de ceară de-ai tăi, care nu deschid

niciodată gura, nu ajută pe nimeni şi n-ar ridica un deget pentru cineva, pentru că, cică, nu e treaba lor şi pentru că în niciunul din afurisitele alea de ’Catastife cu regulamente nu scrie: în cazul cutare şi cutare trebuie să faci aşa şi aşa”.

Soţul lui Lisi nu este un om slab de caracter. El încearcă să-şi susţină punctul de vedere, dar ştie că nu este cazul să discute prea tare cu Lisi. Este caracteristică următoarea convorbire:

„«Eşti femeie, spuse Benz, şi vorbeşti ca o femeie…». «Ştii ceva?», spuse Lisi. «Hai să ne punem noi, femeile, timp de două luni pantalonii, iar voi trageţi-vă pe voi fustele noastre până mai e locul cald, şi atunci ai să vezi ce înseamnă să faci Lucrurile cum trebuie, şi te pomeneşti că pe urmă o să-ţi fie ruşine, câte zile o să mai ai, să mai porţi vreodată pantaloni. Eu una cred că şi bunul dumnezeu a cam încurcat-o cu oamenii şi că cine a purtat înainte pantaloni ar trebui acum să poarte fustă, iar cine purta înainte fustă i se potrivesc acum pantalonii»…

Şi pe Hans reuşeşte Lisi să-l prindă şi să-i ţină predica pregătită:

„Hans-tatăl avu ghinion, îi căzu lui Lisi drept în mână. Răspunse la întrebarea lui Lisi şi voi să-şi vadă de drum.

«Ascultă, Hans», spuse Li şi, «fii aşa de bun şi nu pleca de astă dată, am de vorbit cu tine». «Îmi pare rău», răspunse Hans, – dar am treabă». «Păi, dacă n-ai timp», răspunse Lisi, «eu pot să-ţi spun tot ce am pe suflet în câteva vorbe. Dar să nu-mi porţi supărare dac-o: r fi cam aspre, că n-am tind să mai torc caerul ca să scot din el fire de mătase!»”.

Intervenind aşa de energic în viaţa altora, Lisi o face îndeosebi pentru binele prietenei sale, care are mult de suferit de pe urma purtării soţului şi fiului său.

Cu toată mânia ei, mai târziu, – tind acest fiu destrăbălat al prietenei sale se îmbolnăveşte, ea îl îngrijeşte cu atâta devotament încât medicul spune: „O femeie ca ea ar trebui să avem lângă

fiecare bolnavLisi este aşadar o femeie plină de compasiune, şi totuşi în modul în care ea îşi impune voinţa se vădeşte intoleranţa. Ea nu poate să se împace cu ideea că alţii vor să meargă pe propriile lor căi şi că s-ar putea să nu se lase călăuziţi de ea; lisi se supără când soţul ei caută să-i împărtăşească punctul său de vedere, mai tolerant. Intoleranţa îi conferă o trăsătură caracteristică, al cărei rezultat sunt intervenţiile intempestive pe care ni le descrie Gotthelf;

Un comportament foarte caracteristic apare atunci când combativitatea se îmbină cu un foarte pronunţat *sentiment ai dreptăţii*. *Nevoia de dreptate* este tot o trăsătură din sfera psihică aspiraţii-înclinaţii. Îmbinată cu combativitatea, ea poate să ducă la atitudini asemănătoare cu *acele dezvoltări paranoice* în care se dă o luptă pentru dreptate. Pe când paranoicii luptă însă mai mult pentru propriile lor ţeluri, în cazul de faţă este vorba de o dreptate obiectivă. Oamenii cu un puternic Sentiment ai dreptăţii, dar nu prea activi,

sunt cunoscuţi ca oameni drepţi doar de familia lor *şi* de un cerc restrâns. Atitudinea lor nu atrage însă atenţia altora şi nu oferă scriitorilor prilejul să se ocupe mai îndeaproape de ei. Cu totul alta este situaţia dacă lupta pentru dreptate se îmbină cu energia.

În persoana lui Karl Moor, Schiller ne descrie în *Hoţii* un om în care se îmbină aceste două trăsături. Karl are un pronunţat sentiment ai dreptăţii şi, totodată, o combativitate care nu vrea să admită nicio împotmviire. Acest lucru se poate constata da ICarl Moor chiar şi din faptul că a devenit tâlhar şi ucigaş după ce a fost alungat de tatăl său în urma calomniilor fratelui mai mic. Atunci a izbucnit o ură plină derevoltă, aşa cum sunt urile izvorâte din „instinctul combativ’6 (p. 45):

„Oh, dacă-ntreaga natură ar răsuna mnd aş sufla din goarnele răzvrătirii: văzduh, pământ şi mare, porniţi la luptă împotriva acestui neam de hiene, eu vă cârmuiesc!”

Ulterior însă, Karl Moor nu mai luptă atât pentru propria sa dreptate, cât pentru dreptatea altora. Se întâmplă, ce e drept, ca banda sa să jefuiască la întâmplare, el însă nu atacă decât oameni care au săvârşit o nedreptate şi ca atare merită să fie pedepsiţi. Unul dintre tâlhari spune despre el (PP. 73 – 74):

„El nu ucide de dragul furtişagului, ca noi. De bani nici nu se sinchiseşte, chiar când îi poate avea din belşug, şi chiar a treia parte din pradă, oare i se cuvine de dreipt, o dăruieşte, orfanilor şi tinerilor sărmani harnici la învăţătură. Da când e vorba să stoarcă vreun boiernaş care jupoaie ţăranii ca pe vite sau să scoată Ha mezat vreun netrebnic cu găitane aurite, care măsluieşte legile şi mituieşte dreptatea, ori vreun alt domnişor de aceeaşi teapă – drace! atunci să-l vezi cum devine el cel adevărat – se năpusteşte ca un diavol, de parcă ar avea întrinsul o mie de furii dezlănţuite! …”

Urmează imediat descrierea unei întâmplări

concrete, şi anume întâlnirea dintre Moor, şi un conte „care a câştigat un proces de un milion datorită subterfugiilor avocatului său”. Moor pedepseşte tocmai acest gen de oameni care s-au priceput să ocolească legile prin viclenii. El se conduce mai puţin după ceea ce este permis sau interzis de lege, cât după ceea ce îi dictează sentimentul dreptăţii, acel sentiment pe care-l are orice om, iar Moor într-o măsură mai mare decât oricare altul. Faţă de preotul care vrea să-d lămurească pe Moor ce este drept şi nedrept, etl admite că e un tâlhar, asasin şi incendiator, dar lasă să se înţeleagă că /totuşi nu se simte vinovat. În timp ce-o arată inelele de pe degete, îi spune preotului (pp. 85 – 86):

„Rubinul acesta l-am tras din degetul unui ministru după ce Inam doborât pe când vâna, la picioarele prinţului său. Domnia sa se-nălţase din pulbere, din mijlocul plebei, prin linguşiri, ajungând cel dintâi favorit. Căderea aproapelui său a fost scăunelul pe oare se căţărase

sprenălţimile cele mari – lacrimile orfanilor l-au cocoţat atât de sus! Diamantul acesta l-am smuls din degetu/l unui consilier financiar care vindea la mezat slujbe şi onoruri, în vreme ce patriotul cu inima îndurerată era izgonit din faţa uşii lui! Această agată o port pentru a cinsti pe un popă de tadmul dumitale pe care cu propria mea mână l-am sugrumat deoarece se plânsese în amvon că astăzi inchiziţia se află în decădere”.

Cum arată, în schimb, justiţia statului care îl condamnă pe Moor? El îi spune preotului în continuare (p. 86):

„Tună şi fulgeră vorbind, mă rog, de blândeţe şi de îndurare şi, iată, jertfeşte victime omeneşti unui dumnezeu al iubirii cum ar face-o pentru molohul cu bnaţe de văpaie!

— Propovăduiesc iubirea aproapelui şi izgonesc cu blesteme de la porţile lor pe cerşetorul orb, sleit de ibătrâneţe; se pornesc vijelios împotriva zgârceniei şi au şters de pe faţa pământului pe băştinaşii din Peru pentru a lie fura

brăţările de aur, înhămându-i pe pagini ca pe nişte biete vite la caleştile lor!”

Karl Moor ni se înfăţişează, cert, ca un luptător pentru dreptate. El nu manifestă susceptibilitate faţă de prejudiciile aduse persoanei lui; reacţia lui personală se referă la nedreptatea care i-a distrus viaţa dintr-o singură lovitură, luându-i tatăl, logodnica şi avutul. Desigur, el ia poziţie cu energie pentru apărarea propriilor sale interese, lucru de altfel firesc, căci intoleranţa lui se îndreaptă împotriva a tot ce stă în calea aspiraţiilor lui. În comparaţie cu lupta pentru dreptate, interesele egoiste trec însă la Karl Moor pe planul al doilea.

Contrariul intoleranţei este *firea paşnică* a omului care nu poate reacţiona cu duşmănie nici chiar atunci când o asemenea reacţie atr fi întemeiată. Natan, eroul piesei *Natan înţeleptul* de Lessing, are această trăsătură de caracter: este împotriva oricărei învrăjbiri. Pentru el intoleranţa religioasă, care consideră propria credinţă drept

singura atotmântuitoare şi adesea prigoneşte cu fanatism pe cei de altă credinţă, este de neînţeles. El ar dori ca cele trei mari religii ale Europei şi Asiei Mici (creştinismul, iudaismul şi mahomedanismul) să convieţuiască în pace. Că nu este vorba doar de o idee teoretică, ci de expresia unei trăsături a firii sale, ne putem da seama din felul în care se comportă Natan şi din reacţia sa faţă de îngrozitoarea nenorocire famffială de care a avut parte datorită creştinilor (pp. 275 – 276):

„*Natan*: M-aţi întâlnit la Darun cu copilul. / Nu bănuiţi însă că doar puţin, / c-o zi mai înainte-n Gath creştinii / Măcelăriseră pe toţi evreii, / De-a valma, cu femei, copii şi că / Soţia mea era şi ea printre / Aceştia, cu cei şapte fii ai mei, / Ce-adăpostiţi în casa frate-meu / Cu toţii-au ars. /

Călugărul: Oh, Dumnezeule!

Natan: Când aţi sosit, zăcusem nopţi şi zile / În puilberecenuşă-amar plângând. / Plângând? M-am judecat cu Dumnezeu, / Din minţi ieşindu-mi, lumea-am blestemat / Creştinătăţii ne-mpăcată ură

/ Eu i-am jurat.

Călugărul: Vă cred! Şi cum vă cred!

Natan: Dar judecata mi se-ntoarse iar, / Pe-ncetul, şi-mi vorbi cu blândă voce: / «Şi totuşi este Dumnezeu! Şi totuşi / A fost şi-o hotărâre-a lui aceasta! / Vino şi tălmăceşte-n faptă ce / încă de atâta timp ai priceput, / Şi ceea ce de tălmăcit în fapte / Mai greu nu e, decât de priceput. / Tu poţi, de vrei! Ridică-te!» – Eu m-am / Sculat strigând spre Dumnezeu: «Eu vreau! / Doar tu să vrei să vreau!»”

Faţă de această soartă îngrozitoare, până şi Natan era caipabil de ură. Dar pe când un alt om ar fi rămas toată viaţa plin de ură contra criminalilor, la Natan ea nu durează decât un timp şi apoi este învinsă. El o adoptă cu toată dragostea pe fetiţa creştină care îi este adusă, ba chiar reuşeşte s-o considere în oarecare măsură drept înlocuitoare a copiilor săi omorâţi cu atâta cruzime de creştini. Putem deci apune cu toată certitudinea că ura îi era străină.

Lessing l-a înţeles probabil altfel pe Natan, voind să vadă în raţiune factorul prim din care decurge toleranţa religioasă. Dar raţiunea nu ia – naştere în vid. Inteligenţa şi bunăvoinţa nu se pot afirma dacă li se opune tot restul, adică în primul rând personalitatea afectivă.

Natan mai este denumit *bun*, nu numai înţelept, dar nu avem indicii care să demonstreze că înclinaţiile sale altruiste ar fi deosebit de accentuate. El se arată caritabil faţă de săraci, dar lucrul acesta nu are o prea mare însemnătate dacă ne gândim la bogăţia lui. Probabil că nici nu şi-ar fi putut agonisi imensa lui avere dacă ar fi manifestat prea multă milă faţă de numeroşii săraci pe care-i putea vedea pretutindeni în jurul său. Bun era Natan doar prin felul său paşnic de a fi, dar, după cum vom vedea mai în amănunţime, această trăsătură de caracter reprezintă o componentă importantă a bunătăţii.

Ip. Idiotul, *-Dostoieivski ne înfăţişează în persoana unui epileptic™ prinţul Mişkin, un om de

o bunătate totală, de o bunătate care stârneşte uimirea tuturor. El are toate acele însuşiri care îl îndeamnă pe om să-şi ajute semenii. IxuprjjniiJ rând are multă compasiune. Îi e *milă* de toată lumea, lucru pe care îl vădeşte încă din timpul şederii sale în Elveţia, când s-a ocupat de sărmana fată respinsă de societate. În acelaşi timp se mai poate observa la el şi ov puternicăpredispoziţie de a *participa la bucuria altor*. Iubea mult copiii şi se simţea bine în tovărăşia lor. Descrierea atitudinii sale compătimitoare o întâlnim în repetate rânduri în roman. Dragostea lui pentru Nastasia este de la început însoţităde compătimire, pentru ca mai târziu ea să se rezume exclusiv la milă. Prinţului îi este milă şi de duşmanii săi, chiar şi de Rogojin, care îi e duşman de moarte şi care nutreşte gândul să-l ucidă, ridicând chiar la un moment dat cuţitul asupra lui. Dacă prinţul nu a fost omorât, aceasta s-a datorat numai faptului că tocmai în acel moment a avut un atac de epilepsie. Mâşkin nu se lasă niciodată provocat la ceartă de

Rogojiin, cu toate că amândod o iubesc pe Niastasia şi apar în repetate rânduri în postura de rivali.

Aici se vădeşte şi cea de-a doua… trăsătură proprie tuturor oamenilor buni: *lipscag* & *cilâţii* de a avea sentimente de *duşmănie*… şi… de urci J: itâudealţi-oame ni, precum şi de a avea o atitudine combativă, aşa cum am văzut şi la Natan înţeleptul. Prinţul Mâşkin este chiar dispus să renunţe la Nastasia în favoarea lui Rogojin; el nu face niciun pas în această direcţie numai fiindcă îi e milă de ea. El ştie că la momentul potrivit Rogojin s-ar răzbuna pe Nastasia Dacă ţinem seama de sit-uaţiile create de Dostoievsfci – în *Jdiotul*, prinţul ar fi trebuit să fie şi duşmanul altor personaje ale romanului, căci multe dintre ele îl atacă, îşi bat joc de el şi-l numesc idiot. El nu întreprinde nimic împotriva lor. Mai mult, caută vina. În primul rând în sine însuşi, străd.indu-se să înţeleagă atitudinea celor care-l ofensează. Merge chiar atât de departe încât le cere iertare

celor care ar fi trebuit ei să-i ceară iertare, întrucât crede că el i-a provocat prin atitudinea sa. Uneori, când celorlalţi ar trebui să le fie ruşine, îi este lui însuşi ruşine…

Aici intervine cea de-a treia trăsătură care îl caracterizează pe prinţ: un exagerat *simţ al pudorii*. După ce i-a oferit în mod generos 10.000 de ruble unui tânăr faţă de care nu are decât o vagă îndatorire, Mâşkin îşi face reproşuri amare pentru „felul brutal şi imprudent în care a procedat oferindu-i cede zece mii de rubleu (p. 379) şi mai târziu îi cere iertare plin de remuşcări. Pe timpul când Nastasia mai era o femeie întreţinută, îi face propuneri de căsătorie, spunând (p. 236): „Socot că dumneata îmi vei face onoarea şi nu eu dumitale”. Adesea prinţului „i se urca ruşinea în obraji” fără vreun motiv obiectiv. Am văzut că şi Vania şi Natan înţeleptul sunt oameni buni, însă numai îmbinarea celor trei trăsături de caracter descrise mai sus produce un om cu desăvârşire bun.

Un asemenea personaj ideail, cum ni-l descrie Dostoievsky nu există în viaţa reală. Într-un fel, Mâşkin este o figură de Hristos, cu predispoziţia sa lăuntrică de a-şi iubi duşmanii şi de a le întinde o: bnazul celălalt când este pălmuit. Se şi vorbeşte, dealtfeil, despre „blindeţea creştinească” a prinţului.

În *Idiotul* ne este totuşi înfăţişat un om şi nu o piele de om în care a fost introdus un principiu, aşa cum am văzut la unele personaje literare. Dostoievski este un psiholog atât de, desăvârşit încât la el până şi un personaj ideal rămâne un om, adică nu devine o mască care acţionează. În ciuda exagerării tuturor trăsăturilor, putem afirma că din punct de vedere psihologic înţelegem mai bine un om bun din viaţa reală după ce am cunoscut trăsăturile exagerate din descrierea lui Dostoievski. Oamenii buni din viaţa reală nu sunt personalităţi accentuate, ei sunt mai înţelegători, mai paşnic mai conştienţi de datoria lor decât alţii, dar totul numai într-o măsură care n-u-i

deosebeşte prea mult de medie.

Un personaj ideal asemănător ou „Idiotul” este Aleoşa din *Fraţii Karamazov*. Dostoievski ne – prezintă şi aici un om care iartă întotdeauna şi ar vrea să iubească pe toată lumea. Deosebirea constă doar în faptul că înclinaţia de a-i fi ruşine atât pentru greşelile sale cât şi pentru greşelile altora nu este atât de vizibilă la Aleoşa ca la prinţ. Când vede mizerie şi durere, Aleoşa este cuprins de milă. Când nu poate să-i fie milă, este cuprins de durere şi jale. Astfel, el este disperat când vede grave neînţelegeri în relaţiile dintre fraţii săi, căci unul este logodit cu o femeie pe care celălalt o iubeşte. Citătm (vol. I, p. 236):

„Nu era, oiare, un motiv. În plus de ură şi zavistie în familia lor? Şi apoi, de care dintre ei trebuia să-i fie milă? Şi ce să le dorească? ’finea deopotrivă la amândoi, dar ce ar fi fost de dorit pentru unul, ca şi pentru celălalt, prinşi cum erau în asemenea cumplite contradicţii? Orice om şi-ar fi pierdut capul, cu atât mi-ai mult el, care, prin

firea lui, nu putea să suporte incertitudinea. Dragostea pe care le-o purta avea un caracter activ. Aleoşa nu era în stare, atunci când iubea pe cineva, să rămână în pasivitate, trebuia neapărat să-l ajute într-un fel sau altul”.

La Aleoşa, ca şi la Mâşkin, se mai adaugă şi faptul că *nu cunoaşte sentimentul de duşmănie*, şi ou atât mi-ai puţin *cel de ură*, ci rămâne tot timpul paşnic şi blând. Nu ia niciodată atitudine împotriva unui alt om şi oricine îl poate ofensa fără ca el să se apere. Deosebit de caracteristică este comportarea sa când, întâmplător, este implicat pe stradă într-o ceartă a unor copii de şcoală. El este rănit cu o piatră de unul dintre copii şi muşcat la un deget. Cu toate că se simte atacat fără niciun motiv, nu reuşeşte să fie furios pe băiatul cel rău (vol. I, p. 246):

„Aleoşa scăpă un ţipăt de durere şi încercă să-şi tragă degetul. Copilul îi dădu, în sfârşit, drumul şi se trase numaidecât îndărăt, căutând să păstreze între ei aceeaşi distanţă, îşi înfipsese

dinţii lângă unghie, aproape până la os, atât de adânc încât începuse să mustească sângele. Aleoşa scoase din buzunar o batistă şi-şi înfăşură strâns mâna rănită. Operaţia aceasta dură aproape un minut, în care timp băieţaşul rămase pe loc, în aşteptare. În cele din urmă, Aleoşa îşi ridică spre el ochii senini.

— Aşa, zise el. Vezi ce rău m-ai muşcat? Eşti mulţumit, da? Şi acu vrei să-mi spui ce ţi-am făcut? Piciul se uita la el mirat – Nu ştiu cine eşti, te văd acum pentru întâia oară, urmă tot atât de calm Aleoşa, dar nu se poate să nu-ţi fi făcut nimic, altminteri nu m-ai fi urgisit aşa, de pomană… Hai, spune-mi, ce ţi-am făcut, ou ce ţi-am greşit?”

Şi în persoana lui Aleoşa, Dostoievski ne înfăţişează o figură de Hristos. Această intenţie a autorului este, de altfel, exprimată într-un pasaj din roman, căci între Aleoşa şi Rakitin ame loc următorul dialog (vol. II, p. 50):

„Ei, va să zică, ai izbăvit un suflet păcătos?

rânji el plin de furie. Ai întors o târfă pe calea cea bună? Ai izgonit cei şapte draci ce o munceau? Ca să viezi unde trebuia să se întâmple minunea pe care aţi aşteptat-o cu atâta râvnă astăzi! – înceteazã odată, Rakitin! îi răspunse Aleoşa cu inima îndurerată.

— Sigur că da, mă dispreţuieşti pentru c-am putut că primesc cele douăzeci şi cinci de ruble de adineauri! Mi-am vândut prietenul, nu-i aşa? Numai că tu nu eşti Hristos şi nici eu Iuda!”

În comparaţie cu Aleoşa, Rakitin este un om rău, un fel de „Iuda”. El ar vrea să provoace pretutindeni zâzanie ca să poată profita de pe urma ei. Vom găsi însă şi oameni care sunt tipic şi mai răi decât Rakitin.

Exagerarea poetică lipseşte la un om „bun” pe care ni-l înfăţişează Byron în persoana lui Sardanapal din drama cu acelaşi nume. Regele asirian, considerat drept urmaş nedemn al strămoşilor săi războinici, nu vrea să audă de lupte şi cuceriri. Într-o noapte, într-un coşmar, îi

apar strămoşii, printre ei şi măreaţa regină Semiramida. El o consideră „un semimonstru înconjurat de glorie”, o denumeşte „taicea bătrână însetată de sânge, crunta şi casta mea străbună”, iar mai târziu exclamă: „Ah, cruntă străbună! Tu, care plină de sânge roşu păşeşti peste cadavrele Indiei, pleacă!” El este călăuzit de alte ideailuri decât „să lase miriadele de supuşi fideli pradă corbilor, lupilor şi celor mai turbaţi dintre oameni”.

În schimb, el recunoaşte că ar avea „înclinaţia de a iubi, de la face fapte bune şi de a ierta, faptele nechibzuite ale semenilor”; el exclamă: „Este suficient pentru gloria mea ca supuşii mei să simtă mai puţin mizeria umană, să coboare fără dureri în mormânt”. Când cumnatul său încalcă limitele respectului, nu are decât un scurt acces de furie, pentru ca apoi să-i spună: „Vino, ştiii că sunt bun şi, du-pă cum ai putut adesea constata, sunt răbdător – spune-mi ce te frământă?” El nu poate fi sever nici faţă de cei doi

duşmani ai săi, deşi este aproape sau ch iar complet convins de vinovăţia lor; el le lasă armele şi prin aceasta pregăteşte propria sa pieire. Myrrha caracterizează ulterior această atitudine prin cuvintele: „Prin mila sa riscăndu-şi coroana”.

Când îşi neglijează soţia pentru o fată care îi e dragă, acest lucru nu se întâmplă din lipsă de consideraţie; el suferă din cauza durerii ei. Când îşi dă seama că paşii săi îl duc spre pieire, el o pune la timp în siguranţă, deşi ea nu vrea să-d părăsească, deoarece îl iubeşte încă foarte mult. El este profund emoţionat de despărţire şi îşi spune.: „Şi asta trebuie să îndur – eu care niciodată n-am provocat cuiva mâhnire în mod intenţionat! Dar nu este aşa – ea m-a iubit şi j u am iubit-o. Funestă dragoste!”

Iubita lui, sclava greacă Myrrha, este demnă de el, căci este legată de ei prin profundul său sentiment; în acelaşi timp îi este ruşine şi îi vorbeşte lui Sandanapal despre sentimentul de înjosire: „Îl resimt profund – mai profund decât

orice în afară de dragoste”.

Deşi el încearcă cu toată forţa sa de convingere să o hotărască să se salveze, ea îl însoţeşte în moarte.

Pentru Byron modelul este constituit de relatarea istoriografului grec Diodorus Siculus care spune despre Sardanapal că era „efeminat”. S-ar putea ca acesta să fie motivul pentru care Byron „pe lângă trăsăturile – noble, adaugă şi o trăsătură „efeminată”, cadă, înainte de a pleca curajos în luptă, Sardanapal se uită foarte atent în oglindă pentru a vedea dacă armura îi vine bine… Dacă s-ar putea să nu fi fost lipsit de însemnătate nici faptul că Byron însuşi era vanitos şi se străduia să facă o impresie bună prin ţinuta sa.

Încolo, Sardanapal nu are decât însuşiri care disting un om bun. Este iubitor de pace şi se simte îndatorat poporului său şi legat de el prin milă.

În literatura beletristică întâlnim adesea oameni buni, deşi ei nu sunt întotdeauna prezentaţi atât de pregnant. Sonia, de pildă, din

Război şi pace este o fată cu inimă bună, care rămâne întotdeauna în umbră şi la care găsim toate trăsăturile caracteristice ale bunătăţii, fără ca ele să fie atât de excesive ca la Mâşkin sau la Aleoşa. Ea participă din toată inima la bucuriile şi suferinţele familiei Rostov, care o primise în sânul ei, nu uită niciodată îndatoririle pe care le are şi renunţă, aproape fără luptă, la tânărul-Rostov deşi îl iubeşte foarte mult şi cu toate că acesta îi făcuse tot felul de promisiuni. Ea nu se opune decât, puţin timp voinţei contesei Rostov.

O figură asemănătoare, dar şi mai clar descrisă în detalii, este Vreni din *Vii arendaşul* de Gotthelf. Şi ea este primită într-o familie străină, de care se ataşează cu dragoste şi cu sentimentul datoriei. Nici ea nu luptă pentru iubitul ei, care simte o puternică atracţie pentru soma ei adoptivă. Aceasta din urmă nu-l merită pe Uli (vom mai avea prilejul să ne ocupăm de caracterul ei) şi prin purtarea ei urâtă ar îndreptăţi un sentiment de duşmănie din partea lui Vireni, care

nu întreprinde însă nimic împotriva rivalei sale. Când, în cele din urmă, – devine soţia lui Uli, Vreni îi aduce acestuia norocul în casă.

În literatura beletristică găsim foarte adesea personificări ale *răului*, de exemplu: Iago din *Othello* de Shakespeare, bastardul Edmund, Goneril şi Regan din *Regele Lear*, secretarul Wurm din *Intrigă şi iubire* de Schiller. Tuturor acestora le lipseşte compasiunea normală pentru semenii lor, cărora le provoacă suferinţe şi nu le este ruşine de faptele lor. Sunt plinit de (duşmănie şi de ură faţă de cei ce le stau în caj e. Ura introduce în răutate o puternică notă activă. Toate trăsăturile lor sunt contrare celor constatate la oamenii buni*. Îmbi*narea *acestor trăsături specifice are drept rezultat ceea ce denumim răutate*. Goneril şi Regan par la început mai pasive în răutatea lor, dar în dragostea lor geloasă pentru Edmund devin apoi pline de ură şi diabolic de active.

Nici oameni atât de răi ca cei mai sus

amintiţi nu există în realitate. Însuşi Shakespeare era de această părere în privinţa lui Iago, deoarece acesta spune, când soţia îi descrie un ticălos de teapa lui: „Astfel de oameni nu există! Este imposibil!”

Răutatea, aşa cum o întMmm în realitate, ne este mai bine înfăţişată într-o altă fi-gură din literatura beletristică. Bel Ami din romanul lui Maupassant a devenit sinonim cu favoritul femeilor, fără ca nimeni aproape să se mai gândească la faptul că acest Duroy – sau Du Roy, cum îşi zice mai târziu, sau baronul Du Roy de Cantel, cum se numeşte în cele din urmă multimilionarul – îşi datorează succesele unor calcule reci, făcute fără nicio compasiune sau simţ al ruşinii. El spune odată în sinea sa (p. 204): „Egoismul care are drept scop ambiţia şi avuţia e superior egoismului oare are drept scop femeia şi dragostea”.

De felul lui de a fi, pe care l-am putea numi pe bună dreptate cruzime, ne putem da seama

chiar de la începutul romanului, atunci când Duroy îşi aminteşte de timpul petrecut ca soldat în Africa (p. 8):

„Îi veniră în minte cei doi ani petrecuţi în Ai rica şi Mul în care îi jefuia pe arabi în micile pichete din Sud şi un zâmbet vessel şi crud îi flutură pe buze la amintirea isprăvii oare costase viaţă a trei oameni din tribul Ouled-Alane şi care lui şi camarazilor le procurase douăzeci de găini, doi miei, aur şi motiv de râs pentru şase luni. Niciodată nu fuseseră găsiţi vinovaţii, care de altminteri nici nu fuseseră căutaţi, arabul fiind socotit, oarecum, prada firească a soldatului”.

Din comportarea lui anterioară ne putem da seama şi die felul în care se va purta în viitor cu femeile (p. 36):

„La regiment avusese succese de garnizoană, cuceriri uşoare îşi chiar aventuri de dragoste într-o ’lume mai aleasă. Sedusese pe fata unui perceptor, care voia să dase totul ca să-l urmeze, şi pe soţia unui avocat, care din deznădejde că

fusese părăsită încercase să se înece* Camarazii spuneau despre d: «E un şiret, un pişicher, un şmecher: ăsta o să răzbească». Şi el îşi pusese într-adevăr în gând să fie şiret, pişicher şi – şmecher”.

Durează un timp până ce Duroy poate trece din nou la acţiune, fiindcă la începutul romanului el are de luptat cu lipsa de bani şi cu dificultăţi «profesionale. Mai întâi avem confirmarea că-i lipseşte orice simţ al ruşinii. El acceptă ca iubita sa să-i pună în secret bani în buzunar, parte din aceşti bani cheltuindu-i apoi chiar cu o prostituată. La început nu iese încă la iveală lipsa oricăror sentimente de omenie. Fiindcă se pricepe atât die bine să se joace cu copilul iubitei sale, credem chiar că are trăsături de blândeţe şi bunătate. Dar şi joaca cu copilul este probabil tot rezultatul unui calcul. Copilul, care i-a dat numele de „Befl Ami”, îl respinge mai târziu cu o încăpăţânare instinctivă. Ulterior, acţiunile sale ne arată tot mai mult că sentimentul de compasiune

pentru oamenii pe care îi păgubeşte îi lipseşte, ca şi simţul corectitudinii. Când îi comunică iubitei sale apropiata sa căsătorie, ea este profund zdruncinată. La început el voia să dea impresia că-i pare rău, dar imediat după aceea citim (p. 174):

„Şi, scăpat de o mare grijă, simţindu-se dintr-odată descătuşat, liber pentru noua sa viaţă…”

Duroy se căsătoreşte din calcul cu doamna Forestier, văduva prietenului său. Din momentul în care începe să bănuiască că – ea îl înşelase pe primul ei soţ, el nu-l mai numeşte pe Forestier – care era mort şi, în plus, îi fusese prieten – decât cu epitetul răutăcios de „încornoratul de Forestier”. Într-o conversaţie cu soţia sa, care de fiecare dată este indignată de această expresie, el îi spune (p. 236): „Desigur. Acum că încornoratul de Forestier a murit, nimic nu ne mai stă în cale”.

Sperând că ar putea rezu lta avantaje pentru el, o captivează prin cuvinte linguşitoare pe doamna Walter, soţia şefului său, pentru ea până la urmă să o posede aproape cu forţa (p. 238): „De

îndată ce închise uşa, o cuprinse în braţe ca pe o pradă. Ea se zbătea, lupta, bolborosea: – Ah, Doamne... Dumnezeule!... Puţin după aceea, găsind posibilităţi mai avantajoase pentru interesele sale, el o respinge în mod brutal, fără să-i pese că ea iâl iubeşte la nebunie.

În acest timp începe, să-i facă curte fiicei şefului său, sperând că astfel va putea obţine mai multe avantaje decât de pe urma relaţiilor sale cu soţia şefului, căci fata are o zestre imensă. Dar, ca să poată pune mâna pe zestrea aceasta, trebuie să scape mai întâi de soţia sa, care la timpul său îi adusese, ce-i drept, bani şi prestigiu, dar nu în aceeaşi măsură în care i le-ar fi putut aduce fata unui milionar. Motivul de divorţ şi-l procură într-un mod cu totul neruşinat. Cu t poate că el însuşi are mereu câte o iubită sau două, îşi urmăreşte soţia şi, în momentul decisiv, însoţit de un inspector de poliţie, pătrunde în camera în care se află soţia sa şi amantul acesteia, amândoi aproape goi. Astfel obţine motivul de care are nevoie

pentru divorţ. El o cucereşte definitiv pe fiica şefului său şi o răpeşte. Deznădejdea mamei, care-şi pierde nu numai fiica, dar şi amantul, de care continuă să se simtă legată prin toate fibrele sufletului ei, îl lasă complet rece.

Duroy mai comite şi multe alte josnicii. Adesea mai are în asemenea ocazii şi un râs batjocoritor. Mult timp doamna Walter nu poate să creadă în răutatea lui (p. 308):

„Şi se gând i mult tim-ţi la viclenia şi nevinovăţia, în aceeaşi măsură cu putinţă, ale acestui om. Ce ticălos, dacă el a fost cel care a pregătit lovitura!”

Doamna Marelle, i-ubita lui, îi spune nişte cuvinte care îi caracterizează foarte bine (p. 314):

„De tind ţi-ai lăsat nevasta pregăteai – lovitura asta, şi în aşteptaire mă păstrai frumuşel – ca amantă, nu? Ce nemernic eşti!”

Şi continuă (p. 315):

„Ar fi trebuit să-ţi ghicesc jocul de la început! Dar, nu, nu puteam crede că ai să fii atât de

josnic”.

Şi mai departe (p. 315):

„De câind te cunosc te porţi cu mine ca o secătură şi ai vrea să nu ţi-o spun? înşeli pe toată lumea, tragi f oloase de pe urma tuturor, îţi procuri plăceriile şi banii de oriunde şi ai vrea să mă port cu tine ca şi cum ai fi un om de treabă *V’*

La sfârşitul acestei scene, brutalitatea lui Duroy atinge apogeul. Din cauză că în indignarea ei doamna Marelle afirmă şi lucruri inexacte, el o bate, deşi, în ciuda brutalităţii şi a neruşinării lui, ea l-a iubit tot timpul (ip. 316):

„Atunci Georges se năpusti asupra ei şi, ţinând-o sub el, dădu în ea ca într-un bărbat”.

În această scenă ni se confirmă faptul că Duroy îi urmăreşte cu *ură* pe cei ce stau în calea ţelunilor sale. La început lucrul acesta nu reiese încă foarte clar, dar după aceea devine din ce în ce mai evidentă această trăsătura de caracter, care imprimă năzuinţelor sale infame şi o notă de agresivitate, în cele din urmă, Duroy poate să

exclame (p. 300): „Vai de cei ce-mi stau în cale. Nu iert niciodată”. În acelaşi context cu exclamaţia de mai sus, Walter, şeful lui, îşi spune (p. 300): „Drace î Iată unul cu care nu trebuie să te ipui rău”. Şi imediat după aceea gândeşte (p. 300): „Da, o să ajungă departe, hoţomanul!” în acel moment, Walter încă nu ştie că Duroy este pe punctul să-l! înşele mişeleşte.

Din toate acestea putem vedea că aceleaşi trei trăsături fac din Duroy un om rău: lipsa de compasiune, şi în special lipsa sentimentului de milă, Mipsa sentimentului de ruşine şi înclinaţia de a zdrobi cu duşmănie şi ură orice împotrivire. Dacă în literatura beletristică întâlnim atâtea personaje cu aceste trăsături de caracter, aceasta se datorează, fără îndoială, vastelor posibilităţi pe care răutatea oamenilor le oferă scriitorilor pentru a zugrăvi destine tragice. Oamenii b» uni sunt ameninţaţi de cei răi, au de suferit de pe urmalor şi adesea sunt împinşi spre ruină şi moarte. RezuDtatul, din punct de vedere literar, este

tragicul. Ce-i drept, de regulă, oamenii răi trebuie şi ei să piară, căci cititorul ar fi revoltat dacă aceşti mişei ar scăpa teferi. Eroul lui Maupassant constituie o excepţie. „Bel Ami” trăieşte – la sfârşit mulţumit, bucurându-se de rodul fărădelegilor sale. Este adevărat că n-a ucis pe; nimeni, doamna Walter nu era decât în pragul sinuciderii.

Ţelurile lui Duroy sunt prestigiul şi banii. Nu se poate constata că aceste trăsături egoiste ar exista la el într-o măsură anormală, dar ele au cale liberă deoarece lui Duroy îi lipsesc sentimentele altruiste. Orice om ar dori să aibă bani şi prestigiu, dar în mod normal are suficiente inhibiţii pentru a nu-şi urmări în asemenea măsură realizarea propriilor dorinţe în detrimentul altora. Vom vedea în cele ce urmează eroi care se lasă în întregime conduşi de ambiţie sau de năzuinţa spre înavuţire.

Am putea fi tentaţi să-l includem şi pe Franz Moor din piesa lui Schiller în categoria oamenilor cu o fire ca aceea descrisă mai sus, căci şi el este

o natură diabolică. Franz are însă, fără echivoc, o fire *isterică*, deoarece succesele sale se datoresc în primul rând artei lui de a se preface. Într-un capitol ulterior îl vom analiza mai – îndeaproape. Răutatea trebuie judecată într-un mod aparte atunci când există o trăsătură isterică. În asemenea cazuri nu se poate şti în ce măsură lipsesc într-adevăr sentimentele etice normale sau în ce măsură ele au fost complet refulate de o predispoziţie demonstrativă, ca să nu stea în calea pornirilor egoiste.

Ceva asemănător putem spune şi despre Tar tuf fe (din piesa lui Molière cu acelaşi titlu), care sub camuflajul unei evlavii onctuoase şi făţarnice săvârşeşte cele mai josnice fapte. Ne mai putem gândi şi la Mylady, un diavol sub înfăţişare de femeie, aşa cum a zugrăvit-o Dumas în *Cei trei muşchetari*. Ea îşi dovedeşte arta de a se preface – care, prin perfecţiunea şi puterea ei de convingere, se dovedeşte a fi de natură isterică – mai ales faţă de tânărul ofiţer Fe lton care, deşi ea

i-a fost predată ca o criminală, vede într-însă până la urmă o femeie de o puritate îngerească, devotată lui dumnezeu şi prigonită de oameni răi. Aceeaşi femeie pe care în cele din urmă „o adora ca – pe o sfântă” l-a împins la moarte. Ea însă şi-a putut redobândi astfel libertatea şi a putut acum să-şi pună în execuţie intenţiile sale criminale faţă de doamna Bonacieux, după ce prin prefăcătoria ei o indusese şi pe ea în eroare, între altele, prin „surâsuil ei dulce, îngeresc”.

Cum este vorba de o răutate atât de mare, judecata pe care o rostim cu privire la comportarea etică a persoanei respective, este în cel mai bun caz, atenuată, dar nu anulată, prin admiterea unei predispoziţii isterice. Chiar un isteric, oricât şi-ar refula scrupulele, nu poate ajunge să comită fapte atât de josnice dacă posedă sentimente morale.

Am văzut cum pornirile egoiste au trecut pe primul plan datorită faptului că cele altruiste erau atrofiate. Dar pornirile egoiste pot să fie ele însele

atât de puternice încât să le acopere – pe cele altruiste, care, totuşi, există. În ambele cazuri rezultatul este asemănător. Se recunoaşte totuşi clar cazul când egoismul nu este rezultatul înlăturării inhibiţiilor, ci se situează pe primul plan datorită marii sale intensităţi.

Foarte caracteristic se prezintă în acest caz *ambiţia* însuşire ce-şi poate avea originea. În sfera *aspiraţiinMnaţii*.

Un frumos exemplu al ambiţiei de acest fă ni-l oferă Stendhal în *Roşu negru*. Gândirea şi acţiunile lui Julien, personajul principal al romanului, sunt complet dominate de ambiţie. El nu se evidenţiază prin dorinţa paranoică de a se? impune; îi lipsesc suspiciunea şi susceptibilitatea anormale. Nu găsim la el nici lupta paranoică pentru o pretinsă dreptate. Este adevărat că destul de des Julien se arata plin de ură faţă de oamenii din înalta societate, dar aceasta se datorează ambiţiei sale decepţionate, nu revoltei unui om care se simte asuprit De aceea Julden nu

devine ou adevărat duşmanul cuiva şi nici nu poartă cuiva pică în mod serios. Pe de altă parte, Julien nu este călăuzit nici de dorinţa isterică de a se impune. El nu are înclinaţii spre prefăcătorie, ci, dimpotrivă, în repetate rânduri se poate vedea că-i repugnă falsitatea pe care o vede în societatea înaltă. Strălucirea exterioară o iubeşte numai atunci icând îi asigură prestigiul. La un moment dat lucrul acesta este spus în mod expres («p. 495):

„Julien era ameţit de ambiţie, nu de vanitate; totuşi dădea multă atenţie aparenţei exterioare... Caii şi uniformele lui, livrelele celor ce-l slujeau dovedeau o grijă care ar fi făcut cinste spiritului de ordine al unui aristocrat englez. Abia ajuns de două zile locotenent, prin favoare, el socotea că, pentru a deveni comandant cel mai târziu la treizeci de ani, ca toţi marii generalii, trebuia ca la douăzeci şi trei de ani să fie ceva mai mult decât locotenent".

Încă din tinereţe Julien visează la glorie

Napoleon este idolul său (p. 27):

„De ani de zile, Julien nu-şi petrecea aproape niciun ceas din viaţă fără să-şi spună că Bonaparte, ilocotenentul necunoscut şi fără avere, se făcuse stăpânul lumii cu spadau.

El caută să obţină favorurile doamnei de Rênal numai din ambiţie. Iată ce se petrece după ce primeşte prima dovadă a ai ecţiunii ei (p. 61):

„Doamna de Rênal, furată de fericirea de a iubi., era atât de neştiutoare, îneî-l nu-şi făcu aproape nicio mustrare. Fericirea îi răpi somnu l. Pe Julien, istovit de luptele pe care întreaga zi timiditatea şi orgoliulle dăduseră în inima lui» îl năpădii în schimb un somn ca de plumb”.

Când doamna de Rênal, scurt timp după aceea, face o încercare desperată de a se desprinde de Julien printr-o atitudine rece, ea nu-i provoacă acestuia durere, ci numai o indignare arogantă (p. 77): „Cât ai clipi, pe faţă nu i se mai citeau decât trufia şi mânia împotriva lui însuşiIar în continuare citim (p. 78): „În timp ce

simţămintele acestea năpădeau sufletul tânărului preceptor, chipul lui viu căpăta expresia trufiei în suferinţă şi a ferocităţii

Doamna de Rênal este definitiv pierdută. Acum ea caută să-i icâştiige dragostea, iar prin aceasta îi aţâţă şi mai mult ambiţia (p. 87):

„Dacă i-ar fi fost sigură de dragostea lui Julien, poate că virtutea ar fi găsit iputerea să i se împotrivească. Dar, tremurând de teamă că-l va pierde pentru totdeauna, patima o rătăci într-atî-ta încât apucă ea mâna lui Julien care, în visarea lui, şi-o ţinea sprijinită pe spătarul scaunului. Abia îl trezi pe tânărul ambiţies; ar fi vrut să-i aibă martori în clipa aceea pe toţi nobilii trufaşi oare, când el stătea la coada mesei, alături de icopii, îl priveau cu un zâmbet atât de ocrotitor. «Femeiia aista nu mă mai dispreţuieşte, îşi spuse el, deci am datoria să fiu mişcat de frumuseţea ei; am datoria faţă: de mine însumi să-l fiu amant»”.

În relaţiile sale cu Mathilde de la Mole, pe Julien îl interesează la început, ca şi în – cazul

doamnei de Rênal, exclusiv afirmarea sa. Plin de orgoliu, el îşi spune (p. 340): „Nostim ar mai f «i să mă iubească!” La declaraţia pe care i-o face Mathilde într-o scrisoare, reacţia lui este un sentiment de triumf şi de orgoliu (p. 360):

„Da, spunea el cu o voluptate nemărginită, şi vorbind arar, meritele noastre, ale marchizului şi ale mele, au fost cântărite, iar bietul cherestegiu din Jura a biruit. Bun! urmă el; iată că am găsit semnătura ce va însoţi răspunsul meu. Să nu vă închipuiţi cumva, domnişoară de la Mole, că uit cine sunt. Am să vă fac să înţelegeţi şi să simţiţi din plin că pentru fiiul unui cherestegiu trădaţi un urmaş al vestitului Guy de Croisenois, care l-a întovărăşit pe sfântul Ludovic în cruciadă”.

După prima noapte petrecută cu Mathilde, ceea ce resimte el e mai puţin dragoste decât triumf (p. 379):

„Nu era pic de duioşie în simţămintele lui din aceste prime clipe. Nu era decât fericirea că ambiţia îi fusese potolită, şi Julien era mai ou

seamă ambiţios. El vorbi iarăşi despre oamenii asupra cărora avea bănuieli şi despre măsurile născocite împotriva lor. Şi, pe când vorbea, se gândea cum să tragă foloase de pe urma victoriei lui”.

În relaţiile ulterioare cu Mathilde, când, rând pe rând, se iubesc şi se umilesc unul pe celălalt, succesele sale îi satisfac mai mult orgoliul decât dragostea (p. 470):

„Se plimba prin odăiţa lui ameţit de bucurie. La drept vorbind, fericirea aceasta se datora mai mult orgoliului decât dragostei”.

Din descrierea lui Stendhal obţinem o noţiune foarte clară despre ceea ce este *ambiţia omenească*. Ce e drept, exagerările autorului sunt destul de mari, căci în viaţa reală nu se întâmplă ca o trăsătură de caracter să-l călăuzească ou atâta forţă şi persistenţă pe om în acţiunile sale. În viaţa reală, oamenii de genul lui Julien, care sunt mânaţi de ambiţie, au altă structură: sunt personalităţi paranoide. Ambiţia, în sensul unei

trăsături din sfera aspiraţii-înoiinaţii, cum există la Julien, conferă omului o notă personală fără a-tl deosebi în asemenea măsură de ceilalţi oameni, aşa cum se întâmplă în descrierea lui Stendhal. Şi reacţiile sentimentale puternice ale lui Julien le putem considera tot drept exagerări poetice.

Când ambiţia este însoţită de simţul datoriei, rezultă o asociere foarte caracteristică.

Am cunoscut-o mai sus pe Ximena lui Corneille, cu puternicul ei simţ al datoriei, pe care l-am putea denumi şi sentiment al onoarei. Acest *sentiment al onoarei* se dezvoltă la maximum dacă unui *simţ al datoriei*, care se teme de umilinţe, i se asociază o ambiţie care are oroare de înjosire.

Interacţiunea celor două componente poate fi foarte bine urmărită în drama *Tributul celor o sută de fecioare* de Lope de Vega. Fecioarele urmau să fie predate arabilor, care pe vremea aceea îşi mai menţineau dominaţia asupra spaniolilor. Ele erau destinate să devină soţii de arabi. Nuno Osorio se opune la început predării

lor, dar apoi se supune ordinului dat de regele său, ba chiar, potrivit îndatoririlor ce-i reveneau, preia misiunea de a strânge fetele desemnate prin tragere la sorţi şi de a le preda arabilor. Dat fiind că jalea acestor fete nenorocite îl face să sufere, ne putem da seama cât de puternic este înrădăcinat la dânsul simţul datoriei faţă de rege. El simte şi obligaţia pe care o are faţă de bietele fete, dar pentru moment în mai mică măsură. Cotitura se produce datorită comportamentului donei Sancha, care ulterior avea să-i devină soţie. Şi ea face parte dintre fetele ce urmează să fie predate. În drum spre arabi, ea se dezbracă complet şi e declarată nebună. Când ajung în apropierea arabilor, ea îşi acoperă însă din nou goliciunea, iar la întrebarea ce i se pune răspunde arătând motivele comportării sale:

„*Dona Sancha*: Osorio, laşule! Ascultă-mă, tu, ruşine a omenirii, ascultă-mă! îţi voi explica acum motivele pe care tu însuţi nu vrei să le recunoşti. Nouă femeiilor nu ne e ruşine de femei. Iar aceea

care se află lângă tine se poate dezbrăca fără grijă, căci eşti la fel de slab şi de laş ca şi noi. Dat fiind că eşti întocmai ca şi muierile, femeile şi doamnele, nu văd de ce nu m-aş dezbrăca şi în faţa ta, aşa cum o fac în faţa femeilor. Când i-am zărit însă pe mauri, oare sunt bărbaţi adevăraţi, bărbaţi viteji, m-am acoperit ca să nu-mi vadă trupul. Am încălcat regulile bunei cuviinţe? Nicidecum! Mă aflam doar printre femei, căoi tu eşti tot atât de l-aş şi de slab ca şi femeile. Lucrurile s-au schimbat însă când am dat de mauri, ei sunt bărbaţi!”

La aceste cuvinte rostite de Sancha, în Osorio se trezeşte un puternic sentiment al onoarei, sentiment ce se manifestă sub forma ambiţiei. Să i se spună, lui, mândru cavaler, că este laş ca o muiere şi că sub raportul vitejiei se află nu lt mai prejos decât arabii, tocmai lui care, difpă cum vom vedea îndată, năzuieşte să fie un erou! Cuvintele donei Sancha nu l-au ruşinat numai, dar l-au şi umilit iar această umilire nu o

poate îndura:

„Destuii, Sancha, destul! Mă ucizi, mă faci să înnebunesc, să-mi ies din minţi! Jur pe tronul ceresc al Atotputernicului, – pe tot ce am mai sfârot, pe sângele străbunilor mei, care odihnesc în sarcofage albe de marmură în biserica San Salvador din Oviedo: chiar de-ar fi să mă coste de o mie de ori viaţa, nu voi aştepta ca lumea să mă privească cu dispreţ, ca pe o muiere laşă! Aşadar, ţi-ai dezgolit trupul în faţa privirilor noastre pentru că în ohhii tăi noi suntem nişte muieri laşe? Iar în faţa maurilor ţi l-ai acoperit pentru că ei îţi par bărbaţi viteji! auziţi, soldaţi? Acum vă daţi seama unde ne-a-u adus Alfonso, consilierii lui, tratatele şi hotărârile lui! Priviţi, împotriva noastră avem cinci sute de mauri înarmaţi, pe când noi nu suntem decât o sută. Sunaţi trâmbiţele – să vestească bătălia! Cel ce va cădea în această luptă îşi va fi făcut datoria! Cum, eu – o muiere? Să se despoaie în faţa mea fără ruşine? Chiar de s-ar afla înainte-mi oştirea lui Cezar, a lui

Darius, a lui Pirus, a lui Xerxes, ba chiar a lui Alexandru însuşi, tot nu m-aş înspăimânta de moarte, ci aş lupta aşa cum se cuvine eroului ce sunt!”

La Osorio simţul datoriei faţă de femei nu era la fel de puternic ca simţul datoriei faţă de regele său. Dar când e atins în o-noarea sa, îi e ruşine de Mol cum s-a comportat. E clar că acum învinge acel simţ al datoriei căruia i se asociază ambiţia.

Horaţiu – în drama cu acelaşi nume de Corneille – întruchipează sentimentul onoarei în vechea Romă, unde faţă de cerinţele statului nu mai contau considerentele personale. Horaţiu, după ce omorâse în duel pe un duşman al Romei, care era totodată şi logodnicul surorii lui, o ucide şi pe aceasta, fiindcă a deplâns moartea logodnicului ei şi în durerea ei a blestemat Roma. El îi mai strigă şi după ce ea murise: „Aşa primească-şi pedeapsa ca duşman, Oricine va mai plânge pe un vrăjmaş roman!” Tatăl lui este la fel; el sporeşte cruzimea uciderii fiicei sale spunând:

„Ştiind-o vinovată, eu n-o plâng pe Camila”. Cele două femei din dramă, soţia şi sora lui Horaţiu, întruchipează, în ’contrast cu bărbaţii; sentimentul feminin de umanitate

Şi sentimentul onoarei care îl stăpâneşte pe maiorul von Tellheim din comedia lui Lessing *Minna von Bamhelm* conţine cele două componente arătate mai sus. El, care în cantonamentul de iarnă se logodise cu bogata Minna, după terminarea războiului este scos din armată în baza unor învinuiri nedrepte. Sărăcit din această cauză, el nu mai vrea să menţină logodna. Maiorul explică:

„Nu m-aţi lăsat să termin, domnişoară. Pe scurt, iată ce voiam să spun: atât timp cât mi se refuză într-un mod atât de jignitor-ceea ce mi se cuvine, atât timp cât onoarea mea nu va fi căpătat satisfacţia cea mai deplină, nu vă pot deveni soţ, domnişoară. Căci în ochii lumii nu merit să fiu soţul dumneavoastră. Domnişoara von Bamhelm merită să aibă un soţ fără pată. E demnă de

dispreţ o dragoste care nu pregetă să expună oprobriului persoana iubită. Este un nemernic acela căruia nu-i este ruşine ca întreaga sa fericire să o datoreze unei femei’

A fost nevoie de multă dibăcie din partea Minnei pentru ca, în cele din urmă, dragostea să învingă totuşi exageratul simţ al onoarei al maiorului. Când anumite caste au un cod al onoarei propriu, cum a fost pe vremuri cazul cu ofiţerii şi cu membrii asociaţilor studenţeşti, ho tărâtor este în primul rând orgoliul de a aparţine unei păturisociale privilegiate. A doua componentă a simţului onoarei rezultă din faptul că respectiva castă îl obligă pe fiecare membru al ei să-şi merite prin comportamentul său poziţia privilegiată ce o deţine.

Cum autorii caută de obicei personaje înzestrate cu un sentiment al onoarei exacerbat numai printre oamenii aparţinând unei anumite clase sociale, ne putem întreba dacă în fond ceea ce descriu ei sunt personalităţi individuale sau

tipuri ale unei anumite pături sociale. Deşi sentimentul onoarei ne este prezentat într-un mod atât de excesiv, se pot totuşi deosebi trăsături individuale. Este însă bine să prezentăm şi o personalitate de origine obişnuită şi care, în consecinţă.

Nu este nevoită. În niciun fel să se comporte într-un mod special din cauza păturii sociale căreia îi aparţine.

Elsi, slujnica ciudată (cum o numeşte Gotthelf, autorul povestirii), se angajează la o gospodărie ţărănească, departe de locul ei de – baştină, şi în curând este apreciată de toată lumea. Ea respinge totuşi – cu încăpăţânare un pretendent, deşi îl iubeşte – profund, fiindcă n-u vrea să-i mărturisească că tatăl ei, pe vremuri morar bogat, a ajuns cerşetor, şi aceasta din propria sa vină. Iubitul lui Elsi pleacă în război, ea îl urmează şi amândoi mor, răpuşi de inamic. Abia moartea îi uneşte. Un autor cu mai ipuţină putere de penetraţie psihologică n-ar f-i reuşit să ne

înfăţişeze cu atâta precizie cum poate fi în stare o fată care iubeşte să dea dovadă de atâta perseverenţă, ba chiar de încăpăţânare. Atitudinea ei ar – putea fi considerată drept „ciudată”, adică inexplicabilă din punct de vedere psihologic. Dar Gotthelf nu ne rămâne dator cu motivarea psihologică. Caracterul Elsei este dominat de două trăsături: puternica ei *mândrie*, care ţine de ambiţie, şi un pronunţat *simţ al datoriei*. Autorul descrie clar aceste două trăsături care, la un loc, au drept rezultat un simţ exagerat al onoarei. Mai întâi îi cunoaştem orgoliul (p. 118):

„Acasă rămăsese numai fiica, cea mai frumoasă, dar şi cea mai mândră fată de morar din tot ţinutul. Ea gustase prea puţin din bucuriile tinereţii; de altfel nici nu găsea plăcere în ele şi lumea o socotea prea trufaşă pentru aşa ceva. Peţitori avusese cât păr pe cap, dar ni-ci unul nu i-a fost pe pdac şi niciunul n-a primit vreun cuvânt de încurajare. Toţi i-iau devenit duşmani, răspândind în l-urnea largă că se ţine măreaţă”.

Orgolioasa fată de morar avea însă şi un foarte dezvoltat simţ al datoriei (p. 118):

„Din frageda-i copilărie se obişnuise să se scoale «dis-de-dimineaţă, punea mina pe orice şi la toate era îndemânatică. Deseori o opreau părinţii de la câte o treabă, pe care n-o socoteau potrivită pentru o fată de morar bogat. Atunci făcea aceste treburi pe ascuns şi deseori, când maică-sa, bolnavă, se trezea noaptea, o găsea pe fetiţă veghind la patu-i, cu toate că poruncise unei femei s-o păzească, iar feţei îi spusese hotărât să se ducă la culcare

Frazele care urmează scot în mod pregnant în evidenţă ambele trăsături de caracter amintite, căci pe lângă *ruşinea*, din care ia naştere simţul datoriei, este menţionată şi *mânia*) care aici e o indicaţie a orgoliului decepţionat (p. 119):

„I se părea că-i strânge cineva inima-tn cleşte să i-o rupă-n două şi parcă i se puneau pietre de moară pe suflet. Supărarea, ruşinea o ardeau ca şi când ar fi intrat de vie în iad. Apoi mai şi citea pe

feţele oamenilor că oarecum se bucurau de nenorocirea ei. Era aşa de amărâtă încât, dacă cineva i-ar fi dat toate comorile de pe lume, n-ar fi fost în stare să spună un singur cuvinţel prietenos cuivaM.

În tot timpul cât a slujit, Elsi şi-a păstrat ambele trăsături de caracter menţionate: mândria şi simţul datoriei. Putem citi mai departe (pp. 120 – 121):

„Glumele grosolane ale argaţilor le respingea în aşa fel încât aceştia nu mai cutezau una ca asta, căci Elsi avea un fel de a se impune cum rar îl găseşti la partea femeiască, şi totuşi oamenii n-o urau, căci nu pâra pe nimeni şi dacă putea să facă un serviciu vreunei slujnice sau vreunui argat, nu se da în lături. Multe le împlinea ea în tăcere pe care le uitau alţii şi pentru care lipsă ar fi fosft dojeniţi de stăpâni”.

Şi stăpânei sale i se părea adesea că Elsi este orgolioasă, însă puternicul simţ al datoriei de care dădea dovadă fata a făcut-o s-o preţuiască (p.

120):

„Curând însă ţăranca înţelese ce giuvaer are în Elsi, cum n-a mai avut vreodată şi care nu se poate plăti cu bani. Căci Elsi nu numai că îndeplinea în chip desăvârşit tot ce avea de făcut, dar şi ohibzuia singură ce mai era de făcut şi făcea fără să i se spună, repede şi în tăcere, şi când se trezea gospodina era totul gata, ca şi când spiriduşii ar fi lucrat noaptea acolo”.

Aşadar, Gotthelf ne arată ce efecte au în cazul unei femei simple cele două rădăcini ale simţuluii onoarei. În special, Elsi n-ar fi putut să suporte lipsa de stimă din partea bărbatului căruia, de fapt, ar fi vrut să-i aparţină. Din acest motiv ea a trebuit să rămână mută la declaraţiile lui de dragoste (ip. 134):

„Ar trebui atunci să-i spun despre tatăl meu, sau că sunt săracă. Ştiu cum sunt bărbaţii şi – lucrul ăsta nu-l pot suferi”.

Dacă atunci când i se alătură simţul datoriei, ambiţia îşi pierde în mare măsură caracterul

egoist, în combinaţie cu *intoleranţa* ea poate să degenereze într-o dorinţă brutală şi bătăioasă de a se impune.

Desigur, multe personaje ale istoriei mondiale care s-au impus prin forţă au fost, în măsura în care nu erau paranoizi, *însetaţi de putere* şi totodată *bătăioşi*, în sensul arătat mai sus. De cele mai multe ori s-a mai adăugat probabil şi o *voinţă puternică*. Adesea autorii schiţează asemenea caractere, dar nu prea sunt tentaţi să le zugrăvească mai – în amănunţime. Star putea ca reacţiile unor asemenea oameni să le pară prea rectilinii, prea puţin complicate. Putem presupune că – după cum ni-i prezintă istoriografia – Iuliu Cezar şi Wallenstein au fost însetaţi de putere şi combativi. Dar Shakespeare, deşi drama sa este intitulată *Iuliu Cezar*, se ocupă mai mult de asasinii şi răzbunătorii acestuia decât de el însuşi. Iar Schiller construieşte în drama sa un Wallenstein eu totul diferit de personajul real. Fiesco, conspiratorul din Genova, din drama lui

Schiller, duce incontestabil o luptă inspirată de ambiţie şi, pe deasupra, are un remarcabil talent de a se preface, aşa încât la o analiză psihologică ar trebui să presupunem că dorinţa lui de putere ia naştere dintr-o trăsătură isterică, în sensul dorinţei de recunoaştere socială.

După cât se pare, scriitorii găsesc lupta pentru putere în stare pură, fără alte complicaţii, mai mult la sexul feminin. Aş putea cita două femei care au luptat pentru putere fără a ţine seama de nimic. În *Britannicus* de Racine, Nero se afla încă la începutul cruzimilor sale când mama sa Agrippina îşi dezvăluise deja firea; ulterior, fiul se va dovedi un demn urmaş al ei. Agrippina se lupta de ani de zile pentru puterea sa exclusivă şi îndepărta cu ură tot ce-i stătea în cale. Ea recunoaşte cu brutalitate:

„Eu singură ştiu bine, am fost a lor ruină. / De pe tronul pe care, prin sâinge ridicat, / Britannicus de mine a fost îndepărtat. / Pe a-l Iuniei Urate, oprind să se cunune / Cu Octavia,

Silanus din viaţă se răpune. / Claudiu-i alesese, a sorţii sale căi, / El care avea pe August, printre strămoşii săi. / Neron posedă totul, iar mie drept răsplată / Mi-e dat ca între dânşii să ţiu cumpăna dreaptă / Pentru ca vreodată, Britannicus, s-o ţin / Printr-o fatală lege, între-al meu fiu şi min”.

Ea – care spunea despre sine că: „e de neam nobil, născută să fie suverană” – voia nu atât să-l înalţe pe fiul său pe tron, cât, prin intermediul lui, să ajungă ea însăşi la putere. Când, apoi, lui Nero a început să-i placă puterea şi uneltea s-o Mături pe mama sa, ea s-a aliat cu fostul ci inamic Britannrcus, îndreptându-şi acum ura împotriva lui Nero. Ea ameninţa – că va aţâţa armata contra lui, spunând:

„Ca vina să-şi cunoască, cum însu-mi am cercat, / Se va vedea de-o parte, un fiu de împărait / Cerându-le ’napoi credinţa juruită, / Iar fiica lui Germanic din nou va fi auzită”.

Una contra fiului său mai creşte şi datorită faptului că acesta se îndrăgosteşte de Iunia, iceea

ce constituie o ameninţare şi mai mare pentru puterea ei, pe care Octavia, actuala soţie a lui Nero, nu i-o contesta. Agrippina spune despre aceasta confidentei sale Albina:

„Până acum Octavia trăise nevăzută / La curte n-avea vază, era necunoscută, / Onoruri, demnitate, eu singură mpărţeam”.

Albina îşi dă seama de pericolul care o ameninţă pe stăpâna sa din partea lui Nero şi o imploră: „O, doamnă, pe toţi zeii, vă înfrânaţi mânia! Dar ca răspuns Agrippina vorbeşte despre lupta pe care vrea s-o ducă, şi imediat după aceea repetă acest lucru şi faţă de Britaimicus: „Neîmblânzitul Neron – zadarnic se fereşte, / Acum sau mai târziu, va şti cine-) vorbeşte

Fiului său îi aminteşte cu reproş tot ce a făcut pentru dânsul. El înţelege foarte bine ce înseamnă cuvintele ei, deoarece îi răspunde: „Şi-aceste bănuieli şi plângeri ce ne miră / Au putut face a crede pe cei ce le-auziră, / Că altă dată, şi-o spun aicea între noi, / Lucrând sub al meu nume,

lucrat-aţi pentru voi”.

După moartea lui Britannicus ea prevede matricidul fiului său, dar nu-şi dezmin/te nici acum firea ei. Ea îi aruncă aceste cuvinte: „Jugul recunoştinţii, ai vrea să-l părăseşti; / Nu crede că murind te voi lăsa în tihnă, / Ci vreau ca moartea mea, să nu-ţi lase odihnă! / Roma, cerul, lumina, ce ţi le-am dat pe rând / în faţa ta m-or pune oriunde şi oricând / Mustrările te-or paşte, blesteme te-or urma”.

Astfel putem urmări de-a lungul tragediei enorma sete de putere a Agrippinei şi lupta pe care o duce împotriva duşmanilor săi.

Şi la Corneille găsim o femeie, şi anume Cleopatra – nu regina Egiptului, ci a Siriei –, care din sete de glorie luptă împotriva celor ce-i stau în cale. Rodoguna urmează (în tragedia cu acelaşi titlu) să se căsătorească cu unul din fiii Cleopatrei, şi astfel s-o înlăture pe aceasta din urmă de la putere. De aceea Cleopatra vrea s-o ucidă pe Rodoguna şi, la nevoie, este gata să sacrifice şi pe

fiii săi într-un monolog i se adresează în gând Rodogunei, recunoscând setea sa de glorie: „Vezi, până unde m-a dus dragostea pentru coroană într-un alt monolog, ea vorbeşte plină de ură despre fiii săi, cane nu sunt dispuşi să se alieze cu ea împotriva Rodogunei: „Şi, opunându-se mâniei mele, găsesc în cei doi fii ai mei, doi copii răsculaţi şi doi rivali uniţi”. Într-adevăr, ea ucide pe unul din cei doi fii ai săi şi pregăteşte o cupă cu otravă pentru celălalt fiu şi pentru Rodoguna Otrava nu ajunge la v ictimele ei, ci îi aduce ei însăşi moartea.

Pe lângă ambiţie, cea mai importantă trăsătură egoistă este *setea de avere*. Dacă se manifestă în mod exagerat, ea duce la *avariţie cupiditate*.

Avariţia constituie miezul unei povestiri de Maupassant, intitulată *Dracul*. Mama, în vârstă de 92 de ani, este pe moarte. Împins de avariţie, Honore, fiul ei, care ar vrea să-şi adune recolta în hambar, ar dori s-o lase singură pe bătrână, dar

medicul i-o interzice (p. 456): „Ţăranul, amărât, repeta:

— Da tot trebuie să aduc griul acasă. Stă de prea mult timp pe câmp, vremea e numai bună Tu ce zici, maică?” Dar medicul nu cedează (p. 457):

„Fiul, un om. Înalt, slab, cu mişcări încete, chinuit de nehotărâre, de frică de doctor şi de o dragoste pentru agoniseală, şovăia, socotea, îngăima: – Cât ia Rapet pentru o veghe?”

Această Rapet, care se ocupa cu vegherea muribunzilor, era şi mai zgârcită decât Honore (p. 457): „Era zbârcită ca un măr păstrat prea mult, rea, invidioasă, zgârcită, de o zgârcenie nemaipomenită”.

Intre cei doi avari au loc dialoguri caracteristice (p. 458).

„Spuse hotărât: – Nu. Mai bine să-mi fad un preţ până la sfârşit care din doi o avea mai mult noroc. Doctoru zice că o să se prăpădească numaidecât. Dacă o fi aşa, câştigu dumitale şi paguba mea. Da dacă ţine până mâine sau mai

mult chiar, câştigu meu şi paguba dumitale!”

Femeia se uită mai întâi la muribundă, apoi se tocmeşte (pp. 459 – 460):

„Femeia răspunse: – Ei, păi o să mai ţie două zile, poate şi trei. Să-mi dai şase franci cu totu’ l şi eu – totul. Honore strigă: – şase franci! şase franci! Ţi-ai pierdut minţile? Nu ţi-am spus că mai are cinci sau şase ceasuri cel mult? Se tocmiră îndelung, amândoi înverşunaţi. La sfârşit, se înduplecă, pentru că îngrijitoarea voia să plece, pentru că timpul trecea şi grru l nu venea singur acasă.

— Bine, atunci ne-am înţeles, şase franci cu totul şi cu totul, până când o s-o scoatem din casă”.

La început se părea că ţăranul va fi în câştig (pp. 461 – 462):

„Îngrijitoarea – îl întrebă: – Ei, s-a dus maică-ta? Ei răspunse, strângând încruntat dintr-om ochi: – Parcă i-ar fi mai bine. Mătuşa Rapet, prinsă de îngrijorare, se apropie de muribundă care

zăcea în aceeaşi stare, covârşită şi nepăsătoare, cu ochii deschişi şi cu mâinile chircite pe învelitoar.e. Îngrijitoarea înţelese că mai putea trăi aşa doiuă, patru, opt zile poate. Inima ei de zgârcită fu cuprinsă de spaimă, o înecă o furie îndârjită împotriva şmecherului ăsta care o trăsese pe sfoară, împotriva femeii care nu mai moare. Totuşi se apucă de ducru şi aşteptă, cu ochii aţintiţi asupra chipului zbârcit al mamei Bonte-mps. Ho nor e se întoarse la masă. Părea mulţumit, aproape batjocoritor. Pe urmă plecă iar. Fără îndoială că îşi aducea grâui acasă în cele mai bune condiţii”.

Zgârcenia ei şi mânia stârnită de gândul că ea va fi cea înşelată nu-i dau pace mătuşii Rapet. Se hotărăşte deci să grăbească moartea bătrânei. Se deghizează în drac şi sub această înfăţişare face atâta zgomot – în faţa muribundei încât aceasta moare într-adevăr de spaimă. Nuvela se încheie cu următoarele cuvinte Op. 463):

„Când Honore se întoarse, seara, o găisi

rugindu-se şi făcu numaidecât socoteala că pierdea un franc, pentru că îngrijitoarea nu-şi petrecuse aici decât trei zile şi o noapte, ceea ce însemna cinci franci, nu şase cât trebuia să-i dea el”.

Maupassant descrie aici doi oameni a căror principală însuşire este *avariţia*. Descrierea lui Maupassant, deşi puţin exagerată, este excelentă sub raport psihologic.

Cu şi mai multă exagerare literară şi umoristică ne este înfăţişat *Avarul* de Molière. Singura pasiune în viaţa lui Harpagon o constituie banii. Trăieşte permanent în groaza că i-ar putea fi furaţi (p. 26):

„Fără îndoială, nu e treabă uşoară să ţii în casă o mare sumă de bani şi f erice de ceil care s-a străduit s-o dea cu dor bândă, nepăstnând decât atât cât trebuie – pentru cheltuieli mărunte. Nimic mai greu decât să născoceşti de fiecare dată altă ascunzătoare nimerită – fiindcă mie nu-mi plac casele de bani şi n-am nicio încredere în ele. Le

socotesc adevărate ispite pentru hoţi, care pe ele se azvârlă mai înitâi”.

Deosebit de îngrijorat este Harpagon de soarta comorii sale de 10.000 de taleri pe care o îngropase în grădină. Întrerupând de câteva ori o conversaţie se tot duce să vadă dacă nu e vreun hoţ în grădină. Când fiuti său descoperă comoara şi ia cei. 10.000 de taleri, Harpagon este complet buimăcit (pp. 101 – 102):

„Mi s-au rătăcit minţile, nu mai ştiu unde sunt, cine sunt, nici ce fac! Vai, bănişorii mei, bănişorii mei, prietenii mei drăgălaşi, cum aţi pierit? Şi de când am rămas fără voi nit mai găsesc sprijin, nici mângâiere, nici bucurie pe lume! S-a sfârşit cu mine, nu mai am niciun rost în viaţă î Fără de voi nu mai pot trăi. Gata, m-am dus; mor, am murit şi m-a îngropat! Nu se gândeşte nimeni să mă în vieze?”

Pentru fiica sa, Harpagon alege drept soţ un om mai în vârstă, pe careul stimează mai mult decât pe oricine, fiindcă acesta este foarte bogat

şi e dispus s-o ia şi fără zestre. La toate obiecţiile tânărului pe care îl iubeşte fiica sa, el o ţine-ntr-una: „Fără zestre!” –. pentru el argumentul suprem, pe lângă care nu mai contează nimic.

Zgârcenia capătă o nuanţă aictivă atunci când se asociază cu tendinţa de a combate obstacolele prin *intoleranţă*. Rezultanta acestei combinaţii este structura firii unor oameni a căror principală preocupare este câştiigul *şi* care urmăresc acest ţel fără scrupule când întâmpină vreo piedică.

Cămătarul Shylock di: n *Neguţătorul din Veneţia* de Shakespeare este un personaj de acest fel: *avar* şi totodată *intolerant*. El insistă cu brutalitate asupra plăţii creanţelor sale, iar în unul din cazuri încheie cu datornicul un contract prin care acesta din urmă se declară de acord să i se tade o bucată de carne din corpul său dacă nu va plăti la timp (p. 154):

„Dar ia să-mi spuneţi: / La zi, de nu-mi plăteşte, ce câştig / Cerându-i împlinirea datoriei?

/ Un funt de carne omenească, luat / Din om, nici pre nu are, nici folos, / Cum are cea de oaie, bou sau capră. / Să ştiţi: ca să mi-l fac amic, lucrez / Aşa. Primeşte?

— Bine! De nu:; adio! / Şi nu mă oropsiţi, că vă iubesc!”

În ’comportarea lui Shylock joacă un rol de seamă şi ura pe care o nutreşte faţă de creştini, lucru de înţeles din partea unui om care aparţine unui popor atât de persecutat; dar ceea ce îl caracterizează în primul rând este totuşi dorinţa lui brutală de bani. Nu există nimic pe lume care să-i fie mai scump. Când ai la că unica sa fiică l-a părăsit fugind cu omul iubit, luând ou ea bani şi bijuterii, el exclamă (p. 180):

„Copila mea! O, banii mei!... O fată mea!... / Fugită c-un creştin!... O, banii mei, creştini!... / Dreptate! Legea!... Fata şi banii mei!... / Un sac legat, doi saci legaţi cu galbeni!... / De cei mari, galbeni, furaţi de fata mea!... / Şi giuvaeruri!... Pietre scumpe, două, / De mare preţ, bogate,

amândouă – / Furate de fata mea!... Dreptate î / Găsiţi-o! La ea-s banii şi pietrele!...

Pentru a continua apoi chiar icu următoarele blesteme (p. 190):

„Aş vrea s-o văd pe fiica mea moartă, la picioarele mele, şi cu giuvaerele în urechi!... Aş vrea s-o văd zăcând în raclă la picioarele mele şi cu galbenii în ca dă!...

Şi în felul cum ni-l zugrăveşte Shakespeare se poate observa exagerarea poetică, dar ne putem face totuşi o imagine impresionantă despre oamenii de acest fel, oameni care există în viaţa reală, nu trăiesc decât pentru câştig şi sunt lipsiţi de orice scrupule în acţiunile lor.

Flaubert ne zugrăveşte fără exagerări poetice un personaj asemănător, dar aici trăsăturile caracteristice nu sunt atât de clar vizibile. Negustorul L'Heureux procedează sistematic pentru a ajunge în cele din urmă se aibă în mână pe doamna Bovary din punct de vedere bănesc. El reuşeşte pe deplin. După ce a

stors dintr-însă tot ce s-a putut, o respinge cu brutalitate şi prin aceasta o împinge la sinucidere.

În *Bani şi spirit* de Gotthelf, ţăranul este atât de avid de bani, încât vrea să-şi vândă fiica celui care oferă mai mult. Totodată es te extrem de autoritar, nu admite nicio contrazicere, iar pe soţia sa a tratat-o toată viaţa ca pe o sclavă.

Pe cât de avară pe atât de autoritară, soţia lui *Schnock*, din nuvela cu acelaşi nume de Hebbel, găseşte un domeniu deosebit în – care să-şi manifeste spiritul de economie. Soţul ei povesteşte:

„Da, până în cele din urmă a ajuns să aplice consideraţiile s-ale economice la propriul meu corp, interzicându-mi eforturile inutile, precum spunea ea, lăsându-mă doar foarte rar să îndeplinesc obligaţiile mele matrimoniale; probabil pentru că ea a reuşit să calculeze exact preţul unor îmbrăţişări şi, pentru că, după calcullele ei, puteam să-mi întrebuinţez puterile mai folositor în meserie decât în dragoste u.

Cu exemplele de mai sus am ilustrat prin personaje luate din literatura beletristică un mare număr de însuşiri din sfera aspiraţii-*înclinaţii*. Unele trăsături nu au fost prezentate aici, deoarece se manifestă atât de puţin încât de multe ori trec neobservate chiar de scriitori. Cred însă că s-a putut vedea clar în ce măsură este determinată firea oamenilor de însuşirile aparţinând acestei sfere – care, după cum am mai spus, constituie *baza caracterului în sens mai restrâns*. Este vorba de i felul în care reacţionează omul la stimulii exteriori, de obiectivele aspiraţiilor sale, de direcţiile înclinaţiilor sale.

Trăsături individuale din sfera afectiv-volitivă

Firea omului nu este determinată numai de direcţia reacţiilor, ci şi de forma lor lăuntrică, de prelucrarea interioară a stimulilor exteriori. Această prelucrare depinde de latura volitivă a firii omului, de care ţine şi o componentă afectivă, deoarece manifestările voinţei se dezvoltă din sentimente şi au, la rândul lor, repercusiuni

asupra acestora. Acesta e felul în care înţeleg eu sfera *afectiv-volitivă*. Sentimentele au aici un alt carajeter decât în sfera aspiraţii-îndinaţii; ele nu apar instinctiv, ti depind de procese de gândire.

Din însuşirile sferei afectiv-volitive face pante şi atitudinea cu care omul înzestrat cu raţiune şi voinţă abordează acele fenomene lăuntrice care nu-şi pot găsi o rezolvare totală: poate el înlătura repede din minte chestiunile, nesoluţionate sau, dimpotrivă, continuă să fie preocupat de aceste probleme şi să cugete la ele? Oamenii de primul fel vădesc *înclinaţia de a-şi lua gândurile drept realitate*. Anumite personaje literare ne vor demonstra clar la ce ne referim/

Înăfinităţi elective de Goethe, Eduard este acela care prin felul său de a fi împiedică rezolvarea conflictului într-un mod acceptabil pentru toată lumea. El aparţine genului de oameni care nu chibzuiesc decât prea puţin şi care în ceea ce gândesc şi fac se lasă călăuziţi nu de raţiune, ci de sentimente. În locul «gândirii volitive, care

caută temeiuri obiective, aici predomină „gândirea detaşată”, în care devin determinante sentimentele care produc desfătare.

Când în clipa prezentă Eduard poate fi fericit, el nu se gândeşte că în curând totul se va schimba. Când e nenorocit, el nu caută o soluţie raţională, ci se leagănă în speranţe, iar acestea se transformă cu uşurinţă în aşteptări pe care el le consideră sigure. Acest fel de a reacţiona în funcţie de sentimente este propriu mai degrabă copiilor, nu adulţilor. Astfel citim despre Eduard: „Eduard a păstrat în firea lui ceva copilăros chiar după ce a ajuns ia maturitate, iar tinereţea OttiJiei era atrasă în mod deosebit de acest lucru”.

După ce Ottilia a tolerat pentru prima oară o apropiere, Eduard e cuprins de fericire – pentru el nu există viitorul care ar trebui să i se înfăţişeze ca nesigur, poate chiar ca ameninţător:

„Luna la pătrar s-a arătat deasupra pădurii, noaptea călduroasă îl atrage pe Eduard sub cerul liber. Hoinăreşte, este cel mai neliniştit şi cel mai

fericit dintre muritori. Colindă prin grădini care îi sunt prea strâmte, aleargă pe câmp, care iv se pare prea întins. Apoi iar îl trage inima spre castel. Se trezeşte sub ferestrele Qttiiiei Aici se aşază pe o treaptă a terasei. «Ne des, – part acum ziduri şi zăvdare – îşi spune el –, dar inimile noastre nu sunt despărţite. De-ar fi înaintea mea, ne-am cădea în braţe – şi de ce altceva mai e nevoie decât de această certitudine»”.

În fericirea sa, Eduard ar dori să o ’copleşească de bucurie şi pe iubita sa. El nu se ’lasă convins să renunţe la planul lui de ai oferi de ziua ei un foc de artificii, deşi cu ocazia pregătirilor s-a întâmplat o nenorocire datorită căreia mulţi oameni au – căzut în apă şi un copil era cât p-aici să-şi piardă viaţa.

„Charlotte încă nu-şi schimbase părerea şi o chemă pe Ottilia eu un gest. Aceasta se pregăti de plecare, dar Eduard îi luă mâna şi exclamă: «Să nu încheiem această zi la spital! Ottilia e prea bună ca să fie soră de caritate. Cei ce şi-a-u pierdut

cunoştinţa se vor trezi şi fără noi, iar ceilalţi se vor zvânta-”.

Când, mai târziu, în urma unei convorbiri cu Charlotte, uduand trebuie să-şi dea seama că deocamdată Ottilia nu-i este accesibilă, el se călăuzeşte iar după sentimente, de astă dată după sentimentul unei adânci dezamăgiri. Pleacă la război. La început a dorift să moară. Mai târziu însă trăieşte din nou cu speranţa şi apoi cu certitudinea că o va putea totuşi cuceri pe Ottilia. După ce se întoarce îi povesteşte căpitanului său despre această – perioadă: I

„Ottilia va fi răsplata pentru care lupt; ea este aceea pe care sper s-o cuceresc îndărătul dispozitivului inamic, în fiecare fortificaţie, în fiecare fortăreaţă asediată. Vreau să fac minuni, doresc să scap cu viaţă pentru a o câştiga pe Ottilia, nu pentru a o pierde! Aceste sentimente m-au călăuzit, ele m-au susţinut în toate primejdiile; acum însă mă simt ca un om care şi-a atins ţelul, care a învins ’toate piedicile, un om căruia nimic n

u-i mai stă în – cale. Ottilia e a mea şi dacă mai stă ceva între acest gând şi realizarea lui nu mai pot să-l consider ca ceva important

Din punct de vedere obiectiv, piedicile nu erau însă nicidecum înlăturate. Când Ottilia – poate pentru motivul că era acum mai în vârstă, dar mai ales datorită nenorocirii care i se întâmplase între timp copilului Charlottei – adoptă o atitudine mai matură şi încearcă, cel puţin în comportarea ei exterioară, să-şi stăpânească dragostea. Eduard e dominat mai departe de starea lui de spirit de aşteptare plină de speranţe:

„Atribuindu-i Ottiliei propriile sale dorinţe, Eduard era convins că vine în întâmpinarea dorinţelor ei categorice şi dacă spera să obţină atât de repede consimţământul ei, era pentru că Eduard nu mai era capabil să vrea altceva”.

Şi aşa, după cum se poate constata de-a lungul întregului roman, Eduard trăieşte întotdeauna dominat de sentimente. Că teodată, constrâns de alţi oameni – sau de destin, îşi dă,

desigur, seama de situaţia sa fără ieşire, dar numai pentru scurt timp, după care, confundând din nou propriile visuri cu realitatea, le şi vede împlinite. Oamenii cu acest fel de a gândi, care îşi iau dorinţele drept realitate, sunt *nechibzuiţi* în hotărârile lor. Deoarece ei acţionează după cum le dictează sentimentele, hotărârile pe care le iau îi duc adesea la nenorocire. Această nechibzuinţă se observă la Eduard într-un grad foarte! înalt

Şi la un alt personaj al lui Goethe, şi anume la Egmont.

! putem observa acelaşi fel de a fi. La început s-ar putea1 crede că este o personalitate extravertită, deoarece trăieşte mai mult în prezent. Se poate însă constata în diferite părţi ale dramei că Egmont gândeşte mult şi într-un mod care-i este propriu, în lunga sa convorbire cu Alba, el se dovedeşte superior adversarului său nu numai prin curaj, ci şi prin gândiirea sa pătrunzătoare, datorită căreia are o mai clară perspectivă a viitorului. El nu este nici aşa de

influenţabil ca extravertiţii, Prietenul său Wilhelm de Orania îl sfătuieşte „cu insistenţă să nu accepte invitaţia lui A-Lba, căci aceasta îl va duce la pieire, dar ei nu-şi schimbă hotărârea.

La fel de *nechibzuit* ca şi Eduard, Egmont – înlătură din minte gândurile care ar trebui să-l apese. Eduard nu vrea să creadă că nu o va câştiga niciodată pe Ottilia. Cât despre Egmont, el nu vrea să admită posibilitatea că viaţa sa liberă şi fericită ar fi ameninţată Pornind de la această atitudine, amândoi procedează în mod nechibzuit. La Egmont acest lucru trage mai greu în cumpănă decât la Eduard, la care se simte influenţa unei soţii înţelegătoare şi a unui prieten rezonabil. În întreaga dramă se poate ’constata că acţiunile lui Egmont sunt pripite. Deoarece pericolul care. Îl ameninţă din partea lui Alba este direct vizibil, Egmont se lasă călăuzit de sentimente şi, în ciuda avertismentului dat de Wilhelm de Orania, cade în cursă. Rămâne nechibzuit chiar şi în prezenţa lui Alba. În timp ce porţile se şi închiseseră în spatele

său fără ca el să ştie, Egmont are cu duşmanul său o convorbire extrem de imprudentă şi îi furnizează astfel acestuia capetele de acuzare necesare. Alba poate spune în încheiere (p. 86): „Îţi desfaci în chip imprudent cutele inimii şi te acuzi pe tine însuţi mult mai tare decât ar putea să te acuze un duşman”.

Îngrijorarea aproape paternă a prietenului său Oliva nu găseşte la Egmont nicio înţelegere (p. 43):

„De treabă bătrân! Oare tot aşa de chibzuit ai fost şi tu în tinereţe? Nu te-ai urcat niciodată pe un parapet? În bătălii ai rămas oare în urmă, aşa cum ne sfătuieşte înţelepciunea? Cită grijă are de mine! Vrea să mă vadă viu şi fericit şi nu ştiecă un om care trăieşte ca să-şi scape viaţa este mort de mult...

Cu aceste vorbe Egmont opune nechibzuinţa sa atitudinii calculate care, din punct de vedere psihologic, este contrariul nechibzuinţei. Asupra acestei chestiuni vom mai reveni. Asemănător se

exprimă şi într-o convorbire cu fiul Lui Alba, care i-a adus sentinţa de condamnare la moarte (p. 109): „Dar omul nu trebuie să-şi căznească mintea degeaba acolo unde nu poate face nimicEe-i drept, înclinaţia spre meditaţie prelungită este o trăsătură anancastă, dar în situaţia în care se află Egmont este firesc ca orice om să mediteze, să se frământe cum de a putut fi atât de necugetat încât să se lase prins de duşmanul său de moarte.

Prin felul său nechibzuit, Egmont se dovedeşte a fi un om deosebit, dar nu o personalitate accentuată. Ceea ce îl deosebeşte de oamenii care îl înconjoară este destinul său tragic. În alte împrejurări el nu ar fi fost remarcat şi ar fi putut, probabil, să trăiască fericit. Când vorbeşte despre prietenul său Oliva, mai spune de asemenea (p. 44): „Trăiesc numai ca să mă gândesc la viaţă? Trebuie oare să nu mă bucur de clipa de faţă numai pentru ca să fiu sigur de clipa care vine?”

Goethe subliniază nechibzuinţa lui Egmont

prin contrastul cu Wilhelm de Orania, care e un om precaut, *prevăzător*, calculat. Caracterul acestui prieten, atât de diferit de cel al lui Egmont, reiese din câteva detalii. Regenta se exprimă astfel (p. 22):

„Orania nu plănuieşte nimic bun, gândurile lui merg departe, e un om ascuns, care pare că se învoieşte cu orice şi că nu se împotriveşte niciodată, dar, cu cel mai adânc respect şi cu cea mai mare prudenţă, face ce-i placeu.

Orania spune despre sine (pp. 48 – 49):

„Egmont, eu de multă vreme cuget la situaţia noastră şi stau mereu aplecat asupra unei table de şah şi nicio mişcare a adversarului n-o socotesc fără însemnătate. Şi aşa cum unii oameni care au vreme cercetează cu cea mai mare băgare de seamă tainele naturii, eu socotesc că datoria, profesia unui domnitor este să cunoască gândurile şi părerile tuturor partidelor”.

Din dialogul care conţine avertismentul adresat lui Egmont se poate vedea cât de exact a

calculat totul Wilhelm de Orania. Întrucât temerile sale se adeveresc, nu trebuie să ne gândim la posibilitatea ca, datorită unei atitudini introvertite, el să se încurce în propriile sale idei, îndepărtându-se astfel de realitate, cum pe nedrept crede Egmont. Aşadar, ceea ce îl caracterizează pe Wilhelm de Orania nu este decât o înclinaţie spre prudenţă.

Mai târziu, când vom analiza cele două personaje caracteristice ale lui Cervantes, Don Quijote şi Sancho Panza, cu firile lor introvertită şi, respectiv, extravertită, ne vom da mai bine seama că Wilhelm de Orania şi Egmont nu seamănă cu aceştia şi că nu-i putem caracteriza drept introvertit şi, respectiv, extravertit.

Însuşirile sus-menţionaie, adică nechibzuinţa şi prudenţa, se află într-o strânsă legătură cu *sentimentele mediate* (B.P., p. 18 – 4). Acestea din urmă contribuie şi ele la formarea firii omului.

Un om cu o asemenea fire, ce e drept însă cu semne patologice clare, este tânărul Hanno din

„*Casa Buddenbrook*” de Thomas Mann. Ca mic copil are coşmaruri din care se trezeşte speriat. Foarte de timpuriu preferă să improvizeze pentru el însuşi la pian, în – loc să parţi-oiipe la jocurile copiilor de vârsta sa. La şcoală îi displace tot ce este brutal, iar sportul iii se pare grosolan. Ori de câte ori poate, îi evită pe camarazii de şcoală mai puternici care adesea îil maltratează. Cu oarecare stângăcie, tatăl său încearcă să-l obişnuiască cu asprimea vieţii. Cu ocazia unei serbări de familie, Hanno urmă să recite o poezie dar abia a sipus titlul, că tatăl său îl şi întrerupe:

„A, nu, drăguţule, nu aşa! strigă senatorul Nu se stă lipit de pian, cu mâinile încrucişate, pe burtă... Atitudine nestingherită! Vorbă nestingherită! Treci colea, la uşă, între draperii! Şi acum, capul sus... iar braţele lasă-le să atime libere!...

Urmează alte întreruperi şi admonestări, căci copilul trebuia să capete „fermitate şi bărbăţie”. Hanno devenea tot mai anxios, ca până la urmă să

nu mai poată scoate niciun cuvânt. Bucurie curată resimţea numai în timpul vacanţei la mare, deoarece aici, departe de brutalităţile vieţii, se putea abandona impresiilor produse de natură. Aici se spune:

„Dar dintre toate, lucrul cel mai cuminte i se părea să se întoarcă mereu la mare, să stea până-n amurg, cu faţa spre orizontul larg, la capătul digului, făcânid semne cu batista vapoarelor mari ce-i treceau pe dinainte, ascultând clipocitul uşor al valurilor mărunte ce se sfărâmau la poalele stâncilor. De jur împrejur, toată întinderea era plină de acest vuiet – blând şi măreţ care-i vorbea cu bunătate micului Johann şi îl îndemna să închidă ochii în această pace nemărginită’1.

Pe lângă sensibilitate, o altă caracteristică a lui Hanno era probabil introversiunea. Această combinaţie o vom constata mai clar la o personalitate descrisă de Maupassant (*Inima noastră*) în dezvoltarea ei – erotică.

Atunci când sentimentul se dezvoltă puternic

în profunzime, ia naştere *emotivitatea*. Dat fiind că ea devin-e uşor o trăsătură accentuantă, vom reveni mai – târziu asupra ei. La Hanno nu găsim niciun indiciu de emotivitate. Sensibilitatea a făcut, ce-i drept, din el o personalitate, dar mai puţin în sensul accentuării cât prin trăsătura sa patologică; aceasta are ca bază debilitatea fizică şi sănătatea lui şubredă.

În operele lui Lope de Vega, Shakespeare şi ale altor scriitori din acea epocă, servitorii joacă un rol important. La aceştia; în contrast cu stăpânii lor, se poate adesea observa un mod de a reacţiona mai simplu, mai direct, uneori mai brutal, ceea ce în parte are drept scop să – ne arate originea lor socială, dar în parte vădeşte o trăsătură de caracter deosebită. Deşi aceşti oameni au şi ei sentimente autentice, afectivitatea lor se caracterizează prin robusteţe. Un exemplu de iacest fel îl constituie Hernando din *îndrăgostita isteaţă* de Lope de Vega. În timp ce stăpânul său Lucindo este aproape tot timpul

prada unor sentimente violente, ba de dragoste, ba de gelozie (care îi aţâţă şi mai mult dragostea), Hernando este cel care rămâne tot timpul lucid. El arată prin expresii brutale că exaltarea stăpânului său nul impresionează. Chiar la începutul piesei, Lucindo este părăsit de curtezana Gerarda, ceea ce îi stârneşte o gelozie feroce, făcându-l să spună că e „mistuit de flăcările iadului”. La care Hernando remarcă: „Atunci avem nevoie de apă. Altceva pentru a fi iubit nu se mai găseşte oare decât femeile uşuratice?”

Curând după aceea, Lucindo spune cu emfază:

„Gelozia îşi are perfidiile ei întocmai ca o mlaştină întunecoasă, alunecoasă; chiar cei mai puternici trebuie să se ferească să nu se scufunde în ea. E îngrozitor să iubeşti o femeie care în momentul când te trimite la plimbare se duce imediat cu altul numai ca să te amărască. Ah, de-aş putea şi eu să iau dragostea în râs şi să-mi înfrânez voinţa! Purtarea asta neruşinată a fost

acum de ajuns ca să mă scoată din minţi”.

La această efuziune de gelozie şi iubire, Hernando răspunde:

„De geloşi ce sunteţi, ele vă duc de nas şi profită de prostia voastră… nu – voiam să spun, de tinereţea voastră. Cu timpul, însă, ai să-ţi dai, sper, şi tu seama pe ce lume trăieşti, în loc să goneşti după cai verzi, pe pereţi”.

La alte jeluiri ale stăpânului său, Hernando face următoarele remarci: „Mare bucluc!” sau „Nimic mai rău să nu ţi se întâmple!” Faţă de iubita lui Lucindo, care îl face pe acesta din ce Sn ce mai gelos, Hernando îşi păstrează judeoata reoe. Ar vrea, s-o facă de râs şi-i vine în gând să recurgă la ajutorul unui poet

Foarte amuzante sunt cuvintele de dragoste pe care Luoindo le pronunţă imediat după invectivele lui Hernando: „Oh, Gerarda, dragostea mea!” sau „Uite, iubitul tău te aşteaptă” sau „Iubirea mea, îndură-te de mine!”

Mai târziu, grosolănia lui Hemando se

accentuează. La exclamaţia dureroasă a lud Lucindo: „Mor de durere!”, el răspunde: „Spune-mi ce se întâmplă? Ai durerile facerii?” El încearcă să pună capăt unei pătimaşe scene de dragoste a stăpânului său cu cuvintele laconice: „Sfârşeşte odată!” într-o scenă în care, la cererea stăpânului, Hernando trebuie să facă pe îndrăgostitul, după câteva cuvinte tandre de dragoste el declară că-i este foame:

„Bine* să lăsăm astea acum, n-ai ceva de mâncare? Mie după un amuzament nelalocul lui sau după un jurământ mi se face foame ca unei femei însărcinate”.

Adesea, în literatură, personalităţile cu sentimente robuste năzuiesc în mod accentuat spre *bine*, arătând astfel că nu sunt lipsite de o profunzime a sentimentelor. Dorina, subreta din *Tartujfe* de Molière, constituie în această privinţă un exemplul excelent. Deosebit de frumoasă este scena în care ea îi împacă pe Vaier cu Mariana, scenă care atinge punctul culminant în

următoarele cuvinteţpp. 308 – 309):

„*Dorina* (lasă pe Mariana şi aleargă spre Vaier): Ei, iar începi? Al naibii cine-o pleca. Am spus! / Veniţi încoa'. Jos ţâfna! Şi haide, ochii-n sus. (Trage de unul şi altul să-i apropie).

Vaier (către Dorina): Dar ce gust şi pe tine?

Mariana (către Dorina): Ce toană-ţi mai abate?

Dorina: Ia... să vă-mpac, stăi soro... să vă descurc, stăi frate (către Vaier): Păi, bine, zău, nebun eşti s-01 iei pe aşa glas?

Vaier: Dar n-auzişi ce vorbe ea mi-a zvârlit în nas? *Dorina* (către Mariana): Păi, fată, cap ai teafăr, să-ţi ieşi aşa din fire?

Mariana: Dar nu văzuşi, la dânsul, ce oarbă îndârjire? *Dorina*.: Ba, doi orbeţi la fel, zău. (Lui Vaier) Ea n-are-n gând alt dor / Decât să-ţi fie soaţă; de mint, aci să mor. (Către Mariana): El ţi se-nchină-n suflet, s-ar da în vânt să fie / Bărbatul dumitale, – pun viaţa chezăşie.

Mariana: Atunci de ce să-mi dea el povaţa ce

mi-a dat? *Dorina*: Ia doi nebuni. Scurt: adu mânuţa, dă-mi o mână / Dă-ncoa’”.

Naturilor robuste le place să intervină acolo unde adevărul trebuie spus într-un mod grosolan. Dorina face acest lucru faţă de Tartuffe. Din cuvintele ce urmează (p. 314) reiese foarte bine contrastul dintre evlaviosul ipocrit şi Dorina, femeie lipsită de orice rafinament, dar sinceră şi directă:

„*Tartuffe*ţscoţând din buzunar o batistă): Ah, Doamne! întâi, ţine / Mă rog, batista asta.

Dorina: Batista? Neu ghicesc…

Tartuffe: S-acoperi sânul cela, că nu pot să-l privesc. / Asemenea privelişti dau gânduri vinovate, / Şi seamănă în inimi pornirea spre păcate.

Dorina: Atunci cam slab de înger sunteţi la încercări, / Şi prea de tot o came vă tulbură la nări! / Nu ştiu, aşa deodată, de ce v-aneins căldura: / Dar mie aşa de lesne, nu-mi lasă apă gura; / Din creştet la picioare, gol nap, de-aţi sta

aici, / Zău, pielea dumitale dacă mi-ar da furnici”.

O fire asemănătoare cu cea a Dorinei are, în piesa lui Molière *Femeile savante*, bucătăreasa Martina. În ciuda priceperii sale la bucătărie, ea a fost alungată din casă de stăpâna sa, femeie cu pretenţii filosofice, pentru că nu voia şi nu putea să-şi însuşească un mod distins de a vorbi. Crizal, stăpânul, aflat sub papucul soţiei sale, consimte, împotriva convingerii sale, dar ulterior prinde curaj şi o aduce pe Martina înapoi. În discuţia cu soţia sa, el este susţinut de Martina.

„*Martina*: Muierea nu-i cu cale să poruncească. / Sfatul din moşi-strămoşi ne-nvaţă să ne-ascultăm bărbatul.

Crized: Că bine zici.

Martina: Şi-afară chiar de m-aţi da de tot, / Cocoşu, nu găina-i cu cântecul, soc ot.

Crizal: Desigur.

Martina: Că bărbatul e, zău, bătut de – soartă / Când vezi cum muierea nădragii lui îi poartă.

Crizal: E drept.

Martina: De-aş fi nevastă, i-aş zice lui aşa: Că-i el stăpânu-n casă şi facă cum o vrea. / Să fie moale, icârpă, eu l-aş lua la goană / Şi de i-aş face-n ciudă, aşa ca dintr-o toană, / Şi i-aş vorbi mai tare, n-aş zice-apoi nici pâs / De mi-o trage o păruială, să nu-l mai fac de râs”.

Şi *Martina* luptă în numele binelui, – ea es-te de partea celor ce vor s-o ferească pe Henrieta, fiica lui Crizal, de a fi căsătorită de către mama sa atât de autoritară cu un pretins filosof, pe care nu-l interesează însă decât zestrea ei.

Pe de altă parte, robusteţea sentimentelor poate fi însoţită de un comportament care nu are în el nimic frumos. Ca exemplu îl putem cita pe Doll din *Henric al IV-lea* de Shakespeare. Iată cum ocărăşte el (pp. 374 – 375):

„*Doll*: Păzea spintecător de pungi! Şterge-o, pungaş de buzunare! Pe vinul ăsta, o să-ţi bag cuţitul în fălcile tale mucegăite dacă te obrăzniceşti cu mine. Piei, am zis, lingeblide! Panglicarule! De când ţi-ai luat naisul la purtare

cu mine, domnişorule? De când ai două galoane pe umăr? Grozav, n-am ce zice!”

Şi imediat după aceea:

„DolZ: Căpitan? P.uşlamaua dracului, nu ţi-e ruşine să ţi se spună căpitan? Dacă căpitanii ar gândi ăa fel ca mine, te-ar jupui că te foloseşti de numele lor înainte de a-l fi câştigat. Tu căpitan? Hahaleră! Şi pentru ce mă rog? Pentru că ai rupt gulerul unei biete târfe într-un bordel? Asta căpitan? În şstreang cu el! Un pomanagiu care-şi ţine zilele cu prune fierte şi mucegăite şi cu pesmeţi!”...

Sensibilitatea reprezintă o iritabilitate a vieţii afective. Când se vorbeşte însă despre iritabilitate ca atare ne gândim mai curînd la o fire iute la mânie, adică la o însuşire care ţine de domeniul voinţei. Avem în faţa noastră un *temperament coleric*.

Un om de acest fel apare în *Henric al IV-lea* de Shakespeare. Este vorba de Percy, supranumit „Hotspur” ţ „Pinten fierbinte”). Iritabilitafcea sa îl

atrage în lupte cu duşmanii, dar şi în «certuri care se reduc la vorbe. Atunci când regele îi cere să predea prizonierii, Percy refuză şi, în cele din urmă, exclamă (p. 189):

„Dac-ar zbiera cerându-mi-i chiar dracu', / Şi tot nu i-aş da! Aş vrea s-alerg. / La el şi să i-o spun. Să-mi vărs necazul, Măcar de-ar fi şi capul să mi –, 1 pierd".

În momentele de iritare Percy nu e în stare să acu: lt ceea ce i se spune. Prietenii săi vor odată să-i comunice ceva important, dar nu sunt lăsaţi să scoată un cuvânt; abia dacă la sfârşit reuşesc să i spună (p. 194):

h, *Worcester*: Cu bine frăţioare. Vom vorbi / Când vei putea s-asculţi mai potolit

Northumberland: Eşti ca un capiu înţepat de viespi, / Ca pe muieri te-apucă pan dalia, / Nu poţi s-asculţi ce-nşiri tu însuţi".

În ciuda acestor reproşuri, Percy nu se poate linişti şi exclamă (p. 194): j

„Vedeţi, mă simt de parcă-s biciuit, / împuns

şi furnicat când pomeniţi / De-acel sforar mişel, de Bofegbroke”.

Percy este cuprins de dorul luptei şi nu de sentimente exaltate. Cu toate că nu trăieşte în discordie cu soţia sa, el nu se poartă înţelegător cu ea când ea vrea să-l reţină de la luptă: o repede în mod grosolan şi vorbele lui arată că acum nu se gândeşte decât – la bătălie (p 213):

„Ajunge, Z Ajunge, şugubeaţo r Nu-mi eşti dragă, / Nici nu mă sinchisesc de tine, Kate, / Nu-i – timp de giugiuleli şi de săruturi. / Acuma-i vremea tastelor crăpate / Şi-a nasurilor rupte. Daţi-mi calul! / Kate, ce tot spui şi ce vrei de la mine?”

În acest fel impetuos pleacă Percy – şi moare.

Şi la acest personaj trebuie ţinut seama de exagerarea poetică, altfel am putea să credem că iritabilitatea sa este potenţată de alte trăsături de caracter, cum ar fi o fire nestăpânită sau hiperperseverentă. Dar în descrierea lui Shakespeare nu găs-im niciun punct de sprijin

pentru vreuna din aceste, trăsături. Percy nu are nimic din felul greoi şi nestatornic ăl personalităţilor nestăpânite, respectiv epileptoide; nu găsim la el niciun indiciu care să sugereze suspiciunea sau cumularea afectelor în sensul unei formări prevalente de idei. De aceea, Percy este pur şi simplu un om coleric, descris cu exagerări poetice.

Faptul că iritabilitatea, când nu e susţinută de alte motivări, produce reacţii de moment care dispar tot atât de repede precum au venit ne e prezentat de Goldoni în comedia sa *Posacul bun de inimă*. Domnul Geronte este o fire nesuferită în sensul că sie înfurie imediat, ori de câte ori i se întâmplă ceva neplăcut, şi atunci bruschează pe toţi din jurul său, dar nu trece mult şi se îmbunează. Adesea, mila lui pentru cel pe care îl băga în sperieţi cu izbucnirile lui vine în conflict cu mânia lui, aşa încât două afecte luptă unul împotriva celuilalt. Pe servitorul său Picard îl înjură adesea la mânie, dar în acelaşi timp poartă

de grijă ca acesta împreună cu soţia sa şi cu cei patru copii să aibă din trai îndestulat. Când, la un moment dat, speriat de explozia de furie a urâciosului, Picard face un pas înapoi şi cade, el se ocupă imediat de slujitorul său, îl ajută să se ridice, îi împrumută bastonul său şi îi dă bani pentru pansarea piciorului, ceea ce, în mod obiectiv, nici n-u este necesar.

Geronte are deci o „inimă bună”, dar în piesă iritabilitatea lui este mult mai impresionant înfăţişată; această iritabilitate este de altfel sursa comicului. Pe servitor îl bruschează imediat după accident, când acesta vrea, în modestia sa, să refuze ajutorul:

„Cum! tu refuzi – banii mei?... îi refuzi din trufie, din dispreţ şi din ură? Crezi că am făcut-o de bunăvoie? Ia aceşti bani, ia-i! Aide, nu mă supăra

În majoritatea cazurilor, oamenii din jurul său nici niu-şi pot exprima dorinţele, deoarece el îi întrerupe chiar de la primele cuvinte, când

acestea îi displac. El vrea să-şi mărite nepoata de 16 ani cu un prieten al său de 45 de and, şi nu lasă pe niciunul din ei să-şi exprime obiecţiile:

„*Dorval*: Cel puţin «lasă-mă să vorbesc!

— *Geronte* (iritat): Linişte!

— *Angelica*: Dragă unchiule…

— *Geronte* (viu): Pot! (Schimbă tonul, şi zice liniştit) Am fost la notarul meu: am dispus totul; el a făcut copia în faţa mea, o va aduce aci cât de curând, şi noi vom subscrie.

— *Dorval*: Dar, dacă ai voi să mă asculţi…

— *Geronte*: Pot!”

Geronte este foarte intolerant, dar nu pare să posede această stare de spirit combativă, pe care am văzut-o, decât numai în momentele de iritaţie, adică faţă de oamenii care îl irită. Când este liniştit, acceptă să fie contrazis şi îi permite chiiar menajerei state să-i facă mustrări pentru felul cum se comportă cu nepoata sa.

„*Marta*: Aşa e, domnule; eu vă cunosc, ştiu că sunteţi bun, omenos, îndurător, dar vă conjur, nu

înspăimântaţi pe această sărmană copilă, vorbiţi-i cu blândeţe.

— *Geronte*: Da, îi voi vorbi cu blândeţe”.

Dacă acest lucru nu-i reuşeşte totuşi decât pe jumătate, motivul nu-l constituie faptul că nepoata sa i s-ar împotrivi

— Nici nu se ajunge atât de departe –, ci însăşi atitudinea ei timorată şi şovăitoare îl irită.

Colericului Geronte, Goldoni îi opune pe calmul Dorval, ce e drept, fără a-l descrie cu prea multă precizie. Menajera spune despre el: „Sunteţi cel mai flegmatic om din ’lume!

În timp ce în cazul unui temperament *coleric* pornirile volitive cresc raipiid, la cel *flegmatic* ele se pun greu în mişcare.

Thomas Mann ne descrie un asemenea om în *Muntele vrăjit*. Hans Castorp, personajul principal al romanului, ne apare la început mai curând ca – lipsit de voinţă. Pe când mai era la şcoală nu se prea obosea şi, cu toate că era înzestrat de la natură, a rămas o dată repetent. Îşi aduce mai

târziu aminte (vol. I, p. 128):

„... de acea nepăsare puţin cam umilitoare, însă caraghioasă şi plăcută, de care aproape că se bucurase când – în ultimul trimestru părăsise cursa, putând să râdă «de toată tărăşenia»”.

Constatăm însă curând că nu e ii-psit de rezistenţă, cum ar fi caracteristic pentru o persoană fără voinţă, ci că, în general, este un om care trece greu la activitate (vol. I, p. 164):

„Căci avea o fire răbdătoare, putea să stea multă vreme fără nicio ocupaţie şi-i plăcea, după cum să mai spus, odihna,.pe care activitatea zgomotoasă nu reuşea să-l facă s-o uite, odihna pe care nici nu se grăbea s-o consume şi nici n-o irosea”.

Recunoaştem temperamentul flegmatic şi în cuvintele în care Hans Castorp se compară cu vărul său (vol. I, p. 281): „A fost mereu preocupat de trupul său, mai mult decât mine sau cel puţin în alt fel; deoarece eu am fost mereu un civil preocupat mai mult să fac băi calde, să mănânc

bine şi să beau bine, în vreme ce el îşi dezvolta şi îşi desăvârşea forţa fizică". Curând se va vorbi şi în mod direct de firea lui flegmatică. Un alt bolnav, italianul cel vioi, spune odată despre Castorp (vol. II, p. 27): „Admirabil! Deci, din acest punct de vedere, totul este în ordine. Nepăsare pe toată linia. În ţara dumneavoastră oamenii sunt, în general, flegmatici, nu-i aşa *T*

Când Hans Castorp află că nu se va putea întoarce acasă, aşa cum crezuse" iniţial, după o vizită de trei săptămâni, ci că este grav bolnav, el primeşte această veste cu mult calm şi are cu vărul său următoarea convorbire (vol. II, ipp. 7 – 8):

„Aş, zice Hans Castorp, nu mă aşteaptă câtuşi de puţin, şi nu atât de precis, adică într-o zi fixă. Au altceva de făcut decât să mă aştepte pe mine şi să numere zilele până la întoarcerea mea. Când sosesc, sunt binevenit, şi unchiul Tienappel spune: «Te-ai întors!», iar unchiul James mă întreabă: «Ei, a fost frumos?» Dacă văd că n-am

sosit, trebuie să treacă multă vreme înainte ca faptul acesta să-i surprindă, poţi să fii sigur. Bineînţeles că, la urma urmelor, vor trebui să fie înştiinţaţi… – îţi dai seama, zise Joachim oftând, de de neplăcută este situaţia asta pentru mine! Acum ce-o să se mai întâmple? Fireşte că mă simt oarecum răspunzător. Vii aici să-mi faci o vizită, te introduc în sanatoriu, şi iată-te deodată ţintuit la – pat şi nimeni nu ştie când vei putea pleca pentru a-ţi ocupa serviciul. Trebuie să înţelegi că mi-e penibil în cel mai înalt grad.

— Dă-mi voie! spuse Hans Castorp fără să-şi ia mâinile de sub cap. La ce foloseşte să-ţi fad jatâtea gânduri? E absurd. Oare din întâmplare am venit aici ca să-ţi fac o vizită? Am venit şi cu intenţia asta, dar, în primul rând, ca să mă odihnesc potrivit sfatului dat de Heidekind. Şi iată, acum s-a dovedit pur şi simplu că aveam mai multă nevoie decât şi-a închipuit el sau decât ne gândisem noi toţi”.

Castorp suportă cu răbdare tratamentul

interminabil de la sanatoriu. El se ocupă de lucruri care nu au nicio contingenţă cu meseria sa de inginer, dar care pentru un timp oarecare îl – interesează: mai întâi anatomia şi fiziologia umană, mai târziu botanica şi astronomia. Într-un timp el – le face mici servicii celorlalţi bolnavi.

Firea flegmatică a lui Castorp se manifestă foarte accentuat cu prilejul înapoierii la sanatoriu a mult iubitei sale Clavdia, care-şi aduce un prieten cu ea. În legătură cu aceasta el îi spune (voi III, p. 263): „Aşadar, lasă-mă să fiu flegmatic. Îţi repet, cum aş putea ieşi din încurcătură fără a fi aşa? De pildă, cum aş fi putut îndura să aştept?” Vrea să spună că a aşteptat-o pe Clavdia. Apoi continuă (vol. III, p. 266): „A fost într-o privinţă puţin cam dur, Clavdia, chiar pentru un om ou pasiuni flegmatice – dur pentru mine, mai dur şi din partea ta că te-ai întors Împreună cu el, întrucât ştiai, fireşte, de la Behrens, că eram aici şi că te aşteptam. Doar ţi-am spus că am socotit noaptea noastră ca pe o noapte de vis şi ţi-am

acordat întreaga libertate”.

Hans Castorp suferă mult de pe urma faptului că Clavdia s-a înstrăinat de el, dar îi lipseşte capacitatea de a reacţiona în mod violent.

În timp ce iritabilitatea reprezintă o creştere rapidă a voinţei, *puterea voinţei* se manifestă prin – intensitatea la care ajunge atunci când are de învins o piedică. De aceea, puterea veniţei apare mai puţin într-o acţiune izolată, cât într-o activitate de durată. Dacă vrem s-o observăm clar trebuie să o căutăm în afara afectelor violente, căci acestea sporesc voinţa chiar şi atunci când nu e prea puternică. În asemenea cazuri nu se ştie dacă acţiunea se datoreşte voinţei sau afectului. De aceea, exemplele pe care le voi cita mai jos sunt oarecum neutre. Desigur, atât Karl Moor din *Hoţii* cât şi Edgar din *Regele Lear* sunt înzestraţi cu o voinţă puternică, dar acţiunile lor sunt săvârşite sub impresia unor afecte puternice.

Joachim Ziemssen, vărul mai sus amintitului Hans Castorp, are o voinţă puternică fără să fie

stăpânit de afecte. În sanatoriu, toate gândurile sale au un singur obiect: o însănătoşire grabnică. Respectă toate prescripţiile medicilor şi nu-şi permite niciunul dintre excesele obişnuite la ceilalţi bolnavi (vol. II, p. 213):

„De fapt, Joachim era împotriva tuturor distracţiilor de aici. Nu pentru ele se afla aici – nu stătea aici nici pentru a trăi şi a se acomoda cu această şedere, făcând-o plăcută şi variată, ci numai ca să scape cât mai repede cu putinţă de infiltrat, să ajungă valid pentru a-şi face serviciul, adevăratul serviciu, la şes, în locul serviciului prestat prin urmarea tratamentului care era un succedaneu, însă de care nu îngăduia să se atingă nimeni”.

El se stăpâneşte şi în dorinţele sale erotice. Iubeşte o fată din sanatoriu, dar nu face nicio încercare de a se apropia de ea, deşi îi vine foarte greu. El îl condamnă pe vărul, său pentru că nu-şi controlează suficient purtarea, ceea ce face ca oamenii să vorbească despre dragostea lui. În

rest, Joachim este un om cu totul obişnuit. În afară de forţa voinţei sale nu am putea indica nicio trăsătură care să explice atitudinea sa fermă, atitudine care îl deosebeşte de ceilalţi pacienţi din sanatoriu.

O voinţă puternică are şi Charlotte din *Afinităţi elective* de Goethe. Ea îşi stăpâneşte dragostea pentru căpitan şi îşi păstrează echilibrul sufletesc în gravul conflict prin care trece din cauza infidelităţii soţului ei. Goethe a vrut cu siguranţă să ne înfăţişeze în Charlotte şi căpitan doi oameni lucizi, în contrast ou ceilalţi doi, care se lasă călăuziţi exclusiv de sentimente. Charlotte are şi o viaţă sentimentală normală; fără puternica ei voinţă i-ar fi fost însă cu neputinţă să facă ce-i dicta raţiunea.

Când încercăm să analizăm contrariul, adică *lipsa de voinţă*, ne gândirn de obicei la oamenii care au dat greş în viaţă din cauza lipsei de perseverenţă. Un exemplu de acest fel este alcoolicul Marmeladov din *Crimă şi pedeapsă*. Aşa

cum îl descrie Dostoievski, el este stăpânit de viciul său şi ca atare nu poate fi judecat după criteriile obişnuite, fiindcă dacă n-ar fi fost lipsit de voinţă el nu ar fi devenit, pro-babil, alcoolic şi nu i s-ar fi supus atât de total soţiei sale. Oamenii dominaţi de impulsuri se comportă cu totul altfel ca băutori. Drept pedeapsă pentru excesele sale alcoolice, el se lasă tratat în modul cel mai grosolan. Se ajunge la următoarea scenă (vol. I, p. 32):

„A! strigă ea ca scoasă din minţi. Te-ai întors! Ocnaşuie! Călăude!... Unde sunt banii? Arată, ce ai în buzunare?! Şi hainele sunt schimbate! Unde-ţi sunt hainele? Unde sunt banii? Spune!... Se repezi să-l caute prin buzunare. Marmeladov, supus şi ascultător, îşi desfăcu – braţele ca să uşureze percheziţia. Nu mai avea mei o leţcaie.

— Unde sunt banii, răcni femeia. O, Doamne, i-ai băut pe toţi! mai erau douăsprezece ruble!... Şi, deodată, cuprinsă de furie, îl apucă de păr şi-l trase în odaie. Ca să-i cruţe efortul, Marmeladov

se târa smerit în genunchi după ea”.

Dacă n-ar fi avut această patimă, Marmeladov ar fi putut probabil realiza mult i-n viaţă. De obicei, lipsa de voinţă se manifestă într-am grad care nu reprezintă o primejdie propriu-zisă. Desigur, la asemenea oameni tenacitatea în înfrângerea greutăţilor vieţii este scăzută, dar viaţa însăşi le impune atâta perseverenţă cât e niecesar. În plus, poziţia în societate viii care unora le cade de la sine din cer, pe când alţii trebuie să şi-o cucerească cu trudă – poate îndepărta consecinţele dăunătoare. Ca om lipsit de voinţă, dar de ţintind o înaltă poziţie în societate. Îl pot cita pe Ducele de Albany din *Regele Lear* de Shakespeare. El dă greş prin faptul că nu se poate impune în suf icientă măsură faţă de soţia sa rău intenţionată, dar, ca duce, comportarea sa este acceptabilă. Albany nu vrea să participe la perfidiile soţiei sale Goneril, dar nu face decât slabe tentative de a se impune. De atitudinea lui ne putem da seama încă din primul

act, când Goneril îl acuză pe tatăl ei şi îl dă afară din casă. Comportarea soţiei sale îi este foarte penibilă. El îi's, pune lui Lear (p. 75): „Milord, n-u-s vinovat, eu nu cunosc pricina marii voastre supărări". Vrea să protesteze împotriva soţiei sale, dar nici nu apucă să deschidă gura. (p. 77): „*Albany*: Tu ştii cât te iubesc, dar orişicât aş fi de părtinitor… *Goneril*: Nu stărui, te rog. Hei, Oswald, hei!" De parcă soţul ei n-ar fi de faţă, ea îl cheamă pe intendentul castelului şi continuă să dea dispoziţii. În cele din urmă, Albany se retrag e, dându-şi sie însuşi un pretext (p. 79): „De-i bine cum vezi tu, nu ştiu să spun / Dar lăcomia nu e lucru bun".

Îngrozit de tot ce trebuie să suporte Lear de la fiicele sale. Albany – în actul IV – îşi ia inima în dinţi şi îi adresează soţiei sale cuvinte violente, dar ele nu reprezintă decât o izbucnire de mânie şi nu dovada unei voinţe veritabile. De aceea, Goneril nici nu-l ia în serios şi îşi bate joc de el (p. 176): „Ah, papă-lapte, om de paie, cârpă / Obraz

făcut doar să primească palme / La tine una-4 cinstea şi necinstea. / Azi proştii, doar, au milă de netrebnici / Puşi la poprire ca să nu greşească”.

Şi în discuţia cu Edmund, oare „e logodit în secret” cu Goneril, soţia lui Albany, acesta dă dovadă de slăbiciune. El nu vrea să-l recunoască drept egalul său, dar cumnata sa îi spune (p. 227): „Naiinte de-a vorbi, ai fi putut să întrebi şi ce cred eu”. Când Albany vrea să-l aresteze pe Edmund, soţia sa îl ia în zeflemea (p. 229): „Un interludiu comic ca la teatru!” Când Goneril îşi declară deschis dragostea ei pentru Edmund, Albany riposteză, ce-i drept, că e monstruos ceea ce face, dar când ea se îndepărteză orgolioasă, el spune cu blândeţe (p. 235): „Daţi fuga după ea. În deznădejdea-i e-n stare de orice”.

Albany e deci un om care vrea binele, dar este incapabil să se impună. El ilustrează foarte bine ce anume înseamnă *slăbiciunea voinţei*.

Cu cele de mai sus am evidenţiat cele mai importante trăsături din sfera *aţectiv-volitivă*;

ilustrându-le cu personaje din literatura beletristică.

Trăsături individuale din sfera asociativ-intelectuală

Funcţia volitivă intervine şi în *desfăşurarea gândirii*, ducând la diferite tipuri de gândiire, care nu influenţează însă decât periferic structura personalităţii. De altfel, aceste tipuri sunt greu de ilustrat prin exemple concrete. Tot în afara a ceea ce denumim fiire omenească se află şi *inteligenţa*, care are o influenţă numai prin aceea că în funcţie de intensitatea ei structura personalităţii capătă nuanţe diferite. La multe dintre personajele citate putem – presupune o inteligenţă mai mare, respectiv mai scăzută. Există însă un domeniu psihologic propriu intelectului şi din care pot rezulta anumite trăsături ale personalităţii. Este vorba de sfera „sentimentelor asociative” în care îşi au originea *curiozitatea intelectuală*, adică dorinţa de a cunoaşte ceva nou, – neobişnuit, şi *spiritul de ordine*, adică înclinaţia de a menţine

ceea ce este obişnuit, deci inversul dorinţei de cunoaştere.

Personal nu pot cita vreun exemplu de om care s-ar distinge în mod deosebit prin curiozitatea sa intelectuală, în sensul unei particularităţi a sferei asociativ-intelectuale; este greu de desprins această îns-uşire specială de celelalte tendinţe care pot şi ele favoriza interesul intelectual. În schimb, atât în viaţa reală cât şi în literatură găsim oameni *iubitori de ordine*, însuşire care, atunci când este exagerată, îi face pe cei ce o posedă să pară *pedanţi*, Aici este vorba de cu totul altceva decât pornirea anancastă pentru ordine, care, când devine excesivă, duce la o nevroză obsesivă. Lipsa de ordine îi produce într-adevăr neplăcere pedantului, dar fără vreo notă obsesivă. El ţine la obiceiurile sale, însă fără tensiuni psihice.

Când descriu spiritul de ordine, scriitorii aleg de obicei un personaj având o anumită meserie, un funcţionar de poliţie sau un arhivar de pildă,

pentru care ordinea este o datorie, într-o asemenea figură vedem mai curând reprezentantul unei profesiuni decât o individualitate. Şi profesorii sunt educaţi de meseria lor în spiritul ordinii, căci ei sunt permanent nevoiţi să stăvilească înclinaţiile copiilor care au tendinţa de a fi „împrăştiaţiu. La un învăţător descris de Strindberg nu se vede însă niciun indiciu din care am putea deduce că a devenit pedant datorită meseriei sale. În nuvela *Astfel trebuia să se întâmple* aflăm despre acest învăţător că e „tare zurliu” la masă, că mesele lui se desfăşoară într-o ordine bine stabilită, că trebuie să aibă exact şase raci – şi anume de sex feminin că la un moment dat umple pe trei sferturi un pahar cu rachiu, apoi îl bea şi după ce a băut face „Hu… că ziarul trebuie să fie aşezat la stânga lui pe coşul de pâine ş.a.m.d. După care citim:

„Aşa a procedat timp de doisprezece ani şi aşa va proceda până la sfârşitul vieţii. Când i se pun în* faţă racii, şase la număr, el le verifică

sexul şi, dacă nu are nimic de obiectat, începe să savureze mâncarea. Îşi vârâ un colţ al şervetului în gulerul desfăcut, îşi aşază la îndemână lângă farfurie câteva felii de pâine cu unt şi brânză, după aceea îşi toarnă un pahar de bere şi un al doilea de rachiu, ia cuţitaşul pentru raci şi se apucă să-i desfacă.

Consumarea racilor se petrece de asemenea într-o ordine toarte riguroasă. După ce a mâncat trei: „intercalează un al treilea rachiu. La un anumit moment în timpul mesei da ziarul, din care citeşte mai întâi decretele de numiri. Învăţătorul este în toate un om al ordonii:

„Şi la şcoală îşi îndeplinea îndatoririle în mod exemplar; nu întârzia niciodată. Nu era niciodată bolnav. Şi în viaţa particulară era ireproşabil; îşi plătea cu punctualitate chiria, nu rămânea niciodată dator la birt şi se ducea o dată pe săptămână la «femei». (Nu spunea niciodată că merge la «fete».) Ca un tren care lunecă pe şine, viaţa lui parcurgea staţie după staţie cu precizia

unui ceasornic, şi, ca un om chibzuit ce era, evita ciocnirileu.

Următoarele cuvinte ale autorului confirmă că învăţătorul nu procedează astfel din conştiinciozitate sau dintr-un simţ exagerat al datoriei, fiindcă: „La viitor nu *se* gândea, deoarece un egoist adevărat nu se g-î-rideşte atât de departe, pentru simplul motiv că viitorul nu poate să-i aparţină decât maximum douăzeci, treizeci de ani”. Nu avem deloc impresia că la baza pedanteriei sale ar sta o fire epileptoidă. Dimpotrivă, învăţătorul este un om căruia îi lipseşte iritabilitatea impulsivă.

Ni se mai dau şi multe ale exemple ale simţului său pedant de ordine. Se îmbracă după o ordine anumită, neuitând niciodată să ţină sus partea de jos a pantalonilor, – ca să nu atingă pământul. Părăseşte casa exact în minutul pe care şi l-a fixat, nu face niciodată excursii „ca să nu fie strivit de heardele de oameni şi asurzit de ţipetele ştrengarilor”, ba doreşte chiar „să se termine

odată cu exemplul rău al sărbătorilor, care dau naştere la dezordine”. În drum spre restaurant se supără mereu că oamenii care se bucură de ziua lor liberă se comportă atât de neregulamentar încât-l un copil îi aruncă chiar o minge în piept, iar un poliţist, în loc să facă ordine, ţine într-o mină o bucată de pâine cu unt şi în cealaltă un pahar de bere.

Nu este neverosimil din punct de vedere psihologic ca învăţătorul, în vânstă de 32 de ani – care niciodată nu a vrut să se căsătorească pentru a nu fi nevoit să-şi schimbe orariul zilnic –, să ajungă totuşi până – în cele din urmă la limanul căsătoriei, căci nevodia de ordine din sfera sentimentelor asociative trebuie să sucombe atunci când intră în conflict cu porniri umane mai profunde. În căsnicie învăţătorul renunţă la unde din obiceiurile sale, de pildă la acela de a mânca numai racti de sex feminin.

Cu mai puţină exagerare, dar din cauza Aceasta şi mai puţin impresionant, descrie Goethe

în *Afinităţi elective* un om iubitor de ordine. Este vorba de căpitan, care îşi începe activitatea la castel prin a pune ordine în documentele lui Eduard.

„În aripa în care locuia căpitanul s-a construit o etajeră pentru hârtirle curente şi o arhivă pentru cele vechi. Aici au fost strânse toate documentele, hârtiile, informaţiile din diferite cutii, cămări, dulapuri şi lăzi şi cât ai clipi din ochi întreaga harababură s-a transformat i-ntr-o ordine perfectă; totul era clasat, aşezat în sertare şi catalogat. Tot ce doreai putea fi găsit mai uşor decât s-ar fi putut spera într-un mod asemănător procedează căpitanul şi în parc, unde totul trebuie amenajat cât mai corespunzător planului general. Îl deranja faptul că Charlotte nu reflectase îndeajuns la pmpriia ei operă. Depăşind limitele parcului, căpitanul încearcă să facă ordine şi în satul din apropiere:

„Îţi aduci aminte, spuse căpitanul, că în timpul călătoriei noastre în Elveţia ne-am

exprimat dorinţa să înfrumuseţăm un aşa-numit parc sătesc, amenajând un sat ca acesta, nu atât după tipul de construcţie elveţian, cât după modelul ordinii şi curăţeniei elveţiene, care înlesnesc în aşa de mare măsură folosinţa”.

Căpitanul vrea să facă ordine şi în alte domenii, de exemplu în ceea ce priveşte cerşetoria. În parte, îşi dă seama de primejdia ca dragostea lui de ordine să degenereze în pedanterie, căci vrând să prezinte cât mai corect posibil un anumit procedeu chimic, el face următoarea introducere la explicaţia sa: „Dacă n-u credeţi că ar fi prea pedant, v-aş putea face un rezumat folosind formule chimice”.

Goethe ţinea poate în mod deosebit să prezinte cititorului un om ordonat, deoarece încă din frageda copilărie a avut înaintea ochilor o întrupare vie a dragostei de ordine. Tatăl său, după cum e descris în *Poezie şi adevăr*, era ordonat până la pedanterie. Există multe mărturii ’care confirmă acest fapt. El „adunase în

biblioteca sa frumoasele ediţii olandeze a; le autoriilor latini, pe care şi le procurase în formatul în quarto, pentru a le avea pe toate în aceeaşi înfăţişare" (p. 68). Când copiii au început să înveţe limba engleză, „tata depuse o deosebită atenţie ca şi engleza să-şi aibă locul său, de aci înainte, printre celelalte studii lingvistice ale noastre" (p. 162). Nimic nu trebuia să rămână neterminat (p. 183): „Tata avea o stăruinţă deosebită în aspiraţia lui către desăvârşire. Ceea ce era început o dată, trebuia dus până la sfârşit, chiar dacă între timp ieşea lămurit la iveală tot ce era stânjenitor, plicticos, supărător şi chiar inutil în treaba începută". Dacă fiul său desena pe foi neregulate, le îndrepta mai târziu cu foarfeca; dacă erau mai multe desene pe aceeaşi foaie, tăia foile şi cele de aceleaşi dimensiuni le dădea la legat. Când, în timpul unui război, a fost încartiruit în casa lui un francez, a fost foarte necăjit (p. 123) la gândul că astfel lăsa „la bunul plac al străinilor toată averea lui bine rânduită şi bine condusă". Cu toate că

ofiţerul s-a comportat în mod exemplar, tatăl lui Goethe a ajuns la un conflict cu el. Când, în legătură cu aceasta, n-a venit la masă şi n-a mâncat o zi întreagă, soţia lud ar fi dorit să-i trimită mâncarea în camera l-ul, „dar tata nu tolera o astfel de neorânduială, nici măcar în cazurile extreme” (p. 138). Fiului său i-a insuflat aversiune faţă de hanuri, căci „i se părea ceva înspăimântător să te dezbari de toate obişnuinţele şi de tot ce-ţi este plăcut, pentru a trăi după cum doreşte hangiul şi chelnerul şi pe deasupra să mai şi plăteşti cât niu face” (p. 355). Chiar în „caracterul său didactic” se manifesta iubirea de ordine: sfaturile sale se refereau în mare măsură la ordine. Când copiii au început să înveţe desenul, a început şi el să deseneze şi le dădea exemplu prin faptul că păstra „cea mai mare acurateţă” şi „imita cu cea mai mare exactitate” (p. 155) orice fineţe a modelului. El personal dădea copiilor săi lecţii la majoritatea materiilor, iar în privinţa dansului „se complăcea într-o

activitate destul de ciudată pentru un om atât de grav ca el" (p. 425). Când a început să-şi dea tot mai mult seama de importanţa fiului său, a stăruit ca tot ce fusese început să fie terminat în bună ordine. Drama *Egmont* progresa bine pentru că „văzând felul meu neglijent de a lucra, tata mă îmboldea fără nicio exagerare zi şi noapte, crezând că ceea ce luase naştere cu atâta uşurinţă poate fi desăvârşit tot atât de uşor" (vol. II, p. 334).

Goethe opunea adesea iubirii de ordine a tatălui 'său propria sa inconstanţă, dar a declarat totuşi: „Chiar dacă sforţările să-le nu erau în stare să-mi sporească – talentul, simţul lui de ordine a avut o înrâurire ascunsă asupra mea, înrâurire care mai târziu s-a dovedit fructuoasă din mai multe puncte de vedere" (p. 267). De asemenea el (recunoaşte (p. 483): „Moştenisem de la tatăl meu o anumită elocvenţă sfătoasă". Într-adevăr, la Goethe se regăseşte clar iubirea de ordine şi caracterul didactic al tatălui său, în special în *Anii*

de ucenicie şi de peregrinări ai lui Wilhelm Meister. Ele se manifestă sub cele mai diferite* forme, deosebit de pregnant de pildă în *Anii de peregrinări*, când Leonardo descrie în jurnalul său intim prelucrarea bumbacului „adus din Macedonia şi Cipru via Triest”. El merge cu „purtătorii de… fire” şi, intrând în casele lor, cere lămuriri despre tehnica filaturii. Aflăm mersul celor mai mărunte manipulări, ni se spun măsurile de lungime şi greutate, facem cunoştinţă cu termeni de strictă specialitate. Când începem să credem că acum ştim tot, ne înşelăm, căci acum ni se explică deosebirea ’dintre diferitele modalităţi de filat. Mai departe ni se descrie „ţesutul uscat”, dat fiind că „domnul vrea să vadă totul”. Urmează apretatul firelor, cu care ocazie ne sunt indicate alte expresii de strictă specialitate. Când credem iarăşi că s-a terminat cu explicaţiile, vine „bobinatorul care ştie totuşi mai bine” şi de la care aflăm câte ceva despre „bobinare” şi multe alte lucruri. Aici şi în numerease alte pasaje,

Goethe dă dovadă că şi el poseda ceva din dragostea de ordine şi „natura didactică” a tatălui său. El confirmă acest lucru prin faptul că i-a declarat lui. Eckermann că întotdeauna a dorit ca în operele sale să existe o bună motivaţie a acţiunilor şi odată a introdus cu propria sa mină două versuri în *Predica Capucinului* de Schiller pentru a motiva logic un detaliu nesemnificativ.

Străduinţa sa ca pretutindeni să domnească ordinea a fost desigur şi ea răspunzătoare pentru faptul că Goethe nu a fost numai un poet ci şi un cercetător al naturii, carie punea în ordine tot ce vedea în natură.

Când *sentimentele asociative* sunt foarte sensibile la stimulii exteriori, omul pune preţ pe ordine dar îl bucură şi noul. Cu aceste două sentimente este – în sitrânsă legătură simţul *umorului* sau al *situaţiilor comice*. În acest caz, reprezentări care depăşesc cadrul obişnuit provoacă totuşi plăcere, şi anume în măsura în care au devenit inteligibile din punct de vedere

logic, cu alte cuvinte când ordinea a fost restabilită. Unii scriitori au predilecţia de a vorbi sau de a lăsa personajele lor să vorbească într-un limbaj glumeţ, ea de exemplu Jean Paul, Wilhelm Raabe, adesea şi Shakespeare şi Byron. Când faptul acesta nu este legat de o persoană anume, nu putem atribui această particularitate vreunui personaj literar, ci trebuie s-o căutăm la însuşi scriitorul respectiv. Preferinţa lui Raabe pentru personaje „sucite” ar putea să aibă o legătură cu înclinaţia sa pentru elementul comi-o. La Jean Paul găsim comparaţii foarte ciudate, cărora li – se mai adaugă formarea de cuvinte noi şi numeroase jocuri de cuvinte. Jean Paul dovedeşte prin citatele sale o mare erudiţie, pe care o manipulează cu deliciu, scoţându-şi citatele din domeniul istoriei şi ale altor ştiinţe. Dacă nu posezi o erudiţie egală cu a lui, ţi-e adesea cu neputinţă să stabileşti dacă nu cumva ciudăţeniile la care se referă sunt născociri de-ale lui, pe care doar în glumă le prezintă drept – citate.

Şi Byron combină adesea într-un mod neobişnuit şi spiritual lucruri oare obiectiv sunt foarte depărtate unele de celelalte, cum ar fi miturile Greciei antice şi diverse întâmplări prozaice din zilele noastre. Luând lucrurile. În zeflemea, el e în stare să împletească ceea ce, este sublim, nobil sau chiar sfjini ou banalul, ba chiar cu vulgarul Putem citi de pildă în *Don Juan*, cu ocazia descrierii unei catastrofe navale:

„După cum prea bine se ştie, nimic nu linişteşte probabil atât de mult sufletul ca romul şi religia: se jefuia, se bea şi se cântau psalmi; basul talazurilor se îmbina în tact cu zgomotul furtunei. Nu se mai vedea nimic din cauza răului de mare, care la rândul său dispărea din cauza fricii; se auzeau tânguieli, înjurături, litanii asociate ou urletul oceanului

S-ar putea crede că înclinaţia pentru umor este proprie mai ales persoanelor cu o fire rece, cărora nu le place să se lase mai profund impresionate. Dar atât Jean Paul cât şi Byron

înclină, dimpotrivă, spre foarte puternice sentimente emotive; primul devine din această cauză adesea sentimental, iar al doilea este un liric de renume mondial. La Byron gluma, sub forma zefiemelii, stă alături de cele mai profunde sentimente. Fiecare trăsătură se impune independent de cealaltă.

La Shakespeare găsim adesea jocuri de cuvinte sau calambururi, ceea ce ne arată, pe de o parte, măiestria scriitorului în mânuirea limbii, iar pe de alta şi faptul că glumele îi fac o plăcere deosebita El se gândeşte, desigur, la propria sa atitudine când, în *Cum vă place*, o pune pe Viola să spună (p. 58): „Da, e sigur, cel ce se joacă frumos cu vorbele, poate repede să le facă să se scălâmbăiască”. Imediat după aceea nebunul spune (p. 58): „Eu sunt, în realitate, nu nebunul, ci falsificatorul ei de cuvinte”.

Anumitor persoane (care în felul acesta îşi capătă de fapt specificul) li se atribuie, mai ales în comedii, o înclinaţie către glume. În *Mult zgomot*

pentru nimic de Shakeşpeare, Benedict şi Beatrice au tot timpul dialoguri pline de zeflemele. În *Comedia erorilor*, Dormio din Siracuza este cel care se exprimă cu predilecţie în exagerări groteşti, comparaţii îndrăzneţe, jocuri de cuvinte, legături neobişnuite de idei şi cuvinte în comedia *Gemenii* de Plaut (care a fost sursa de inspiraţie a lui Shakespeare pentru comedia amintită), unul din personaje are o tendinţă asemănătoare, deşi mai puţin pronunţată, către glumă. În *Nevestele vesele din Windsor*, iar apoi şi în *Henric al IV-lea* de Shakespeare, Pistol vorbeşte încontinuu în tot felul de aluzii, parabole şi citate ciudate, în parte amestecate şi cu câteva frânturi de latină. La remarca lui Falstaff că nişte ochi îndrăgostiţi i-au privit impunătorul pinteoe, Pistol îi răspunde: „Precum un bălegar umflat / De-al verii soare alintat”.

La Calderon, Clarin deţine în mai multe piese rolul de mucalit în piesa *Dragostea este mai presus de orice vrajă*, el veghează, împreună cu

prietenul său Leporell ca în tot cursul comediei umorul să fie prezent. Înainte de a fi transformat de Circe într-o maimuţă, el mai cere repede:

„Dacă vrei să mă prefaci într-o maimuţă, fă-mi te rog favoarea să fie o specie frumoasă, vioaie, voioasă, nu somnoroasă. Ascultaţi, maimuţe antropomorfe, curând vor fi mai mulţi din specia voastră”.

În piesele serioase, adică în Faustul spaniol *Magul prodigios* şi în *Viaţa este un vis*, Clarin destinde atmosfera prin purtarea sa comică.

Deosebit de impresionant apare gluma, sub forma batjocurii în *Cura de apă minerală* de Lope de Vega. Dona Marcela îşi îmbracă într-o formă batjocoritoare cuvintele ei pline de gelozie împotriva logodnicului său., care, potrivit aparenţelor, s-a împrietenit cu tiuşa Beatie, o doamnă mai în vârstă şi care face pe evlavioasa. De exemplu:

„Ce s-a întâmplat iubitule? Ai constatat că e proastă? Curăţenia ei nu este ireproşabilă? Ţi-a

cerut poate prea mulţi bani? Ţi s-a făcut lehamite, să zaci la pieptul ei? Ce cusururi îngrozitoare are? E prea slabă? Prost făcută? Poate că rămâne rece şi distantă în dragoste şi înaintea fiecărui sărut face mai întâi o rugăciune? Povesteşte-mi; te ascult cu plăcere”.

Ea nu-l batjocoreşte numai atunci când e furioasă. După împăcare, ea declară logodnicului său: „Dar mai întâi o voi ruga pe cuvioasa mătuşă să-mi împrumute rochia pe două zile, ca să mi se facă şi mie – una la fel; căci numai aşa sunt sigură de, dragostea ta”. Riselo, logodnicul ei, îi spune: „Eşti mereu aceeaşi persoană batjocoritoarei în *Amfitrion* de Plaut ca şi în piesele corespunzătoare ale lui Molière sau Kleist, Sosia este acela care ştie să întoarcă totul în glumă, dovedind totodată o mare prezenţă de spirit. Pe de altă parte, el se comportă adesea ca un nătărău. Şi mai clar se pot observa aceste două laturi la Truffaldino din *Slugă la doi stăpâni* de Goldoni. Pentru a primi două lefuri, el nu divulgă nici unuia dintre stăpâni că e

şi în slujba celuilalt şi prin replicile sale prompte dă impresia că este inteligent şi spiritual. Pe de altă parte, prin neghiobia sa ajunge adesea în situaţii dificile şi încasează bătăi. Astfel, din prostie a deschis o scrisoare, cu toate că nici nu ştie să citească, iar altă dată, din neindemânare, a schimbat între ele – unele lucruri din cuiferele stăpânilor săi, provocând o încurcătură groaznică. Prin aceste două feluri de a se comporta, Truffaldino creează situaţii foarte comice, dar din punct de vedere psihologic nu trebuie să-l privim prea îndeaproape. Desigur, un om poate să fie, după cum se spune, de o „şiretenie ţărănească”, adică, în ciuda intelectului său primitiv, să fie în stare să-şi apere interesele; el nu poate totuşi să fie în acelaşi timp foarte deştept şi foarte prost. Hangiul, în hanul căruia Truffaldino îi slujeşte pe cei doi stăpâni ai săi, spune despre el: „Nu mă poit dumeri ce fel de om mai e şi ăsta. Uneori e deştept, alteori tâmpit”. Cum însă situaţiile comice ne fac multă plăcere, contradicţiile psihologice nu

ne prea deranjează*

Vorbirea *bufonilor* din literatură abundă – am putea spune profesional – în glume şi calambururi amuzante, dacă n-ar fi decât să ne gândim la bufonul din *Regele Lear*. De cele mai multe ori aceste glume conţin aluzii la adevăruri dezagreabile, la lucruri ce nu-i pot fi spuse regelui în faţă.

Personalităţi accentuate în literatură

Dacă scriitorii au înclinaţia şi talentul de a, descrie personalităţi accentuate, nu înseamnă că sunt întotdeauna deprinşi s-o facă. În primul rând există numeroase personaje secundare cărora, deşi au şi ele un rol de îndeplinit, scriitorul le acorda doar un interes redus, astfel că prezentarea firii lor rămâne ştearsă. Pe de altă parte, scriitorii urmăresc multiple scopuri care nu aparţin sferei psihologiei şi care adesea nu le permit să prezinte oameni din viaţa reală. Uneori personajele lor înfăţişează o idee sau un principiu, alteori sunt concepute doar ca simboluri şi ca

atare nu pot fi oameni reali. Să ne gândim, de pildă, la personajele lui Kafka. Cu toate că sunt descrise extraordinar de plastic, aşa încât ne captivează, ele rămân totuşi simboluri. În operele literare nici noţiunea de personalitate nu este întotdeauna. Înţeleasă în sens psihologic, fapt ce reiese din cuvintele lui Dositoievski, pe care le-am citat mai înainte.

Unii scriitori au creat numeroase personalităţi accentuate. Acest lucru este valabil în special pentru Dostoievski. Personajele sale se află deseori la limita patologicului, ceea ce constituie însă mai curând un avantaj, deoarece în felul acesta trăsăturile lor se reliefează deosebit de clar. După cum am văzut, nu există o graniţă riguroasă între personalităţile accentuate şi cele psihopatice. Trebuie să mă refer în mod deosebit la Jeremias Gotthelf ca la creatorul multor personaje care sunt adevărate personalităţi accentuate. La el, până şi personajele secundare sunt adesea accentuate în plus este foarte

important faptul că eroii săi se mişcă de cele mai multe ori în cotidian, adică nu au de făcut faţă unor situaţii neobişnuite.

Personalităţi demonstrative în literatura beletristică întâlnim foarte adesea *personalităţi demonstrative*. Pe de o parte, aceste personalităţi mint şi înşală cu atâta naturaleţe încât trebuie să presupunem că au talent actoricesc; pe de altă parte însă, ele manifestă şi timp tome mai grosolane. Prin comportarea lor schimbătoare şi prin talentul ’lor de a juca diferite roluri, istericii sunt probabil deosebit de indicaţi pentru a da mai multă viaţă unei opere literare. Întrucât o trăsătură isterică aduce cu sine predispoziţia pentru o gândire detaşată, şi astfel sporeşte fanteziia, îmi îngădui să formulez ipoteza că unii scriitori se pot transpune deosebit de bine în felul de a reacţiona al istericilor tocmai datorită faptului că şi ei înşişi posedă o asemenea trăsătură. O confirmare a acestei ipoteze ar putea consta în aceea că în literatura beletristică nu

găsim aproape niciodată o descriere cu adevărat realistă a unui anancast, căci elementul anancastic reduce fantezia. Scriitorii, neposedind această trăsătură, nu o pot descrie din proprie experienţă.

E drept însă că accesele de isterie descrise de scriitori nu trebuie întotdeauna privite prin prisma zilelor noastre. În epoca Rococo se pare că bunele maniere cereau ca femeile din înalta societate să leşine cu ocazia unor evenimente emoţionante. În mod similar se comportă unele femei la Dostoievski. În plus, el descrie accese de isterie – cu ţipete şi ne povesteşte despre femei „apucate". Citim în *Fraţii Karamazov* (vol. I, pp. 64 – 65):

„În faţa lui fu adusă pe sus o femeie apucată, pe care altele două o ţineau de braţe. Cum dădu ou ochii de stareţ, bolnava se porni să ţipe din senin, să sughiţă şi să se zbuciume, ca într-o criză de epilepsie. Stareţul îi puse patrafirul pe cap, după care îi citi o scurtă rugăciune, şi femeia, se

linişti, încetând să se mai zbată. Nu ştiu cum o mai fi acum, dar în copilărie am avut adeseori prilejul să văd asemenea muieri lovite de streche prin satele şi mănăstirile noastre. Aduse la liturghie, bolnavele începeau să scheaune sau să latre ca nişte câini, de răsuna biserica, dar când ieşea preotul cu sfintele daruri şi rudele lor le minau din spate, ca să fie mai aproape, li se potoleau «năbădăile» şi-şi găseau astâmpăr pentru o bucată de vreme;!

Dostoievski îşi continuă apoi descrierea:

„E un lucru care încă din copilărie mi-aduc aminte că mă uimise peste măsură. Tot atunci însă am auzit de la nişte moşieri, şi mai ales de la profesorii mei de la şcoală, pe care-i rugasem să-mi explice fenomenul acesta, că de fapt femeile cu pricina simulează nebunia ca să nu muncească şi că boala lor putea fi totuşi lecuită cu ajutorul unor pedepse drastice; şi, ca să mă convingă, îmi citau o mulţime de anecdote. Care nu mi-a fost mirarea când, mai t-îrziu, am aflat de la nişte medici

specialişti că nu poate fi vorba de nicio prefăcătorie, ci de o necruţătoare boală le femei ce bântuie mai ales la noi, în Rusia, ca o mărturie a sorţii crâncene hărăzite femeilor noastre de la ţară”.

Cu noţiunea de „simulare”, opinia poporului era mai aproape de adevăr decât concepţia de pe vremea aceea a medicilor, concepţie cu care, după cât ni se pare, nici Dostoievski nu era de acord.

Feodor, tatăl fraţilor Karamazov, nu este isteric numai în unele din reacţiile sale, ci şi ca personalitate luată în ansamblul ei. El este adesea denumit „clovn”, ceea ce înseamnă că nu poate fi niciodată luat în serios, fiindcă tot timpul joacă un rol. Feodor joacă, de exemplu, următoareai scenă (vol. I, p. 102):

„Dmitri Feodorovici! răcni deodată Feodor Pavlovici cu un glas de parcă nu mai era al lui, dacă n-ai fi copilul meu te-aş provoca imediat la duel… cu pistolul, la trei paşi… prin batistă! Da, da, prin batistă, încheie el bătând din picior”.

Dostoievtski continuă:

„Sunt momente dând mincinoşii înveteraţi, care toată viaţa lor au jucat teatru, ajung să fie prinşi în asemenea măsură de propriul lor joc înciât încep să tremure de emoţie şi să plângă cu lacrimi adevărate, deşi chiar în aceeaşi clipăţsau o clipă mai târzi-u) ar putea să-şi şoptească în sinea lor: «Minţi fără ruşine, nemernic bătrân, nu-ţi dai seama că joci teatru, cu toată mânia ta «sfântă», chiar – acum, în acest «sfânt» moment de aprigă mânie»”.

Într-alt loc se spune despre Feodor (p. 124, vol. I):

„Mănăstirea – noastră n-a însemnat niciodată nimic în viaţa lui şi niciodată Feodor Pavlovici n-a avut prilejul să verse măcar o lacrimă din pricina ei. Dar atât de mult se înfierbântase vorbind despre acele pretinse lacrimi încât o clipă fu aproape convins că era într-adevăr aşa şi, cuprins de înduioşare, îl podidi plânsul; în acelaşi moment însă simţi că era timpul să se oprească

După o izbucnire similară citim (vol. I, p. 62): „Feodor Pavlovici luă o poziţie dramatică. Pentru toată lumea era evident că juca iarăşi teatru”.

Feodor nu era numai o *personalitate demonstrativă*, dar şi – un *psihopat isteric*. El joacă roluri care îl avantajează sau cel puţin fac dintr-însul centrul atenţiei. Acest lucru rezultă din întreaga sa comportare. Feodor este brutal atât faţă de prima sa soţie cât şi faţă de a doua, aduce tot timpul femei străine în casă, dar nu se simte câtuşi de puţin vinovat. După moartea primei sale soţii nu s-a ocupat de copilul lor, după moartea celei de-a doua soţii are aceeaşi atitudine şi faţă de ceilalţi doi copii născuţi din această căsătorie. Mai mult, el uită aproape că are copii, servitorul casei trebuind să aibă grijă de aceste făpturi părăsite. O refulare de asemenea proporţii presupune o puternică predispoziţie pentru isterie. Mai târziu, preocuparea lui principală constă mai ales în a-şi înşela fiii cu partea lor de moştenire, în primul rând pe cel mai vârstnic

dintre ei. Avem în faţa noastră un isteric care refulează tot ce lnar putea împiedica să-şi urmărească pornirile sale egoiste.

Smerdeakov, fiul lui nelegitim, conceput cu o debilă mintală, îi seamănă în totul. Smerdeakov este prefăcut, viclean, este spionul şi colportorul tatălui şi totodată al fi-ului, cu toate că cei doi trăiesc în duşmănie. În acelaşi timp, el încearcă să se apropie şi de cel de-al doilea fiu şi să se facă iubit de el. Dacă nu ar avea o fire isterică, nu ar fi în stare să facă toate acestea. Pe de o parte, el se preface a fi sincer şi deschis, pe de altă parte manifestă o supunere umilă. Servitorul casei, care este totodată şi tatăl adoptiv al lui Smerdeakov, cunoaşte atât de puţin adevărata lui fire, încât garantează „în mod călduros* în faţa tribunalului pentru onestitatea lui. Procurorul îl caracterizează – ce e drept, într-un mod cam patetic, dar totuşi convingător – în felul următor (vol. II, p. 518):

„Fiind extrem de cinstit din fire şi bucurându-se de toată încrederea – boierului (care

ţinuse să-l răsplătească pentru onestitatea lui o dată, când îi înapoiase nişte bani pierduţi), îmi închipui cât se va fi chinuit bietul Smerdeakov la gândul că-şi vinduse stăpânul, de care era grozav de ataşat, considerându-l binefăcătorul său”.

De fapt, Smerdeakov era asasinul celui care avusese atâta încredere în el. A ştiut să-şi pregătească fapta atât de bine, încât fiul cel mai vârstnic a fost acuzat şi condamnat pentru asasinat. Talentul său isteric s-a vădit şi prin aceea că el, care suferea de accese de epilepsie, a simulat înaintea crimei un atac de epilepsie într-un mod atât de caracteristic, încât nimeni nu s-a îndoit de autenticitatea acestui atac. Din moment ce toată lumea credea că el se afla într-o stare de inconştienţă epileptică, nu putea fi suspectat, de a fi asasinul. Ca şi la tatăl său, nu lipseau nici la el fenomene isterice bătătoare la ochi. Când al doilea dintre fiii Karamazov, înfuriat de perfidia lui, îl loveşte, Smerdeakov afectează o mare durere sufletească (vol. II, p. 384):

„Într-o clipă, un potop de lacrimi i se revărsă pe obraji şi murmurând: «Nu-i frumos, domnule, să loveşti un biet neputincios!», feciorul îşi acoperi faţa cu o batistă murdară de stambă albastră, cu pătrăţele, şi începu să plângă sfâşifetor înăbuşindu-şi suspinele”.

Din de aflăm despre Smerdeakov, el se distinge nu numai *prin firea sa isterică*, *ci*, mai mult chiar decât Feodor Karamazov, *prin deficienţele sale morale*, adică prin lipsa sentimentului datoriei şi al compătimirii. Este ingrat faţă de părinţii săi adoptivi, chinuieşte animalele şi este indiferent faţă de suferinţele altor oameni. Dar nu prin aceste atitudini devine Smerdeakov o personalitate accentuată, ci prun abilitatea lui de a ascunde faţă de alţii lipsa sentimentelor etice, jucând un rol care nu corespunde sentimentelor sale lăuntrice.

Şi Lebedev din *Idiotul* de Dostoievski este un isteric. Este în stare să joace rolurile cele înardâferite. Este umil şi servil când crede că

aceasta e în avantajul său, poate fi însă tot aşa de bine plin de demnitate şi arogant. Minte fără scrupule, ţese intrigi, scrie scrisori anonime, totul cu o desăvârşită naturaleţe, cu o atitudine complet nevinovată. Ne dăm seama că nu e conştient de faptul că are o comportare necinstită. Lebedev este însă în stare să-şi şi schimbe foarte repede rolul: el face intrigi contra unui om, dar dacă lucrurile iau o altă întorsătură se poate schimba aproape instantaneu, venindu-d aceluiaşi om în ajutor. Teatralismul comportării sale este subliniat de gesturi exagerate, grimase (deseori menţionate în carte), de atitudini ceremonioase, afectate, uneori şi de lacrimi. Deosebit de şlocvent îşi manifestă Lebedev firea sa teatrală atunci când generalul beţiv Ivolghin îi fură por? tofelul cu 400 de ruble. Lebedev ştie de la început cine este hoţul, dar acuză pe altcineva, pe cineva căruia din cauza poziţiei sale sociale i se putea mai uşor imputa furtul. El ţine lungi discursuri şi face planuri concrete pentru a dovedi vinovăţia

acestuia. Sensul acestei prefăcătorii constă în aceea că nu vrea să jignească demnitatea generalului, adică n-ar vrea să-l acuze direct, dar până la urmă caută să sugereze pe căi ocolite că el este adevăratul vinovat.*

O serie de personalităţi isterice găsim şi la Jeremias Gotthelf* În *Oglinda ţărănească sau Povestea vieţii lui Jeremias Gotthelf*, o astfel de personalitate o întruchipează mama.

Despre ea ni se spune: „Mama mea era o fată de băcan. Se zice că era drăguţă şi cochetă. Nu făcea nimic, mied în gospodărie şi nici la câmp; şedea pe banca din faţa prăvăliei şi se făcea că coase sau că tricotează". Mai departe citim: „Mama devenise o leneşă, aşa cum se întâmpla adesea cu fetele prea fudule. Odăiţa ei rămânea neaerisită şi nedereticată, iar ea, sau se dichisea peste măsură, sau umbla şleampătă: dichisită tot mai rar, şleampătă în toate zilele". Găsim şi alte caracterizări ale ei asemănătoare. Cât despre copiii ei, femeia îi neglija într-un mod ruşinos.

Trăsături isterice mai accentuate găsim şi în romanele lui Gotthelf *Uli argatul* şi *Uli* arendaşul Este vorba de Elsi, fiica fermierului; cu care, câtăva vreme, Uli ar fi dorit să se însoare. Având despre sine o părere cu totul exagerată, ea nu observă câtuşi de puţin marile slăbiciuni pe care le are în realitate. Descriindu-se pe sine însăşi lui Uli, pe care vrea să-l cucerească, ea se laudă astfel:

„Fusese cel mai frumos copil, cum rar se pomeneşte. Adesea oamenii se opreau în faţa ei, băteau din palme şi spuneau: «Vai, ce minune de copil! Un copil aşa frumos, nici că am mai văzut!» îşi amintea cât se poate de bine lucrurile astea şi mai târziu, când sosise în cantonul Wallis, puţine fete erau mai frumoase decât ea în tot ţinutul. Obrăjorii îi erau rumeni, ca pictaţi, iar pielea îi era aşa de netedă că te vedeai în ea ca într-o oglindă. Când îşi atârna de gât ghitara, de o panglică cu fundă roşie şi neagră, şi se plimba încoace şi încolo prin faţa casei cântând din gură şi ghitară

cântece care de care mai frumoase, ca de pildă: «La Argău erau odată un flăcău şi o mândră fată şi ce tare se iubeau!», băieţii se adunau grămadă în jurul ei şi-i făceau care mai de care ochi dulci; numai să fi spus ea un cuvinţel, că zece dintre băieţii cei mai de frunte din canton ar fi fost gata s-o ia. Şi aşa frumoşi, aşa frumoşi cum aici nici nu se pomeneşte. Ei, icolo sunt altfel de oameni ca aici. Dar vezi, atunci s-a îmbolnăvit şi a trebuit să se întoarcă acasă şi aici i-a mers prost. Aici a trebuit să lucreze ca orice fată de ţăran şi a trebuit să îmbuce aceeaşi crăpelniţă ca toţi ceilalţi, dar pe care în cantonul Wallis nici măcar un câine n-ar pune gura. Că şi ăştia sunt acolo tare răsfăţaţi. De atunci n-a mai cunoscut ceas bun; dar simte ea că de acum înainte o să-i meargă mai bine”.

Elsi se manifestă însă ca o isterică nu numai în imaginea pe care şi-o face despre sine însăşi, ci şi în întreaga sa comportare. Când ceva nu merge după placul ei, face nişte soene jmbile, cu crize de

plâns care pot să degenereze în accese cteişterieâât㠠una din reacţiile ei:

„Toţi o calcă în picioare, spunea ea, şi, pentru numele lui dumnezeu, de ce nu i se îngăduie şi ei o cât de mică bucurie. Mai bine ar muri, şi cât mai repede. Şi Elsi plângea tot mai avan, până ce nu mai era în stare nici măcar să-şi tragă răsuflarea şi maică-sa se repezea să-i descopcieze gu-lerul, crezând cu adevărat că Elsi stătea gata să moară. Şi măicuţa cea bună închidea gura şi n-o mai certa, că tare nu voia ca Elsi a ei să moară”.

Şi mai clar apare *accesul de isterie* în următoarea *der* scriere:

„Ei ar fi fost gata să nu mai stăruie; ba chiar, bătrâna ar fi dat-o cu dragă inimă pe Elsi după Uli. Dar de câte ori venea vorba despre asta, Elsi se transforma într-o apucată, făcea spume la gură, mâinile şi picioarele i se suceau, de se temeau toţi să nu fi dat în boala copiiloru.

Astfel de scene se repetau destul de des. Desigur, până la pierderea cunoştinţei, la leşinul

isteric nu ajungea, dar era în pragul lui. Odată, când fratele ei s-a purtat brutal cu ea, Elsi era cât pe ce să-şi piardă cunoştinţa, şi ar fi făcut-o „dacă ar fi ştiut cum se face asta”.

Gotthelf ştia mai bine decât toţi medicii epocii sale că procedeul gl nud sigur, pentru a întrerupe un acces de isterie este să „nu-i. JiaLatenţie. El scrie: „Nici măcar uneia ca Elsi nu-i place să urle degeaba. De îndată ce văzu că nimeni n-o mai ia i-n seamă, încetă să mai bocească, se aşează la masă, ou slănină şi vin, şi spuse că se va apuca de lucru când n-o să-i mai poruncească nimeni.

Mai cu seamă la Gotthelf găsim adesea oameni care se laudă într-un asemenea mod încât ne sugerează firea unor *escroci isterici*; în orice caz se poate vorbi despre mincinoşi şi *impostori patologici*, aşa cum sunt denumiţi în psihiatrie Uneori ei sunt induşi ca personaje secundare, cum este, de pildă, vraciul Liirlipeterli din romanul *Uli arendaşul* Despre el ni se spune:

„Vraciul povesti acum ce faimă grozavă avea, că nu mai ştia cum să scape de mulţimea clienţilor. De acolo, din Germania, chiar cei mai Vestiţi doctori îi scriau când nu mai ştiau pe unde să scoată cămaşa ’şi-i cereau lui părerea. Îi scosese el pe! mulţi din bucluc nu că s-ar lăuda, 7\ dar şi-o însemnase undeva pentru ţinere de minte. Aşa, de pildă, povestea el, îi scrisese cineva dintr-un oraş căruia îi zice Berlin, cică ar fi capitala Rusiei; scria că este consilier la curte şi-l cheamă Schiili şi întreba ce să facă împotriva molimei, că vine holera. Zicea că e o grozăvie de boală, începe de la picioare, până ce şi părul de pe ţeastă se face atât de fierbinte că poţi să aprinzi chibrituri pe el; i-a scris ăluia ce are de făcut, dar păgânul nici măcar un mulţumesc nu i-a zis. Aşa sunt cu toţii, puşlamale: primesc sfaturile lui, ajung consilieri la curte, şi nici suflet de om în Rusia nu ştie de la cine a venit leacul. Sfatul pe care l-a dat el a fost ăsta!: fiecărui bolnav, timp de şapte zile înainte de a se îmbolnăvi, să nu i se dea decât

smântână şi brânză grasă – la o oală de lapte, jumătate kilogram de brânză răzuită, cate *o* porţie la două ore. Mai bună doctorie nici că se poate, boala nu mai izbucneşte. Acum nu mai moare nimeni în Rusia de boala asta, şi scăparea a venit ţie la doctoria lui. Dar cine să fie prostul care să-i spună împăratului că leacul l-a găsit Lurlipeterli'; şi de aia, el odată cuf capul nu crede că o să ajungă vreodată consilier la curte".

Şi în romanul *Uli argatul*, un personaj secundar se lansează într-o deşănţată laudă de sine. Este ICathi, care încearcă să-l cucerească pe Uli, dându-i astfel prilejul să-şi dovedească prin refuzul său tăria de caracter. În cazul de faţă imppstura, tot cu caracter patologic, corespunde întru totul orizontului unei fete simple de Ţăran. Kathi se laudă nu numai că o va moşteni pe o mătuşă bogată* dar şi, că ea poate lucra mai mult şi mai bine ca orice argat.

— La rândul său, imaginea pe care ne-o oferă eroul romanului… *Pribegirile lui Jakob*, *calfă de*

meseriaş, *prin Elveţia* se apropie mult de aceea a unui escroc. Ajungând la Basel, Jakob începe să înşire tot felul de braşoave, în scopul de a-şi ascunde originea umilă şi a se da, fără ruşine, drept altul decât este în realitate: 1

„Bunica lui – minţea el de îngheţau apele – avea o fermă mare, şi, afară de asta, o mulţime de acţiuni la Căile ferate. El însă nu voise nici în ruptul capului să devină, un necioplit de ţăran şi se încăpăţânase /să nu se, însoare – cu o fată bogată, verişoara primarului, cum ar fi vrut bunică-sa. De aceea, spre mareld necaz al bătrânei, o pornise în lumea largă. Dacă ar ajunge la urechile ei unde se află el, bunica hr porunci îndată să se înhame caii şi ar trimite la el un rgat cu un car de slănină, şi de vin, ba te pomeneşti că ar veni chiar ea şi i-ar aduce dita-mai punga de bani sau un parnet plin de acţiuni de la Calea ferată şi nu s-ar lăsa până hul-ar lua cu ea acasă”.

Aşa cum, de altfel, era de aşteptat, Jakob îşi deapănă născocirile cu atâta siguranţă de sine,

încât obţine succesul dbrit:

„Tot ce spunea suna atât de firesc, încât era luat, ou bună (credinţă, drept curatul adevăr, şi crezut vorbă cu vorbă. «Măicuţă, auzi el un glas alătrni în bucătărie, măicuţă, băiatul ăsta trebuie să fie dintr-o casă de oameni de seamă şi unui băiat bogat ca el ar trebui să-i aşternem un cearşaf curat – şi n-ar fi oare bine să-l poftim să mănânce cu noi «Cum vrei tu, fata mamii, eu una n-am nimic împotrivă», se auzi răspunsul. Acum Jakob fu tratat ca un oaspete de cinste, cina la masa familiei mai bine decât se mănâncă la unele birturi pentru bani grei „dormi într-un pat minunat, bău două feluri de vin din cele mai bune soiuri, iar dimineaţa dădu pe gât o ceaşcă de lapte cu cacao şi gustă dintr-un cozonac grozav, care tocmai fusese scos din cuptor”.

Avem în faţă pertretul unui escroc. Într-un mod asemănător ştie Jakob să sucească capul fetelor, devenind un fel de „*logodnic de* profesieO fată săracă, îndrăgostită de el, îi dă hrană,

îmbrăcăminte şi până şi ultimul ban din casă. Dar când ICathri, care aşteaptă un copil – al lui –, începe să vorbească despre căsătorie, el dispare, lăsând în urma sa doar datorii.

Mai puţin adevăr psihologic decât în această excelentă descriere a u-nui impostor isteric găsim în partea finală a povestirii, când Gotthelf vrea să ne facă să credem că, mulţumită unor oameni cu frica lui dumnezeu, Jakob a găsit drumul înapoi spre religie şi a devenit astfel un om cinstit şi bun.

Şi în ŢartuiIe de Molicrc xâsim un şarlatanjsteric care, pentru a-şi atinge ţelurile egoiste, joacă rolul omului umil şi credincios, iar la urmă pe cel al unui slujitor devotat al regelui. Ce e drept, din punct de vedere psihologic este necaractenistic ca numai stăpânu-l casei şi bunica să se lase induşi în eroare, în timp ce toţi ’ceilalţi să-şi dea seama că este un ipocrit şi un escroc. Cînd se prezintă în ipostaza de şarlatani, istericii se adaptează atât de bine mediului încât ei nu distrug prin anumite acţiuni ceea ce au obţinut

prin altele.

În schimb, „aventurierul” Luzmân, *Cavalerul Miracol* cum e supranumit în titlul dramei de Lope de Vega, este descris în toate privinţele ca un escroc isteric. Faptul că de fiecare dată are succes nu este un miracol, ci se datoreşte aptitudinii sale isterice. Fiind un fel de *şarlatan matrimonial*, el simulează dragoste faţă de femei, pe când, în realitate, nu-l interesează decât banii lor. Lăuntric rămâne absolut rece, Sluga sa, Tristan, îi spune: „Pe niciuna dintre aceste femei nu le iubeşti. Le vezi, le iei şi le arunci, păcătuind astfel împotriva legilor naturii1’. El este. Jxxtodată” un *escroc*. După ce a obţinut o mulţime de bani de la o doamnă pe care o amăgise, se hotărăşte să adauge numelui său un „de”, dar după aceea devine conştient că nu sună destul de nobil şi se intitulează: „Don Luzmân de Toledo y Mandoza Giron-EnriquezLara”. Auzind acest nume interminabil, hangiul crede că i se anunţă mai mulţi clienţi. Când, mai târziu, Luzmân se gâ-

ndeşte să fugă de la Roma în Spania cu banii escrocaţi, el şi începe să viseze ce poveşti va mai înşira acolo despre cunoştinţele sale nobile, despre ambasadori, cardinali şi despre „prietenul său, papa”.

Luzmân cucereşte femeile prin talentul său isteric de a se preface. El spune despre sine

„Pe mine nu m-a prins încă niciuna în mrejele ei: le-am prins eu şi am dus-o de nas pe oricare am dorit. Căci, întocmai ca un organist «celebru, stăpânesc toate registrele: suspinele fierbinţi îmi reuşesc la perfecţie, în încleştarea dragostei eu gem ca nimeni altul. Le servesc cu lacrimi şi gelozie, cu sfidare, furie şi desperare. Nu este sentiment pe care eu să nu-l pot contraface la nevoie. Şi proastele de femei cred că sunt adevărate, şi fac supuse tot ce le poruncesc. N-ai văzut şi tu adesea cu ochii tăi de-atâtea ori, cum ele îmi dăruiesc tot ce posedă?”

Sluga sa confirmă talentul lui actoricesc:

„Cu câtă şiretenie ştie el să speculeze şi să

ca-leuleze: cât de bine se preface, câtă duplicitate *şi* prefăcătorie în vorbele lui! Imploră, roagă, cere, ordonă, ba palid de umilinţă, ba roşu de manie, dar întotdeauna cu cuvântul cel mai potrivit în locul cel mai potrivit”.

Când, la sfârşitul piesei, Luzmân rămâne totuşi (fără o leţcaie, fiindcă fusese jefuit de slugile sale, pe care le-ia înşelat şi cărora nu le-a plătit leafa, 11 vedem din nou în culmea ipocriziei. Luzmân exdamă: „Sunt un om plin de nobleţe, inima mea e fidelă; în toată viaţa, nu am minţit niciodată.

Este caracteristic, din toate punctele de vedere şi Escrocul Felix Krull din romanul cu acelaşi titlu al lui Thomas Mann. El are o atitudine atât de sigură de sine încât nimeni nu se gândeşte să-l bănuiască; încă înainte de a începe să se dea drept marchizul de Venosta, el s-a dovedit a fi o fire demonstrativă, izbutind printre altele să scape de serviciul militar cu ajutorul unui acces de isterie. Dacă nu am şti cât de mult s-a ocupat

Thomas Mann cu studiul unor probleme medicale, ar trebui să ne mire foarte mult cât de exact a izbutit el să zugrăvească imaginea generală a unui escroc isteric.

Când este vorba despre escroci ne amintim, poate, şi comedia *Mincinosul* de Corneille, căci Dorant minte în aşa fel încât ne sugerează o „*pseudologia phantastica*”. Minciuna este însă la el un element izolat, în rest personalitatea lui, atât cât aflăm despre ea, nu este deloc aceea a unui escroc. Comicul este aici produs de minciuna însăşi, nu de o, personalitate mincinoasă.

Un psihopat isteric, atestat ca atare de istorie, a fost desigur împăratul Nero. Şi anume sub; forma persona ului înfăţişat de Sienkiewicz în *Quo vadis*. El se produce în public ca poet, cântăreţ, conducător de care, îşi dă” aerul că nu ar fi înfiorătorul criminal: pe tron-ul Romei, ci un om plin de nobleţe de caracter şi de dragoste faţă de poporul său. Odată, când renunţă la o călătorie din cauza unui oracol ner prielnic, pretinde în mod

ipocirit că (p. 266): „văzând feţele lor întristate, călăuzit de dragostea părintească pe care le-o poartă, rămâne să împartă cu ei şi bucuriile şi necazurile’1. Altă dată exclamă patetic (p. 413): „Crezi oare că am un suflet mai mărunt decât al lui Bnutus, care, pentru binele Romei; nu şi-a cruţat propriii fii *Ţ* Chiar atunci când are sentimente veritabile, acestea se transformă în teatralism. Caracteristică este comportarea sa atunci când îi moare o fetiţă la care a ţinut foarte mult (p. 141): „Înmormântarea fu fastuoasă; poporul admiră semnele de neţărmurită durere pe care le dădea împăratul”. Apoi încremeneşte de durere (p. 142): „Nero asculta consolările senatorilor şi ale curtenilor cu faţa. Împietrită, cu ochii pironiţi în gol. Era limpede că – chiar dacă suferinţa lui era reală – îl preocupa mai ales impresia pe care o face durerea lui asupra celor de faţă. Pozând în Niobe, dădea o reprezentaţie de durere părintească, aşa cum; ar da-o un comediant pe scenă”.

La Nero, aşa cum. Îl vede Sienkiewicz, nu este nevoie să presupunem pe lângă psihopatia isterică şi existenţa unui defect etic, mai ales, dacă luăm în considerare imensa lui putere, teama lui justificată de complot şi cruzimea moravurilor epocii descrise de scriitor. În lipsa lui, locţiitorii săd erau şi mai cruzi. Faptul că ordonase să fie strangulat băieţaşul iubitei sale, pentru motivul că nu aprecia declamaţiile lui patetice, ci, dimpotrivă, adormea în timpul lor, întrece, ce e drept, *cu* mult ceea ce poate fi rezultatul dorinţei isterice de a se impune, dar Nero, după cum ni se indică, ura copilul, şi aici nu a găsit decât prilejul pentru a comite fapta.

Dacă analizăm personajele citate, am putea avea impresia că predispoziţia isterică slujeşte numai pentru atingerea unor ţeluri egoiste. Cum acest lucru nu este însă adevărat, ar trebui să găsim în literatura beletristică şi personalităţi de acest gen având o atitudine mai morală. Ne-am putea gândi la Fiesco al lui Schiller. El îşi pune la

început marele său talent de simulare în slujba binelui: luptă împotriva tiraniei din Genova, în primul rând împotriva exceselor comise de nepotul ducelui. Fiesico îşi joacă atât de perfect rolul de aparentă cârdăşie cu duşmanii săi, încât până şi tovarăşii săi de luptă sunt induşi în eroare. Evident, el asigură succesul conspiraţiei şi prin energia sa, dar în special prin desăvârşita şa artă de a disimula, artă cu care îi face pe inamicii săi să se simtă în siguranţă. Dar curând se va constata că, împins de, ambiţie, Fiesco vrea să devină duce. Şi astfel înclinaţia sa isterică se pune totuşi în slujba egoismului, aşa cum am p-utut observa la personajele citate până acum.

Un alt exemplu pe care vreau să-l citez este mai expresiv – mă gândesc la judecătorul de instrucţie Porfiri din Crimajşipedeapsă. Din descrierea acestui personaj ne putem da deosebit de „bine seama de măiestria psihologică a lui Dostoievsky Prin felul cum îşi formulează observaţiile şi întrebările în convorbirea cu

Raskolnikov, cum reia şi comentează cuvintele acestuia din urmă, cum ia în acest timp anumite atitudini, râde, izbucnind chiar în hohote de râs, ia o atitudine serioasă, se aşază lângă Raskolnikov, se plimbă prin cameră, observă spaima, paloarea, accesele de slăbiciune şi de furie ale lui Raskolnikov – prin toate acestea Porfiri îl face pe Raskolnikov, şi în acelaşi timp pe cititor, să-şi pună necontenit întrebarea: la ce se gândeşte oare în acel moment, ce are de gând să facă, spre ce ţel se îndreaptă? Aproape toate cuvintele, toate atitudinile lui pot fi inofensive. Raskolnikov este de fiecare dată înclinat să le şi creadă aşa, dar în permanenţă avem sentimentul că îndărătul lor există străduinţa judecătorului de instrucţie de a dovedi vinovăţia unui asasin. Porfiri se foloseşte în mod sistematic de această ambiguitate. Raskolnikov trebuie să fie menţinut într-o incertitudine continuă, să nu ştie dacă mai este complet l-iber sau aproape pierdut; el trebuie să fie într-o stare de tensiune şi de nelinişte din ce în

ce mai mare, pentru ca, până la sfârşit, să se trădeze singur într-o în moment de surescitare. Porfiri o spune el însuşi, şi din nou Raskolnikov nu ştie dacă este vorba de o observaţie inofensivă sau dacă trebuie să vadă în aceste cuvinte comunicarea înspăimântătoare că a şi căzut în cursa judecătorului. Citim (vol. II, p. 80):

„De pildă, dacă-l las pe acel domn cutare în pace, dacă nu-l arestez, nu-l stingheresc, dacă-l las liber ca, ceas cu ceas, clipă cu clipă, să fie obsedat de gândul că eu ştiu tot, tot adevărul, şi oa-d urmăresc zăşi noapte, neîncetat, că zi şi noapte îl supraveghez, apoi, fără îndoială că are să-şi piardă capul şi are să vină singur la mine, ba poate chiar are să-mi furnizeze arme împotriva lui, probe evidente ca: doi ori doi fac patru, cum s-ar zice, probe matematice, ceea ce n-ai idee cât este de plăcut”.

Porfiri îşi atinge ţelul, fiindcă la sfârşitul unui interogatoriu Raskolnikov îşi mărturiseşte vinovăţia, ce-i drept nu prin cuvinte, dar prin

întreaga sa atitudine (vol. II, pp. 93 – 94):

„Minţi, n-are să se întâmple nimic! Cheamă lumea! Ştiai că sunt bolnav şi ai vrut să mă scoţi din fire, să mă faci să turbez ca să mă trădez, ăsta ţi-a fost scopul! Nu, mie să-mi dai fapte concrete! Am înţeles tot! N-ai fapte, nu ai decât presupuneri nenorocite, bănuieli fără valoare de-a/le lui Zametov. Cunoscându-mi caracterul, ai vrut să mă înfurii, ca apoi să-mi dai la cap ou popii şi cu deputaţii… pe ei îi aştepţi? Hai? Ce aştepţi? Unde sunt? Adă-i încoace!”

În ceea ce priveşte simularea, Porfiri era aşadar un artist ca puţini alţii. El însuşi o spune în prima sa convorbire cu Raskolnikov. Acesta din urmă îl întreabă (vol. I, p. 326): „Chiar atât de prefăcut sunteţi?”, iar Porfiri îi răspunde: „Credeai că nu? Aşteaptă numai, am să te duc de nas şi pe dumneata, ha-ha-ha!” Numai datorită talentului său de a se preface putea Porfiri să se comporte în fiecare clipă aşa cum o cereau ţelurile sale. Când îşi rostea frazele echivoce părea de obicei complet

inofensiv şi, cu toate că din vorbele judecătorului de instrucţie reieşea bănuiala lui, atitudinea lui nu părea deloc îngrijorătoare. În felul acesta, Raskolnikov nu are niciodată siguranţa că observaţiile care îl speriau atât de mult erau rostite incidental de Porfiri sau erau premeditate. De multe ori acesta se prefăcea a fi îngrijorat din cauza sănătăţii lui Raskolnikov (vol. II, p. 85): „Spaima şi grija lui erau atât de naturale încât Raskolnikov amuţi şi-l cercetă cu o curiozitate posacă". Mai târziu citim (vol. II, p. 88): „Oare e cu putinţă să mintă şi acum? se gândea el. E cu neputinţă, cu neputinţă! Căuta să respingă această idee, presimţind în ce grad de furie sălbatică îl poate aduce şi că s-ar putea să-şi piardă minţile".

Cineva care este în stare să se prefacă atât de bine, care nu ştie numai să-şi potrivească cuvintele aşa cum vrea, dar îşi poate stăpâni în asemenea măsură întreaga atitudine încât până şi mimica şi gesturile sale să exprime exact ceea ce

vrea el să exprime în acel moment, trebuie să fie în stare să se identifice total cu rolul pe care vrea să-l joace. De aşa ce via nu este în stare decât o *personalitate demonstrativă*.

Dar, pe de altă parte, se poate spune că, de fapt, el nu şina propus să joace un rol. El nu „intră în pielea" unei alte personalităţi, el nu face altceva decât să-şi potrivească în fiecare clipă comportarea scopului pe care-l urmăreşte. De altfel, el nici nu are nevoie să se conceapă pe sine însuşi în coordonatele unei alte personalităţi decât a sa proprie: el trebuie să rămână mereu judecătorul de instrucţie, care observă clipă cu clipă cum se comportă Raskolnikov, pentru a-şi putea adapta reacţiile. Pentru aceasta este necesar un ascuţit spirit de observaţie şi o bună cunoaştere de oameni. Fără îndoială că *Dostoievski* voia să ne arate darurile psihologice cu care este înzestrat Porfiri. Dar totodată scriitorul dovedea astfel marele talent psihologic care îl caracteriza pe el însuşi. Se pune, totuşi,

întrebarea dacă nu este necesară şi o anumită capacitate de refulare pentru a putea exprima atât de convingător prin întreaga comportare, prin cuvinte şi atitudini* exact ceea ce este necesar din punct de vedere1 psihologic în fifecare moment! *

După cum am văzut mai sus, pentru a se preface; un om poate acţiona în mod conştient, adică fără nicio refulare, şi anume în aşa fel încât el să-şi imagineze dinainte, cu toată claritatea, situaţia dorită şi să stabilească anticipat modul precis în care se va compbrta. Dacă şi în realitate situaţia se prezintă aşa cum şi-a închipuit, atunci planul – trasat este Valabil şi-i poate călăuzi în mod convingător comportarea/ De îndată însă ce mersiul lucrurilor nu se mai potriveşte cu Aşteptările, prefăcătoria conştientă dă greş, căci pentru noile împrejurări nu mai există o linie de conduită prestabilită. Talentul psihologic singur nu este întotdeauna suficient pentru a înlătura cu repeziciunea necesară vechiul plan şi a-l înlocui ou unul nou» în cazul umor aptitudini de tip isteric,

asemenea reorientări rapide sunt însă posibile, căci refularea1 isterică acţionează” instantaneu, înlăturând în fiece moment tot ce este indezirabil şi eliberând astfel terenul pentru ca noua situaţie să poată juca rolul determinant. Aşa se explică marea adaptabilitate de care dau dovadă personalităţile demonstrative. Aceasta ne* îndreptăţeşte” să afirmăm că Porfiri, pe lângă marele său talent psihologic, trebuie să fi avut şi o trăsătură demonstrativă El poate sluji ea exemplu pentru a arăta că o personalitate demonstrativă îşi poate utiliza aptitudinile specifice şi într-un mod valoros din punct de vedere etic, căci tocmai o astfel de sarcină şi-a asumat-o judecătorul de instrucţie.

Recurgerea la prefăcătorie pe baza unui plan adoptat în mod deliberat pentru a face faţă unei anumite situaţii poate fi întâlnită deosebit de frecvent în literatura clasică greacă. În trei dintre tragediile lui Sofocle care s-au păstrat până în zilele noastre, recurgerea la prefăcătorie are ca

urmare întorsături decisive. Aias, care are de gând să se sinucidă, se preface atât de bine în drama cu acelaşi nume, încât este lăsat să plece neînsoţit. În *Filoctet*, fiul lui Ahile se preface, împotriva naturii sale, la propunerea lui Odiseu. În *Electra*, educatorul istoriseşte atât de convingător o poveste mincinoasă despre pretifisa moarte a lui Oreste, încât Clitemnestra îl crede. În *Orestia* de Eschil, Oresle este cel care relatează minciunile. Cum în toate aceste cazuri prefăcătoria a fost plănuită dinainte în toate amănuntele, faptul că au fost alese personalităţi care nu sunt câtuşi de puţin isterice nu este o eroare psihologică. Şi la Euripide intervin în acţiune episoade în care eroii recurg la prefăcătorie; cel mai impresionant este acela în care Ifigenia (în Taurida) îl minte şi îl înşală pe regele Toas, pentru ca să poată fugi, împreună cu fratele ei Oreste. La Goethe, Ifigenia nu reuşeşte să-şi ducă cu succes până la capăt minciunile.

Cele două forme ale prefăcătoriei, cea voită

şi cea isterică, pot fi observate una alături de cealaltă în comedia *Bramarbas* de Plaut. Toată acţiunea este bazată pe minciunile şi pungăşiile iscusitului sclav Palestrio, care îşi demonstrează astfel firea isterică. Stăpânul lui, care îl considera totdeauna o puşlama din cele mai rele, îşi schimbă această părere tocmai în momentul când sluga îl înşală în modul cel mai abject printr-o manifestare ipocrită, demonstrativ-exaltată, de devotament. În schimb, alte personaje ale piesei, în special două tinere femei, Acroteleution şi Milphidippa, prefăcându-se, nu fac decât să execute planurile şi instrucţiunile lui Palestrio.

În general, procedeul prefăcătoriei după un plan dinainte pregătit este mult gustat în comedii, deoarece contrastul cu realitatea poate fi foarte bine valorificat din punct de vedere comic.

Personalităţi hi per exacte

Pe cât de bogată este literatura beletristică în personalităţi demonstrative, pe atât de săracă este în privinţa celor hiperexacte., în asemenea

măsură, încât nici nu aş putea să citez o personalitate la care toate trăsăturile să poată fi considerate ca hiperexacte sau anancaste. Acest lucru este surprinzător. Oamenii aceştia, care se întâlnesc atât de des în viaţă, să fie oare nepotriviţi pentru a fi incluşi într-o operă beletristică? Nu-mi vine să cred Dacă n-ar fi decât pentru contrastul cu oamenii – uşuratici, şi încă ar reprezenta pentru scriitor o valoare. Există atât de mulţi oameni de treabă în literatura beletristică încât te întrebi cum se face că niciunul din ei nu aparţine acestui gen special pe care îl reprezintă personalitatea hiperexactă? N-ar fi exclus ca eu să fi trecut cu vederea un anancast pe care alţii îl cunosc. M-am interesat însă la o serie de oameni, buni cunoscători ai literaturii beletristice şi cu experienţă1 în domeniul psihiatriei şi psihologiei, lucru pe care nu fusesem nevoit sănt fac în cazul altor trăsături de caracter pe care le căutam Am dat în felul acesta de personaje cu câte o trăsătură anancastă, – dar nu de personalităţi hiperexiacte

pmpriu-zise. În aceste împrejurări înclin a crede că motivul pentru care autorii nu ne prezintă anancaşti trebuie căutat chiar la scriitori. Ei râu igăsitocZprpbabil într-înşii această trăsătură şi, ca atare, nu o pot reda în mod convingător. Am văzut că hiiperexactitatea este dăunătoare fanteziei. Cine este hiperexact este totodată. Împiedicat să devină – un scriitor fecund.

S-ar putea crede că a relata lucruri mărunte cu un mare lux de amănunte, cum o face, de pildă, Thomas Mann în nuvela *Stăpân ul şi dinele*, ar constitui un indiciu că acest scriitor ar avea o trăsătură anancastă. În realitate, nu este decât o expresie a faptului că îi face plăcere să redea lucrurile observate de el şi retrăite în fantezia sa într-un mod la fel de plastic cum le vede ou ochii minţii. De obicei, Thomas Mann face lucrul acesta cu succes; dovadă, plăcerea cu care citim descrieri atât de plastice cum este cea din *Stăpânul şi clinele*. Din punct de vedere afectiv, concretul ne impresionează mai mult decât

abstractul. Redarea unor detalii lipsite de importanţă ar putea fi considerată drept o trăsătură anancastă numai dacă o nelinişte lăuntrică l-ar împiedica pe scriitor să le lase deoparte, dacă ar trebui să lupte cu sine însuşi pentru a hotărî dacă să redea sau nu un amănunt pentru ca, în cele din urmă, să se simtă determinat, aproape împotriva voinţei sale, să o facă. Despre aşa ceva nu poate fi vorba la asemenea descrieri minuţioase care, în mod vizibil, le fac plăcere scriitorilor. Tocmai la Thomas Mann putem constata un excelent spirit de observaţie. Când ne-o dovedeşte prin descrieri amănunţite, faptul nu are nimic obsesiv.

Dagobert Müller şi-a exprimat părerea că în *Moartea unui funcţionar* Cehov ar fi descris un nevrotic obsesiv. Cerveakov, fiind la teatnu şi strănutând, l-a stropit puţin pe gât şi pe chelie pe un general care şedea în faţa lui. Funcţionarul a încercat în repetate rânduri să-i ceară generalului scuze, întâi la teatru şi apoi la acesta acasă. În

comportarea lui nu găsim însă îndoiala dacă modul în care procedează este sau nu justificat şi întemeiat. Or, această îndoială face parte în mod necesar din ideea obsesivă şi dă naştere luptei lăuntrice caracteristice acestei firi. Din relatare se poate deduce că Cerveakov găsea comportarea sa în totul motivată, fiind profund convins că generalul era încă supărat pe el şi că trebuia neapărat să-d îmbune într-un f el sau altul.

Timiditatea, conţine mai totdeauna o trăsătură anancastă. Pe lângă aceasta mai joacă un rol şi *anxietatea*. La două personaje ale scriitorului Gotthelf nu se poate preciza care dintre aceste trăsături este hotărâtoare. În nuvela la care mă gândesc, *Doamna preoteasă*, eroina este timidă din fire şi este descoperită de un vicar tot atât de timid. Ea spune: „Bărbatul meu era timid, iar eu şi mai timidă”. Ei se sărută pentru prima oară abia în ziua căsătoriei. Mai târziu, doamna preoteasă îşi face mustrări de conştiinţă pentru că nu are copii, cu toate că nu are nicio

vină în aceasta. Când îi merge bine, consideră că acesta este un „noroc nemeritat”. După moartea soţului, îi este o frică teribilă de marele oraş Berna şi în special de intendentul orfelinatului, un om cam grosolan dar înţelegător, care a primit însărcinarea să o ajute pe această femeie singuratică. Odată, când ea fiind bolnavă, intendentul vrea să-i facă o vizită, preotesei îi este atât de frică încât se preface că doarme. După aceea ea are mustrări de conştiinţă din pricina acestei prefăcătorii.

Desigur, doamna preotească cu mustrările ei de conştiinţă neîntemeiate are o trăsătură1 aiiaricastă, dar un indiciu sigur nu-l putem găsi în felul ei de viaţă. În general, ea ne este descrisă mai curând ca fricoasă decât ca anancastă.

Funcţionarul Akalti Akakievici, personajul principal din nuvela *Mantaua* de Gogol, ar putea fi considerat ta, început nu numai drept o personalitate hiperexactă, dar şi ca un caz *anancast* grav. Se spune despre el (p. 113): „Rar ai

fi putut găsi un om care să trăiască numai – pentru slujbă, cupa trăia Akaki Akakievici

Munca lui consta în copierea actelor, lucru pe care continua să-l facă şi acasă (p. 114): „j.

„Când simţea că începe să *i* se umfle burta,; se ridica de, la masă, îşi scotea stiduţa, de cerneală şi se apuca să copieze hârtiile luate acasă”.

Din cauza lipsei sale de mobilitate spirituală, Akaki era incapabil să treacă la o altă muncă (p. 113):

„Un director, om bun la suflet, dorind să-l răsplătească pentru serviciile lui îndelungate, a poruncit să i se dea de lucru ceva mai de seamă decât copiile obişnuite, şi anume, să facă, după un dosar gata rezolvat, un raport care – urma să fie trimis la altă instituţie, toată treaba reducându-se la schimbarea titulaturii şi la trecerea pe atacuri a verbelor de la persoana întâi la a treia. I-a venit însă aşa de greu să facă acest lucru încât a asudat leoarcă, şi-a frecat fruntea şi în cele din urmă a

spus: – Nu, daţinmi mai bine ceva de copiat. De atunci l-au lăsat să copieze mad departe

Cum Akaki nu era debil mintal, iar noua lui muncă nu cerea un efort intelectual sporit, numai incertitudinea, anxioasă că nu va lucra îndeajuns de bine a putut sta în calea noii sale activităţi.

El nu avea plăceri în afara obligaţiilor sale (p. 114):

„Chiar atunci când toată lumea căuta să se distreze, Akaki Akakievici nu simţea nevoia nici unei distracţii. Nimeni nu ar fi putut spune că l-a văzut vreodată la vreo serată.

Cum e de aşteptat la un anancast, i-a fost penibil când s-a văzut în centrul atenţiei cu noua sa manta (p. 123):

„La început a primit felicitările zâmbind, după aceea s-a cam ruşinat. Însă tind toţi s-au – porni/t să-l bată la cap spun-îndu-i că mantaua trebuie odată şi trebuia cel puţin să le dea îintr-o seară un chef la toţi, Akaki Akakievici s-a pierdut cu firea şi nu mai ştia ce să facă, ce să răspundă şi

cum să scape de ei”.

Când a trebuiit totuşi să meargă la o serată organizată de colegii săi şi când s-a văzut înconjurat de ei, s-a simţit din nou intimidat (p. 125): „Deşi puţin jenat, Akaki Akakievici n-a putut, în naivitatea lui, să nu se bucure, văzând cum îi laudă toţi mantaua”.

Marea *timiditate* de care dă dovadă Akaki pare să izvorască în oarecare măsură din natura sa anancastă, deoarece nu ştie niciodată care este purtarea potrivită. După cum trebuie să presupunem din descriere, timidităţii i se alătura *anxietatea*. Când s-a prezentat în faţa unui funcţionar superior pentru a-şi redobândi poate pe această cale mantaua careţi fusese furată şi când acesta l-a ’luat cam repede, Akaki s-e pierdut cu totul don cauza timidităţii şi a fricii (p. 131):

„Dar, excelenţă… – i-a spus Akakd Akakievici, adunându-şi puţinul curaj ce-i mai rămăsese şi simţind cum îl treceau toate sudorile – mi-am permis să vă deranjez, excelenţa voastră, pentru

că secretarii…

La izbucnirea de furie afuncţionarului superior, era cât pe aci să leşine (pp. 131 – 132):

„Akaki Akakievici a înmărmurit, s-a clătinat, a început să – tremure din tot trupul şi nu a mai fost în stare să se ţină pe picioare. S-ar fi prăbuşit dacă nu se repezeau îndată uşierii să-l susţină. L-au scos afară aproape fără cunoştinţă”.

Din punct de vedere medical, o prăbuşire fizică provocată de frică nu este imposibilă – chiar dacă descrierea scriitorului este exagerată –, fiindcă în caz de spaimă, sentiment înrudit cu frica, picioarele pot refuza să te mai poarte. Probabil tot din pricina firii sale fricoase Akaki era o ţintă sigură pentru răutăţile colegilor săi (p. 112):

„Funcţionarii tineri îşi băteau joc de el, făceau pe socoteala lui glume atât cât le îngăduia mintea de birocraţi, povesteau chiar şi de faţă cu el tot felul de istorii născocite pe seama lui şi a gazdei lui, o bătrână de şaptezeci de ani; spuneau

că-l bate, îl întrebau când se însoară cu ea; presărându-i pe cap hârtiuţe rupte mărunt, ziceau că ninge. Akaki Akakievici nu le răspundea nici măcar cu o vorbă, ca şi cum n-ar fi fost nimeni de faţă”.

Dacă se face abstracţie de această frică, s-ar putea într-adevăr crede că în persoana extraordinar de conştiinciosului Akaki, Gogol a descris într-un mod foarte plastic o personalitate anancastă. În realitate, acest lucru nu este exact decât dacă privim chestiunea din exterior. În citatele pe care le-am dat, am omis în mare parte urmarea, unde se spune câte ceva despre motivele pentru care lucrează Akaki atât de hiperconştiincios. Cînd cunoşti aceste motive, când vezi dinăuntru cum s-a ajuns la această comportare, te îndepărtezi – ou totul de sfera anancasticului. Citatul reprodus mai sus, în care se arată că Akaki trăia numai pentru obligaţiile sale, continuă în felul următor (p. 113):

„El slujea cu râvnă, ba nu, ou dragoste. Trăia

printre copiile lui, într-o lume variată şi atrăgătoare. Plăcerea pe care i-o făcea copiatul i se oglindea pe faţă. Când îşi scria literele favorite, nu mai putea de bucurie; surâdea, clipea din ochi, silabisea textul cu buzele, încât parcă puteai să-d citeşti pe faţă literele care-i ieşeau de sub pană”.

Aflăm deci acum că, de fapt, numai profunda bucurie pe care i-o procura ceea ce făcea îl îndemna pe Akaki la o atât de mare sârguinţă. Dar în felul acesta se pierde înrudirea cu grija anancastă, pentru care nu bucuria muncii prestate este hotărâtoare, ci frica de a comite greşeli în muncă.

Citatul din care reiese că Akaki lucra şi acasă pentru servi coiul său continuă astfel (p. 114):

„Dacă întâmplător nu avea nimic de copiat, făcea copii pentru el, aşa, pentru plăcerea lui, mai ales dacă i se părea că hârtia se deosebeşte, nu prin frumuseţea stilului, ci pentru că era adresată unei persoane noi sau susipuse”.

Aşadar, Akaki copiază chiar fără niciun scop,

exclusiv pentru plăcerea sa. O asemenea comportare ar fi cu totul neobişnuită pentru un anancast Dacă ar fi o personalitate hiperexactă, lui Akaki i-ar trebui prea mult timp chiar şi pentru copiile necesare, căci ar verifica de nenumărate ori dacă totul este bine făcut. El nu ar mai executa fără rost o lucrare care din cauza firii sale l-ar sili la efectuarea unor verificări anevoioase.

Citatul, în care se spune că Akaki nu-şi permitea nicio distracţie, continuă astfel (pp. 114 – 115):

„După ce copia cât îi poftea inima, se duc a să se culce, zâmbind de mai înainte la gândul: oare ce documente avea să-i trimită dumnezeu la copiat a doua zi?”

Este evident că scriitorul subliniază în fel şi chip ce mare plăcere îi făcea lui Akaki Akakievici scrisul, care nu i se părea de loc un lucru obositor; în niciun caz nu scria forţat, obsesiv. Dacă mai este nevoie de o dovadă că Akaki nu era un anancast, putem invoca faptul că nu se arăta de

loc a fi minuţios în viaţa sa obişnuită. Citim (p. 113):

„Niu se mai îngrijea de loc de îmbrăcăminte; mondirul nu-i mai era verde, ci căpătase o culoare roşcată albicioasă, de parcă era mânjit cu făină. Gulerul îi era atât de îngust, atât de jos încât gâtul lui scurt îi ieşea afară şi părea neobişnuit de lung, ca la pisoii de ghips care-şi bălăbănesc capul când îi poartă pe cap ou zecile negustorii străini care trăiesc în Rusia. Şi veşnic avea ceva pe mondir, ba un pai, ba o aţă. Şi mai avea deosebitul talent ca atunci când se strecura pe stradă să nimerească sub vreo fereastră tocmai când se aruncau tot felul de gunoaie, şi din pricina asta avea pesemne totdeauna pe pălărie coji de harbuz sau de aemos şi a ltele”.

Akaki e descris aici ca murdar şi neîngrijit, ceea ce desigur nu are nimic comun cu o fire anancastă.

Consider că este de mare interes faptul că Gogol ne înfăţişează un om care – privit din

exterior – îşi, executa munca întocmai ca un anancast; Dar când îl privim din interior, constatăm că nu are nimic anancast. În aceasta eu văd o confirmare a afirmaţiei mele că, d; acă scriitorilor le vine greu să descrie personaje anancaste, motivul este că nu regăsesc în ei înşişi această fire. Presupun că, atunci când a făcut această expresivă descriere, Gogol a pornit de la observaţiile făcute asupra unui anancast real. Îl ai parcă pe Akaki înaintea ochilor, îl vezi aievea timid şi stângaci în tot ce face, dizolvându-se până într-atât în munca sa încât nu mai are timp pentru nimic altceva. Am putea crede că ne este descris un personaj d.în viaţa reală. Dar în timp ce îl descria, Gogol i-a adăugat motivaţii care sunt probabil mai inteligibile pentru scriitor decât cele anancaste, dar care nu se potrivesc deloc cu o personalitate hiperexactă.

Avem rezerve şi atunci când suntem tentaţi să considerăm personajul principal din povestirea *Des Feldpredigerx Schmelzle Reise nach Flätz* de;

Jean Paul drept o persoană cu o nevroză obsesivă.

Este cert că aici găsim descrise un mare număr de comportări *care par a fi obsesive*. Ele apar în gândirea preotului militar Schmelzle încă din copilărie:

„Ce teribilă fantezie aveam încă din copilărie! în timp ce preotul se adresa fără încetare bisericii tăcute, îmi venea adesea ideea: «Cum ar fi dacă aş striga din strană: Sunt şi eu aici, domnule preot!» îmi imaginam scena aceasta în culori atât de vii încât mă cuprindea groaza şi trebuia să ies din biserică”.

Mai târziu are din nou o idee obsesivă asemănătoare::

„Ceva mă sili să mă întreb: «Ce-ar putea fi; mai Aniernal decât să izbucnesc într-un râs batjocoritor, blasfemator, în timpul sfintei împărtăşanii?» Am început pe loc să lupt împotriva acestui gând diabolic şi am pierdut astfel clipele cele mai înălţătoare numai ipentnu a-l putea ţine pe diavol în frâu şi a-l a lungă. Am ajuns în faţa

altarului obosit, însoţit de diavol, cu jalnica certitudine că în scurt timp voi începe să râd, oricât aş plânge şi aş geme în sinea mea”.

La un preot asemenea idei obsesive ar fi foarte caracteristice, dar modul în care se realizează la Jean Paul nu corespunde cu experienţa psihologică şi psihiatrică. În povestirea scriitorului romantic german, preotul nu a putut rezista tentaţiei şi, vrând, nevrând, a trebuit să râdă.

„Iar când ne-am închinat pentru a doua oară, am rânjit ca o maimuţă. Când am înconjurat altarul, vecinul meu, primarul, mi-a spus pe bună dreptate în şoaptă: «Pentru numele lui Dumnezeu, eşti preot hirotonisit sau un măscărici?

Ix Râde diavolul din dumneata!»”

În continuarea nuvelei sunt descrise numeroase acţiuni în care este înfăţişată prudenţa excesivă a lui Schmelzle. În felul lor, ele ar; putea fi considerate drept *acţiuni obsesiver* dacă ţinem seama, şi de exagerările poetice. Aşa de pildă,

preotul duce cu sine în călătorie nişte scânduri pentru fixarea unui picior saubraţ fracturat, deoarece, spune el, trăsura s-ar putea răsturna pe drum şi el s-ar putea răni în timpul rasului stă cu mâini le gata să lovească pentru a se putea apăra dacă frizerul ar face cumva o mişcare suspectă cu briciul. Şi-a construit un fel de umbrelă-paratrăsnet care să devieze fulgerul ce l-ar lovi. Dispozitivul l-ar putea – proteja şi contra unui glonţ care ar putea să-l atingă accidental:

„Căci cine îmi garantează că toamna, când mă plimb şi mă desfăt privind natura, un nebun de vânător n-o să-şi descarce puşca într-un unghi de 45 de grade, în aşa fel ca în cădere glonţul să mă lovească în cap de parcă aş fi fost. Împuşcat în creier dintr-o parte?”

În ce măsură preotul militar este stăpânit de frică şi de îndoieli se poate observa mai ales în prima noapte pe care o petrece la hotel:

„Cu toate acestea, vinul băut nu m-a făcut să uit precauţia ca înainte de culcare să mă uit sub

pat dacă nu cumva s-a ascuns acolo cineva, de pildă prostituata, piticul sau consilierul de legaţie, apoi să pun siguranţa la uşă, să înşurubez în uşă şuru-hul meu de noapte şi să aşez scaunele în faţa – uşii, unul peste altul. În afară de aceasta, ca să n-am nicio surpriză am rămas cu pantalonii şi cu ghetele pe mine. Mai aveam de altfel de rezolvat şi alte probleme – din cauza somnambulismului. De fapt, de când mă ştiu mi s-a părut de neînţeles cum este posibil ca aşa de mulţi oameni să se ducă la culcare şi să stea liniştiţi în pat fără să se gândească că poate în primul somn se vor scula şi vor începe să circule ca somnambulii pe acoperişuri, trezindu-se într-un loc unde ar puitea să-şi frî-ngă gâtiul. Da, ar fi un pericol destul de mare ca un om integru, un preot să adoarmă în patul său şi, de pildă, să se trezească pe pernele de mătase din odaia de culcare a celei mai distinse doamne din oraş, de la care-şi aşteaptă poate fericirea. Când sunt acasă nu risc mult când dorm, deoarece îmi leg degetul cel mare de la piciorul

drept cu o faşă de trei metri (îi spun în glumă – «legătura conjugală»-) de mâna stângă a nevestei mele şi astfel am certitudinea că dacă aş încerca să mă dau jos din pat aş trezi-o şi ea m-ar trage înapoi în pat. La hotel n-am putut însă face altceva decât să mă leg de piciorul patului ca să nu umblu în somn, deşi această precauţie atrăgea după sine im alt pericol – în caz că nişte spărgători ar fi încercat să pătrundă în cameră. Ah, dormitul mai e atât de periculos şi din alte motive! Cel care nu doarme pe spate ca un cadavru trebuie să se teamă că nu cumva odată cu el «să-i adoarmă» un braţ sau un picior şi atunci membrul «adormit» – există exemple de acest fel în istoria medicinei – ar fi a doua zi de dimineaţă tocmai bun de amputat De aceea – ca să nu-mi «adoarmă» nimic – cer să fiu trezit de câteva ori pe noapte".

Persoanele cu o nevroză obsesivă pot avea temeri ciudate, dar nu în măs-ura descrisă de Jean Paul. Din cauza caracterului grotesc al ideilor şi acţiunilor, ele amintesc mai curând de ideile şi

manierele unui schizofren decât de fenomene obsesive. Chiar dacă ţinem, seama de exagerările poetice, rămâne totuşi un argument foarte important care vorbeşte împotriva obsesiei. Schmelzle nu pare să-şi dea seama că măsurile sale de precauţie sunt obiectiv neadecvate. El povesteşte într-adevăr că temerile sale îl chinuie, dar nu le găseşte absurde; din contra, dă de înţeles că prin aceste măsuri preventive el nu se consideră nu numai a fi mai în siguranţă, dar şi, mai înţelept decât ceilalţi oameni. În consecinţă, ideile sale bizare nu apar ca rezultat al unei zadarnice lupte lăuntrice duse de raţiune împotriva obsesiei, ci ca acţiuni ale unui om extrem de precaut. Numai în felul acesta preotul militar devine o figură comică. Dacă ar exista şi frica pe care o resimte anancast-ul în lupta cu obsesia, n-ar mai rămâne loc pentru râs. Putem spune şi de data aceasta că Jean Paul ne descrie cu multă exagerare un anancast văzut din afară şi nicidecum dinăuntru.

La unul dintre personajele literaturii beletristice găsim totuşi comportamentul un-ul anancast, chiar dacă firea lui nu este corect descrisă din punct de vedere psihologic. În povestirea o *noapte nedormită la Vincennes* de Alfred de Vigny, însuşi titlul primului capitol este semnificativ: Un soldat de o conştiinciozitate excesivă. Iată ce spune autorul despre acest personaj:

„Lângă noi, în apropierea porţii de lemn a fortăreţei, zăream un bătrân sergent-major cu o expresie de nelinişte şi îngrijorare pe faţă, desohizând şi închizând uşa unui mic turn, magazie de pulbere şi arsenal, aparţinând artileriei, şi oare conţinea butoaie cu praf de puşcă, arme şi muniţie”.

Îngrijorarea despre care se vorbeşte aici este de natură anancastă, căci mai departe citim:

„El ţinea în mână trei mari registre şi examina lungile şiruri de cifre înscrise în ele. L-am întrebat de ce, contrar obiceiului, nu-şi terminase

munca. Nepa răspuns, cu tonul liniştit şi plin de respect al vechilor soldaţi, că a doua zi la cinci dimineaţa va avea loc un control general şi că el e răspunzător penitru praful de puşcă, din care cauză controlează stocul şi înregistrările – probabil pentru a douăzecea oară – ca să se asigure că nu i se poate face nici cel mai mic reproş pentru neglijenţă. A încercat să termine pe lumină din pricina interdicţiei stricte de a intra noaptea în pulberărie cu o făclie sau cu un felinar, însă din nenorocire n-a avut timp să controleze peste tot şi mai are câteva proiectile de inspectat Ce bine ar fi dacă *aş* putea să revin şi noaptea să controlez! îl privi cu oareqare iritare pe grenadierul postat de pază în faţa uşii; acesta îl *va*. Împiedica să mai intre a doua oară. După ce necomunicase asta, se lăsă pe vine ca să controleze dacă n-a rămas ourilva puţină pulbere sub uşă. Îi era frică să nu se aprindă de la pintenii sau cuiele de pe tălpile ofiţerilor care aveau să vină a doua zi în inspecţie. «Ceea ce mă

îngrijorează însă cel mai mult sunt registrele mele»., Şi se uită la ele plin de grijă”.

Aici este foarte frumos descrisă *mania* anancastului de a se îndoi de orice; el nu este sigur de nimic şi trebuie să controleze de nenumărate ori fără să se poată linişti; definitiv. Este chinuit doar de primejdii obiectiv inexistente. Ştie, probabil, că este o idee absurdă ca un rest de pulbere rămas sub uşă să se poată aprinde, dar se simte obligat să se aplece şi să mai controleze o dată. Hiperconştiincios din fire, el îşi pierde complet echilibrul la vestea ’inspecţiei. Ideea că s-ar putea totuşi descoperi o greşeală cu ocazia controlului devine o idee obsedantă, chinuitoare.

Tragicul nuvelei rezidă în faptul că sergentul-major provoacă catastrofa care-l costă viaţa tocmai ca urmare a precauţiilor sale exagerate. Gândul că nu şi-a dus până la capăt controlul nu-i dă pace:

„După cum aţi văzut, domnule locotenent, ţin foarte mult să-mi fac datoria.

— Cred că aş muri de ruşine dacă mâine la inspecţie ar lipsi om singur cartuş. Nici acum nu sunt absolut sigur că în timpul exerciţiului de tir nu mi s-a furat un butoi de pulbere pentru infanterie. Tare aş vrea să mă duc să mai controlez o dată, dacă n-ar fi interzisă intrarea cu, lumina aprinsă”.

Acest om conştiincios nu se poate hotărî să încalce o asemenea interdicţie. Dar imaginaţia lui îl împinge s-o facă, şi ea se dovedeşte mai puternică, deoarece între timp temerile lui s-au transformat în idei obsesive. La două ore după ce rostise cuvintele de mai sus, pulberăria sare în aer. Ţ

„După toate aparenţele, nenorocitul nu putiuse rezista dorinţei să mai controleze o dată butoaiele cu – pulbere şi să numere grenadele, iar ceva, – poate un oui de bocanc, poate o pietricică care s-a rostogolit sau vreo altă mişcare, a aprins totul într-o clipă”.

Nu este obiectiv neverosimil ca dintr-o

prudenţă excesivă, degenerată în obsesie, un om să facă ceva periculos. Poate că, înainte de a muri, sergentul-major a putut constata că nu-i (lipsea nici un butoi de pulbere şi în acest fel obsesia sa a fost satisfăcută. Dar ca să atingă acest scop a trebuit să comită o mare imprudenţă.

Alfred de Vigny descrie, aşadar, într-un mod impresionant un comportament anancast, dar, într-o anumită măsură, sarcina de; a descrie o personalitate anancastă îl depăşeşte. Intime descrierile comportamentului său obsesiv de la începutul şi de la sfârşitul nuvelei autorul intercalează povestea vieţii sergentului-major, în care acesta ne este înfăţişat ca un om de treabă care-şi face în mod conştiincios datoria, dar care, după cât ni se spune, nu a prezentat până atunci înclinaţii anancaste, deci nu era o personalitate hiperexactă. Vigny nu a vrut probabil să ne descrie un om de un fel deosebit, ci să ne înfăţişeze tipul de soldat la care îndeplinirea îndatoririlor militare a devenit cel mai important

principiu de viaţă.

În *învierea*, Tolstoi schiţează, la un moment dat, referindu-se la Nehliudov, o *meditaţie obsesivă*. Nehliudov spune (p. 258): „Da, da... tot ce se întâmplă în viaţă, noima acestei vieţi este de neînţeles pentru mine şi n-o pot pătrunde; de ce au existat mătuşile mele, de ce Nikolenko Irtemiev a murit, iar eu trăiesc? De ce am cunoscut-o pe Katiuşa? De ce a fost nebunia mea de până acum? De ce a fost războiul trecut? Ce rost a avut toată viaţa mea desfrânată din urmă?” La Nehliudov se pot observa şi alte trăsături anancaste: ei se consideră un om fără valoare, se învinuieşte de josnicie, ticăloşie, infamie, decădere morală; el însuşi îşi zice nemernic, puşlama fără scrupule etc. Anancaştii care s-au făcui în mod obiectiv vinovaţi de ceva pot ajunge, fără îndoială, la asemenea paroxisme de autoacuzare. Cu toate acestea, ca personalitate, nici Nehliudov nu este un anancast. După ce a trecut prin procesul de metamorfoză şi purificare spirituală, aşa cum l-a

conceput Tolstoi, el îşi urmăreşte ţinta fără niciun fel de îndoieli sau ezitări. Prin fanatismul cu care îşi consacră viaţa ideii de ispăşire, el se aseamănă mai degrabă cu un paranoic. Dar şi în această privinţă trebuie să formulăm o rezervă: ideile care se dezvoltă la personalităţile paranoice nu au niciodată acest puternic caracter altruist.

Când vorbim despre personalităţi anancaste, ne-am putea gândi şi la Bolnavul închipuit de Molière, căci printre hipocondri, categorie din oare face parte şi eroul principal, se găsesc multe personalităţi hiperexacte. Frământaţi mereu, excesiv, de multe idei şi griji în legătură cu tot ce li se întâmpdă în viaţă, aceşti oameni pot să acorde şi propriului corp o atenţie exagerată şi să se creadă, fără niciun motiv, suferinzi de o boală gravă, aşa cum am văzut mai sus. Moteere nu descrie însă decât hipocondria în sine, înfăţişându-ne un om care trăieşte într-o continuă alarmă în legătură cu sănătatea lui; nu aflăm însă cum se comportă el faţă de alte evenimente din viaţa lui

Procese cu caracter hipocondric există şi la alte firi decât cele hiperexacte; aceasta se întâmplă în special în acele cazuri în care prescripţii medicale care s-au dovedit inadecvate îl determină pe „bolnavul închipuit* să-şi îndrepte mereu atenţia spre propriul corp.

Mai trebuie menţionat că şi Gottfried Keller ne descrie în Heinrich cel Verde simptome de nevroză obsesivă, fără să zugrăvească însă o personalitate anancastă (vol. I, p. 55):

„Aşa, de pildă, am fost tare chinuit o vreme de tentaţia bolnăvicioasă de a-i da lui Dumnezeu porecle grosolane, ba chiar de a-l ocărî aşa cum auzisem pe stradă. Această tentaţie începea totdeauna printr-o dispoziţie sufletească plăcută, printr-o voioşie lăuntrică, până când, după o luptă îndelungată şi pe deplin conştient că săvârşeam o blasfemie, rosteam iute câte unul din acele cuvinte, sigur fiind că n-are nicio valoare şi rugîndu-mă în acelaşi timp de iertare. După aceea nu mă puteam opri să-l rostesc încă o dată şi să simt

o satisfacţie plină de căinţă, şi tot aşa mai departe, până ce această frământare ciudată se potolea. Era un fenomen care mă chinuia de obicei înainte de culcare, deşi după aceea nu lăsa în mine nici nelinişte, nici confuzie”.

Ideile obsesive descrise, nevoia şi „ciudata stare de surescitare”, au, desigur, un substrat sexual. Ele se aseamănă cu fenomenele obsesive pe: care le au uneori preoţii catolici, care trăiesc în celibat. Ou toată teama lor de păcat, ei simt nevoia de a rosti cuvinte necuviincioase la adresa lui Dumnezeu sau a lui Hristos, sau să şi-i imagineze în situaţii la fel de necuviincioase. Anxietatea pe care o resimt în acele momente este de natură obsesivă, dar ideile lor sunt provocate de sexualitatea nesatisfăcută, ele sunt deci mai degrabă idei instinctuale decât obsesive. Aşa se explică şi ideile blasfematorii ale lui Heinrich cel Verde. Se pare că epoca la care se referă era tocmai perioada pubertăţii, când sexualitatea se manifestă impetuos, fără a-şi găsi încă împlinirea.

Nici Gottfried Keller nu descrie o personalitate bolnavă de o nevroză obsesivă, purtătoare de idei obsesive.

Personalităţi hiperperseverente

Personalităţi paranoide ar trebud să fie uşor de găsit în literatura beletristică. Ne gândim poate în primul rând la Michael Kohihaas al lui Heinrich von Kleist, dar în această lucrare ne este descrisă mai curând o dezvoltare paranoică decât o personalitate paranoidă. Despre felul de a fi al lui Kohihaas nu găsim decât câteva cuvinte introductive (p. 11):

„Până la vânsta de – treizeci de ani, acest bărbat deosebit ar fi putut fi socotit ca o pildă de bun cetăţean. Într-un sat care îi poartă încă numele, el stăpânea o gospodărie în care trăia tihnit, din negoţul său. Copiii pe care i-i dăruise soţia sa îi creştea *în* frica lud Dumnezeu, cu dragoste de muncă şi cu cinste.

Printre vecinii săi nu era unul care să nu se fi bucurat de binefacerile sau de dreptatea lui. Pe

scurt: omenirea ar fi trebuit să-d: binecuvânteze amintirea dacă el n-ar fi depăşit măsura unei virtuţi, căci simţământul de dreptate a făcut din el un hoţ şi un ucigaş”.

În aceste cuvinte numai observaţia că Kohihaas avea un foarte dezvoltat *sentiment ai dreptăţii are* vreo legătură cu firea paranoidă. Este adevărat că Kohihaas nu s-a luptat numai pentru dreptateasa, ci şi pentru aceea a, altor oameni, însă nu sentimentul dreptăţii este /aici purtătorul evoluţiei anormale. În lupta contra, unui duşman real sau presupus, la paranoizi se dezvoltă sentimente egoiste; omul caută să aibă dreptate cu orice preţ, să triumfe asupra adversarului său şi să se răzbune pe cel care l-a ofensat. Paranoicii1 luptă numai în subsidiar pentru o dreptate obiectivă. Acest lucru este valabil şi pentru Michael Kohihaas care, în primul rând, urmăreşte răzbunarea şi abia după aceea dreptatea. Moartea soţiei sale, moarte provocată de maltratăriile suferite, a constituit pentru el

ultimul imbold la acţiune. Aici ni se spune clar că e vorba de răzbunare (p. 45): „Îndată «ce groapa a fost acoperită şi crucea înfiptă pe ea, şi după ce au plecat toţi cei care o întovărăşiseră pe răposată până la mormânt, el se mai aruncă o dată în faţa patului ei rămas acum pustiu şi luă hotărârea răzbunării”.

Ceea ce urmează este *răzbunare* în adevăratul sens al cuvântului, iar nu lupta pentru o dreptate obiectivă, căci după mimai două pagini citim (pp. 47 – 48):

„Intrând în sală, Kohihaas apucă de piept pe iuncherul Hans von Tronka, vărul baronului, care îi stătu împotrivă şi când îl zvârli în colţul halei, stropi pietrele cu creierii lui. În timp ce slujitorii săi biruiau şi risipeau pe ceilalţi cavaleri, care luaseră armele, Kohihaas cerceta unde se află iuncherul. În faţa slugilor aiurite ale castelului sparse cu piciorul uşile ta, două încăperi care duceau spre aripile castelului şi cotrobăi prin întreaga clădire, ce era foarte întinsă; cum nu găsi

pe nimeni, coborî în curtea castelului blestemând şi puse să se închidă toate ieşirile. Între timp, cuprins de focul de la barăci, castelul se aprinse cu toate celelalte clădiri lăturalnice, răspândind un fum gros, ce se urca spre cer. În vreme ce Stembald, împreună cu trei argaţi mai dezgheţaţi, cărau tot ce nu era bătut în cuie şi răsturnau această bună pradă Uângă cai, prin ferestrele administraţiei zburară, în chiotele fericite ale lui Harse, leşurile intendentului şi administratorului, cu femeile şi copiii lor cu tot!”

Ceea ce este descris aici du are nicio contingenţă cu sentimentul dreptăţii, ci este ură, cu atât mai mult cu cât ea se îndreaptă împotriva unor oameni care nu au o legătură nemijlocită cu moartea, soţiei, ci s-au făcut vinovaţi doar de maltratarea cailor, iar unii nici măcar de atâta. În plus, mai sunt omorâţi şi copii. Nu avem deci motive să lăudăm sentimentul de dreptate al lui Kohihaas, dar tocmaii de aceea descrierea paranoiei devine cu: atât mai corectă din punct de

vedere psihologic, căci dezvoltările paranoice au, originea *însusceptibilitate* combinatacu o înclinaţie… *spre „duşmănie şi ură*.»

— Un om posedând un foarte dezvoltat simţ ai dreptăţii şi care nu poate fi considerat drept un paranoic, ne este înfăţişat în persoana tâlharului Karl Moor.

Un sentiment atât de altruist cum este dragostea de adevăr nu poate constitui nici el cauza unei dezvoltări paranoice. De aceea *Mizantropul*, atât de amuzant descris de către Molière, conţine o contradicţie internă… În strădaniile sale, Alceste este atât de fanatic cum numai un paranoid poate fi, dar el duce o luptă altruistă, lucru pe care un paranoid nu-l face niciodată, în prima scenă a piesei, Alceste declară amicului său că nu-i mai poate fi prieten din pricina politeţii prea mari, adică a lipsei de sinceritate a acestuia (din urmă (p. 15):

„*Philinte*: Când vezi că unul, altul se bucură cu tine, / Îi răsplăteşti purtarea aşa cum se cuvine,

/ Te porţi şi tu, fireşte, precum se poartă el, / La dar răspunzi – cu daruri, la jurăminţi, la fel.

Alceste: O, ce nesuferită şi josnică metodă / Pe care-o urcă-n slavă amicii tăi la modă! / O, cât îmi sunt de-urâte aceste-ntortocheri, / Aceste ipocrite discursuri şi păreri, / Urăsc pe iscusiţii cu-mbrăţişări abile, / Palavragii amabili de vorbe inutile, / Maeştri-ai politeţii cu gestul socotit, / Tratând pe un ’netrebnic ea pe un om cinstit… / Şi care ţi-i folosul când cineva îţi jură / Credinţă şi-ţi arată iubire şi căldură, z Sau îţi aduce-elogii din cele mai de preţ, / Când face-acelaşi lucru cu primul nătăfleţ? / Nu, nu cred să existe vreo inimă curata / S-accepte-această stimă, mă ierţi, prostituară. / Cel mai ales din semeni se va simţi om şters / Văzând că î l amesteci cu-ntregu l univers. / Căci orice stimă are o pricină anume: / Nu mai stimezi pe nimeni stdmând ontreagă lume, / Iar dacă-aceste vicii, cum văd, şi tu le ai, / La naiba! nu eşti vrednic în preajma mea să stai. / Nu-mi trebuie-o făptura – oricât la mine-ar ţine – /

Ce nu cinsteşte-un merit aşa cum se cuvine. / Această preţuire vreau s-io resimt şi eu. / Amicu-ntregii specii nu e amicul meu!”

Dragostea de adevăr a devenit – pentru Aloeste cel mai important principiu în viaţă. L-am putea califica pe Aloeste drept un *fanatic al adevărului*, văzându-l cum de-a lungul întregii piese persistă ou – înverşunare în strădaniile sale. Dragostea de adevăr este însă bazată pe un sentiment al datoriei faţă de colectivitate şi este stimulată de o dezvoltare anancastă, iar nu de una paranoică. Se întâmplă, ce-i drept, ca personalităţi anancaste să manifeste o dragoste de adevăr excesivă, dar atitudinea lor izvorăşte din teama de a nu – comite o nedreptate, iar nu din agresivitate, aşa cum este cazul la Akeste. Fanaticii sunt paranoici, niciodată anancaşti; de aceea fanatismul şi dragostea pentru adevăr nu se împacă.

Din moment ce am admis aceste lucruri, din punct de vedere psihologic nu mai are rost să

cercetăm structura personalităţii lui Alceste. O asemenea analiză este, în schimb, foarte indicată în cazul lui Michael Kohihaas, fiindcă în persoana M ni se prezintă o dezvoltare paranoică autentică. Astfel aflăm despre începuturile puţin vizibile ale acestei dezvoltări (când apare doar o oarecare mânie), pentru ca mai târziu să vedem cum Kohihaas se străduieşte în repetate rânduri să obţină satisfacţie, la început încă pe căi drepte; vedem cum cazul lui este mereu tărăgănat şi respins. În felul acesta iau naştere afectele paranoice. Veşnica oscilaţie între speranţa de a ajunge la ţel şi decepţia care-i urmează de fiecare dată intensifică tot mai mult sentimentele. I se poate oare întâmplă aşa ceva într-o atî-l de mare măsură şi unei personalităţi obişnuite, cum este Kohihaas? Din punct de vedere psihiatric ar trebui să răspundem negativ la această întrebare, dar la Kleist nu găsim confirmarea acestei aprecieri.

Asemănător este şi cazul geloziei lui Othello din tragedia lui Shakespeare. Din nou am fi tentaţi

să spunem: cine devine atât de paranoic ca Othello trebuie să fi fost susceptibil şi suspicios. Nu aflăm însă nimic despre firea lui. E drept că în cazul lui Othello, premisele exterioare au fost deosebit de favorabile unei dezvoltări paranoice. Shakespeare ne-a oferit aici o descriere remarcabilă nu numai sub raport poetic, dar şi sub raport psihologic. Printr-un joc rafinat, Iago izbuteşte să-l aducă şi să-l menţină pe Othello într-o stare sufletească ostilâtnd între speranţă şi temere, asemenea oscilaţii fiind foarte periculoase pentru o dezvoltare, paranoică. La început Iago se mărgineşte să facă numai aluzii, refuză să spună mai mult şi tocmai în acest fel creează tensiune. Abia când Othello înclină din ce în ce mai mult spre gelozie, Iago începe să fie mai explicit. Într-o concordanţă nuanţată cu starea de spirit a lui Othello, care acceptă din ce în ce mai multe minciuni, el îi spune lucruri tot mai grave, apoi Iago pune în mişcare „artileria grea”, povestindu-i lui Othello despre presupusele – legături trupeşti

dintre Desdemona şi Cassio.

Prima convorbire începe cu următoarele cuvinte (pp. 264 – 265):

„*Iago*: Ştia şi Cassio de iubirea voastră / Pe când pe-a mea stăpână o peţeai?

Othello: Din fir a păr. De ce-mi pui întrebarea?

Iago: Doar pentru gândul meu: o lămurire, / Nimic mai mult”.

Apoi continuă (pp. 268 – 269):

) *yothello*: îţi voi cunoaşte gânduriile, jur!

Iago: Nu poţi, nici chiar cu inima-mi în palmă / Şi n-ai să poţi cât sunt în pază-mi!

Othello: Ha!

Iago: Fereşte-te de gelozie, doamne! / E monstrul cu ochi verzi ce-şi plăsmuieşte / El singur hrana lui”.

Şi Iago încheie (p. 273):

„Îngăduie-mi, stăpâne, – o rugăminte: / Nu cerceta mai mult aceste lucruri, / Le lasă vremii! E desigur bine / Să-l chemi pe Cassio iar în slujba lui

/ Că şi-o-mplineşte cu destoinicie. / Dar dacă poţi să-l ţii un timp departe, / Vei desluşi ce vrea şi ce-i cu el. / Vezi dacă doamna stăruie să-l chemi / Pe-un ton mai aprig, mai înflăcărat: / Aceasta spune multe. Deocamdată. / – Şi poţi să crezi că-n grija mea-s pripit, / Cum am şi eu temei să cred că sunt – / Te rog din suflet, las-o-n voia ei”.

Apoi, când, datorită aluziilor, calomniilor şi acţiunilor perfide ale lui Iago, gelozia lui Othello ajunge la apogeu, are loc următorul dialog (pp. 301 – 302)

„*Othello* A spus ceva?

Iago: A spus, stăpâne, dar nimic, fii sigur, / Ce n-ar tăgădui sub jurământ

Othello: Ce-a spus?

Iago: Zău, ea s-ar fi… Nu ştiu, că s-a… i

Othello: Ce? ce?

Iago: Culcat…

Othello: Cu ea?

Iago; Cu ea… Pe ea… cum vrei!

Othello S-a culcat cu ea! S-a culcat pe ea!”

Cred că nu există nicio altă operă literară în care o *dezvoltare paranoică* să fie atât de bine descrisă ca aceea pe care a reuşit s-o redea Shakespeare în *Othello*. Dacă de la început Iago ar fi calomniat-o în mod atât de grosolan pe Desdemona, Othello ar fi respins cu indignare calomniile şi nu ar fi crezut nimic. Împins însă pas cu pas spre afecte tot mai profunde, el crede, ca un om stăpânit de o idee obsesivă, şi cele mai grosolane minciuni. Până să ajungă atât de departe, Othello a suferit cele mai cumplite chinuri, provocate mai mult de permanenta nesiguranţă decât de convingere. Ne dăm seama de acest lucru când citim (p. 278)

„*Othello*: Mă-nşală ea?

Iago: Stăpâne ce-i cu tine? Lasă-ţi gândul.

Othello să piei din ochi-mi. Ieşi! Mnai pus la caznă; / Mai bine-i, jur, să fii-nşelat de tot / Decât să bănui numai”.

Poate că nu este cazul să acordăm o prea mare importanţă predispoziţiei paranoice a lui

Othello, el fiind supus într-un mod atât de rafinat condiţiilor care pot duce la o dezvoiltare paranoică. Afară de aceasta, el era maur şi deci putea să aibă temeri justificate i-n privinţa durabilităţii dragostei Desdemonei.

Foarte asemănătoare cu cea a lui Othello este această dezvoltare la sultanul Orosman în *Zaire* de Voltaire. Bănuiala sultanului că Zaire îi este infidelă se întăreşte din ce în ce mai mult, dar Orosman luptă contra acestei suspiciuni, dragostea *şi* încrederea fiind mai puternice decât neîncrederea. În felul acesta se ajunge la o alternanţă a sentimentelor. Orosman duce cu sine – însuşi o luptă desperată. El se răzbună doar atunci când crede că deţine dovada sigură.

Cum am putut vedea, în cazul *geloziei*, sentimentele, alternând între ele, cresc la amândoi polii; ia naştere *ciragostea-ură*, astfel încât Othello şi Orosman ajung să ucidă tocmai pe acele femei pe care le iubesc mai presus de orice. Othello o sărută pe Desdemona adormită înainte de a o

ucide şi ar vrea s-o sărute iar şi iar (p. 182):

„Tu suflu-mbălsămat, ce parcă-ndupleci / Dreptatea însăşi, paloşul să-şi frângă, / Ah, iar şi iar! Aşa să fii şi-n moarte: / Am să te omor şi-api te voi iubi! / Şi încă un sărut... E cel din urmă: / N-a fost mai dulce un altul niciodată / Şi mai nenorocit. Mă-neacă plânsulu.

Iar înaintea morţii Zaârei găsim următoarea scenă:

„*Orosman*: O, tu nu ştii cât de mult am iubit-o, cât de fierbinte, cât de tare!... O privire de-a ei decidea soarta mea!... Fără ea nu pot fi fericit; nu pot suferi decât prin ea!... Nu simţi nicio milă Corasmin?

Corasmin: Cum? Sul tane, tu plângi?... Tu!

Orosman: Uită-te la primele lacrimi care mi-au împăienjenit vreodată ochii î Vezi soarta mea şi ruşinea mea!... Dar aceste lacrimi sunt amare, pline de oroare, lor le urmează moartea! Sânge le urmează!

Corasmin: Sufletul meu se cutremură pentru

tine.

Orosman: Să se cutremure de suferinţa mea! De dragostea mea! de răzbunarea mea! Mă auzi? …

Othello şi Orosman se sinucid, nu numai pentru că ei află că au omorât o fiinţă nevinovată, ci şi din cauză că nu mai vor să trăiască fără persoana iubită.

O dezvoltare paranoică putem observa şi la Electra în tragedia lui Sofocle. Durerea, pe care ea o resimte datorită morţii tatălui ei, continuă, desigur, să fie foarte mare, deşi de atunci au trecut mulţi a, ni, dar şi mai adâncă este ura ei împotriva ucigaşilor: mama ei şi actualul soţ al acesteia. În toţi aceşti ani, ura ei nu a slăbit, ci, dimpotrivă, a crescut tot mai mult. Aceasta se putea datora şi faptului că Electra a fost nevoită să rămână în casa asasinilor, unde a avut de îndurat un tratament nedemn.

După cum îi povesteşte ea lui Oreste, întors de curând, fusese tratată ca o sclavă, suferise de

foame şi fusese bătută. Alternanţa unor stări de spirit cu încărcătură combativă, care este un atribut al evoluţiei paranoice, nu lipsea în cazul de faţă, căci Electra se apăra, o împroşca pe mama ei cu invective şi o ameninţa că Oreste va aduce la îndeplinire răzbunarea meritată. Cu puţin timp înaintea întoarcerii lui Oreste, mama Electrei este din nou ţinta unor reproşuri, ba chiar a unor – injurii (p. 31):

„Fiindcă, învaţă-mă atunci, de ce făptuieşti / cele mai ruşinoase fapte, tu care te culci / şi faci copii – cu el, cu care înainte / mi l-ai omorât pe tata?”

Şi după aceea (p. 32):

„Iar eu mă gândesc / că ne eşti nu numai stăpână / ci şi mama, / eu care trăiesc o viaţă nefericită / în mijlocul împilărilor câte curg / din partea ta şi a tovarăşului tău”.

Violenţa urii Electrei denotă că dezvoltarea paranoică a ajuns la punctul culminant. După ce Oreste a lovit-o prima dată pe mama lor, ea îi

strigă (p. 81): „Băiete! / Mai *loveşte* o dată, dacă-ţi rămân puteri”. Iar înainte de omorârea lui Egist ea spune (p. 86): „O, pe zei! Nu! Nu! / Frate al meu, nu-i îngădui, nu-l lăsa să vorbească prea mult. / Ce foloseşte unui om sortit / să moară / un răgaz plin de amărăciune? / Grăbiţi-vă să-l jertfiţi / şi să-l lăsaţi departe de ochii noştri, / în mâinile acelora chemaţi să-l îngroape, / aşa cum merită”. O dezvoltare paranoică de o asemenea intensitate este posibilă doar la o personalitate paranoică. Despre aceasta nu aflăm însă nimic de la autor. În *Orestia* lui Eschil, doliul Electrei este mai mare decât ura; aici nu se observă nicio dezvoltare.

Şi mai mult se deosebeşte Electra a lui Euripide. Discuţia între Electra şi Oreste seamănă cu o conversaţie de toate zilele, sentimentele lor nu sunt profunde La întrebarea, foarte prozaic formu lată, a lui Oreste, care tocmai l-a omorât pe Egist: „Ce facem deci cu mama? O ucidem?” – şi la ezitările sale, E’lectra caută să-l convingă prin argumente lucid-realiste; printre altele ea îi

spune: „Ce-ţi dăunează ţie dacă îl răzbuni pe tata?”

Sentimentul de ură este şi mai puternic la Medeea din drama lui Euripide decât la Electra lui Sofecic. Aici el este însă urmarea nemijlocită a unei ofense suferite din partea lui Iason, care a respins-o cândva, şi nu ca expresie a unei dezvoltări. Tocmai profunzimea reacţiei sentimentale în absenţa unei dezvoltări ne îndreptăţeşte să deducem că este vorba de o personalitate paranoidă. De altfel, autorul confirmă acest punct de vedere printr-o scurtă remarcă, atunci când doica spune despre stăpâna sa: „căci este o persoană dârză şi nu poate suporta nedreptatea”.

La Griliparzer, Medeea suferă şi mai mult din cauza faptei sale; ea este tratată ca „barbară”, acuzată de paricid şi fratricid şi expusă oprobriului public. Ne putem da seama de felul cum este judecată după modul în care îl salută Creusa pe soţul Medeei (p. 18): „Tot ei ţi-au dat de

soaţă o femeie / Ce ştie vrăji, o crudă paricidă... Dar nici Griliparzer n-u descrie o dezvoltare, ci doar o *totalizare a suferinţelor*. Iason însuşi îşi ura de câtva timp soţia şi lăsa din ce în ce mai mult curs liber acestei un Medeea nu se putea obişnui cu soarta ei, căci vechilor dureri li se adăugau mereu noi suferinţe. Când şi-a ucis copiii, suferinţele ei ajunseseră la apogeu. A fost exilată, fără să i se ofere undeva vreun refugiu. În toată Grecia era urâtă. În cele din urmă, până şi copiii ei s-au înstrăinat de ea. Fapta ei – uciderea copiilor – este mai uşor de înţeles decât la Euripide, a cărui Medee este şi ea exilată, dar ştia unde putea găsi un refugiu onorabil, ba chiar şi-ar fi putut lua şi copiii cu ea. Aici, ca să ne putem explica fapta din punct de vedere psihologic ar trebui să presupunem şi o trăsătură epileptoidă pe lângă cea paranoică; la această combinaţie ne vom referi mai târziu. O indicaţie în acest sens ne oferă drama: într-adevăr, abstracţie făcând de fapta ei, ea mai avea şi în alte împrejurări înclinaţia către

izbucniri neînfrânate ale afectelor. Gândindu-se odată la copiii ei, ea spune: „Soi rău al unei mame pline de ură, mori împreună cu tatăl tău şi prăbuşeşte în nenorocire toată casa”.

Nici în *Nibelungii* atunci când ni se descrie ura Krimhildei contra lui Hagen şi a fraţilor lui, nu pare să fie vorba despre o dezvoltare. În orice caz, din poem nu aflăm nimic despre aşa ceva. Nici Ilebbel, în transpunerea sa, nu explică cum a putut să dăinuie această ură timp de atâţia ani fără să slăbească. Personalitatea Krimhildei nu părea să aibă o astfel de înclinaţie.

Dacă dorim să studiem în literatură firea paranoică în sine, putem găsi elemente importante cu privire la aceasta la Raskolnikov din romanul lui Dostoievski. Cum însă în acest caz există şi o introversiune puternică, mă voi ocupa ceva mai târziu de acest personaj.

În romanul *Crimă pedeapsă* mai există o persoană paranoidă, şi anume doamna Marmeladov, care la început ne apare ca o femeie

roasă de boală şi de foame, devenită dură, irascibilă şi înăcrită de alcoolismul soţului. Mai târziu ne dăm seama că trebuie să fi fost dintotdeauna o personalitate bizară. Cu orice ocazie face paradă de originea ei nobilă, enumerând titlurile tatălui său. Tot timpul are la mdemână o diplomă pe care a obţinut-o pentru un rezultat deosebit şi în care este menţionată şi înalta funcţie a tatălui său. Cu menajera ei se poartă întrhin mod jignitor, vorbeşte de sus şi îi spune mereu că e o femeie de origine vulgară. Dat fiind orgoliul ei dintotdeauna, a resimţit desigur mizeria şi sărăcia ca pe o lovitură cumplită. Astfel devin inteligibile reacţiile ei duşmănoase faţă de un fost şef al soţului său. Ea pătrunde la acesta din urmă, îl ocărăşte vehement, după care aruncă cu o călimară în el, deşi trebuie să-şi dea seama că nu el este cauza nenorocirilor ei, ci soţul ei beţiv. Doamna Marmeladov ajung e în pragul nebuniei în momentul în care îşi alungă copiii în stradă, unde îi pune să cânte şi să danseze. În felul acesta vrea

să demonstreze în faţa lumii cât de prost a fost ea tratată de ceilalţi oameni, uitând şi de astă dată de alcoolismul soţului. Faptul că întregul ei orizont spiritual s-a îngustat până la extrem, excluzând onice altceva în afară de prejudicierea, pretins nemeritată, a familiei sale reprezintă, * de asemenea, o *dezvoltare paranoică* a cărei rădăcină îşi are originea (în afara împrejurărilor exterioare) în *firea paranoidă*.

Boala şi amărăciunea nu provoacă la doamna Marmeladov şi la Raskolnikov numai o înăcrire a caracterului, dar au, ca o noxă corporală nemijlocită, efecte defavorabile asupra psihicului. În acest fel ia naştere la amândoi o iritabilitate care nu mai este legată de comportarea paranoică. În plus, Raskolnikov face o psihoză *cu caracter exogen*. El trăieşte o scenă în care gazda sa este maltratată de mulţime. Aude totul extrem de dar, e, am se întâmplă în caz de psihoză exogenă, delir sau halucinoză. Nu a fost un vis, deoarece Raskolnikov o întreabă după aceea pe

servitoare de ce a fost bătută gazda, în această perioadă, starea lui sufletească şi deciziile lui sunt supuse unor schimbări bruşte. Marea iritabilitate şi agresivitatea impulsivă a vorbelor lui nu pot fi înţelese decât prin boala lui trupească.

Şi pe Mitridate, eroul dramei cu acelaşi nume a lui Racine, trebuie să-l considerăm, având în vedere marea sa suspiciune, drept o personalitate paranoidă. Fiind exagerat de gelos, se poartă crud cu femeile. Fiul lui spune despre el: „Ştiam cât de nemiloasă este inima tatălui meu, cum a ordonat decapitarea câtorva femei, căci gelozia lui nu le putea îngădui să aparţină altora şi mai târziu: „Nici nu îndrăznesc să spun la ce fapte a ajuns Mitridate datorită geloziei”. Totdeauna bănuitor, Mitridate descoperă curând că unul din fiii săi vrea să-l trădeze romanilor, şi că celălalt fiu iubeşte pe fata pe care el însuşi şi-a a les-o ca mireasa. Cât de suspicios era faţă de toată ’lumea, se poate observa clar din cuvintele următoare: „Întotdeauna mi-a fost teamă de trădarea celor

mai apropiaţi de mine, de aceea am învăţat să cunosc toate otrăvurile; nu m-am lăsat până când, după multe ore de eforturi istovitoare, am găsit antidotul – chiar şi pentru cea mai puternică otravă”. Aceste măsuri de precauţie exagerată fac în cele din urmă ca însăşi otrava cu care a vrut să se sinucidă Mitridate să nu mai aibă efeat: „În arta secretă de a mă apăra de otrăvuri am mers atât de departe, încât acum nu mai îmi foloseşte niciuna”.

Cum Racine se baza, aşa cum spune în prefaţă, în mare măsură pe date istorice, putem deduce că şi Mitridate, ca figură istorică, era o personalitate paranoidă. Tenacitatea cu care lupta contra romanilor – din dramă aflăm că această luptă a durat 40 de ani – ar fi lesne de înţeles la o astfel de fire.

Faptul că scriitorii descriu rar personalităţi paranoide ca atare, prezentându-ni-le de preferinţă în dezvoltări paranoice, este uşor de înţeles, căci comportările lor în momentele când afectele ating punctul culminant sunt deosebit de

impresionante. Totuşi, după cum ne este prezentat Mitridate de autor, nu este verosimil să fie vorba de o dezvoltare. A? putea însă cita un alt personaj din literatura beletristică la care o dezvoltare este absolut exclusă. Ceea ce se reliefează însă deosebit de caracteristic în acest caz este firea personajului.

O personalitate paranoidă cum rar se poate întâlni mai tipică este Alcadele din Zalamea al lui Calderon. În piesa cu acelaşi nume de Lope de Vega (care i-a servit lui Calderon drept model), întâlnim acelaşi personaj, dar zugrăvit mult mai puţin clar. La Calderon, Crespo – acesta este numele personajului – este încă de la început prezentat prin cuvinte semnificative, căci locotenentul Don Alvaro este anunţat că va fi încartiruit la el, spunându-i-se: „Vei sta în locuinţa unui ţăran care este cel mai bogat om din localitate şi totodată un om dur, orgolios şi vanitos de parcă ar fi prinţul moştenitor din Leon”.

Foarte semnificativă este scena în care

Crespo, pe vremea aceea un simplu ţăran, deoarece abia mai târziu va fi ales de popor judecător al satului, discută în contradictoriu cu generalul Don Lope. Crespo nu se aşază decât după ce e îndemnat în mod expres de general, care i-a atras atenţia că în ziua precedentă se aşezase fără să fie poftit. Don Lope este de părere că o făcuse din nebăgare de seamă. Crespo neagă şi spune că atunci când e tratait cu politeţe, este şi el politicos (p. 85):

„Don *Lope*: Ei bine-abunoi, / De ce dar ieri, când nu ţi-am spus / Să te aşezi, te-ai aşezat, / Şi încă în jilţul cel mai bun?

Crespo: Tocmai de-aceea: că n-aţi spus-o; / Iar azi când mă poftiţi, ntu vreau / Să şed; purtarea bună / O ai faţă de cel ce-o ia re”.

Sentimentul de demnitate al ţăranului devine şi mai vizibil atunci când spune în continuare (pp. 85 – 86):

„Eu, senior, întotdeauna / Răspund cu tonul şi cuvântul / Cu care îmi vorbeşte altul; / Ieri

dumneavoastră îmi vorbeaţi, / Ştiţi bine cum, şi mă sileaţi / Să potrivesc pe-acelaşi ton / Şi întrebarea şi răspunsul”.

Mai târziu u, când Crespo luptă ou îndârjire, dar şi cu succes, să fie pedepsit cel ce a dezonorat-o pe fiica sa, am putea explica purtarea lui prin suferinţele îndurate de familia lui. Aceeaşi comportare caracteristică o avea însă şi înainte, când onoarea fiicei sale era numai primejduită, dar încă neştirbită. Crespo este calm. Nu vorbeşte deci în stare de tensiune afectivă, ci potrivit cu caracterul său, atunci când discută cu generalul în felul următor (pp. 70 – 71):

„Don *Lope*: Spune, cum / Putea-ntâmplarea să te piardă?

Crespo: Anume: omorând pe-acela / Ce în vreun fel m-ar fi jignit.

Don Lope: Dar, Dumnezeule, ştiai / Că-i căpitan?

Crespo: O, Doamne, da / Dar chiar de-ar fi fost general / Şi s-atingea de cinstea mea / îl

ucideam.

Don Lope: Dar de s-atinge / Oricine numai de un fir / Din uniforma de soldat, / V-o jur pe Dumnezeu din cer / Că-l spmzur.

Crespo: Cine îmi clinteşte / Chiar şi-o fărâmă din onoare, / Pe Dumnezeu v-o jur şi eu, / Că-l legăn în spânzurătoare.

Don Lope: Dar dumneata ştii că fiind / Ceea ce eşti, ai datoria / Să-nduri corvezi fără crâcnire?

Crespo: Da, ştiu, dar numai cu averea, / Iar nu cu cinstea: regelui / închin avutul şi viaţa, / Că-i sunt dator; însă onoarea / E-un bun al sufletului meu, / Ce-i stăpânit de Dumnezeu.

Don Lope: Pe toţi Hristoşii! S-ar părea / C-aici dreptate ai avea.

Crespo: Pe toţi Hristoşii, întotdeauna / Dreptate am ştiut să-mi fac".

Sunt minunate cuvintele pe care le rositeşte Crespo, dar totodată sunt şi cuvintele unei personalităţi paranoide care stăruie în dreptul şi cinstea ei, chiar dacă este vorba de viaţă şi de

moarte. Crespo recunoaşte că marea diferenţă dintre starea lor socială îi impune anumite obligaţii în ceea ce priveşte politeţea, lucru ce nu înseamnă însă pentru el să renunţe nici cât negru sub unghie la ceea ce socoteşte că i se cuvine în calitate de om.

Mai târziu, după ce fiica lui a fost într-adevăr răpită şi dezonorată de căpitan, Crespo, devenit între timp judecător al satului, reia dialogul cu Don Lope – dialog cu un conţinut similar, dar de data asta pătruns de o profundă gravitate (pp. 164 – 165):

„*Don Lope*: Să-l scot din temniţă-am venit / Pe cel închis şi să răzbun…

Crespo: Iar eu îl ţin închis, vă spun, / Aici, pentru ce-a săvârşit.

Don Lope: Ştiţi că pe rege îl slujeşte, / Şi eu să-l judec se cuvine?

Crespo: Ştiţi că, din casă de la mine / Mi-a răpit fata tâlhăreşte?

Don Lope: Ştiţi că am dreptul de-a curma /

Neînţelegerea pe la: e?

Crespo: Ştiţi oare că şi-a bătut joc / în codru de onoarea mea?”

Intransigenţa personalităţii paranoide iese aici la iveală cu toată claritatea N-am vrea să calificăm comportarea lui Crespo drept încăpăţânare, – dreptatea este de partea lui. Şi totuşi atitudinea lui nu poate fi calificată altfel. El însuşi recunoaşte în fond aceasta. Înainte de a fi rostit cuvintele citate mai sus, el răspunde generalului care-l numise cu dispreţ „un bădăran din clasa ţărănească” (p. 163): „Un bădăran s-o fi chemând, / Dar dacă el şina pus în gând / Să-l spânzure pe căpitan, / Zău că nu-i chip de-a-l mai opri”.

Crespo îşi impune voinţa şi îl spânzură pe căpitan înainte ca Don Lope să-l poată salva El nu procedează conform legii, căci căpitanul ar fi trebuit să fie judecat de un tribunal militar. În felul acesta hiperperseverenţa lui Crespo este şi aici subliniată, deoarece un paranoic îşi face singur

dreptate, fără a se lăsa influenţat de ceea ce prevede legea.

Pentru tematica prezentei lucrări, drama lui Calderon este deosebit de valoroasă, deoarece în ea ne este înfăţişată nu atât o reacţie paranoidă, cât mai ales personalitatea paranoidă ce determină reacţiile. Nu cunosc niciun personaj din literatură la care acest lucru să fie vizibil în aceeaşi măsură. Când un om are o comportare paranoidă, aceasta se petrece de obicei la capătul unei dezvoltări de acest tip, în care întâmplările exterioare au un rol hotărâtor. Crespo are însă de la început şi până la sfârşit aceeaşi comportare. Acest fapt diminuează, poate, valoarea liberară a piesei, dar pentru problema care ne interesează prezintă un interes deosebit.

Personalităţi demonstrativ-hiperperseverente

Când o fire *isterică* este asociată cu una *paranoidă*, atunci, după cum am arătat mai înainte, evoluţia poate merge în direcţii diferite, aproape opuse. Este posibil ca înclinaţia

istericului de a ocoli dificultăţile să determine comportamentul general, iar perseverenţa paranoidă să fixeze această direcţie negativă din punct de vedere social. S-ar putea însă întâmplă ca ambiţia paranoidă să se îndrepte spre ţeluri pozitive din punct de vedere social, fixându-se în mod perseverent asupra lor, în aşa fel încât adaptabilitatea isterică să nu se poată afirma. Rezultatul devine însă din nou negativ, dacă ambiţia paranoidă sare peste cal, dar talentul isteric de a simula asigură succesul dorinţei de a se impune.

Un exemplu de *fire isterică-paranoidă combinată*, într-o formă negativă din punct de vedere social, 11 constituie Franz Moor din *Hoţii* de Schiller.

La începutul tragediei ne putem da seama de falsitatea lui Franz după modul exagerat în care îi compătimeşte, chipurile, pe – tatăl şi pe fratele său; siguranţa şi făţărnicia cu care-şi debitează cu acest prilej calomniile sunt caracteristice pentru

firea isterică (p. 21):

„Întâi îţi cer îngăduinţa să-mi întorc privirile o clipă, să vărs o lacrimă de compătimire pentru fratele me-u pierdut. Ar trebui să amuţesc pentru totdeauna – doar e fiul dumitale; ar trebui s-ascund de-a pururi ticăloşia lui – este doar fratele meu. Dar a-ţi da ascultare este prima şi trista mea datorie. Îţi cer însă iertare”.

O laudă de sine patetică, cu afirmaţii şi jurăminte exagerate, confirmă natura isterică a atitudinii (p. 25):

„Îmi voi pune viaţa în joc, s-o prelungesc pe-a dumitale. Viaţa dumitale este pentru mine un oracol, de care ţin seama la fiecare pas; nicio datorie nu mi se pare îndeajuns de sfântă încât să n-o calc în picioare în clipa în care este în joc preţioasa dumitale viaţă”.

După ce şi-a convins tatăl că nu-i vrea decât binele, Franz poate să sublinieze pretinsa ticăloşie a fratelui său. El o face însă într-un mod perfid, prefăcându-se că ar avea intenţii nobile. El

pretinde că tatăl lui trebuie să-l alunge pe Karl pentru a-l salva, iar nu din răzbunare (pp. 27 – 28):

„Din paharul voluptăţii au băut mii şi mii de oameni. Câţi dintre aceştia nu s-au îndreptat prin pocăinţă? Chinul trupesc ce însoţeşte lipsa de măsură a omului nu este oare semnul voinţei divine? Se cade oare să răstălmăcească omul, din cumplită slăbiciune, această voinţă, răsucind-o în folosul lui? Trebuie părintele să nimicească, pentru veşnicie, zălogul încredinţat de cer mâinilor lui? Gândeşte-te bine, tată: dacă îl vei lăsa pentru câtăva vreme pradă mizeriei, nu va trebui oare să pornească pe alt drum, ceroând să se îndrepte? Sau va rămâne acelaşi netrebnic, chiar în marea şcoală a mizeriei! Vai-vai de părintele care nimiceşte prin răsfăţ pe sfetnicii celei mai înţelepte înţelepciuni! Aşadar, răspunde, tată!”

Deşi cuvintele lui Franz păreau să fie atât de pătrunse de simţire, totul nu era decât teatru.

Franz, urmărindu-l pe tatăl său su privirea, râde (p. 28):

„Fii liniştit, bătrâne î Nu-l vei mai strânge La pieptul tău niciodată – drumul e închis, e-nchis drumul dintre iad şi cer. L-am smuls din braţele tale de mult. Cu mult înainte s-o fi voit tu; când nici nu bănuiai măcar! Aş fi, de bună seamă, un biet cârpaci, dacă n-aş fi în stare să smulg un fiu din inima părintelui său, chiar dacă ar fi încătuşat acolo cu lanţuri de fier!”

La fel se comportă Franz puţin mai târziu şi faţă de Amalia. După ce a încercat zadarnic să-l calomnieze pe Karl, el joacă rolul fratelui iubitor. Cu această manevră va avea’s ucce’s (p. 51):

„*Franz* (acoperindu-şi faţa): Lasă-mă, lasă-mă mai bine î x să plâng în voie – tată tiranic, pe cel mai bun dintre fiii tăi l-ai dat pradă mizeriei – ticăloşiei atotbiruitoare – lasă-mă, Amalia! Vreau să-i cad la picioare, să-ngen-unchi în faţa lui – îl voi implora ca blestemul acela să cadă asupra mea – pe mine să mă dezmoştenească – pe mine,

sângele meu, viaţa mea, totul…

Amalia (cuprinzându-i gâtul cu braţele): Tu eşti fratele dragului meu Karl; bunule, iubitule Franz!”

După acest prim succes, Franz, cu tot talentul său actoricesc, comite o greşeală. Dragostea lui senzuală pentru Amalia îl face să se pripească în urmărirea ţelurilor sale (p. 52):

„*Franz*: Era o seară liniştită, senină, ultima înaintea plecării lui spre Lipsea, în seara aceea m-a luat cu dânsul sub umbrarul în care voi aţi întârziat atât de des învăluiţi de visurile dragostei; vreme îndelungată rămaserăm tăcuţi – în cele din urmă, îmi luă mina şi-mi vorbi în şoaptă, cu privirea înlăcrimată: «O părăsesc pe Amalia, nu ştiu – dar parcă ceva îmi spune că-i pentru totdeauna – n-o părăsi şi tu, frate!

— Fii prietenul ei, Karl al ei – dacă eu, Kad, nu mă mai întorc niciodată». (Se repede în genunchi şi-i sărută mâna cu înfocare.) Niciodată, niciodată, niciodată nu se va mai întoarce; iar eu

ipam făgăduit să îndeplinesc ce mi-a cerut prin acest sfânt jurământ!

Amalia (sărind înapoi): Trădătorule! Te-am prins!”

Şi cea de-a doua trăsătură a firii lui Franz – cea *paranoidă* – se poate observa încă de la începutul piesei. Ticăloşiile comise de el pot fi corect apreciate abia atunci când aflăm cât de nedreptăţit s-a simţit întotdeauna în raport cu fratele său. Într-adevăr, el nu a fost răsfăţat de natură, dar vehemenţa cu care se revoltă împotriva acestei situaţii vădeşte susceptibilitatea sa paranoidă (p. 29):

„Am prea multe drepturi să fiu mâniat pe natură; pe cinstea mea, mă voi folosi de aceste drepturi precum se cuvine.

— Pentru ce m-am ieşit eu primul din pânbecul mamei? Pentru ce natura m-a-mpovărat cu atâta siuţenie numai pe mine? Nu, zău, parcă aş fi fost plămădit la naştere din ultimele rămăşiţe. Pentru ce mi-a fost hărăzit tocmai inie acest nas

de lapon, acest bot de maur, aceşti ochi de hotentot? Pe legea mea, îmi vine să cred c-a strâns tot ce-a putut găsi mai slut, de la toate soiurile de oameni, amestecând totul grămadă – şi din asta m-a plămădit pe mine. Moarte şi blestem! Cine a dat naturii dreptul să-i hărăzească lui lucruri de care pe mine m-a lipsit? înainte de a fi cineva născut, oare poate fi natura înduplecată, întoarsă din drumul ei prin linguşiri sau ocări? De ce a fost atât de părtinitoare?”

Setea de putere reiese şi ea cu toată claritatea din monolog, care se încheie cu următoarele cuvinte (p. 31): „Voi nimici necruţător tot ce-mi stă în cale, tot ce mă împiedică să fiu stăpân. Stăpânul trebuie să fiu eu! Voi câştiga prin silnicie ceea ce nu pot obţine prin purtări gingaşe”.

Pe tot parcursul tragediei comportarea lui Franz este dominată de trăsăturile arătate până aici. Făţărnicia lui este susţinută de o ambiţie nemăsurată şi de jignirea pricinuită de faptul că

primul loc îi e destinat fratelui său Karl. Când crede că tatăl său a murit, afectele sale paranoice izbucnesc din nou în mod vehement Acum el este stăpânul tuturor şi va savura izbânda (p. 68):

„Cine va cuteza să mă tragă la răspundere? Sau să-mi se,ună-n obraz: eşti un ticălos! La o parte povara acestei măşti de gingăşie şi virtute. Acum, Franz trebuie văzut în toată goliciunea lui! Să-nspăimânte î Tatăl meu îşi îndulcea poruncile, preschimbându-şi domeniul într-un cuib de familie. Şedea la poartă, zâmbind drăgăstos, numindu-i fraţi, copii! Sprâncenele mele încruntate vor atârna deasupra voastră ca nourii de furtună, numele meu despotic va pluti asupra acestor munţi precum o cometă ameninţătoare; fruntea mea va vesti numai vremea rea. Dânsul mângâia şi alinta grumajii ce cu cerbicie i se împotriveau. Mângâierea şi alintarea nu-s făcute pentru mine. Cu colţii pintenilor vă voi sfâşia carnea! Voi biciui fără cruţare!”

S-ar putea crede că Franz Moor era lipsit de

sentimente: morale, putând fi comparat cu ticăloşii a căror cunoştinţă am făcut-o mai sus. Dar dată fiind firea lui isterică, nu putem afirma acest lucru cu toată certitudinea, deoarece n-ar fi exclus ca inhibiţiile corespunzătoare să nu fi fost decât refulate.

Personalităţi nestăpânite

Personalităţile grosolane, impulsive, călăuzite de impulsuri şi instincte, şi adesea cu un fizic atletic, nu puteau lipsi din literatura beletristică.

În *Fraţii Karamazov*, Dostoievski ni-l prezintă pe cel mai important personaj, aflat mereu în centrul acţiunii, sub trăsăturile unui *psihopat epileptoicL* Este vorba de Dmitri, zis Mitca, cel mai în vârstă dintre fraţii Karamazov. El nu l-a ucis pe tatăl său, dai” ar fi fost în stare de o asemenea faptă, căci o dată îl bătuse pe bătrân atât de rău încât acesta era cât pe-aci să-şi dea sufletul De altfel, l-a ameninţat în repetate rânduri că îl va omorî. Motivul era că atât tatăl cât şi fiul o iubeau

la nebunie pe Gruşenka. La Mitea afectul s-a intensificat prin aceea că tatăl său era bogat *şi* încerca să o câştige pe Gruşenka cu banii de care îl lipsea pe el, Mitea. Mitea seamănă cu tatăl său în ceea ce priveşte pasiunea sexuală, dar în rest are o natură cu totul diferită. Tatăl său spunea despre el că „este fluşturatic, o fire nerăbdătoare, impulsivă, pătimaşă, un chefliu”. Această părere nu era neîntemeiată, autorul notând mai apoi (p. 92):

„De altfel, aerul acela bolnăvicios nu putea să surprindă pe nimeni în clipa de faţă: toaită lumea cunoştea fie chiar numai din auzite viaţa dezordonată pe care o ducea în ultima vreme la noi în oraş, de chefurile lui, ce se ţineau lanţ, după cum ştiau tot aşa de bine că, de când era în conflict cu părintele său din pricina banilor, ajunsese într-un hal fără de hal de enervare. Circulau chiar prin partea locului o serie de anecdote în privinţa asta. Este adevărat că Dmitri Feodor o viei era irascibil din fire, «un spirit greşit

orientat şi fără continuitate în idei», cum spusese despre el într-o adunare judecătorul de pace Semion Ivanovici Kacealnikov”.

Mitea era adesea violent. Aşa, de piddă, l-a maltratat pe căpitanul Sneghiriov, trăgându-l de barbă în stradă, şi l-a bătut pentru că îl credea prieten intim ou tatăl său. Odată, întrebat ce-ar face dacă Gruşenka s-ar duce la tatăl său, a răspuns: „Sunt în stare să şi omor” (p. 165). În continuare, a adăugat că l-ar omorî pe „bătrân”, dar de Gruşenka nu s-ar atinge. Într-o zi, cuprins de suspiciune şi teamă că Gruşenka ar putea fi la tatăl său, a cotrobăit prin toate încăperile. Cu toate că nu a găsit-o, s-a năpustit totuşi asupra tatălui său când acesta l-a acuzat (vol. I, p. 166): „Acesta însă ridică mâinile şi, înşfăcându-l de cele două smocuri de păr care i se mai păstraseră pe tâmple, îl smuci zdravăn şi-l buşi de podele. După care îl mai lovi de câteva ori cu tocul încălţămintei în obraz. Bătrânul gemu sfâşietor. Fratele său Ivan strigă la el: «Ce faci, nebunule, vrei să-l omori?»

Dmitri strigă: «Aşa –, i trebuie! Nu-i nimic dacă a scăpat ou zile acum, mai vin eu, pe aici şi, până la urmă, tot îi vin de hac!»”

Înhr-o zi, pe când stătea în faţa ferestrei tatălui său, deoarece se temea iarăşi că Gruşenka ar fi acolo, a fost surprins de servitor tocmai când voia să sară gardul şi să se îndepărteze. Mitea l-a lovit, *doborândunt* şi lăsându-l să zacă pe jos inconştient. Cum personalităţile epileptoide nu sunt lipsite de sentimente, ci doar impulsive şi iritabile, este uşor de înţeles că de data aceasta Mitea a avut remuşcări. A şters cu o batistă sângele de pe faţa servitorului şi a încercat să-şi dea seama dacă acesta mai trăieşte.

De altfel, şi în alte ocazii Mitea nu se lăsa călăuzit de raţiune, ci de dispoziţie, impulsuri şi toane. Şi dragostea lui pentru Gruşenka a apărut în mod impulsiv. Prima dată când s-a dus la Gruşenka avea de fapt intenţia s-o bată, deoarece credea că în materie de bani ea era aliata tatălui său. S-a întâmplat însă cu totul altfel (p. 161): „Şi

cum îţi spuneam, mă dusesem s-o bat, şi când colo am rămas la ea. Furtuna s-a dezlănţuit, a dat o ciumă peste mine şi m-am molipsit, şi azi încă mă simt atins ca de o molimă, şi-mi dau seama că s-a mântuit cu mine, că n-are să mai fie nimic altceva. Cercul s-a închis. Atâta mi-a fost”.

Din pasiune pentru Gruşenka, Mitea i-a aranjat un chef straşnic, pe care-l descrie cu următoarele cuvinte (p. 161):

„Şi tocmai în ziua aceea, ca un făcut, aveam în buzunar xi eu, calicul, – trei mii de ruble. Am plecat cu ea la Mokroe – sunt vreo douăzeci şi cinci de verste până acolo –, am adus ’lăutari, ţigănci, şampanie, – le-am dat ţăranilor să bea şampanie până s-au îmbătat, am aruncat cu pumnii bani muierilor şi fetelor din sat. După trei zile eram lefter, dar ca un şoim î Creai poate că şoimul a obţinut ceva? Nimic, nici gâ.nd de aşa ceva!”

Mai târziu, Mitea mai organizează un chef asemănător, atunci când crede că a pierdut-o

definitiv pe Gruşenka şi că îl omorise pe servitor. După chef a vrut să se împuşte, dar este arestat înainte de a fi făcut-o.

Mitea este deci un om violent, irascibil, desfrânat, care se înflăcărează într-o clipă. Cu alte cuvinte, este o *personalitate nestăpxnită* la o intensitate de *psihopatie epileptoidă*. Acestei firi îi corespunde şi un alt aspect: Mitea nu numai că se lasă pradă iritabilităţii sale; uneori el poate să ajungă şi la alte atitudini – încărcate afectiv, în care să cadă în patetism. În timpul încercărilor sale desperate de a face rost de cele 3.000 de ruble defraudate, el se roagă lui Dumnezeu. Îi este teribil de frică, dar mai nădăjduieşte şi, în plus, este stăpânit de dragostea sa pentru Gruşenka; toate aceste sentimente se îmbină (vol. II, p. 122):

„Doamne, primeşte-mă aşa nelegiuit cum sunt şi nu mă judeca! Lasă-mă ne judecat… Nu mă judeca, doamne, pentru că mi-am luat şi singur osânda! Nu mă judeca pentru că te iubesc, doamne! Sunt un ticălos, dar te iubesc; chiar de-ar

fi să mă ’trimiţi în iad, tot am să te iubesc şi am să strig din adâncul gheenei că pe tine te iubesc acum şi pururea şi-n vecii vecilor... Numai nu mă văduvi de dragostea mea pământească, îngăduie-mi să mă bucur de ea până în clipa din urmă... să iubesc acum, aici, lasă-mi încă cinci ore de răgaz până la cea dintâi rază fierbinte din slavă... Căci mi-e dragă regina sufletului meu! Doamne, cât o iubesc! Nici n-aş putea face altfel decât s-o iubesc!”

Conformaţia atletică completează, din punct de vedere somatic, constituţia psihică epileptoidă (vol. I, p. 91): „Bine legat, simţeai mustind în el o forţă fizică puţin obişnuită”. Mai târziu se vorbeşte despre „enoina sa forţă fizică”.

Când nu e copleşit de afectele sale, Mitea are şi porniri nobile. Într-un moment când este dominat de afect, el defraudează 3.000 de ruble, dar apoi, când e calm, gândul de a fi un hoţ i se pare îngrozitor. Duce o luptă desperată pentru a scăpa de această pată morală. Are o inteligenţă

bine dezvoltată. Dar faptul că impulsivitatea lui Mitea este anormal de puternică nu este atenuat de nivelul general înalt al personalităţii sale.

Dostoievsky care, după cum se ştie, suferea de epilepsie, a descris această boală la mai multe dintre personajele sale literare: de pildă în *Idiotul*, la Smerdeakov din *Fraţii Karamazovy* la Murin din *Gazda*, la Nelly din *Umiliţi şi obidiţi*. Dar el nu îi înzestrează pe aceşti bolnavi cu o fire epileptică sau epileptoidală. Murin este, ce-i drept, un om violent, dar aşa cum este descris nu e totuşi un epileptoid. Voinţa lui este foarte perseverentă. Nici – la Kirilov din *Demonii* nu se poate vedea o fire epileptică, ci numai stări de indispoziţie epileptică extatică.

În persoana lui Kurt von Koppingen, Gotllielf ne prezintă şi el într-un mod foarte impresionant un *psihopat epileptoid*. După ce mama eroului a sărăcit în reşedinţa ei seniorială (povestea se petrece în evul mediu), fiul ei Kurt ar fi putut ajunge din nou la prosperitate, căci făcuse un

început bun, căsătorindu-se cu o fată bogată. Dar el nu e în stare să persevereze într-o muncă ordonată, hoinăreşte prin câmpuri şi păduri, decade tot mai mult şi până la urmă devine un cavaler-brigând, un jefuitor şi asasin. Impulsuri primitive, adânc înrădăcinate în firea sa, îl ataşau de natură şi de animale, dar era cu desăvârşire lipsit de orice sentimente umane mai nobile. Când, după căsătorie, soţia sa Agnes se mută în noul ei cămin, ea este îngrozită de înfiorătoarea sărăcie în care a nimerit, dar Kurt nu-şi dă seama de acest lucru.

„Acel ce şi-ar închipui că el observase fiorii care au străbătut sufletul soţiei sale şi că-i împărtăşise simţămintele ar greşi profund, căci Kurt nu-şi dăduse seama de nimic. Kurt avea o vedere excelentă – vedea ţiparul în mâl, potârnichea în iarbă, sitarul printre frunzele veştede şi mistreţul în desişul pădurii, dar în inimile oamenilor nu vedea, şi la fel cum nu era în stare să citească o carte, nu era în stare nici să

citească gândurile de pe faţa oamenilor şi cu atât mai puţin acele gânduri mai tainice care abia de puteau fi întrezărite o clipă în sclipirea ochilor sau într-o mişcare a buzelor. Într-adevăr, asemenea gânduri constituiau pentru el mistere şi ar fi continuat să nu vadă nimic chiar dacă i s-ar fi pus ochelari pe nas”.

Se întâmplă frecvent ca persoane epileptoide să aibă un contact mai apropiat cu animalele decât cu oamenii. Dacă relaţiile lui Kurt ou mama sa nu erau dintre cele mai cordiale, faptul i se datora în bună parte acesteia din urmă, care era o femeie dură. Ne putem însă da seama în ce măsură Kurt era lipsit de orice sentimente mai nobile, din următoarea frază:

„Kurt a luat cunoştinţă de acest lucru cu sânge rece. De altfel, în general nu manifesta niciun interes pentru nimic din cele ce se petreceau în casă – nici pentru moairtea mamei sale, nici pentru naşterea unui copil. S-ar fi părut că toate acestea nu-l priveau.

Kurt începe să lipsească din ce în ce mai mult de acasă:

„Umbla cu ciracii lui prin tot felul de hanuri suspecte, uneori se duceau cu toţii spre castelul scite unuia d-in ei când aflau că acolo ar putea găsi merinde, dar adesea dispăreau de parcă li s-ar fi şters până şi urma de pe pământ. Zile şi zile de-a rândul, nimeni n-ar fi putut spune dacă mai trăia vreunul din ei, dar-mi-te unde se aflauu.

Kurt, care, după cum se spune în carte, „călca cu paşi grei”, era un om deosebit de sălbatic şi violent. La mânie nu cunoştea limite. Iată cum s-a comportat într-o ceartă avută cu un membru al bandei sale: „Atunci mânia l-a cuprins cum cuprind flăcările un acoperiş de paie. A p-us mina pe un urcior de piatră care se afla lângă dânsul şi l-a aruncat în faţa batjocoritoare a celui care-l înf; runta”. Cearta a continuat: „Kurt, care în mânia sa ajunsese să semene cu un leu înfuriat, voia să-l apuce cu mâinile sale vânjoase şi nu încape îndoială că l-ar fi sugrumat. Atunci ceilalţi

au intervenit şi i-au despărţit, voini probabil să-d împace

Şi din punct de vedere intelectual, Kurt avea felul greoi de a gândi al personalităţilor epileptoide, motiv pentru care a fost adesea tras pe sfoară.

„În această agitaţie dezlănţuită, drăcească, Kurt era totdeauna fruntea, dar totdeauna era tras pe sfoară, el era cel care făcea cel mai mult dar căpăta cel mai puţin, era uriaşul căruia piticii îi dădeau cu tifla. La jaf, berbecele de asalt era Kurt; loviturile care ar fi trebuit să-i atingă pe toţi, el singur le lua asupră-şi; şi dacă totdeauna el trăgea ponoasele, la împărţeală prietenii lui trăgeau foloasele”.

Când nu sunt întărâtaţi, epileptoizii sunt de multe ori blajini. Acelaşi lucru este valabil şi pentru Kurt Deşi fusese înşelat, era totuşi dispus să mai cedeze şi ailtora din partea de pradă ce i se atribuise.

Kurt von Koppingen este un psihopat

epileptoid de o rară tipicitate. Desig-ur, dacă după un înfiorător coşmar în care s-a visat fugărit de diavol, el s-a schimbat cu totul, astfel încât dintr-un om asocial s-a transformat în cele din urmă într-un bun tată de familie, faptul acesta nu mai poate fi explicat din punct de vedere psihologic, ci serveşte exclusiv unor scopuri pedagogice. Putem recunoaşte aici tendinţa educativă a lui Gotthe-l! tendinţă care l-a determinat adeseori să-şi încheie în felul acesta excelentele sale descrieri psihologice.

Coriolan, din drama cu acelaşi nume a lui Shakespeare, este descris ca un salvator al poporului său, şi totuşi ca o personalitate nestăpânită. El devine un erou datorită forţei sale impulsive. Prin îndrăzneala şi intrepiditatea lui, dar şi datorită forţei sale fizice, el luptă mereu în primele rânduri, învingând orice potrivnic care îl înfruntă; într-o luptă decisivă, el deschide, aproape singur, calea de acces în cetatea vrăjmaşă. Conştient de ceea ce a realizat, el

dispreţuieşte poporul şi pe tribunii populari. Când, luaţi în zeflemea de el, aceştia îşi retrag voturile pe care erau dispuşi să i le dea pentru alegerea în funcţia de consul, el copleşeşte cu ocările cele mai grosolane poporul şi pe conducătorii săi. Pentru această faptă va fi pedepsit ca trădător, poate chiar cu moartea. Prietenii lui vor să-l îndepărteze. Unul din ei, care-l cunoaşte încă din copilărie, spune (p. 122):

„Şi veşnic e cu inima pe buze, / – Dar vai de cel ce-l scoate din sărite!”

Puţin mai târziu, Coriolan spune (p, 126):

„Puţin îmi pasă, tragă-mă pe roată / De cozi de cai, – din stânca Tarpeiană / Pe mine zece munţi rostogolească, / Mă uit la ei din funduri de prăpastie, / Şi nu retrag!”

Potolit şi convins în fine de prietenii săi, Coriolan promite să ceară scuze. Dar imediat ce tribunul poporului începe să repete din nou acuzaţia şi să folosească expresia de „trădător al poporului”, furia lui explodează din nou, fără

stavilă (p. 141 – 142):

„Pârjol atunci şi grindină să cadă, / Pe capul cui mă face trădător! / Mă fulgeră cu moartea ta din ochi, / Trăsneşte-mă cu mâna slăbănoagă, / Nebune, spune tot ce ai pe limbă, / Că tot un mare mincinos rămâi”.

Exilat din Roma, el se alătură duşmanilor ei înverşunaţi, adică celor împotriva cărora luptase atât de impetuos cu puţin înainte; el face lucrul acesta în mod cu totul nechibzuit, fără să se gândească măcar la faptul că toţi cei care-i sunt dragi – prietenii, mama, soţia şi copiii – se află în oraşul pe care acum vrea să-l distrugă. Implorat de mama lui, încheie în sfârşit pace cu Roma şi, tot în mod nechibzuit, se duce în oraşul în care se află duşmanii lui, ca să înfrunte moartea, crezând că şi aceşti duşmani vor recunoaşte tratatul său de pace cu Roma. Shakespeare are dreptate să arate cum, în timpurile trecute, forţa impulsivă putea să genereze un erou.

Judecând după forţa sa fizică neobişnuită şi

după viaţa sa nestatornică, plină de acţiuni violente, aşa cum îl descrie legenda, Hercule trebuie să fi fost un epileptoid. Sub forma în care îl descrie Sofocle în *Traliinienele*, el este într-adevăr un psihopat epileptoid. Deianira, soţia lui, se plânge la începutul dramei:

„Desigur, eu, cea aleasă, m-am însoţit cu Hercule cu g. Îndul la bucuriile ce mă aşteaptă, dar nu am parie decât de teamă, teamă şi iar teamă pentru soarta lui! Ceea ce încă aseară era o nouă îngrijorare, astă seară este alungată de altele şi mai noi. La copiii noştri, rod al căsătoriei noastre, el se uită aşa cum priveşte un ţăran un – petec de pământ prea îndepărtat: o dată la semănat, încă o dată la recoltat – şi gata! Aşa a tot fost minat el de viaţă: abia apucă să intre pe uşă, că din nou trebuie să-i treacă pragul, plecând să slujească ba unuia, ba altuia. Acum, după ce a trecut cu bine aceste încercări, teama mea devine mai mare ca oricând. Căci, de când l-a ucis pe Ifitos, suntem exilaţi”.

Teama soţiei este într-adevăr urmată de întâmplări îngrozitoare. Hercule s-a îndrăgostit de Iola, fiica regelui Eur-itos. Cum acesta refuză să-i dea fiica, distruge oraşul, îl omoară pe rege şi o ia pe Iola, care de durere nu mai poate vorbi, ca s-o ducă în casa lui, lângă soţia lui. Aceasta, vrând să-şi păstreze dragostea soţului, îi trimite o îmbrăcăminte despre care crede că ar conţine o vrajă de dragoste, dar de fapt îl arde de viu pe cel ce o îmbracă. Când Hercule începe să-i simtă efectele, îl apucă de un picior pe aducătorul nevinovat al „cămăşii lui Nesus”, care habar nu are ce însuşiri are aceasta, şi „îl azvârle cu atâta putere în stânca înconjurată de valurile spumegânde ale mării, încât măduva albă a creierului i se amestecă în păr”. Înainte de a muri, Hercule îi porunceşte fiului său să se căsătorească în locul lui cu Iola şi îl sileşte să-şi dea consimţământul, deşi tânărul se împotrivea din (respect pentru mama sa. Între timp, Dei anira, îngrozită de efectul aşa-zisei vrăji de dragoste pe

care o primise pe vremuri de la Nesus, şi-a luat viaţ.a. La Hercule, aşa cum îl vede Sofocle, nestatornicia epileptoidă se alătură brutalităţii epileptoide.

Suntem tentaţi să continuăm caracterizarea eroului, raportând-o la întruchiparea pe care i-o dă Euripide în drama sa *Hercule*. Aici Hercule are un acces de nebunie şi îşi omoară soţia şi copiii. El se cufundă într-un somn atât de adânc, încât, trezindu-se, nu-şi mai aminteşte de comportarea lui anterioară. Cu groază află de faptele pe care le-a săvârşit. Accesul de nebunie are aspectul urrei obnubilaţii epileptice, astfel încât, – ca psihiatru, sunt înclinat să-l consider pe Hercule nu epileptoid, ci epileptic. Ce-i drept, în felul acesta nu am aprecia la justa sa valoare sensul pe care îl dă Euripide dramei sale; căci el ne spune că nebunia i-a fost trimisă de zeiţa Hera, care îl ura pe Hercule ca fiu nelegitim al soţului ei, Zeus.

În perioada copilăriei, personalităţile epileptoide au o înclinare spre *fuga de acasă*,

adeseori nemotivată. Rosegger descrie în Ultimul Iacob un copil care, în ciuda tuturor măsurilor educative, continua să fugă de acasă. El spune: „Copilul – Iacob – are 12 ani. Niciodată în viaţă omul nu fuge mai uşor ca la această vârstă, şi dacă nu fugi de acasă acum, atunci când mai găseşti prilej?” – Acest „tânăr recalcitrant, lipsit de ataşamentul faţă de părinţi şi de patrie, care era în stare să nesocotească şi să părăsească ou atâta infidelitate casa părintească”, care avea „caracterul unui vagabond”, mai fugise de acasă şi în fragedă copilărie. Se spune despre el: Băiatul începuse să calce pe propriile sale drumuri încă din copilărie; adesea pleca cu străini şi odată, la vârsta de cinci ani, aflându-se la Sandeben, se alăturase unei şatre de ţigani”. Când tatăl său îl aducea înapoi acasă şi îl ţinea închis, el protesta violent şi sfidător, într-un mod tipic pentru copiii şi adulţii epileptoizi. Cu unica rezervă că spiritul lui sfidător era cam prea perseverent pentru această fire.

Personalităţi hiper per se verente-nestă pânite

Deosebit de periculoasă, după cum am putut vedea, este situaţia atunci când un om este în acelaşi timp *nesiăpânit* şi *hiperperseverent*; pentru că în acest caz afectele sale pot deveni extrem de puternice.

Este foarte semnificativ din punct de vedere psihologic că Dostoievski descrie un *asasin* posedând aceste două trăsături de caracter. Rogojin din *Idiotul* are o asemenea fire. La început se poate constata că stăpânirea de sine îi lipseşte până înt/r-atât încât poate fi considerat drept un *psihopat epiIcptoid*. Sustrage bani de la tatăl său pentru a-i cumpăra cercei Nastasiei, de care s-a îndrăgostit. Bătut crunt de tatăl său, fuge de-acasă şi bea toţi banii pe care-i are la el. În eforturile sale de mai târziu pentru a câştiga pe Nastasia, strânge în jurul său o ceată de derbedei, pătrunde cu forţa în locuinţa unui rival şi face acolo un scandal monstru. Într-o stare de violentă

surescitare oferă Nastasiei 100.000 de ruble. Mai târziu aduce efectiv banii, iar în scena care urmează îşi vădeşte într-un mod grosolan lipsa sa de autostăpinire. Rogojin vine cu banda sa, care face scandal, iar el aruncă cele 100.000 de ruble, ca şi cum cu această sumă ar fi putut s-o cumpere pe Nastasia. Când Nastasia, după multe discuţii, se decide în cele din urmă pentru el, Rogojin este cu totul nestăpânit mă bucuria sa (p. 245): 1

„Haidem! zbieră Rogojin ca un smintit. Hei, voi de-acolo... aduceţi vin... pentru toată lumea! Iu-bu-bu!

Xii Vin... vin... Vreau să beau, să petrec. Va fi şi muzică?

Xiii Da, da, o să fie! Nu vă apropiaţi! răcni din nou Rogojin ca ieşit din minţi, văzând că Daria Alekseevna se îndrepta spre Nastasia Filippovna. E a mea! Numai a mea! Regina mea! S-a zis!”

Curând se poate însă constata că atitudinea lui Rogojin nu poate fi explicată exclusiv prin iritabilitate epileptoidă. Însăşi perseverenţa

extremă cu care luptă s-o câştige şi s-o păstreze pe Nastasia denotă o trăsătură paranoidă. Desigur, nu trebuie să pierdem din vedere faptul că Dostoievski descrie o dezvoltare care ar putea să provoace afecte profunde chiar şi la un om obişnuit. Nastasia nu-l iubeşte pe Rogojin, dar se reîntoarce totuşi de fiecare dată la el; se dedairă de acord cu o căsătorie făcută în grabă, dar de fiecare dată se răzgândeşte, uneori refugiindu-se la prinţul Mâşkin. Rogojin oscilează mereu între speranţă şi dezamăgire, ajungând astfel într-o stare gravă de gelozie, ceea ce, la rândul său, are drept efect ca şi dragostea lui să crească. Dostoievski ne-a înfăţişat aici *dezvoltarea psihologică a afectului iubire-ură*. Dar fără o fire paranoidă, afectele nu ar fi ajuns la o asemenea intensitate funestă. Însuşi Dostoievski dă destul de clar de înţeles că Rogojin avea de la natură o înclinaţie spre paranoic. Tatăl său era de asemenea paranoid. La un moment dat prinţul Mâşkin compară pe tată şi fiu (pp. 297 – 298):

„Mi-a venit în gând că, dacă nu te lovea năpasta aceasta, dacă nu intervenea dragostea asta nefericită, ai fi devenit întocmai ca şi tatăl tău; şi poate că în cel mai scurt timp. Te-ai fi zăvorât în casa asta, cu o soţie tăcută şi supusă, aspru şi zgârcit la vorbă, ursuz şi neîncrezător în oameni, fără măcar să simţi nevoia de a sta cu cineva de vorbă, mulţumindu-te să strângi bani, străin de toţi şi de toate. Cel mult, şi asta poate abia la bătrâneţe, ai fi găsit vreun cuvânt de laudă pentru cărţile cele vechi şi te-ai fi însufleţit puţin tălmăcind puterea ascunsă în semnul crucii cu două degete”.

Urmează cuvinte din care ne Ăăm seama că prinţul atribuie mai multă importanţă trăsăturii paranoide a lui Rogojin decât celei epileptoide. „Năzdrăvăniile” despre care vorbeşte îşi au originea în această din urmă trăsătură. El spune (p. 298):

„Mai bine te-ai lăsa de mofturile şi năzdrăvăniile tale, şi cum eşti om fără carte, te-ai

apuca să strângi bani; te-ai aşeza, ca şi tatăl tău, în casa asta cât scapeţii tăi; poate, la sfârşit, te-ai converti şi tu la credinţa lor; şi ţi-ai îndrăgi într-atât bănişorii că ai face curând nu două milioane, ci zece, chit că în cele din urmă ai muri de foame pe sacii tăi de aur, căci aşa eşti tu, în orice pui pasiune, toate le faci cu patimă".

Se poate recunoaşte din cuvintele prinţului perseverenţa paranoidă a – lui Rogojin. Ura resimţită de acesta din urmă faţă de prinţ este foarte profundă; comportarea binevoitoare a lui Mâşkin nu izbuteşte să-l potolească decât trecător. Rogojin îl urmăreşte, îl pândeşte, apare brusc undeva şi se uită la el ameninţător, cu ochii lui negri. Nutreşte gânduri de omor, care se referă când la prinţ, când la Nastasia, şi are mereu un cuţit la îndemână. O dată ajunge chiar să ridice cuţitul spre a-l lovi pe Mâşkin. Ura lui faţă de Nastasia este tot atât de mare, cu toate că în acest caz ura merge mână-n mână cu o dragoste profundă. Până ila urmă o va omorî. Iritabilitatea

epileptoidă singură nu d-ar fi dus la acest act; o singură dată ea l-a împins la o ieşire brutală împotriva Nastasiei, în restul timpului s-a putut stăpâni. Dar aceste două trăsături împreună au avut drept rezultat – constituind o perfectă explicaţie psihologică – omorul pe care l-a săvârşit.

Personalităţi anxioase

Dintre individualităţi descrise de scriitori l-am citat pe anxiosul domn Parent din nuvela lui Maupassant. Când anxietatea este mai accentuată şi nu mai poate fi derivată din teamă, atunci devine o trăsătură accentuantă. Ea îl împiedică adesea pe individ să se afirme în viaţă, să se impună faţă de ceilalţi.

Această remarcă este, fără îndoială, valabilă şi în cazul meşterului Schnock din nuvela cu acelaşi nume de Hebbel. Deşi are un fizic de atlet, meşterului îi este teamă nu numai de soţia sa, foarte autoritară, ci de oricine îl contrazice. EL se vede în situaţia ca soţia să trebuiască să-i ia

apărarea în 1 potriva unei calfe. Când într-o zi, desemnat prin tragere la sorţi, capătă însărcinarea de a-i face preotului reproşuri pentru o predică cu aluzii ofensatoare, Schnock, mort de frică, tremură ca varga şi nu izbuteşte să lege două vorbe, astfel încât toată lumea îl crede beat. La menajerie se teme să privească hrănirea animalelor sălbatice. Silit de vărul său să intre, nu ştie ce să facă: să închidă ochii ca să nu vadă îngrozitoarele animale sau, dimpotrivă, să se uite cu atenţie dacă cuştile sunt bine închise şi dacă nu cumva vreo fiară se apropie prea mult de el. Luat necontenit în bătaie de joc de vărul său pentru laşitatea lui, reuşeşte odată, sub influenţa alcoolului, să-l pălmuiască. Atunci se întâmplă însă catastrofa: Schnock încearcă să fugă de vărul lui – un slăbănog –, dar neajungând la timp la uşă este lovit, se prăbuşeşte şi nu se mai scoală. El relatează următoarele:

„În cele din urmă, hang lui şi arendaşul Niemhăutl au încercat să mă ridice, dar eu mă

împotriveam din răsputeri, nu din încăpăţânare, cum aţi putea crede, ci ca să nu-l irit pe Vinckel, ale cărui urlete şi ocări păreau să se domolească, poate pentru că mă credea mort”.

Vorbind despre Schnock, putem afirma cu toată siguranţa că frica îi înrâureşte atât de mult viaţa, încât de aici rezultă o accentuare a personalităţii sale.

Cum am văzut mai sus, „ţintele” sunt adesea anxioase din fire, iar persecuţiile le fac şi mai fricoase. În literatura beletristică găsim de multe ori „oameni-ţintă”, dar scriitorii nu ne prea informează cum au ajuns aceştia la un comportament anxios.

În *Heinrich cel Verde*, Gottfried Keller face o impresionantă descriere a unui învăţător care a fost în asemenea măsură chinuit de către elevii săi încât a trebuit să renunţe la slujbă, căci altfel ar fi fost pierdut. Despre personalitatea jlui nu aflăm nimic afară de faptul că era neîndemânatic ca pedagog. Şi Thomas Mann descrie un „om-ţintă” –

personajul său Tobias Mindernickel. Avem impresia netă că anxietatea este cea care îl împiedică pe acesta din urmă să întreprindă ceva împotriva copiilor care îl urmăresc urlând. Din cauza firii sale foarte miloase am putea presupune că este o personalitate emotivă. Dat fiind însă că mai târziu el îşi răneşte câinele numai ca să-l poată îngriji, putem constata la acest personaj o trăsătură care nu are nimic de-a face nici cu anxietatea, nici cu emotivitatea.

Dostoievski descrie şi el un „om-ţintă”, fără a spune ceva despre personalitatea acestuia. În *Idiotul*, prinţul Mâşkin povesteşte despre o fată tuberculoasă care – sedusă de un vânzător francez şi foarte curând părăsită – este apoi batjocorită şi maltratată de toţi cei din jurul ei. Copiii se alătură adulţilor, o batjocoresc, aruncă cu murdării în ea şi o urmăresc ţipând. Abia după ce prinţul câştigă simpatia copiilor, atât pentru s-ine, cât şi pentru fată, ia sfârşit martiriul acesteia.

Personalităţi anxioase-hiperperseverente

O combinaţie interesantă rezultă din îmbinarea *firii anxioase*, care este înclinată să bată în retragere, cu cea *hiperperseverentă*, care vrea să se afirme. După cum am văzut mai sus, din această combinaţie trebuie să rezulte o dizarmonie a personalităţii.

O asemenea combinaţie o găsim la Johan din *Fiu de slujnică* de Strindberg. Potrivit cu subtitlul (*Istoria dezvoltării unui suflet*), se insistă extraordinar de mult asupra trăirilor sufleteşti ale unui om, care nu – este altul decât Strindberg însuşi, scrierea fiind în mare măsură autobiografică. De mic copil eroul este în mod zguduitor dominat de frică (p. 6):

„La catul al treilea al acestei case mari, fiul băcanului şi al servitoarei dobândi conştiinţa de sine şi află despre viaţă şi despre datoriile lui. Cele dintâi impresii, pe cât îşi aminti mai târziu, au fost frica şi foamea. Îi era frică de întuneric, îi era frică de lovituri, frică de a nu face toate pe dos, frică să nu cadă, să nu se lovească, să nu

supere pe nimeni. Îi era frică de pumnii fraţilor lui, de palmele servitorilor, de dojenile bunicii, de biciul mamei şi de bastonul lui taică-său; îi era frică de ordonanţa generalului, care stătea în gang cu casca pe cap şi cu sabia în mină, de administrator când se juca în curte, lângă lada de gunoi, şi îi era frică de consilierul de stat, proprietarul. Deasupra lui stăteau privilegii puternice: de la privilegiul de vârstă al fraţilor lui şi până la judecata supremă a tatălui său, deasupra căruia stătea, cu toate astea, administratorul, care-l trăgea de păr şi-l amenința totodată cu proprietarul, pe care nu-l vedea aproape niciodată, căci locuia la ţară şi era poate, chiar din pricina aceasta, cel mai de temut”.

Din cauza deosebitei sale anxietăţi, şcoala era pentru Johan un chin fără sfârşit (p. 44):

„Asta nu împiedica deloc ca anii de şcoală, primii ani de şcoală, să fie socotiţi ca o ucenicie a infernului şi nu a vieţii, şi ca profesorii să pară că există numai pentru ca să chinuie şi nu ca să

educe, ca toată viaţa să fie un coşmar greu ce apasă zi şi noapte, fiindcă nu slujea la nimic să ştii lecţiile când plecai de acasă. Viaţa era o casă de corecţie pentru crime săvârşite înainte de a te naşte, şi de aceea copilul avea veşnice remuşcări”.

Johan a trecut prin temeri îngrozitoare când a citit că onania duce – după concepţia vremii sale – la un dezechilibru fizic şi spiritual (p. 26):

„Într-o noapte se trezi şi văzu pe fraţii lui vorbind în jurul lămpii. Vorbeau despre asta. El se ascunse sub plapumă şi-şi vârî degetele în urechi ca să nu mai audă nimic Dar cu toate astea, auzi totul. Fratele lui vorbea despre pensionul din Paris unde tinerii erau legaţi de paturi fără ca asta să le folosească la ceva. El voi să se scoale, ca să se spovedească lor, să le implore îndurare, să le ceară ajutorul, dar n-ar fi putut să-şi audă confirmarea condamnării la moarte. Dacă ar fi făcut-o, poate ar fi primit ajutor şi mângâiere. Dar el tăcea. Era scăldat în sudoare şi se ruga lui Iisus; el nu mai implora acum pe Dumnezeu-tatăl. Peste

tot pe unde umbla vedea înaintea ochilor înfricoşătoare cuvinte scrise cu litere negre pe un fond galben, le vedea pe zidurile casei, pe treptele camerei, iar sertarul în care era cartea ascundea ghilotina. De câte ori fratele lui se îndrepta spre sertar, el tremura şi fugea. Stătea ceasuri întregi în faţa oglinzii şi se privea să vadă dacă ochii i-au intrat în fundul capului, dacă i-a căzut părul şi dacă craniul lui începuse să semene cu acela al unui mort”.

Din felul în care Strindberg descrie frica sa, respectiv a lui Johan, se poate adesea recunoaşte cea de-a doua trăsătură a personalităţii sale: firea *paranoidă*. Desigur, el este de părere că a ajuns la această altitudine anxioasă numai din cauza educaţiei greşite, din cauza unor învăţători brutali şi a altor oameni răi. El îşi argumentează părerea, referindu-se la cruzimi realmente suferite, dar alţi copii, printre care şi fraţii săi, au trecut prin aceleaşi suferinţe fără ca ele să-i fi marcat pe viaţă. În consecinţă, premisele fricii trebuie să-şi fi

avui rădăcinile în personalitatea sa.

Putem adesea recunoaşte firea sa hiperperseverentă, susceptibilitatea la jigniri, precum şi ambiţia sa. Citim, de pildă (p. 55): „Dacă nu-l vedea nimeni când se scălda, abia de îndrăznea să intre în apă, dar dacă era văzut de cineva, era primul care se arunca în apă de pe acoperişul cabinei. Îşi cunoştea frica şi voia să şi-o ascundă”. Datorită unui exagerat simţ al demnităţii era capabil să-şi învingă frica. În altă parte citim (p. 59): „Într-o zi când biserica era deschisă pentru aerisire, copiii intrară acolo să se joace. Johan, care împinsese isprăvile până la extrem, se repezi în amvon, vărsă ceasornicul cu nisip şi citi un pasaj din Biblie”.

Susceptibilitatea sa faţă de jigniri şi umiliri îl ducea câteodată la o atitudine de revoltă în şcoală (p. 71): „Revolta lui Johan împotriva lecţiilor creştea. Acasă citea tot ce-i cădea în mină şi uita să-şi facă lecţiile”. În altă parte se spune (p. 72): „Se încăpăţâna, şi când era chemat să explice

lecţia tăcea, chiar dacă ştia”.

Cam în aceeaşi perioadă, Johan a început să fie pornit împotriva tatălui său (p. 84): „Răceala faţă de tată-său crescu şi de atunci înainte trăia mereu cu fr ica-n sân; totuşi, în ciuda slăbiciunii lui, avu mici încercări de revoltă”. El se răzvrăteşte şi împotriva obiceiurilor de acasă (p. 85): „Rămase acasă pur şi simplu. La amiazi, înainte de a veni tată-său, declară în faţa fraţilor, surorilor şi mătuşă-şi că nimeni nu poate să siiuiască conştiinţa altuia şi că de aceea nu s-a dus la biserică”. Se opune şi camarazilor săi care aveau o altă comportare decât a lui (p. 86): „În timpul unei excursii la ţară a căutat să îndemne pe băieţi la revoltă, pe când purtau şalurile şi umbrelele fetelor”.

La universitate, ca şi la şcoală, Johan a încercat să meargă împotriva curentului, ca, de pildă, să-şi dea examenele într-un fel contrar uzanţ elor. „Examenul de estetică era programat pentru luna mai. Contrar tuturor obiceiurilor,

Johan a trimis disertaţia prin poştă da U.psala şi a cerut printr-o scrisoare o programare pentru examenul oral”. Dintr-un alt examen, la care s-a comportat la fel, el a făcut „o problemă de principiu şi de onoare”.

Răzvrătirea împotriva celor din jurul său cuprinde şi a doua latură a firii sale paranoice: conştiinţa exagerată a propriei sale valori. Sărăcia, el o privea ca o umilinţă pe care alţii i-o impuneau din răutate. Se plângea de aceasta fraţilor – săi, clar ei îi răspundeau că nu trebuie să fie atât de orgolios.

Cu toate că Johan se revolta de fiecare dată împotriva claselor privilegiate („atunci când vedea un nobil i se urca sângele său de sclav la cap”), cocheta aproape fără încetare cu olasele privilegiate, sperând să obţină acolo prestigiul după care tânjea. Despre comportarea lui din copilărie se spune (p. 97): „Era el orgolios? Pare-se! La şcoală nu căuta niciodată pe cei de o treaptă mai înaltă. Îi privea însă mai mult decât pe

burghezi, pentru că frumoasele lor veşminte, chipurile lor delicate, acele lor de cravată cu briliante mulţumeau simţul lui estetic”. Mai târziu, Johan nu s-a putut niciodată decide dacă trebuia să lupte împotriva claselor privilegiate sau dacă voia să încerce să pătrundă în rândurile lor. Era întotdeauna foarte măgulit când o personalitate sus-pusă îi *adresa cuvântul. Faptul că la Johan *susceptibilitatea* era în general mai evidentă decât *ambiţia* este uşor de înţeles dacă avem în vedere greaua situaţie materială în care se afla de cele mai multe ori, ceea ce îi oferea destule motive de răzvrătire, dar puţine prilejuri de mândrie.

Cele două componente ale personalităţii lui Johan, contradicţia dintre frica resimţită de el faţă de cei din jurul său şi înclinaţia spre agresivitate faţă de aceştia, sunt principalele elemente care explică de ce este continuu aruncat dintr-o extremă în cealaltă. Fenomenul este probabil valabil şi pentru Strindberg însuşi, care la o vârstă mai înaintată a suferit de mania persecuţiei.

În operele sale se regăsesc mereu aceste personalităţi hiperperscverente şi totodată anxioase, deşi nu chiar atât de impresionant descrise ca Johan. În *Camera roşie*, Falie luptă, cu o pasiune aproape fanatică, pentru dreptate şi împotriva oprimării celor săraci, dar, de fiecare dată, în momentul hotărâtor se intimidează şi dă înapoi.

Personalităţi emotive

O capacitate pronunţată de a manifesta compasiune, aşa cum am văzut-o la Vanea din *Umiliţi şi obidiţi*, nu constituie (luată izolat) un semn de emotivitate, deşi contribuie la profunzimea reacţiilor, proprie personalităţilor emotive.

În *Crimă şi pedeapsă*, Dostoievski ne-o prezintă pe Sonia ca pe o personalitate emotivă. Ei i se datorează faptul că până în cele din urmă atitudinea lăuntrică a lui Raskolnikov ia o întorsătură favorabilă. Dominată de sentimentul datoriei şi, în mai mare măsuiră încă, de

compasiune pentru tatăl ei, pentru mama vitregă şi copiii acesteia, Sonia îşi sacrifică onoarea ei de fată pentru a-şi salva rudele de mizeria cea mai cruntă, adică, literalmente, de moartea prin foame. O face, dar suferă chinuri groaznice, deoarece resimte ca înfiorătoare şi suferinţa pe care o îndură de pe urma actului său. Când, la un moment dat, Raskolnikov îi spune că probabil asta este soarta care o aşteaptă şi pe sora ei mai tânără, ea este cuprinsă de groază (vol. II, p. 50): „Nu î Nu! Nu se poate, nu! ţipă cu deznădejde Sonia, de parcă i-ar fi înfipt cineva un cuţit în inimă. Dumnezeu e mare, Dumnezeu n-are să îngăduie... asemenea grozăvie!... Sonia rămâne aceeaşi fată cu sentimente delicate ca mai-nainte. Modul de viaţă pe care este constrânsă să-l ducă nu a schimbat-o cu nimic.

În parte, starea ei de excitaţie emoţională ni se prezintă sub forma anxietăţii. Când a fost odată poftită să se aşeze lângă mama şi sora lui Raskolnikov, a fost profund impresionată (vol. I,

pp. 299 – 300):

„Sonia luă loc, aproape tremurând de frică, şi se uită sfios la cele două doamne. Se vede că ea singură – nu înţelegea cum de avea îndrăzneala să stea alături «le ele. Şi acest gând o răscoli într-atât, încât se ridică deodată în picioare şi, foarte tulburată, spuse lui Raskolnikov…”

Cu ocazia acestei vizite, ea a constatat cât de sărăcăcios trebuia să trăiască Raskolnikov care, cu puţin înainte, dăduse bani mamei ei. Faptul acesta a făcut-o să sufere atât de mult încât, în ciuda timidităţii sale, a exclamat (vol. I, p. 305):

„Ne-aţi dat ieri tot ce aţi avut, zise Sonecika, deodată repede, aproape în şoaptă, şi iarăşi îşi lăsă capul în piept. Buzele şi bărbia începură din nou să-i tremure. Locuinţa sărăcăcioasă a lui Raskolnikov o mirase de la început şi acum vorbele îi scăpaseră singure din gură”.

Faptul că în emotivitatea ei exista şi *multă anxietate* se datorează şi tinereţii ei, fiindcă mai e încă aproape un copil. Dar mai puternic decât

orice alt sentiment este la ea *mila*. O dată ia cu multă compasiune apărarea mamei vitrege, deşi aceasta se purta de cele mai multe ori rău cu ea şi a fost aceea care a împins-o pe Sonia la îngrozitorul ei mod de viaţă (vol. II, p. 52):

„Era limpede că Raskolnikov răscolise multe lucruri tăinuite în sufletul ci, pe care ar fi vrut să le exprime în apărarea Katerinei Ivanovna. O compătimire nesăţioasă, dacă ne putem exprima astfel, se oglindea pe faţa ei.

— Ea s-a mă bată! Ce spui, dumneata! Doamne, ea să mă bată! Şi chiar dacă m-ar fi bătut, ce-i cu asta! Nu ştii nimic, nimic… Este atât de nenorocită, vai, cât e de nenorocită! Şi bolnavă…

După moartea tatălui ei, Sonia se învinovăţeşte chiar pe sine însăşi pentru a-şi apăra mama vitregă (vol. II, pp. 53 – 54):

„De câte ori, de câte ori am făcut-o să plângă! Chiar şi săptămâna trecută! Ah, eu, cu o săptămână înainte de moartea lui, cât de crudă am

fost! Şi de câte ori, de câte ori n-am făcut la fel! Ah, cât m-a durut azi toată ziua când mi-aminteam! Sonia îşi frângea mâinile, atât o durea această amintire”.

Aflăm şi în ce constă pretinsa ei cruzime: Sonia n-a vrut să dea mamei sale vitrege un guler nou şi nişte manşete noi cu care aceasta nu avea de fapt ce face (vol. II, p. 54):

„Ce să faci cu ele, Katerina Ivanovna? Chiar aşa i-am zis. Şi tocmai asta nu trebuia să spun! S-a uitat 3a mine cu atâta tristeţe, că ţi se strângea inima privind-o, şi mie mi-a părut aşa de rău şi mi-a fost aşa milă...

Dat fiind că Sonia este în acelaşi timp anxioasă, compătimitoare şi conştientă de datoria sa, bănuim că la ea este vorba de o fire foarte sensibilă, trăsătură la care, după cum am văzut, sentimentele altruiste sunt predominante. Confirmarea acestei concluzii o găsim în multe ocazii. O remarcă dispreţuitoare la adresa lui Dumnezeu făcută de Raskolnikov o afectează în

asemenea măsură pe Sonia încât îşi pierde cu totul cumpătul (vol. II, pp. 56 – 57):

„Faţa Săniei se schimbă deodată, toţi muşchii i se contractară dureros. Se uită la el cu nespusă dojană, voi să spună ceva, dar nu izbuti să deschidă gura şi doar izbucni într-un plâns amar, acoperindu-şi faţa cu mâinile”.

Groaza ei, când este acuzată că a furat 100 de ruble, este mult mai întemeiată, dar şi aici se poate vedea în ce măsură este în pericol de a fi copleşită de sentimente (vol. II, p. 152):

„Nu-i adevărat! N-am luat nimic! Nu ştiu nimic! strigă ea sfâşietor şi se aruncă în braţele Katerinei Ivanovna”.

După ce nevinovăţia ei a fost dovedită, durerea tot nu înceteză (vol. II, p. 162):

„Deşi nevinovăţia ei biruise calomnia şi ea fusese deplin reabilitată, după ce trecu prima spaimă şi, ieşind din încremenire, fu în s-tare să înţeleagă cum stau lucrurile, sentimentul lipsei sale de apărare şi al vieţii ei obidite îi strânse

chinuitor inima, Izbucni într-un plâns nervos

Cu această ocazie ni se dau câteva informaţii directe despre firea Soniei (vol. II, p. 162):

„Sonia, sfioasă din fire, ştia de mult că putea fi nenorocită mai uşor decât oricare alta şi că, desigur, de jignit putea /s-o jignească oricine fără să fie pedepsit. Totuşi, până în clipa aceea, îşi închipuise că va putea într-un fel sau altul să se ferească de răutatea oamenilor prin prudenţă, blândeţe şi supunere faţă de toţi şi de fiecare în parte”.

Şi din comportarea Soniei faţă de Raiskolniikov se poate observa nu numai dragostea crescândă pentru el, dar şi delicateţea ei sufletească. Faptul că se îngrozeşte când Raskolnikov îi mărturiseşte crima nu este de mirare, dar reacţia ei vădeşte o dată în plus mila ei exaltată (vol. II, p. 171):

„Ca în neştire, Sonia sări de pe pat şi, Mngându-şi mâinile, ajunse în mijlocul camerei, apoi se întoarse repede şi se aşează din nou lângă

el, aproape atingându-l cu umărul. Peste o clipă se cutremură, scoase un ţipăt şi, fără să ştie nici ea de ce, se aruncă – în genunchi în faţa lui”.

Sonia îşi manifestase deja marea sa milă pentru victimă cu altă ocazie, dar acum este copleşită de compătimire pentru asasinul nenorocit (vol n, p. 171):

„Nu, acum nu este pe lume un om mai nefericit ca tine! strigă ea cutremurată de milă, fără să-i audă observaţia, şi izbucni într-un plâns nervos”.

Sonia îl urmează pe Raskolnikov – în deportare din cauza marii ei iubiri pentru el, dar fără fiirea sa emotivă această dragoste devotată nu ar fi fost posibilă. Ea declară că va rămâne alături de el în mizeria şi nenorocirea lui (vol. II, pp. 171 – 172):

„Prin urmare, n-a, i să mă părăseşti, Sonia? întrebă el, privind-o aproape cu nădejde.

— Nu, nu; niciodată şi nicăieri! exclamă ea. Am să te urmez peste tot, pretutindeni! O,

Doamne!... Vai, nefericita de mine!... De ce, de ce nu te-am cunoscut mai devreme? De ce n-ai venit mai înainte? O, Doamne!

— Am venit acum.

— Acum! O, ce-i de făcut acum?... împreună, împreună! repeta ea în neştire, cuprinzându-l din nou în braţe. Am să te urmez la ocnă!”

Înclinaţia pentru emoţii afective profunde este atât de mare la Sonia încât nu putem presupune că este vorba de o variaţie în limitele mediei, ci trebuie să ajungem la concluzia că este vorba de o trăsătură accentuată. Ne-o confirmă uşurinţa cu care izbucneşte an plâns, adică *blândeţea şi duioşia* ei, care se manifestă şi în exprimarea sentimentelor. Dacă vrem să vedem şi mai clar deosebirea, să ne amintim de o altă Sonia, cea din *Război şi* pace de Tolstoi, despre care am mai vorbit. Aceasta din urmă este o fată bună prin firea ei compătimitoare şi prin sentimentul datoriei de care e pătrunsă, dar nu are o atât de mare sensibilitate, astfel încât nu

există moi o asemănare cu Sonia lui Dostoieviski.

Personalităţi distimice

Când stabilim distincţia între *caracter* şi *temperament*) considerăm emotivitatea ca făcând parte din temperament în cele ce urmează-ne vom ocupa de alte însuşiri care alcătuiesc temperamentul într-un sens mai restrâns.

O personalitate *distimică* – sau, în funcţie de intensitate, mai curând o *personalitate subdepresivă* – este zugrăvită de Gotthelf. În *Duminica bunicului*[5] scriitorul ’ne povesteşte despre un bătrân care reprezintă figura centrală a familiei şi care, înainte de a muri, îşi trece în revistă viaţa şi dă sfaturi. Nora lui era o femeie cu spirit practic, dar fiul lui, căruia îi lipsea orice mobilitate spirituală, avea permanent nevoie să fie condus de către tatăl său. Ne dăm seama că motivul acestei încetineli psihice este temperamentul său depresiv. Niklaus ne este prezentat prin următoarele cuvinte:

5 Der Sonntag des Grossvaters (N.T.).

„Când aflară că bunicul se trezise, veniră cu toţii, unul după*, altul, să-l vadă şi să-i spună bună dimineaţa. Printre ultimii veni fiul, acum capul familiei, un om de vârstă mijlocie, cu o faţă morocănoasă şi o fire moale”.

Tatăl – îl trimite la preot cu o însărcinare, dar se teme totodată că însărcinarea nu va fi îndeplinită la timp:

„Bunicul cunoştea firea fiului său – fricos şi mereu în întârziere; de aceea trimise pe unul dintre micii săi păzitori să vadă dacă – tatăl lor e curând gata”.

Pe vremuri, bunicul îi găsise o soţie care să-l mai trezească la viaţă. Acum i se adresează acesteia din urmă, spunându-i:

„Ştiam cum e Niklaus – nehotărât şi luându-şi toate la inimă* Atunci m-am gândit că cel mai mult îl poate ajuta o femeie. Mi-ai fost dragă încă de când erai copil şi mai mergeai la şcoală. Mă uitam uneori la tine şi mă gândeam că dacă te vei dezvolta bine eşti ca şi făcută pentru Niklaus,

pentru că ai voioşie, minte ageră şi fire isteaţă – tocmai ceea ce-i lipseşte lui Dacă s-ar căsători cu o femeie care să-i semene, n-ar ieşi nimic bun. Niciodată n-ar duce ceva până la capăt şi chiar dacă nu s-ar certa cu ea, n-ar exista nicio clipă de bucurie în viaţa lor; iar dacă ar avea copii, sărăcuţii de ed ar fi cei mai nenorociţi nătăfleţi din lume, ar fi de parcă snar fi născut într-un loc unde nu-i niciodată soare, nici vara şi nici iarna”.

Dar speranţele bunicului nu s-au realizat întocmai:

„El sperase că firea gingaşă şi vioaie a nurorii sale Kătheli va face să dispară rigiditatea posomorâtă a fiului său şi că viaţa lor va fi înseninată de voioşie. Până acum speranţele sale nu s-au realizat, dar nici prea prost n-au mers lucrurile”.

Gândul că tatăl său este pe moarte îl zguduie profund pe Niklaus. Soţia lui îl caută.

„Uitându-i-se în jur ea nu zări pe nimeni, dar când deschise uşa grajdului îl văzu pe Niklaus

şezând pe o bancă. Plângea de se cutremura banca sub el. «Dumnezeule, dar ce ai?», întrebă Kătheli speriată; şi cum nu primea niciun răspuns, se aşeză lângă el, îl îmbrăţişă şi, poate mai duios ca niciodată, îl întrebă: «Niklaus, ce-i cu tine? Spune-mi sincer, spune-mi sincer!». «Tata o să moară. Ce-o să ne facem atunci? Cum o să ne descurcăm?» – spuse el printre lacrimi şi sughiţuri”.

Din cauza firii sale greoaie şi posace, Niklaus găseşte greu contactul cu alţi oameni şi nu prea este iubit. El suferă din pricina aceasta şi se închide în sine, ceea ce, la rândul său, îl face să pară adesea neprietenos:

„Bunul Niklaus era unul dintre acea oameni rari care au intenţii bune dar nu sunt în stare să le exteriorizeze; de aceea nimeni nu se simte atras «le ei, iar ei se cred desconsideraţi. Nimeni nu le dă atenţie şi aceasta îi face să fie trişti, nimeni nu pare să-i iubească şi *4e* aceea ei dau impresia că nu iubesc pe nimeni. Niklaus îşi iubea copiii, dar

cu multă frică, stăpânit de teama că aceştia au să sărăcească, dacă averea se va împărţi în atât de multe părţi. Cât putea făcea economii pentru copii şi, din pricina asta, dădea uneori impresia că nu vrea să le satisfacă nicio plăcere”.

Felul oarecum neprietenos al lui Niklaus, menţionat şi în alte pasaje, este deci mai mult un aspect al firii sale depresive.

Din toate aceste caracteristici reiese foarte clar că Niklaus este o *fire depresivă* şi, datorită ei, este *lent şi incapabil de a lua hotărâri*. E surprinzător cum de a putut Gotthelf să observe atât de clar că aceste trăsături se îmbină într-un caracter omogen.

Personalităţi distimice-hi per perseverente

Gotthelf pare să fi avut o oarecare predilecţie pentru personalităţile distimice, respectiv subdepresive, deoarece găsim această trăsătură de temperament şi la alte două binecunoscute personaje din opera sa, ce-i drept în combinaţie cu o trăsătură *paranoidă*. Unul este personajul

principal din *Barthli, împletitorul de coşuri*[6]. La început, trăsătura *depresivă* iese mai clar în evidenţă decât cea paranoidă. După un uragan cu urmări catastrofale, despre Barthli se spune:

„După cum se va fi văzut, el era dintre acei oameni plângăreţi care au întotdeauna un motiv să se jelească, dar niciodată să se bucure. Oamenii de felul acesta plâng pentru ce au pierdut şi nu se gândesc niciodată la ceea ce a fost salvat; ei nu sunt recunoscători când sunt fericiţi, dar cârtesc împotriva providenţei când ’li se întâmplă ceva neplăcut. Oricât îi spuneau vecinii că fusese norocos – căci el, copiii şi căsuţa scăpaseră teferi din uragan –, el nici nu-i asculta; nu mai contenea să se jelească pentru caprele sale dispărute”.

Când, contrar aşteptărilor, Barthli îşi regăseşte şi caprele, ar fi trebuit să aibă un sentiment de bucurie. Dar în loc de bucuric, are un motiv de îngrijorare, deoarece apa distrusese grajdul caprelor. Barthli exclamă:

---

6 Barthli, der Körber (N.T.).

„Da, într-adevăr, de fapt aş avea motiv să fiu recunoscător, dar acum ce să mă fac cu caprele, unde să le ţin? Grajdul atârnă în aer, podea nu mai are, iar căsuţa a fost dusă de ape; ce să mă fac acum cu caprele, dacă nici noi singuri nu ştim unde să ne adăpostim?”

Atrăgându-i-se din nou atenţia că în definitiv a scăpat destul de bine din – uiragan, lucru pentru care ar trebui să fie recunoscător, el spune:

„Nu ştiu de ce-ar trebui să fiu recunoscător dacă mi se lasă lucrurile în pace şi nu mi se ia ce-i al meu. Altfel n-aş trebui să fac altceva decât să mulţumesc într-una şi să mă gudur pe lângă fiecare dine care nu mă măn. Încă. Dar am motiv să mă plâng când cineva, indiferent cine-o fi el, îmi ia ce-i al meu şi pe deasupra mai trebuie să mă las şi batjocorit, de-mi crapă fierea i, n «mine de furie1

Aici devine vizibilă *trăsătura paranoidă* a firii lui, căci Barbhli acuză pe Dumnezeu sau destinul că a trimis uraganul şi totodată se plânge că

lumea râde de el fiindcă se vaită tot timpul. Şi mai pronunţat paranoică este atitudinea lui faţă de viitorul său ginere, căruia refuză cu încapă ţânare să-i dea fata, cu toate că este vorba de un tânăr foarte cumsecade. După ce acesta din urmă i-a scăpat pe el şi pe fiica lui de înec în timpul inundaţiei, nu-i spune niciun cuvânt de mulţumire, ci exclamă:

„El sau altul, nu-mi pasă. Una ştiu, că n-am nevoie de ginere. Nu-mi trebuie două nenorociri una după alta. Mi-s de ajuns cheltuielile cu reparatul casei şi nici nu ştiu de unde să scot banii, nu vreau peste toate astea şi un ginere care să înfulece mâncarea noastră, care şi aşa nu ne ajunge IS

Acest refuz se datoreşte atât *zgârceniei* cât şi *geloziei* lui. Cele două porniri au la Barthli aceeaşi rădăcină, şi anume firea sa paranoidă, deoarece întotdeauna se mai adaugă şi suspiciunea El urmăreşte cu gelozie fiecare pas al fiicei sale, iar

zgârcenia îl ţine într-o permanentă stare de îngrijorare că cineva ar putea să afle de banii pe care i-a ascuns într-o gaură sub pat şi să încerce să-l lipsească de comoară. Din zgârcenie îi ocărăşte în mod grosolan pe meseriaşii care îi repară casa:

„«Hei, tu ăla, dacă crezi că n-ai să fii plătit, n-ai decât să faci ce vrei, nu eşti singurul zidar pe lume», spuse Barthli Probabil că nu i-ar fi displăcut dacă toţi lucrătorii ai; fi dat bir cu fugiţii, căci pe zi ce trecea construcţia casei îi devenea, tot mai nesuferită”.

Abia a terminat cu zidarul, că i-a şi venit rândul dulgherului:

i, «Ei, drăcia dracului!» – sări Barthli în sus de parcă dintr-o singură săritură ar fi vrut să ajungă până-n cer. Îl întrebă pe – bietul dulgher dacă e nebun sau neghiob. «Ce? Îţi închipui că poţi face cu mine ce vrei numai fiindcă sunt om sărac? Să ştia că eu nu mă las jupuit de viu!»”

Prietenul său din tinereţe duce o luptă grea

cu ţicneala lui Barthli. În cele din urmă, Barthli îi dă comoara în grijă, numai ca să nu trebuiască să vadă cum lucrătorii – din răutate, după cum i se pare lui – îi iau bănişorii.

În felul acesta se poate observa foarte clar la Barthli, pe lângă trăsătura *subdepresivă*, şi cea *paranoidă*; dar cele două trăsături nu sunt separate una de cealaltă, ci se află într-o legătură organică. Atitudinea de ostilitate pe care Barthli o are faţă de – cei din jur este mereu alimentată de teama că va ajunge în mizerie. Trăsătura depresivă, care este contrară combativităţii, se manifestă şi într-o lipsă de activitate cu caracter paranoid. Pe de o parte, din temperamentul depresiv face parte şi greutatea de a lua o hotărâre, iar pe de alta, oamenii cu un temperament depresiv se tem de eventualele urmări ale agresivităţii lor. Într-adevăr, Barthli este agresiv în vorbe, dar nu ajunge niciodată la acţiuni ostile. Când vecinii îşi permit să-şi bată joc de el sau când prietenul său îl dojeneşte cu atâta

vehemenţă, lamentările şi acuzaţiile lui se intensifică, dar nu întreprinde – nimic serios împotriva nimănui. Până la sfârşit acceptă chiar ea ginerele detestat de el să-i fie impus aproape cu forţa.

Gotthelf este clarvăzător atunci când subliniază atât de mult firea suspicioasă a lui Barthli. La personalităţile paranoide, menţionate în capitolele precedente, suspiciunea nu a avut un rol atât de important. Cu excepţia lui Othello, care era extraordinar de suspicios sub forma geloziei, toţi aceşti o, ameni erau susceptibili, cam încăpăţânaţi, dar nu erau suspicioşi în sensul unor temeri neîntemeiate. Aceasta se explică prin faptul că întotdeauna ei transpuneau foarte curând jignirea lor în acţiuni duşmănoase şi în felul acesta se descărcau afectiv. Atunci când o trăsătură depresivă împiedică acţiunea, pornirile afective se acumulează şi domină din ce în ce mai mult gândirea. Odată cu suspiciunea începe tranziţia spre o *atitudine obsesivă*, de unde şi

denumirea de „paranoid Incapacitatea de a acţiona a constituit şi la Othello motivul care l-a dus în pragul nebuniei. La el însă incapacitatea de a acţiona nu a fost rezultatul unei trăsături a personalităţii sale, ca în cazul lui Barthli, ci s-a datorat străduinţei, sugerate de Iago, de a obţine o certitudine deplină înainte de a trece la acţiune.

Suspiciunea este foarte accentuată şi la cea de-a doua personalitate subdepresiv-paranoidă pe care o voi cita. Este vorba despre un ţăran din romanul în două părţi *Uli argatul* şi *Uli arendaşul*. Acest ţăran este Joggeli, a cărui proprietate o ia în arendă Uli, după ce mai înainte fusese argat la el.

Joggeli are mereu suspiciuni, trăieşte tot timpul cu gândul că toată lumea, vrea să-l tragă pe sfoară. Faptul că Uli i-a fost recomandat de către vărul său, om foarte onorabil, nu îi e de ajuns; el pleacă sub un pretext oarecare din careta vărului pentru a mai lua în secret şi alte informaţii. Mai târziu, când ar fi putut să-şi fi dat seama de onestitatea lui Uli, tot îl mai supune

unor încercări umilitoare, pentru a vedea dacă poate într-adievăr să aibă încredere în el. Soţia sa spune:

„Bietul Joggeli nu-i nici pe jumătate atât de rău cât pare. Adesea îl compătimesc din inimă pentru caracterul lui peste măsură de bănuitor. El însuşi suferă cel mai mult de pe urma lucrului acestuia. Chiar când mă înfurie atât de tare încât singură nu mai ştiu ce să fac, de îndată ce mi-am venit puţin în fire îmi spun că tot eu o duc mai bine şi că – povara mea e mai uşoară decât a lui. Căci el suferă de o boală tare grea: nu-i niciodată mulţumit – şi e întotdeauna bănuitor. M-am întrebat adesea de ce l-o fi bătut Dumnezeu cu o asemenea pacoste, dar nu m-am putut lămuri. Nu pot să-l ajut şi asta mă chiinuie. Am încercat sâni arăt ce nu-i în regulă la el, dar el m-a luat în zeflemea”.

Putem observa la Joggeli *firea paranoidă*, dar şi lui i îi lipseşte agresivitatea făţişă; şi lui îi lipseşte imboldul spre acţiune. Când se loveşte de

rezistenţă, dă înapoi. Faptul se datorează unei trăsături *depresive*. Căci Joggeli nu este niciodată vesel şi deschis, mereu pare indispus, morocănos, lipsit de bucurii. Numai acolo unde nu are de ce să se teamă iese la iveală elementul paranoid. Pe soţia sa o cicăleşte şi o ceartă într-una.

Personalităţi hipertimice

Am arătat mai înainte că în *Anna Karenina*, Tolstoi ne înfăţişează drept „oameni de viaţă" două personalităţi hipomaniace. Această caracterizare este valabilă în special pentru Vasenka. Dostoievski descrie în *Fraţii Karamazov* pe doamna

Katerina Osipovna Hohlakova ca o personalitate hipertimică, ba chiar hipomaniacă. Ea este veselă, mereu aferată şi extrem de volubilă. Autorul scoate în evidenţă într-un mod foarte plastic în special această din urmă însuşire. Doamna Hohlakova îl opreşte „numai pentru o clipă" pe Aleoşa, care vrea să facă o vizită fiicei ei, dar de fapt îl reţine timp îndelungat cu un torent

de vorbe deziânate, sărind de la un subiect la altul (vol. II, pp. 328 – 329):

„Vai, nu te-am văzut de secole! O săptămână în»treagă! îţi dai seama? Ah, ba nu, mi se pare c-ai mai fost pe la noi acum ipatru zile, da, da, miercuri. Sunt sigură c-ar venit pentru Lise, voiai să te strecori liarăşi tiptil, ca să nu te aud. Dragul, – dragul meu Alexei Feodorovici, de-ai şti câtă bătaie de cap îmi dă! Dar despre asta lasă, c-o să vorbim mai târziu. Deşi e un lucru foarte important, – poate cel mai important în momentul de faţă, dar să rămână – pentru mas târziu. Dragul meu Alexei Feodorovici, să ştii că ţi-o încredinţez cu totul dumitale. De când a murit părintele Zosima – fie-i ţărâna uşoară (şi se închină) – mă uit la dumneata ca la un schimnic adevărat, cel puţin aşa te consider eu, deşi îţi stă foarte bine îmbrăcat civil. Spune-mi, unde ai găsit un croitor atât de bun? Dar asta nu interesează acum, lasă, c-o să te întreb altă dată. Iartă-mă că-ţi spun uneori pe nume, Aleoşa, sunt destul de ’bătrână, cred, ca să

mi se permită (şi zâmbi cu cochetărie), dar şi despre asta o să vorbim mai încolo. Să nu pierd din vedere tocmai; ce este mai important. Te rog să-mi atragi atenţia dacă observi c-o iau razna; să-mi spui numai atât: – «Dar principalul»? Vai, doamne, de-aş şti ce este important acum şi ce nu? Dar când Lise şi-a luat cuvântul înapoi, fiindcă, într-adevăr, ce putea fi decât o copilărie promisiunea pe care ţi-a făcut-o ca să se mărite cu dumneata, Alexei Feodorovici! Ţi-ai dat seama şi dumneata probabil că n-a fost decât o fantezie capricioasă de fetiţă bolnavă, care a stat prea mult înţepenită în fotoliu, dar, slavă domnului, acum a început să meargă! Medicul cel nou, adus de Katerina Ivanova de la Moscova pentru fratele dumitale, bietul om, ce rău îmi parede el, care mâine o să fie… dar ce să mai vorbim! Doamne, ce-o să fie mâine! Mor numai când mă gândesc îşi mai ales mor de curiozitate… într-un cuvânt, aseară doctorul acela a fost la noi şi a văzut-o pe Lise… I-am plătit cincizeci: de ruble vizita. Dar nu-

i vorba de asta, nu... Uite, că iar m-vim încurcat, dar acum m-am încurcat de tot. Nu ştiu ce-o să fie cu mine de mă pripesc aşa!”

Şi avalanşa de cuvinte continuă. Între timp şi-a dat seama că se abate mereu de la ceea ce voia să-i comunice şi că spune lucruri fără importanţă (vol. II, p. 335): „Dar, vai, Aleoşa, văd că m-am întins aşa la vorbă şi numai ce trebuia să-ţi spun nu ţi-am spus! Mereu mă ia gura pe dinainte”. Până la urmă nu mai ştie pentru ce l-a chematv pe Aleoşa (vol. II, p, 338): „Am să-ţi spun tot, cred că pentru asta te-am şi chemat, acum nu-mi mai dau nici eu seama”.

Deşi Hohlakova nu are nimic important de spus, îl reţine pe Aleoşa timp de două ore în loc de „o clipă”. Altă dată nu-l lasă să plece pe Perhotin, cu toate că acesta este foarte grăbit din cauza asasinării lui Feodor. Înainte de a scăpa în sfârşit de ea, trebuie să asculte o mulţime de consideraţii lipsite de importanţă. Şi chiar tind, în cele din urmă, reuşeşte să plece, avalanşa de cuvinte îl

urmează.

Doamna Hohlakova nu este numai volubilă, ci şi foarte vioaie. Despre comportarea ei în timpul unei vizite pe care i-o făcea Mitea, autorul spune (vol. II, p. 84): „O clipă după ce fu poftit în salon, doamna Hohlakova intră buzna înăuntru, mărturisindu-i din capul locului că era pregătită să-l primească”.

În persoana doamnei Hohlakova, Dostoievski a descris înainte de toate *tendinţa personalităţii hipomaniace către digresiuni în gândire şi conversaţie*. La aceasta se mai adaugă o vioiciune şi o bună dispoziţie generală. Ideile sale pline de fantezie se potrivesc cu temperamentul ei. Astfel, de pildă, vrea să-l trimită pe Mitea în „minele de aur din Siberia”, ca să se îmbogăţească şi să poată începe o viaţă nouă.

O personalitate tipic hipomaniacă este şi Falstaff, personajul lui Shakespeare, mai ales când ne gândim cum ne e înfăţişat în *Nevestele vesele din Windsor*. Falstaff este vesel, superficial, aferat,

flecar, înclinat să facă glume şi plin de fantezie. Corpolenţa lui se potriveşte cu personalităţile hipomaniace, care savurează din plin plăcerile vieţii.

În veselia sa superficială, Fals-taff nu prea ia în serios morala. Din lipsă de bani el încearcă să facă curte la două femei ai căror bărbaţi sunt bogaţi (p. 155):

„Falstaff: Am aici o scrisoare pentru ea, şi alta, alături, pentru nevasta lui Page, care mai adineauri îmi făcea ochi dulci, cercetându-mi făptura cu luare-aminte, de sus până jos; uneori raza de soare a privirilor ei îmi aurea picioarele, alteori forma impunătorului meu pântec”.

Apoi Falstaff continuă cu următoarele cuvinte:

„Vreau să le am în mână pe amândouă, să le jumulesc după plac. Ele vor fi Indiţiile mele, de răsărit şi de apus, şi voi face negoţ cu amândouă. Haide, tu să-i duci această scrisoare doamnei Page, iar tu, pe asta, doamnei Ford. E rost de

căpătuială, băieţi, e rost de căpătuială!”

Ca să simplifice lucrurile, scrie ambelor femei aceeaşi scrisoare (p. 171):

„*Doamna Page*: Amândouă scrisorile sunt aidoma, fără doar de numele Page şi Ford…

În timp ce femeile au şi pregătit totul pentru a-l pedepsi pe Falstaff pentru purtarea lui nesocotită, acesta îşi mai bate joc de soţul gelos, pe care îl crede înşelat (p. 192):

„Să-l ia dracul, biet nefericit de încornorat! Nu-l cunosc. Şi totuşi n-am de ce să-i spun «biet». Aud că acest tâlhar de îmbrobodit, care-şi mai şi teme nevasta, are grămezi de aur; e întocmai ceea ce mă face să-i găsesc atâtea farmece nevesti-sii. Vreau s-o am drept cheie la casa de bani a ticălosului de încornorat; şi atunci să mă vezi ce recoltă frumoasă ştiu eu să adun”.

Cu toate că a fost atât de prost tratat, Falstaff nu-şi pierde umorul, Ce-i drept este furios, dar reuşeşte totuşi să se ia pe sine însuşi în zeflemea (pp. 230 – 231):

„Am trăit – oare ca să mă văd cărat într-un coş, ca gunoaiele de la măcelărie, şi aruncat în Tamisa? Ei, bine, dacă mi se mai joacă o astfel de festă, îmi dau creierii să-i prăjească în unt şi să-i dăruiască de Anul nou unui câine flămând. Nemernicii m-au aruncat în râu cu inima uşoară cum ai îneca nişte pui de căţea fătaţi cincisprezece odată, care n-au făcut încă ochi. După cât sunt de trupeş vă puteţi da seama că n-a fost greu să mă duc drept la fund. De-ar fi fost fundul în iad, tocmai acolo ajungeam. Dacă malul nu era să fie înclinat şi apa scăzută, m-aş fi înecat. Uf, mi-e greaţă de o asemenea moarte! Apa îl umflă pe om. Şi ce comedie dacă mă mai umflam! Aş fi fost o momâie cât un munte”.

Abia a terminat cu aceste necazuri şi pe Falstaff îl aşteaptă o altă lovitură. El trebuie să se costumeze în femeie pentru a nu fi recunoscut de soţul gelos. Cu tot travestiul, el încasează totuşi o – bătaie zdravănă. Mânia lui se împleteşte şi de astă dată cu plăcerea de a face glume.

„Cenmi spui1 mie de vânăt ca pruna? Eu am fost bătucit şi împestriţat cu toate culorile curcubeului. Şi era cât p-aci să fiu poprit în locul vrăjitoarei din Brentford. Numai iscusinţa dibace a minţii mele de-a imita gesturile unei femei bătrâne m-a mântuit, altfel paznicul legii mă punea în fiare în locul vrăjitoarei, ca pe orice om de nimic”. i

Falstaff este tot atât de volubil ca şi Hohlakova, dar cu mai puţine digresiuni în gândire. S-ar putea susţine că femeile au de la natură o înclinaţie mai pronunţată pentru digresiuni decât bărbaţii. Am putea să ne referim la deosebirea dintre bărbaţi şi femei şi atunci când constatăm că Falstaff este mult mai uşuratic în chestiuni erotice. Dar nici Hohlakova nu pare să fi fost atât de virtuoasă pe cât ne-am fi aşteptat din partea unei văduve cu o fată de măritat. Într-un ziar s-a putut citi despre ea: „O văduvă chinuită de plictiseală, căreia îi place să facă pe tinerica, cu toate că are o fiică adultă, este înnebunită după el” (este vorba de acuzatul Mitea). Firea uşuratică

a lui Falstaff se explică însă, în primul lând, printr-o mai mare voioşie, pe care nimic nu o poate tulbura. *Este hipomaniac mai cu seamă în buna dispoziţie, iar Hohlakova în special în gândire*. Adesea, diferitele trăsături ale unui temperament nu sunt la fel de pronunţate.

Victor Hugo, în romanul său *Mizerabilii*, ne prezintă un băiat hipomaniac. În persoana lui Gavroche, „un băieţaş de 11 – 12 ani”, el descrie tipul unui ştrengar parizian, pe care îl prezintă cu următoarele cuvinte (vol. III, p. 38):

„Era un băiat vorbăreţ, palid, sprinten, dezgheţat, glumeţ, niţel răutăcios, cu o înfăţişare vioaie şi totuşi bolnăvicioasă. Umbla de colo până ce-lo, cânta, juca ţurca, răscolea prin noroi, fura câte ceva, dar numai în joacă, întocmai ca pisicile şi păsărelele. N-avea culcuş, nici pâine, nici foc, nici dragoste, dar era vesel pentru că era liber”.

În roman îl întâlnim adesea, întocmai cum este descris în această introducere: cu atitudinea sa plină de voioşie, cu înclinaţia sa către glume şi

farse, cu iprezenţa sa de spirit şi cu o veselie nedezminţită, care-i permite să cânte fără grijă un cântec chiar în clipele când se află în cea mai mare primejdie. El întruchipează, într-o formă mai diluată, ceea ce s-ar putea numi „mania bunei dispoziţii”, căci nu-l vedem niciodată iritat şi, chiar atunci când îi ia în zeflemea pe adulţi, nu este răutăcios. Mai degrabă, în voioşia sa de nezdruncinat, el este totdeauna gata să aducă bucurii şi altora. Mediul în care trăieşte băiatul conferă un relief deosebit temperamentului său hipomaniac. Datorită mizeriei, a devenit obraznic; datorită vieţii agitate pe care a dus-o şi care l-a mânat peste tot, el a acumulat atât de multă experienţă încât putea să dea sfaturi preţioase şi adulţilor. În acelaşi timp, în contactul şi discuţiile cu adulţii, el îşi însuşise un mod de exprimare precoce.

Personalităţi hipertimice-demonstrative în dramele lui Shakespeare, Falstaff nu rămâne exact acelaşi. În prima parte din *Henric al Iv-lea* el ni se

prezintă oarecum asemănător cu cel din *Nevestele vesele din Windsor*, dar aici apare o a doua trăsătură, care în *Nevestele vesele* nu fusese decât schiţată. Este vorba de *înclinaţia spre minciună şi înşelătorie*. Falstaff posedă acum talentul *istericului* de a se preface. Nu se poate observa că minte, deoarece în comportarea sa este foarte sigur pe sine. Tot în sfera isteriei intră şi faptul că deseori *se laudă el însuşi* şi că încearcă să evite pericolele prin manevre întortocheate. În felul acesta hipomaniacul devine totodată şi un fanfaron laş.

Odată, prinţul Henric îi întinde o cursă. Îl lasă pe Falstaff să atace şi să prade, împreună cu prietenii lui, nişte călători paşnici; apoi, deghizat, prinţul îi ia prada. Falstaff împreună cu cei trei însoţitori ai săi o iau la fugă de frica prinţului şi a tovarăşului acestuia. Ulterior, însă, Falstaff susţine că ar fi cedat unor forţe superioare numeric – „o sută contra bieţilor de… noi, patru la număr” (p. 223):

„O sută au sărit pe noi patru. Să-mi zici pungaş dacă nu m-am bătut în săbii vreme de două ceasuri cu vreo doisprezece. Am scăpat ca prin minune. De opt ori mi-au străpuns pieptarul, de patru ori nădragii… Pavăza mi-i găurită toată şi spada zimţuită ca un ferăstrău… Ecce signum. De când mă ştiu bărbat pe lume nu m-am purtat mai vitejeşte. Dar degeaba… Dar-ar ciuma în toţi fricoşii! Uite, întreabă-i”: dacă ţi-or spune mai mult sau mai puţin decât sfântul adevăr, sunt nişte nemernici şi nişte odrasle ale întunericului”.

După alte înşelătorii şi fanfaronade, Falstaff află de la prinţul Henric că el însuşi fusese atacantul împreună cu un singur tovarăş de-al său. Pentru atâta lucru Falstaff nu-şi pierde însă cumpătul. Cu o prezenţă de spirit cum nu o poate avea decât o personalitate hipomaniacă *şi* totodată isterică, el iese imediat din încurcătură, pretinzând că minciunile de până atunci au fost doar o glumă. Patosul următoarelor cuvinte este şi el un indiciu al firii sale isterice (p. 229):

„Pe sfântul Dumnezeu, v-am recunoscut de parc-aţi fi fost copiii mei. Dar ia să-mi spuneţi, meşterilor, puteam eu să ucid pe moştenitorul tronului? Să lovesc în prinţul cel adevărat? După cum foarte bine ştiţi, eu sunt viteaz ca Hercule, dar iată ce va să zică instinctul; leul nu se atinge niciodată de un prinţ adevărat. Instinctul e un lucru mare… Am fost fricos din instinct. Şi toată viaţa am să mă mândresc şi de mine, şi de tine. Halal de mine fiindcă sunt un leu viteaz şi de tine fiindcă eşti un prinţ adevărat”.

Odată, pentru amuzamentul camarazilor săi, Falstaff joacă rolul regelui care îl tnage la răspundere pe fiul său pentru comportare necuviincioasă. Cu această ocazie intercalează în chip plin de haz un elogiu excesiv la adresa propriei sale persoane (p. 236):

„*Falstaff*; Şi, totuşi, am văzut că printre tovarăşii tăi se găseşte şi un bărbat plin de virtute pe care nu ştiu cum îl cheamă.

Prinţul Henric: Dar binevoieşte înălţimea ta

a-mi spune cum arată omul acela?

Falstaff: Un bărbat măreţ la-nfăţişare, pe ’legea iriea, şi trupeş; plăcut la chip, cu privirea deschisă şi cu statura mândră; un bărbat care cred că trebuie să bată spre cincizeci de ani sau, pe Sfânta Născătoare, poate chiar şi spre şaizeci. Mi-aduc aminte cum îl cheamă: îi zice Falstaff. M-aş înşela amarnic, fiule, dacă ar fi şi el un dezmăţat, deoarece i-am citit pe faţă vrednicia. Căci dacă poţi cunoaşte pomul după roade, precum roadele după pom, apoi hotărât îţi spun că se află vrednicie multă în acest Falstaff. Alătură-i-te lui şi izgoneşte-i pe ceilalţi. Şi acum, ia să-mi spui, derbedeu afurisit, pe unde mi-ai umblat luna asta?”

Când, mai târziu, Falstaff nu se poate eschiva şi trebuie să lupte în război, la primul atac al unui cavaler inamic el se trânteşte la pământ şi face pe mortul. La trezirea din „neînsufleţire”, vorbele sale sunt cele ale unui *hipomaniac vesel* şi ale unui *isteric şiret* (p. 309):

„Să mă-mbălsămezi? Iacă, dacă mă-mbălsămezi azi, mâine am să te las să-mi dai sare şi să mă înfuleci. Pe sângele Domnului! Venise vremea să mă prefac mort, căci altfel arţăgosul de scoţian mă scăpa de toate datoriile. Adică, de ce să spun: «să mă prefac»? Mint, nu m-am prefăcut deloc. Numai mortul se preface; căci mortul se preface că este om deşi nu mai are viaţă omenească într-însul; dar dacă faci pe mortul pentru ca pe calea asta să scapi viu, nu se mai cheamă că te prefaci, ci se cheamă că înfăţişezi adevăratul şi desăvârşitul chip al vieţii. Cea mai bună latură a vitejiei este prudenţa. Prin această latură bună minam izbăvit zilele”.

În *partea a doua* din *Henric al IV-lea*, Falstaff rămâne în esenţă acelaşi ca în prima parte, dar din punct de vedere moral şi social decade tot mai mult. Se prezintă cu următoarele cuvinte (p. 333): „L-am cumpărat la târgul slugilor de la sf. Pavel, iar dânsul vrea să-mi cumpere un cal de la bâlciul de mârţoage din Smithfield. Mai lipseşte să-mi

găsesc o nevastă într-un tractir şi atunci o să am un servitor, cal şi nevastă”. Scurt timp după aceea îi spune judecătorului, care voia să-l aresteze pentru datorii neplătite (p. 337):

„Sunt sărac ca Iov, înălţimea voastră, dar nu şi răbdător ca el. Înălţimea voastră ar putea la o adică să-mi administreze un hap de răcoare pentru sărăcia mea; cât priveşte însă răbdarea de a vă urma reţeta, înţeleptul ar putea pune la cântar un dram de scrupule”.

Este în conflict cu gazda sa, căreia i-a sustras toată averea trăind cu ea şi făcându-i promisiuni. Judecătorul îl caracterizează foarte exact icând îi spune (p. 353):

„Sir John, sir John, ştiu prea bine că te pricepi la tertipuri. Nici felul în care te grozăveşti, nici potopul de vorbe pe care le rosteşti cu atâta neruşinare n-o să mă abată de la o judecată dreaptă. După câte am înţeles, ai abuzat de prea marea îngăduinţă a acestei femei şi ai făcut-o să-ţi slujească şi cu punga şi cu persoana ei”.

Firea hipomaniac-isterică se poate observa la Falstaff mai ales în felul cum vorbeşte, adică din minciunile şi fanfaronadele sale. Însă la momentul oportun reuşeşte mai mult decât atâta; de pildă, când face pe montul atât de bine încât prinţul este convins de autenticitatea marţii sale şi ordonă să fie pus în sicriu.

Şi lui Falstaff, cu firea lui hipomaniac-isterică, îi poate fi opus un alt personiaj din literatură, un personaj care, privit din afară, se prezintă cu totul altfel, dar care prin firea sa îi seamănă totuşi în foarte mare măsură. Este vorba de Luciana, fiica Charlottei, din *Afinităţi elective* de Goethe. Ea nu are un rol important în – acţiunea romanului şi ar putea lipsi fără a se produce vreo lacună vizibilă. Dacă, cu toate acestea, în unica ocazie când facem cunoştinţă cu ea, Goethe o descrie atât de amănunţit, o face poate fiindcă vrea să ne-o prezinte ca un contrast al Ottiliei. Pe de altă parte însă, s-ar putea ca personalitatea Lucianei să fi prezentat pentru

autor un interes deosebit. Din expunere, care se întinde de-a lungul unui mare număr de pagini, putem cunoaşte cu multă claritate firea ei. Imediat după ce soseşte în casa mamei sale, Luciana este de o activitate debordantă.

„După o călătorie foarte obositoare, toţi ar fi vrut acum să se odihnească puţin. Ginerelui i-er fi fost foarte plăcut să se apropie de soacra sa, pentru a o asigura atât de dragostea cât şi de bunăvoinţa sa, dar Luciana nu putea sta locului. În sfârşit îi fusese hărăzită fericirea de a putea încăleca un cal. Ginerele avea cai frumoşi – şi trebuiau călăriţi imediat. Vremea rea, vântul, ploaia şi furtuna – nimic n-o putea opri. Era ca şi cum oamenii n-ar – trăi decât pentru a deveni uzi leoarcă şi apoi a se usca. Dacă i se năzărea să iasă din casă pe jos, puţin îi păsa cu ce haine era îmbrăcată sau ce încălţăminte avea în picioare: trebuia ou orice preţ să viziteze plantaţiile despre care auzise atât de multe. Şi ce nu putea fi făcut călare, trebuia făcut, în fugă, pe jos. Nu trecu mult

şi văzuse totul, şi îşi spusese despre toate părerea. Cu firea ei iute, nu era lucru uşor să o contrazici. Cei din jurul ei au avut multe de îndurat, dar cel mai mult au avut de pătimit cameristele, care nu mai pridideau cu spălatul şi călcatul, cu descusutul şi cusutul”.

După cum s-a văzut din descrierea de mai sus, în tot timpul şederii sale la castel, Luciana ia ţinut sub tensiune pe toţi cei din jurul său. Într-un loc se spune: „Şi astfel Luciana, în viitoarea vieţiii din castelul plin de oaspeţi, îşi aţâţa mereu beţia de a trăi”. Cu felul ei vesel de a fi, când vorbea nu-şi prea alegea cuvintele. „Lucrul acesta i-a spus într-o societate deosebit de aleasă, dar nimeni nu ija luat-o în nume de rău. Oamenii emu atât de obişnuiţi să fie îngăduitori – faţa de drăgălăşia ei, încât până la urmă i se treceau cu vederea toate poznele”.

Din cele arătate, Luoia-na ni se prezintă ca un perfect exemplu de *temperament hipertimic*. Ne dăm însă curând seama că nu întotdeauna

cuvintele ei sunt expresia unei impulsivităţi sincere şi deschise. Îi cam place să vorbească pe alţi oameni de rău:

„Căci dacă încerca pe cele mai diferite căi să câştige simpatia oamenilor, pe de altă parte îi şi respingea de obicei din pricina gurii sale rele, care nu cruţa pe nimeni. Astfel, ori de câte ori se făcea o vizită la vecini, în ale căror castele şi locuinţe atât ea cât şi societatea în care se afla erau primiţi cu prietenie, la întoarcere Luciana lăsa să se vadă – şi aceasta cu cea mai mare dezinvoltură – cât de înclinată era să privească toate relaţiile omeneşti exclusiv sub un aspect ridicol”.

*

Aici, în firea Lucianei se vădeşte, alături de latura hipomaniacă, şi latura *isterică*, deoarece ea încearcă să se pună în evidenţă în detrimentul altora. Şi din alte pasaje reiese că dacă ea se află în centrul atenţiei celor din jur, aceasta nu se datorează numai felului ei vioi de a fi, ci şi faptului

că adesea ea obţine acest rezultat mai mult prin comportarea ei insistentă. Când face cuiva un bine, nu procedează aşa dintr-o grijă reală pentru persoana respectivă, ci pentru ca să facă impresie. Pe un tânăr care evită societatea din cauză că are un braţ schilodit de pe urma unei răni din război, ea încearcă să şi-l apropie într-un mod care dovedeşte importanţa plină de sine pe care şi-o dă:

„Existenţa acestui tânăr nu i-a rămas ascunsă. El trebuia neapărat atras, mai întâi într-o societate restrânsă, apoi într-una mai mare, iar în cele din urmă într-o societate foarte mare. Faţă de el ea s-a purtat cu şi mai multă drăgălăşenie decât faţă de alţii. Printr-o serviabilitate insinuantă a reuşit să-l facă să-şi – preţuiască infirmitatea, căci ea se străduia fără răgaz să i-o compenseze. La masă trebuia să şadă Ungă dânsa. Ea îi tăia mâncarea, aşa încât el nu avea nevoie să folosească decât furculiţa. Când persoane mai vârstnice sau mai susp-use îl lipseau de

vecinătatea Lucianei, atenţiile ei nu încetau, ti continuau peste masă, iar servitorii zoriţi trebuiau să înlocuiască ceea ce distanţa amenința să-i răpească. În cele din urmă l-a îndemnat să scrie cu mâna stângă. A trebuit ca el să-i trimită toate încercările sale şi în felul acesta ea a fost mereu în legătură cu el, – indiferent dacă era aproape sau departe de ea”.

În mod similar, şi-a dat aerul de a fi salvatoarea unei fete nenorocite, pe care îl realitate însă nu a făcut-o decât să fie şi mai nenorocită, deoarece Luciana nu urmărea altceva decât să stârnească admiraţia şi s-a comportat cu o totală lipsă de tact. Altă dată s-a făcut ridicolă prin străduinţa sa de a face altora o impresie bună:

„De îndată ce a auzit că contelui îi place muzica, Luciana a şi izbutit să organizeze un concert, cu care ocazie voia să se producă cântând atât din gură cât şi la ghitară. Aşa s-a şi întâmplat. La ghitară se pricepea destul de bine, iar vocea o

avea plăcută. Dar în ce priveşte cuvintele, acestea puteau fi tot atât de puţin înţelese ca atunci când vreo altă fată drăguţă cânta acompaniindu-se cu acest instrument. Cu toate acestea, toată lumea a asigurat-o că ea cântase cu multă expresivitate, astfel că putea fi mulţumită cu aplauzele obţinute. A avut însă un straniu ghinion. În societate se afla şi un poet căruia ţinea în mod deosebit să-i fie pe plac, deoarece dorea ca el să-i dedice câteva poezii. Din această cauză, toată seara n-a cântat decât lieduri compuse pe versurile lui. Ca şi ceilalţi, el s-a arătat foarte politicos faţă de ea, dar Luciana se aşteptase la mai mult. În repetate rânduri i-a făcut aluzii în acest sens, dar fără rezultat. În cele din urmă, murind de nerăbdare, a trimis pe unul dintre curtenii săi la poet ca să-l descoase dacă nu e încântat să-şi audă minunatele lui versuri atât de impecabil interpretate. «Versurile mele?» – a întrebat mirat poetul. «Vă cer iertare, domnul meu», a adăugat el, «dar nu am auzit altceva decât vocale, şi nici măcar acelea

pe toate. Este totuşi de datoria mea să mă arăt recunoscător pentru această amabilă intenţie»”.

Luciana avea impresia că nici arhitectul casei nu-i acordă suficientă atenţie. De aceea a pregătit în mod special o scenă de teatru care să-l oblige pe arhitect să vină lângă dânsa. De altfel, punea deseori în scenă tot felul de reprezentaţii teatrale în care rolul ’principal era întotdeauna deţinut de ea, şi în care îşi demonstra *talentul actoricesc*.

Nu încape îndoială că pe lângă un *temperament hipomaniaCy* Luciana vădea şi o foarte dară *trăsătură isterică*. În conformitate cu vioiciunea ei, dar totuşi nu în funcţie de ea, Luciana era mereu preocupată să joace roluri, îndărătul cărora îşi camufla puternica ei dorinţă de afirmare.

Unii s-ar putea eventual mira că atât Luciana cât şi Falstaff au o fire hipomaniac-isterică, dat fiind că la o privire superficială ei par atât de diferiţi. Contrastul provine însă din situaţia exterioară a celor doi. Într-adevăr, răsfăţata

domnişoară şi grosolanul soldăţoi fac parte din două lumi cu totul deosebite. Dar atunci când vrem să stabilim structura unei personalităţi, trebuie să facem abstracţie de tot ceea ce se dator este împrejurărilor exterioare. Procedând în felul acesta, vom ajunge să ne îndoim dacă de la natură Luciana este mai delicată decât F.als taff. În felul ei de a se comporta ea este în stare să dea dovadă de lipsă de tact şi chiar de lipsă de sensibilitate, dacă purtându-se astfel poate spera să iasă în evidenţă. Aşa se comportă, de pildă, faţă de biata fată pe care pretinde că vrea s-o salveze, dar pe care o foloseşte de fapt numai ca obiect al propriei sale dorinţe de afirmare. E drept, că Luciana şi Fa lstaff ni se prezintă ca tipuri diferite şi datorită faptului că prima îşi vădeşte firea hipomaniac-isterică mai ales prin comportarea sa (despre felul ei de a vorbi aflăm foarte puţin), – în timp ce Falstaff şi-o manifestă în special prin vorbe, adică prin minciunile şi fanfaronadele sale. Dar atunci când este cazul, el e în stare să fie isteric şi prin

comportament; la momentul potrivit, poate, de pildă, să facă pe mortul atât de perfect, incit prinţul se pregăteşte să-l pună în sicriu.

Şi la Dostoievski găsim o personalitate hipertim-demonstrativă descrisă cu toate trăsăturile caracteristice. În *Visul unchiaşului*, Maria Alexandrovna are un comportament de o supleţe şi vioiciune hipomaniacă; reuşeşte să facă faţă şi celor mai dificile situaţii în străduinţa ei de a-şi căsători fiica cu un prinţ bogat, ea dă dovadă de o mare elocvenţă, reuşind să servească încontinuu fiicei sale recalcitrante noi şi noi argumente în favoarea planului său. Copleşită de vizitatorii ei incomozi, dă dovadă de o mare mobilitate spirituală.

„Maria Alexandrovna se decupla în aceste momente critice; vedea tot ce se petrecea în fiecare colţ al camerei, auzea tot ce spuinea fiecare vizitatoare, cu toate că etrau vreo zece persoane, şi răspundea pe dată Ha întrebările lor, dovedind, bineînţeles, că avea totdeauna gata

cuvântul potrivit”.

Cum, în clipe de supărare, personalităţile hipomaniace pot ajunge repede la atitudini lipsite de tact şi la ieşiri vehemente, se potriveşte bine cu firea acestei femei faptul că, în mânia ei, îl copleşeşte cu cele mai rele ocări pe imbecilul ei de soţ.

Toate acestea, nu o caracterizează însă pe doamna Maria A lexandrovna decât pe jumătate. Ar trebui adăugat că ea ştie să se prefacă deosebit de bine. Chiar când clocoteşte de ură, poate simula cea mai dulce amabilitate. Pe iubitul fiicei sale, care, văzându-se înşelat, i se adresează spumegând de mânie, ea se pricepe atât de bine să-l îmbrobodească cu amabilitatea ei linguşitoare, încât până la urmă tânărul pleacă plin de recunoştinţă. Abia mai târziu începe el să se dumirească cum stăteau de fapt lucrurile:

„Acum îşi aduse aminte că Maria Alexandrovna era o femeie din cale-afară de şireată şi că, deşi se bucura din partea tuturor de

o binemeritată stimă, se ţinea de dimineaţă până seara de bârfeli şi minciuni”.

Cu o prefăcătorie rafinată, doamna Maria Alexandrovna îl împinge pas cu pas pe prinţ până la formularea cererii în căsătorie. Cu toate că, în senilitatea lui, el îndrugă tot felul de inepţii, ea îi spune la un moment dat:

„Dar cât umor, – câtă vioiciune, cât spirit aveţi!” Falsitatea şi patosul ei demonstrativ ajung la paroxism: „Conversaţia dumneavoastră este o adevărată risipă de cuvinte de spirit... întreaga Europă va scoate un strigăt de admiraţie, căci toate ziarele, toate foiletoanele despre viaţa mondenă a staţiunilor balneare vor fi de aceeaşi părere”

Personalităţi labile afectiv

Ideile noastre obişnuite despre psihologie sunt contrariate atunci când la un om se produce, fără motive exterioare, o totală schimbare de dispoziţie şi când unul şi acelaşi om este, într-o anumită fază a comportării sale, mereu activ şi

locvace, iar în alta greoi şi tăcut. O asemenea schimbare se poate explica doar din punct de vedere biologic, deci nu prea este tentantă pentru creaţia literară. Într-adevăr, trebuie să căutăm mult până să găsim aşa ceva în literatură.

O: personalitate neîndoios ciclotimică putem găsi în nuvela *Maria* de Otto Ludwig. Administratorul şef Breitung, „un domn uscăţiv, mai în vârstă, cu o expresie voioasă”, joacă rolul animatorului într-o societate veselă oare s-a adunat acasă la preot. Îi amuză pe musafiri, râde, povesteşte anecdote şi propune jocuri distractive. Lucru neobişnuit la vârsta lui, se alătură tinerilor şi, la sosirea lui Eisener şi a unui prieten al tatălui acestuia „declară:

„Pe cel mai în vârstă vH las vouă; pe celălalt însă, îl confisc pentru noi tinerii. De ce să stăm cu bătrânii, noi cei care mai ştim să glumim şi să sărutăm? Buzele sunt făcute pentru râs şi sărutait, nu ca să discuţi despre starea vremii”.

El este, de altfel, singurul care rămâne cu cei

tineri atunci când cei mai în vârstă, obosiţi, se duc la culcare. Din acest punct de vedere, Breitung se manifestă ca o personalitate hipomaniacă. Nu este însă întotdeauna la fel. Înainte ca Eisener să-l viziteze acasă, i se dau următoarele explicaţii:

„Trebuie să ai în vedere că bătrânul Breitung nu este exuberantul om de viaţă pe oare îl ştii, decât atunci când se află în afara moşiei lui; când însă este acasă, în gospodăria lui şi printre ai lui, devine, parele, omul cel mai posac şi un ipohondru fără pereche”.

Într-adevăr, primul lucru pe care l-au auzit de la Breitung vizitatorii a fost „un oftat repetat şi un râs reţinut şi dureros”. Îl neliniştea o întâmplare care pe soţia lui doar o amuza. Abia după ce a băut puţin vin şi s-a mai încins discuţia, au început vizitatorii să-l redescopere pe „voiosul Breitungf. Soţia lui era de părere că soţul ei nu se stăpânea destul, dar prietenul lui Breitung, făcând aluzie la profunzimea indispoziţiilor acestuia, spunea: „Există situaţii şi dispoziţii când, oricât te-

ai străduí, niu poţi să te stăpâneşti”.

Nu aflăm însă dacă aceste schimbări de dispoziţie ale lui Breitung aveau loc chiar independent de evenimentele exterioare. În orice caz, se poate vorbi de ciclotimie şi atunci când anumite influenţe exterioare pot determina o comportare net hipomaniacă, în timp ce altele pot declanşa o comportare subdepresivă.

Când scriitorii ne înfăţişează *oscilaţii ale dispoziţiei*, o fac într-un mod atât de exagerat încât se poate recunoaşte *o exaltare*, şi nu o simplă labilitate, care nu conţine exaltarea nici chiar în ciclotimia de intensitate psih-opatică. La aceasta se mai adaugă şi faptul că din puncit de vedere psihologic există o contradicţie când un om nu-şi schimbă numai dispoziţia, ci într-o anumită fază a comportamentului său este aferat şi volubil, pe când în alta este lent şi tăcut. O asemenea alternanţă nu se poate explica din punct de vedere psihologic, ci numai pe bază biologică şi de aceea nu prea invită la prelucrare poetică. Este deci

greu să găsim în literatura beletristică o *personalitate net ciclotimică*.

Poate că şi personalitatea lui Razumihin, prietenul lui Raskolnikov, poate fi considerată ciclotimică. Razumihin este vioi, vesel, aferat, ba chiar odată i se spune: „prea te amesteci tu în treburile altora” (vol. I, p 170). Cuvintele îi curg parcă de pe buze şi nu poate păstra nimic pentru sine. Citim (vol. I, p. 251): „Razumihin avea însuşirea să dea pe faţă într-o clipă tot ce avea pe suflet, ori în ce stare s-ar fi aflat, aşa încât lumea îşi dădea îndată seama cu oine are de-a face”. Mai ales sub influenţa alcoolului Razumihin devine foarte vorbăreţ şi atunci dă pe faţă lucruri care ar fi trebuit să rămână tăinuite.

În vioiciunea sa, Razumihin are o *trăsătură hipertimica*. De aceea am putea presupune la el o anumită superficialitate, lucru pe care descrierea lui Dostoievski nu-l confirmă. Dimpotrivă, el este capabil de sentimente profunde. Dragostea sa pentru Duniia este atât de puternică, încât în

prezenţa ei roşeşte şi îşi pierde cumpătul chiar atunci când doar xiv se rosteşte numele. Însăşi grija devotată pe care o poartă prietenului său Raskolnikov demonstrează intensitatea sentimentelor lui. Am putea crede că pe lângă firea sa hipertimică Razumihin are un mod emotiv de a reacţiona, dar din niciun pasaj nu reiese o milă sau fiică exagerate. În schimb, se poate constata la Razumihin că reacţionează foarte uşor nu numai în direcţia veseliei, dar şi în aceea a tristeţii. După ce, sub influenţa alcoolului, şi-a manifestat în mod entuziast dragostea pentru Dunia, a doua zi este prada unei *depresiuni profunde*, în care se condamnă foarte sever pe sine însuşi şi îşi vede speranţele de a o cuceri pe Dunia mult mai mici decât în realitate (vol. I, p. 266):

„Ah! Cât de josnic fusese totul! A fost beat? Asta-i! o justificare? Este o scuză proastă, care îl înjoseşte şi mai rău! în vin e adevărul şi adevărul s-a revărsat, «adică toată josnicia unui suflet

invidios şi grosolan». Şi apoi, îşi putea oare, cât de cât, îngădui un astf el de vis el, Razumihin? Cine era el pe lângă o fată ea ea, el, beţivul palavragiu şi grosolan de ieri?”

O apreciere atât de înjositoare la adresa propriei sale persoane nu se explică numai prin mahmureala de după chef, ci dovedeşte o *predispoziţie spre depresiune*. Prin urmare, nu este vorba de un hipomaniac cu o stare de spirit constantă, ci de un *ciclotimic* la care există şi o predispoziţie pentru starea de spirit opusă. Intensitatea sentimentelor lui

Razumihin devine inteligibilă dacă o judecăm din punct de vedere al înclinaţiilor sale spre depresiune. Când i se întâmplă ceva important, nu reacţionează cu superficialitatea hipertimicilor, ci cu seriozitatea distimicilor. Cele două laturi ale personalităţii sale reies din următorul pasaj (vol. I, p. 64):

„De Razumihin se apropiase totuşi, fără să ştie de ce, adică nu că ar fi legat prietenie, ci era

cu el mai comunicativ, mai deschis. Cu Razumihin nici nu puteai fi altfel. Era un băiat extraordinar de vesel, de expansiv, şi bun până la naivitate. De altminteri, sub această naivitate se ascundeau profunzimea sufletească şi demnitatea Cei mai buni dintre colegii lui îşi dădeau seama de acest lucru şi toţi îl iubeau”.

Personalităţi exaltate

În literatura beletristică poate fi întâlnit un mare număr de indivizi cu *fire exaltată*. Dacă încerc să-mi explic acest fapt, mă văd obligat să reamintesc ceea ce spuneam despre marele număr de personalităţi isterice din literatură. Oamenii exaltaţi pot şi ei să dea viaţă acţiunii; sentimentele lor profunde îi emoţionează pe cititori. Se mai adaugă şi în acest caz faptul că mulţi scriitori au ei înşişi o componentă de exaltare, ceea ce îi determină să prezinte cu deosebită plăcere asemenea personalităţi şi să le descrie cât se poate de bine. Ce e drept, adesea exaltarea care apare în literatură nu este expresia unei anumite

firi umane, ci numai indicaţia unei *iubiri erotico-sexuale* profunde. În această zona sunt cu uşurinţă atinse atât cele mai înalte culmi ale fericirii, cât şi cele ale durerii. Aşa trebuie interpretată exaltarea celor doi eroi din *Romeo şi Julieta* de Shakespeare. Să ascultăm lamentarea lui Romeo când se vede exilat din oraşul în care trăieşte Julieta (pp. 88 – 89):

„E chin, nu milă. Unde-i Julieta / Acolo-i cierul. Un sărman pisoi, / Un câine, chiar un şoarece, cea din urmă / Dintre fiinţe poate sta aici / în paradis, şi poate s-o privească. / Numai Romeo, nu! / Sunt mai de vază, / Mai în câştig şi în mai mare cinste / Decât Romeo, muştele de stârv, căci ele pot, oricând, să se aşeze / Pe alba imână a Julietei mele, / Şi de pe buzele-i neprihănite, / Ca de vestală, dar arzând la gândul / C-au sărutat, păcătuind, să-i soarbă / Cereasca fericire”

Extazul îl cuprinde pe Romeo şi în cunoscuta scenă ar despărţirii, ca şi pe Julieta, de altfel. Din punct de vedere psihologic este de înţeles o

oarecare diferenţă de comportare i-a celor doi îndrăgostiţi, deoarece exaltarea include, în afară? de hiper excitarea vieţii afective, şi o puternică componentă volitivă. Astfel, citim minunatele cuvinte (pp. 97 – 98)

„*Julieta* Cum? Vrei să pleci? Dar nu e încă ziuă 1 / Nu ciocârlia, ci privighetoarea / Ţi-a săgetat auzul temător / În fiecare noapte cântă-n rodiu. / Privighetoarea fu, iubitul meu!

Romea: N-a fost, iubita mea, privighetoarea. / Ci ciocârlia, solul zilei noi. / Nu vezi, în zare, raza jucăuşă / Tivind ca o dantelă-n răsărit / Despicătura norilor? De mult / Suflat-a noaptea-n candele! Se-arată / Pe piscurile sure, alba zi. / De plec acum, trăiesc. De mai rămân, / S-a isprăvit cu mine.

Julieta Ştiu eu bine / Că nu-i lumina zilei! E-o fâşie / De meteor, însărcinat de soare / Spre Mantua să-ţi lumineze drumul / Cu facla lui. Mai stai puţin! De ce / Să te zoreşti, tind încă nu e ziuă?

Romeo să vină-atunci străjerii să mă prindă! Să mă ucidă! N-au decât! Nu-mi pasă, / Dacă aşa vrei tu. Să zicem, deci, / Că raza de lumină jucăuşă / Nu-i ochiul zilei, ci un pal reflex / Răsfrint de fruntea Cynihlei! Să zicem / Că pasărea care-şi avântă glasul / în slăvile cereşti nu-i ciocârlia! / Mi-e atât de dor să mai rămân cu tine, / Că-n veci n-aş mai pleca. O, vino, moarte, / Dacă aşa doreşte Julieta! / Fii binecuvântată. Tu ce spui, / Iubita mea? Nu spui nimic? Nu vrei / Să stăm de vorbă? Nu e încă ziuă!

Julieta Ba da! E ziuă! Pleacă! Du-te! Fugi! / E glasul ţipător al ciocârliei! / E aspru-i tril ce-mi zgârie auzul! / Cică-ar avea glas dulce ciocârlia, / Dar cum să-l aibă dacă ne desparte? Şi cică broasca slută şi-a schimbat, / Cândva, cu ciocârlia, ochii. Ah î / Ce n-aş fi dat să-şi fi schimbat şi glasul! / Căci iată, glasul ei ne-nfricoşează / Şi ne desparte, glasul ei ne-alungă / Şi trâmbiţează zorile. Oh! Du-te! /

Izvorul zilei creşte şi sporeşte / Izvorul

negrual deznădejdii noastre”.

Exaltarea, ca trăsătură a personalităţii, există şi în afara sferei erotice.

Acest lucru se poate vedea în mod deosebit de dar în drama lui Kleist, intitulată *Prinţul de Homburg*.

Însuşi faptul că îl vedem pe prinţ în postura de somnambul este menit, în concepţia autorului, să ni-l înfăţişeze pe erou ca un om cu o sensibilitate afectivă sporită. Ulterior îl cunoaştem atât sub aspectul „capacităţii de a se entuziasma”, cât şi sub acela al „capacităţii de a despera”, care sunt cele două laturi ale unei firi exaltate. Când victoria sa pe câmpul de luptă îl face să fie beat de fericire, îl putem înţelege pe deplin. Dar ce altceva decât exaltare este entuziasmul, fericirea de care îl umple pe prinţul de Homburg; dragostea ce i-o poartă prinţul elector, care, – crede el – nu va putea menţine sentinţa de condamnare la moarte rostită împotriva lui pentru că a încălcat ordinul de luptă. Sentimentele lui faţă de prinţul elector

ajung până la o asemenea înflăcărare, încât este absolut sigur că va fi salvat şi nici nu aude cuvintele pline de gravitate ale prietenului său. În cele din urmă, prinţul elector îi strigă: „Nebunule t Pe ce îţi bizui această siguranţă?” Dar nici acum exaltarea lui nu este zdruncinată, căci prinţul de Homburg răspunde (vorbind despre prinţul elector):

„Înainte ca el să ordone executarea unei astfel de sentinţe, înainte ca batista să dea semn ca această inimă a mea, care-l iubeşte cu credinţă, să fie străpunsă de un glonte, înainte de a face asta îşi va deschide el însuşi propriul său piept şi va lăsa propriul său sânge să se scurgă strop cu strop în ţărână”.

Asistăm înisă apoi la o vehementă alternanţă afectivă „cum adesea se întâmplă la oamenii cu fire exaltată. În faţa dovezilor neîndoielnice ale marii primejdiii care-l ameninţă „prinţul de Homburg îşi pierde brusc siguranţa fericită în care se legăna şi, cu impetuozitatea sentimentală

ce4 caracterizează, cade într-o neagră desperare. Dezorientat, le imploră pe prinţesă – soţia prinţului elector – şi pe Nataliie să-i vie în ajutor:

„O, mamă, n-ai vorbi aşa dacă te-ar pândi pe tine fioroasa moarte, nu pe mine! în ochii mei şi tu, şi domnişoara, şi doamnele din suita ta, toţi cei din juru-mi, s-înteţi înzestraţi cu puterea divină de a mă salva. Până şi pe cel mai umil dintre slujitorii tăi, eu, cel cu funia la gât, l-aş implora: Salvează-mă île

Pradă desperării, prinţul de Homburg pierde orice ţinută, orice demnitate. Avertismentului afectuos al prinţesei, el îi opune o nouă izbucnire de desperare:

„O, mamă, prea-i frumoasă lumea făurită de Dumnezeu! Te implor, nu mă lăsa să cobor în lumea negrelor umbre înainte ca să-mi fi sunat cu adevărat ceasul. Dacă am greşit, pedepseascâ-mă altfel – de ce sortit să-mi fie cu tot dinadinsul glontele? Să mă destituie din funcţiile mele sau, dacă legea o cere, să fiu degradat şi îndepărtat din

armată. Pentru Dumnezeu! De când ochii mei mi-au văzut mormântul, nu mai am altă dorinţă decât să trăiesc, şi nu mă mai întreb ce este glorios şi ce nu!”;

Când prinţul elector, uimit de atitudinea prinţului de Homburg, începe să se îndoiască de justeţea sentinţei sale şi îi oferă posibilitatea să ia el însuşi hotărârea pe care o crede dreaptă, acesta îşi recapătă ţinuta, dar din nou purtarea lui poartă pecetea exaltării. El este acum gata să meargă la moarte, dar nu cu voinţa lucidă a unui om care şi-a învins sentimentele. Dimpotrivă, tocmai afectele sunt cele ce determină noua lui hotărâre, căci acum prinţul este entuziasmat de măreţia faptei pe care o va săvârşi prin moartea sa de bunăvoie:

„Prin moartea-mi liber consimţită, în văzul întregii oştiri, voi ridica în slavă isacra lege a războiului pe care-am încălcat-o! Ce valoare poate avea pentru voi, o fraţii mei, victoria – încă o biată biruinţă pe care, poate, aş mai smulge-o vrăjmaşului – în comparaţie cu gloriosul triumf ce

va fi repurtat mâine asupra oelui mai rău duşman, duşmanul din noi înşine: sfidarea, trufia?”

Entuziasmul, împletit cu regretul, persistă în sufletul prinţului chiar în acele clipe când, cu ochii legaţi, crede că este dus la execuţie:

„Acum, o nemurire, eşti a mea, a mea ou totul! Da, ochii-mi sunt legaţi, dar niciun soare nu mi-ar lumina ca înmiita-ţi strălucire! Largi aripi simt crescind din ambii-mi umeri, spiritul meu se avântă peste tăcutele spaţii ale eterului. Şi cum nava purtată-n larg de-a vântului suflare vede portul ce a adăpostit-o coborând – încet sub linia orizontului, aşa şi pentru mine tot ce-i viaţă coboară şi asfinţeşte în amurg. O clipă încă-i totul formă şi culoare, o clipă – şi în ceaţă totul s-a topit”.

Se potriveşte foarte bine cu marea sa hiperexcitabilitate afectivă faptul că, în momentul când, în cele din urmă, se vede graţiat, prinţu l cade în nesimţire.

Kleist a demonstrat aici într-un mod deosebit

de sugestiv ce înseamnă o fire exaltată. La început prinţul crede cu entuziasm în graţierea lui. Vedem apoi cât de repede poate el, în faţa perspectivei morţii, să cadă în oca mai neagră desperare. Dacă nu i-ar fi fost însă caracteristică hiperexcitabilitatea afectivă, el nu ar fi ajuns să-şi piardă orice demnitate. Cu tot revirimentul ce s-a produs în altitudinea lui, prinţul nu ar fi putut să păşească în întâmpinarea morţii cu atâta bucurie, am zice, extatică, dacă nu i-ar fi fost proprie acea hiperexcitabilitate afectivă care acum îl făcea să dea uitării tot ce, cu puţin – timp înainte, îl cutremura. Alternanţa rapidă este şi ea caracteristică. Evident, avem de-a face aici şi cu o anumită exagerare literară. Numai la psihopaţi *anxios-extatici* găsim o exaltare atât de extremă; la asemenea oameni nu este rar ca, într-o stare de extaz asemănătoare, să vrea nu numai să-şi ispăşească propriile greşeli, dar chiar să şi moară – pentru alţii.

Este interesant să-l comparăm pe prinţul de

Homburg cu Percy, un erou din *Heiric al IV-lea* al lui Shakespeare, cu care am făcut cunoştinţă mai s-us. Percy fusese poreclit „pinten fierbinte”, supranume pe care l-ar fi meritat şi prinţul de Homburg: prin comportarea sa impulsivă pe câmpul de luptă s-a făcut vinovat de o gravă abatere de la disciplina militară. El este însă călăuzit numai de excesul afectiv oarej îi copleşeşte voinţa, în timp ce Percy nu prezintă o hiper excitabilitate afectivă, ci doar o iritabilitate primară a sferei volitive.

O predispoziţie similară către entuziasm şi desperare ca a prinţului de Homburg întâlnim la Katerina din *Fraţii*; *Karamazov* de Dostoievski. Katerina nu l-a iubit niciodată1 pe deplin pe logodnicul ei, ci mai degrabă a entuziasmat-o gândul de a deveni salvatoarea lui. Mai mult din acest considerent, s-a căsătorit cu el. Regăsim aici un ecou al psihozei endogene, cu care temperamentul exaltat are o legătură intimă. Este vorba de aşa-numita *„psihoză a* fericirii datorită,;

căreia bolnavul, cuprins de extaz, se simte chemat să aducă – altora fericirea şi mântuirea. De exemplu, Katia exclamă) (vol. I, p. 201): „În cazul acesta, înseamnă că el nu e încă cu desăvârşire pierdut. E numai într-un impas, prada deznădejdii şi deci mai pot – încă să-ii salvez!” Şi îndată după aceea, ea spune (vol. I, p. 202): „«Vreau să-l salvez, să-l salvez definitiv. Să uite că sunt logodnica lui! Se teme să nu fie dezonorat în ochii mei î De dumneata nu s-a temut, dumitale şi-a dezvăluit tot! De ce nu mna socotit niciodată demnă de atâta încredere?» Ultimele cuvinte fură rostite cu lacrimi în glas şi deodată o bufni p lânsul”.

Minată de atitudinea ei pasionată, Katerina o cheamă acasă la ea pe Gruşenka, rivala ei în lupta pentru Mitea; în impetuoasa ei efervescenţă afectivă, s-a refugiat în ideea că ar putea s-o câştige ca aliată în vederea salvării lui Mitea. Ea este încântată de Gruşenka şi exclamă (vol. I, p. 206):

„Gruşenka, îngeraş scump, dă-mi mânuţa încoace. Ia uite numai ce mânuţă mică şi durdulie, Alexei Feodorovici, ţi-e mai mare dragul s-o priveşti! O vezi? Ea mina adus fericirea, m-a înviat din morţi şi am s-o sărut şi pe-o parte şi pe alta, uite-aşa, şi-iaşa, şi iar aşa!” Şi într-adevăr, ea se ţine de cuvânt: „Şi Katerina Ivanovna, care părea beată de fericire, sărută de trei ori mâinuţa într-adevăr încântătoare, dar poate ipuţin cam grăsulie a Gruşenkăi”.

Katerinei îi era dat să trăiască o teribilă decepţie. Revenirea la realitate începu încă din dlipa când Gruşenka refuză să-i accepte propunerile. Apoi aceasta îşi lepădă definitiv masca (vol. I, p. 208):

„«Ca să-ţi aduci aminte că mi-ai sărutat mânuţa şi eu nu ţi-am sărutat-o!» O licărire ciudată îi fulgeră în privire. Se uită drept în ochii Katerinei Ivanovna şi ea mai adaugă: «Am să-i spun şi lui Mitea că mi-ai sărutat mânuţa, dar că eu n-am catadicsit să ţi-o sărut Ce-o să mai râdă

Acum starea sufletească a Katerinei se schimbă, cu aceeaşi lipsă de măsură ca întotdeauna, trecând la cealaltă extremă. Ea izbucneşte în ocări grosolane, numind-o pe Gruşenka „femeie pierdută” şi, /ticăloasă în cele din urmă (vol. I, p. 209) „Katerina Ivanovna se zbătea pradă unei crize de nervi. Plângea cu sughiţuri, se înăbuşea mereu. Toată lumea forfotea în jurul ei”.

Deosebit de impresionantă apare hiperexcitabilitatea afectivă exaltată a Katiei în şedinţa tribunalului care îl judecă pe Mitea. Mai întâi ea îi ia partea acestuia şi se autoumileşte cu exaltare, povestind cum, odată, pentru a-şi salva tatăl, a venit la Mitea şi a primit bani de la el. Autorul comentează (vol. II, pp. 478 – 479):

„Aşa ceva încă nu se mai văzuse nici nu se auzise la noi în oraş; ori cât de indiferentă faţă de opinia publică ar fi fost Katerina Ivanovna, nimeni nu s-ar fi aşteptat din partea unei fete de vârsta ei la un asemenea sacrificiu neprecupeţit, la o

autoflagelare atât de cumplită! Şi pentru ce? Ca să scape dintr-o grea încercare pe omul care o trădase şi o jignise profund! Şi ca să-i uşureze cât de cât situaţia, câştigând bunăvoinţa juraţilor!”

Puţin mai târziu însă, când fratele lud Mitea, pe care ea îl iubeşte mai mult decât pe logodnicul ei, apare în faţa tribunalului în postura unui bolnav psihic şi se învinuieşte singur de a fi autorul moral al asasinării tatălui său, atitudinea afectivă a Katerinei Ivanovna, care nici de astă dată nu cunoaşte simţul măsurii, suferă o schimbare totală, care o azvârle pe poziţia contrară. Zguduită de milă pentru Ivan, poate că şi înspăimântată de gândul că depoziţia ei ar putea să fie luată în serios, ea are o izbucnire de ură împotriva lui Mitea, pe care îl consideră responsabil pentru tulburarea mintală a fratelui său. Ea strigă (vol. II, pp. 491 – 492): „Da, e adevărat, am minţit adânc aiuri, am minţit!…” Şi apoi: „Am nădăjduit c-am să-i înmoi inima prin dragostea mea, o dragoste pe care o simţeam

nemărginită! Am trecut peste toate, am ştiut că mă înşală, şi totuşi am închis ochii, dar el n-a înţeles ndmic, nimic! Parcă e în stare să înţeleagă ceva? E o brută!" De altfel, cu puţin înainte îl mai calificase drept „bestie". Scena se încheie ou următorul comentariu (vol. II, p. 493):

„Numai o singură dată în existenţa lui, cred, şi numai în momentul suprem, cu câteva clipe înainte de a-şi încheia viaţa, bunăoară urcând treptele eşafodului, un om e în s-tare să vorbească în felul acesta şi să facă asemenea mărturisiri. Katia însă se dovedise consecventă cu sine însăşi, iar împrejurarea de faţă era cum nu se poate mai potrivită să-ţi dea în vileag o dată mai mult firea impulsivă. O recunoşteai perfect pe tânăra fată care nu pregetase când va să intre în casa unui tânăr chefliu şi afemeiat ca să-şi scape tatăl din impas; aceeaşi fată mândră şi care cu puţin înainte se jertfise în faţa unei săli ticsite de Iunie, şi lepădând pudoarea ei feciorelnică, dezvăluise Jin faţa tuturor gestul de o rară nobleţe al lui

Mitea ca să-i uşureze cât de cât situaţia. Şi iat-o din nou hotărâtă să se sacrifice, de rândul acesta însă pentru altul. Poate că abia acum începea să-şi dea seama şi simţea pentru prima oară cât de mult ţinea la omul acesta!”

În culmea surescitării, îndată după depoziţia ei împotriva lui Mitea, Katerina are un acces de isterie (vol. II, p. 494): „Clipa răzbunării sosise când nici nu se aştepta, şi toată amărăciunea, tot veninul pe care femeia jignită îl strânsese în sine, picătură cu picătură, se revărsase brusc, fără voia ei. Divulgându-l pe Mitea însă, Katia divulgase şi tainele ei îşi acum, că dăduse totul pe faţă, încordarea care o stăpânise până atunci o părăsi dintr-odată şi-i veni să intre în pământ de ruşine. Cuprinsă de o nouă criză de nervi, martora se prăbuşi plângând şi ţipând. O ridicară numaidecât şi o scoaseră pe sus din sală”.

Acest acces nu este dovada unei predispoziţii isterice; el arată doar că tensiunile interioare deveniseră insuportabile, că ele nu mai puteau

găsi o cale normală de descărcare.

Atunci când exaltarea afectivă rămâne dominantă, dar în acelaşi timp i se adaugă, ca o caracteristică independentă, o *excitabilitate deosebită în sfera volitivă*, ia naştere *firea pasionată* fs. P., p. 223). În acest caz, entuziasmul şi desperarea se traduc cu impetuozitate în acţiuni, în timp ce atunci când excitabilitatea voinţei lipseşte, exaltarea se manifestă mai mult pe calea ideilor. La Katerina activitatea se declanşează abia în momentul culminant al surescitării afective, manifestarea obişnuită constituind-o ideile exaltate.

În firea pasionată, exaltarea se îmbină cu o atitudine extrem de activă. Aceasta se poate vedea în mod impresionant în pasajul din *Maria Stuart* de Schiller care descrie izbucnirea lui Mortimer. Acesta îi strigă, între altele, Mariei:

„Nu-i decât un nebun acela care nu ştie să reţină fericirea într-o eternă îmbrăţişare. Te voi salva, chiar cu preţul a o mie de vieţi, te voi salva,

dar, Dumnezeu mi-e martor, vreau să te şi posed înnebunit de pasiune, o trage cu violenţă pe Maria la pieptul lui; ea strigă îngrozită: „O, cine mă salvează de furia lui!” Schiller nu ne spune dacă Mortimer se purta într-un mod asemănător şi în alte împrejurări. Un om atât de înflăcărat în afectele sale trebuie să aibă însă o natura pasionată. La Fecioara din Orléans, la care ne-am aştepta să întâlnim o asemenea fire, Schiller scoate mai puţin în evidenţă pasiunea. Caracteristică atitudinii Jeanei d’Arc este, în această piesă, mai mult o bucuroasă dăruire de sine pentru a înfăptui voinţa Maicii Domnului.

Pasionată prin excelenţă este Nastasia din *Idiotul* de Dosloicvski. Dacă ea pare a fi şi extrem de orgolioasă, acest lucru poate fi expresia unei evoluţii psihologice, deoarece încă în copilărie a fost forţată să devină iubita unui desfrânat şi a avut de suferit umilinţe pe care nu le-a putut uita nicir odată. Orgoliul ei ar putea fi reacţia la aceste suferinţe. Firea ei pasionată nu poate fi însă

explicată prin biografia ei. Cu toate că Nastasia se străduieşte mereu să-şi aducă viaţa pe un făgaş normal, iritabilitatea ei o aruncă necontenit dintr-o parte într-alta. Nu raţiunea o face să oscileze între prinţul Mâşkin şi Rogojin, ci sentimentele ei, care o împing când spre unul când spre celălalt. Ea se decide să se mărite cu unul dintre? ei, pentru ca apoi să se hotărască pentru celălalt, dai: „de fiecare dată afectele sunt în contradicţie cu hotărârea ei, în sfârşit, în momentul când prinţul venise deja la biserică pentru cununie şi când trebuia să se urce şi ea într-o trăsură pentru a merge la biserică, Nastasia îl zăreşte pe Rogojin, se repede la acesta şi fuge cu el. Firea ei pasionată apare deosebit de pregnant într-o scenă în care, într-o izbucnire de surescitare, smulge un bici din mâna unei persoane prezente şi îl loveşte peste faţă pe cel ce o jignise. 7 j

Aceste manifestări de impulsivitate nu se pot asemăna cu grosolanele excese ale lui Rogojin despre care am vorbit mai sus. Nastasia nu este

nestăpânită de la natură, de obicei ea izbuteşte să se stăpânească. Îl părăseşte pe amantul desfrânat de îndată ce ajunge la maturitate; nu se mai face vinovată de alte excese sexuale. Este o femeie citită, cultă, inteligentă şi dă dovadă de sentimente alese, ceea ce se poate constata cel mai bine din faptul că, deşi îl iubeşte din tot sufletul pe prinţul Mâşkin, nu vrea să se căsătorească cu el deoarece crede că nu-l va putea face fericit. Aşadar, la Nastasia doar afectele excesive provoacă izbucniri violente.

Un asemenea tip de sentimente exaltate, cu izbucniri pasionale, îl găsim, şi mai pregnant, la Mathilde de la Mole, din romanul *R, oşu şi negru* de Stendhal. Modul ei de a reacţiona în salturi merge din această cauză atât de departe încât într-o anumită măsură nici nu-l putem înţelege, Mathilde fiind pentru noi nu numai o fire exaltata, ei cu desăvârşire excentrică. Faţă de Julien, comportarea ei alternează între o dragoste înfocată şi o ură neînduplecată. Atunci când Julien

o tratează cu indiferenţă, Mathiide se apropie cu pasiune de el, dar când este sigură de dragostea lui îi întoarce spatele cu răceală şi îl insultă cu ură. Stendhal ne – prezintă aici un tip de dezvoltare psihologică pe care îl anailizează mai în amănunţime într-o altă carte a sa, *Despre iubire*... Dragostea ajunge la apogeu atunci când un îndrăgostit nu este sigur de iubirea partenerului. Este vorba de *aţâţarea afectelor*, acea lege potrivit căreia afectele cresc în intensitate prin oscilare şi nesiguranţă. Acest proces reprezintă esenţa *dezvoltărilor psihologice*. Este evident că, de dragul ţelului său, Stendhal prezintă contrastul sentimentelor într-un mod exagerat.

După ce domnişoara de la Mole l-a invitat pe Julien

— Care încă n-o iubea prea mult pe vremea aceea – să vină la ea noaptea şi i s-a dăruit, urmează prima schimbare a comportării ei (p. 384):

„Dumneata, domnule, îţi închipui pe semne

că ai dobândit nişte drepturi atotputernice asupra mea de vreme ce, încălcându-mi voinţa foarte lămurit arătată, pretinzi să-mi vorbeşti! îi spuse ea cu o mânie abia stăpânită. Ştii că nimeni pe lume n-a îndrăznit până acum asemenea lucruri faţă de mine?”

Două zile mai târziu are loc următoarea scenă (p. 385):

„Împins de durerea lui, uluit de surpriză, Julien avu slăbiciunea să-i spună, – cu un glas nespus de duios, un glas pornit din inimă: – Aşadar, nu mă mai iubeşti?

— Mă cutremur când mă gândesc că m-am dat primului venit, îi răspunse Mathiide, plângând de furie împotriva ei însăşi”.

În zilele ce urmează, lui Mathiide îi face plăcere să vadă chinul lui Julien, care îi inspiră un dispreţ total. După scurt timp însă apar la ea alte gânduri, începe să-i fie dor de el şi tot mai mult ajunge iarăşi într-o stare de pasiune amoroasă, în timp ce mai luptă încă împotriva acestor

sentimente, Julien, de astă dată fără să fie invitat, intră în camera ei. Acum este din nou copleşită de dragoste pentru el şi condamna în cuvinte vehemente ceea ce făcuse cu puţin timp înainte (pp. 399 – 400):

„Cine ar putea să descrie nemărginita fericire a lui Julien? Iar fericirea Mathildei era apr-oape La fel de mare. Ea îi vorbea învinovăţindu-se, denunţându-se în faţa lui.

— Pedepseşte-mă pentru cumplita mea trufie, îi şoptea ea, strângându-l în braţe de parcă ar fi vrut să-l înăbuşe; îmi eşti stăpân, eu îţi sunt sclavă, şi trebuie să-ţi cer iertare, în genunchi, că am vrut să mă răzvrătesc. Şi, desprinzându-se din braţele lui, i se arunca la picioare. Da „tu eşti stăpânul meu, îi spuse ea încă – beată de fericire şi de dragoste; de aici înainte, domneşte veşmije asupra mea, podepseşte-ţi fără cruţare sclava când via mai încerca să se răzvrătească. În altă clipă, ea i se smulge din braţe, aprinde lumânarea şi Julien nu izbuteşte s-o împiedice să-şi reteze un

smoc de păr.

— Vreau să-ini amintesc veşnic că sunt sluga ta, rosteşte ea; dacă vreodată scârnava trufie îmi va mai rătăci minţile, arată-mi şuviţele astea şi spune-mi: Acum nu mai e vorba de dragoste, nu mai e vorba de emoţia care îţi poate tulbura în clipa de faţă sufletul, ai jurat să mi te supui, ţine-ţi jurământu'1!"

Dimineaţa, pasiunea ei persistă (p. 402):

„În timpul mesei, purtarea Mathildei se potrivi pe de-a-ntregul acestei prime imprudenţe. S-ar fi zis că ţinea cu tot dinadinsul să le arate tuturor patima ei nebună pentru Julien j

Dar a doua zi a şi căzut în cealaltă extremă (pp. 406 – 407):

„Mathilde era nimicită, am putea spune, de ideea îngrozitoare că dăduse drepturi asupra ei unui fleac de preot, unui fiu de ţărani. «E aproape ca şi cum aş avea să mă căiesc de vreo slăbiciune pentru unul dintre lachei», îşi spunea ea în diipele când îşi exagera nenorocirea".

Chiar şi atunci când Mathilde crede că s-a comportat cu multă demnitate se poate observa clar exaltarea ei (p. 408):

„Voluptăţile orgoliului îi umpleau sufletul Mathildei; izbutise, deci, să termine pentru totdeauna! Gândul că îşi învinsese cu desăvârşire dragostea atât de puternică o făcea nespus de fericită. «Aşa, domnişorul va înţelege, o dată pentru totdeauna, că n-a avut şi nu avea niciun fel de putere asupra mea». Şi era atât de fericită îneşt Intir-adevăr în clipa aceea nu măi simţea pic de dragoste”.

Următoarea schimbare bruscă nu se lasă mult aşteptată; răceala, de data aceasta voită, a lui Julien o face să resimtă iarăşi o pasiune înflăcărată pentru el.

Fără îndoială, în pasajele citate ca şi în numeroase alte manifestări exagerate ale sentimentelor Mathildei, discernem mult patetism; cuvintele şi acţiunile ei nu par să izvorască întotdeauna din sentimente autentice, dar în

esenţă este totuşi o *fire pasionată*, lucru ce ne este înfăţişat cu exagerare poetică.

Un cu totul altfel de om decât Mathiide este doamna de Ilenal, care şi ea îl iubeşte nespus de mult pe Julien. Sentimentele ei nu sunt la fel de violente, dar ele nu sunt mai puţin profunde. Am putea crede că reprezintă o personalitate emotivă nu în sensul unei accentuări, ci al unei variante temperamentale din sfera afectiv-volitivă. În ce priveşte oeleLajite trăsături ale doamnei de Rênal, în afara dragostei nu jaflăm aproape nimic, aşa încât profunzimea sentimentelor sale poate fă consecinţa iubirii puternice pe care o resimte. Marea sa dragoste de mamă, despre care se vorbeşte, nu constituie nici ea o dovadă sigură, dar întăreşte totuşi impresia că avem în faţa noastră o femeie emotivă.

O înclinaţie pentru extreme găsim în *Idiotul* nu numai la Nastasia, dar şi la rivala ei Aglaia, care are de asemenea D puternică tendinţă spre un comportament impulsiv. Dar la? a este vorba de

manifestarea unei lipse de echilibru sufletesc. Aglaia este încă aproape un copil şi mai are încă acea nelinaţie spre extreme proprie anilor pubertăţii şi postpuDcrtăţii. Ea nici n-a prea avut prilejul să acumuleze o experienţă de viaţă în afara restrânsului cerc al familiei. Astfel, *d* însăşi nu-i sunt clare sentimentele de dragoste pe care le pire pentru prinţ şi adesea mai degrabă îl respinge în mod Impulsiv decât încearcă să-l atragă. Aceeaşi înclinaţie tinerească pentru extreme poate fi observată în roman şi la ppolit, care are 16 ani. Predominanţa afectelor duşmănoase.

Şi chiar de ură, indică la el evoluţia psihică prin care a trecut în aşteptarea unei morţi grabnice, provocată de tuberculoză, el ajunge într-o stare de profundă amărăciune.

Lipsa tinerească de măsură, care în perioada de „furtună şi avânt” se manifestă prin reacţii pasionale, se poate observa şi mai pregnant la un personaj al lui Tolstoi. Tânărul Nikolai este

prezentat în *Război şi pace* ca având reacţii excesive. El pleacă plin de entuziasm la război şi nu se gândeşte decât la glorie, dar în mijlocul pericolelor luptei cade repede în cealaltă extremă (voi I, p. 182):

„Chipul înfierbântat şi străin al acestui om care cu arma în cumpănire alerga spre el abia trăgându-şi suflarea îl îngrozi. Scoase pistolul şi în loc să tragă îl azvârli în francez, alergând spre tufiş cât îl ţineau picioarele. Fugea acum nu cu sentimentul acela de îndoială şi de combativitate cu care fugise pe podul de pe Enns, ci cu sentimentul că e un iepure încolţit de câini. Întreaga-i fiinţă era stăpânită acum de un singur sentiment – frica pentru viaţa sa tânără şi fericită.

Nu durează mult şi este iarăşi curajos şi nici nu-şi mai aduce aminte de comportarea sa nedemnă ci, dimpotrivă, este mândru că a luat parte la bătălie. Nikolai este din nou cuprins de un entuziasm exaltat la vederea ţarului, care trece în revistă trupele pe front (vol. I, p. 237): „Cât de

fericit s-ar fi simţit Rostov dacă ar fi putut muri acum pe loc pentru ţarul lui!”

Avusese cea mai bună ocazie să moară pentru ţar, dar în acea clipă frica şi groaza l-au împins s-o ia la fugă ca un iepure. Tinereţea lui Nikolaieste subliniată prin aceea că într-un pasaj ulterior se vorbeşte despre „chipul lui de copil

De obicei, exaltarea tinereţii se pierde cu vremea. Nici Rostov nu mai era în anii următori exaltat. Obligaţiile sale faţă de patrie le judeca cu multă luciditate (vol. IV, p. 16): „Fără niciun gând de a se sacrifica, ci numai aşa, întâmplător, pentru că îl găsise războiul în rândurile armatei, luase Nikolai Rostov parte foarte îndeaproape şi vreme îndelungată la apărarea patriei şi de aceea privea tot ce s-e petrecea atunci în Rusia fără a dispera şi fără a trage concluzii triste. Dacă lnar fi întrebat cineva ce crede despre situaţia actuală a Rusiei, ar fi răspuns că nu-i treaba lui să se gândească la asta, că pentru asta există K-utuzov şi ceilalţi”. Judecând după aceste cuvinte, trebuie chiar să

constatăm că, odată cu maturizarea, Rostov a devenit cu totul alt om.

Şi Nataşa, sora lui Nikolai, era adolescentă pe vremea când avea acele reacţii exaltate. Cu puţin înainte de a se fi îndrăgostit de Anatol, mai avea încă acea comportare vioaie şi impulsivă proprie copiilor, pentru care nu există decât clipa ce o trăiesc. Tocmai de aceea ea ne devine o figură atât de dragă.

Personalităţi demonstrative-exaltate

Exploziile afective ale personalităţilor exaltate, în special cele ale Katerinei Ivanovna, se pot deosebi şi mai bine de teatralismul isteric dacă vom analiza o personalitate ou un *temperament exaltat*, dar care are totodată şi o *fire demonstrativă*.

Căpitanul Sneghireov din *Fraţii Karamazov* suferă nespus de mult – din cauza bolii, iar mai târziu din cauza morţii băieţaşului său. După vizita medicului, el speră să audă de la acesta cuvinte de consolare (vol. II, p. 312):

„Căpitanul, gheboşat, aproape frânt din mijloc, se repezi să-l oprească pe medic ca să afle ultimul lui cuvânt Părea distrus, * înnebunit de groază. – «Excelenţă, excelenţă... e cu putinţă?» dădu el să spună şi se poticni, mulţumindu-se să facă un gest disperat şi uitiându-se la el (pentru ultima oară rugător, ca şi cum o singură vorbă rostită de buzele lui ar fi putut să schimbe soarta bietului copil”.

Mai departe citim (vol. III, p. 316):

„Nu mai apucă să termine însă, ca şi cum i s-ar fi pus un nod în gât, şi, sfârşit de puteri, se lăsă în genunchi lângă laviţă. Îşi strângea capul în pumni şi plângea în neştire cu sughiţuri, silindu-se să-şi stăpânească pe cât putea gemetele, ca să nu se audă cumva înăuntru

Sneghireov este zguduit de o durere adevărată şi profundă; el este de-a dreptul deznădăjduit, dar durerea sa profundă este totuşi amestecată şi cu puţin teatralism, ceea ce în alte pasaje iese foarite clar la iveală. Iată ce spune

când află că fiul său l-a muşcat pe Aleoşa de deget (vol. I. p. 274):

„Îmi pare foarte rău pentru gingaşul dumneavoastră deget, cucoane, dar decât să-l croiesic cu nuiaua pe Iliuşecika, pentru dreapta mulţumire a măriei-voastre, n-aţi binevoi mai durând să-mi retez chiar acum, mă rog d-umneavoasitră, cu Cuţitul, aste patru degete de la mână? Cred că patru degete ajung ca să vă potolească setea de răzbunare, nu vă fie cu supărare... n-o să-mi pretindeţi şi pe al cincilea, cucoane?..."

El continuă cu cuvinte atât de patetice, încât fiica lui îi spune în cele din urmă: „Isprăveşte odată cu maimuţărelile aştea". *i*

Când Katerina Ivanovna îi oferă lui Sneghireov 200 de rtible drept compensaţie pentru că fusese maltratat de Mitea, la Sneghireov se manifestă la început din nou o exaltare a sentimentelor, de data aceasta printr-o bucurie excesivă. Nenorocitul, după cum putem citi, „fu

cuprins treptat de o haotică şi în acelaşi timp aprigă exaltare” (vol. I, p. 287). El se lasă pradă celor mai luxuriante fantezii închipuindu-şi tot ce va face cu banii. Sentimentul de fericire îl copleşeşte la gândul că se va termina cu viaţa nenorocită pe care o duceau el şi familia sa. Curând însă starea sa de spirit se schimbă brusc. Se gândeşte că băiatul său va socoti primirea banilor drept o înjosire. La acest gând îl cuprinde durerea şi teatralismul său iese acum iarăşi în evidenţă, acoperindu-i suferinţa Aruncă în nisip banii pe oare îi acceptase şi îi calcă în piidoare (vol. I, p. 290):

„Ia uite-aici, uite! trâmbiţă cu o voce ascuţită căpitanul. Şi, fluturându-i pe dinaintea ochilor cele două hârtii,.pe care le ţinuse până atunci de iun colţ între degetul mare şi arătătorul mâinii drepte, le apucă deodată şi, făcându-le ghem, le mototoli în palmă. Ai văzut? urlă el, alb ca varul la faţă de mânie, şi, ridicând pumnul în aer, trânti cu toată puterea ghemotooul în nisip. Ai văzut? repetă el,

arătându-i banii cu degetul şi acum – poftim! Poftim!… Săltând brusc piciorul, izbi cu sete în pământ şi strivi sub călcâi, furibund, bancnotele, ca-scos din minţi, dând din mâini şi ţipâind în gura mare, gata-gata să se înăbuşe. Uite ce fac cu banii dumitale! Uite ce fac cu banii dumitale î Poftim! apoi sări în lături şi se proţăpi în faţa lui Aleoşa, mândru nevoie mare”.

Apoi teatralismul dispare şi apare un autentic sentiment de durere:

„Dădu apoi iarăşi să plece, dar, după alţi câţiva paşi, se opri din nou. De astă dată zâmbetul ce-i schimonosea obrazul dispăruse şi fata-i era năpădită de lacrimi. Învălmăşit, înecându-se de plâns, căpitanul strigă cu o voce spartă: «Ce i-aş fi spus băieţelului meu dacă primeam banii ăştia drept despăgubire pentru onoarea mea terfelită?»”.

Dostoievski ne descrie foarte frumos aici un *isteric* cu sentimente profunde, ba chiar cu o *exaltare şi sentimentelor*. După cum am arătat mai

sus, nu numai actorii, dar şi scriitorii şi artiştii – pot fi adesea totodată isterici şi exaltaţi.

Personalităţi introvertite

După cum vom putea vedea, scriitorilor nu le-a scăpat faptul că o introversiune excesivă, cu o ideaţie străină de realitate, poate avea un oarecare raport cu alienaţia mintală. Voi vorbi însă mai întâi despre o personalitate introvertită oare stă cu picioarele pe pământ şi nu are nimic anormal. Faptul că este vorba de un ţăran simplu e în avantajul analizei noastre, fiindcă la un om cu o cultură redusă înclinaţia pronunţată de a cugeta este un indiciu cert al unei firi introvertite.

Hans Joggeli, vărul bogat, descris de Gotthelf, este necăsătorit, ceea ice arată că dintotdeauna a avut o oarecare greutate în stabilirea unor legături cu alţi oameni. La cârciumă şade printre ceilalţi, dar nu participă decât foarte puţin la conversaţie. Acasă trăieşte singur, înconjurat numai de argaţi şi slujnice, faţă de care se ţine la distanţă. Î l vedem cum se

plimbă singur pe câmp. Cu toate acestea niu-i lipseşte aptitudinea de a avea relaţii ou alţii. Când este bine dispus sau când e silit de împrejurări, are conversaţii prieteneşti şi se poate chiar adapta la psihicul interlocutorului său. Se pricepe foarte bine să scape de rudele lui insistente şi supărătoare. Capacitatea lui de a stabili contacte nemijlocite nu este deci dimi-v nuată. Mulţi veri şi verişoare încearcă să-l atragă de partea, lor pentru a fi trecuţi în testament ca moştenitori. Fiecare în parte îl linguşeşte şi îl vorbeşte de rău pe celălalt. Hans Joggeli îi ascultă liniştit pe toţi, face diverse observaţii care nu-l angajează cu nimic şi nu dezvăluie dtuşi de puţin ce gândeşte în fond.

Mult mai pronunţat introvertit decât Joggeli, dar totodată la graniţa alienaţiei mintale, este Ordinov din nuvela *GazdQ* de Dostoievski. Încă din copilărie, el nu se putea împrieteni cu nimeni, dar poate că motivul nu stătea numai în introversiune, cd şi în incapacitatea lui de a stabili contacte. În

schimb şi-a făurit o lume lăuntrică, pentru care trăia (p. 352):

„Încă de pe când era copil, trecea drept un ins bizar şi nu semăna de fel cu tovarăşii săi de vârstă. Nu-şi cunoscuse părinţii. Din pricina firii lui ciudate, închise, avusese de îndurat cruzimile şi grosolăniile colegilor, ceea ce l-a făcut într-adevăr ursuz şi sălbatic, ducându-l treptat-treptat la o însingurare, la o solitudine deplină. În îndeletnicirile lui retrase n-a existat însă niciodată şi nu există nici chiar acum o ordine şi un anumit sistem; îl stăpânea doar primul entuziasm, prima înflăcărare, prima febrilitate a artistului. Îşi făurise singur un sistem, închegat în el de-a lungul anilor, şi în sufletul lui se conturase, încetul cu încetul, imaginea încă obscură, vagă, dar parcă plină de încântare a ideii întruchipate într-o formă nouă, străluminată, şi forma aceasta încerca să răbufnească din sufletul lui, chinuindu-i-l; simţea încă timid originalitatea, specificul şi adevărul acestei forme; creaţia îi năpădert sufletul, creştea

şi prindea puteri”.

De multă vreme Ordinov nu s-a mai d, us prinitre oameni. Dar, în cele din urmă se hotărăşte, fiindcă trebuie să-şi caiute o locuinţă nouă. Cu acest prilej are impresia că e un străin (p. 352):

„Acum hoinărea pe străzi ca un înstrăinat, ca un pustnic, venit tam-nesam din schimnicia lui tăcută într-un oraş zgomotos şi plin de mişcare. Totul i se părea nou şi ciudat. Era însă atât de străin de lumea care clocotea şi hăuia în juru-i, încât nici măcar nu-i trecea prin gând să se mire de senzaţia lui ciudată”.

Nimeni până acum nu l-a iubit vreodată pe Ordinov şi nici el n-a iubit încă pe nimeni. De aceea se simte acum în asemenea măsură copleşit de dragostea ce l-a cuprins, încât deziluzia care urmează îl doboară şi îl distruge. În încheiere ni se spune despre el (p. 417):

„Puţin câte puţin, Ordinov se sălbătici şi mai rău ca înainte, şi, ca să fim drepţi, nemţii lui nu-l

împiedicau deloc de la aceasta. Îi plăcea adesea să hoinărească pe străzi, îndelung şi fără ţintă. Îşi alegea cu precădere ceasul amurgului, iar ca loc de plimbare ulicioare depărtate, rar frecventate de trecători”.

Din punct de vedere psihiatric suntem îndreptăţiţi să spunem că Ordinov era un psihopat auitistic de un grad atât de înaintat încât ar putea fi considerat chiar schizoid, iar mai târziu, din cauza puternicului şoc afectiv, devine un *schizofren autistic*.

Şi un alt erou al lui Dostoievski – Ivan, fratele mijlociu din *Fraţii Karamazov* – este de asemenea în pragul alienaţiei mintale. El este continuu preocupat de probleme filosofice şi religioase şi îşi formează idei proprii care, în marea lor majoritate, sunt în contradicţie cu ideile celorlalţi. Teza „totul este permis”, la care ajunge filozofind, o comunică şi lui Smerdeakov, aşa încât acesta din urmă se poate referi la ea atunci când 11 ucide pe Feodor. Povestea cu conţinut filozofic-religior;

intercalata, intitulată *Marele inchizitor*, este pusă de autor în guna lui Ivan. Rămiâine însă neclar până la urmă dacă suferă de o boală mintală cronică sau dacă traversează doar o „febră nervoasă" declanşată de grave conflicte sufleteşti.

În sfârşit, indiscutabil bolnav mintal este Don Quijote, aşa că s-ar putea socoti ca nepotrivit să-l menţionăm printre personalităţile accentuate. El nu are însă o boală în sens medico-psihiatric; dacă ar fi fost aşa, descrierea lui ar fi complet greşită. Nebunia lui Don Quijote reprezintă mai curând culmea unei *ideaţii introvertite* aşa cum o vede Cervantes cu o oarecare exagerare poetică. „Cavalerul tristei figuri" este atât de profund cufundat în ideile sale anacronice încât nu numai că uită de realitate, dar o şi ignorează atunci când trebuie să o înfrunte. Deoarece fantezia lui îi prezintă uriaşi, castele, precum şi pe doamna sa Dulcineea, Don Quijote nu-şi mai poate ia seama că, în realitate, nu are de-a face decât cu mori de vânt, cârciumi de ţară şi o simplă fată de ţăran.

Atunci când fantezia lui se loveşte prea brutal de realitate, el crede că este vorba de o vrajă, şi aceasta numai ca să poată rămâne în lumea himerelor făurite de închipuirea lui. În ciuda exagerării, putem vedea în mod foarte impresionant la Don Quijote ce este *introversiunea*, cu atât mai mult cu cât ni se prezintă mereu în contrast ou extraversiunea scutierului său Sancho Panza. Când va fi vorba despre acesta din urmă, îl vom avea şi pe Don Quijote în faţa ochilor.

Încă de la descrierea firii introvertite şi a combinaţiilor sale s-a pus întrebarea dacă *dezvoltările paranoice* sunt favorizate de introversiune. Observaţiile făcute asupra cverulenţilor păreau să dovedească tocmai contrariul, aceştia fiind cel mai adesea hipomaniaci. Rămâne însă deschisă problema dacă hipomania este într-adevăr legată de extra versiune. Ceea ce se poate afirma cu siguranţă este că o dezvoltare paranoică îndreptată spre

grandomanie şi nu spre mania persecuţiei este facilitată de introversiune; căci aici alternanţa care provoacă intensificarea afectelor se desfăşoară mai puţin în cadrul unor contradicţii cu mediul ambiant, cât în acela al jocului propriilor idei care, treptat, se pătrund de afectul legat de exagerarea propriei capacităţi şi a importanţei propriei persoane. Această dezvoltare o găsim la Raskolnikov al lui Dostoievski.

Mult timp nu ştim cum de a aj-uns Raskolnikov la crimă. O aflăm abia mai târziu, îne-etul cu încetul. El a avut ideea fixă că există două feluri de oameni. Oamenii superiori ar avea dreptul să treacă fără menajamente peste alţii, chiar să-i şi omoare, dacă ţelul lor suprem ar cere-o. Modelul său este Napoleon, care a păşit prin sânge şi a trecut peste cadavre spre ţelul său măreţ. Raskolnikov a scris chiar un articol ştiinţific cu un asemenea conţinut. Porfiri spune despre aceasta (vol. I, p. 328):

„Nu, nu din pricina asta, răspunse Porfiri. În

articolul dumnealui oamenii se împart în obişnuiţi şi neobişnuiţi. Oamenii trebuie să se supună legilor şi nu au dreptul să le calce pentru că, vedeţi dumneavoastră, ei sunt – oameni obişnuiţi. Iar cei neobişnuiţi au dreptul să comită crime şi să calce orice lege, tocmai pentru că ei sunt oameni neobişnuiţi. Aşa spune articolul dumitale, dacă nu mă înşel?”

În aceste idei recunoaştem dezvoltarea paranoică, dar care de data aceasta merge spre megalomanie şi nu spre mania persecuţiei ca la personajele anterioare. În mod vădit Raskolnikov s-a luptat timp îndelungat cu această idee, cufundându-se din ce în ce mai mult în ea, ceea ce este tipic în asemenea cazuri. Într-un moment de oarecare luciditate, el spune (vol. II, p. 180):

„Când îmi puneam întrebări, de pildă: dacă am dreptul la putere, ştiam perfect că nu am dreptul, prin simplul fapt că-mi puneam întrebarea, sau când mă întrebam dacă o făptură omenească este – un păduche, ştiam bine că

pentru mine nu este, ci este un păduche numai pentru acela căruia nici nu i-ar fi trecut prin minte să-şi pună asemenea întrebări şi care porneşte de-a dreptu-l, fără să-şi bată capul cu aceste lucruri... Numai faptul că m-am canonit atâtea zile cu întrebarea: «S-ar fi hotărât Napoleon s-o ucidă sau nu?» era de ajuns ca să-mi dovedească limpede că nu sunt Napoleon... Am trecut prin tot chinul sofisticăriei şi am vrut să scap de asta”.

Ajalizând această dezvoltare paranoică profundă, neprovocată în prea mare măsură de mersul evenimentelor exterioare, am putea afirma din capul locului că Raskolnikov era de la natură o personalitate hiperperseverentă. Dostoievski dă câteva indicaţii despre firea lui. Razumihin, prietenul său, declară la un moment dat (p. 270, voi I): „Îl cunosc pe Rodion; de un an şi jumătate: e ursuz, posomorât, mândru, chiar trufaş”. Pe de altă parte, Svidrigailov, care nu-l iubeşte, spune totuşi* adevărul când îl caracterizează. De altfel, sora lui Raskolnikov nu-l contrazice. Iată ce spune

Svidrigailov (vol. II, P. 274):

„Apoi, fireşte, este dureros pentru un tânăr plin de merite şi cu un orgoliu nemaipomenit să ştie că dacă ar avea numai trei mii de ruble, cariera lui, tot viitorul, tot scopul vieţii lui s-ar schimba; şi el nu are aceste – trei mii de ruble. Adăugaţi pe deasupra enervarea provocată de foame, de locuinţa strâmtă, de zdrenţele pe care le poartă, de înţelegerea vie a frumuseţii, a poziţiei sale sociale şi, totodată, a poziţiei surorii şi mamei lui. Dar cel mai mare rod l-au jucat desigur orgoliul, mândria şi vanitatea; Dumnezeu ştie, poate, că şi însuşirile lui bune… Să nu credeţi cumva că-l învinuiesc, eu nu-l învinuiesc de fel, şi nici nu e treaba mea A fost la mijloc şi o teorie a lui proprie – o teorie după care oamenii se împart, vedeţi dumneavoastră, în material uman, adică oameni de rând, şi oameni deosebiţi, adică oameni cărora le este permis orice, care prin esenţa lor superioară nu se supun legilor, ci dimpotrivă ei făuresc aceste legi pentru ceilalţi, adică pentru

materialul uman, pentru pleavă”.

Această indicaţie şi altele asemănătoare ne confirmă că Raskolnikov avea un sentiment exagerat al valorii sale. Nu lipseşte nici cealaltă componentă a firii paranoide. Când cineva încerca să-i dea un sfat, Raskolnikov manifesta întotdeauna susceptibilitate, se irita, iar la o eventuală contrazicere se încăpăţâna şi mai mult – în hotărârea sa. Într-un pasaj se spune (vol. I, pp. 273 – 274): „Credeţi, poate, urmă cu înflăcărare Mheria Alexandrovna, că lpar fi oprit atunci lacrimile mele, rugăminţile mele, boala mea, moartea mea priciniuiită de durere, mizeria noastră?” Aceste – cuvinte ale mamei lui Raskolnikov se ireferă la intenţia lui anterioară de a se căsători cu o fată care nu se potrivea cu familia lui.

Faptul că firea paranoiidă a lui Raskolnikov se manifestă sub forma unei ideaţii foarte ciudate nu este nicidecum o întâmplare. Într-adevăr, el nu este numai hiperperseverent, dar şi un pronunţat

introvertit. Despre ideile sale nu vorbeşte nici cu Razumihin, cel mai bun prieten al său. Acesta din urnă este extrem de mirat tind află despre articolul scris de Raskolnikov. Şi în alte pasaje se menţionează în repetate rânduri firea închisă a lui Raskolnikov. Când Razumihin vorbeşte în felul arătat mai sus despre firea lui, el mai adaugă (vol. I, p. 271): „Nu-i place să-şi dea pe faţă sentimentele şi, mai curând ar jigni pe cineva decât să-şi arate bunătatea”. Introversiunea lui a contribuit fără îndoială la faptul că – Raskolnikov se pierdea în asemenea măsură în gândurile sale şi se îndepărta cu totul de realitate.

Şi *dezvoltările erotice* sunt favorizate de introversiune. Alternanţa între speranţă şi teamă, care ia naştere deosebit de frecvent în dragoste, este cu atât mai periculoasă cu cât este mai intens stimulată de o prelucrare interioară. Maupassant ne descrie în *Inima noastră o* personalitate introvertită în dezvoltare erotică. Mariolle este *sensibil*, în schimb îi lipsesc acele trăsături care

favorizează cel mai mult apariţia unor dezvoltări, adică trăsătura paranoică sau cea anancastă.

La Mariolle introversiunea poate fi recunoscută datorită faptului că, în toate trăirile sale, el aşi dă seama cu luciditate de ceea ce i se întâmplă şi că aceste trăiri formează tot timpul obiectul reflecţiilor lui. El spune odată despre sine însuşi (p. 207): „Eu judec totul şi analizez de obicei prea bine gusturile mele”. Odată vorbeşte şi despre o „idee fixă” care îl domină.

Excitabilitatea sentimentelor lui, adică sensibilitatea lui, este de asemenea în afară de orice îndoială. Doamna de Burne, care vrea să şi-l apropie, îşi dă seama de firea lui şi i se adaptează (p. 39):

„Apoi, puţin câte puţin, ea ghicise natura lui sperioasă, în ascuns răutăcioasă, foarte subtilă şi tainică şi îi arătase, pentru a învinge slăbiciunea lui, atâta consideraţie, preferinţă şi simpatie naturală, că el sf. Îrşi prin a fi posedat de ea”.

Altă dată se spune despre el (p. 131):

„El trecea în lume cu prea multă prudenţă sentimentală, învelişul sufletului său era prea fin. De acolo, felul de izolare în care trăise, de teama contactelor şi a ciocnirilor”.

Mariolle ajunge la *dezvoltarea afectivă*, descrisă de autor, prin faptul ică nimereşte pe mina unei femei care nu este capabilă de o dragoste profundă, care nu dă niciodată decât pe jumătate şi ia înapoi ceea ce a dat. Prin comportarea ei provoacă în sentimentele lui o alternanţă; în ceea ce-l priveşte, el aprofundează şi mai mult sentimentele prin prelucrarea lor mintală. Natura lui sensibilă îi sporeşte totodată excitabilitatea.

Încă de la începutul relaţiilor dintre Anire Mariolle şi doiamna Michele de Burne, ele sunt însoţite de alternanţa la care ne-am referit Femeia este înconjurată de un cerc de artişti, pe care, prin cochetăria ei, îi face să se îndrăgostească de ea şi pe care, totuşi, îi ţine la distanţă. Acum vrea să-l câştige pe Mariolle şi îi arată preferinţă. El însă

nu se poate bucura niciodată cu adevărat de favorurile ei, căci ea este drăguţă şi cu ceilalţi bărbaţi care roiesc în juru-i. Doamna de Burne mărturiseşte ea însăşi (p. 22):

„Spune că sunt o cochetă. Eu sunt mai mult cu oamenii care îmi plac. Toată lumea o ştie, eu nu mă ascund, însă veţi vedea că cochetăria mea este foarte imparţială, ceea ce îmi permite de a ţine… sau de a relua pe amicii mei şi de a-i reţine împrejurul meu”.

Cum Mariolle îşi dă seama de primejdie şi este prudent, este învins mai târziu dec-ît – ceilalţi, rezistă mai mult timp acestui joc cochet; în schimb, atunci când, în sfârşit, este învins, înfrângerea lui este mai – profundă.

Acum încep suferinţele lui. Timp îndelungat, din alternanţa sentimentelor nu lipseşte nici extazul. De Burne îi permite treptat tot mai mult; în cele din urmă i se dăruieşte; cele douăzeci de zile în care ea soseşte regulat în vila închiriată de el par să fi adus împlinirea tuturor dorinţelor. Dar

Mariolle simte încă de pe acum că, an ciuda dăruirii exterioare, femeia nu-i aparţine. Curând el are şi confirmarea, căci află cu consternare „că în (timpul acestor douăzeci de zile, pe care el le crezuse date an întregime, destinate de ea ca şi de dânsul, minut cu minut, sentimentului atât de nou şi atât de viu al iubirii lor abia îmbobocite, ea – reluase obiceiul său vechi, făcând atâtea vizite, demarşe, proiecte, reîncepând aceste odioase lupte de galanterie, combătând pe rivalele sale, vânând bărbaţii, primind cu plăcere complimente şi desfşurând toate, graţiile sale pentru alţii şi nu pentru eP (ţi. 130 – 131).

În persoana contelui Bemhaus intrase în cercul doamnei de Burne un om pe care ea voia să şi-l apropie. Ea continua totuşi să-l favorizeze pe Mariolle, din punctul ei de vedere îi oferea chiar mai mult; mai venea încă ocazional la vilă, dar aceasta era doar o dăruire superficială, din care lipsea sufletul. Când el căuta sufletul ei, i se părea că priveşte într-o „gaură neagră”. Ea îl asigura că

îl iubeşte mult, i-o şi dovedea prin purtarea ei afectuoasă, dar el îi spunea (p. 157 – 158):

„Ah! Ce minunat mod de a înţelege amorul şi de a vorbi de el! Eu sunt pentru d-voastră un oarecare, pe care doriţi, într-adevăr, adesea să-l aveţi pe un scaun, lângă d-voastră. Însă pentru mine d-voastră sunteţi întreaga lume; eu nu cunosc pe altcineva decât pe d-voastră, nu simt decât pentru d-voastră şi n-am trebuinţă decât de d-voastră”.

Dacă la început bucuria, pe care i-o pricinuiau momentele când ea se purta ’drăguţ cu el compensa într-o oarecare măsură durerea cauzată de ceea ce i se refuza, la sfârşit aproape nu a mai rămas decât suferinţa. Manifestările de afecţiune deveneau tot mai neînsemnate şi – Mariolle aşi dădea din ce în ce mai mult seama că încercările lui de apropiere o plictiseau pe doamna de Burne. Simţea că „totul s-a terminat”; continua lui luptă pentru ceea ce nu putea să obţină şi decepţiile de care era – urmată făceau ca suferinţa

lui să devină atroce (p. 177): „Ea îl pironise pe o cruce, sângele curgând din toate membrele sale şi 11 privea luptându-se cu moartea, fără a înţelege suferinţa lui, mulţumită chiar de a fi făcut aceasta”.

Gelozia, gândul că doamna de Burne oferă altor bărbaţi, şi în special contelui Bemhaus, poate mai mult decât lui, îl duceau la desperare. De obicei, în acest stadiu al unei asemenea iubiri dizarmonioase, şi adesea chiar mult mai devreme, dragostea se amestecă cu ura; la Mariolle aceasta se reliefează prea puţin. Natura lui sensibilă, din care lipseşte cu totul combativitatea, îl face prea puţin capabil de o asemenea pornire. Odată, totuşi, ura se aprinde: când doamna de Burne o salută şi o sărută cu exuberanţă pe prietena ei (p. 183):

„Mariolle tresări de necaz. Niciodată ea nu alergase la el cu această spontaneitate fericită, niciodată ea nu-l sărutase astfel şi, printr-o întorsătură subită a cugetării sale: «Aceste femei

nu mai sunt făcute pentru noi», îşi zise cu furie”.

Ura aceasta mai mijise cândva, mai de mult, când doamna de Burne, cu prilejul unei întâlniri a lor, admirase frumuseţea grădinii, în timp ce lui nu-i dăduse nicio atenţie (p. 175):

„El o privea şi gândea: «Iată deci dragostea pe care mi-o poartă». Pentru prima oară un anumit fel de ură de bărbat decepţionat îl ridică contra ei, contra acestui chip, contra acestui suflet nesimţitor, contra acestui corp de femeie aşa de fugitiv şi ditât de urmărit”.

În cele din urmă, Mariolle fuge copleşit de desperare. Iubirea lui nepotolită 51 însoţeşte însă, zilele îi sunt pline de gândul la ea. Amintindu-şi toate clipele frumoase pe care i le-a dăruit ea şi imaginându-şi ce ar putea ea să facă acum la contele Bemhaus acasă, Mariolle îşi aţâţă necontenit sentimentele şi astfel nu-şi mai poate regăsi liniştea nici după despărţire. O fată drăguţă, simplă, care se îndrăgosteşte de el, îi aduce o vremelnică uşurare sufletească. Totuşi nu

se poate abţine să-i scrie doamnei de Burne, care îl face să revină în preajma ei. Cum fata, cu sentimentele ei sincere, 11 însoţeşte, putem spera la sfârşitul romanului că în viitor, el va reuşi să reziste jocului cochet al doamnei de Burne.

Tocmai acest joc a declanşat în icazul de faţă dezvoltarea erotică de care am vorbit la început, care însă a putut lua asemenea proporţii numai datorită sensibilităţii şi introversiunii lui Mariolle. Dezvoltarea aceasta o putem înţelege mai bine din punct de vedere psihologic dacă o comparăm cu un roman de Heinrich Mann. În *Goana după dragoste*, Claude este pradă unei iubiri tot atât de profunde şi nefericite ca şi Mariolle. Despărţirea de persoana iubită are chiar ca urmare o lâncezeală fizică tot mai pronunţată, căreia nu-i pune capăt decât moartea. Aici însă lipseşte fondul psihologic pe care să se dezvolte o dragoste atât de nemăsurată. La Claude lipseşte alternanţa între împlinire şi decepţie: în dragtiste el întâmpină numai refuzul. Ute, însetată de glorie în

cariera ei de actriţă, se consacră cu pasiune propriilor sale aspiraţii. De dragul carierei sale, ea se dăruieşte la doi bărbaţi bătrâni; în schimb, îi interzice prietenului său orice apropiere erotică, în cazul unui asemenea refuz, dragostea se epuizează, dispare, nemaifiind alimentată de nimic. Prietenia fraterna pe care Ute o simte pentru Claude nu poate ţine loc de dragoste. La aceasta se mai adaugă faptul că Claude nu – manifestă nicio accentuare importantă a personalităţii şi, de fapt, nu suferă din cauza lipsei de dragoste; el iubeşte alte femei, unele chiar cu pasiune, şi este iubit de ele. Astfel, romanului îi lipseşte tocmai acea calitate care este pusă în evidenţă într-am mod atât de impresionant în *Inima noastră*: consecvenţa psihologică.

Personalităţi introvertite-hipertimice

Firea hipertimică îl orientează pe individ spre exterior; ea este asociata cu nevoia de activitate, cu uşurinţa de a fi distras şi cu nevoia de a vorbi. Am putea crede că aceste trăsături ar exclude

intro versiune a. Dar, după cum am văzut, nu este cazul, deoarece hipertimia şi introversiunea se află pe planuri diferite ale structurii psihice şi pot coexista, la acelaşi individ. Un frumos exemplu de *fire hipertimică introvertită* ni-l dă Thomas Mann în persoana italianului Settembrini din *Muntele vrăjit* El este vioi, vorbăreţ, chiar flecar, e informat de tot ce se întâmplă în jurul său, face glume şi fredonează câte o melodie fetelor care trec pe lângă el. În mod evident are o fire hipertimică. Faţă de cei doi veri se arată încă de la prima întâlnire vioi, vesel şi cu oarecare tendinţă de a fugi de la o idee la alta. Pe dr. Behrens, medicul şef al sanatoriului, îl numeşte în mod glumeţ „Radamante * (vol. L p. 96):

„În adevăr? întrebă Settembrini... Excelent! mai exclamă el cu faţa întoarsă în sus şi râse răsturnând capul pe spate. Cum se spune în opera maestrului dumneavoastră;? «Eu sunt păsăiraml cel veşnic voios, hopa tot aşa!», pe scurt, e foarte amuzant. Şi-o să-i urmaţi sfatul? Fără îndoială. De

ce n-aţi face-o? Al dracului om şi Radamainte ăsta! Şi în adevăr, e «veşnic voios», – chiar dacă uneori cam forţat. Înclină spre melancolie. Vici-ul nu-i mai prieşte, întrucât iacă i-ar prii n-am putea vorbi de viciu, căci tutunul îl face melancolic şi de aceea respectabila noastră infirmieră-şefă ţine rezervele sub cheie şi nu-i dă zilnic decât o porţie redusă. Se zice că se întâmplă să cadă câteodată în ispita de-a furia şi atunci devine melancolic. Într-un cuvânt: un suflet confuz. Aţi cunoscut cumva şi pe infirmiera-şefă? Nu? O, dar asta e o greşeală! Sunteţi nedrept dacă nu solicitaţi cinstea de a-i face cunoştinţa. Se trage din neamul von Mylendonk, domnul meu! Deosebirea între ea şi Venus de Medicis este că acolo unde zeiţa îşi arată sânii dânsa obişnuieşte să poarte un crucifix1’.

În ci-uida mobilităţii sale spirituale, Settembrini are despre toate o opinie proprie, de cele mai multe ori foarte fermă şi nu este dependent de impresiile care-i vin de la cei din jurul său. Are multe convorbiri filosofice cu Hans

Castorp şi se ceartă aproape în toate cu Naphta, adversarul său ştiinţific, îl preocupă o anumită idee pe care vrea s-o expună într-o carte Este vorba de problema modului în care s-air putea realiza progresul omenirii. Din toate acestea se poate constata că Settembrini are o *fire introvertită*.

Putem recunoaşte foarte bine amândouă trăsăturile, atât cea hipertimică cât şi cea introvertită, atunci când îi spune lui Hans Castoip (vol. III, p. 137):

„Domnule inginer, ce-am auziit? Ce zvon mi-a ajuns la urechi? Vi se întoarce Beatrice? Călăuza dumneavoastră de-a lungul celor nouă circumsfere ale paradisului? Ei, dar vreau să sper că, în ciuda acestui eveniment, n-o să dispreţuiţi cu totul mina prietenească pe care v-o întinde Vergiliu al dumneavoastră? Ecleziastul nostru, aici de faţă, vă va confirma că universul Lui medieval nu este întreg dacă-i lipseşte misticismul franciscan, polul diametral opus al teoriei cunoaşterii thomiste”.

Într-un mod glumeţ el ia prin a ceste cuvinte atitudine faţă de faptul că în curând se va întoarce Cliavdia cea mult iubită de Castorp, şi o face totodată în aşa fel încât să reiasă marea sa erudiţie în domenii foarte îndepărtate de realitateaprezentului. Cele două trăsături ale sale ies la iveală *şi* în următorul pasaj (vol. II, p. 315):

„Settembrini ştiu să risipească repede şi cu eleganţă stinghereala şi indispoziţia manifestate când îi zărise pe tineri. Dădu dovadă de cea mai bună dispoziţie din lume prezentându-i pe cei – trei tovarăşi unul altuia, făcând m-ulte glume, şi poreclindu-l pe Naphta, de pildă, «princeps scholasticorum». Veselia, spuse el, «ţinea şedinţe strălucite în sala pieptului său», cum se exprimase Aretino şi era meritul primăverii, al unei primăveri pe care el o lăuda”.

Ceea ce la început ar putea să pară contradictoriu, şi anume că un savant este în stare să dea viaţă anturajului său cu ati, la spirit şi să aibă o ripostă atât de promptă, poate să constituie

o unitate din punct de vedere psihologic. Autorul ne înfăţişează o combinaţie autentică de trăsături. Exagerarea poetică nu poate, firește, să fie trecută cu vederea, căci o personalitate atât de *pronunţat hipertimică* cum este Settembrini nu – poate avea o comportare atât de *pronunţat introvertită*. Exagerarea nu ne prezintă însă situaţia într-un mod deformat, ti, dimpotrivă, o exprimă cu şi mai multă claritate!

Personalităţi extravertite

La fel cum Don Quijote poate fi considerat drept tipul omului introvertit, Sancho Panza poate fi socotit drept model al *extravertitului*. El este în toate privinţele contrariul stăpânului său. Sancho nu vede decât ceea ce există realmente obiectiv, reprezentând astf el o întruchipare a simţului practic, în contrast cu Don Quijote, care este complet rupt de viaţă.

Înainte de pirima aventură, adică înainte de lupta cu morile de vânt, se spune în carte (p. 54)

„Şi zicând asta, dete pinteni lui Rosinante

fără să mai ia în seamă ce-i tot îndruga scutierul său Sancho, care-i dădea înainte cu strigătele, înştiinţându-l că, fără urmă de îndoială, erau mori de vânt şi nu uriaşi cei pe care voia să-i atace”.

În faţa unui han, cei doi se ceartă, dar numai atât timp cât clădirea nu se distinge bine. Odată ajunşi, Sancho Panza nu se mai sinchiseşte de spusele lui Don Quijote (p. 76):

„Şi vru soarta oare îl ducea tot din bine în mai bine să nu fi umblat ei nici măcar o leghe până să iasă la drumul mare, la marginea căruia Sancho descoperi un han* care, cu voia sau fără voia lui, dar foarte pe placul lui Don Quijote, trebuia neapărat să fie castel. Sancho o ţinea într-una că e han, stăpânul său că nu e han, d castel, şi se ciorovăiră ei atâta că nu sfârşiseră cu ciorovăiala cirul ajunseră la poartă, unde Don Quijote, fără să mai cerceteze despre ce era vorba, îşi făcu intrarea cu tot alaiul lui”.

Mai apoi, când întâlnesc două turme de oi, pe care Don Quijote le crede două oşti de cavaleri,

are loc următoarea scenă (p. 94):

„Sancho rămase atimat de cuvintele lui, fără să spună nici «pâs», şi doar din când în când întorcea capul ca să vadă dacă se văd cavalerii şi uriaşii despre care tot îndruga stăpânul său, şi cum nu-l putea descoperi pe niciunul, în cele din urmă zise: – Stăpâne, să mă ia mama dracului, că din câţi înşiri Luminăţia Ta nu se iveşte om, uriaş ori cavaler, câit vezi cu ochii; sau cel puţin: nu-i văd eu, cine ştie! O fi tot din pricina vrăjilor, poate, ca şi nălucile de azi-noapte”.

Imediat după aceea, când Don Quijote trece da atac, Sancho Panza strigă (p. 95):

„Întoarce-te Maria Ta, senior Don Quipte, că mă jur pe toţi Dumnezeii, nu-s decât berbeci şi mânzări alea cu cai-e vrei să te măsori; întoarce-te, păcatele mele şi-ale tatii oare m-a făcut! Ce ţi-a căşunat? Ia seama că nu-i niciun uriaş nici picior de cavaler, nici pisici, nici armuri, nici scuturi, împărţite în ciosvârte ori întregi, nici smalţuri de azur, nici mama dracului! Ce te-a apucat, păcatele

mele, bată-mă Dumnezeu!”

După ce Sancho i-a făcut o vizită pretinsei domniţe Dulcineea – în realitate întâlnise o ţărăncuţă –, urmează dialogul de mai jos (p. 174):

„Tot ce pot spune – zise Sancho – este c-am simţit ca un izuleţ ceva cam – bărbătesc şi trebuie să f le din pricină că ea, de-atâta brintuială, era tare asudată şi cam slinoasă!

— Nu din pricina asta – răspunde Don Quijote –, ci de bună seamă pentru că erai tu gutunărit sau te-oi fi mirosit pe tine singur; fiindcă ştiu eu prea bine cum miroase trandafirul acesta dintre spini, crinul acesta al câmpiilor, ambra aceasta revărsată…

— Se prea poate – răspunde Sancho – că nu o dată am simţit că miroseam eu întocmai ca izul ce mi s-a părut atunci că iese din înălţimea Sa domniţa Dulcineea, dar ce să te mai miri? Că ce mi-e Tanda, ce mi-e Manda

Dar fără a sta pe gânduri, Sancho Panza acceptă totuşi destul de multe din cele spuse de

Don Quijote. Astfel, el era ferm convins că după victoria definitivă va primi drept recompensă postul de guvernator. Acest lucru nu este însă în contradicţie cu extraversiimea lui, care, după cum am arâiai mai sus, nu itrebuie confundată cu realismul. La fel cum – oamenii extravertiţi la maximum acceptă fără a se gândi tor ce se oferă în mod obiectiv simţurilor lor, ei acceptă, din lipsă de gândire proprie, drept adevăr afirmaţiile, povestirile şi promisiunile altor oameni. În cazul majorităţii aberaţiilor debitate de stăpânul său, Sancho Panza poate să se convingă cu propriii lui ochi de irealitatea lor, ceea ce nu este însă – cazul cu promisiunile făcute de Don Quijote, cu atât mai mult – cu cât ele corespund dorinţelor sale. Deosebit de clar se poate observa credulitatea lui Sancho atunci când el, care, pe bună dreptate, îl consideră pe stăpânul său drept un nebun, cade victimă unei farse ce i se joacă. Atunci când el şi stăpânul său se aflau în vizită la un duce, acesta se preface că-i dă postul de guvernator, post atât de

mult râvnit de Sancho. Acesta din urmă ia întreaga farsă în serios. Desigur, credulitatea pe care ne-o prezintă aici autorul este o exagerare grosolană, dar ea se potriveşte foarte bine cu imaginea unei personalităţi extravertite în cel mai înalt grad şi care, asemenea unui copil, ia drept bune toate basmele ce i se povestesc.

De extraversiune ţine şi *predispoziţia de a exterioriza sentimentele*. La Sancho Panza se poate observa foarte clar acest lucru atunci când îl ameninţă vreun pericol pentru că el este fricos de la natură, contrastând prin aceasta cu atât de curajosul său stăpân.

Putem, fără îndoială, afirma că sub chipul lui Sancho Panza Cervantes a descris foarte corect b *personalitate extravertită*. Datorită exagerării, caracteristicul reiese şi mai evident.

Şi la Aristofan, în comedia *Norii*, găsim un dialog amuzant între o personalitate introvertită şi una extravertită – Socrate şi Strepsiade. Socrate, aşa cum îl cunoaştem din istorie, a fost cu

siguranţă introvertit în ideaţia sa. La Aristofan însă, ideile lui devin absurde, de pildă, atunci când ia norii drept zei. El îl salută pe Strepsiade cu următoarele cuvinte (p. 33): „În cele sfinte vrei să ştii ce-i adevăr? / Cu norii să vorbeşti de este a ta vrere, / Cu zeii noştri, spune!”

El îşi ticluieşte ideile în „atelierul gânditorilor eruditi”, sau în „sihăstria eruditilor”. Strepsiade, în atitudinea sa de extravertit, acceptă învăţăturile maestrului numai în raport cu ceea ce poate percepe. Pentru Soorate norii sunt: „fiinţe adevărate. / Judecată ne dau şi meşteşug la vorbă ne învăţară” (p. 37). Strepsiade însă exclamă mirat (p. 38): „Îţi jur că nu, ei tot credeam că-s fum, că-s ceaţă şi rouă”.

În comedie Socrate apare ca reprezentant al sofiştilor, cacre, cu ajutorul unei frazeologii abile, sunt în stare să sucească adevărul încoace sau încolo, după plac.

Strepsiade speră că prin sofisticării juridice va reuşi să scape de datorii. Înşelat în aşteptările

sale, se suie pe acoperişul casei lui Socrate ca s-o dărâme. Când Socrate îl întreabă ce face acolo, Strepsiade îi răspunde repetând în derâdere o frază rostită cândva cu patos de Socrate însuşi (p. 108): „Prin nori străbat şi despre Soare meditez”.

Se poate observa ce înţelesuri diferite se poit da aceleiaşi locuţiuni de către o personalitate introvertită şi una extravertită.

Sancho Panza şi Strepsiade sunt oameni primitivi. Nu au nicio cultură şi sunt de o inteligenţă redusă; înclinaţia de a avea gânduri proprii nu a fost niciodată cultivată la ei. De aceea extra versiunea lor iese la iveală în mod deosebit de pronunţat. În contrast cu ei, este cazul să menţionez o personalitate extravertită care s-a distins prin faptele sale deosebite şi prin Stima de care s-a bucurat în societate. Este vorba de Wilhelm Tell din piesa cu acelaşi nume de Schiller.

Ca individualitate, Tell reprezintă exact contrariul lui Sancho Panza. Inteligent, destul de instruit, om liber, el ne este înfăţişat ca un bărbat

conştient de valoarea sa. În aceste condiţii, extraversiunea lui nu s-a putut manifesta în mod atât de evident. Contrastul dintre el şi Sancho Panza este accentuat şi de faptul că Wilhelm Tell nu cunoaşte fiica, care la Sancho poate deveni uneori chiar copleşitoare.

Wilhelm Tell, dimpotrivă, este foarte curajos. În combinaţie cu extraversiunea, curajul (însuşire ţinând de sfera aspiraţii-melinaţii) ’devine temeritate.te” reacţionează direct la întâmplările exterioare, fără să chibzuiască prea mult. Însăşi dragostea lui pentru natură are un caracter extravertit, de? oarece el caută mereu noi trăiri Lucrul acesta se vede cel maij bine dintr-o convorbire a lui Tell cu soţia sa (pp. 133 – 135)!

„*Hedwig*: Niciunul n-o să stea / Pe-acasă liniştit.

Tell Nici eu nu stau. / Eu nu-s neam de cioban, ti sunt făcut / s-alerg mereu după un ţel fugar. / Simt că trăiesc numai când cuceresc / în fiecare zi din nou viaţa.

Hedwig Nu te gândeşti şi la soţia ta, / Ce tremură mereu, în aşteptarea-ţi? / Mă prinde groaza când i-aud pe oameni / Vorbind de îndrăzneala ta nebună. / De câte ori te duci, eu tremur toată / Că n-ai să mi te-ntord acasă. / Te văd, pierdut printre gheţari sălbatici, / Că să-i din stâncă-n stâncă şi alu? neci; / Ba că tea trage într-o râpă ciuta, / Ba că te-acoperă vieo avalanşă, / Ba că viclene pojghi ţi de zăpadă / Se sparg sub talpa ta şi te scufunzi / Un îngropat de viu într-un mor* mint / Spăimântător şi rece. O, Doamne, moartea / Sub mii şi mii de-nfăţişări pândeşte / Pe vânătorul îndrăzneţ din Alpi f Nefericită meserie, pururi / Spre margini de prăpăstii te atrage!

Tell când eşti vioi şi-ai simţurile treze, / Şi crezi în tine şi în Cel-de-sus / Scapi lesne şi din cumpenele grele.; / Născut în munţi, cum să te temi de munţi?”

Se poate vedea aici că Tell nu cunoaşte sentimentul fricii; dar de cele mai multe ori nici nu-şi face atâtea gânduri încât să se poată

înfricoşa. „Vioi şi cu simţurile treze”, Tell, cu atitudinea sa extravertită, nici nu are în conştiinţă ideea că-l ameninţă vreo primejdie. Dacă ar fi avut mereu înaintea ochilor toate grozăviile pe care şi le reprezenta soţia lui, desigur că nu ar fi fost atât de cutezător. Aceeaşi atitudine caracteristică o are Tell şi în problema dacă e cazul sau nu să se urce în barcă, pe lacul frământat de furtună, pentru a-l salva pe Baumgarten, care este ameninţat de a fi prins de urmăritorii săi. Pescarul căruia îi aparţine barca refuză să pornească (p. 41)

J) *Ruodi* Da ce? Eu n-am o viaţă de pierdut? / Şi eu am, ca şi el, copii, nevastă. / Uitaţi-vă cum se izbesc vârtejuri / Şi apa se răscoală din adânc. / Aş vrea din toată inima să-l scap, / Dar cum vedeţi voi înşivă, nu pot!”

Tell ca-ută să-l convingă pe pescar să facă totuşi încercarea, pentru a-l salva pe cel urmărit, şi nici nu vrea să audă justificările lui Ruodi Dar după ce acesta refuză din nou, se hotărăşte să pornească el însuşi (p. 43):

„*Ruodi*: Nici pentru un fiu sau frate, şi n-aş face-o; / Căci azi e zi de Simeon «şi Iuda, / Şi apele turbate cer o jetr tifa!

Tell: Cu vorbe goale n-am făcut nimica î / Nu-i vreme de pierdut. Să-l ajutăm. / Zi: vrei sau nu să-l treci, Iuntraşe?

Ruodi: Nu.

Tell: Atuncea, Doamne-ajută! lasă-mi luntrea, / Să-Încerc ce pot, cu slaba mea putere”.

Pescarul nu este un laş, ceea – ce se poate vedea şi din modul în care mai apare ulterior, î n cursul piesei; dar, chibzuind, nu putea îndrăzni să pornească cu o biată bărcuţă pe lacul răscolit de vijelie. Tell, în comparaţie cu el, nu este numai lipsit de frică ci manifestă o *îndrăzneală nebună*. Înainte de a se urca în barcă, el îl însărcinează pe păstor să-i liniştească pe soţia şi copiii lui, dar cu siguranţă că, dată fiind atitudinea lui extravertită, nu se gândeşte destul la lucrul acesta. Chiar un om lipsit de frică ar fi procedat altfel: el ar fi putut să îndrăznească totul în ceea ce-l privea pe el

însuşi, dar, gândindu-se mai bine, ar fi trebuit să ţină seama şi de familie…

Deosebit de pregnant se manifestă extraversiunea lui Teii atunci când este rugat de prietenii săi să participe la lupta împotriva tiranilor care oprimă ţara. Într-o convorbire cu prietenul său Stauffacher, el dă la început impresia că n-ar vrea să se alăture luptei comune; dar îndată se poate vedea că lui Tell nu-i este teamă de acţiune, ci îi e lehamite de vorbăria despre aceasta (pp. 66 – 67):

„*Stauffacher*: Nici dacă se răscoală ţara-ntreagă / N-o să se poată bizui pe tine?

Tell (îi dă mina): Când cade-un miel în râpă, Tell îl scapă, / Şi o să-şi uite fraţii în nevoie? / Dar orice-aţi face, nu-mi mai cereţi sfatul. / Eu nu sunt om să chibzuiesc prea mult; / Dar dacă yireţi pe unul bun la fapte, / Chemaţi-mă, şi-atunci am să răspund”.

Tocmai înclinaţia omului extravertit de a acţiona fără să fi chibzuit în prealabili îl face pe

Tell să cadă în mâinile duşmanului său de moarte, G-essler. Toţi ştiu că la Altdorf a fost expusă, pe o prăjină, o pălărie care-l simbolizează pe seniorul ţării şi care trebuie să fie salutată de oricine trece prin faţa ei. Toţi prietenii lui Teii se feresc să ajungă în preajma pălăriei, numai el nu ia în seamă lucrul acesta, ci trece pe acolo, stând de vorbă fără nicio grijă ou fiul său. Fireşte, el nu salută şi este arestat. Interogat de Gessler, care sosise între timp, declară el însuşi că fapta lui a fost nepremeditată (ip. 165):

„*Tell*: Mă iartă. N-am făcut-o din dispreţ, / Ci doar fiindcă n-am băgat de seamă. / De-aş fi mai socotit, n-aş mai fi Tell. / Îţi cer iertare, nu se mi-ai întâmplă”.

Rezultă, din propriile sale cuvinte, *nechibzuinţa* lui Teii. Ulterior procedează la fel. Abia scăpat de teribila primejdie de a nimeri cu săgeata, în locul mărului, pe fiul său, Tell ajunge din nou la ananghie, tot datorită nechibzuinţei sale. La insistenţa lui Gessler, care vrea să ştie de

ce, înainte de a trage în măr, Tell şina pregătit o a doua săgeată, el nu face decât o încercare foarte slabă de a evita răspunsul direct. De îndată ce Gessler îi dă asigurări că-i va or-uţa viaţa, el mărturiseşte adevărul, ceea ce, ţinând seama că Gessler este un vrăjmaş atât de primejdios, pare un – lucru de neînţeles (p. 181):

„*Tell*: Bine, fiindcă / Făgăduiţi că n-o să vă atingeţi / De mine, o să spun tot adevărul / De-aş fi lovit copilul cu săgeata / Dintâi, v-aş fi străpuns cu cea de-a doua. / Şi zău, n-aş fi greşit a doua. Ţintă!”

Gessler îşi ţine făgăduiala de a nu-l ucide pe Tell, dar vrea să-l pună „la păstrare” într-un asemenea mod incit să piară curând. Prietenii lui Tell sunt îngroziţi. Stau-ffacheir îi strigă lui Tell: „Ce l-vai întăritat pe căpcăun?”

Nici cu ocazia faptei sale deosebite – uciderea tiranului –, Tell nu-şi dezminte firea. El ia decizii ’rapide, în funcţie de evenimentele la ’care participă. Scăpat de închisoare şi de moarte prin

fapta sa îndrăzneaţă, el trece nemijlocit la acţiune. Teii nu se sfătuieşte cu nimeni, nu manifestă ezitare faţă de ceea ce şi-a propus să facă. În timp ce-l aşteaptă pe Gessler, stă prieteneşte de vorbă cu un pândar şi imediat după aceea trage în tiran, nimerindu-l drept în inima. Probabil că nici după o chibzuială îndelungată n-ar fi putut să-şi execute mai bine fapta, iar felul în care a adus-o la îndeplinire arată cât de nemijlocit se lasă condus de împrejurările exterioare, care în cazul de faţă i-au fost favorabile.

Este interesant că Schiller ni-l prezintă pe cel ce omoară pe tiran drept o *personalitate extravertită*. În felul acesta a vrut desigur să sublimeze nevinovăţia ucigaşului. Numai ceea ce avuseseră de suferit, el personal şi compatrioţii săi, din partea tiranului l-a determinat pe Teii să treacă la acţiune gânduri tainice, dorinţe ascunse ce ar fi putut pune sub semnul întrebării onestitatea intenţiilor sale îi erau cu totul străine. În general, oamenii deschişi, orientaţi spre

exterior, sunt mai demni de încredere decât cei introvertiţi, căci ei sunt aşa cum se arată. Când au intenţia să comită o faptă rea, acest lucru se observă din vreme, căci gândirea şi acţiunile lor sunt îndreptate spre exterior. În această privinţă ei seamănă cu copiii, care nu sunt în stare să ascundă nimic. Aşa cum este înfăţişat Tell, el ne apare nevinovat nu numai din punct de vedere moral, ci şi nevinovat ca un copil. În acest fel, contrastul dintre el şi un ucigaş de rând este şi mai izbitor.

După cum am arătat mai sus, extraversiunea are şi în esenţa ei un oarecare raport cu firea copilului şi poate reprezenta o lipsă de maturitate. Putem înţelege mai bine acest lucru apelând la personaje din literatura beletristică.

Aleoşa din *Umiliţi şi obidiţi* de Dostoievski este extravertit în sens de imaturitate. După cum se spune, „e: l n-are mai multă minte de rât un copi l”. Amica lui, Nataşa, este denumită „prietena băieţandrului”; ea îl iubeşte „aproape ca o mamă”.

Cea de-a doua prietenă a lui, cu toate că şi ea este aproape un copil, începe să-l domine foarte repede: „Cum el nu era în stare să gândească şi să chibzuiască, Aleoşa îi iubea pe cei care gândeau în locul lui şi – chiar dorea ca ei s-o facă. Atunci, Katia l-a luat sub tutelăâatăl său spune despre el: „Aleoşa este fără caracter, uşuratic, nerezonabil şi cu toate că are douăzeci şi doi de ani este un copil. N-are decât o singură calitate: are o inimă bună, ceea ce, de fapt, este o însuşire de-a dreptul periculoasă, luând în considerare defectele sale”.

Comportarea lui Aleoşa corespunde acestor caracterizări. El o determină pe Nataşa să părăsească casa părintească, pentru a se căsători imediat cu ea, însă nu a pregătit nimic pentru cununie, nu ştie unde, când şi de cine ar urma să fie oficiată. Până la sfârşit, căsătoria nu mai are loc, deoarece Nataşa nu insistă asupra cei şi nu acţionează în locul lui. Când se află la iubita sa, Aleoşa e entuziasmat de dânsa, dar tind este cu tatăl său se află sub influenţa contrarie a acestuia

din urmă. În mod copilăresc el se lasă condus de oricine are în momentul respectiv posibilitatea să-l influenţeze. Împins spre Katia de tatăl său, Aleoşa o iubeşte pe aceea dintre cele două fete cu care se află în momentul respectiv. El are de asemenea acea încredere în alţii, proprie copiilor care nu pot tăinui nimic faţă de oamenii care se arată buni cu ei. Astfel, el îi povesteşte deschis Nataşei despre dragostea sa crescândă pentru Katia şi despre întâlnirile lor. De fiecare dată este fericit de iertarea ce i se acordă.

Se poate deci vedea că Aleoşa este mereu supus influenţelor exterioare nemijlocite, fiind incapabil să aibă gânduri sau planuri ce trec dincolo de momentul prezent. Putem adăuga că, în ciuda comportării sale adesea foarte jignitoare, el este un copil bun, deoarece este cuprins de căinţă ori de câte ori îi provoacă o durere Nataşei, din nesocotinţă sau sub influenţa unui om rău. Toate acestea caracterizează comportarea lui şi denotă o *extraversiune pronunţată*.

Şi Fabricio din romanul *Mănăstirea din Parma* de Stendhal are un mod copilăresc de a reacţiona la situaţiile de moment. El este şi ca vârstă un copil: când fuge să lupte pentru Napoleon – revenit din Insula Elba –, el are doar 16 ani. Porneşte într-un mod cu totul necugetat în căutarea armatei şi este cât, pe ce să fie împuşcat ca spion; nimereşte în toiul luptei de la Waterloo; ororile pe care le vede îi fac o impresie pe cât de violentă, pe atât de copilăresc-superficială; îl indignează fuga francezilor şi se arată imprudent de încrezător faţă de oamenii care se poartă amabil cu el. Tot atât de necugetat se comportă însă şi la vârstă de 23 de ani Deşi este încă considerat inamic al statului (din oauza escapadei lui napoleoniene), se duce în mod – impulsiv în teritoriul stăpânit de austrieci, unde este în pericol de a fi arestat: îi venise ideea de a-l vizita pe bătrânul său învăţător, abatele Blanes. Favorizat de noroc, nu se astâmpără, şi în drum spre casă doreşte cu tot dinadinsul să vadă

„copacul său”, un castan la care ţinuse foarte mult în copilărie. În acest scop face un ocol mare şi, în plus, mai stă peste o oră lângă copac ca să-l tundă şi să sape pământul în jurul trunchiului. Toate acestea, fără a ţine seamă că în orice moment poate să apară o patrulă şi să-i ceară paşaportul. Reuşind să treacă înapoi graniţa, nu se mai gândeşte la pericolul în care se aflase şi îşi istoriseşte vesel aventurile.

Ulterior, fiind deja urmărit în două state, trăieşte fericit în unul din ele, pentru că momentan i se pare că nu-l ameninţă niciun pericol. Fabricio se plimbă fără nicio grijă cu prietena sa… în tot acest timp nu se gândeşte la ducesă, care îl iubeşte. Putem citi (vol. I, p. 267):

„Fabricio începu să ducă la Bolonia o viaţă fericită şi lipsită de griji. Uşurinţa copilăroasă cu care se bucura de tot ceea ce umplea viaţa lui de acum se strecura şi în scrisorile pe care le scria ducesei; ba chiar într-un chip atât de vădit, încât aceasta se şi supără. Dar Fabricio abia luă

seama”.

Cu firea sa puerilă se potriveşte bine şi faptul că în această perioadă nu este capabil de o dragoste mai profundă (p. 167): „Eu, entuziast! se miră Fabricio: ciudată învinuire! Eu, care nici măcar nu sunt în stare să mă îndrăgostesc!” Mai târziu îşi spune (p. 269): „Dar ceea ce mă miră, este că rămân cu desăvârşire străin de acel sentiment exclusiv şi pătimaş pe rare oamenii îl numesc iubireâncă de la începutul dragostei, care până în cele din urmă tot pune stăpânire pe efl, se spune (vol. II, p. 100): „Fabricio habar nu avea de tot zbuciumul pe care ţi-d dă dragostea; era un simţămmt pe care nu-l mai încercase niciodată, nici – în cea mai mică măsură”. Şi din punct de vedere fizic, Fabricio a păstrat ceva infantil, căci ni se ispune că avea la 25 de ani „trăsături alese şi gingaşe” (p. 31, vol. II) şi o „graţie desăvârşită”.

Acum se îndrăgosteşte profund şi durabil. Stendhal voia poate să arate că aceasta era expresia unei maturizări sufleteşti. În acest caz

însă, ne-am fi aşteptat ca Fabricio să piardă şi modul său nerezonabil de a reacţiona la situaţiile de moment, ceea ce însă nu este cazul.

În drum spre închisoare, unde până la urmă era fatal să ajungă datorită nechibzuinţei sale, se îndrăgosteşte de fata comandantului închisorii. Putând avea legăturăcu ea prin fereastra închisorii, el uită de toate grozăviile care-l ameninţau în noua sa situaţie şi nu mai ştie de nimic decât de dragostea sa pentru Clelia Conţi. Ea se arată extrem de îngrijorată ca nu cumva tânărul deţinut să fie otrăvit, dar el îi spune (voi II, p. 105): „În viaţa mea n-am fost mai fericit... Nu-i aşa că are haz să fii descoperit că fericirea mă aştepta în închisoare?” Eliberat din închisoare, trebuie să se ducă, de formă, până la anularea condamnării sale (12 ani de fortăreaţă), într-o altă închisoare. Spre spaima prietenilor, el se întoarce însă în citadela în care domnesc duşmanii săi şi unde este din nou în pericol de a fi otrăvit: în acel moment., pe el nu-l interesează decât să se afle în

preajma iubitei lui. Doar intervenţia ei promptă reuşeşte să împiedice otrăvirea lui. Protectorul lui Fabricio, contele Mosca, este adus la desperare; el spune: „Sfinte dumnezeule, toate-mi ies anapoda cu copilul acesta!”

Fabricio a păstrat şi după prima tinereţe atât extraversiunea cât şi modul impulsiv de a reacţiona la situaţiile de moment. Cu toate acestea, dragostea sa faţă de Clelia s-a dovedi t a fi foarte tenace Rămâne discutabil dacă aceste aspecte sunt compatibile din punct de vedere psihologic. O extraversiune puerilă comportă şi o superficialitate a sentimentelor; tot felul de impulsuri schimbătoare, de moment, nu se pot transforma în tenacitate. Până la vârstă de 25 de anii, Fabricio a manifestat şi în această privinţă labilitatea unui copil extravertit.

Trăsături puerile se pot observa şi la Tony Buddenbrook, divorţată de Gru-nlich şi divorţată apoi şi de Permaneder, din romanul *Casa Buddenbrook* de Thomas Mann. Această

caracterizare corespunde cu siguranţă intenţiilor scriitorului, căci el îl pune pe fratele lui Tony să spună în repetate rânduri că ea a rămas un copi l. Chiar când ea are aproape 40 de ani, el declară d în nou laconic: „Tony este un copil”. În acea perioadă, ba chiar după ani şi ani, când devenise bunică, ea avea încă „plânisuil ei uşurător de copilău. Ea însăşi se simte puţin ca un copil, căci îşi zice singură „o fată proastă” sau chiar „o gâscă”.

Tony se lasă în voia sentimentelor de moment, o impresie nouă îi ipoate repede transforma – tristeţea mă bucurie. Faptul că va trebui să se căsătorească cu domnul Griinlioh, pe care nu-l iubea, a fost imediat dat uitării în săptămânile de concediu petrecute la mare. Aici bucuria ei nu este umbrită de nicio grijă. Se îndrăgosteşte de un student în medicină, căruia îi promite că se va căsători cu el, cu toate că ar fi trebuit să ştie că părinţii ei nu-şi vor da consimţământul. Abia în drum spre casă este din

nou cuprinsă de întristare. După scurt timp se logodeşte cu Grunlich, dovedind prin aceasta că nu este în stare să opună o rezistenţă tenace. Pe de altă parte, mai intră în joc şi un nou sentiment, mândria puerilă că acţionează în interesul renumitei familii Buddenibrook, care poate pretinde pentru ea un soţ bogat şi cu vază. La dureri mai mari ea reacţionează prin izbucniri afective prin care îşi varsă focul", micşorându-le astfel profunzimea. Primul ei soţ este un impostor. Pe cel de-al doilea îl părăseşte într-un moment de impulsivitate. Ea reuşeşte să-şi impună voinţa de a divorţa; familia ei recunoaşte că nu i se poate pretinde ei, care a primit o educaţie aşa de bună şi a fost deprinsă de mică cu maniere atât de alese, să îndure tabieturile şi năravurile unui münchenez necioplit, ale cărui aspiraţii se rezumau la o viaţă tihnită de rentier şi la berea – cea de toate zilele băută la berăria din apropiere.

Doamna Permaneder are însă şi unele trăsături care nu se prea potrivesc ou o

extraversiune puerilă. Mândria ei are în parte o trăsătură copilărească, căci îşi are în cea mai mare parte sursa în admiraţia ei pentru familia căreia îi aparţine, şi al cărei destin ea îl consemnează într-o veche şi venerabilă condică. În asemenea momente, ea vădeşte o demnitate maiestuoasă care nu mai poate fi considerată puerilă Ea face aceasta cu un patetism care, de altfel, reprezintă o caracteristică generală a ei Totodată ea îşi urmăreşte planurile – atâta timp cât nu întâmpină o împotrivire mai serioasă – cu o voinţă tenace şi prudentă.

Personalităţile infantile însă nu gândesc şi nu acţionează într-un mod atât de independent; medicul care le examinează le poate recunoaşte uşor prin faptul că nu au niciun fel de – idei proprii cu privire la dificultăţile şi conflictele din viaţa lor şi aşteaptă cu încredere părerea medicului. O astfel de încredere şi lipsă de idei proprii are Aleoşa, din romanul *Umiliţi ob idioţi*.

Îmi face plăcere că am putut astfel să închei

cu Dostoievski, căci el este scriitorul la care se poate vedea în modul cel mai clar cum anume arată personalităţile accentuate. El nu este totuşi decât unul din scriitorii care trebuie avuţi în vedere atunci când studiem din punct de Vedere psihologic diversele tipuri de personalităţi umane.

Bibliografie beletristici[7]

Aristofan *Norii*, traducere de 1. Bileţchi-Albescu, „Tipografiile române unite –, Bucureşti, 1923; *V, 515 – 516*.

Balzac, Honoré de, *Femeia la treizeci de ani*, traducere de Alexandrescu-Dorna, Biblioteca pentru toţi, Bucureşti; *276,282,283*.

Idem, *Verişoara Bette*, traducere de Profira Sadoveanu, Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1952; *282*.

Byron, George Gordon, Lord, *Don Juan* – fragmente, în *Opere alese*, traducere de V.irgiJ Teodorescu, Editura pentru literatură universală,

7 Cifrele cursive indică paginile din lucrarea de faţă unde se face referire la autorii sau la operele respective.

Bucureşti, 1961; *V, 387*.

Idem, *Sardanapal*, Bibliographisches Institut, Leipzig und Wien, 1911; *338*.

Cailderon de la Barca, P., *Alcadele din Zalamea*, traducere de Emanuel Avilar, Biblioteca pentru toţi, Bucureşti, 1959; *XII, 432 – 435*.

Idem, *Magul prodigios*, citat după ediţia în ilimba germană: *Der wundertätige Magier*, Philipp Recliam jun., Stuttgart, 1962; *388*.

Idem, *Dragostea este mai presus de orice vrajă*, citat după ediţia în limba germană: *Über allem Zauber Liebe*, Philipp Reclam jun., Stuttgart, 1963; *388*.

Cehov, Anton Pavlovici, *Moartea unui slujbaş*, traducere de Andta Bdidur, în *Nuvele*, vol. I, Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1968; *409*.

Cervantes, Miguel de, *Don Quijote de la Mancha*, traducere de Ion Frunze, tti şi Edgar Papu, Editura Tineretului, Bucureşti, 1957; XV, *264,366,503,513 – 514*.

Idem, *Extremadurul gelos*, citat după ediţia „în limba germană: *Die Novellen*, Novellen, Insel-Ver lag, Leipzig, 1961; *264*.

Corneille, Pierre, *Cidul*, traducere de Şt. O. Iosif, Biblioteca pentru toţi, Bucureşti, 1955; *318 – 320,348*.

Idem, *Horaţiu*, traducere de Vladimir Streinu, Biblioteca Teatrului Naţional, Bucureşti; *350*.

Idem, *Mincinosul*, citat după ediţia în limba germană: *Der Lügner*, Philipp Reclam jun., Stuttgart, 1963; 402.

Idem, *Rodoguna*, cdtat după ediţia în limba franceză: *Rodogune*, Les Éditions Bordas, Paris, 1967; 357.

Dostoievski, Feodor Mi ha iii o viei, *Crimă şi pedeapsă*, 2 volume, traducere de Ştefana Veâisar Teodoreanu şi Isabella Dumbravă, Biblioteca pentru toţi, Bucureşti, 1962; *XII*, *XV*, *378 – 370,403 – 406,430 – 431,457 – 461,482 – 484,504 – 506*.

Idem, *Visul unchiaşului*, citat după ediţia în limba germană: *Onkelchens Traum*, A uf bau-Verlag, Berlin, 1956; *479 – 481*.

Idem, *Idiotul*, traducere de Tamara şi Nicolae Gane, Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1962; *259,334,395,443,448,452,496*.

Idem, *Demonii*, traducere de Marin Preda şi Nicolae Gane, Editura „Cartea Românească”, Bucureşti, 1970; *326,443*.

Idem, *Fraţii Karamazov*, *2* volume, traducere de Ovidiu Constantinescu şi Isabella Dumbravă, Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1965; *336,391,394f 439,440 – 443,467 – 469,489*.

498 – 500,502.

Idem, *Umiliţi şi obidiţi*, traducere de Nicolae Gane, Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1967; *312,443,457,520,525*.

Idem, *Gazda*, Nuvelle, traducere de Ştefan Augustin Doinaş şi Igor Block, Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1966; *44*3,502.

Dumas, Alexandre, *Cei trei muşchetari*, citat după ediţia în limba germană: *Die drei Musketiere*, Rütten und Loening, Berlin, 1969; *345*.

Kekerman, Johann Peter, *Gespräche mit Goethe*, Insel-Verlag, *Leipzig*, o *J.*; 386.

E s e h i 1, *Orestia*, citat după ediţia în limba germană: *Orestie*, Aufbauverlag, Berlin und Weimar, 1968; *Vt 40*7,428.

Euripide, *Hipolit*, traducere de Ştefan Bezdechi, Sibiu, 1944; *V*, *XLI*, *321*.

Idem, *Medeea*, traducere de Alexandru Pop, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1965; *429,430*.

Idem, *Elektra*, Aufbau-Verlag, Berlin und Weimar, 1966; *325,430*.

Idem, *Herakles*, Auf bau-Ver lag, Berlin und Weimar, 1966; *447*.

Idem, *Ifigenia în Taurida*, traducere de Petre Dulfu, Biblioteca pentru toţi, Bucureşti, f.a.; *263,325,407*.

Idem, *Orestes*, Auf bau-Verlag, Berlin und Weimar, 1966; *325,407*.

Idem, *Ifigenia la Aulis*, traducere de Alexandru Miran, Editura „Univers" şi Teatrul Naţional „I. L. Caragiale", Bucureşti, 1975; *420*.

Flaubert, Gustave, *Madame Bovary*, traducere de Demostene Botez, Editura pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1968; *XII*, *XV*, *304,360*.

Goethe, Johann Wolfgang von, *Egmont*, traducere de AI. Philippide, Editura de stat pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1957; XII, *XVI*, *364 – 366*.

Idem, *Afinităţile elective*, citat după ediţia germană: *Die Wahiverwandschajten*, în Goethes Werke, 7 Band, Volksverlag, Weimar, 1961; *362,378,383,476 – 478*.

Idem, *Anii de uceiiicie ai lui Wilhelm Meister*, citat după ediţia în limba germană: *Wilhelm Meisters Lehrjahre*, Volksverlag, Weimar, 1961; *385*.

Idem, Anii de peregrinări ai lui Wilhelm Meister, citat după ediţin în ilimba germană: Wilhelm Meisters Wanderjahre, Volksverlag, Weimar, 1961; 385.

Idem, *Ifigenia în Taurida*, citat după ediţia în limba germană: *Iphigenie auf Taurus*, Volksverlag, Weimar, 1961; *324,407*.

Idem, *Poezie şi adevăr*, traducere de T-udor Vianu, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1967; *384*.

Gogol, Nicolai Vasilievici, *Căsătoria*, traducere de Lucia Demetrius şi E... Culacov, Editura „Cartea Rusă”, Bucureşti, 1957; *XII, 260*.

Idem, *Mantaua*, traducere de Eusebiu Camilar, Ada Steinberg şi Rostislav Don ici, Editura „Cartea Rusă”, Bucureşti, 1956; *410* – *413*.

Goldoni, Carlo, *Slugă la doi stăpâni*, citat după ediţia în üimba germană: *Der Diener zweier Herm*, Auf bau-Verlag, Berlin, 1966; *V, 389*.

Idem, *Bădăranii*, citat după ediţia în ’limba

germană: *Herren im Haus*, Auf bau-Verlag, Berlin, 1966; *290*.

Idem, *Evantaiul*, traducere de Petre Iosif, Editura de stat, rBucu* reşti, 1948; *291*".

Idem, *Posacul bun la inimă*, traducere de Al şi Luc. Romanescu, Biblioteca populară a „Tribunei", 1887; *373*.

Gotthelf, Jeremias, Oglinda ţăranului sau povestea vieţii lui Jeremias Gotthelf, citat după ediţia în limba germană: Der Bauernăpiegel oder Lebensgeschichte des Jeremias Gotthelf, Verlag Julius Springer, Berlin, 1851; XII, 395.

Idem, *Spiritul timpului şi spiritul bernez*, citat după ediţia în limba germană: *Zeitgeist und Bernergeist*, Eugen Ren tsch-Verlag, Erlenbach-Zürich, 1926; *327 – 330*.

Idem, Jakobs des Handwerksgesellen Wanderurigen durch die Schweiz, Eugen Rentsch-Verlag, Erlenbach-Zürich, 1937; 398.

Idem, *Bani şi spirit*, citat după ediţia i-n limba germană: *Geld und Geist*, Eugen Rentsch-

Verlag, Erlenbach-Zürich und Stuttgart, 1964; 27*3,360*.

Idem, *Păianjenul negru şi alte povestiri elveţiene*, traducere de Virgil Tempeanu, Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1968; *398 – 399*.

Idem, *Uli argatul*, citat după ediţia în limba germană: *Vii dei Knecht*, Union-Verlag, Berlin, 1959; 39*5,466*.

Idem, *Uli arendaşul*, citat după ediţia în limba germană: *Uli der Pächter*, Union-Verlag, Berlin, 1959; 33*9,395 – 398,466*.

Idem, *Hans Joggeli, vărul cu moştenirea*, citat după ediţia în limba germană: *Hans Joggeli der Erbvetter*, Dieterich sche Verlagsbuchhandlung, Leipzig, 1965; *271,501 – 502*.

Idem, *Barthli împletitorul de coşuri*, citat după ediţia în limba germană: *Barthli der Korber*, Dieterich sche Verlagsbuchhandlung, Leipzig, 1905; *463 – 466*.

Idem, Kurt von Koppigen. Erzählungen, Union-Verlag, Berlin, 1965; 443 – 445.

Idem, *Elsi, argata ciudată*, traducere de Virgil Tempeanu, Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1969; 352 – 354.

Idem, *Duminica bunicului*, citat după ediţia în limba germană: *Der Sonntag des Grossvaters*, Union-Verlag, Berlin, 1965; *461 – 463*.

Idem, *Doamna preoteasă*, citat după ediţia în limba germană: Difl *Frau Pjarrerin*, Union-Verlag, Berlin, 1965; *409*.

Griliparzer, Franz, *Medeea*, traducere de Virgil Tempeanu, Tipografia „J. Bendit", Fălticeni, 1930; *429*.

Hebbel, Friedrich, *Agnes Bernauer*, Aufbau-Veiuag, Berlin und Weimar, 1966; *266*.

Idem, *Schnock*, idem, idem; *361,451*.

I se m, *Die Nibelungen*, idem, idem; *430*.

I se m, Herodes und Mariamne, idem, idem; 262.

Hölderlin, Friedrich, *Hyperion*, Konrad

Lemmer K. G., Berlin, 1944; *179*.

Hugo, Victor, *Mizerabilii*, traducere de Lucia Demetr, kis-Mäinescu. Biblioteca pentru toţi, Bucureşti, 1962; *V, 32*1 – 32*3,486 – 488*.

Ibsen, Henrik, *Brand – un poem dramatic*, traducere de H. Grămescu, Editura pentru literatură; Biblioteca pentru toţi, Bucureşti.

1972; *262*.

Idem, O *casé de păpuşi* (*Nora*), traducere de Adnra n Mani-u, Editura de stat pentru literatură şi artă, Bucureşti; *263*.

Keller, Gottfried, *Heinrich cei verde*, traducere de Iulia* Soare şi Dragoş Vacariuc, Editura Minerva, Bucureşti, 1970; *Xâi, 420,452*.

Kleist, Heinrich von, *Michael Köhihaas*, traducere de A. Voinescu, Biblioteca pentru toţi, Bucureşti, 1955; 27*3,32*1,32*3,421,486 – 488*.

Idem, Prinz Friedrich von Homburg, Auf bau-Verlag, Berlin, 1955; 321,323,487.

Idem, Das Käthehen von Heilbronn, idem,

idem; 304.

Idem, *Amphitryon*, idem, idem; *389*.

Lessing, Gotthold Ephraim, *Natan înţeleptul*, traducere de Lucian Blaga, Biblioteca pentru toţi, 1956; *333*.

Idem, *Minna von Bamhelm*, Werke în sechs Bänden, 1. und 2. Band, Verlag Philipp Reclam jun., Leipzig, 1900; *351*.

Lope de Vega, *Cele trei diamante*, citat după ediţia 5n limba germană: *Die drei Diamanten*, Schauspiele, I. Band, J. A. Barthverlag, Leipzig, 1920; *324*.

Idem*, îndrăgostita isteaţă*, citat după ediţia în limba germană: *Die kluge Verliebte*, J. A. Barth-Verlag, Leipzig, 1820; *368*.

Idem, *Castelvinii şi Montesii*, citat după ediţia în limba germană:

Castelvines und Monteses, *J.* H. Ed. Heitz (Heitz u. Mündel).

Strassburg, 1918; *312*.

Idem, *Alcadele din Zalamea*, citat după ediţia

în limba germană:

Der Richter von Zalamea, J. H. Ei. Heitz (Heitz u. Mündel), Strassburg, 1918; *432 – 435*.

Idem, *Tributul celor o sută de fecioare*, citat după ediţia în limba germană: *Der Tribut der 100 Jungfrauen*, Verlag Dr. Hans Epstein, Viena şi Leipzig, 1929; *349*.

Idem, *Cavalerul miracol*, citat după ediţia an limba germană: *Der Ritter vom Mirakel*, Riitten und Loening, Berlin, 1970; *304,400*.

Idem, *Cura de apă minerală*, citat după ediţia în limba germană: *Brunnenkur*, idem, idem; *388*.

Ludwig, Otto, *Maria*, *Novellen*, Fr. Wilh. Grunow, Leipzig, 1895; *481*.

Mann, Heinrich, *Goana după dragoste*, citat după ediţia în limba germană: *Die Jagd nach liebe*, Aufbau-Verlag, Berlin und Weimar, 1969; *V, 510*.

Mann, Thomas, *Casa Buddenbrook*, traducere de I. Chinezu, Editura „Albatros”, Bucureşti, 1975; *367,524*.

Idem, *Muntele vrăjit*, traducere de Petru

Manoliu, Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1967; *375,511 – 512*.

Idem, Mărturisirile escrocului Felix Krull, oitat după ediţia în limba germană: Bekenntnisse des Hochstaplers Felix Krull, Aufbauverlag, Berlin, 1956; 401.

Idem, *Tobias Mindernickel*, Aufbau-Ver lag, Berlin, 1956; *452*.

Idem, *Stăpânul şi clinele*, citat după ediţia în limba germană: *Herr und Hund*, Auf bau-Ver lag, Berlin, 1956; *408*.

Maupassant, Guy de, *Domnul Parent*, în Opere, vol. 3. Nuvele, traducere de Lucia Demetrius, Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1966; *309 – 311*.

Idem, *Dracul*, în *Nuvele şi schiţe*, traducere de Lucia Demetrius, Editura de stat pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1956; *358 – 359*.

Idem, *Bel Ami*, traducere de Radu Mdicoci, Editura Eminescu, Bucureşti, 1971; *340 – 344*.

Idem, *Inima noastră*, traducere de I. C.

Apostol, tipografia H. Gdidner, Iaşi, 1911; *368,507 – 509*.

Molière, Jean Baptiste, *Avarul*, traducere de Alexandru Kiriţescu, Editura de stat pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1958; *XII, 358*.

Idem, *Tartuffe*, traducere de A. Toma, în Clasicii literaturii universale, Bucureşti, 1969; *345,369 – 370,400*.

Idem, *Mizantropul*, traducere de Nina Cassian, Editura de stat pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1956; *423 – 424*.

I dem, *Bolnavul închipuit*, citat după ediţia în limba germană: *Der*

* *eingebildete Kranke*, Insel-Verlag, Wiesbaden, 1959; *420*.

Idem, *Femeile savante*, traducere de N.ina Cassian, Editura „Alba-

* tros”, Bucureşti, 1977; *371*.

Idem, *Amphitryon*, Insel-Verlag, Wiesbaden, 1959; *389*.

I jd e m, *Geor ce Dandin*, idem, idem; *261*.

Mus il, Robert, *Omul fără calităţi*, citat după ediţia în limba germană: Der *Mann ohne Eigenschaften*, Rowohit Verlag, Hamburg, 1952; *267*.

Paul, Jean, *Siebenkäs*, Paul List-Verlag, Leipzig, 1960; *284*.

Idem, Călătoria predicatorului Schmelzle la Flätz, citat după ediţia în limba germană: Des Feldpredigers Schmelzle Reise nach Flätz, Gustav Hempel, Berlin; 414 – 416.

Plautus, *Bramarbase* Volksverlag, Weimar, 1963; *V*, *407*.

Idem, *Gemenii*, traducere de Nicolae Teică, Biblioteca pentru toţi, Bucureşti, 1968; 388.

Idem, *Amphitruo*, Volksverlag, Weimar, 1963; *389*.

R a a b e, Wilhelm, *Pastorul f oamei*, citat după ediţia în – limba germană: *Der ajungerpastor*, Droemersche Vei/iagsanstailt Th. Knaur Nachi., München-Zürich, o J.; *288*.

Idem, *Cotiga ciumaţilor*, citat după ediţia în

limba germană: *Schiidderump*, idem, idem; *289*.

Ide m, *Meister Autor*, idem, idem; *288*.

Idem, *Frau Salome*, idem, idem; *289*.

Idem, *Actele mahalalei*, citat după ediţia în limba germană: *Die*

Akten des Vogelsang, idem; 289.

Idem, *Stopfkuchen*, Rowohit, Hamburg, 1965; *288*.

Racine, Jean, *Fedra*, traducere de D. Nanu, Editura „Ritmul vremii”, Bucureşti, 1929; XV, *320*.

Idem, *Ifigenia*, citat după ediţia în limba franceză: *Théâtre* de Racine, vol. 3, Pion, Paris, 1930; *263*.

Idem, *Berenike*, Wilhelm Goldmann, München, 1961; *320*.

Idem, *Mithridates*, idem, idem; *431*.

Idem, *Britanniens*, traducere de Edgar Istratty, Tipografia ziarului

„Universul”, Bucureşti, 1941; *354*.

Rosegger, Friedrich, *Ultimul Iacob*, citat după ediţia în limba germană: *Jakob der Letzte*,

Uni on-Ver lag, Berlin, 1957; *448*.

Schiller, Friedrich, *Intrigă şi iubire*, traducere de M. Izbăşescu şi Mariana Crainic, Editura de stat pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1959; *340,377*.

Idem, *Hoţii*, traducere de N. Argintescu Amza, Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1969; *331 – 332,344,423,436 – 439*.

Idem, *Don Carlos*, traducere de Al. Philippide, Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1969; *323*.

Idem, *Conjuraţia lui Fiesco*, traducere de Iuliu Doboş, Editura librăriei universale Alcalay, Biblioteca pentru toţi; *403*.

Idem, *Wallenstein – un poem dramatic*, traducere de Gh. MdhalacheBuzău şi Victor Mumteanu, Editura pentru literatură, Bucureşti.

1973; *354*.

Idem, *Maria Stuart*, Volks ver lag, Weimar, 1961; *492*.

Idem, *Fecioara din Orléans*, citat după ediţia în limba germană: *Die Jungfrau von Orléans*, idem, idem; *492*.

Idem, *Wilhelm Tell*, traducere de Veronica Porumbacu, Eddtura de stat pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1959; *312,516 – 519*.

Scott, Walter, *Logodnica din Lammermoor*, citat după ediţia în limba germană: *Die Braut von Lammermoor*, Gustav Kiepeneuerverlag, Weimar, 1965; *268*.

Idem, *Das Herz von Midlothian*, Aufbau-Verllag, Berlin, 1959.

Shakespeare, William, *Neguţătorul* din *Veneţia*, traducere de Gala Galaction, Editura de stat pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1955; *XI, XII, XV, XVI, 359 – 360*.

Idem, *Nevestele vesele din Windsor*, traducere de Vlaicu Bârna, Editura de stat pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1958; *469 – 470*.

Idem, *Comedia erorilor*, traducere de Ion Frunzetti şi Dan Duţescu, Editura de stat pentru

literatură şi artă, 1955; *387*.

Idem, *Henric al lv-lea*, traducere, partea I se Dan Duţescu, partea a II-a de Leon Lev, iţchii, Editura de stat pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1959; *371 – 373,38*8,47*2,488*.

Idem, *Viaţa şi moartea regelui Richard al III-lea*, traducere de Ion Barbu şi Romuflus Vulpescu, Biblioteca pentru toţi, Bucureşti, 1964.

Idem, *Romeo şi Julieta*, traducere de Virgil Teodorescu, Editura Albatros, Bucureşti, 1971; *484 – 486*.

Idem, *Hamlet*, Editura de stat pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1959; *258*.

Idem, *Othello*, traducere de Ion Vinea, Editura de stat pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1960; *XV, 340,424 – 426*.

Idem, *Regele Lear*, traducere de Mihnea Gheorghiu, Editura de stat pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1960; *325,340,377,379 – 380*.

Idem, *Julius Cezar*, traducere de Tudor Vianu, în *Opere*, vol. II, Editura pentru literatură

şi artă, Bucureşti, 1955; *303,354*.

Idem, *Corialan*, traducere «le Dragoş Frotopopescu, Fundaţia pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1940; *445 – 446*.

Idem, *Timon din Atena*, Antologie bilingvă, volum alcătuit de Dan Duţescu şi Leon Leviţchi, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1964; *272 – 273,475*.

Idem, *Cum vă place*, traducere de Lucia Demetrius, Editura Victoria, Bucureşti; *387*.

Idem, *Mult zgomot pentru nimic*, citat după ediţia în limba germană: *Viel Lärm am nichts*, Arion-Verlag, Weimar, 1962; *387*.

Idem, *Macbeth*, traducere de Ion Vinea, Biblioteca pentru toţi, 1957; *258*.

Sienkiewicz, Henryk, *Que vadis*, traducere de Remus Luca şi E. Linţa, Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1967; V, *XII, 402*.

Se focle, *Electr a*, traducere de N. Carandino, Editura Univers şi Teatrul Naţional „I. L. Caragiale”, Bucureşti, 1971; *V, 407,428,446*.

Stendhal, Henry Beyle, *Despre dragoste*,

traducere de Gehlu Naum, Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1968; *V*

Idem, *Roşu şi Negru*, traducere de Gellu Naum, Editura de stat pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1959; *345 – 348,494 – 496*.

Idem, *Mănăstirea din Parma*, traducere de Anda Boldur, Editura Tineretului, Bucureşti, 1965; 522 – 524.

Strindberg, August, *Fiu de slujnică*, traducere de J. Leonard, Editura Librăria Principele Mircea, Bucureşti; *453 – 456.*

Idem, *Aşa trebuie să se întâmple*, citat după ediţia în limba germană: *Wie es kommen musste*, Dieterich sche Verlagsbuchhandlung, Leipzig, 1964; *381*.

Idem, *Camera roşie*, citat după ediţia în limba germană: *Das rote Zimmer*, Wilhelm Goldmann Verlag, München, 1959; *456*.

Tolstoi, Lev Nikolaievici, *Război şi pace*, traducere de Ion Frunzetti şi N. Parocescu, Editura „Cartea Husă”, Bucureşti, 1958; *XII*,

*45,267,293,295 – 29*6,299 – 30*0,30*2,497.

Idem, *Ana Karenina*, traducere de M. Sevastos şi R. Donici, Editura de stat, Bucureşti, 1950; 292 – 29*3,298 – 29*9,320,467.

Idem, *învierea*, traducere de E. Culacov-Lucia Demetrius, Editura de stat, 1951; 429.

Turgheniev, Ivan Sergheievici, *Părinţi şi copii*, traducere de Ştefana Veüisar Teodoreanu şi Magda – Roşea, Editura Cartea Rusă, Bucureşti, 1955; 323 – 327.

Vigny, A-1 fired de, Serile de la Vincennes „în Grandeur et Servitude militaires, Editions Baudelaire, Paris, 1966; XII, 417 – 419.

Voltaire, François Marie Arouet, *Zaïre*, Conrad Heinrich

Stage, Augsburg, 1779; V, 320,427.

Zola, Emile, JVana, traducere de B. Marian, Editura librăriei

H. Steinberg, Bucureşti, 1921; 27*4,281*.

Bibliografie ştiinţifică

Alexander, F., *The neurotic character*, Int. J.

Psycho-Anal. 11 (1930), 292 – 3111.

A1 s e n, V., *Entstehungsbedingungen des phobisch-atiankastischen Syndroms*, Arch. Psychdiat u. Nervenkr. 213 (1970), 215 – 227.

Asperger, H., *Die „autistischen Psychopathen" im Kindesalter*, Arch. Psychdat. Nervenkr. 117 (1944), 1.

Battegay, R., Der Mensch în der Gruppe. Sozialpsychologische und I dynamische Aspekte, H. Huber, Bern, Stuttgiart, Wien, 1970.

Benedetti, G., *Neurose und Gesellschaft im Lichte der neueren*! *Kriegspsychiatrie*, Schweiz. Arch. Neurol. Neurochir. Psychiat. 95 (1965), 337 – 344.

Bergman, B., Kombiniert abnorme Wesenszüge în neurotischen Reaktionen, G. Fischer, Jena, 1961; 13,139,141,204,207,221.

Binder, H., *Psychopathische Dauerzustände und abnorme seelische Reaktionen*, în: Psychiatrie der Gegenwart, II. Springer, BerlinGÖttingen-Heidelberg, 1960; *VIII*.

Bimbaum, C., Über psychopathische Persönlichkeiten. Bergmann, Wiesbaden, 1909.

— Die kriminalistische Bedeutung der Hysterie, Kriminalist, Monatsh. 1 (1927), 79 – 81.

— *Die psychoreaklii en (psychogenen)* Symptombildungen*, în: Hb d. Geisteskrankheiten (O. Bumke), II, 1. J. Springer, Berlin, 1928.

Böhm, V., *Karl May und das Geheimnis seines Erfolges*, Österr. Bundesverlag, Wien, 1955; 74.

Boor de, C., Hysterie: Konversionsneurotisches Symptom oder Charakterstruktur? Psyche (Stuttgart), 8 (1966), 588.

Borgatt a, E. F., The coincidence of subtests în four personality inventories, J. soc. Psychol 56 (1962), 227.

Bosch, G., *Der frühkindliche Autismus*, Springer, Benlin-Göttingenheidelberg, 1962.

Boss, M., *Sturmzeichen în der Psychologie und Psychotherapie*, Psychother u. Psychosomat,

20 (1972), l-l”.

Bräutigam, W., Reaktionen, Neurosen, Psychopathien. Ein Grundriß der kleinen Psychiatrie, Thieme, Stuttgart, 1968.

C a 11 e 11, R. B., I. H. S e h e i e r, *The meaning and measurement of neuroticism and anxiety*, Donald Press, New York, 1961.

Cremerius, J., Die Prognose funktioneller Syndrome. Ein Beitrag *zu ihrer Naturgeschichte*, Enke, Stuttgart, 1968.

Czernik, A., E. Steinmeyer, *Zur Frage des Einsamkeitserlebens Gesunder und Neurotiker*, Arch. Psychiat. Nervenkr. 218 (1974), 93 – 194.

Del a ne, J. G., Separation anxiety as a cauze of carly emoţional *problems în children*, Mayo Clin. Proc. 39 (1964), 743 – 749.

Delay, J., O., Pichot, *Medizinische Psychologie*, Thieme, Stuttgart, 1966.

Dixon, J. J., C. de Montohaux, J. Sandler, *Pattems of anxiety*: *an analysis of social anxiety*, Brit. J. Med. Psychol. 30 (1957b), 107.

Chlers, T., Zur diagnostischen Bedeutung von Geschlechtsunterschieden în der Beantwortung cines Fragebogens zur Erfassung *der Leistungsmotiviertheit*, Z. exper u ange w. Psychol. 16 (1969), 519 – 537.

Erbslöh, J., *Buddhistische Meditationsübungen aus ärztlicher Sicht*, Z. Psychother u med. Psychol. 1 (1970), 20.

Einst, K. u. C., Familie, Pubertät und Generationsvorgänge în der Anamnese neurotischer Klinikpatientinnen, Arch. Psychiat. Nervenkr. 212 (1969), 339 – 356.

Ewald, G., *Temperament und Charakter*, Springer-Veihag, Berlin, 1924 i *VI, 137*.

Eysenck, H. J., *The scientific study of personality*, London, Routedge & Kegan Paul, 1952; *18*.

— *Phobias as Condiţioned Responses*, Internat. J. Psychiatry 6 (1968), 468 – 470.

Fould's, G. A., Symptom clusters and *personality types among psychoneurotic men

compared with women, J.ment. Sei. 105 (1959), 469.

Personality and personal ilness, London; Tavistook, 1965.

Frankl, V. E., *Der Mensch auf der Suche nach Sinn*, Universitas 25 (1970), 369.

G reein bäum, M., *The displaced child syndrom*, J. Child. Psychol. 2 (1962), 93 – 100.

Gruhle, H. W., *Verstehende Psychologie*, 2. Aufl., Thieme, Stuttgart, 1956; VI.

Guîlill, L., *Gerechtigkeit für Karl May*, KaiH-May-Verlag, Radebeul, 1919; 72,75.

Hansen, J., *Hypochondrie und Antrieb*., Enke, Stuttgart, 1969.

Harbauer, H., *Zur Klinik der Zwangsphänomene beim Kind und Jugendlichen*, Jahrbuch für Jugendpsychiatrie und ihre Grenzgebiete 7 (1969), 181.

Horney, K., *Der neurotische Mensch unserer Zeitf* Kilper, Stuttgart, 1051.

Huber, G., Der psychisch Abnorme und die

Gesellschaft, Universitas 21 (1966), 487.

Jonsson, G., *Deliquent boys, their parents and grandparents*, Acta psychiat scand. 43 Suppi. (1967), 159.

Jung, C. G., Psychologische Typen. Dreizehntes bis fünfzehntes Tausend, Rascher-Verlag, Zürich, 1950; 15 – 18.

Kaliwass, W., *Der Psychopath*, Springer, Berlin-Heidelberg-New York, 1969.

Karson, S., K. B. Pool, *Second order factors* în *personality measurement*, J. consult. Psyicholl, 22 (1958), 299.

Kisker, K. P., Psychopathologie în den Vereinigten Staaten und England, Fortschr. Neuroil. 27 (1959), 187.

Klages, W., *Der menschliche Antrieb*, Thieme, Stuttgart, 1967.

Kleinberg, A., *Karl May*, Der Kunstwart 31 (1918), 141; 72.

Kl ine, P., *The validity of the dynamic personality inventory*, Brit. J. Med. Psychol. 41

(1967), 307.

Kluge, E., Das Problem der chronischen Schädigung durch Extrembelastungen în der heutigen Psychiatrie, Fortschr. Neurol. Psychiat. 10 (1972), 1.

Koch, I. L. A., *Die psychopathischen Minderwertigkeiten*, Ravensburg, 1891 – 1893.

Kretschmer, E., *Hysterie, Reflex und Instinkt*, 6. Aufl., Thieme, Stuttgart, 1958; V/.

— *Medizinische Psychologie*, 12. Aufl., Thieme, Stuttgart, 1963.

— *Körperbau und Charakter*, Springer-Verlag, Berlin, 22. Aufl., 1965.

— *Der sensitive Beziehungswahn*, 4. Aufl., Springer, Berlin-Heideiber g-New York, 1966.

Krevelen, A. van, *Über den Begriff der Psychopathie în der Kinderpsychiatrie*, Acta paedopsychiat. 37 (1970), 67 – 84.

Kringlen, E., *Obsessional Neurotics. A Long-term Follow-up.*, Brit. J. Psychiatry, Vol III, 477 (1965), 709.

Kuilawik, H., D. Decke, Letzte Aufzeichnungen – cine Analyse von 223 nach vollendeten Suiziden hinterlassenen Briefen und Mitteilungen, Psychiat clin., Vol. 6,4 (1973), 193 – 210.

Lader, M. H., *Studies of anxiety*, Ashford, Headiley, 1969.

Lange, W., *Hölderlin*, Enke-Verlag, Stuttgart, 1908; *180*.

Leonhard, K., und B. Bergmann, V. Gutjahr, A. Lindner, J. Neumann, G. Otremba, H. Richter, S. Schirmer, H. Schmieschek, D. S e i g e, E. Sitte, H. Szewczyk „S. von Trostorff, I. Unger, H.-J. Zeller, *Normale* und I *abnormale Persönlichkeiten*, Volk u. Ges., Berlin, 1964; *13,21*,1 *54,61,68,73,81,86,89,101,105,124,126,139,146,148,150,162,1 168,170,172,175,181,183,184,187,195,198,201,204,207*,209J *2llt 214,219,22lt 226,230,240*"

— *Biologische Psychologie*, J. A Barth-Verlag, Leipzig, 4. Aufl., 1!)66; 5. Aufl., Frankfurt/M.,

1972; *7 – 8,301*.

— Die präpsychotischen Temperamente bei den monopolaren und bipolaren phasischen Psychosen, Psychiat. Neural., Basel, 146 (1963),; 105 – 115!

— Die genauere Form von Schizophrenie bei Hölderlin în Beziehung! zu seinem Sprachgenie, Psychiat. Neural, med. Psychol.; ltâj (1964), 41!

— Kinderneurosen und Kinderpersönlichkeiten, Volk u. Ges., Bejrlin, 3. Aufl., 1967; 59,172,198.

— *Mord aus Hassliebe*, Mschr., f. Kriminologie 49, Jg. (1966), 9 – 17 98.

— *Der menschliche Ausdruck*, J. A. Barth-Verlag, Leipzig, 196H.

Lersch, Ph., *Aufbau der Person*, 7. Aufl., Joh. Ambrosius Barth, München, 1956.

LA dz, Th., Psychoanalytic theories of development and maldevelopment: some recapitulations, Amer. J. Psychoanal. 27 (1967).

115 – 126. j

Me iil i, R., *Deskriptive und erklärende Persönlichkeitseigenschaften*) (Z. exper u angew. Psychal. 18 (1971), 621. j

M en tzos, St., Die Veränderung der Selbstrepräsentanz în cler! Hysterie: Eine spezifische Form der regressiven De-Symbolisic! rung, Psyche. 25 (1971), 667.

M es şic k, S., J. Ross, *Measurement în personality and* cognitionj Wiley, New York-London, 1962.

Meyer, J.-E., *Depersonalisation. Wege der Forschung*, Bd. 72, Wissensch. Buchges., Darmstadt, 1968.

Moor, P., *Heilpädagogik*, 2. Aufl., Huber, Bern-Stuttgart, 1969.

Mühlen, H. v der, *Streitgespräch cines Lebensmüden*, Z. f klin.

Psyhol Psyichother. 21 (1973), 4p.

Müller, D., Über die Schilderung ciner

anankastischen Konstitution mit Befürchtungsideen und abdominaler Komplikation în A. P. Tschechows „Der Tod des Beamten", Psychiat. Neurol, med. Psychol. 12 (1960), 193; 21,409. jMü. Uer, I., Wie weit ist bei Zwangsneurosen cine Persönlichkeitsdiagnostik mit Fragebogen m. Öglich? Psychiat. Neurol med Psychol. 10 (1970), 381.

Füller-Küppers, M., Psychodynamische Konzepte der Zwangsneurose unter besonderer Berücksichtigung psychoanalytischer Aspekte, Jahrb. Jugend psychiat. 7 (1969), 193.

? a n's e, F., Angst und Schrecken în klinisch-psychologischer und sozialmedizinischer Sicht, Arbeit u. Gesundheit, H. 47. Thieme, Stuttgart, 1952.

Awlik, K., *Dimensionen des Verhaltens*, Huber, Bern-Stuttgart, 1968.

Fetrilowitsch, N., *Abnorme Persönlichkeiten*, S. Karger, Baselj New York, 2. Aufl., 1964.

R: *Charakterstudien*, Karger, Basel-New

York, 1969. letxjilowitsch, N., R. Baer, *Die Anlage-Umwelt-Problematik und dèr entwicklungspsychiatrische Aspekt*, Fortschr. Neurol. Psychiat. H 11, November (1967). jetriilowitsch, N., R. Baer, *Psychopathie 1945 – 1966* (*Teil 2*), Fortschr. Neurol Psychiat. 35 (1967), 627. japaport, D., *Emotions and memory*, Int. Univ. Press, New York, 1950.

Ja’s pe r, H, I., Kriminalität und Perversion als Manifestation von Über-Ich-Isolierung und Liebesunfähigkeit. Untersuchung der Selbstbekenntnisse im Prosawerk Jean Genets, Z. Psychother u med. Psychol 20 (1970), 223. fi n dl ei, J., Studies în psychopathology using a self-assessment inventory. 1. The development and construction of the inventory, Brit. J. med. Psychol. 27 (1954), 142. hipkowensky, N., Pathologische Reaktionen der Persönlichkeit; Neurosen und psychogene Psychosen, Maudrich, Wien, 1960/Gil

Iatrogenie oder befreiende Psychotherapie, Hirzel, Leipzig, 1965. jhirmer, S., Motiviertes und

unmotiviertes Weglaufen der Jugendlichen, Psychiat. Neurol, med. Psychol. 18 (1966), 145; 119,124. ihmieschek, H., Fragebogen zur Ermittlung akzentuierter Persönlichkeiten, Psychiat. Neurol, med. Psychol. 10 (1970), 378; 21,81,240.

Schneider, K., *Die psychopathischen Persönlichkeiten*, Deuticke, Wien, 7. Aufl., 1944; *VI*, VIII, *XI*, 13 – 14,20,49.

S e Lt z, W., G. Löser, Über die Beziehung von Persönlichkeitsmerkmalen zu Schulund Intelligenztest-Leistungen bei Gymnasial-Schülern, Z. exper u angew. Psychol. 16 (1969), 651 – 679.

Spiel, W., Die Therapie în der Kinderund Jugendpsychiatrie, Thieme, Stuttgart, 1967.

Spitz, R. A., Vom *Säugling zum Kleinkind*, Klett, Stuttgart, 1967.

Stolte, H., Der *Volksschriftsteller Karl May*, K arl-May-V erlag, Radebeul, 1936.

Störring, G. E., Besinnung und Bewußtsein.

Persönlichkeitsaufbau und Persönlichkeitszerfall aus psychologisch-pädagogischer, soziologischer und psychiatrischer Sicht, Thieme, Stuttgart, 1953.

S îl 11 w o 1 d, L., Forschungsziele und neuere Aspekte în der Psychotherapie, Nervenarzt 41 (1970), 21.

T o 11 e, R., Katamnestische Untersuchungen zur Biographie abnormer Persönlichkeiten, Springer, Berlin-Heddelberg-New York, 1966.

Trostorff, S. v., *Präpsychotische Temperamente bei den cycloiden Psychosen*, Arch. Psychiatr. 208 (1966), 61 – 90; 20,240.

— Extraversion und Introversion sowie Kontaktfreudigkeit und Kontaktarmut bei normalen und präpsychotischen Persönlichkeiten, Fischer, Jena, 1970; 15,20,181,183.

T u's e h y, G., *Depressive Struktur und Herzneurose*, Z. psychosomat. Med u. Psychoanal. 18 (1972), 101.

Vetter, A., *Das menschliche Selbstverständnis*

bei Philipp Lersch, Z. f käin. Psychol. Psychother. 20 (1972), 193 – 288.

Wal ton, H. J., G. A. Foulds, S. K. Littmann, A. S. Pr es ly, *Abnormal personality*, Br.it. J. Psychiat. 116 (1970), 497.

Whitlock, F. A., *The actiology of hysteria*, Acta psychiat scand. 43 (1967), 144 – 162.

W i 11 i, J., Zur Psychopathologie der hysterischen Ehe, Nervenarzt 41 (1970), 157.

— *Die angstneurotische Ehe*, Nervenarzt 43 (1972), 399.

W u n de r 1 i, J., *11. Medikation im Yoga*, Schweizer Arch. Neurol, u. Psychiat. 110 (1972), 189 – 380.

Zel li n g ei, E., *Psychologie nach behavioristisch-reflexologischer Fasson*, Z. f klin. Psychol. Psychother. 20 (1972), 193 – 288.

Zepf, S., *Funktionelle Syndrome und ärztliches Gespräch*, Z. psychosomat Med u. Psychoanal. 18 (1972), 145.

Z u b i n, J., *Classifikation of behaviour*

disorders, Amer. Rev. Psychol 18 (1967), 373.

Glosar

Afect 1. Reacţie afectivă mai violentă şi üe mai scurtă durată decât emoţiile. 2. (În sens larg) Denumire generică pentru stările sau reacţiile afective.

Anancast Psihopatia *anancastă* sau *psihastenică* este caracterizată prin slăbirea simţului realului, tendinţa către anxietate, hipocondrie, nehotărâre, îndoielii şi oscilaţii permanente, impresdonabilitate, pe fondul cărora pot apărea deseori tulburări de tip obsesivofobic.

Autism Pierderea contactului cu realitatea şi scufundarea în lumea tră ir, iilor interioare.

Caracter 1. (Sensul predominant psihologic) Ansamblu unitar de însuşiri esenţiale şi stabile ade unei persoane (cum ar fi hărnicia sau lenea, stăpânirea de sime sau nestăpânirea, curajul sau laşitatea etc.) care determină comportamentul acesteia în societate, orientarea gândurilor, sentimentelor şi activitatea voluntară. Caracterul

se formează prin educaţie şi autoedwcaţie şi implică integrarea individului într-un anumit sistem de relaţii sociale cărora le corespunde un anumit sistem de v alo. Îi morale. 2. (Sensul predominant etic. Nu e Moşit de K. Leonhard). Ansamblu de însuşiri morale manifestate prin corectitudine, atitudine fermă, integritate etc. Acest ansamblu corespunde „omului de caracter".

Comportament Ansamblul manifestărilor obiective ale oamenilor pe în care se exteriorizează viaţa psihică; conduită.

Delir Tulburare a gândirii manifestată prin apariţia unor idei în contradicţie netă ou realitatea obiectivă; sistemul delirant e rezistent la critică, domină activitatea psihică şi schimbă comportamentul individului. Exemple: *delir de culpabilitate, erotic, de grandoaref hipocondric, de influenţă, de persecuţie, de revendicare* etc.

Demenţă Deteriorare a funcţiilor psihice ce tinde să ia un caracter global, progresiv şi ireversibil.

Epilepsie Suferinţă cerebrală caracterizată prin apariţia unor paroxisme (accese, crize) de tip convulsiv, motor, senzitiv, senzorial, vegetativ, sau psihic, precedate, cu câteva secunde, în formele generalizate, de pierderea cunoştinţei.

Halucinaţie Percepţie fără obiect, faţă de care bolnavul nu are atitudine critică şi care poate fa generatoare de delir. Exemple: *halucinaţii auditive*, *motorii*, *sau kinestezice*, *olfactive şi gustative*, *tactile*, *vizuale etc*.

Hebefrenie Formă clinică a schizofreniei.

Heboid Denumirea pentru unele forme atenuate de hebefrenie, manifestate în speciall prin tendinţa către comiterea unor acte antisociale.

Nevroză Afecţiune psihică cu cauză psihogenă, care apare în condiţii de suprasolicitare ca reacţie patologică, trăită în mod conştient şi penibil de bolnav. Este, de obicei, reversibilă şi nu este însoţită de tulburări de conştiinţă, percepţie, gândire şi în general de

tulburări marcate ale personalităţii Exemple: nevroză *anxioasă*, *astenică* (neurastenie), *cardiacă*, *hipocondricăh isterică*, *obsesivofobică*, *sexuală*, *vegetativă* etc.

Personalitate 1. (Sensul larg) Individul uman privit sub aspectul dezvoiltării depline şi unitare a însuşirilor sale spirituale şi al unităţii rolurilor sale sociale. 2. (Sensul restrâns, rar Moşit de K. Leonhard) Persoană cu aptitudini şi însuşiri intelectuale, artistice, moralle deosebite, care aduce o contribuţie importantă. În viaţa politică, culturală sau ştiinţifică.

Psihogen care la naştere datorită influenţelor psihicului.

Psihopatie Grup polimorf de stări psiihice anormale apropiate de diferitele variaţii extreme ale personalităţii normale, dar care, spre deosebire de acestea, reprezintă tulburări dizarmonice de dezvoltare ale caracterului şi personalităţii în general! şi constă din scăderea capacităţii de integrare armonică şi supilă la

condiţiile obişnuite alo mediului familial, profesional sau, în general, social După unii autori, psihopatul suferă mai puţin decât nevroticul, însă face societatea să sufere. Exemple: psihopatie *astenică*, *cicloidă*, *epileptoidă*, *excitabilă*, *impulsivă*, *isterică*, *paranoică*, *perversă*, *psihastenică*, *schizoidă*, *timopată*.

Psihopatie *paranoică* sau paranoidă Psihopatie la care predomină tendinţa patologică spre formarea de idei dominante şi prevalente, întreţinute de emoţii puternice (gelozie patologică, ianansni, ivau lenţă).

Psihoză Termen generic pentru bolile psihice caracterizate prin tulburări ’psihopatdlogice profunde (confu/Aonale, halucinatorii, delirante etc.) şi lipsa conştiinţei bolii: are de obicei ca urmare o aJltenare gravă a comportamentului, activităţii profesionale şi capacităţii de integrare, deosebindu-se astfel de nevroze şi psihopatii. Exemple: psihoze *afective* (depresive, manie,

psihoză maniaco-depresivă), *epileptice*, *infecţioase*, *de involuţie*, *paranoice*, *schizofrenice*, *traumatice*, *vasculare* etc.

Psihoză paranoică Sinonim: *delir sistematizat* neha; luciinator. Psihoză care apare de obicei la indivizii cu tendinţă către supraaprecierea propriei persoane, neîncredere, egocentrism, falsitate a judecăţii (indivizi corespunzând în general *personalităţilor hiperper sever ente* ale lui K. Leonhard) sau da psihopaţii paranoici. Deld-rua paranoicilor se caracterizează printr-o aparenţă (logică, reprezentând interpretarea eronată şi puternic susţinută afectiv a unor evenimente conflictuale reale; în afara del irului bolnavul rămâne relativ normal.

Schizofrenie Boală psihică de obicei cu evoluţie progresivă, caracterizată prin disocierea psihicului, autism, tocire sau inversiune afectivă, gânăire paralogică, idei delirante, automatism mintal, halu-i cinaţii de obicei auditive, tulburări catatonice şi în unele cazuri – printr-e evoluţie

către o stare demenţială apato-abuilică.

Schizoid Personalitate caracterizată printr-un comportament bizaij autist şi detaşat din punct de vedere afectiv.

Temperament Ansamblul trăsăturilor neur-o-fiziologice ale, persoanej, care-i determină capacitatea energetică şi dinamica comportai mentului (capacitate le lucru ridicată sau scăzută, rezistenţă sau nerj zistenţă la solicitări, vioiciune sau încetineala etc.). Temperamenti are o bază ereditară (tipul de activitate nervoasă superioară) şi n predetermină în mod fatal caracterul şi aptitudinile persoanei: ţi baza aceluiaşi tip de temperament se pot dezvolta, în funcţie de cot diţiile de viaţă şi educaţie, caractere diferite.

Cuprinsul

Prefaţă la ediţia a II-a Prefaţă la ediţia întâi
Introducere

PARTEA I Firea omenească
Individualităţi obişnuite şi personalităţi

accentuate Metodica diagnosticului personalităţii Trăsături accentuante ale firii Firea demonstrativă Firea hiperexactă Firea hiperperseverentă Firea nestăpâmtă

Combinaţii ale trăsăturilor de caracter accentuante

Firea hipertimică

Firea distimică

Firea labilă

Firea exaltată

Firea anxioasă

Firea emotivă

Combinaţii ale trăsăturilor de caracter şi temperament accentuante

Firea extravertită şi combinaţiile ei Firea introvertită şi combinaţiile ei

PARTEA A II-A Firea omenească în literatură

Literatura psihologică în care nu apar individualităţi pregnante Individualităţile în literatură

Trăsăturile individuale din sfera impulsurilor

(tendinţelor instinctive)

Trăsături individuale din sfera aspir aţii-inclinaţii Trăsături individuaile din sfera afectdv-volitivă Trăsături individuale din sfera asociativ-intelectuală

Personalităţi accentuate în literatură

Personalităţi demonstrative

Personalităţi hiperexacte

Personalităţi hiperperseverente

Personalităţi demonstrativ-hiperperseverente

Personalităţi nestăpâmte

Personalităţi hiperperseverente-nestăpânite

Personalităţi anxioase

Personalităţi anxioase-hiperperseverente

Personalităţi emotive

Personalităţi distimice

Personalităţi distimice-hiperperseverente

Personalităţi hipertimice

Personalităţi hipertimice-demonstrative

Personalităţi labile afectiv

Personalităţi exaltate

Personalităţi demonstrative-exaltate
Personalităţi introvertite
Personalităţi introvertite-hipertimice
Personalităţi extravertite
Bibliografie beletristică Bibliografie ştiinţifică.
Scriitori? i personaje citate
Indice
Glosar